

יוסף בן מתתיהו ופלביוס יוספוס

קדמוניות היהודים

תרגום מיוונית
וצירוף מבוא, הערות וביאורים, מפות ותמונות
אברהם שליט

ספרים ראשון – ששי

הוצתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

ירושלים

הוצאת מוסד ביאליק על-ידי חברת „מסדה“

תוכן הענינים

IX	.	.	.	.	.	.	הקדמה
LXXXII-XI	.	.	.	.	.	.	מבוא ל"קדמוניות היהודים"
36-1	.	.	.	.	.	.	ספר ראשון
72-37	.	.	.	.	.	.	ספר שני
105-73	.	.	.	.	.	.	ספר שלישי
141-107	.	.	.	.	.	.	ספר רביעי
178-143	.	.	.	.	.	.	ספר חמישי
221-179	.	.	.	.	.	.	ספר ששי
264-223	.	.	.	.	.	.	ספר שביעי
310-265	.	.	.	.	.	.	ספר שמיני
340-311	.	.	.	.	.	.	ספר תשיעי
372-341	.	.	.	.	.	.	ספר עשירי
א'-קס"ד	.	.	.	.	.	.	הערות וציונים

תמונות :

פרוטומה של יוסף בן מתתיהו
אנדרטה של מרקוס מטיוס אַפּפּרודיטוס

מפות :

יישוב העולם על-ידי בני נח לפי "קדמוניות היהודים"
מושבות בני יפת המזרחיים לפי "קדמוניות היהודים"
התנחלות שבטי ישראל לפי "קדמוניות היהודים"

פרוטומה של יוסף בן מתתיהו
(לפי השערת רוברט אייסלר)

Eisler. Deux sculptures : Aréthuse ב־1930 פורסמה בשנת
représentant des Juifs de l'Antiquité Classique.

Ny Carlsberg Glyptothek נמצאת בקופנהגן בבית-הנכות

הקדמה

במסרי לידי הקורא את הכרך הראשון ל"קדמוניות היהודים" בתרגום עברי, אני רואה צורך לפני להקדים לו דברים אחדים.

נכמה וכמה סיבות פרטיות וציבוריות נמשכה עלי העבודה הזאת יתר על המידה וכמעט שנתקיים בה הפסוק: „עד דיי־שבעה עדנין יחלפון עלהי“.

מודה אני ומתוודה, כי בשעה ששם עלי מוסד ביאליק את העבודה, לא ידעתי מה רב ועצום העמל הכרוך בה. הנוסח היווני הוא אחד המשובשים ביותר, שפילולוג קלסי עלול להיתקל בהם; הלשון היוונית של החיבור היא על־פי רוב גרועה; הבעיות הנובעות מתוך הענין רבות מספור; בקיצור — נראה היה לי לפרקים, שעלי לפלס לי דרך ביער עבות. אמנם, התרגומים — האנגלי של תיקריי וכרקוס והצרפתי של ריינאק, ואחרים — הם לכשעצמם עבודות מצויינות בין מבחינת הטיפול בבעיות הנוסח ובין מבחינת ביאור הענין. גם עבודתו העברית של ד"ר אלכסנדר שור ז"ל מצויינת בכמה סגולות טובות והרבה למדתי ממנה. אולם שאלות רבות נשארו סתומות גם לאחר פרסום העבודות האלה, ועלי היתה מוטלת החובה שלא להתעלם מהן. אינני מתברך בלבי, שעלה בידי לפתרון. חלק גדול מהן לא נתברר לי עד היום והפתרון שנתתי לכמה אחרות הוא רק בחינת הצעה, שאיני עומד עליה אלא עד שתוצע אחרת טובה ממנה. הדרך אל האמת דרך תחתיתים היא וכל פסיעה קטנה סכנת טעות כרוכה בה. מובן מאליו, שקושי נוסף, ולא מן הקטנים ביותר, היה התרגום מיוונית לעברית — שתי שפות השונות תכלית שינוי במבנן ובאופיין. העברית היא לשון שמחזורות גדולות לא לפי רוחה הן, מה שאין כן היוונית, והיה הכרח לשבור ולחלק את המשפטים הארוכים והמסובכים של המקור היווני בלי לעבור על שתי מצוות חמורות, שכל מתרגם הייב בהן: נאמנות ודיוק. השתדלתי במידת האפשר לשמור על דיוק התרגום בלי לעבור על חוקי הלשון העברית. מבחינה זו עלי להדגיש את תפקידו המכריע של ד"ר יעקב כהן, עורך הסגנון של הספר. בלי עבודתו האחראית לא היה התרגום מקבל אותה צורה שקיבל ואני מודה לו במקום זה מקרב לב. השאיפה היתה לתת לתרגום צביון הלשון העברית של תקופת יוסף בן מתתיהו בלי לוותר גם על צורות־דיבור קדומות יותר. הראשונה נועדה לעצב את פרצוף התרגום, ואילו היסודות הקדומים אינם אלא אמצעי־עזר.

אשר לפירוש שתי פנים לו — צד פילולוגי וצד עניני. פעמים רבות מאוד היה הכרח לבאר את הצורה המוזנחת והפרועה של הנוסח היווני, כדי שהקורא המשכיל יבין את הנימוקים שהניעוני לבחור בביטוי זה ולדחות אחר. ואין צריך לומר, שהמקומות המושבשים דרשו במפגיע ביאור מפורט. לא פחות דוחק היה הצורך בביאורים לענין הספר. „קדמוניות“ הן מסוג אותם הספרים שכמעט כל פסוק ופסוק בהם אומר דרשני.

למותר להגיד, שלא מיציתי ולא התכוונתי למצות את כל השאלות הכרוכות בספרנו. לא הבאתי אלא חלק מצער ממה שצריך היה להביא. המלאכה מרובה עדיין והיא מחכה לפועלים. והוא הדין בנוגע למבוא, שאינו אלא רמז קל לבעיות הקשורות בענין. עיקר הקושי היה בהכרח להצטמצם

ביותר ולא לחרוג ממסגרת של מבוא, ואני מקוה לחזור על השאלות, שנגעתי בהן, ביתר פירוט בספר מיוחד על יוסף בן מתתיהו היהודי ההלניסטי.

עלי לציין, שנעלמו ממני אי־אלה אי־דיוקים קטנים בתרגום וצייגותם בתוך הפירוש. הקורא ימצאם רשומים גם בסוף הכרך. לצערי נשארו גם אי־אלו טעויות־דפוס. מחמת הדוחק בנייר בתנאי המלחמה היה הכרח לקבוע את מקום הציונים בסוף הכרך השני (ספרים יא—כ).

ולבסוף הנני להודות במקום זה בראש ובראשונה למר ב. צ. דינבורג, שעוררני לעבודה זו עוד לפני חמש־עשרה שנה, וגם העמידני במרוצת עבודתי על כמה דברים חשובים ולידידי הפרופ' משה שנבה על הערותיו המצויינות, שהורוני לראות נכוחה בכמה מקומות מוקשים, וכן לד"ר יוחנן לוי, לד"ר בנימין מייזלר ולמר גדליה אלון על סיועם שסיעוני בעבודתי. כל הדברים שהיה בהם חידוש הבאתי בשם אומרם.

ובמיוחד עלי לציין את התענינותם הרבה של פרופ' ש. ליברמן בניו־יורק וזהב ד"ר שלמה גולדמן בשיקגו בעבודתי.

מר מ. אבי־יונה מבית־נכות הממשלתי הואיל להמציא לי שתי התמונות המצורפות לספר. טורח רב קיבל על עצמו ידידי מר משה חלפן בקריאה מדוקדקת של כתב־היד. לעזר רב־ערך היתה לי אדיבותם של מנהלי הספריות של בית־הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ושל ה־*École biblique* אשר במנזר הדומיניקנים. לכולם נתונה תודתי.

המתרגם.

ירושלים, אדר, תשי"ד

מבוא

א. הבעיה ההיסטוריוגרפית

בדברו על הנימוקים השונים, המניעים את הסופרים לעסוק בכתיבת דברי הימים, מונה יוסף לבסוף את שני הסוגים האלה: „יש גם כאלה, שעצם ההכרח שבמאורעות, שהם היו עדים להם בשעת מעשה, המריצים לכלול את אלה בספר מאלף. ורבים נתפתו על-ידי גודל מאורעות חשובים, שנשארו לא-ידועים, לפרסם את הסיפור עליהם לתועלת הציבור. לשני האחרונים מן הגורמים הנזכרים נזקקתי גם אני” (מבוא ל„קדמוניות”, א' 3—4 §§). יוסף מחשיב את שני הנימוקים: את ההכרח המוטל על הסופר לספר את המאורעות הידועים לו מתוך נסיונו ואת החפץ להודיע ברבים מאורעות גדולים, המונחים ללא-פרסום, עד כדי כך, שהוא רואה בהם גורמים, שהניעוהו לחבר את ספר ה„מלחמות” ואת „קדמוניות היהודים” שלו. תיאור מאורעות שלא נודעו בקהל פירושו, שהסופר חושש, שמא יסולפו הדברים, והוא מרביצם ברבים לפי מיטב ידיעותיו, כדי למנוע את הסילוף. הוא הדין כשהמחבר הוא עד-ראיה למאורע היסטורי, שנודעת לו חשיבות רבה לפי דעתו: גם במקרה זה הענין הוא הגורם העיקרי לחיבור היסטורי, הואיל והחשיבות הנודעת למאורע בעיני המחבר היא המניעה אותו לתארו, כדי שלא יזויף. יצירה, שנגרמה על-ידי סיבה מניעה זו, על כרחיה מצטיינת בשתי התכונות העיקריות, שההיסטוריוגרפיה ההלניסטית מדגישה אותן במיוחד, הלא הן: האמת והדיוק.

הוקידידס הוא אבי שני המושגים העקרוניים האלה: יצירתו היא דוגמה ראשונה לחיבור היסטורי, שנגרם אך ורק על-ידי הענין¹: לא החיבה או השנאה לאחד משני הצדדים הלוחמים אלא עצם ענין המלחמה, שנחשבה בעיניו למאורע הגדול ביותר מאז היות היוונים לעם, הוא שעורר אותו לחבר את ספרו לדורות. אולם בתיאור המלחמה גופה לא אמר תוקידידס די. החקירה בסיבות הנעלמות של המלחמה הפילופונסית עוררה בו את שאלת העבר הקרוב של מדינת אתונה ועברה הרחוק של הלס כולה, באופן שבספרו מקופלים שלשה יסודות: א) תיאור העבר הקדום של הלס: תוקידידס מתאר אותו בכמה שרטוטים מרוכזים וגאוניים ומציג לפנינו את פרצופה של הלס הקדומה במנהגי תושביה, ביסוד הערים, בנדודי השבטים, בהתגבשותם ובהתחברותם למדינות מיוחדות בתוכה; ב) תיאור העבר הקרוב של אתונה, המשמש השלמה לנושא העיקרי של הספר והוא: ג) תיאור המלחמה הגדולה.

אנחנו רואים, שהקו החיצון הבולט בחיבורו של תוקידידס היא הגבלתו בשטח הזמן. מטעם זה קראו החוקרים לטיפוס זה של תיאור היסטורי „קורות-עתים” בצורה מונוגרפית², שיש להבדילן

1. למעשה מתלבטת אותה החיבה לכתיבת היסטוריה מתוך חיבה ענינית כבר אצל הרודוטוס: אף-על-פי שהחלק החשוב ביותר של חיבורו מדבר על מלחמות השתדור של האומה ההלנית ואף-על-פי שאין הוא חפשי בפניות בתיאור היחסים בין אתונה לאשפרטה, הרי היסוד העמוק ביותר של החיבור הוא בענין העיוני שמוצא המחבר בתיאור המערכה המכרעת בין המזרח והמערב (1,1).

2. נדמה לי, שאין לקבל את סענתיו של W. Siegfried, Studien zur geschichtlichen Anschauung des Polybios, S. 2f. נגד כינוי זה. לא המעשים המתוארים בחיבורים הפרגמטיים אלא היקף הזמן המתאר בהם הוא המאפשר לנו למיין את החיבורים

מקורות־עתים בצורה לא־מונוגרפית, העוסקות בדברי ימיהן של כמה מדינות במשך זמן מסוים. היוונים קראו לסוג השני הזה Ἐλληνοικία, כלומר קורות הלס³. מה מציין את קורות־העתים, המונוגרפיות והכלליות, בתקופה שלפני ההלניזם? תוקידידס הוא הקובע את פרצופו של הטיפוס. כבר הזכרנו את שני העקרונות, את האמת ואת הדיוק: הראשון משמעו, שהמאורעות מסופרים לפי מיטב ידיעתו של המחבר וללא משוא־פנים לשום צד; השני דורש בחינה קפדנית של כל הידיעות ותיאור המאורעות בסדר קבוע וערוך: תוקידידס נוהג לספר את מאורעות המלחמה הפילופונסית שנה־שנה לפי החלוקה לקיץ ולחורף. תכונה עיקרית נוספת של קורות־העתים משני הסוגים, המונוגרפי והכללי, בתקופה שלפני ההלניזם היא, שנושאי המאורעות הם מדינות וקיבוצים: בחיבורו של תוקידידס, וכן גם בתיאורים מסוג Ἐλληνοικία אחריו, מتركזים המאורעות סביב הערים וכלל אזרחיהן, הלא הם נושאי ההיסטוריה ההלנית בתקופה שלפני ההלניזם.

התקופה ההלניסטית ממשיכה בקו זה: היא מוסיפה לפתח את קורות־העתים לשני ענפיהן. אנהו רואים זה בצד זה את תיאור דברי ימיה הכלליים של הלס כולה ודברי ימי מאורע מדיני וצבאי אחד במסגרת של ספר ומחבר אחד. אולם בהתאם לשינוי, שחל במהות החיים המדיניים, השתנתה גם המהות הפנימית של הספרות ההיסטוריוגרפית של התקופה. כשם שחדלו הערים להיות נושאי החיים המדיניים ובמקומן באו אישים חזקים, כגון יורשיו של אלכסנדר מוקדון והמלכים ההלניסטיים השונים, המהווים את הנקודה המרכזית של המדינה, כך מתבלטת עכשיו בתיאורים ההיסטוריוגרפיים האישיות של המושל, המצביא ואיש־המדינה, בה במידה שהמדינה, שהם פועלים בה, היא יצירתם האישית והם עצמם אינם אלא נטע זר בתוכה ללא קשר לאומי אל עם הארץ⁴. אמנם ההיסטוריונים מוסיפים לכתוב Ἐλληνοικία; ברם, אפילו בתוך אלה ניתן מקום רב למפעלות איש אחד, שעם היותן שלובות במאורעות כלליים הריהן חטיבה בפני עצמן. חשוב מזה ואפייני יותר למהותה של ההיסטוריוגרפיה ההלניסטית הוא הנוהג לצרף אל ה־Ἐλληνοικία קורות חטיבה זמנית אחת בצורת מונוגרפיה אישית, מונוגרפיה על מספר שנים, שבהן היתה אישיות אחת במרכז המאורעות וקבעה את כיוונם ופרצופם. הבלטת תפקיד היחידים החזקים במשך פרק־זמן מיוחד גררה דבר נוסף: אם בתקופה שמלפני ההלניזם היו כותבי קורות־העתים מביעים את דברי השבח והגנאי שלהם למאורע היסטורי כדברי שבח וגנאי למדינה שבה אירע הדבר, הרי בתקופה ההלניסטית דברי השבח והגנאי פירושם ביטוי ליחס המחבר אל האישיות הפועלת, ביטוי המכניס בהיסטוריוגרפיה ההלניסטית גוון ביאוגרפי בלי להפוך אותה לביאור גרפיה⁵. היחס לאישיות הפועלת חודר לקורות־העתים הכלליות וביתר בהירות, כמובן, לסוג המונוגרפי, המקבל לעתים צביון של ἑγκώμιον (כתב שבח) או של ψόγος (כתב גנאי). האחד בולט ביחוד בתיאורים ההיסטוריים שנכתבו בחסותם של מלכים ומושלים, היא ההיסטוריוגרפיה של החצר, אשר נציגה הראשון הוא קליסתינֶס (Callisthenes)⁶. השני נמצא למשל בתיאורי מעשיהם של עריצים כגון אַגַּתְוֶקְלֶס (Agathokles) בחיבורו של טימאיֶוס⁷.

הללו לפי סוגי השתייכותם ההיסטוריוגרפית: המעטים (πράγματα) הם היסוד המשותף לכל ההיסטוריוגרפיה היוונית וההלניסטית ואילו היסוד המבדיל בין חיבור לחיבור הוא היקפו בומן. המונח "קורות עמים", בגרמנית: Zeitgeschichte, מביע את הדבר.

3. השוה F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker, Bd. II A u. C.; Klio, Bd. IX, S. 96ff.

4. השוה Siegfried, o. c. S. 8f.

5. השוה Siegfried, o. c. S. 11.

6. השוה Polybios XII, 15; XV35, 2.

7. השוה Jacoby, o. c., P-W Bd. X, Sp. 1691.

את סיומן המחלט מצאו קורות־העתים בהתפתחותן להיסטוריה אוניברסלית של פוליביוס (Polybios). לאחר המאורעות של שנת 168 לפסה״ג, כשהוכרע גורלה של ממלכת מוקדון, מרכז הכוח האחרון בים התיכון, שממנו יכלה רומי לחשוש למעשי איבה מסוכנים, נתברר לו לפוליביוס באופן מחלט, ששלטון רומי על העולם הוא חוק ולא יעבור. על סמך העובדה המדינית הזאת הגיע ההיסטוריון לכלל מסקנה, שמעתה אין מקום לקורות־עתים נבדלות של כל ארץ וארץ, אלא כל התיאורים של קורות פרקי־זמן מיוחדים הייבים להצטרף לתיאור כללי של התהוות מלכות רומי, כשם שהמאורעות בכל הארצות משתפכים אל תוך הזרם הגדול של המדיניות הרומאית. התאריך המכריע הוא שנת 220 לפסה״ג, שנת התקפתו של חניבעל על סגונטה שבאי־בריה והתחלת המלחמה הפונית השנייה; מכאן ואילך הולכת ההיסטוריה של כל ארץ ומשתלבת בהיסטוריה של רומי עד שהיא נמזגת בה לגמרי. ברור איפוא, שגם פוליביוס כתב קורות־עתים בצורה מונוגרפית, כלומר את ההיסטוריה של מאורע אחד, והוא התהוות שלטון רומי בעולם; ברם, מאחר שהחומר של הזמן הזה דורש איחוד המאורעות במזרח ובמערב לסקירה מקפת אחת, ממילא מקבל התיאור צביון אוניברסלי מבחינת המקום.⁸

ההיסטוריוגרפיה ההלניסטית העוסקת בפרקי־זמן מסוים קשורה אל תוקידידס, נקודת מוצאה, גם בזה שגם היא נוהגת להקדים דיבור על התקופה הקדומה של העם והארץ, שעליהם מוסב התיאור. ההקדמה נבדלת מגוף הענין בעצם שמה *ἀρχαιολογία* שמוצאו מאֶפְלוֹן.⁹

נסכם את האמור עד כאן: בהיסטוריוגרפיה ההלניסטית מתבלטים שני טיפוסים היסטוריוגרפיים: א) קורות־עתים כלליות, המקיפות את המאורעות שאירעו במשך זמן מסוים בכמה מדינות, בלי שיהיה קשר בין תיאורי המאורעות בכל ארץ וארץ. היא הופכת היסטוריה אוניברסלית, אם היא נכתבת מנקודת־ראות פילוסופית של אחדות האנושות והעולם, או מדינית — בתור דברי ימי מלכות רומי האוניברסלית; ב) קורות־עתים בצורה מונוגרפית, כלומר תיאור מאורע אחד במשך זמן מסוים מנקודת־ראות האישיות החזקה.

קריה היסודיים של ההיסטוריוגרפיה ההלניסטית משתקפים במכתב אחד של קיקרו אל ההיסטוריון לוקיוס (Lucceius) שעליו העיר נָפֶר בספרו הידוע על יוסף ואספסינוס.¹⁰ המכתב מדבר על בקשתו של קיקרו מלוקיוס לכתוב חיבור על תפקידו במלחמת האזרחים. קיקרו מבדיל כאן בין *perpetua historia*, כלומר דבריימי עמים וארצות במשך זמן ידוע, ובין *unum argumentum, bellum*, כלומר תיאור מאורע אחד, כגון מלחמה, מהפכה, וכיוצא באלה. הוא מדגיש במיוחד, כי תיאור מונוגרפי זה הוא חטיבה היסטוריוגרפית בפני עצמה, נפרדת מגוף *perpetua historia* ונתונה לשלטון חוקים היסטוריוגרפיים שונים מאלה, החלים על זו האחרת. מדבריו יוצא, שהוא רואה את המונוגרפיה כיצירה ספרותית־אמנותית יותר משהוא רואה בה יצירה היסטוריוגרפית. מסייע לכך, קודם כל, האופי המונוגרפי שלה, המגבש אותה ליצירה אמנותית שלמה אחת.¹¹

8. יש כאן להוסיף את נקודת ההשקפה האוניברסלית מטעמים פילוסופיים־דתיים, כגון אחדות האנושות, השהו את דברי דיודורוס (Diodoros) במבוא ל„ביבליותיקי“ שלו, הלקוחים אלי מתוך פוסידוניוס. הרעיון הוא בלי ספק סטואי.

9. השהו, Platon, *Hippias major* p. 285 D; cf. Norden, *Die germanische Urgeschichte in der Germania des Tacitus*, S. 46, Anm. 1.

10. Weber, *Josephus und Vespasian*, S. 7f.

11. השהו *Ad familiares* V, 12, 2: „desse mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitares, coniunctene malles cum reliquis rebus nostra contexere, ut multi Graeci fecerunt, Callisthenes Phocicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numan-

מלבד זה חייב הסופר להעמיד במרכז התיאור אישיות אחת, להכליט את תפקידה במאורע הכתיאר עליידי הדגשת תכונותיה הנפשיות לשבח או לגנאי, להגביר את הרושם עליידי סיום דרמטי של העלילה ולהשפיע בדרך זו עונג אסתטי על הקורא¹². ובעוד שהטיפוס של *perpetua historia* קשור לעקרונות האמת והדיוק, אין הטיפוס המונוגרפי משועבד להם בכל התנאים: אם האמת ההיסטורית אינה עולה בד בבד עם התיאור האמנותי, הדורש קישוטים שאינם הולמים איתה, מותר לוותר עליה במידה ידועה¹³. אנו רואים, מה גדול ההבדל בין ההיסטוריוגרפיה המונוגרפית לפי עקרונות התיאוריה ההלניסטית, שקיקרן כרוך אחריה, ובין ההיסטוריוגרפיה המונוגרפית הקלסית מיסודו של תוקידידס.

הוא הדין בנוגע לעבר הקדום של העם, שהמונוגרפיה מטפלת בו. גם בנקודה זו נבדלת ההיסטוריוגרפיה ההלניסטית מדוגמת חיבורו של תוקידידס. כי מה הסיבה, שהניעה את תוקידידס לפתוח את ספרו במחקר על קדמותה של הלס ומה היא מגמתו של מחקר זה? תוקידידס ראה את גופה המדיני של הלס והוא נתון במשבר הקשה של המלחמה הפילופונסית. בהכרח עלתה לפניו השאלה: כיצד נוצרה מערכת המדינות בהלס? מה היה פרצופה המדיני של הארץ לפני וכיצד השתנה והתגלגל עד שהגיע לשלבו ההיסטורי? את התשובה על שאלה זו מצא החוקר בהלס של ימיו. הוא הסיק מכמה וכמה עובדות ידועות לו את המסקנה החריפה, שהלס הקדומה היתה מיושבת שבטים נודדים, שהתחלפו אלה באלה, והללו יסדו ערים והצטרפו במשך מאות השנים לחטיבות מדיניות ועממיות, גדולות וקטנות. בימים הקדומים האלה הונח היסוד למערכת המדינית של הלס ההיסטורית. תוקידידס ראה רציפות ואחידות בהתפתחות חייה המדיניים של הלס ולפיכך, בשאלו לטיב מערכת המדינות האלה ולמוצאן ההיסטורי, הרחיק חקור עד ראשית ימיה של הארץ, כדי לראות, כיצד הלך הגרעין והתפתח במרוצת השנים עד למלחמה הפילופונסית. אולם ההיסטוריוגרפיה ההלניסטית אינה מעמיקה חדור כתוקידידס. לגביה אין תיאור „קדמוניות“ קשור קשר פנימי לנושא המונוגרפי עצמו. צירוף של ἀρχαιολογία¹⁴, יותר משהוא הכרח כהקרי הנהו הוספה חיצונית דובר שבשיגרה בלבד. ראייה לכך היא הדרך הקבועה, בה רגילים ההיסטוריונים ההלניסטיים, ובעקבותיהם גם הרומאים, לתאר את קדמוניות העם, שעליו מדובר בתיאור: אם יליד הארץ הוא או בא מן החוץ או התערב בתושבים שישבו לפניו בארץ הזאת¹⁵ — שיגרה הלקחה מהאתנוגרפיה היוונית הראשונה.

tinum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea, quae dixi, bella separaverunt, tu quoque item civilem coniurationem ab hostilibus externisque bellis seiungeres... et simul, si uno in argumento unaque in persona mens tua tota versabitur. certo iam animo, quanto omnia uberiora atque ornatioa futura sint.

ibid. V, 12, 5: Etenim ordo ipse annalium mediocriter non retinet quasi enumeratione fastorum; at viri saepe excellentis, 12 ancipites variique casus habent admirationem expectationem laetitiam molestiam spem timorem: si vero exitu notabili concluduntur, expletur animus iucundissima lectionis voluptate.

ibid. V, 12, 3: ...itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornas ea vehementius etiam quam fortasse 13 sentis, et in eo leges historiae negligas gratiamque illam... a qua te flecti non magis potuisse demonstras quam Herculem Xenofontium illum a voluptate, eam, si me tibi vehementius commendabit, ne aspernere amorique nostro plusculum etiam quam concedet veritas largiare.

14. במקום הנזכר למעלה (הערה 9) מנדיר היפאס את המושג ἀρχαιολογία כתורה „על משפחות גבורים ובני אדם ויטורים, כלומר כיצד נוסדו ערים בימים קדמונים“.

15. השוה Norden a. a. O.

נחזור עתה אל יוסף ונתבונן ביצירותיו ההיסטוריוגרפיות לאור הנאמר כאן. כבר ראינו, שהוא מכריז על עצמו כעל סופר, שתשומת-לבו נתונה אך ורק לענין: רצינו האחד והיחיד הוא להעמיד את העובדות על אמיתותן ולמנוע את סילופן. אם כן, הרי יוסף מתייחס על בית-המדרש ההיסטוריוגרפיה-הלניסטי, הדוגל בעקרונות האמת והדיוק בתיאור ההיסטורי. ושאלת השאלה: עם איזה סוג היסטוריוגרפי נמנות יצירותיו? אשר ל"מלחמות", הרי חיבורו זה הוא מונוגרפיה היסטורית לפי כל כללי התיאוריה ההלניסטית: הנושא הוא מאורע אחד בדברי ימי היהודים; במרכז התיאור עומד איש אחד, טיטוס, ומקביל לו אספסינוס במחצית הראשונה של הספר: יוסף מתאר את שניהם כגבורי העלילה ומפליג בשבחם; מבנה התיאור מתוח, ובה במידה שהוא מתקרב אל סופו, שרפת בית-המקדש וחורבן ירושלים, הריהו מגיע אל שיאו והקורא נתון על-ידי כך תחת שפע רשמים אמנותיים. הגורמים לו עונג אסתטי רב¹⁶.

לעומת זאת אין להחליט מלכתחילה, עם איזה סוג היסטוריוגרפי נמנה ספר "קדמוניות היהודים". אנחנו קוראים במבוא (ב', § 6—7): "וכבר קודם לכן, כשתיארתי את המלחמה, היה בדעתי לספר, מה הוא מוצאם של היהודים ומה עלה להם בגורלם, איזהו המחוקק אשר הורה להם את מידות החסידות ואת שאר המידות ומילויין וכמה מלחמות נלחמו במרוצת הימים הרבים, עד שנסתבכו שלא ברצונם במלחמתם האחרונה ברומאים. ברם, הואיל והיקף ענין זה היה גדול מדי, הפרדתי את המלחמה (ותיארתיה) בפני עצמה, (בקבעי) לה התחלה וסוף משלה, וכך שויתי לחיבור מידות מתאימות". פירוש שאינו משתמע לשתי פנים ניתן למלים אלה במבוא ל"מלחמות" (§§ 17—18): "סבורני, שאין זה דבר בעתו ובכלל מיותר הוא עכשיו לספר את קדמוניות היהודים, מי הם וכיצד יצאו ממצרים ואיזו ארץ עברו בגדודיהם ואילו חבלים כבשו אחר-כך וכיצד גלו, מאחר שרבים מן היהודים כתבו לפני את דברי ימי אבותינו בדיקנות והלנים אחדים תרגמו את החיבורים האלה ללשון עמם ולא החטיאו את האמת אלא מעט. ואילו היבורי אני יפתח מאותו מקום, שבו הפסיקו מחברי ההלנים והנביאים שלנו". מכאן מתברר, שיוסף ראה בשעת חיבור ה"מלחמות" את קדמוניות היהודים בסיפורי המקרא עד דניאל, עזרא ונחמיה, כלומר בדברי ימי היהודים הראשונים מתחילתם ועד סופם ועליהם ויתר, כדי שלא להרחיב את מצע המונוגרפיה של המלחמה.

והנה נותן יוסף בספרו הגדול "קדמוניות היהודים" מה שהחסיר בשעת חיבור ה"מלחמות". הוא מסדר את החומר באופן שסיפורי המקרא, כלומר ἀρχαϊολογία של העם היהודי במובן "מלחמות", תופשים את המחצית האחת של הספר, ואילו את מחציתו השניה מחזיקה התקופה המתוארת במבוא ל"מלחמות" שלנו, כלומר בספר הראשון ובמחצית הראשונה של השני. הוא מקיף איפוא בחיבורו זה את דברי ימי היהודים מתחילתם עד פרוץ המלחמה האחרונה, ולא עוד אלא שהוא מספר לנו בסוף ה"קדמוניות", מקום שם הוא מסכם את תוכן החיבור, שבדעתו לתאר, ולו גם ביעף (κατὰ περιστομην), את המלחמה הזאת בפעם השניה ולהוסיף כל מה שקרה את היהודים עד הזמן האחרון¹⁷. פירוש הדבר, שהמחבר ראה בספרו זה תיאור כולל את כל דברי ימי היהודים מתחילתם ועד ימיו. משום כך, בהביטנו על "קדמוניות היהודים" כעל

16. השוה Weber, l. c.

17. קדמוניות כ' א' ב' (§ 266): "בזה הנני לסיים את יקדמוניות'... ולכשיזכני אלהים אזכיר שוב ביעף את המלחמה ואת הקורות אותנו עד היום הזה".

חטיבה היסטוריוגרפית אחידה ושלמה, אין למנותן עם הסוג ההיסטוריוגרפי של קורות־העמים.

אין גם לקבוע את מקום החיבור הזה בתחומיה של ההיסטוריוגרפיה האוניברסלית, לא מסוג זן, שאנו מונים עמה את חיבוריהם של אֶפּוֹרוֹס (Ephoros), זואילוס (Zoilos), אַנַּקְסִימֶנֶס (Anaximenes) מִלְמַפְסֶקוֹס ודיודורוס (Diodoros) מֶאֶרְגִירִיוֹן¹⁸, אף לא מסוג זה, שאליה שייך חיבורו של פוליביוס, אשר הקיף במשך פרקי־זמן מסוים את "העולם הנושב" כולו, οἰκουμένη, מנקודת־השקפה של גורל היסטורי אחיד ואוניברסלי. "קדמוניות היהודים" ליוסף אינן נכנסות לתחום זה מפני שענינן הוא תיאור עם אחד בתוך ארץ אחת: הפרט השני מראה באופן ברור, שאין חיבורו של יוסף מכיל גוון היסטוריוגרפי־אוניברסלי אף מבחינת המקום, כפי שראינו אצל פוליביוס, אף־על־פי שהיתה לו אפשרות נוחה לכך. שהרי יכול היה להקיף בסקירתו את כל רחבי התפוצות של העם היהודי ולתאר את ישוביו השונים ואת קורותיהם בתוך "העולם הנושב" מנקודת־השקפה של גורל היסטורי, אחיד מבחינה לאומית ואוניברסלי מבחינת המקום. החת זאת אנו רואים צמצום ברור ומוחלט: אין יוסף מתעניין בישובי היהודים בתפוצות, שעלו מכמה בחינות בחשיבותם על המרכז שבארץ־ישראל, והוא נוגע בהם רק במקרה שקורותיהם משתלבות בקורותיה של ארץ־ישראל: "קדמוניות היהודים" הוא ספר ארצי־ישראלי מקומי, דובר זה מתמיה בה במירה שמגמתן הרעיונית, כפי שנראה להלן, היא דוקא עולמית־איקומינית ולא ארצית־מקומית.

אמרנו ש"קדמוניות היהודים", כחטיבה היסטוריוגרפית אחידה ושלמה, אינן יכולות להימנות עם הסוג ההיסטוריוגרפי של קורות־העמים. ברם, כלום יש לראותן כחטיבה היסטוריוגרפית אחידה בכלל? על השאלה הזאת יש לענות בשלילה. "קדמוניות היהודית" מורכבות משתי חטיבות היסטוריוגרפיות, שכל אחת שונה מחברתה מכמה בחינות. הקו המבדיל ביניהן עובר בספר יא ז', ב' (303 §), מקום בו מסתיימת תקופת המקרא בתיאורו של יוסף, ובלשון אחרת: הספרים א—יא, ז', ב' (303 §), המקיפים את דברי ימי היהודים לפי המקרא, מהוים גוף מיוחד בתוך ה"קדמוניות". אלה הם דברי ימי היהודים הקדומים לפי יוסף, הקובעים את גבולם בסוף תקופת הנביאים, כלומר בתקופה המתוארת בספרי עזרא ונחמיה ובימי במגילת אסתר¹⁹. אולם החטיבה השניה אינה מתחילה תיכף לאחר הראשונה, כלומר בספר יא ז', א' (304 §) בלי חולית־ביניים. הקו המבדיל שהוכרנו מתחיל בסעיף 304 הנזכר ונמשך עד ספר יב ז', א' (237 §). חולית־ביניים זו מכילה: אגדת אלכסנדר הגדול בארץ יהודה (עד סוף ספר יא); כיבוש ירושלים על־ידי תלמי לגוס; אגדת תרגום השבעים; פעולת אנטיוכוס השלישי לטובת יהודי אסיה ותולדות משפחת בני טוביה (עד ספר יב ד', י"א, § 236). אף־על־פי שיוסף השתמש בכמה תעודות היסטוריות חשובות, כגון התעודה על החלטת אנטיוכוס השלישי לטובת בית־המקדש בירושלים²⁰, ברור שידיעותיו על הזמן הזה מצומצמות מאוד והוא ממלא אותו בסיפורי אגדה לחלוטין אי אגדה למחצה. הידיעה הרצופה מתחילה רק מעבר לקטע זה, כלומר החל מספר יב ז', א' (237 §) — כ, מקום שם מתחיל סיפור המאורע בימי אנטיוכוס אפיפנס. מכאן ואילך מתחילה החטיבה ההיסטורי-

18. השוה. Jacoby, Die Fragmente der griech. Historiker Bd. IIA, Nr. 71 (S. 109ff); IIC, S. 103f. (Zoilos); ibid., Nr. 70 (S. 37ff); IIC, S. 22ff. (Ephoros); ibid. Nr. 72 (S. 112ff.); IIC, S. 105ff. (Anaximenes).

19. השוה למעלה.

20. קדמוניות יב ג', ב' (§§ 144—138) S. 455. (1935) S. 455. Bickermann, La charte seleucide de Jerusalem, REJ, vol. C.

ריוגרפית השניה. ובלשון אחרת: הספרים יב ה', א' (237 §) — כ, המקיפים את דברי ימי הבית השני עד פרוץ המלחמה האחרונה, מהוים את הגוף המיוחד השני בתוך „קדמוניות היהודים“ ליוסף. אלה הם דברי ימי היהודים האחרונים, הנמשכים לפי יוסף עד חורבן הבית — ראייה לכך היא כוונתו להמשיך את ה„קדמוניות“ עד לאחר החורבן (השוה למעלה). שתי החטיבות המתוארות נפרדות זו מזו לא רק מצד מבנה החיבור אלא גם מצד פנימי שבהן: בעוד שעל התקופה הקדומה חופפת קדושת הנבואה, הרי התקופה האחרונה, שחלה בזמן שפסקה הנבואה מישראל, חסרה אותה מדרגה מיוחדת. מקורות הראשונה הם כתבי־הקודש, ואילו הידיעות על התקופה האחרונה באות ממקורות חילוניים, ובמידה רבה גם לא־יהודיים. ההבדל בדרגת המקורות גרם לכך, שדרכי עבודתו של יוסף בשתי החטיבות שונות זו מזו מבחינה עקרונית: בעוד שבחלק המקראי נמנע יוסף מלחוות דעה משלו והוא חוזר ואומר, שאין הוא אלא מעתיק את המסורה הקדושה — ואין זה משנה כלום, אם הוא מספר לעתים קרובות דברים שאינם במקרא; העיקר שהם דברים שבמסורת אבות, שבאו לו ליוסף בירושה וקדושת הדורות הקודמים חופפת עליהם — הרי בחלק שלאחר תקופת המקרא הוא מתיחס אל החומר המעובד לעתים בבקורת וסותר את הידיעות המובאות בו.

כל העובדות האלה מצטרפות לתמונה אחת: „קדמוניות היהודים“ ליוסף מורכבות שתי חטיבות היסטוריוגרפיות שונות ונבדלות זו מזו באופן פנימי וחיצוני. הצד השוה שבהן הוא, ששתיהן מקיפות פרק זמן מסוים של דברי ימי היהודים.

האם פירוש הדבר, ש„קדמוניות היהודים“, אף־על־פי שכלפי חוץ הן תיאור מקיף של קורות העם היהודי, יש למנותן בכל זאת עם ההיסטוריוגרפיה מסוג קורות־העתים? נדמה לי שלא כן הדבר. כשם שחיבורו של יוסף מתפלג מבחינת מבנהו לשתי חטיבות היסטוריוגרפיות נפרדות, כך נמנה הוא, מבחינת השתייכותו לסוג היסטוריוגרפי מסוים, עם שני סוגים שונים בשתי חטיבותיו. נעיין בטיבם של אלה ונסה להגדירם הגדרה ברורה.

כבר ראינו למעלה, שהספרים א—יא ז', ב' (303 §), המכילים את סיפורי המקרא, הם „קדמוניות היהודים בעיני יוסף. לא כן הספרים יב ה', א' (237 §) — כ; אף־על־פי שהם כלולים מבחינה חיצונית בחיבורו של יוסף, הרי לאמיתו של הדבר, מבחינת השתייכותם לסוג היסטוריוגרפי ידוע, אין להם כל יחס אל „קדמוניות היהודים. חיבורו של יוסף משתף את הספרים יב ה', א'—כ שיתוף חיצוני בשם „קדמוניות“, הנוגע בעצם רק לספרים א—יא ז', ב' (303 §). כי השם הזה מציין סוג אתנוגרפי־היסטוריוגרפי מסוים, ההולם רק את המחצית הראשונה של חיבור יוסף, ואילו המחצית השניה שייכת לסוג היסטוריוגרפי אחר. נעיין קודם בזה השניה.

נזכיר תחילה, שהחומר והיקף הזמן, המסופר בספרים יב ה', א'—כ, מתאים בדיוק לחומר ולהיקף הזמן של מאורעות המבוא ל„מלחמת“. לשון אהרת: המחצית השניה של „קדמוניות היהודים“, וכן המבוא ל„מלחמת היהודים“, מתחילים את תיאורם בחשמונאים ומסיימים בראשית המלחמה. ההבדל שבין שני התיאורים הוא בכמות הפרטים הניתנים בהם ובתפקיד, שמטיל עליהם המחבר בשני המקרים. ב„מלחמת“ משמש תיאור הזמן למן החשמונאים ועד פרוץ המלחמה רק מבוא לתיאור המלחמה עצמה: אין הוא מטרה היסטוריוגרפית בפני עצמו אלא אמצעי לשם התיאור המונגרפי של המלחמה, ואילו ב„קדמוניות“ משמש אותו פרק־זמן מטרה היסטוריוגרפית בפני עצמה. הוא צריך לתאר את המאורעות ההיסטוריים שבו כחטיבה היסטורית אחידה ושלמה, המקיפה הרבה אישים ומאורעות, שכל אחד מהם עלול לשמש נושא לתיאור מונגרפי. ובאמת

מותר להגיד, שבתוך המסגרת של החטיבה ההיסטוריוגרפית, הכלולה בספרים יב ה', א' (237 §)—כ, מהווה תיאור קורותיו של הורדוס וביתו חטיבה מונוגרפית, שאפשר להפרידה על נקלה מגוף התיאור הכללי. כל זה מראה לנו, שהספרים הנזכרים האלה הם גוף היסטוריוגרפי, השייך אל ההיסטוריוגרפיה מסוג קורות־העתים או, אם להשתמש במונח של התיאוריה ההלניסטית אצל יקרו, לסוג של *historia perpetua*. לא כן הספרים א—יא ז', ב' (303 §), שלפי הכתוב במבוא ל„קדמוניות“ (6—7 §§) נועד החומר הכלול בהם לשמש הקדמה אנתוגרפית ל„מלחמות היהודים“. מה היתה מטרת הקדמה זאת שלא נכתבה? אין ספק שיוסף רצה ללכת בעקבות הסופרים ההלניסטיים, שהיו משתמשים בתיאורים של דברי ימיהם הקדומים של העמים לשם בירור מידותיהם ואפיון. „העיון בראשונות העמים נחשב בעיני האנתוגרפים העתיקים כחלק הכרחי של תיאור המידות. היה מן המוסכמות, שאופי האומות התגבש בהשפעת התנאים המיוחדים של התלכדותן הראשונה, התישבותם ואירגונם. משום כך היה נהוג להסיק מסקנות על מידות העמים לפי ראשית מעשיהם. במקרים רבים ערכו ההיסטוריונים את חקירתם בכוונה תחילה למצוא קוי־אופי מסוים מים של עם שנוא או אהוב עליהם מתוך מעשיו הראשונים, לא אחת שימשה בדיקת המוצא של העמים מכשיר של פוליטיקה או של משפטיהם הקדומים“²¹. מטרתו של יוסף היתה לתאר את אפיו של העם היהודי על יסוד חזקיו ותורתיו, שניתנו לו ביד משה, ומתוך האספקלריה של ראשית גורלו ההיסטורי. מתקבל על הדעת, שיוסף רצה להביא בזה את הראיה, שהמלחמה בין היהודים ובין הרומאים לא היתה מחויבת המציאות בגלל אפיים הסורר והמורה של היהודים כי אם פרי מעשיהם של חוגים או אפילו יחידים מושחתים, שפפו אותה על העם²². יוסף ויתר על התכנית הזאת מטעמים חיצוניים בשעת כתיבת ה„מלחמות“, כפי שהוא אומר, וחזר אליה בגשתו אל חיבור המחצית הראשונה של „קדמוניות היהודים“. גם כאן לא היו המטרה וסיבותיה אחרות מאשר בשעת חיבור ה„מלחמות“, כלומר: מטרת תיאור מוצאו של העם היהודי, תורתו וגורלו ההיסטורי הקדום, היא לגלות את אפיו האמיתי של העם היהודי. כדי להוכיח לעולם הלא־יהודי כי שונה הוא מהדעה המקיבלת עליו. את החומר לכך מוצא יוסף בכתבי־הקודש; אותם הוא מעתיק, לא כהיסטוריון הבורר את הנחוץ לו ומשמיט את השאר כטפל, אלא כאיש יהודי מאמין, הרואה בהם ראיה ניצחת למהותו הנעלה של העם היהודי. המסורה הקדושה, הכלולה בתורה ובנביאים ובפירושיהם, אינה משמשת לו חומר היסטורי, שמטרתו היחידה היא למסור ידיעות נאמנות, שאין להטיל ספק בהן, אלא עדות אלהית למידותיהם ואפיים של ישראל²³. לפיכך אין יוסף מתיר לעצמו, כפי שהוא עושה לעתים במחצית השנייה של החיבור, יחס של בקורת לגבי המסורה הזאת והוא מעתיקה כמו שהיא^{23a}, כדי שתשמש לו אספקלריה לרוח העם היהודי. אם כן,

21. השוה ירחנן לוי, דברי טציטוס על קדמוניות היהודים ומידותיהם ע' 18 (בתוך: היהודים לאור הספרות הרומית ע' 44).
 22. אחד הגידופים הנפוצים כלפי היהודים היתה הדעה הרווחת תמיד בחוגי השלטון והמעמדות הנאורים ברומי—ובמדינה הרומאית בכלל—שהיהודים מטבעם עם מרדני (השוה 5, 22. Amm. Marc. XXII, 6; Cic., Flacc. 28, 67). מתחילת הכבוש הרומאי הוכיחו היהודים שהם אויבי המדינה הרומאית (ר' דברי טציטוס במלח' ו' 1, ב' [328—329 §]: „...המתים בדין, אהם שמן הרגע הראשון מאז הכניע אתכם סומפיוס בכה לא חדלתם להתמרד ואחר־כך שתחתם במלחמה גלויה ברומאים“); מקבילים לדעה זו גם דברי טציטוס (*augerat iras, quod soli Iudae non cessissent*) (Hist. V, 10), ולא עוד אלא שהם מורדים בסדר התרבות האנושית, כלומר ההלניסטית—הרומאית, בהבדלם מכל העמים על ידי אורח־חיים מיוחד, ור' לוי, שם ע' 72 והלאה.
 23—23a. *σύμμοι*, החוקים, כלומר מצוות התורה, מוזהים עם *ἔθη*, המידות, וביתר דיוק עם, מידות האב ת' (*ἀρεταὶ εἶθη*). אלה גם אלה גובעים ממקור אלהי, ר' למשל קדמוניות ג ט"ו, ג' (322 §): „לפיכך אין לההפלא על המעשים שנעשו בימים ההם בשעה שיש לכתבים שהשאייר משה כח גדול כל כך עד היום, שאפילו כונאינו מודים, (שרק) אלהים הוא שקבע את סדר

לא יתכן כלל להכניס את הספרים א—יא ז', ב' (303 §) של "קדמוניות היהודים" לתוך המסגרת הכללית של ההיסטוריוגרפיה העתיקה. אף-על-פי שהם מתארים פרקיזמן מסוים של דברי ימי היהודים, כמו שראינו בספרים האחרונים של החיבור הנידון, אינם מסוג קורות-העתים אלא מסוג אחר, שהצד ההיסטוריוגרפי שבו אינו מטרה בפני עצמו אלא בא לשמש מטרה אחרת, והיא: חישוב אפיו ומהותו של העם היהודי על-ידי תיאור מוצאו, תורתו וראשית מעשיו כפי שהם משתקפים במסורתו. והואיל והמסורה הזאת היא דתית, מקבל גם הסוג האתנוגרפי-ההיסטוריוגרפי גון דתי. השם ההולם ביותר את הסוג הספרותי של המחצית הראשונה של "קדמוניות היהודים" הוא איפוא "קדמוניות הקודש" או — אם לשאול חלק משמו של חיבור הלניסטי מפורסם²⁴ —

ἱερὰ ἀρχαιολογία

הרעיון לגלות את אפיו ומהותם של היהודים על-ידי הרצאת ראשיתם ההיסטורית, מוצאם ותורתם, הוא הרעיון השליט בספרים א—יא של ה"קדמוניות" והוא מצל אף על החלק השני של החיבור, אף-על-פי שהוא מסוג אחר, כפי שכבר ביררנו למעלה, ולא לחינם נקרא החיבור כולו על שם החטיבה הראשונה. השאלה העומדת לפנינו היא: האם לא מצא יוסף בשעה שניגש לחבר את ה"קדמוניות" ספר היסטורי ברומי, ששם לו, בשינוי צורה ובמסיבות אחרות, אותה המטרה, שרחפה לפני יוסף, דהיינו: לחשוף את מהותו הנעלה ואת אפיו האציל של העם הרומאי? ברם, עד שאנו באים ושואלים כך, נבוא ונשאל, אם יתכן להקביל את "קדמוניות יהודים" לחיבורים כגון ספר *Χαλδαϊκά* לברוסוס, *Αἰγυπτιακά* למניטון וכיוצא באלה ולראות בהם את הדוגמאות, שעוררו בלבו של יוסף את החפץ לחבר ספר כזה גם על היהודים. נראה לי, שאין לקבל סברה זו. אמנם, יש קיום מקבילים אצל יוסף והסופרים הנכרים הנזכרים: כולם מקיפים את המסורה השלמה של עם אחד וכולם מכניסים את עמיהם במסגרת הרחבה של דברי ימי העולם והאנושות. אולם אף-על-פי שמתקבל על הדעת, שמניטון וברוסוס חיברו את ספריהם, כדי להראות לעולם את קדמות עמיהם²⁵, אין לראות משום מקום. הידוע לנו מתוך החיבורים האלה, שהיתה בהם מגמה כל-שהיא להגן על העם המצרי והבבלי מפני התנפלויותיהם של הולכי-רכיל על-ידי הישוף אפיים האציל וקורותיהם הנעלות של שני העמים האלה. מה שידוע לנו מתוך *Χαλδαϊκά* לברוסוס ומתוך הספר *Αἰγυπτιακά* למניטון אינו אלא חומר יבש או סיפורי-גנאי על עם אחר, היהודים. ברור איפוא, שיוסף, שהטיל על עצמו לכתוב ספר בעל מגמה קבועה מראש, לא יכול לראות

חינו (ונתנו) לנו ביד משה ובכוחו"; מקומות אחרים אצל Schlatter, Die Theologie des Judentums, S. 62f, Anm. 1. אינני סבור כשלפני; שיוסף חושב במקום זה על הנוצרים, הכונה לנכרים הלניסטיים-רומאיים, שאף על פי שלא אהבו את היהודים רכשו כבוד לעבודת אלהים שלהם הואיל והיא לבדה יאה למושג-האלהות הצרפתי. השוה למשל את דברי סטרבון על משה ועל מושג אלהים שלו XVI. 2. 35 p. 760s; כיוצא בו Varro אצל Augustinus, De civitate Dei IV, 31; והשוה Schürer, Gesch. Bd. III 3-4, S. 150. 23a אולם אין הוא מהסס לזייפה לצרפי סניגוריה, ע' למטה.

24. הכוונה לחבור המפורסם של *ἱερὰ ἀναγγραφή* לאֶבְרָהָמֹס. עליו ועל שיטתו השוה P. Wendland, Die hellenistisch-römische Kultur in ihren Beziehungen zu Judentum und Christentum, S. 119f. Kaerst, Gesch. des hellenistisch-römischen Zeitalters Bd. II, S. 187.

25. רק מתוך מגמה זו מתברר הדבר, ששני המחברים פוהחים בימי מלוך האלים. הנטיה הזאת להדגיש את קדמות עמי המזרח, נולדה כתגובה לאומית של העמים האלה על הופעת התרבות ההלניסטית כתרבות עליונה. קדמות עם או תרבות נראתה כסימן מובהק לאצילות ומכחינה זו תבע המזרח את העטרה לעצמו, ואילו היוונים ותרבותם נראו בעיניו כבני תמול שלשום. מסעם זה משתדל למשל גם יוסף להוכיח את קדמות היהודים בכתב פולמוס שלו "נגד אפיפון". השוה לענין יחוס הקדמות Josephus, c. Ap. II, 15 (§ 1535). גם האפולוגטים הנוצרים השתמשו בטענות הקדמות בויוכוחיהם, השוה את רמקומות אצל Schürer, Gesch. Bd. III 3-4 S. 546, Anm. 54.

בחיבוריהם של שני המחברים הנכרים דוגמה מאלפת ומחכימה. לעומת זאת יש לענות בחיוב על השאלה הראשונה. אין להטיל ספק בדבר, שלפני יוסף היה בשעת חיבור המחצית הראשונה של „קדמוניות היהודים“ ספר היסטורי מפורט אחד מתקופת הקיסרות הקדומה, שנכתב במחשבה תחילה להוכיח את אצילותה של האומה הרומאית ואת היסודות המוסריים של מלכותה. כוונתנו לחיבורו של דיוניסיוס מהליקרנזוס, שניחד עליו עכשיו את הדיבור. רעיון-היסוד של הספר הזה הוא: העם הרומאי הוא אומה אצילה וקדמותו תוכיח. והסופר משתדל לבסס הנחתו זו ולהסבירה על-ידי הרצאה מפורטת של קדמות העם הרומאי.

על מה מבוססת הרצאת קדמוניות הרומאים של דיוניסיוס? שנים הם המקורות, מהם שאב את ידיעותיו והסיק את מסקנותיו: המקור האחד הם הסופרים ההלניסטיים, שנגעו בראשית דברי ימיה של רומי. דיוניסיוס מזכיר את הֶרְוֹנִימוֹס מְקַרְדִּיָה (*Ἱερώνυμος ὁ Καρδίας*), את פוליביוס, סִילְנוֹס (*Σιληνός*) וְאַנְטִיגוֹנוֹס (*Ἀντιγόνης*)²⁶. הוא אומר, שהם נגעו בקדמוניות הרומאים רק נגיעה קלה: הם לא ידעו את הענין אלא ידיעה קלושה לפי השמועה ועברו עליו בקיצור רב²⁷. מכאן יוצא, שההיסטוריונים ההלניסטיים האלה לא שימשו לו לדיוניסיוס מקור עיקרי. מקורו השני והעיקרי, שעליו נשען בחיבורו, הם בראש וראשונה הסופרים הרומאים וחיבוריהם של אלה הם שנשתקעו בספרו של דיוניסיוס. הוא מזכיר את השמות: מרקוס פורקיוס קטו (*M. Porcius Cato*), לוקיוס קינקיוס (*L. Cincius*) פביוס מקסימוס (*Fabius Maximus*) כלומר פביוס המכונה פיקטור (*Fabius Pictor*) — שני אלה כתבו יונית — ולריוס אַנְטִיאַס (*Valerius Antias*), ליקיניוס מְקַר (*Licinius Macer*), איליוס (*Aelius*) גליוס (*Gellius*), קלפורניוס (*Calpurnius*) וגם *ἔτεροι συγχοί* שאינו מפרש את שמותיהם²⁸. השמות האלה מראים, שהאַנְלִיסְטִיקָה הרומאית, הראשונה והמאוּ-חרת, היא היא שעליה מבוסס חיבורו של דיוניסיוס. כדי לעמוד על טיבו של חיבור זה ולהבין, אילו קוים בו היו עלולים לשמש ליוסף דחיפה ולהשפיע על חיבור „קדמוניות“ שלו, ראוי לסקור בקצרה את האַנְלִיסְטִיקָה הרומאים כתנועה היסטוריוגרפית ולהכיר את מהותה.

האַנְלִיסְטִיקָה הרומאית התבססה על המסורת העתיקה של לוחות הכהנים, שהיו רושמים שנה שנה כל דבר, שנחשב בעיניהם לבעל-ערך מאיזו סיבה שהיא — מכאן השם *annales* — ועל מסורות, שנשתמרו בתוך המשפחות הרומאיות העתיקות, בשירי גבורים, וכיוצא באלה. כל זה שימש להם לאַנְלִיסְטִיקָה הראשונים חומר לתיאור דברי ימי הריפובליקה הקדומה עד המלחמה הפונית הראשונה; ומאחר שלא נהגו עדיין למלא את החסר בזיכרונם ובסיפורי-יבדים, יצאה תמונת הימים הראשונים ההם פגומה ודלה. לא כן תקופת המלחמות הפוניות ביחוד השניה שהאַנְלִיסְטִיקָה הראשונים היו עדי-ראיה לה: הסיפור עליהן היה מפורט ביותר ובלטה נטיה ברורה לכסות על כשלונותיה של רומי תוך הדגשת הקוים השליליים שבתמינת הצד שכנגד. ואשר לתקופה שלפני הריפובליקה, תקופת המלכים, הרי שאבו האַנְלִיסְטִיקָה מתוך אוצר-האגדות העשיר על ראשית רומי ומתוך סיפוריהם של הסופרים ההלניסטיים, כגון טימיוס, על הנושא הזה. האַנְלִיסְטִיקָה החשוב ביותר, כפי הנראה, הוא הראשון: קוינטוס פביוס פיקטור, בן דורה של המלחמה הפונית השניה, שכתב יונית. בניגוד אליו ולאחרים חיבר מרקוס פורקיוס קטו את ספרו על דברי ימי רומי, ביחוד על המלחמות הפוניות, בשפת עמו. גם הוא השתמש בחומר הנזכר לתיאור התקופות הקדומות של

²⁶ עיין 1, 17, 6, 1: על סילנוס שהוה *Arthur Rosenberg, Einleitung und Quellenkunde zur röm. Geschichte, S. 186*.

²⁷ 1, 7, 3, 21, 28.

²⁸ שם שם.

המלכים והריפובליקה עד המלחמות הפוניות ושיטתן אף היא היתה שיטת האנליסטיקה. אולם את החסרונות התלויים בחומר מילא מתוך התבוננות בהירה וחרिפה בכמה וכמה ענינים, שהעסיקו את רוחו הערה, כגון המשפט הדתי והחילוני, החיים הכלכליים, וצירף לספרו לא רק ידיעות על עמים, שהרומאים נלחמו בהם, אלא הקיף בכלל את איטליה וקורתיה, עובדה המשתקפת בשם החיבור *Origines*²⁹, ואף-על-פי שהמסגרת החיצונה היתה זו של האנליסטיקה, הרי למעשה היה החיבור תיאור חי ומלא חיים עצמיים וכתוב מנקודת ראות איטליה יותר מאשר מנקודת רומי העיר³⁰.

כאמור, אין להגיד בדרך כלל, שהאנליסטיקה הראשונה הרחיבה באופן מלאכותי את החומר האנליסטי הדל, שהיה בידה, על-ידי דברי דמיון ותוספת זיפים, לא כן המשך התנועה ההיסטוריו-גרפית הזאת החל מתקופת הגרפכים, מאותו זמן ואילך הלכה המסורה על רומי הקדומה הלך והתקלקל עד כדי זיוף גמור בימים שלאחר סולה. האנליסטיקה האחרונה הזאת לא הסתפקה בחומר המקובל, שהשתמשו בו הראשונים מפביוס פיקטור ואילך, אלא השתדלה למלא את החלל הריק על-ידי סיפורים מפורטים ביותר מתקופת המלכים, שאינם אלא פרי דמיונם של הסופרים עצמם. חפצם היה לחשוף את הקשרים הפנימיים בין המאורעות ואת הגורמים הסמויים מן העין, שהניעו את האישים ההיסטוריים למעשיהם, להגדיל את תהלת העם הרומאי ולהאדירה. באופן זה נעשתה ממש „מסורה“ היסטורית, שהיתה מזויפת מראשיתה ועד סופה. את המקום בראש הזייפנים האלה תפס בלי ספק ולריוס אנטיאס ואילו יש לצרף את גיוס ליקניוס מקר ואת קוינטוס קלאודיוס קנדרירגוריוס (Q. Claudius Quadrigrarius)³¹. השיטה הבדוקה והקבועה, שהשתמשו בה, היתה לקשט את הסיפור בנוצות ריטוריות, החוזרות בכל הזדמנות מתאימה, למשל בתיאורי קרבות, שהעיקר בהם היה גיבוב מעשי גבורה של משפחת המחבר האריסטוקרטי בפרט ושל הרומאים בכלל; להטיל מרה במתנגדים מדיניים וליחס להם מעשים מגונים וכיוצא באלה. כל זה, בצירוף השאיפה לעשות רושם על הקורא על-ידי אמצעים ספרותיים זולים ובלתי-רגילים, הפך את האנליסטיקה הזאת לסיבה העיקרית לאי-ידיעתנו את תולדות הריפובליקה הרומאית הקדומה, הואיל והזייפנים הללו הצליחו בכשרונם הריטורי המבריק להשפיע על המחברים המאוחרים יותר ולחסום להם בשקריהם את הדרך לידיעה נכונה וברורה יותר³².

והנה הספרות האנליסטית הזאת על המסורת המזויפת שלה נשתקעה באותו חלק של הספרות ההיסטוריוגרפית ברומי הקיסרית, שעסק בדברי ימי האומה הרומאית מראשיתם ושיצירותיה הכולטות ביותר הם החיבורים: *Ab urbe condita* לטיטוס ליביוס (T. Livius) וקדמוניות הרומאים (*Ῥωμαϊκῆ ἀρχαιολογία*) לדיוניסיוס מהליקרנזוס. ביחוד ספרו של דיוניסיוס הוא אספקלריה בהירה לאנליסטיקה המאוחרת האבודה, שתיאוריה המזויפים והחלקים מבחינה ספרותית מצאו חן בעיני הריטור האטיציסטי יותר מאשר האנליסטיקה הראשונה, הישרה יותר והמקושטת פחות. הוא הוסיף על כל החומר, שמצא בספרות האנליסטית הרומאית — ואפשר להכיר מתוך ספרו, שהיה שקדן וצבר כל מיני סיפורים ממקורות רחוקים ביותר — עוד נופך משלו בצורת נאומים ארוכים וריטוריים מאוד לפי התיאוריה האטיציסטית המשוכללת, שהוא נמנה עם מצדדיה הנל-

29—30. הטה .A. Rosenberg, o. c. S. 163ff; Wachsmuth, Einleitung in das Studium der Alten Geschichte, S. 624ff.

31. עליהם הטה .A. Rosenberg, o. c. S. 132ff; Wachsmuth, o. c. S. 628ff.

32. את דרך היוף המחושת של ולריוס אנטיאס הוכיח .Mommson, Die Scipionenprozesse. (Römische Forschungen, Bd. II S. 493ff).

הבים ביותר, והגינות פילוסופיים על ערכה של ההיסטוריה ועל תפקידו של ההיסטוריון במדינה כמדריך השליט והאזרח בדרך הישר. באופן זה נוצר ספר, המשקף את זריותו הלשונית של המחבר ואת דלות רעיונותיו ואת כל חוסר-יכלתו לתפיסה היסטורית. אולם הספר עשה בודאי רושם בחוגי הריטורים האטיציסטיים וההיסטוריונים, אף-על-פי שעקבות הרושם הזה אינם ניכרים בחיבורו של ליביוס. שהשתמש בספרים הראשונים של דברי ימי רומי שלו בחומר האנגליסטיקה המאוחרת, ממש כשם שהשתמש בו דיזניסיוס.

טבע העניינים גרם לכך, שבבוא יוסף לתאר את קדמוניות היהודים, כלומר נושא מקביל לגמרי לנושא שבחר דיזניסיוס, פגע בחיבורו של זה. כאן ראה לפניו ספר, שכולו עומד על מסורת-עם ושוואב ממנה את עיקר ידיעותיו. הוא לא ידע, כמובן, את הזיוף שבמסורה המדומה הזאת, אלא ראה, שהיא נתקדשה בעם ונתקבלה על סופרים חשובים כגון ליביוס, דיזניסיוס. יש אפילו להניח, שלא נעלם מעיני יוסף, שכמה יסודות שבמסורה הרומאית, כגון אגדת איניאס, נתעלו ביחוד מימי אבוגוסטוס קיסר לדרגת קדושה דתית-לאומית ממש; די להזכיר את המשורר ויר-גיליוס. מסתבר, שמכאן נגשר גשר בין החיבור של הריטור האטיציסטי ובין תכניתו הספרותית של יוסף. ברם, אם ההשערה הזאת, הנשענת על היסוד הכללי של המסורה הלאומית השקועה בכל אחד משני החיבורים הנידונים, טעונה חיוק נוסף, הרי אפשר למצוא חיוק זה בדעות העקרונתיות על כתיבת ספרי היסטוריה, המובעות על-ידי שני הסופרים במבוא לחיבוריהם. הדעות האלה מקבילות במידה רבה כל-כך, שהן מוכיחות לדעתי באופן ברור, שאכן יש מקום לדבר על השפעת חיבורו של דיזניסיוס על ספרו של יוסף.

דיזניסיוס פותח את חיבורו בתיאור הסיבות, שהניעוהו לבחירת הנושא הרומאי הנעלה, בניגוד לסופרים המסתפקים בנושא ממדרגה נמוכה יותר: לדעתו צריכים כל אלה שרוצים להקים מצבת-זכרון לעצמם, ביחוד ההיסטוריונים, לבחור בנושאים יפים ונעלים ליצירותיהם, שיש בהם מן התועלת לקוראים, והחובה מוטלת עליהם להסביר את העקרונות, שעליהם הם מבססים את בחירתם. כי אלה המעדיפים נושא קלוקל והשוואפים רק להראות כוחם בשדה הלשון או להגיע לירי פרסום, סופם שלא ישיגו מבוקשם זה ולא עוד אלא שנתשבו לאנשים, שנושא ספרותי גרוע ביותר הולמם, הואיל והמלה אינה אלא האספקלריה של הנפש. הוא הדין, אם הסופר מתרשל בעיבוד הנושא הנעלה, שבחר לו: רשלנותו זאת לא תנחילנו כבוד, מפני שהוא נוהג זלזול במדינה מפורסמת בתארו את דברי ימיה כלאחר-יד.

ודיזניסיוס ממשך: הנושא הרומאי חשוב מכל שאר הנושאים, כשם ששלטון הרומאים בעולם חשוב משלטון שאר האומות, שהגיעו לממשל רב: האשורים, המדיים, הפרסים והמוקודונים אינם יכולים להדמות אל הרומאים, משום שחלקם לא שלטו אלא על חלק קטן של העולם וחלקם לא האריכו ימים בשלטונם וירדו מגדולתם כעבור שנים לא-רבות. ואילו הרומאים השתלטו על העולם המיושב בשלמותו ועליהם זו לשלטון-בכפה נמשכת זה מאות בשנים, באופן שחיבורו של דיזניסיוס אינו מספר על נחות-דרגה אלא „על העיר המפוארת ביותר ועל מעשים, שאי-אפשר להראות נהדרים מהם“. כי אין צדק בטענתם של אותם ההלנים האומרים, שהרומאים אינם אלא בני בניהם של פרברים, שעלו זה לא כבר לגדולה לא בצדקתם ובחסידותם ולא בגלל מידותיהם הטובות האחרות, אלא בכוח הטיכּי, הגורל העוור, שבחר שלא בדין באנשים הבלתי-מתאימים ביותר להשפיע עליהם את הטובות הגדולות ביותר. נגד דעות אלה על הרומאים אומר דיזניסיוס לצאת חוצץ, בספרו דוקא את דברי ימיה הקדומים ביותר של רומי, שאינם ידועים כלל להלנים.

ובהוכיחו. שהרומאים אינם אלא צאצאי ההלנים. ודוקא לא מן השבטים הנחותים והגרועים שבהם, ואישיהם הצטיינו בחסידותם ובצדקתם לא פחות מן האישים הגדולים ביותר של ההלנים והברברים. חיבורו זה על דברי ימיה הקדומים של רומי יהיה — כך קובע דיוניסיוס — לתועלת רבה להלנים לשרש את דעותיהם המוטעות על רומי, מאחר שכל מה שנכתב ביוונית אינו מספיק כלל³³. דברי יוסף במבוא ל„קדמוניות“ מקבילים לרעיונותיו של דיוניסיוס, אם לא בכל, הרי בקויהם העיקריים. אף הוא פותח בדברייגנאי לכל העוסקים בכתיבת דברי הימים, אם משום רדיפת כבוד של סופרים מובהקים ואמני-לשון ואם מתוך שאיפה לחנוף למישהו. לדעתו ראויים לשבח רק הכותבים מתוך הכרח פנימי כעדי-ראיה של המאורעות המתוארים או מתוך יחס אישי אל הנושא הנשגב. ברור לגמרי, שאף-על-פי שנקודת המוצא של הרעיון היא שונה אצל שני הסופרים, הרי הרעיון עצמו, שיש סופרים קלוקלים, שכתבתם חסרה כובד-ראש הנחוץ לכל סופר בעל משקל, ומקומו כפתח-דבר לכל החיבור, משותפים לשניהם; כמו כן ברור, שיוסף הוא המקבל, עובדה המסתברת גם מקרבת השימוש הלשוני במקום זה:

Ῥωμαϊκῆ ἀρχαιολογία I, 1, § 3:

οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἀδόξων πραγμάτων... ἱστορικῶς καταβαλλόμενοι πραγματείας, εἴτε τοῦ προελθεῖν εἰς γνῶσιν ὀρεγόμενοι καὶ τυχεῖν ὁποιοῦδήποτε ὀνόματος εἴτε περιουσίαν ἀποδείξασθαι τῆς περὶ λόγους δυνάμεως βουλόμενοι....

קדמוניות היהודים כבוא א', § 2:

τινὲς μὲν γὰρ ἐπιδεικνύμενοι λόγων δεινότητά καὶ τὴν ἂν αὐτῆς θηρώμενοι δόξαν ἐπὶ τοῦτο τῆς παιδείας τὸ μέρος ὀρμῶσιν...

גם יוסף מדבר בשבחו של הנושא שהוא ניגש לעיבודו. הוא אומר בהקדמה לקדמוניות (ב' / § 5): „את חיבור הספר הזה קיבלתי עלי, הואיל וסבור אני, שהוא יהיה ראוי לעיון בעיני ההלנים. כי הוא יכול את כל קדמוניותינו ואת סדר חוקתנו מתורגמים מתוך הספרים העבריים“. חשיבות יתרה היתה נודעת לידיעת דברי ימי היהודים בעיני גדולי ההלנים, כגון תלמי המלך, שהשתוקק מאוד לתרגם את כתבי-הקודש שלהם (ג' / § 10). הסיבה לכך היא העובדה, שהספרים האלה כוללים את קורותיהם של חמשת אלפים שנה. עם זה לא נולד תמול שלשום, אלא עם עתיק יומין הוא, בעל שלשלת יוחסין; לפיכך תיאור קורותיו הוא נושא נעלה, הראוי להיכתב בידי סופר הגון³⁴. ואם שמענו את דעתו של דיוניסיוס, שלא הטיכי העוורת היא השלטת בעולם אלא הצדק הגומל לצדיק כצדקתו, כפי שמוכיחים דברי ימיה של רומי, שקבלה את השלטון על העולם כשכר על צדקתה בימי קדם, הרי גם יוסף מורה לנו הלכה, ש„יכול כל מי שרוצה לחקור את דברי הימים האלה“ — כלומר את דברי ימי היהודים — „ללמוד מהם ביחוד דבר אחד זה והוא, שכל הנהגים אחרי רצונו של אלהים ואינם נושאים את לבם לעבור על החוקים הטובים, הצלחתם בכל דבר היא נעלה מכל דמיון ושכרם, האושר, ניתן להם מאת האלהים. וכל אימת שיסורו מדרך שמירת המצוות המדוקדקת, נעשה להם כל דבר קל לקשה וכל מעשה טוב, שישתדלו לעשותו, סופו אסון שאין לו תקנה“. דברי יוסף אלה מתכוונים לא רק לפרט אלא בראש וראשונה לכלל ישראל³⁵.

33. השוה את הפריקים 4—5 של ההקדמה.

34. את המסקנה הזאת אין יוסף מסיק במפורש, אולם היא כלולה ביחסיבות הנודעת, לדעתו, לנושא ספרו מספל בו.

35. את הרעיון הזה מיתח יוסף ביחוד בשלחמות ה' ט', ג' (367 §). על השאלה הזאת דנתי במאמר: Zur national-politischen Theorie des Josephus, שטרם יצא לאור.

ומבחינה זאת הם מקבילים לדעה המזבעת על-ידי דיוניסיוס על סיבת גדולתם של הרומאים: כשם שהרומאים הגיעו לגדולתם ולעצמתם בגלל חסידותם וצדקתם בימים קדמונים, כך גם היהודים: כל זמן ששמרו את חוקי אלהים היו מאושרים, ומשעברו אותם באו עליהם פורענויות נוראות. דיוניסיוס מדבר בכמה מקומות בחיבורו על מהותה של ההיסטוריה ועל ערכה לאיש-המדינה, למחוקק ולסופר, כמורכב על חשיבותה כראיה להשגחת האלים על חיי האדם. הסותרת את טענות הכופרים. הוא שואל: מה היא ההיסטוריה? תשובתו היא: ההיסטוריה היא פילוסופיה בדוגמת מאות³⁶, ואין הבדל בין דוגמה לדוגמה. כולן כאחת חשובות הן מפני שאפשר למצוא בכל אחת אספקלריה למציאות החיה. לכן צריך לדעת את כולן לכל פרטיהן. ביחוד חשוב הדבר לאיש-המדינה, שיכול ללמוד מן המאורעות ההיסטוריים כמתוך נסיון בשעת צרה למדינה ולהביא לה תועלת בידיעותיו. מתפקידו של הסופר הוא לרשום את כל המאורעות בקפדנות, כי „בני האדם לומדים את המועיל ואת המזיק להם בקלות יתרה כשהם רואים את הדברים בדוגמאות רבות“³⁷: הוא חייב לספר גם דברים כגון הופעת אלים, אף-על-פי שיש פילוסופים — כוונתו בלי ספק לפילוסופים האפיקוריים — האומרים, שאין האלים משגיחים בבני האדם ובגורלם. מחובתו של הסופר לספר דוקא דברים, שרבים מטילים ספק באמינותם כגון זה, שהאלים גומלים עם בני האדם כפעלם וכי העולם אינו עזוב לגפשו, מפני שעל-ידי כך הם מחזקים את אמונתם של הבריות ומחזירים למוטב את הכופרים³⁸.

יוסף אינו מגדיר את דעותיו הפילוסופיות ואינו קובע הלכה למעשה בעניינים, שדיוניסיוס נוגע בהם. אולם מכמה וכמה מקומות אנחנו נמצאים למדים, שאכן ידועות היו לו הבעיות, בהן התחבט דיוניסיוס, ותשובתו עליהן מקבילה במידה רבה לזו, שמשביח הריטור ההלניסטי-הרומאי. דוגמה טובה לכך, שגם יוסף רואה במאורעות היסטוריים דוגמאות לכללים פילוסופיים, היא אופן תיאורו את אישיותו של שאול המלך. לאחר שסיפר את רצח כהני נוב על-ידי שאול הוא מוצא לו מקום להתגדר בו ומפתח את השקפתו הפילוסופית על טבע האדם: „כך לימד שאול את בני האדם כולם להשכיל ולהבין את טבעו של בשר ודם. שכן כל זמן שבני-אדם פשוטים ושפלים הם ואינם יכולים להפעיל את יצרם ולהעז לעשות מה שברצונם, הרי הם נוחים (לבריות) ומתונים ואין הם רודפים אלא את הצדק ובו כל מעיניהם ועליו הם שוקדים, ולא עוד אלא שהם מאמינים, שאלהים מצוי בכל ענין המתרחש בחיים ורואה לא את המעשים בלבד הנעשים (בהם), אלא מיטיב לדעת אף את המחשבות, שמתוכן באים אחר כך המעשים. אולם כשבני אדם מגיעים לשלטון ושררה, הם מתפשטים את כל (המידות הנאות) האלה ומסירים מעליהם את מנהגייהם (הטובים) ודרכי (המוסר) שלהם, דוגמת המסכות על הבימה, ומתחפשים ולובשים חוצפה ושחצנות ובוז כלפי עניני אלהים ואדם... את הענין הזה בירר לנו שאול בן קיש“. אנו רואים, שמעשה שאול בכהני נוב משמש ליוסף דוגמה לשחצנותו של טבע האדם ושאל עצמו מסמל את היחיד השליילי והשחצן. ברם, עם שינוי המסיבות משתנה גם הערכת המלך. מות הגבורים שלו במלחמה, על-אף העובדה שידע את הקץ הצפוי לו, מעורר את יוסף לדברי הערצה והערכה אלה: „ועכשיו ארחיב את הדיבור על ענין מועיל אחד למדינות, לציבורים ולעמים, והוא נוגע לאנשים טובים (בכלל) ועל-ידו יתעוררו כל הבריות לרדוף אחרי מידות נאות ולשאוף בהתפעלות לדבר, שיש בו כדי להנחיל להם תהלה וזכר עולם — על ענין, שיכניס במלכי עמים ושלטי מדינות תשוקה

מֶרְכּוּס מֵטְיוּס אֶפֶרֹדִיטוּס

אנדרטה משוערת של ידיד יוסף בן מתתיהו,
שלו הקדיש את „קדמוניות היהודים“. על בסיס האנדרטה הכתובת:

M METTIUS EPAPHRODITUS GRAMMATICUS
GRAECUS M. METTIUS GERMANUS L FEC.

האנדרטה נמצאת ברומי ב- Palazzo Altieri

ושאיפה רבה לדברים יפים ויעודדם להסתכן ולמות בעד ארץ מולדתם וילמדם לבוז לכל המוראות. עילה לענין זה ישמש לי שאול מלך העבריים, שאף-על-פי שידע את הדבר העומד להתרחש והמות הנכון לו... החליט לא לברוח מפניו ולבגוד בעמו (ולהסגירו) לאויביו מתוך אהבת חיים ולחלל את כבוד מעמד המלך, אלא הפקיר עצמו וביתו ובניו כולם לסכנות... איש כזה לבדו נראה בעיני צדיק וגבור ונבון, ואם היה או יהיה בעל תכונות כאלה, הרי ראוי הוא, שכל הבריות יעידו על מידותיו הטובות.“ שני הפכים אלה בנושא אחד מראים באופן ברור, שאין ברצון המחבר להעריך את שאול הערכה היסטורית לפי ראות עיניו. העיקר הוא לו לא המאורעות ההיסטוריים של רצח כהני נוב ומות שאול, אלא לאילו דוגמאות פילוסופיות מתאימים שני המקרים האלה מחיי המלך. חשיבות המאורע היא רק בהיותו דוגמה וסמל לתכונות טובות או רעות, שהפרט והכלל חייבים לטעת בקרבם או להשמר מהן. ביחוד חשוב לדעת אותה האסכולה הפילוסופית-העממית, המדברת מתוך גרונו של יוסף³⁹, הצד הדידקטי הזה לציבורים, לעמים ולמדינות, כמו-כן לאישים העומדים בראשם, שמילוי תפקידם המוטל עליהם תלוי בזה, אם ידעו לעשות טוב ולהשמר מרע. דוגמאות לדרך הישר בהנהגת ציבור או מדינה יכולים הם לשאוב מתוך ההיסטוריה המספרת, כיצד ומדוע עלו אנשי מדינה וציבורים לגדולה ובאילו מסיבות נחרבו. יוסף דורש את התנהגותו של שאול לסירוגין לשבח ולגנאי, בלי לשים דעתו על הסתירה שבדבר, הואיל והוא רואה בשני הסיפורים רק הזדמנות להרביץ ברבים את השקפותיו על חובותיו של מלך כלפי עם ומדינה. שכן הוא סבור כדיוניסיוס, שמתפקידו של הסופר הוא לרשום כל מה שעלול להקל על העומדים בראש המדינות את לימוד הדוגמאות המאלפות, כדי שיוכלו להנהיגן בחיים. ואם דיוניסיוס רואה הכרח בסיפור דברים כהופעת אלים כראיה לכך, שאין אמת בטענת הפילוסופים האפיקוריים על חוסר השגחת האלים בחיי בני האדם, הרי גם יוסף מדגיש, שאפשר ללמוד מדברי דניאל, „שטעות היא בידי האפיקורסים, המוציאים את ההשגחה מן החיים ומניחים, שאין אלהים מפקח על עניניהם ואין העולם מתנהל על-ידי הויה מאושרת, למען יוכל להתקיים בשלמותו עד סוף כל הדורות, אלא קיים והולך בכוח עצמו ובלא מנהיג ופרנס. אילו היה העולם קיים באופן זה בלא מנהיג, היה נשחק על-ידי פורענות לא-צפויה והולך וכלה ונחרב ממש כאותן הספינות העזובות מקברניטיהן, שאנו רואים הולכות ונטבעות בידי רוחות סערה, כאותן המרכבות המתהפכות באין מי שינהג בהן. מהדברים שחזה ואמר דניאל נראה לי, שהטוענים, שאין אלהים משגיח כל עיקר בעניניהם של בני האדם, סוטים מאוד מן הדעה הנכונה. כי אילו היה העולם מתנהל מעצמו, לא היינו רואים, שהכל הולך ומתקיים לפי נבואתו של דניאל“ (קדמוניות יא, ז' [281—277]).

מכל הדברים האלה מתברר, שישנה הקבלה בולטת בין הרעיונות העקרוניים של חיבורו של דיוניסיוס ובין הספרים א—יא של „קדמוניות היהודים“ ליוסף. ואם נוסיף עליה את ההקבלה מבחינת החלוקה⁴⁰ והצורה החיצונית: התיאור הוא ממושך וריטורי מאוד; הכנסת נאומים תפלים ומחוסרים כל הכרח פנימי; תיאור פעולות, למשל קרבות, לפי שיטה קבועה וערוכה מראש — לא נוכל להמנע מהמסקנה, שאמנם יש לדבר על השפעה של דיוניסיוס על יוסף במחצית הראשונה של חיבורו. ודאי שהיא אינה עמוקה ביותר: ההבדלים בין הנושאים והסופרים

39. יסוד הפילוסופיה הזאת הוא סטואי. רעיונות מקבילים אנו מוצאים גם אצל דיודורוס, המדבר במבוא ל„ביבליותיקי“ שלו על ערך ההיסטוריה העולמית כחומר-למוד לאלה, הרוצים להחכים מנסיגותיה, השוה Wachsmonth, o. c. S. 225.

40. שני החיבורים מתחלקים לעשרים ספר, השוה עוד קו אופייני חיצוני המשותף לשני הספרים: שניהם נוהגים במקומות מסוימים להניח לקורא את הברירה להאמין או לא להאמין למסופר. ר' Thackeray, Josephus the man and the historian, p. 56f.

שלא נכבשו. קשה להסביר, מניין לו ליוסף הפירוט המיוחד הזה. הקירבה שבינו לבין השבעים כאן היא בזה, ששניהם מזכירים ארבע ערים, אלא שהשבעים אומרים שיהודה לא כבש אף אחת מהן, וטעמם ונימוקם אתם: כי בשופטים א', י"ט, נאמר, שיהודה ירש את ההר ולא את העמק, כי רכב-ברזל לכנעני היושב שם; אולם בפסוק הקודם מסופר על כיבוש עזה וגבולה, אשקלון וגבולה ועקרון וגבולה, כולן ערי המישור, באופן ששני הכתובים מכחישים זה את זה. השבעים הרגישר בסתירה הזאת וכתבו, שיהודה לא כבש שום עיר מן הערים האלה. יתכן שיוסף רצה ליישב את הסתירה בין השבעים והמקרא וחילק את ארבע הערים הנזכרות לשתיים שתיים שנכבשו ושניצלו⁹, ויתכן שהוא שאב את ידיעתו מנוסח אחר של המקרא. כי מפרט אחד אנו למדים, שהוא השתמש כאן במקרא: הוא אומר, שסיבת הצלחתם של תושבי עזה ועקרון הוא רכב-הברזל שהיה להן, בהתאם לשופטים א' י"ט: "... כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב-ברזל להם"; ואילו השב-עים מתרגמים את המלה "רכב": "Pḡgáβ", כלומר שם פרטי.

2. השימוש במקרא מתברר לכשנשווה את רשימת בני יעקב ומשפחותיהם ב,קדמוניות" ב ז', ד' (176—183 §) אל הנוסח בתורה ובתרגום השבעים. הרשימה ב,קדמוניות" דומה לזו שבתרגום השבעים — אם לא נביא בחשבון את הצורות המיווגות של יוסף, שהן במידה רבה תוצאה משיבו-שים, השהו הגירסאות השונות בהוצאת ניזה app. critic. — מלבד פרט אופייני אחד. השבעים מזכירים את בני מנשה ואפרים — כפי הנראה לפי דבה"י א ז', י"ד; כ' — ואילו ב,קדמוניות" ובתורה חסרים השמות האלה. חוץ מזה מספר בני בית-יעקב, לפי השבעים, הוא שבעים וחמש נפש, ואילו יוסף, ההולך בעקבות התורה, נוקב רק שבעים איש. ברור איפוא שמקור ה,קדמוניות" במקום זה הוא המקרא ולא התרגום היווני.

3. בקדמוניות ז ו', ג' (127 §) מסופר, שהעמונים שכרו אחרי מפתחם הראשונה את "חלם"; הלוקינית: *ὄλιγον τὸν ἐκ τοῦ περὶν τοῦ ποταμοῦ Χαλασαμα*; אולם לאמיתו של הדבר יש לראות עם רלפס⁹ את מקור הטעות בשמואל ב י', ט"ז: "וישלח הדדעור ויצא את ארם אשר מעבר הנהר ויבאו חילם ושובך שר צבא הדדעור לפניהם"; י"ז: "...ויבא חלאמה". מתקבל על הדעת שיוסף טעה בפירוט הפסוק הנה תוך קריאה חטופה בו.

4. בקדמוניות ו י"ד, ה' (352 §) כתוב, ששרי הפלשתים שאלו את אכיש *πρόθεν εἶησαν ἤκοντες* (352 §) כתוב, ששרי הפלשתים שאלו את אכיש *ὅτι Ἐβραῖοι... ἠρώτων τὸν βασιλέα* האלה". אולם השבעים מתרגמים: *τίνας οἱ διαπορευόμενοι οὗτοι*, כלומר העוברים במקום הע-רים¹⁰. מכאן, שיוסף עיין במקום זה במקרא.

5. בקדמוניות ז י"ד, ג' (346 §) מדבר יוסף על *Σιμούεις ὁ Δαυίδου φίλος καὶ πάντες οἱ ἀνδρείοτατοι* הפסיק המקביל במלכים א' ח' הוא: "... ושמעו ורעי והגבורים אשר לדוד". השבעים מתרגמים: *καὶ Σεμεὶ καὶ Πησεί καὶ υἱοὶ δυνατοὶ τοῦ Δαυείδ Σαμαίας καὶ οἱ εταῖροι αὐτοῦ*, כלומר, הוא מצרף את האות שבראש ו,הגבורים" וקורא, ורעיו, ואילו יוסף מצרף אמנם גם כן את הוי"ו של המלה הבאה, אלא שהוא קורא, ורעו" במקום, ורעיו"¹¹. מסתבר שהוא לא לקח את הגירסה שלו מהנוסח הלוקיאני אלא מהמקור העברי.

9. עיין הערותיו למספר 121 אצל מץ; Septuagintastudien III, S. 88.

10. השוה Rhalfs, o. c. S. 94ff.

8. Mcz, ibid. אצל.

10. השוה מרכס למקום.

6. השימוש במקור העברי בולט גם מרשימת נציבי שלמה ב־קדמוניות*. נקביל זו לזו את הרשימות במקרא, בתרגום השבעים וב־קדמוניות*:

3 Reg. 4,8–17 השבעים,	קדמוניות ח ב', ג' 35–38 §§	מלכים א ד', ז' – י"ט
1) Βαιώρ	1) Οὕρης	א) בן חור (בהר אפרים)
2) υἱὸς Πηγᾶς	2) Διόκληρος	ב) בן דקר (במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון בית חנן)
3) υἱὸς Ἐσωθ	3)	ג) בן חסד (בארבות לו שכה וכל ארץ חפר)
4) ἀνὴρ Ταβληθίδί	4) Ἀβινάδαβος	ד) בן אבינדב (כל נפת דאר, טפת בת שלמה היתה לו לאשה)
5) Βαρχὰ υἱὸς Ἀχειμιάχ	5) Βαναίας τοῦ Ἀχιλίου	ה) בענא בן אחילוד (תענך ומגדו וכל בית שאן אשר אצל צרתנה מתחת ליזרעאל, מבית שאן עד אבל מחולה עד מעבר ליקמעם)
6) υἱὸς Γάβερ	6) Γαβάρης	ו) בן גבר (ברמות גלעד לו חות יאיר בן מנשה אשר בגלעד לו חבל ארגב אשר בבשן ששים ערים גדלות חומה וברית נחשת)
7) Ἀχειναῦβ υἱὸς Ἀχέλ	7) } Ἀχινάδαβος	ז) אחינדב בן עדא (מחנימה)
8) Ἀχειμιάς	8) }	ח) אחימעץ (בנפתלי, גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאשה)
9) Βαανὰ υἱὸς Χουσεί	9) Βαναάτης	ט) בענא בן חושי (באשר ובעלות)
10) Ἴωσαφὰτ υἱὸς Φάρρου	10) Σαφάτης	י) יהושפט בן פרוח (ביששכר)
11) υἱὸς Ἡλά	11) Σουמוίς	יא) שמעי בן אלא (בבנימין)
12) υἱὸς Ἀδαί νασέρ εἰς ἐν γῆ Ἰούδα	12) Γαβάρης ἐπὶ δὲ τούτων εἰς ἄρχων	יב) גבר בן ארי (ארץ גלעד ארץ סיחון מלך האמרי ועג מלך הבשן ונציב אחד אשר בארץ)

הרשימה ב"קדמוניות" בלי השמות: בן חסד ואחיעזר (זה השני צורף על ידי יוסף אל אחינדב, השהו מלכים א ד', י"ד – ט"ו) לקוחה מהמקרא. רשימת השבעים שונה בהרבה ואין להעלות על הדעת, שיוסף עיין בה. מעיד על כך גם הפרט, שלפי יוסף היה נציב אחד עליון על כל הנציבים הממונים על המחוזות. אין זה אלא פירושו על הפסוק במלכים א ד', י"ט: "...ונציב אחד אשר בארץ", ואילו השבעים (3. Reg. 4, 18) מדברים על *καὶ νασῆφ εἰς ἐν τῇ Ἰουδα* ואין להבין, כיצד יכול היה יוסף על סמך מלים אלה להגיע למסקנתו: נציב עליון על כל שאר הנציבים¹².

7. בקדמוניות ח ב', ו' (50 §) מספר יוסף: "כשמוע חירם מלך הצורים, ששלמה ירש את מלכות אביו אחריו, שמח מאוד, כי היה ידידו של דוד, ושלח אליו שליחים וברכו". המלים האלה מתאימות לגמרי למלכים א ה', ט': "וישלח חירם מלך צר את עבדיו אל שלמה כי שמע כי אותו משחו למלך תחת אביו". לא כן השבעים (3 Reg. 5, 1), המביאים כאן נוסח משובש: *καὶ ἀπέστειλεν Χειράμ βασιλεύς Τύρου τοὺς παῖδας αὐτοῦ χρίσαι τὸν Σολωμών...* ברור, שחסר בשבעים תרגום המלים "כי שמע" ועל ידי זה יוצא, שעבדי חירם נשלחו למשוח את שלמה למלך.

8. בקדמוניות ח ה', ג' (142 §) מדבר יוסף על *Ἀβαλῶν γῆ* אותו דבר גם במלכים א ט', י"ג: "ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה". ואילו השבעים קוראים "ארץ גבול" ומתרגמים: *Ὀριον*. הפירוש, שנותן יוסף למלה, "כבול": *οὐκ ἀρέσκον* אינו פירוש לשוני, כמובן מאליו, אלא סברתו, שיש קשר בין השם שקרא חירם לערים ובין המלים במלכים א ט', י"ב: "...ולא ישרו בעיניו".

9. בקדמוניות ח ז', ו' (204 §) מסופר, שהדד פגש בסוריה את רוון *βασιλέα Ἀδραάξαρρον* וכך גם במלכים א י"א, כ"ג: "ויקם אלהים לו שטן את רוון בן אלידע אשר בר ח". השבעים¹³ מסרסים את המלה, "ברח": הם מצרפים אותה אל הבאה אחריה, "מאת" וקוראים: "ברחמאת": *τὸν ἐν Ῥαεμμασέρ*, כלומר: בארץ – או בעיר – "רחמאת". ספורו הנכון של יוסף מראה, שהוא לא שאב מהמקום המשובש של השבעים אלא מהמקרא.

10. בקדמוניות י ד', ה' (69 §) אנו קוראים: *οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τοῖς βασιλευσόμενοις ἐφειστώτα* "לדעתי, הנוסח היווני במקום זה הוא משובש וטעון תיקון. וייל סבור, שהמלה *τοῖς βασιλευσόμενοις* משובשת ויש לקרוא *βασιλείαις*. מרקוס אינו מתקן כלל ומתרגם: Furthermore *that Josephus is he removed the chariots placed for the kings officers* carelessly paraphrasing 2 Kings XXIII, 11. לדעתי, יש במלה *τοῖς βασιλευσόμενοις* סימן לקרי מיוחד, שמצא יוסף בטופס המקרא העברי שלו. הפסוק במלכים ב כ"ג, י"א: "וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבוא בית ד' אל לשכת נתן – מלך ה ס ר י ס אשר בפְּרָוֹרִים", היה שונה במקום אחד מהפסוק שבטופס המקרא של יוסף: הוא לא קרא "נתן-מלך" אלא "נתין-מלך", ובייתר דיוק: "נתניני – מלך"; הוא תרגם איפוא *βασιλευσόμενοις* או *βασιλευσόμενος* חוץ מזה אני מציע לקרוא ליד *βασιλευσόμενοις* את המלה "לשכת": *τῆ σὺν*¹⁴ צורת הפסוק ב"קדמוניות" לפי התיקון

12. Rhalfs, ibid.

13. Rhalfs, o. c. S. 97.

14. אמנם יש לציין במקום זה, שהמלה "לשכה" מתורגמת על ידי הע' במלה *γαζοφυλάκιον* השוה 4. Reg. 23, 11, 2. Esdr. BJ V. § 200; VI § 282; AJ XI 119; 126; 6, 10, 6; Ne. 10, 37 (38); 38 (39); 13, 4; 5; 8; 9 *στοά*, (cf. LXX); XIII § 429; XIX § 294 *στοά*, מקום שם מדובר על *στοά*, Jo. 10, 23; 29 *στοά*, (השוה למשל Xenophon, Acta 3, 11; 5, 12 *στοά*, הוא תרגם איפוא *βασιλευσόμενοις* או *βασιλευσόμενος* חוץ מזה אני מציע של בית מרחץ (אצל 2 Jo. 5). אולם בכל זאת אין לדחות מראש את התיקון שהצעתי, מפני שהוא מתקבל לדעתי מבחינה פליאוגרפית ומלבד זאת יתכן מאד, שיוסף נקט לשון זו מאחר שראינו, שהיא מציינת, כגון בבריה החדשה (2 Jo. 5), תא מסוגר בלי כל עמודים. 14. השמטת המלה *στοῦ* נגרמה אולי ע"י הדמיין בינה לבין סוף *ἐφειστώτα*.

המוצע כאן היא איפוא כזאת: ὁὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τοῖς βασιλευσμένοις [resp. τῷ βασιλευσμένῳ] : ἐβύστασεν εἰς ἡ-ἄρματα... ἐφεστῶτα [στοῦ] ἄρματα. בכל אופן מסתבר, שיוסף מספר את מעשה השבתת ה-ἄρματα לפי המקרא ולא לפי תרגום השבעים: τὸ γὰρ ζοφυλάκιον Ναυῶν βασιλείως τοῦ εὐνούχου.

11. השימוש במקור העברי של המקרא מסתבר גם משיקול־דעת זה: בשבעים (2 Reg. 3) ישנה הוספה גדולה בין הפסוקים 36–35, כלומר 35^a–35^b, החסרה במקום המקביל של המקור העברי. ב־2,35 מדובר על מינוי בניהו בן יהוידע וצדוק במקום יואב ואביתר; מכאן ועד 35^b מובאת ערובייה של ידיעות שונות על פעולת המלך, ורק אחרי כל אלה ממשיך נוסח השבעים בפסוק 36 לספר לפי המקרא. יוסף אינו יודע כלום על ההפסקה הזאת: בספר ח א', ד' (16 §), מקום המקביל למלכים א ב', ל"ה, הוא מספר על הדחת אביתר ועל מינוים של צדוק ובניהו, ובצירוף לזה (17 § והלאה) הוא ממשיך בספור על שמעי בן גֵרָא, מקום המקביל למלכים א ב', ל"ו. כמו כן מוצאים אנו התאמה גמורה בין יוסף למקרא. בניגוד לשבעים, במלכים א ב', מ"ו: המלים „והממלכה נכונה ביד שלמה“ חסרות בתר-גום היווני וכן גם מלכים א ג', א'; אולם בין שני המקומות האלה, כלומר בין 3 Reg. 2,46 ובין 3 Reg. 3,2 ישנה שוב הוספה, המדברת על גדולתו של שלמה ועל פעולתו (46^b–46^a). יוסף הו לך בדיוק אחרי המקרא: קדמ' ח ב', א' (21 § בראש) הוא אומר: „...והמלוכה נכונה בידו“, בהתאם למלכים א ב', מ"ו וסמוך לזה (בהמשך 21 §) הוא מוסיף לספר לפי מלכים א ג', א', כלומר: על נשואי שלמה ובת פרעה.

12. הפסוקים במלכים א ד', כ"ה, ה', א'; ה'–ו' אינם במקומם הנכון בתרגום השבעים: כאן מוצאים אנו את הפסוקים: 3 Reg. 4, 20–24 = 5,7; 8; 2; 3; 4 (H); 3 Reg. 4, 19 (H17) אחרי 3 Reg. 4, 19; הפסוקים החסרים נמצאים בהוספה הנזכרת 3 Reg. 3,46^a–46^b, כלומר: מלכים א ה', א' = 3 Reg. 2,46^b + 3 Reg. 10, 30; מלכים א ה', ה' = 3 Reg. 2,46^g; מלכים א ה', ו' = 3 Reg. 2,46ⁱ; מלכים א ד', כ' = 3 Reg. 2,46^a. ואילו יוסף (קדמוניות ח' ב', ג'–ד' 41–38 §§) מספר בדיוק לפי המקרא.

13. אותו דבר רואים אנו במלכים א י', כ"ב. השבעים מפסיקים את ההמשך ומכניסים קטע מתוך מלכים א ט', ט"ו–כ"ב, ורק אחרי זה הם ממשיכים בפסוק כ"ג של פרק י'. אולם יוסף הולך גם כאן בעקבות המקרא: בקדמוניות ח ז', ב' (181 §) מסופר על אניות תרשיש, מה שמקביל למלכים א י', כ"ב. ההמשך: קדמוניות ח ז', ג' (183–182 §§), מקום שם מדובר על פרסום שלמה ועל המתנות שהגישו לו מלכי הארץ, מתאים למלכים א י', כ"ג. מצע הספור במקום זה של „קדמוניות“ הוא איפוא המקרא ולא תרגום השבעים.

הדוגמאות האלה מוכיחות, שהשימוש במקרא ב„קדמוניות היהודים“ הוא רב. ברם, לא פחות ברור השימוש בתרגום ארמי של המקרא. המלה Ἑβραϊκός בפני יוסף אין פירושה עברית אלא ארמית¹⁵. נביא דוגמאות מספר:

1. תיקריי¹⁶ מעיר על קדמוניות ח י"ג. ח' (362 §), מקום שם מסופר על התנהגותו של אחאב לאחר ששמע את נבואת אליהו על השמדת ביתו, שלפי מלכים א כ"א, כ"ז התהלך המלך „אט“, ובהתאם לכך מתרגמים השבעים (A) καὶ ἐπορεύθη κακλιμένος. ואילו התרגום גורס „יָחִיף“, כלומר י ח, וכן מספר גם יוסף: καὶ ἐπορεύθη τοῖς ποσὶ δυνάμει... אם כן, יוסף הולך במקום זה אחרי תרגום ארמי.
2. החוקר הזה העיר גם על מקום אחר ב„קדמוניות“ (ט ו', ג' 117 §): מסופר על יהוא במלכים ב

15. השימוש הזה נמצא גם בברית החדשה (למשל 20, 19; Jo. 5, 2; Luc. 23, 38 [s. v. 1]. Acta 6, 1; 21, 40. ואל אבות הכנסייה (למשל אצל אפיפניוס, השוה 9, 6; Haec. 90, 6); השוה גם 81, c. p. Thackeray, o. c. p. 82, o. c. p. 16.

ט', כ', שנהג את מרכבתו ב ש ג ע ון, והשבעים מתרגמים: ἐν παραλλαγή. ואילו התרגום אומר את ההפך: „בְּנִיחַ“, כלומר ב נ ח ת, וכך גם יוסף: σχολαίτερον. הוא לקח את הפרט הבולט הזה בלי ספק מתרגום ארמי.

3. „קדמוניות“ א ב', א' (§ 54), מקום שם מסופר שהבל הביא חלב (γάλα), שלא ככתוב בתורה, מבארים אחדים בזה, שיוסף קרא בבראשית ד', ד' „ומחלביהן“ במקום „ומחלביהן“¹⁷. או ם אם השערתו של רפפורט¹⁸ נכונה, הרי לקח יוסף את החלב מהתרגום הארמי של בראשית ד', ד' שהוא „ומשמניהון“, כלומר שמן, שפירושו בארמית חלב שמן¹⁹.

4. את השם ראובן, Ρουβήλος²⁰, מבאר יוסף (קדמוניות א י"ט, ז' § 304): διότι κατ' ἔλεον αὐτῆ τοῦ θεοῦ γένοιτο. בהערה למקום זה שערת, שפירושו של יוסף מבוסס על שם „רחום-אל“ (לאחר שנדפסה ההערה ראיתי, שגסניוס Thesaurus s. v. מפרש את הערת יוסף: „ראוי באל“). אולם מתקבל יותר על הדעת, שפירוש יוסף יסודו בצורה הסורית-ארמית „רעוֹבֵאל“, כלומר רצוֹן־אל, רחמי־אל, שהיתה בטופס התרגום הארמי של יוסף.

5. כשיוסף מבאר „קדמוניות“ א א', ב' § 39) את השם חדקל: „חד וקל“ (השוה הערתנו שם) הוא מזכיר את השם הארמי דגלת, אף-על-פי שאין לשם זה כל קשר עם המדרש „חד וקל“. מסתבר, שיוסף השתמש במקום זה בתרגום ארמי.

6. את השם אפרים מבאר יוסף (קדמוניות ב ו', א' § 92): ἀποδιδούς. הפירוש מבוסס על המלה הארמית „פרע“, שמצא יוסף בטופס הארמי שלו²⁰.

7. רפפורט²¹ ל „קדמוניות“ ו ז', ג' § 140) משער, שיוסף קורא לקני שבמקרא (שמואל א ט"ו, ו') „אנשי שכם“, מפני שקרא בתרגום הארמי שלו „שלמאה“ במקום „הקני“ שבשמואל. והואיל ולפי בראשית ל"ג, י"ח שלם היא עיר אנשי שכם, לפיכך: הקנים הם שלמאה, הם אנשי שלם, הם אנשי שכם.

8. „קדמוניות“ ה א', ב' § 8) מדבר יוסף על הפונדק של רחב. זה לקוח בודאי מתרגום ארמי; הפונדקית נחשבה בימים ההם לזונה והתרגום מתרגם בהרבה מקומות „פונדקית“ במקום זונה. השהה ספר ג', הערה 204.

9. הכהנים נקראים ב „קדמוניות“ ג ז', א' § 151) „כהניא“ χααναῖαι. המלה ἀραβάτης („קדמוניות“ שם, שם) אינו אלא כהנא רבה, השהה Siegfried, ZATW, (1883), S. 51.

10. ב „קדמוניות“ ג י', ו' § 252) אומר יוסף, שחג השבועות הוא הנקרא ἀσπερά, כלומר עצרתא הארמית. חג הפסח (קדמוניות ב י"ד, ו' § 313) נקרא ἀάσχα, כלומר פסחא.

ואשר לשימוש בתרגום השבעים הרי אפשר לומר, שהוא רחב מאוד, נרחב מן השימוש במקרא או בתרגום הארמי. מקומות רבים ב „קדמוניות“ מעידים על כך. נביא כמה דוגמאות מאלפות:

1. בקדמוניות ו' ט', ד' § 187) קוראים אנו פסוק, הלקוח מתוך תרגום השבעים כמעט מלה במלה. ליתר בירור נקביל אותם זה לזה:

1 Reg. 17, 45:

σὺ ἔρχῃ πρὸς με ἐν βομφαίᾳ καὶ
ἐν δόρατι καὶ ἐν ἀσπίδι

קדמוניות ו' ט', ד' § 187)

σὺ μὲν ἐπέρχῃ μοι ἐν βομφαίᾳ καὶ
δόρατι καὶ θώρακι

17. עיין בלור, שם שם ע' 13. נמוקי אחרים לקרי „מחלביהן“ (מהמלה „חלב“) אצל רפפורט פיסקא 25, הערה 33.

18. עיין רפפורט ע' XXI (מבוא). 19. לפי השערת לוי, Chaldäisches Wörterb., s. v.

20. השהה Sprödowsky, Die Hellenisierung der Gesch. von Joseph in Ägypten bei Fl. Jos. S. 116f.

21. עיין ע' 49, 110, הערה 116.

בשמואל א י"ז, מ"ה, כתוב: „ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ד' צבאות וכו'“. השבעים רגילים לתרגם את ב- העברית במלת היחס ἐν; הוולגטה מתר-גמת את המקום בשמואל א: Dixit autem Dauid ad Philisthaecum: Tu venis ad me cum gladio et hasta et clypeo, ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum cum dat. הוולגטה; התרגום ב-ἐν אינו אלא חיקוי של מבנה הלשון העברי, המצוי לעתים תכופות בשבעים (1 Reg. 17, 43; Ps. 19, 8) וכיוצא באלה) ויוסף לקחו משם.

2. תיקריי²² מעיר את תשומת לבנו להוספה שבאותו פסוק הנמצאת גם אצל יוסף ואיננה במקרא. גלית שואל את דוד: „הכלב אנכי“; Ὡσει κύων ἐγώ εἰμι; ורוד עונה: Οὐχὶ ἄλλ' ἢ χεῖρ κυνός. והשוה „קדמוניות“ שם, שם: „...כלום חושב אותו דוד לכלב ולא לבן-אדם? ענהו דוד, שאינו חושבו לכלב אלא למשהו גרוע מזה“. ברור, שיוסף לקח את הפרט הזה מתוך תרגום השבעים.

3. בקדמוניות ו' ד', א' (52) מסופר על שבעים אורחים, שהסבו עם שמואל. המספר הזה מתאים למסופר בשבעים, ואילו המקרא (שמואל א ט', כ"ב) מדבר על „כשלים איש“.

4. באותו מקום ב„קדמוניות“ מספר יוסף, שאחרי הסעודה הלכו האורחים אל ביתם, ואילו שואל ומשרתו שכבו אצל הנביא. במקרא (שמואל א ט', כ"ה) שומעים אנו על כך, ששמואל ושואל ירדו מהבמה אל העיר „וידבר עם שואל על הגג“. כאן לא נאמר בפירוש כלום על שינה, אף-על-פי שמהמשך (כ"ו) יוצא, ששואל לן אצל הנביא. מכאן לא לקח יוסף את הפרט על השינה אלא מתרגום השבעים, הגורסים במקום „וידבר עם שואל על הגג וישכמו“: καὶ διέστρωσαν τῷ Σαούλ ἐπὶ τῷ δώματι καὶ ἐκοιμήθησαν. (כלומר: „וישכמו“ במקום „וישכמו“ בפסוק כ"ו; וירבד במקום וידבר) והשוה משלי ו' ט"ז, ט"ז, (Gesenius, s. v.) וכן גם הוולגטה: strauitque Saul in solario et dormivit.

5. ב„קדמוניות“ ו' ז', ב' (134) אנו שומעים על ארבע מאות אלף איש ישראל ושלשים אלף איש יהודה בצבא שואל, שנלחם בעמלקים. המקרא (שמואל א ט"ו, ד') יודע על מאתיים אלף רגלי ועשרת אלפים איש יהודה. המספרים של יוסף מתאימים לאלה שבשבעים (1 Reg. 15, 4). ההתאמה ביניהם היא גם בזה, ששניהם מזכירים את הגלגל כמקום המפקד, ואילו המקרא (שמואל שם, שם) מדבר על ה„סלאים“²³.

6. בקדמוניות ו' י"ב, ד' (254) נקרא דואג ὁ Σύρος, כלומר „הסורי“. אותו הדבר גם בתרגום השבעים (1 Reg. 22, 9); ואילו המקרא (שמואל א כ"א, ח'; כ"ב, ט') קורא לו האדמי (כך וגם הוולגטה: Idumaeus), חוץ מזה נקרא דואג בקדמוניות (שם, שם) ὁ τὰς ἡμιόνας αὐτοῦ βόσκων, כלומר רועה פרדי המלך, וכן גם השבעים (שם, שם): ὁ καθ'εστραχῶς ἐπὶ τὰς ἡμιόνας, ואילו המקרא (שמואל א כ"א, ח') מתארו כ„אביר הרועים“, ובשמואל א כ"ב, ט' נאמר עליו: „והוא נצב על עבדי שואל“, כלומר האפיטרופוס הממונה על עבדי שואל.

7. ב„קדמוניות“ ו' י"א, ד' (217) קוראות עם השבעים כבד עזים (ἤλαρ αἰγός) במקום „כביר עזים“ שבשמואל א י"ט, י"ג.

8. ה„קדמוניות“ ו' י"ג, ב' (275) קוראות עם השבעים (1 Reg. 23, 16) את שם מחבואו של דוד במדבר זוף: „חדשה“, εἰς Καϊνίον, במקום „חרשה“ במקרא (שמואל א כ"ג, ט"ו).

9. מן²⁴ ואחריו תיקריי²⁵ מביאים גם את השם ἐν τῇ Σίμωνος ἐρήμῳ המצוי ב„קדמוניות“ י"ג, ב' (280) ובתרגום φλόγηται גם בנוסח הלוקיני כראיה לכך, שיוסף השתמש בטופס לוקיני של התרגום

25. עיין ע"פ 88 .o. c. p.

24. 29 .o. c. p.

23. עיין בלוק ע' 20.

22. 29 .o. c. p.

היווני. אולם כבר ראה ג'לפס²⁶ ואחריו מרקוס²⁷, שאין Σίμων אלא העתקה יוונית של המלה "ישימון", הנמצאת יחד עם "מעון" באותו פסוק כ"ד של שמואל א כ"ג, באופן שאין להביא מכאן ראייה להנחה על טיב הטופס היווני של יוסף. על כל פנים אנו למדים, שיוסף הולך במקום זה בעקבות השבעים; תרגום הע' "מדבר מעון": ἐν τῷ ἐρήμῳ τῆ Μαάν.

10. ב"קדמוניות" ו"ג, א' (274 §) מסופר על ארבע מאות חברי דוד וכן גם השבעים (1 Reg. 23, 13), ואילו בשמואל א כ"ג, י"ג אנו שומעים על ש מאות חברים (את המספר האחרון אנו מוצאים ב"קדמוניות" ו"ד, ו' (360 §) ובתרגום השבעים (1 Reg. 30, 10)).

11. ב"קדמוניות" ז' ב', א' (48 §) מספר יוסף על רצח איש-בושת ומוסיף, שבענא ורכב נכנסו לבית המלך, מפני שהשומרים לא היו בבית וגם שומרת-הסף נרדמה מחמת עיפות, עבודה וחום. המקרא (שמואל ב' ד', ו') אינו מדבר על שומרת (אמנם יש לציין, שהפסוק משובש, כפי הנראה) אלא על הרוצחים: "והנה באו עד תוך הבית לקחי חטים"; (ה'): "ויבאו כחם היום אל בית איש-בשת והוא שוכב את משכב הצהרים". אולם הכתוב בשבעים (שם, שם) מתאים לגמרי אל המסופר אצל יוסף: μόνον εὐρόντες μεσημβρίζοντα καὶ κοιμώμενον ἀτλ. השבעים.

12. ב"קדמוניות" ז' ה' ג' (104 §) מדובר על τὰς τε χρυσᾶς φαρέτρας, שלקח דוד מהדדעור (שמואל ב' ח', ז' כתוב: שלטי זהב)²⁸. בקטע שלאחריו (105 §) מוסיף יוסף ש-φάρετραי זהב אלה נלקחו אחרי כן על ידי שישק מלך מצרים. המקרא (שמואל ב' שם, שם) אינו יודע כלום על שישק, אולם אנו מוצאים את ההערה אצל השבעים, שם שם.

13. ב"קדמוניות" ז' ה', ג' (105 §) מסופר על מסע המלחמה, שערך דוד καὶ ταῖς ἀλλίσταις τῶν Ἀδραζάρου πόλεων. בשמואל ב' ח', ה' נקראות הערים האלה בטח וברתי. במקום ברתי גורסים דבה"י א"ח, ח': "ומפון". ואילו בשבעים (1 Chron. 18, 8; 2 Reg. 8, 8) מוצאים אנו במקום "מכון" ἐκ τῶν ἐκλετῶν πόλεων, ביטוי המקביל בהחלט לדברי יוסף על הערים הטובות והיפות ביותר של הדדעור.

14. ב"קדמוניות" ז' ח', ה' (190 §) אומר יוסף, שהיתה לאבשלום בת אחת, שנישאה אחר כך לרחבעם בן שלמה והיתה אמו של המלך אביה. במקרא (שמואל ב' י"ד, כ"ז) אמנם נזכרת תמר בת אבשלום, אולם הפרט על הנשואים עם רחבעם איננו. לעומת זאת אנו מוצאים אותו בתרגום השבעים. ברור, שההוספה אצל יוסף באה ממקור זה.

15. ג'לפס²⁹ מעיר על התאמה אחרת בין יוסף לשבעים: ב"קדמוניות" ז' י"ד, ג' (343 §) נאמר על אבישג השונמית: θάλαπυσης αὐτὸν τῆς κόρης, ביטוי המקביל ללשון המקרא (מלכים א' ב', ב'): "ותהי לו סוכנת". השבעים אף הם משתמשים במקום הנזכר במלכים א' (השוה גם פסוק ד') בפועל θάλαπυσα והתאמה ביניהם ובין יוסף בולטת בה במידה שהפועל θάλαπυσι אינו כרגיל תרגום המלה, "סכן" בשבעים. יוסף לקח איפוא את הביטוי מהמקור היווני הזה.

16. ב"קדמוניות" ח' א', ד' (13 §) אומר יוסף, שיואב היה מחבב את אדוניה יותר ἡ τῷ βασιλεῖ Σολομῶν. גם השבעים בכמה ככ"י וגם הנוסח הלוקיני גורסים Σολομῶν, ואילו במקרא (מלכים

26. עיין S. 87, o. c.

27. השהו ההערה למקום בקדמוניות.

28. השהו קדמוניות ט' ז', ב' (148 §): δόρατά τε καὶ φαρέτρας (כך גם L בנגוד ל-G המתרגם (מלכים ב' י"א, י'): αὐτοὺς τρισσοὺς... והטוה קדמוניות ח' י', ג' (259 §); R, halves, o. c. S. 110; 29. השהו o. c. p. 102f.

א ב', כ"ח) נאמר: „כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה“. ברור איפוא, שיוסף כרוך אחרי השבעים.

17. בקדמוניות ח' ז', ד' (189 §) מסופר, ששלמה צוה להביא לו ממצרים מרכבה ושני סוסים בשש מאות דרכמוני כסף. השבעים מדברים על מאה כסף (כלומר שקל כסף) מחיר מרכבה ועל חמישים כסף (כלומר שקל כסף) מחיר סוס. המקרא (מלכים א' י', כ"ט) נותן מספרים אחרים: מרכבה בשש מאות כסף וסוס במאה וחמישים כסף. יוסף הולך בעיקר אחרי השבעים, כי: 600 דרכמות הן לפי „קדמוניות“ ג' ח' ב' (194 §) 150 שקל, שהם לפי השבעים מחיר מרכבה וסוס אחד – ובה נבדל יוסף מהם, מפני שהוא מדבר על שני סוסים; אולם אין ספק, שיוסף מוסיף סוס אחד, כדי להשלים את התמונה, מפני שמרכבה בעלת סוס אחד אינה שלמה. מצד שני יוצא יוסף גם ידי חובת המקרא, המדבר על שש מאות כסף. השוה רלפס³⁰ ומרקוס למקום.

18. ב„קדמוניות“ ח' ז', ו' (206 §) מסופר, שאחיה הטה את ירבעם קצת מן הדרך וקרע את בגדו וגו'. אותו פרט נמצא גם בשבעים (3 Reg. 11, 29), אולם במקרא (מלכים א' י"א, כ"ט) איננו. יוסף לקחו מן השבעים.

19. ב„קדמוניות“ ח' ב', ה' (42 §) מסופר על שלמה *ὡς τοὺς τε ἀρχαίους ὑπερβάλλειν ἀνθρώπους* (3 Reg. 4, 26 [H 5, 10])³¹. במקרא (מלכים א' ה', י') כתוב: „ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם“. הפירוש של יוסף לקוח איפוא מתוך השבעים: ἀρχαίους = קדמונים, אף-על-פי שיתכן, שיוסף פרש בעצמו את הביטוי במקרא.

20. ב„קדמוניות“ ג' ג', ו' (85 §) נאמר: „נוסף עליהן עשה עשרה כיורות (*χυτρογαύους*), כלומר עשרה כלי-רחצה (*λουτήρας*) עגולים של נחושת, שכל אחד מהם הכיל ארבעים כואות... את הכיורות האלה הניח על עשרה בסיסים, שנקראו מכונות (*Μεχωνώθ*)“. יוסף מקבל במקום זה את הלשון המיוחדת של השבעים ושם לידה את הביטויים הרגילים: *λουτήρας* ליד *χυτρογαύους*, מלה נדירה מאוד, *βάσεις* ליד *Μεχωνώθ* ו-*χούς* כתרגום המלה בת; והשוה את השבעים (3 Reg. 7, 24) = מלכים א' ז', ל"ח.

מכל המקומות האלה ברור, שדעתו של הלשר, שיוסף לא השתמש כלל במקורות ראשונים אלא בכלי שני ושלישי, משוללת כל יסוד. מהדוגמאות שהבאנו נראה ללא כל ספק, שיוסף השתמש במקור העברי, בתרגום ארמי ובתרגום השבעים במידה רחבה. לעומת זאת אין לתקוע לפי שעה מסמרות בדעת מן³², שטופס השבעים, שהיה בידי יוסף, הוא הטיפוס הראשון של הלוקינוס, באופן שיש הכרח להקדים את זמנו של זה בשלש מאות שנה בערך. הוודאות, שבה מחליט תיקריי³³ בענין מסובך וקשה זה, יש בה משום סכנה. בכל אופן צמצם רלפס במחקרו הנזכר את מספר הנוסחאות הלוקיניות ב„קדמוניות“ במידה שאי-אפשר עדיין, על סמך חומר מצומצם זה, לבוא לידי הכרעה מרחיקה לכת כקביעת מהות הטיפוס של תרגום השבעים, שהיה בידי יוסף. לכל היותר מותר לומר, שיש בלי ספק סימנים ברורים לכך, כי אמנם היו בטופס תרגום השבעים של יוסף גירסאות „לוקיניות“. כמו כן אי-אפשר לומר לעת עתה בבטחון גמור, אם השתמש יוסף בשלושת המקורות הנזכרים: המקרא, התרגום הארמי ותרגום השבעים, לפי סדר ידוע. גם בשאלה זו אולי הפריז תיקריי בקבעו תחומים לשימוש במקור זה או אחר. גם כאן יש הכרח לפי שעה לצמצם את מידת הוודאות שבהנחתו, אף-על-פי שהחומר, שהבאנו לעיל על השימוש בתרגום השבעים, מדבר בעדה.

30. o. c. p. 83ff. השוה

32. o. c. S. 100.

31. השוה Rhalfs S. 101.

33. o. c. S. 100. השוה

כתבי־הקודש אינם המקור היחיד של יוסף ב"קדמוניות". אמנם הוא מטעים בכמה מקומות, שאין הוא מוסיף או גורע דבר ממה שכתוב בכתבי־הקודש. אולם מבטעין קל מספיק כדי לראות, כמה מן האמת יש בטענה זאת. לא זו בלבד שיוסף מחלק את החומר המקראי בחירות גמורה ולפי ראות עיניו, ועל כך נעמוד בפרק הבא. אלא שהוא משתמש בחומר שמחוץ לכתבי־הקודש ומקשט בו את ספוריו. הוא אינו נרתע מלתת פירושים משלו לענינים מקראיים, הסותרים לפעמים את המקובל, אף־על־פי שכוונתו איננה למתוח בקורת על המסופר בכתבי־הקודש. וכן משולבים בתוך הספור גם פרטים לקוחים מתוך מקורות נכריים, שתפקידם לשמש סעד לדברי המקרא.

אשר לחומר שלא מכתבי־הקודש, יש להבדיל בין הלכה לאגדה. שני היסודות האלה משולבים בתוך הספור ומשווים לו פרצוף שונה מזה שלספורי המקרא. ונשאלת השאלה: מניין לו ליוסף החומר הלא־מקראי הזה? האם ידע יוסף אותו או שאב ממקורות ספרותיים? שתי הדעות מצאו להן מהלכים בקרב חוגי המלומדים. היו שאמרו, שיוסף, בן למשפחת כהנים מיוחסת, למד תורה בנעוריו וידע את החומר, ששלו בחיבורו כגירסא דינקותא. לעומת אלה הטיחו אחרים כלפי פירושי המזורים כל־כך ואמרו, שיוסף היה לאמיתו של דבר עס־הארץ המתהדר בלמדנות שאינה הולמתו; כל מה שאנו קוראים ב"קדמוניות" אינו אלא פרי ליקוט ממקורות ספרותיים שונים, שלא הוא טרח בחיבורם. נראה לי, שהאמת היא באמצע. רפפורט, השולל את האפשרות, שיוסף הרחיב את ספורי המקרא במדרשי אגדה והלכה מתוך בקיאות בפרשנות ובאגדה, אומר, שבקיאות כזאת לא תתכן אצל איש מסוגו של יוסף, משום שקודם כל אין לתת אימון בדבריו. הואיל וכל עיקרם לא באו אלא כדי ללמד סנגוריה ורק מתוך כוונה ופניה מסוימת נאמרו. כל ספוריו על למדנותו מעוררים חשד, שיש בהם הפרזה רבה; ואפילו נקבל את דבריו, הרי בכל זאת יש מקום להניח, שיוסף שכח את תלמודו, לאחר שעסק שנים רבות בעניני מדינה והתרחק לגמרי מדברי תורה, ואין זה מתקבל על הדעת, שהמדרש והאגדה נשתקעו במידה כזאת במוחו של יוסף, עד שהיה מסוגל לשלבם בחיבורו לאחר עשרות בשנים ובריחוק מקום מארץ־ישראל³⁴. דומני, שאין לקבל את חששותיו אלה של רפפורט. אין כל מקום להטיל ספק באמיתות דבריו של יוסף בספר חיינו³⁵, שלמד הרבה תורה בבית אביו והצטיין בתריפותו ובבקיאותו במידה כזאת, שחכמי ירושלים היו באים אליו לשאול הלכה מפיו. יוסף היה בלי כל ספק בעל כשרון וחריף־המוח ואין להבין, על שום מה יש לראות בספורו זה דברי התרברבות והפרזה. תלמוד התורה ה"גבוה", כלומר הדרגה שלאחר הלמוד בבית־הספר, היה נפוץ מאוד בירושלים, כפי שמעידה למשל הידיעה בירושלמי, מגילה ג', א'³⁶, ויוסף אינו מספר על עצמו דבר יוצא מגדר הרגיל³⁷. כמו כן אין לקבל את הטענה, שיוסף שכח את תלמודו בהיותו ברומי, להפך מסתבר, שדוקא שם היתה לו אפשרות להעמיק את ידיעותיו, מאחר שחיינו היו פנויים ללימודים, אף הוא יכול להוועד שם עם חכמים³⁸. אם כן, אין להטיל ספק בדבר, שידיעותיו של יוסף באגדה ובהלכה שימשו לו מקור להרחבת חיבורו³⁹.

ברם, טעות תהיה בדיננו, אם נאמר, שכל ההוספות ב"קדמוניות" מתחומי האגדה וההלכה מקורן בידיעות, שרכש לו יוסף בבית־המדרש בירושלים. אנו רואים מכמה וכמה מקומות ב"קדמוניות",

34. עיין מבוא, ע' XV, 35. ב' (9 §). 36. מובן מאליו, שהמספר מופרז, אבל העובדה נכונה.

37. הכוה גם קליין, פרק בחקירת א"י: ספר מגנס, ע' 219, הוזה 385f. cf. 493ff. Schürer, Gesch. d. jüd. Volkes Bd. 1-4 S. 385f. cf. 493ff.

38. החכמים שהיו ברומי ידועים לנו אמנם אך מהמאה השניה ואילך (למשל מתיא בן חרס, הוזה ספרי דברים פ', ע' 79f. Vogelstein-Rieger, Gesch. d. Juden in Rom, I, S. 79f.), אולם מסתבר, שכבר בימי יוסף ישבו חכמים בעיר הברירה.

39. אם כן יש להסכים לדעת בלוך, שם שם ע' 14 והלאה.

שיוסף הכניס בחיבורו ידיעות רבות אשר שאבן ממקורות ספרותיים, כגון ספרים חיצוניים: ספר היובלות, ההוספות למגלת אסתר המובאות בתרגום השבעים, אלכסנדר פוליהיסטור ואחרים מהספרות ההלניסטית, פילון. לפיכך יש להניח, שגם בדברי אגדה והלכה לא נהג אחרת: יש פרטים, שחלקם מקורם בבית-המדרש בירושלים וחלקם באו ליוסף מתוך קריאה במקורות ספרותיים, ברור, שקשה להבדיל בין שני הסוגים האלה ורק במקרים ידועים אפשר לשער, מניין באו. בדרך כלל נראה לי, שכל אותם המדרשים הקשורים בפסוק או במלה מכתב-הקודש נשלו בתוך ה„קדמוניות“ על-פי הזכרון, ואילו פרטים מדרשיים, המצויים בספורי מעשים רצופים, שאובים ממקורות ספרותיים. נביא לדוגמה מה שאומר יוסף לענין יום הראשון לבריאת העולם. אנו קוראים ב„קדמוניות“ א א', א' (29 §): „יום זה מן הדין שיקרא ראשון, ואילו משה כנהו אחר“. המדובר כאן במלה אחת בתורה, שנדרשה בכתב-המדרש בירושלים לכמה פנים⁴⁰, ואין ספק, שאף יוסף שמע את המדרשים האלה מפי חכמים והוא רומז עליהם במקום הנזכר על סמך ידיעה מימי נעוריו. דוגמה לגריסא דינקותא שנשתקעה ב„קדמוניות“ אפשר לראות, לדעתי, בפירוש השם אדם („קדמוניות“ א א', ב' 34 §): „אנוש זה נקרא אדם, פירוש אדם בלשון עברית, משום שנוצר מבליל אדמה אדומה; ואמנם כזאת היא קרקע בתולה אמיתית“. ההוספה הזאת על הקשר בין אדם לקרקע בתולה, שהיא אדומה, נראית בעיני כראיה, שמדרש זה בא ליוסף מהלימוד בבית-המדרש, מקום שם השתדלו לבאר פסוקים מן התורה לא על-ידי מציאות רחוקה, אלא דוקא לקוחה מטבעה של ארץ ישראל. מה שהעיר פרייזר⁴¹, שהקשר בין „אדם“, „אדם“ ו„אדמה“ אולי מתברר מתוך הצבע האדום של אדמת ארץ-ישראל, עולה בד בבד עם המדרש הנזכר אצל יוסף: גם הוא עיקר כוונתו לאדמת ארץ-ישראל. אני מניח, שיוסף שמע את המדרש מפי חכמים והכניסו ב„קדמוניות“ לפי זכרונו.

כיוצא בו יש לחשוב זיהוי שמות עמים או מקומות לחומר, שקלט יוסף בבית-המדרש בירושלים והכניסו לספרו מזכרונו. ב„קדמוניות“ א ו', א'ב' (122—139 §) מספר יוסף את פרשת העמים לפי בראשית י, אלא שהוא מרחיבה ומתאימה למצב הידיעות בימיו. אין הוא עובר על כל הפרשה כפי שהיא כתובה בתורה, אלא נותן את השמות ברובם ומזהה אותם עם עמים וארצות ידועים, כפי שאפשר לראות משתי הרשימות, המקראית וזו שב„קדמוניות“:

„קדמוניות“ א ו', א'ב' (122—139 §):

בראשית י:

וליפת בן נח היו שבעה בנים... כי אלה הנקראים עכשו גלטים כפי ההלנים הושבו על ידי גומר ונקראו בני גומר. מגוג הושיב... מגוגיים, ואילו ההלנים קראו להם סקיתים. ומבני יפת יון ומדי נתהווה עם המדיים ממדי — כפי ההלנים קרויים הם מידים — ומיוון יוניה וכל ההלנים... ותובל הושיב את התובלים, הקרויים בימינו הבריים. המשכיים הושבו על-ידי משך ונקראו בדורות האחרונים קפודקיים... ותירס קרא לאלה ששלט בהם תירסיים וההלנים שינו

בני יפת: גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס

40. הווה את המדרשים השונים על המלה הזאת שכינס כשר, תורה שלמה, בראשית למקום.

41. אצל רפפורט, הערה 8 (ע' 75).

שעה היו כל בעלי־החיים מדברים בלשון משותפת. והנחש... התקנא בהם בשל הברכות, שלדעתו היו צפויות להם בשכר שמירת מצוותיו של אלהים... אמר לו (לאדם) אלהים: החלטה היתה לפני עליכם, שתחיו חיי אושר ללא כל הרגשה של צער וללא שום דאגה מפרכת את הנפש; כל דבר המוסיף נעימות ותענוג עתיד היה בהשגחתי לבוא אליכם מעצמו ללא טרחה ויגיעה מצדכם. אילו התקיימו בכם כל אלה, לא היתה זקנה קופצת עליכם והייתם מאריכים ימים. כאן לפנינו לא רק קישוטים ספרותיים סתם אלא פרטי מדרש, שאינם קשורים בשום פסוק או מלה בפרשה המקבילה בספר בראשית: החיים בגן־עדן נועדו מעיקרם להיות חיים ללא דאגה חומרית; הארץ היתה מצויה להוציא את מחית האדם ללא עמל, כדי שחיו יעברו עליו ללא זקנה ויהיה מאושר כאלהים. יוסף לא המציא את המדרשים האלה ואין גם להניח, שנשתמרו בזכרונו מימי נעוריו. נראה לי, שקליטת מדרש בכלל ובימיו של יוסף בפרט, כשכל השכלתם של יהודי ארץ־ישראל, ששמעו תורה מפי חכמי בית־המדרש, היתה קשורה קשר בלי־נתק בתורה ובמקרא. תלויה היתה בראש ובראשונה בכך, אם המדרש קשור בפסוק זה ובמלה זו שבכתב־ההקודש. כל מדרש, שאינו שזור באחד הפסוקים או באחת המלים אלא נמצא בתוך ספור שוטף, לא נקלט בדרך כלל בזכרונו של אדם מישראל וסופו היה להשתכח אלא אם כן נרשם. על כן עלינו להניח שפרטי המדרשים המובאים בסיפור אדם וחווה לפי „קדמוניות“ ואינם קשורים בשום מלה או פסוק בתורה, מקורם במדרש ספרותי, שהיה לעיני יוסף. מובן מאליו, שאין ביכולתנו לנקוב בשם המקור או המקורות המדרשיים, שבהם השתמש מחברנו בספור הנזכר. אנו יכולים לכל היותר לשער, שיוסף הושפע מהאגדה היוונית על תקופת־הזהב בחיי המין האנושי המתוארת אצל הסיודוס ואחרים⁴³. יתכן, שחלק גדול של המדרשים „ספרותיים“, שנשתקעו ב„קדמוניות“, היו שלובים בתרגום הארמי של המקרא, שיוסף השתמש בו, באופן שזווג זה של תרגום ומדרש בספר אחד הקל על מלאכתו ואפשר לו את העתקת הדברים⁴⁴. אשר למדרשים השמורים בידינו ויחסם ל„קדמוניות“, הרי מותר לומר, שהם נוגעים אלה באלה בכמה מקרים ונבדלים במקרים אחרים. אולם רק במקום, שאפשר לדבר על התאמה מלאה, נוכל לומר שיוסף השתמש במסורה אגדתית אמיתית. לעומת זאת אין הדבר בטוח במקום שיש רק נגיעה חלקית עם האגדה שלנו. במקרה כזה מוטב להניח, שיוסף אומר מה שאומר על דעת עצמו מאשר לראות בידיעה מדרש מקורי, שלא נשתמר אלא אצלן⁴⁵. ברם, אין להכחיש גם את האפשרות השניה. יוסף אומר, למשל, ב„קדמוניות“, י"א, ד' (§ 215), ששאל רצה להעמיד את דוד לדין ולהוציא עליו פסק־דין של מות. לידיעה זו אין חבר במדרש שלנו, עד כמה שהדבר ידוע לי. אינני סבור, שהפרט הזה הוא המצאתו של יוסף, שרצה להצדיק את שאלו ולהדגיש, שהוא לא שאף לרצוח את דוד על דעת עצמו אלא למסור אותו ביד בית־דין־צדק. אילו ראה יוסף בזה דבר חיובי, שיש בו כדי לזכות את שאלו, לא היה נמנע מלהשתמש בהזדמנות הזאת ולפזר שבחים לצדקת המלך, כפי שעשה לאחר המעשה בעין־דור („קדמוניות“ ו י"ד, ד' § 350—343). לדעתי אין לומר אלא זאת, שיוסף שאב את הפרט על כוונתו של שאלו לתבוע את דוד לדין מתוך מדרש, ויוסף הוא המקור למדרש זה⁴⁶.

43. בספור על לוחות החמר והאבן של בני סת לפני בוא המבול (קדמוניות א ב/ ג' § 1—70), יכולים אנו להצביע על ספר היובלים כעל המקור. על תקופת חיי האדם אצל הסיודוס השווה E. Meyer, Kleine Schriften, Bd. II, S. 17ff.

44. דוגמא לכך הוא תרגום יונתן בן עוזיאל ואחרים.

45. השווה את דברי רפפורט במבוא לכפרו ע' Vs.

46. הוא הדין בנוגע לסיפור המקביל על כוונת שלמה לתבוע את יואב לדין, קדמוניות ח א', ד' (§ 14).

לא מעטים הם גם הפרטים, שהם פרי רוחו של יוסף בלבד. עם אלה יש למנות בלי ספק את הפירושים המוזרים של שמות פרטיים, שאנו מוצאים לעתים קרובות ב„קדמוניות“ ושרק בחלקם יש לראות בהם פרי רשלנות. כשדרוש לו ליוסף פירוש כדי להביא ראיה למסופר, אין הוא חשש לכוף אותו על שמות פרטיים, אף-על-פי שמבחינת הלשון אין להצדיקו כלל. בנידון זה יוסף הוא בעל אגדה מובהק, העושה בפסוק כבתוך שלו.

הוא הדין בנוגע להלכה שנשתקעה ב„קדמוניות“. יש הלכות המקבילות להלכה שלנו והלכות הסותרות אותה. לפעמים ברור, שתפיסתו של יוסף היא סברת פרט, שאין ללמד ממנה על חילופי הלכות, שהיו ידועות לו. בכל אופן מותר לומר, שחלק לא קטן מן ההלכות שב„קדמוניות“ היה ידוע לו ליוסף עוד מימי נעוריו⁴⁷. אם אנו רואים, שבכמה הלכות מתאימות הידיעות אצל יוסף לידיעותיו של פילון, אין ללמוד מכאן, שפילון שימש לו ליוסף מקור, אלא שמנהגי הלכה אלה היו רווחים גם בארץ ישראל וגם בין יהודי מצרים⁴⁸. אין להניח, שבשטח זה היה לו ליוסף צורך לחפש סיוע אצל יהודי שלא מארץ-ישראל, ביחד מיהודי הלניסטי מובהק כפילון. הסיוע, שבא לו ליוסף מצד זה, הוא בשטח הביסוס הפילוסופי והאליגורי של פירושו. לדעתו אין להכחיש את העובדה, שיוסף ידע את יצירותיו של פילון, לכל הפחות כמה מספריו, וכל הנסיונות שנעשו⁴⁹, כדי להוכיח את ההפך, עלו בתוהו⁵⁰. כבר עמד על זה פרוידנטל במחקרו הידוע על אלכסנדר פוליהיסטור⁵¹ ואחריו מילא גם זיגפריד בספרו על פילון מאלכסנדריה⁵². נזכיר כאן כמה הקבלות בולטות, שאין לראותן בשום פנים כדבר שבמקרה; ביחוד ראוי שנשים לב לקרבת הרוח שבהקדמות ל„קדמוניות“ ול„בריאת העולם“:

1. כפילון כן יוסף שואלים, מדוע הקדים משה את תיאור בריאת העולם לתיאור תורתו:

פילון, בריאת העולם (§2) א⁵³:

„קדמוניות“, הקדמה (ד', §21):

„וברצות משה ללמד את בני עמו לקח זה לא פתח, בשעה שחקק את חוקיו, כדרכם של אחרים, בחוזים ובחוקים בין אדם לחברו, אלא כיוון את מחשבותיהם כלפי אלהים וסדר בריאת העולם“...

„ברם משה, שפסח על (האופן) האחד והשני — על האחד, כי הוא בלתי-יעיוני, חסר-עמל ובלתי-פילוסופי, ועל השני, כעל דבר בדוי ומלא רמיה — נתן לחוקיו ראשית נהדרה מאד ונעלה ביותר; כי אין הוא אומר מיד: מה צריך לעשות או מה אסור...“

2. משה לא ערבב, דוגמת מחוקקים אחרים, את חוקיו בספורי-אגודות טפלים:

47. לדעתי אין להטיל ספק כלשהו בדברי יוסף, היי יוסף ב' (§9), שבהיותו נער בן ארבע עשרה זכה לתהלה על ידיעת τὸν νόμον. מובן מאליו, שקשה לקבוע, מה זכר יוסף מימי נעוריו ומה טאב פנקורות אחרים, בכל אופן מתקבל על הדעת למשל, שתורת כהנים וההלכות התלויות בה היו זכורות ליוסף מימי תלמודו בירושלים.

48. על ההלכה של פילון עיין אלון, תרביץ שנה ה', ע' 28 והלאה.

49. השוה בלון שם שם ע' 117 והלאה. Schlatter, Wie sprach Josephus von Gott? S. 31 Anm. 3; Gutschmid, Kleine Schriften, Bd. IV, S. 374.

50. מובן מאליו, שאין פירוש הדבר, שאין בין תאור יוסף לתאור של פילון ולא כלום, עיין למשל מה שאומר היינמן, שם שם, ע' 189 על ההבדל בין תאור יחידים אצל שני הסופרים.

51. Alexander Polyhistor, S. 218, 52.

52. Philo von Alexandrien, S. 278, 52.

52^a התרגום לקוח מתוך תרגום „בריאת העולם“ לי. מן (מבוא והוספות לשבחה).

"קדמוניות", שם, שם §22):

פילון, בריאת העולם (§1):

"מחוקקים אחרים נגדרו אחרים פון רי אגדות וייחסו לאלים בחבוריהם את חרפת משגיהם של בני-אדם ונתנו (בוה) פתחון פה רב לרשעים..."

3. משה הקדים את בריאת העולם לספר-החוקים שלו כדי לרמוז בוה, שהתורה והעולם גוף אחד הם ושומר התורה אינו אלא אזרח העולם (פילון, שם, שם §3). יוסף מביע אותו הרעיון בצורה אחרת: לפיו סבור משה, שראשית דרכם של בני האדם הוא להכיר את מהותו של אלהים, ולחזות בעיני רוחם את מעשיו ולחקות על-ידי כך... את הדוגמה הנשגבה מכל ולנסות ללכת בדרכיה" (שם, שם §19). הוא לימד את עמו לכוון את מחשבותיהם כלפי אלהים וסדר הבריאה ולראות, שהסדר הזה נמצא גם בתורה (§§24—21) ⁵³.

4. כפילון כן יוסף מבדיל בין פשט המקרא ובין הרז הטמון בו, כלומר האליגוריה (שם, שם §24), שהיא אבן-פינה של שיטתו הפילוסופית של פילון. אין יוסף מרבה להשתמש בשיטה פרשנית זו; אולם דוגמה מאלפיה אחת אנו מוצאים בספר ג ז', ז' §§179—187) ואין להטיל ספק בדבר, שיוסף שאב את רעיונותיו מפילון ⁵⁴. אנו קוראים כאן: "כי מי שיחשוב על הקמת המשכן ויראה את בגדו של הכהן הגדול ואת הכלים... ימצא, שכל דבר מאלה נעשה לשם חיקויו של העולם כולו ובמתכונתו". לדברים אלה יש להשוות מה שאומר פילון, חיי משה ב (ג) ר' (§88): "מתוך אלפי חמרים בחר במשובחים שבהם כחמרי אריגים במספר היסודות, שמהם נוצר העולם והמסמ-לים אותם: אדמה, מים, אויר ואש. כי הבוץ בא מן האדמה, הארגמן מן המים, התכלת דומה לאויר... ותולעת השני לאש". והשוה לרעיון הכללי הזה עוד הפרטים האלה אצל יוסף ופילון:

פילון, חיי משה ב (ג):

"קדמוניות", שם, שם §:

§98: "לדעת אחדים מרמזים אלה (כלומר הכוכבים) את שני חצאי כדור העולם הפנויים זה לזה, זה שמתחת לארץ וזה שממעל לה: כי העולם כלו תלוי על בלימה".

§181: שני חלקי המשכן המיועדים לכהנים מסמלים את הארץ ואת הים, והקודש הוא רמז לשמים.

§102: "בדרום העמיד את המנורה, שבה הוא מרמו את תנועת הכוכבים הנותנים אור".

§182: לחם הפנים הוא סמל לחדשי השנה; המנורה היא רמז לעשרת המדורות של המזלות, שבעת הקנים מציינים את תנועת המזלות, ואילו

§117: "כאלה הם בגדי הכהן הגדול... כחטיבה שלמה הם סמל וחיקוי לעולם, וחלקיהם (הם חיקוי) לכל אחד מחלקי העולם..."

§183: השטיחים מציינים את ארבעת היסודות: הבוץ הוא הארץ, הארגמן הוא הים, התכלת הוא האויר, האודם הוא האש.

§118: "הכתונת היא כולה תכלת, סמל האויר..."

§184: כתונת הכהן הגדול מציינת את האדמה; התכלת היא השמים; רמוני הבגד הם רמז לבר-

⁵⁴ השוה ויגפריד שם שם, ע' 279.

⁵³ על הטעות שנפלה בהרגום ציין בתיקוני-טעויות שבספר.

§119: „...הפרחים הם סמל האדמה... הרמונים (מרמזים) את המים, הפעמונים (הם סמל) להת-אמת היסודות ומזיגתם.

§120: „גם מקום (התכשיטים) מעיד ברורות על מה שנאמר: כשם שהרמונים, הפרחים והפע-מונים הם בשולי הגלימה הארוכה, כך גם היסודות הנרמזים בהם תופשים את המקום התחתון ביותר של העולם: הארץ והמים...”.

§122: „ראשית, שתי אבני האיזמרגדוס העגור-לות שעל הכתפים מרמזות... את השמש ואת הירח”.

§124: „איזה דבר אחר מסמלות שתיים-עשרה

האבנים שעל החזה, אם לא לעיגול הזודיאקוס?

§133: „מקושט באופן זה קרב הכהן הגדול אל

עבודת הקודש, כדי שלכשיכנס לתפלות המקוב-

לות ולקרבנות יכנס אתו העולם כולו בסמלים,

שהוא נושא עליו, כלומר, סמל האויר בגלימה

הארוכה, סמל המים ברמון, סמל האדמה בפר-

חים, סמל האש בשני, סמל השמים באפוד,

והאיזמרגדים העגולים שעל כתפיו כדמות שני

חצאי-כדור העולם, את שתיים-עשרה האבנים על

החזה... כסמל עיגול הזודיאקוס ואת החושן

כסמל הכוח המלכד והמסדר הכל”.

לעומת זאת אין לראות בפירושי השמות המקבילים אצל שני הסופרים ראייה לקשר ביניהם, מפני שיוסף שאב את ידיעותיו, כפי שכבר העירונו למעלה, חלקן מגירסא דינקותא וחלקן ממקורות ספרותיים.⁵⁴²

יוסף נוהג להסתמך על סופרים נכרים ולהעידם על אמיתית המקרא, ביחוד בספורים על התקופה הקדומה ביותר ובמקומות שבהם משתלבים דברי ימי היהודים בדברי הימים של עמים אחרים. אנחנו מוצאים במחצית הראשונה של „קדמוניות” שורה ארוכה של מחברים הלניסטיים, שיוסף מביא את דבריהם אם במפורש ואם בדרך כלל:

1	אַקוּסילאוס (Akusilaos)	: קדמוניות א ג', ט' (§ 108)
2	אֶפֹּרוֹס (Ephoros)	: א ג', ט' (§ 108)
3	בֶּרוֹסוֹס (Berossos)	: א ג', ו' (§ 93); ט' (§ 107); י א', ד' (§ 20)
4	היסטיאיוֹס (Histiaios)	: א ג', ט' (§ 107); ד', ג' (§ 119)

⁵⁴² על השמות העבריים אצל יוסף ועל פירושי בהשוואה לפירושי של פילון עייף Siegfried, ZATW, Bd. III (1883), S. 32ff.

א ג, ט' (107 §); ז ג, ו' (94 §).	”	(Hieronymos)	5	הירונימוס
א ג, ט' (108 §).	”	(Hesiodos)	6	הֶסְיוֹדוֹס
ז ג, ב' (67 §).	”	(Homeros)	7	הוֹמֵירוֹס
ח ו, ב' (157 §); י א, ד' (20, 18 §§).	”	(Herodotos)	8	הֶרֹדוֹטוֹס
א ג, ט' (108 §); ז, ב' (159 §).	”	(Hekataios)	9	הֶקְטַאיוֹס
א ג, ט' (108 §).	”	(Hellanikos)	10	הֶלֶנִּיקוֹס
י י”א, א' (228 §).	”	(Diokles)	11	דְיוֹקְלֵס
א ג, ו' (94 §).	”	(Mnasacas)	12	מְנַסְאָס
א ג, ט' (107 §).	”	(Mochos)	13	מוֹכוֹס
א ג, ט' (107 §).	”	(Manetho)	14	מַנִּיתוֹן
א ט”ו (240 §); לפי אלכסנדר פּוֹלִיְהִיסְטוֹר.	”	(Malchos)	15	מַלְכוֹס
ח ה, ג' (144 §); י”ג, ב' (324 §); ט י”ד, ב' (283 §).	”	(Menandros)	16	מֵנַנְדְרוֹס
י י”א, א' (227 §).	”	(Megasthenes)	17	מֶגַּסְתֵּינֶס
א ג, ו' (95 §); ג, ט' (108 §); ז ה, ב' (101–103 §§).	”	(Nikolaos)	18	נִיקוֹלָאוֹס
א ד, ג' (118 §).	”	(Sibylla)	19	סִיבִילָה
י י”א, א' (429 §).	”	(Philostratos)	20	פִּילוֹסְטְרַטוֹס

מכל הסופרים האלה מזכיר יוסף כמה מהם בלשונם, ביהוד את ברוסוס, ניקולאוס מדמשק, את הסיבילי ואת מננדרוס מאפסוס; אחרים כגון הרודוטוס הוא מביא בלשון כללית לא-מילולית, השורה הארוכה הזאת של סופרים, ביניהם גם לא מפורסמים, בפי יוסף מפתיעה והיא עלולה לעורר בנו את הרושם, כאילו הוא בקי בספרות ההיסטורית והפריאגיטית ובשירה היוונית במידה יוצאת מן הכלל. אולם אין כל ספק, שהרושם הזה מוטעה הוא. יוסף לא קרא את כתבי כל הסופרים הנזכרים ואף לא מקצתם, הוא ידע אותם רק ידיעה קטועה ומכלי שני. המחברים האלה לא עסקו בענינים קרובים ללבו של יוסף ואין להבין, לשם מה היה לו לשקוד על דבריהם, שלא נגעו לך באופן בלתי אמצעי. השכלתו ההיסטורית והפריאגיטית לא היתה בודאי רחבה במידה שיש מקום להניח, שראה ענין רב לעצמו לעסוק במפורט בספרים שונים, המטפלים בחלק זה או אחר של המדעים הנזכרים. ב„נגד אפיון“ (א ג, 16 §) מודה יוסף, שאין הוא בקי ביותר בכתבי סופרים כגון הלניקוס, אקוסיאלוס, אפורוס, טימאיוס ואחרים. אם אנחנו רואים, שהוא מביא בכתב-פולמוס זה פחות או יותר את הסופרים הנזכרים ב„קדמוניות“⁵⁵, כלומר, שהיקף השכלתו ההיסטורית

55. בכתב נגד אפיון מזכיר יוסף את הסופרים האלה: מַנִּיתוֹן (א י”ד והלאה, § 75 וכו’); דִּיאָוֹס (שם שם י”ז, § 112 וכו’); מֵנַנְדְרוֹס מֵאָפְסוֹס (שם שם י”ה, § 116 וכו’); בְּרוֹסוֹס (שם שם י”ט והלאה, § 123 §; מִיאֹפּוֹבְקְטוֹס (שם שם כ”ב, § 166 וכו’); הֶרֹדוֹטוֹס (שם שם כ”ב, § 168 וכו’); בִּירְיָלוֹס (שם שם כ”ב, § 172 וכו’); קְלִיֶּזְכָּנוֹס (שם שם כ”ב, § 176 וכו’); דְּקַאִיוֹס (שם שם כ”ב, § 183 וכו’); אֶתְאֶרְכִּיָּס (שם שם כ”ב, § 205 וכו’); הֶירוֹנִימוֹס מְקַרְדִּיָּה (שם שם כ”ג, § 213 וכו’); תִּיאֹפִילוֹס, מִיאֹדוֹפּוֹס, מְנַסְאָס, אִרִּיסְטוֹפַנֶס, הֶרְמוֹגֶנֶס, אֶתְהֶרְמוֹס, קוֹנוֹן, זוֹפִירִיוֹן (שם שם כ”ג, § 216 §); דְּקַמְפִּרִּיוֹס (שם שם כ”ג, § 218 §; יוסף טועה כאן טעות גסה בזהותו אותו עם דמטריוס מִפִּלְרוֹן, שחי בשנות 345–233 בערך לפס”ה, למעשה מדובר על דמטריוס הכרונוגרף היהודי); בְּרִימָן (שם שם ל”ב, § 288 וכו’); לִיקְסִימְכוֹס (שם שם ל”ד, § 304 וכו’); אפולוניוס מולון, סופידיניוס (ב ב, § 16 §; ז, § 79 וכו’); מְנַסְאָס (שם שם ב ט, § 112 וכו’). יוסף אינו מביא קטעים מספרי כל הסופרים הנזכרים. כמה מום, כגון תיאוסילוס, תיאודורוס, אריסטופנס, הרמוגנס, קונון, זופיריון נזכרים רק בשמותיהם. יוסף עצמו אומר (א 216 §). שלא קרא את כל הספרים. אנחנו יכולים להוסיף, שגם שאר הסופרים, שהוא מביא קטעים מתוכם ספריהם, אינם ידועים לו בשלמותם, אלא מכלי שני.

ספרו של ברוסוס, בתיווכו של אלכסנדר פוליהיסטור. ב"קדמוניות" י"א, ה' (23 §), מקום שם מדובר על רצח סנחריב בידי אדרמלך ושראצרו, אנו קוראים את המלים האלה: διαδέχεται δὲ τὴν βασιλείαν τῶν μετ' αὐτοῦ καταρροῶν τοῦ Σενναχερībου Ἀσαρχαδόδου על שני ענינים: על עליית אסר-חדון לשלטון וכנראה גם על יחסו אל בני משפחתו. המקום הנשובש טעון בירור. מה אנו יודעים על היחסים במשפחת סנחריב עם עליית אסר-חדון? אנחנו קוראים אצל אבסביוס בשמו של אלכסנדר פוליהיסטור⁶³: "...אולם את סנחריב ואת אסר-חדון בנו ואת מרודך-בלאדן מזכיר גם כותב דברי הימים הכשדי"⁶⁴. אחרי שלוט אחי סנחריב ואחרי מלך אכיסס... נרצח זה על ידי מרודך-בלאדן... אולם זה נהרג על-ידי אחד ואבילוס שמה, שמלך אחריו, ובשנה השלישית למלכו אסף סנחריב מלך אשור (ועלה) על הבבלים... והוא שלט על הבבלים ושם את אסר-חדון בנו למלך עליהם... ולאחר (שסיפר) את כל מעשי תקפו של סנחריב הוא מוסיף: הוא (מלך) שמונה עשרה שנה; ובנו ארדומוזן שם לו אורב; זה היה סופו. עד כאן פוליהיסטור". במלים כלליות יותר מעתיק מיכאל הסורי⁶⁵ מתוך אבסביוס: "אלכסנדר פוליהיסטור אומר בספרו על סנחריב ונבוכדנצר: אחרי פול מלך סנחריב אחיו... הוא חי שמונה עשרה שנה והומת על-ידי בנו". ברוסוס—אלכסנדר פוליהיסטור ידעו איפוא על רוצח אחד, בהתאם למה שמסופר בכרוניקה הבבלית⁶⁶ ובמצבת נבו-נאיד⁶⁷ ובניגוד למה שנאמר במקרא⁶⁸. יוסף הולך בעקבות המקרא. אולם מה פירוש המלים לאחר הספור על עליית אסר-חדון? אין ספק, שהן משובשות. ברם, לי נדמה, שאפשר לתקן, אם נשים לב לידיעה אחת מתוך אבידנוס⁶⁹, שאף היא נשתמרה אצל אבסביוס⁷⁰; אנו קוראים כאן: "בעת ההיא נמצא לבסוף גם סנחריב בין המלכים... סמוך לו ולאחריו מלך נרגילוס, שהוגה מן המסילה על-ידי אדרמלוס בנו. ואותו הרג אכסר-דיס אחיו מאותו האב ולא מאותה האם, וברדפו (אחרי) הדף את חילו אל עיר הביזנטיים". המעתיק בלבד כאן את השמות: הכוונה היא לסנחריב והשם נרגילוס אינו במקומו⁷¹. אדרמלוס הוא כמובן אדרמלך; שנבל מביע השערה חריפה המבארת, כיצד נתגלגל השם הזה אל אבידנוס, שחייב היה להביא את השם ארדומוזן⁷², שהרי הוא מספר את המעשה לפי ברוסוס—אלכסנדר פוליהיסטור, ואשר לאכסרדיס הרי ברור. שלפנינו צורה מיוונת של השם אסר-חדון. אם כן, הרי אנו נמצאים למדים מתוך הידיעה אצל אבידנוס, שאסר-חדון הרג את רוצח אביו, שהיה אחיו מצד האב ולא מצד האם. אבסביוס, ששאב מאותו המקור, שממנו לקח אבידנוס את הידיעה הנזכרת, כלימר מברוסוס—אלכסנדר פוליהיסטור, אינו מספר לנר שום דבר על היחסים במשפחת סנחריב אחרי מותו, מפני שהוא בכלל מקצר ומקטע את המקור ועושה בו כבחורף שלו. והנה לאור המסופר אצל אבידנוס—אבסביוס אולי יש אפשרות לתקן את המקום המשובש ב"קדמוניות". אם נראה במלה καταρροῶν שיבוש של הפועל καταρροεύων תצא לנו ידיעה מקבילה במידה מפתיעה לזו של אבידנוס: אסר-חדון עולה על כסא המלוכה —

63. השוה Euseb., Chron. ed. Karst p. 13, 2—14, 32. 64. כלומר ברוסוס. Mar Michael, Chron. t. IV, p. 749, 65.

66. CI XXXIV, 46ff; השוה Sancheribs und die Nachfolge Asarchadons (Sitzungsberichte der Preuss. Akad. 1932, S. 250ff).

67. Langdon, Neubabylonische Königsinschriften 270ff 67. Schnabel, o. c. S. 143. השוה B. Meissner, l. c.;

68. מלכים ב' י"ט, ל"ז; ישעיהו ל"ז, ל"ח. בדברי הימים ב' ל"ב, כ"א מדובר על מיוצאי מצרים שהרגו את סנחריב.

69—70. השוה Chron. ed. Karst, p. 17, 25—18, 16. אבידנוס חבר ספר על דברי ימי האשורים (περὶ Ἀσσυρίων).

בלשון פטיבוריאנית, הוא חי בימי האנטונינים. 71. השוה Schnabel, o. c. S. 143. 72. שם שם y' 143.

והורג! את מי? כאן נעוץ עיקר הקושי, מפני שהמלים לפני *καταφρονῶν* משובשות. הדעת נותנת, שמלך חדש הפיתח את מלכותו במעשה רצח מתנקם במתנגדיו. במקרה שלנו ברוצח אביו. שקול־דעת זה מובילנו בכיוון הידיעה של אבידנוס, שאסר־חדון — אכסרדיס הרג את רוצח אביו. והנה אם נסכים להוסיף עוד תיקון — והרי אין ספק, שהמקום כולו משובש וטעון תיקון — ונשער שהמלים *μετ' αὐτούς* הן שירר המלה *ἄπο* כלומר, מאם אחת, ולפניה היו התיבות *αὐτῶν ἀλλ' οὐχ' ὁμοπατέριους* יצא, שגם יוסף בדומה לאבידנוס, סיפר במקום הנידון את נקמת אסר־חדון, אלא שהוא התאים את הידיעה, שקרא אצל אלכסנדר פוליהיסטור, לידיעה במקרא: מאחר שהוא מדבר ברתאם למקרא על שני רוצחים, הוא מוסיף שאסר־חדון הרג את שנידום, אף־על־פי שהמקור של עצם הידיעה אינו יודע אלא על רריגת רוצח אחד. אני מציע איפוא להשלים את המלים: *ἄπο ὁμοπατέριους ἀλλ' οὐχ' ὁμοπατέριους αὐτῶν* *καταφρονεῦσιν*, כלומר אקוסטיווס במקום הגיניטיווס המשובש אצל יוסף: *αὐτῶν μετ' αὐτούς*. הגיניטיבי ווס הוה מתברר באופן פשיט מאוד: ראשית השיבוש היתה במלה *καταφρονεῦσιν*. לאחר שנשתבשה ונעשתה *καταφρονῶν* ראה מעתיק־בלשן צורך לעצמו לשנות את האקוסטיווס *αὐτῶν ὁμοπατέριους* לזא לגיניטייווס *αὐτῶν*, כדי להתאים את שמות התואר לפועל *καταφρονεῖν* הדורש גיניטייווס⁷³. מקיר הידיעה הוא, כאמור, ברזוסוס, שממנו העתיקה אלכסנדר פוליהיסטור. אותו סופר שימש שוב מקור גם לאבידנוס וגם ליוסף. אולם שנים אלה אינם תלויים זה בזה, כפי שהדגיש גם שנבל. נמצא, שלפנינו מצב, כפי שתאר אותו שנבל בקשר עם הידיעה על נבוכדנצר אצל מגסתינס: אם שני סופרים, שאינם תלויים זה בזה, מביאים ידיעה אחת, ומקורו של אחד משני הסופרים ידוע לנו, יוצא, שגם השני שאב את ידיעתו מאותו מקור. מקור הידיעה של אבידנוס על הריגת רוצח סנחריב על־ידי אסר־חדון הוא אלכסנדר פוליהיסטור; מכאן, שגם יוסף שאב אותה ידיעה מאלכסנדר. יוצא, שיוסף לא קרא את ברסוס עצמו אלא בתיווכו של המלקט אלכסנדר.

יוסף השתמש במעתיק־המלקט הזה גם בכמה מקימות אחרים, שבהם אינו מזכיר שום שם. כוונתנו לאותם המקומות ב"קדמוניות", שבהם ניכרת השפעת חיבורו של הכרונולוג היהודי־הלניסטי דמטריוס⁷⁴. מקום כזה הוא בידאי המקום על זיון בני ישראל בכלי־הזין, שפלט הים לאחר שטבעו המצרים. במקורות העברים מדובר בתורה על תחמושתם של יוצאי מצרים, אולם בשום מקום, עד כמה שידוע לי, לא נשאלה השאלה בדבר מוצא כלי־הזין⁷⁵. אולם הקטע אצל אַבסביווס מתוך דמטריוס⁷⁶ מוכיח, ששאלה זו עמדה על הפרק בחוגים ידועים, ונוכל לשער, שאלה היו חוגי המדרש ההלניסטי. דמטריוס מביע סברה, שזיון בני ישראל נעשה בכלי־זינם של המצרים המתים ויוסף קבלה ממנו באמצעות אלכסנדר פוליהיסטור; אלא שהשערותו של הכרונולוג הזהיר הופכת אצלו, כפי שכבר ציין פרוידנטל⁷⁷, לדבר שבוודאית.

73. מוכן מאליו, שיני בא רק להציע הצעה העתידה לפנות מקום לטובה ממנה. בכל אופן אין להמנע. לדעתי, מתקין להבהרת המקום הסמוך, ביאורו של מרכוס אינו מקרב את השאלה אל הפתרון הרצוי. 74. השור פרוידנטל שם שם ע' 35 והאלאה. 75—76. רפפורט, ע' 31, פיסקא 132 (וההערות 151—152) מעיר, שאין האגדה מדברת על כלי זין שמצאו בני ישראל בבית הים, הואיל ולפי התורה יצאו בני ישראל חמושים, ואילו יוסף האומר (קדמוניה ב ט' ג' § 321; ד' § 326), שבני ישראל יצאו בלי כלי זין, מדבר על נשק שנלקח ממצרים בים. ההערה בודאי נכונה היא, אולם יש לשאול, מה מקור ראגדה בקדמוניות ומה פשר הסתירה. בלי ספק צדק פרוידנטל בהצביעו על דמטריוס כעל האיש, שהביע את ההשערה (השורה שם ע' 46).

ולבסוף יש להדגיש את השימוש בחיבור המשונה של הזייפן-הבדאי ארטפנוס, שנשתקע בכמה ידיעות של „קדמוניות“. הוא מורגש בעיקר בספור על נעורי משה. אולם יש לציין, שיוסף לא הלך שבי אחרי ארטפנוס, אלא לקח ממנו רק מה שנראה לו טוב ומתאים לתיאור דמותו של משה. כי חיבורו של ארטפנוס הפליג בשבחו של המחקק לא רק כמחולל התרבות האנושית⁷⁸, אלא זיהה אתו עם הרמס-טוט וייחס לו פעולות דתיות לטובת המצרים, כגון העמדת אל מיוחד בראש כל אחד משלשים וששת מחוזיה של מצרים, וכן את הגהגת פולחן ההיות⁷⁹. את הקיום המצריים-האליליים האלה לא הכניס יוסף בתיאור משה שלו. לעומת זאת ישנה התאמה גמורה בינו לבין ארטפנוס בנקודות אחרות: גם יוסף יודע לספר, שבת פרעה היתה עקרה; משה מצטיין ביפיו הבלתי-רגיל; הוא אהוב על הכל וגם בחצר המלך; הוא מצטיין כגבור-מלחמה גערץ במלחמת כוש ומעורר על-ידי כך את קנאת המלך והכהנים⁸⁰. כארטפנוס כן גם יוסף אינו מספר על רצח המצרי. פרוידנטל⁸¹ מעיר גם על פרט אפייני אחד המוכיח, באיזה מידה נמשך יוסף אחרי כתב-פלסטר זה: ב„קדמוניות“ ב י', ב' (§243) מסופר, שאיצטגוניני מצרים שמחו על מסע המלחמה של משה לארץ כוש, משום שקוו לנצח את האויב על ידו ולהפטר גם ממנו על-ידי תחבולה. יוסף אינו מספר, מה טיבה של תחבולה זו. אולם אנו למדים את הדבר מתוך ארטפנוס⁸². מכאן מסיק פרוידנטל את המסקנה, שיוסף שאב מתוך חיבורו של ארטפנוס זה עוד כמה וכמה פרטים אחרים לא-מקראיים, כגון פעולתו של אברהם במצרים, רצונו ללמוד חכמה מפי הכהנים וללמד אולם דעת, אם ייוכח, שאין ערך לחכמתם; לידתו של משה, בוא שושלת חדשה למצרים אחרי מות יוסף; בנין הפירמידות, תעלות ומזחים על-ידי העברים וכיוצא באלה.

השימוש בארטפנוס בולט גם בפרקים על אברהם („קדמוניות“ א ח', א'—ב' §§168—161). אברהם בא למצרים, כדי ללמוד חכמה מפי הכהנים וללמוד מהם את דעותיהם על האלהות; הוא נותן להם את ידיעת תורת התכונה ואת תורת החשבון, שלא היו ידועות במצרים לפני בואו. לידיעות אלה יש להשוות את הקטע אצל אבסביוס⁸³: „ארטפנוס אומר בחיבור על היהודים, שהיהודים קרויים Ἐβραῖοι⁸⁴ ותרגומו בלשון ההלנים הוא: „יהודים“. הם נקראים עברים על שם אברהם. מספרים, שהלה בא עם כל ביתו מצרימה אל פרעה המלך: הלימדו אסטרונומיה; הוא נשאר שם עשרים שנה וחזר אל המקומות שבסוריה; ואולם רבים שבאו אתו נשארו במצרים מחמת עשרה של הארץ... ואברהם, שהיה בעל ידיעות בחכמת האסטרונומיה, בא תחילה לפיניקיה ולימד את הפניקים אסטרונומיה, ואחר כך בא מצרימה“⁸⁵. השאלה היא, אם יוסף השתמש אך ורק בקטעים, שמצא אצל אלכסנדר פוליהיסטור, או היה בידו עיבוד מיוחד של חומר האגדות, המצוי אצל ארטפנוס. לדעתי אין להכחיש, שאפשרות שניה זו ישנה. קודם כל עלינו לדעת, שאם אנחנו מדברים על ארטפנוס כעל בדאי וזייפן, אין כוונתנו לזה, שהוא בדה את כל האגדות המשוונות על האבות ועל משה, אלא לדרכו המיוחדת, להחדיר את החומר היהודי בתוך סביבה אלילית וזרה לו ולרוחו ביסודות שאינם הולמים איתו. אין כל ספק, שארטפנוס לא המציא את האגדות שהוא מספר. הן שייכות לשטח גדול ועיקרי של המדרש, שרווח לא רק בארץ-ישראל אלא גם

Eusebius, l. c. 79.

Eusebius, Praep. evang. IX, 27, 2 השוה

.80 Schürer, Gesch. des jüd. Volkes III, S. 477f. והשוה ביהודי את דבריו המאליים של פרוידנטל ע' 153 והלאה.

Eusebius, Praep. evang. IX, 18, 83.

Eusebius, Praep. evang. IX, 27, 4 .82

.81 ע' 169.

.84 השוה פרוידנטל שם ע' 153, הערה Viger לאבסביוס (שם שם) מבאר את המלה המצרית: Ἐβραῖοι⁸⁴ = „ארם יודי“.

.85 השוה פרוידנטל שם ע' 169 על הקירבה שבין הסיפור אצל יוסף (שם שם) לבין הסיפור אצל ארטפנוס.

ביהדות ההלניסטית שבתפוצות. הספורים על האבות, ביחוד על אברהם ועל נעורי משה, שנשתמרו במקורות העבריים שלנו ובמקורות הלועזיים, מקבילים במידה כזו⁸⁶, שהדבר דורש ביאור. והביאור אינו יכול להיות חד-צדדי, כלומר, שהמדרש שלנו הושפע באיזה אופן שהוא בארטפנוס, אלא ששניהם שואבים ממקור משותף: מהמדרש העממי, שצביון אחד היה לו בארץ ישראל ובגולה. לדעתי אין לפקפק בדבר, שאותם הספורים על אברהם ועל משה הצעיר, שערבב ארטפנוס בחיבורו באופן כה משונה ביסודות אליליים, היו ידועים לו ליוסף מימי נעוריו בירושלים, אולם בצורה צרופה ונקיה מכל תערובת אלילית-סינקרטיסטית. נראה הדבר, שספרים מעין אלה התהלכו בעם בארמית וגם בעברית ואחד מהם היה לעיני יוסף ושימש לו מצע⁸⁷ ליד הקטעים של ארטפנוס. שלקחם מתוך אלכסנדר פוליהיסטור. היחס של החומר האגדתי הזה, שהיה בידי יוסף, אל ספורי ארטפנוס הוא יחס של עיבוד מאוחר לעיבוד קודם: השני מציין דרגת התפתחות קדומה יותר ולכן הוא דל יותר. זאת הסיבה, שאף-על-פי שגם ארטפנוס וגם יוסף מספרים את מלחמת כוש של משה, אין אנו מוצאים את הספור הרומנטי על אהבת תרביץ אל משה ועל נשואיהם אלא אצל יוסף. ארטפנוס, שקדם ליוסף⁸⁸, לא ידע עוד את הספור הזה ולכן לא הכניסו⁸⁹, ואילו במשך הזמן שבין הזיפן הזה ליוסף התפתחה האגדה והשתרגה וגידלה ענפים חדשים, שאחד מהם הוא הספור הרומנטי הנזכר. יוסף הכניסו לספרו, משום שהוא מוסיף לו גופך רומנטי על הרומנטיקה שבמעשה אשת פוטיפר ומטעם אפולוגטי, שיתברר אחר כך.

נסכם את דברינו: המחצית הראשונה של "קדמוניות היהודים" מסופרת לפי המקרא ותרגום השבעים. במקרים רבים, אם כי לא באותה מידה כמקרא והתרגום היווני, בולט השימוש בתרגום ארמי, שלא היה תרגום פשוט, אלא הכיל גם פירושים מדרשיים. התוספות הרבות על ספורי המקרא, שאנו מוצאים בחלק זה של "קדמוניות", הם במידה רבה גירסא דינקותא של יוסף וחלקם שאובים ממקורות ספרותיים מדרשיים, ארצישראליים והלניסטיים. ואשר למקורות הלא-מקראיים, שיוסף מסתמך עליהם, כדי להביא ראיה לספורי המקרא, הרי ידיעתם באה לו ליוסף מתוך חיבורו של אלכסנדר פוליהיסטור, שממנו העתיק בשינוי צורה את כל הקטעים המובאים בחלק זה של "קדמוניות".

3. המבנה ודרכי התיאור במחצית הראשונה של קדמוניות היהודים

מההוכחות המרובות של השימוש במקורות שונים מחוץ למקרא, שהבאנו בפרק הקודם, נוכחנו לדעת, עד כמה רחוקה מן האמת היא אמרתו של יוסף, שאין הוא בא להוסיף על כתיב-הקודש או לגרוע מהם מאימה, אלא שכל כוונתו היא לתרגמם ללשון ההלנים. למסקנה זו נגיע לכשנעיין

⁸⁶. הוזה פרוידנטל שם שם ע' 171 והלאה.

⁸⁷. כלומר: יוסף לא העתיק את כל הסיפורים, אלא נתן רק מבחר מהם לפי ראות עיניו. זה גרם לכך, שכמה פרטים נמצאים אצל ארטפנוס ובמדרשים שלנו ואילו אצל יוסף הם חסרים, ובפרטים אחרים יש התאמה ביניהם. הוזה הפרטים אצל פרוידנטל שם ע' 172.

⁸⁸⁻⁸⁹. אינני סבור שצדק M. Braun, *History and Romance in Graeco-Oriental Literature*, p. 100 s, הוולך בעקבות לוי (RE] LIII [1907], pp. 202ss; 210) שבעשה תרביץ הוא אמצאתו של סופר- שקדם לארטפנוס וארטפנוס הוא שקיטע את החומר שלפניו ולא הכניס את הסיפור בחיבורו, מפני שמצא ענין רק בדברים הנוגעים לפולחן הדתי ולת-בות. ביאור סבעי ופשוט יותר לד יתי הוא, שארטפנוס לא מצא בתומר שהיה בידו את הסיפור, שהתפתח אך בימים שלאחר כך, בה במידה שהתפתחה הספרות האפולוגטית. וראה להלן, פרק ג' של המבוא.

שעה היו כל בעלי-החיים מדברים בלשון משותפת. והנחש... התקנא בהם בשל הברכות, שלדעתו היו צפויות להם בשכר שמירת מצותיו של אלהים... אמר לו (לאדם) אלהים: החלטה היתה לפני עליכם, שתחיו חיי אושר ללא כל הרגשה של צער וללא שום דאגה מפרכת את הנפש; כל דבר המוסיף נעימות ותענוג עתיד היה בהשגחתי לבוא אליכם מעצמו ללא טרחה ויגיעה מצדכם. אילו התקיימו בכם כל אלה, לא היתה זקנה קופצת עליכם והייתם מאריכים ימים“. כאן לפנינו לא רק קישוטים ספרותיים סתם אלא פרטי מדרש, שאינם קשורים בשום פסוק או מלה בפרשה המקבילה בספר בראשית: החיים בגן-עדן נועדו מעיקרם להיות חיים ללא דאגה חומרית; הארץ היתה מצווה להוציא את מחית האדם ללא עמל, כדי שחיי יעברו עליו ללא זקנה ויהיה מאושר כאלהים. יוסף לא המציא את המדרשים האלה ואין גם להניח, שנשתמרו בזכרוננו מימי נעוריו. נראה לי, שקליטת מדרש בכלל ובימיו של יוסף בפרט, כשכל השכלתם של יהודי ארץ-ישראל, ששמעו תורה מפי חכמי בית-המדרש, היתה קשורה קשר בלי-ינתק בתורה ובמקרא. תלויה היתה בראש וראשונה בכך, אם המדרש קשור בפסוק זה ובמלה זו שבכתב-הקודש. כל מדרש, שאינו שזור באחד הפסוקים או באחת המלים אלא נמצא בתוך ספור שוטף, לא נקלט בדרך כלל בזכרוננו של אדם מישראל וסופו היה להשתכח אלא אם כן נרשם. על כן עלינו להניח שפרטי המדרשים המובאים בסיפור אדם וחווה לפי „קדמוניות“ ואינם קשורים בשום מלה או פסוק בתורה, מקורם במדרש ספרותי, שהיה לעיני יוסף. מובן מאליו, שאין ביכלתנו לנקוב בשם המקור או המקורות המדרשיים, שבהם השתמש מחברנו בספור הנזכר. אנו יכולים לכל היותר לשער, שיוסף הושפע מהאגדה היוונית על תקופת-הזהב בחיי המין האנושי המתוארת אצל הסידוס ואחרים⁴³. יתכן, שחלק גדול של המדרשים ה„ספרותיים“, שנשתקעו ב„קדמוניות“, היו שלובים בתרגום הארמי של המקרא, שיוסף השתמש בו, באופן שזיווג זה של תרגום ומדרש בספר אחד הקל על מלאכתו ואפשר לו את העתקת הדברים⁴⁴. אשר למדרשים השמורים בידינו ויחסם ל„קדמוניות“, הרי מותר לומר, שהם נוגעים אלה באלה בכמה מקרים ונבדלים במקרים אחרים. אולם רק במקום, שאפשר לדבר על התאמה מלאה, נוכל לומר שיוסף השתמש במסורה אגדתית אמיתית. לעומת זאת אין הדבר בטוח במקום שיש רק נגיעה חלקית עם האגדה שלנו. במקרה כזה מוטב להניח, שיוסף אומר מה שאומר על דעת עצמו מאשר לראות בידיעה מדרש מקורי, שלא נשתמר אלא אצלו⁴⁵. ברם, אין להכחיש גם את האפשרות השניה. יוסף אומר, למשל, ב„קדמוניות“, י"א, ד' (§ 215), ששאל רצה להעמיד את דוד לדין ולהוציא עליו פסק-דין של מות. לידיעה זו אין חבר במדרש שלנו, עד כמה שהדבר ידוע לי. אינני סבור, שהפרט הזה הוא המצאתו של יוסף, שרצה להצדיק את שאלו ולהדגיש, שהוא לא שאף לרצוח את דוד על דעת עצמו אלא למסור אותו ביד בית-דין-צדק. אילו ראה יוסף בזה דבר חיובי, שיש בו כדי לזכות את שאלו, לא היה נמנע מלהשתמש בהזדמנות הזאת ולפזר שבחים לצדקת המלך, כפי שעשה לאחר המעשה בעין-דור („קדמוניות“ ו י"ד, ד' § 350—343). לדעתי אין לומר אלא זאת, שיוסף שאב את הפרט על כוונתו של שאלו לתבוע את דוד לדין מתוך מדרש, ויוסף הוא המקור למדרש זה⁴⁶.

43. בספור על לוחות החמר והאבן של בני סת לפני בוא המבול (קדמוניות א ב', ג' § 170—171), יכולים אנו להצביע על ספר היובלים כעל המקור, על תקופת חיי האדם אצל הסידוס השוה. E. Meyer, Kleine Schriften, Bd. II, S. 17 ff.

44. דוגמא לכך הוא תרגום יונתן בן עוזיאל ואחרים.

45. השוה את דברי רפפורט במבוא לכפרו V's.

46. הוא הדין בנוגע לסיפור המקביל על כוונת שלמה לתבוע את יואב לדין, קדמוניות ח א', ד' (§ 14).

לא מעטים הם גם הפרטים, שהם פרי רוחו של יוסף בלבד. עם אלה יש למנות בלי ספק את הפירושים המזורים של שמות פרטיים, שאנו מוצאים לעתים קרובות ב„קדמוניות“ ושרק בחלקם יש לראות בהם פרי רשנות. כשדרוש לו ליוסף פירוש כדי להביא ראיה למסופר, אין הוא חש שכופף אותו על שמות פרטיים, אף-על-פי שמבחינת הלשון אין להצדיקו כלל. בנידון זה יוסף הוא בעל אגדה מובהק, העושה בפסוק כבתוך שלו.

הוא הדין בנוגע להלכה שנשתקעה ב„קדמוניות“. יש הלכות המקבילות להלכה שלנו והלכות הסותרות אותה. לפעמים ברור, שתפיסתו של יוסף היא סברת פרט, שאין ללמד ממנה על חילופי הלכות, שהיו ידועות לו. בכל אופן מותר לומר, שחלק לא קטן מן ההלכות שב„קדמוניות“ היה ידוע לו ליוסף עוד מימי נעוריו⁴⁷. אם אנו רואים, שבכמה הלכות מתאימות הידיעות אצל יוסף לידיעותיו של פילון, אין ללמוד מכאן, שפילון שימש לו ליוסף מקור, אלא שמנהגי הלכה אלה היו רווחים גם בארץ ישראל וגם בין יהודי מצרים⁴⁸. אין להניח, שבשטח זה היה לו ליוסף צורך לחפש סיוע אצל יהודי שלא מארץ-ישראל, ביחוד מיהודי הלניסטי מובהק כפילון. הסייע, שבא לו ליוסף מצד זה, הוא בשטח הביסוס הפילוסופי והאליגורי של פירושו. לדעתי אין להכחיש את העובדה, שיוסף ידע את יצירותיו של פילון, לכל הפחות כמה מספריו, וכל הנסיגות שנעשו⁴⁹, כדי להוכיח את ההפך, עלו בתוהו⁵⁰. כבר עמד על זה פרוידנטל במחקרו הידוע על אלכסנדר פוליהיסטור⁵¹ ואחריו מילא גם זיגפריד בספרו על פילון מאלכסנדריה⁵². נזכיר כאן כמה הקבלות בולטות, שאין לראותן בשום פנים כדבר שבמקרה; ביחוד ראוי שנשים לב לקרבת הרוח שבהקדמות ל„קדמוניות“ ול„בריאת העולם“:

1. כפילון כן יוסף שואלים, מדוע הקדים משה את תיאור בריאת העולם לתיאור תורתו:

פילון, בריאת העולם (§2) א⁵²:

„קדמוניות“, הקדמה (ד', §21):

„וברצות משה ללמד את בני עמו לקח זה לא פתח, בשעה שחקק את חוקיו, כדרכם של אחרים, בחוזים ובחוקים בין אדם לחברו, אלא כיוון את מחשבותיהם כלפי אלהים וסדר בריאת העולם...“

„ברם משה, שפסח על (האופן) האחד והשני — על האחד, כי הוא בלתי-עיוני, חסר-עמל ובלתי-פילוסופי, ועל השני, כעל דבר בדוי ומלא רמיה — נתן לחוקיו ראשית נהדרה מאוד ונעלה ביותר; כי אין הוא אומר מיד: מה צריך לעשות או מה אסור...“

2. משה לא ערבב, דוגמת מחוקקים אחרים, את חוקיו בספורי-אגודות טפלים:

47. לדעתי אין להטיל ספק כלשהו בדברי יוסף, חיי יוסף ב' (§9). שבהיותו נער בן ארבע עשרה זכה לתהלה על ידיעת $\alpha\omega\upsilon\tau\omicron\mu\acute{\iota}\mu\omega\varsigma$. מובן מאליו, שקשה לקבוע, מה זכר יוסף מימי נעוריו ומה שאב ממקורות אחרים. בכל אופן מתקבל על הדעת למשל, שתורת כהנים וההלכות התלויות בה היו זכורות ליוסף מימי תלמודו בירושלים.

48. על ההלכה של פילון עיין אלון, הרביץ שנה ה', ע' 28 והלאה.

49. השוה בלוך שם שם ע' 117 והלאה. Schlatter, Wie sprach Josephus von Gott? S. 31 Anm. 3; Gutschmid, Kleine Schriften, Bd. IV, S. 374.

50. מובן מאליו, שאין פירוש הדבר, שאין בין תאור יוסף לתאור של פילון ולא כלום, עיין למשל מה שאומר היינמן, שם ע' 189 על ההבדל בין תאור יחידים אצל שני הסופרים.

51. Alexander Polyhistor. S. 218, 51. Philo von Alexandrien, S. 278, 52.

52. התרגום לקוח מתוך תרגום „בריאת העולם“ לי. מן (מבוא והוספות לשנבה).

"קדמוניות", שם, שם (§22):

פילון, בריאת העולם (§1):

"מחזקקים אחרים נגררו אחרי ספוטריאגדות וייחסו לאלים בחבוריהם את חרפת משגיהם של בני-אדם ונתנו (בזה) פתחון-פה רב לרשעים..."

"בין יתר המחוקקים יש, שבלי קישוט ובפשטות ערומה טכסו את הדברים המקובלים אצלם כצודקים, ויש שבהטעותם את רעיונותיהם בגיבוב מליצות ההבילו את ההמון וכסו על האמת ביצירות-דמיון אגדתיות."

3. משה הקדים את בריאת העולם לספר-החוקים שלו: כדי לרמוז בזה, שהתורה והעולם גוף אחד הם ושומר התורה אינו אלא אזרח העולם (פילון, שם, שם §3). יוסף מביע אותו הרעיון בצורה אחרת: לפיו סבור משה, שראשית דרכם של בני האדם הוא להכיר את מהותו של אלהים, ולחזות בעיני רוחם את מעשיו ולחקות על-ידי כך... את הדוגמה הנשגבה מכל ולנסות ללכת בדרכיה" (שם, שם §19). הוא לימד את עמו לכוון את מחשבותיהם כלפי אלהים וסדר הבריאה ולראות, שהסדר הזה נמצא גם בתורה (§§24—21)⁵³.

4. כפילון כן יוסף מבדיל בין פשט המקרא ובין הרזו הטמון בו, כלומר האליגוריה (שם, שם §24), שהיא אבן-פינה של שיטתו הפילוסופית של פילון, אין יוסף מרבה להשתמש בשיטה פרשנית זו; אולם דוגמה מאלפיה אחת אנו מוצאים בספר ג ז', ז' (§§187—179) ואין להטיל ספק בדבר, שיוסף שאב את רעיונותיו מפילון⁵⁴. אנו קוראים כאן: "כי מי שיחשוב על הקמת המשכן ויראה את בגדו של הכהן הגדול ואת הכלים... ימצא, שכל דבר מאלה נעשה לשם חיקוי של העולם כולו ובמתכונתו". לדברים אלה יש להשוות מה שאומר פילון, חיי משה ב (ג) ו' (§88): "מתוך אלפי חמרים בחר במשובחים שבהם כבחמרי אריגים במספר היסודות, שמהם נוצר העולם והמסמלים אותם: אדמה, מים, אויר ואש. כי הבוץ בא מן האדמה, הארגמן מן המים, התכלת דומה לאויר... ותולעת השני לאש". והשוה לרעיון הכללי הנה עוד הפרטים האלה אצל יוסף ופילון:

"קדמוניות", שם, שם:

פילון, חיי משה ב (ג):

§181: שני חלקי המשכן המיועדים לכהנים מסמלים את הארץ ואת הים, והקודש הוא רמז לשמים.

§98: "לדעת אחדים מרמזים אלה (כלומר הכוכבים) את שני חצאי כדור העולם הפנויים זה לזה, זה שמתחת לארץ וזה שממעל לה: כי העולם כלו תלוי על בלימה".

§182: לחם הפנים הוא סמל לחדשי השנה; המנורה היא רמז לעשרת המדרות של המזלות, שבעת הקנים מציינים את תנועת המזלות, ואילו

§102: "בדרום העמיד את המנורה, שבה הוא מרמז את תנועת הכוכבים הנותנים אור".

§183: השטיהים מציינים את ארבעת היסודות: הבוץ הוא הארץ, הארגמן הוא הים, התכלת הוא האויר, האודם הוא האש.

§117: "כאלה הם בגדי הכהן הגדול... כחטיבה שלמה הם סמל וחיקוי לעולם, וחלקיהם (הם חיקוי) לכל אחד מחלקי העולם..."

§184: כתינת הכהן הגדול מציינת את האדמה; התכלת היא השמים; רמוני הבגד הם רמז לבר-

§118: "הכתונת היא כולה תכלת, סמל האויר..."

54. השוה זיגנרד שם שם, ע' 279.

53. על הטעות שנפלה בתרגום עיין בתיקוני-טעויות שבספר.

§119: ".....הפרחים הם סמל האדמה... הרמונים (מרמזים) את המים, הפעמונים (הם סמל) להת-אמת היסודות ומזיגתם.

§120: "גם מקום (התכשיטים) מעיד ברורות על מה שנאמר: כשם שהרמונים, הפרחים והפע-מונים הם בשולי הגלימה הארוכה, כך גם היסודות הנרמזים בהם תופשים את המקום התחתון ביותר של העולם: הארץ והמים...".

§122: "ראשית, שתי אבני האיזומרגדוס העגור-לות שעל הכתפים מרמזות... את השמש ואת הירח".

§124: "איזה דבר אחר מסמלות שתי-עשרה

האבנים שעל החזה, אם לא לעיגול הזודיאקוס?

§133: "מקושט באופן זה קרב הכהן הגדול אל

עבודת הקודש, כדי שלכשיכנס לתפלות המקוב-

לות ולקרבות יכנס אתו העולם כולו בסמלים,

שהוא נושא עליו, כלומר, סמל האויר בגלימה

הארוכה, סמל המים ברמון, סמל האדמה בפר-

חים, סמל האש בשני, סמל השמים באפוד,

והאיזומרגדים העגולים שעל כתפיו כדמות שני

חצאי-כדור העולם, את שתי-עשרה האבנים על

החזה... כסמל עיגול הזודיאקוס ואת החושן

כסמל הכוח המלכד והמסדר הכל".

לעומת זאת אין לראות בפירושי השמות המקבילים אצל שני הסופרים ראייה לקשר ביניהם, מפני שיוסף שאב את ידיעותיו, כפי שכבר העירונו למעלה, חלקן מגירסא דיבקוחא וחלקן ממקורות ספרותיים^{54א}.

יוסף נוהג להסתמך על סופרים נכרים ולהעידם על אמיתית המקרא, ביחוד בספורים על התקופה הקדומה ביותר ובמקומות שבהם משתלבים דברי ימי היהודים בדברי הימים של עמים אחרים. אנחנו מוצאים במחצית הראשונה של "קדמוניות" שורה ארוכה של מחברים הלניסטיים, שיוסף מביא את דבריהם אם במפורש ואם בדרך כלל:

1	אַקוּסִילָאוֹס	(Akusilaos)	: קדמוניות א ג', ט' (108 §).
2	אֶפֹּרוֹס	(Ephoros)	: " א ג', ט' (108 §).
3	בֶּרוֹסוֹס	(Berossos)	: " א ג', ו' (93 §) ; ט' (107 §) ; י א', ד' (20 §) ;
			ב', ב' (34 §) ; י"א, א' (219 §).
4	הִיסְטִיאִיוֹס	(Histiaios)	: " א ג', ט' (107 §) ; ד', ג' (119 §).

54א. על השמות העבריים אצל יוסף ועל פירושי בהשוואה לפירושי של סילון עיין Siegfried, ZATW, Bd. III (1883), S. 32ff.

א ג, ט' (107 §); ג, ו' (94 §).	„	(Hieronymos)	5 הירונימוס
א ג, ט' (108 §).	„	(Hesiodos)	6 הֶסִידוֹס
ז ג, ב' (67 §).	„	(Homeros)	7 הוֹמֵירוֹס
ח ו, ב' (157 §); י א, ד' (20, 18 §§).	„	(Herodotos)	8 הֶרוֹדוֹטוֹס
א ג, ט' (108 §); ז, ב' (159 §).	„	(Hekataios)	9 הֶקְטַאיוֹס
א ג, ט' (108 §).	„	(Hellanikos)	10 הֶלֶנִיקוֹס
י י"א, א' (228 §).	„	(Diokles)	11 דְיוֹקְלֵס
א ג, ו' (94 §).	„	(Mnasaeas)	12 מְנַסְאָס
א ג, ט' (107 §).	„	(Mochos)	13 מוֹכוֹס
א ג, ט' (107 §).	„	(Manetho)	14 מְנִיתוֹן
א ט"ו (240 §); לפי אלכסנדר פוליהיסטור.	„	(Malchos)	15 מַלְכוֹס
ח ה, ג' (144 §); י"ג, ב' (324 §); ט י"ד, ב' (283 §).	„	(Menandros)	16 מֵינַנְדְרוֹס
י י"א, א' (227 §).	„	(Megasthenes)	17 מְגַסְתֵינֶס
א ג, ו' (95 §); ג, ט' (108 §); ז ה, ב' (101–103 §§).	„	(Nikolaos)	18 נִיקוֹלָאוֹס
א ד, ג' (118 §).	„	(Sibylla)	19 סִיבִילָה
י י"א, א' (228 §).	„	(Philostratos)	20 פִּילוֹסְטְרַטוֹס

מכל הסופרים האלה מזכיר יוסף כמה מהם בלשונם, ביחוד את ברוסוס, ניקולאוס מדמשק, את הסיבילי ואת מננדרוס מאפסוס; אחרים כגון הרוודוטוס הוא מביא בלשון כללית לא-מילולית. השורה הארוכה הזאת של סופרים, ביניהם גם לא מפורסמים, בפי יוסף מפתיעה והיא עלולה לעורר בנו את הרושם, כאילו הוא בקי בספרות ההיסטורית והפריאגיטית ובשירה היוונית במידה יוצאת מן הכלל. אולם אין כל ספק, שהרושם הזה מוטעה הוא. יוסף לא קרא את כתבי כל הסופרים הנזכרים ואף לא מקצתם. הוא ידע אותם רק ידיעה קטועה ומכלי שני. המחברים האלה לא עסקו בענינים קרובים ללבו של יוסף ואין להבין, לשם מה היה לו לשקוד על דברים, שלא נגעו לו באופן בלתי אמצעי. השכלתו ההיסטורית והפריאגיטית לא היתה בודאי רחבה במידה שיש מקום להניח, שראה ענין רב לעצמו לעסוק במפורט בספרים שונים, המטפלים בחלק זה או אחר של המדעים הנזכרים. ב„נגד אפיון“ (א ג, 16 §) מודה יוסף, שאין הוא בקי ביותר בכתבי סופרים כגון הלניקוס, אקוסילאוס, אפורוס, טימאיס ואחרים. אם אנחנו רואים, שהוא מביא בכתב-פולמוס זה פחות או יותר את הסופרים הנזכרים ב„קדמוניות“⁵⁵, כלומר, שהיקף השכלתו ההיסטורית

55. בכתב נגד אפיון מזכיר יוסף את הסופרים האלה: מְנִיתוֹן (א י"ד והלאה, 75 § וכו'); דִיאָוֹס (שם כ"ג י"ז, 112 § וכו'); הֶנְדְרוֹס מֵאָפְסוֹס (שם ש"ה, 116 § וכו'); הֶרוֹדוֹטוֹס (שם ש"ט והלאה, 123 §; תיאורֶקְטוֹס (שם כ"ב, 166 § וכו') הֶרוֹדוֹטוֹס (שם כ"ב, 168 § וכו'); בִּירְיָלוֹס (שם כ"ב, 172 § וכו'); קְלִיֶצְנוֹס (שם כ"ב, 176 § וכו'); הֶקְטַאיוֹס (שם כ"ב, 183 § וכו'); אֶנְתָאֶרְכִיקֵס (שם כ"ב, 205 § וכו'); הֶרְוִיָנוֹס קְרָדְרָה (שם כ"ג, 213 § וכו'); תִיאוֹפִילוֹס, תִיאודוֹטוֹס, קֶנְפִיאָט, אֶרִיקֶסוֹפְנֶס, הֶרְמִוֶנְסֶס, אֶדְהֶרְמוֹס, קוֹנוֹן, זוֹפִירִיוֹן (שם כ"ג, 216 §); דֶקְטֶרִיוֹס (שם כ"ג, 218 §; יוסף טועה כאן טעות גסה בזהותו איתו עם דמטריוס מֶפֶלְרוֹן, שחי בשנות 345–233 בערך לפס"ה; למעשה מדובר על דמטריוס הכרונוגרף היהודי); קֶרְמוֹן (שם כ"ג, 288 § וכו'); לִיקִיפְנוֹס (שם כ"ג, 304 § וכו') אפולוניוס מולון, פופידוניוס (ב ב', 16 §; ז, 79 § וכו'); קֶנְפִיאָט (שם כ"ב, 112 § וכו'). יוסף אינו מביא קטעים מספרי כל הסופרים הנזכרים. כמה מהם, כגון תיאופילוס, תיאודורוס, אריסטופנס, הרניוגנס, קונון, זופיריון נזכרים רק בשמותיהם. יוסף עצמו אומר (א 216 §), שלא קרא את כל הספרים. אנחנו יכולים להוסיף, שגם שאר הסופרים, שהוא מביא קטעים מתוך ספריהם, אינם ידועים לו בשלמותם, אלא מבלי שני.

והפריאגיטית לא גדל במשך הזמן — והרי „נגד אפיון” נכתב אחרי „קדמוניות” והרנח שבין המחצית הראשונה של אלה ובין כתב־ההגנה גדול הוא בלי ספק — על כרחנו אנו באים לידי מסקנה, שהיקף זה לא היה מותנה בלימודו של יוסף, שהיה גורר אחריו הרחבת הידיעות ב„נגד אפיון” לגבי „קדמוניות”, אלא בא לו ממקור היסטורי ופריאגיטי אחד קבוע, ששימש לו אוצר ידיעות בשעת חיבור שני הספרים הנזכרים גם יחד. המקור הזה הם חיבוריו של אלכסנדר פוליהיסטור וביחוד περί Ιουδαίων ש לו.

יוסף ידע את הסופר הזה, כפי שיוצא מ„קדמוניות” א ט"ו (§§241—240), מקום שם הוא מביא בשמו קטע מספרו של מלכוס על היהודים. אלכסנדר היה סופר־סרק, שכל מלאכתו היתה באוסף כל מיני קטעים, היסטוריים או פריאגיטיים בעלי אופי אנקדוטי. ידועים לנו למשל שמות של אספי קטעים, שטיפלו בחלקי אסיה־הקטנה⁵⁶. מכאן, ולא מן הסופרים המקוריים, לקח יוסף את ידיעותיו בשטחי ההיסטוריה הכללית והספרות הפריאגיטית.

אולם כמה מלומדים מניחים, שהשימוש באלכסנדר פוליהיסטור אין פירושו אי־שימוש בסופרים אֶלֶכְסַנְדֵר פִּינְס קֶטְעִים מִתּוֹךְ חִיבּוּרֵיהֶם. ביחוד נוגע הדבר לברוטוס. ראש המדברים בזכות הנחה זו הוא פרוידנטל⁵⁷. הוא מדגיש, שיוסף מזכיר כמה פעמים במפורש את ברוטוס כמקורו ואין כל יסוד שלא להאמין לדבריו אלה. ראייה לכך משמש לפרוידנטל נהגו של אַבְסֶבְיוֹס, להביא קטעים מתוך ברוטוס פעם לפי אלכסנדר ופעם לפי יוסף. זה מראה, שאַבְסֶבְיוֹס לא מצא כמה דברים אצל אלכסנדר ופנה אל יוסף, מפני שהיא מביא את ברוטוס במקורו. חוץ מזה רואה פרוידנטל אישור להנחתו בזה, שיוסף משתמש בקטעיו תמיד בלשון נוכח, ואילו אלכסנדר, ואתו אַבְסֶבְיוֹס וסינקלוס (Synkellos), בכל מקום שהם מעתיקים אותו בדיוק, כמעט בלי יוצא מן הכלל, מדברים בלשון נסתר. אשר לנימוק האחרון הרי אין ללמוד ממנו ולא כלום, שכן אותו יוסף, המביא את הקטעים של ברוטוס בלשון נוכח, משתמש בצורת הרצאה זו גם בקטע הסיבילי על מגדל בבל, שלקחו בלי ספק מאלכסנדר⁵⁸: זה האחרון נוקט כמנהגו לשון נסתר ויוסף הפכו לנוכח. גם הפירוט שבקטע על נבוכדנצר, הגדול יותר אצל יוסף מאשר אצל אַבְסֶבְיוֹס, אינו יכול לשמש ראייה לכך, שאַבְסֶבְיוֹס שאב מתוך אלכסנדר, ואילו יוסף קרא את ברוטוס במקורו. כי אַבְסֶבְיוֹס עשה באוסף הקטעים של אלכסנדר כבתוך שלו, קיצר וקיטע ככל שעלה על רוחו⁵⁹. שֶׁנֶבֶל המדגיש את העובדה הזאת⁶⁰, מראה, נוסף על כך, גם את ההתאמה שבין אַבְיֶדְנוֹס (Abdēnos) ובין יוסף: במקום שהם מדברים על נבוכדנצר מזכירים שניהם גם את הערתו של מַגְסְתִּינֶס על המלך הזה. ושֶׁנֶבֶל בא לידי מסקנה: „אם שני סופרים כַּאֲבִידְנוֹס ויוסף, שאינם תלויים זה בזה ואינם עצמאיים מבחינה ספרותית, נזכרים באותו מקום, שסופר אחד, מַגְסְתִּינֶס, שאינו עוסק כלל בבבל⁶¹, מעיר הערה חטופה גם על נבוכדנצר, הרי אין לברר זאת ביאר אחר אלא ששניהם השתמשו במקור אחד. מקורו של אַבְיֶדְנוֹס היה אֶלְכְסַנְדֵר פּוֹלִיֵּהִיסְטוֹר”.

טענתו זו של שֶׁנֶבֶל⁶² טובה גם למקום אחר ב„קדמוניות”, שאף הוא, כפי שאני משער, לקוח מתוך

56. השוה את שמות החיבורים הידועים לנו: על קִיִּינִיָּה, על הפּוֹנְטוֹס אִיֶּבְסֶבְיוֹס, דברי ימי קָרְיָה, על קִילִיקִיָּה, על

לִיקִיָּה, על פֶּלְלֹנְיָה, על קְרוֹנִיָּה; השוה הערכים אצל Steph. Byzant.; Suidas, ר' פרוידנטל, שם שם, ע' 19.

57. c. S. 26, Schnabel, Berosos und die babylonisch-hellenistische Literatur, S. 166, 58.

59—60. יש להודות לשֶׁנֶבֶל, ע' 166 והלאה, שאַבְסֶבְיוֹס קטע את אלכסנדר פוליהיסטור בכל מקום שראה צורך בכך. דעתו של פרוידנטל שיש להתייחס באמון אל אַבְסֶבְיוֹס, משוללת יסוד איתן.

61. עליו השוה Steinhilber, O. Steinhilber, P-W XXIX, Sp. 230ff, הקטעים אצל Müller, FHG II, 397—439, השוה שֶׁנֶבֶל שם שם.

62 שם שם.

ספרו של ברוסוס, בתיווכו של אלכסנדר פוליהיסטור. ב"קדמוניות" י"א ה' (23 §), מקום שם מדובר על רצח סנחריב בידי אדרמלך ושרצצר, אנו קוראים את המלים האלה: διαδέχεται δὲ τῆν βασιλείαν τῶν μετ' αὐτοῦ καταφρονῶν τοῦ Σενναχειρίμου Ἀσαραχόδδου על שני ענינים: על עליית אֶסְר־חֲדוֹן לשלטון וכנראה גם על יחסו אל בני משפחתו. המקום הישוב טעון בירור. מה אנו יודעים על היחסים במשפחת סנחריב עם עליית אֶסְר־חֲדוֹן? אנחנו קוראים אצל אֶבְסֶבְיוֹס בשמו של אלכסנדר פוליהיסטור⁶³: "...אולם את סנחריב ואת אֶסְר־חֲדוֹן בנו ואת מרודך־בלאדן מזכיר גם כותב דברי הימים הכשדי⁶⁴. אחרי שלוט אחי סנחריב ואחרי מלוך אֶבְסֶבְיוֹס... נרצח זה על ידי מרודך־בלאדן... אולם זה נהרג על־ידי אחד ואבילוס שמו, שמלך אחרי. ובשנה השלישית למלכו אסף סנחריב מלך אשור (ועלה) על הבבלים... והוא שלט על הבבלים ושם את אֶסְר־חֲדוֹן בנו למלך עליהם... ולאחר (שסיפר) את כל מעשי תקפו של סנחריב הוא מוסיף: הוא (מלך) שמונה עשרה שנה; ובנו ארדומון שם לו אורב; זה היה סופו. עד כאן פוליהיסטור". במלים כלליות יותר מעתיק מיכאל הסורי⁶⁵ מתוך אֶבְסֶבְיוֹס: "אלכסנדר פוליהיסטור אומר בספרו על סנחריב ונבוכדנצר: אחרי פול מלך סנחריב אחיו... הוא חי שמונה עשרה שנה והומת על־ידי בנו". ברוסוס—אלכסנדר פוליהיסטור ידעו איפוא על רוצח אהד, בהחאם למה שמסופר בכרוניקה הבבלית⁶⁶ ובמצבת נבוןאיד⁶⁷ ובניגוד למה שנאמר במקרא⁶⁸. יוסף הולך בעקבות המקרא. אולם מה פירוש המלים לאחר הספור על עליית אֶסְר־חֲדוֹן? אין ספק, שהן משובשות. ברם, לי נדמה, שאפשר לתקן. אם נשים לב לידיעה אחת מתוך אבידנוס⁶⁹, שאף היא נשתמרה אצל אֶבְסֶבְיוֹס⁷⁰; אנו קוראים כאן: "בעת ההיא נמצא לבסוף גם סנחריב בין המלכים... סמוך לו ולאחריו מלך נרגילוס, שהוגה מן המסילה על־ידי אדרמלך בנו. ואותו הרג אכסר—דיס אחיו מאותו האב ולא מאותה האם, וברדפו (אחרי) הדיף את חילו אל עיר הביזנטיים". המעתיק בלבד כאן את השמות: הכוונה היא לסנחריב והשם נרגילוס אינו במקומו⁷¹. אדרמלוס הוא כמובן אדרמלך; שנבל מביע השערה חריפה המבארת, כיצד נתגלגל השם הזה אל אבידנוס, שחייב היה להביא את השם אדרמלך⁷², שהרי הוא מספר את המעשה לפי ברוסוס—אלכסנדר פוליהיסטור. ואשר לאכסרדיס הרי ברור. שלפנינו צורה מיוונת של השם אֶסְר־חֲדוֹן. אם כן, הרי אנו נמצאים למדים מתוך הידיעה אצל אבידנוס, שאֶסְר־חֲדוֹן הרג את רוצח אביו, שהיה אחיו מצד האב ולא מצד האם. אֶבְסֶבְיוֹס, שאב מאותו המקור, שממנו לקח אבידנוס את הידיעה הנזכרת. כלימר מברוסוס—אלכסנדר פוליהיסטור, אינו מספר לנו שום דבר על היחסים במשפחת סנחריב אחרי מותו, מפני שהוא בכלל מקצר ומקטע את המקור ועושה בו ככתוד שלו. והנה לאור המסופר אצל אבידנוס—אֶבְסֶבְיוֹס אולי יש אפשרות לתקן את המקום המשובש ב"קדמוניות". אם נראה במלה καταφρονῶν שיבוש של הפועל καταφρονεύων תצא לנו ידיעה מקבילה במידה מפתיעה לזו של אבידנוס: אֶסְר־חֲדוֹן עולה על כסא המלוכה —

⁶³ השוה Euseb., Chron. ed. Karst p. 13, 2—14, 32. ⁶⁴ כלומר ברוסוס. ⁶⁵ Mar Michael, Chron. t. IV, p. 749.

⁶⁶ השוה CI XXXIV, 46ff. ⁶⁷ B. Meissner, Neue Nachrichten über die Ermordung Sancheribs und die Nachfolge

Asarhadons (Sitzungsberichte der Preuss. Akad. 1932, S. 25off

⁶⁸ B. Meissner, l. c.; Schnabel, o. c. S. 143; Langdon, Neubabylonische Königsinschriften 27off

⁶⁹ מלכים ב' י"ט, ל"ז; ישעיהו ל"ז, ל"ח. בדברי הימים ב' ל"ב, כ"א מדובר על מיוצאי מצרים שהרגו את סנחריב.

⁷⁰—⁶⁹ השוה Chron. ed. Karst, p. 17, 25—18, 16. אבידנוס חבר ספר על דברי ימי האשורים (περὶ Ἀσσυρίων)

בלשון פסיבדוויגנית. הוא חי בימי האנטונינים. ⁷¹ השוה Schnabel, o. c. S. 143. ⁷² שם שם ע' 143.

והורג! את מי? כאן נעוץ עיקר הקושי, מפני שהמלים לפני $\kappa\alpha\tau\alpha\phi\rho\omicron\nu\omega\nu$ משובשות. הדעת נותנת, שמלך חדש הפיתח את מלכותו במעשה רצח מתגם במתנגדיו, במקרה שלנו ברצח אביו. שקול־דעת זה מובילנו בכיוון הידיעה של אבידנוס, שאסר־חדון — אסרדס הרג את רוצח אביו, והנה אם נסכים להוסיף עוד תיקון — והרי אין ספק, שהמקום כולו משובש וטעון תיקון — ונשער שהמלים $\mu\epsilon\tau' \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma$ הן שירר המלה $\delta\mu\omicron\pi\alpha\tau\rho\epsilon\upsilon\varsigma$ כלומר, מאם אחת, ולפניה היו התיבות $[\tau\omicron\upsilon\varsigma \delta\mu\omicron\pi\alpha\tau\rho\epsilon\upsilon\varsigma \alpha\upsilon\tau\epsilon\tilde{\omega} \alpha\lambda\lambda' \sigma\acute{\upsilon}\lambda\lambda\prime \sigma\acute{\upsilon}\lambda\lambda]$ יצא, שגם יוסף בדומה לאבידנוס, סיפר במקום הנידון את נקמת אסר־חדון, אלא שהוא התאים את הידיעה, שקרא אצל אלכסנדר פוליהיסטור, לידיעה במקרא: מאחר שהוא מדבר בדתאם למקרא על שני רוצחים, הוא מוסיף שאסר־חדון הרג את שנידים, אף־על־פי שהמקור של עצם הידיעה אינו יודע אלא על הריגת רוצח אחד. אני מציע איפוא להשלים את המלים: $\tau\omicron\upsilon\varsigma [\delta\mu\omicron\pi\alpha\tau\rho\epsilon\upsilon\varsigma \alpha\upsilon\tau\epsilon\tilde{\omega} \alpha\lambda\lambda' \sigma\acute{\upsilon}\lambda\lambda' \delta\mu\omicron\pi\alpha\tau\rho\epsilon\upsilon\varsigma]$ $\kappa\alpha\tau\alpha\phi\rho\omicron\nu\epsilon\upsilon\sigma\omega\nu$, כלומר אקוסטיוס במקום הגיניטיוס המשובש אצל יוסף: $\tau\omicron\upsilon\varsigma \mu\epsilon\tau' \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma$. הגיניטי-ווס הזה מתברר באופן פשיט מאוד: ראשית השיבוש היתה במלה $\kappa\alpha\tau\alpha\phi\rho\omicron\nu\epsilon\upsilon\sigma\omega\nu$, לאחר שנשתבשה ונעשתה $\kappa\alpha\tau\alpha\phi\rho\omicron\nu\omega\nu$ ראה מעתיק־בלשן צורך לעצמו לשנות את האקוסטיוס $\tau\omicron\upsilon\varsigma \delta\mu\omicron\pi\alpha\tau\rho\epsilon\upsilon\varsigma$ לזא לגיניטיוס $\nu\omega\tau$, כדי להתאים את שמות התואר לפעל $\kappa\alpha\tau\alpha\phi\rho\omicron\nu\epsilon\upsilon\sigma\omega\nu$ הדורש גיניטיוס⁷³. מקיר הידיעה הוא, כאמור, ברזוס, שממנו העתיקה אלכסנדר פוליהיסטור. אותו סופר שימש שוב מקור גם לאבידנוס וגם ליוסף, אולם שנים אלה אינם תלויים זה בזה, כפי שהדגיש גם שנבל. נמצא, שלפנינו מצב, כפי שתאר אותו שנבל בקשר עם הידיעה על נבוכדנצר אצל מגסתינס: אם שני סופרים, שאינם תלויים זה בזה, מביאים ידיעה אחת, ומקורו של אחד משני הסופרים ידוע לנו, יוצא, שגם השני שאב את ידיעתו מאותו מקור. מקור הידיעה של אבידנוס על הריגת רוצח סנהריב על־ידי אסר־חדון הוא אלכסנדר פוליהיסטור; מכאן, שגם יוסף שאב אותה ידיעה מאלכסנדר. יוצא, שיוסף לא קרא את ברזוס עצמו אלא בתיווכו של המלקט אלכסנדר.

יוסף השתמש במעתיק־המלקט הזה גם בכמה מקימות אחרים, שבהם אינו מזכיר שום שם. כוונתנו לאותם המקומות ב„קדמוניות“, שבהם ניכרת השפעת חיבורו של הכרונולוג היהודי־הלניסטי דמטריוס⁷⁴. מקום כזה הוא בידאי המקום על זיון בני ישראל בכלי־הזין, שפלט הים לאחר שטבעו המצרים. במקורות העברים מדובר בתורה על תחמושתם של יוצאי מצרים, אולם בשום מקום, עד כמה שידוע לי, לא נשאלה השאלה בדבר מוצא כלי־הזין⁷⁵. אולם הקטע אצל אַבסביוס מתוך דמטריוס⁷⁶ מוכיח, ששאלה זו עמדה על הפרק בחוגים ידועים, ונוכל לשער, שאלה היו חוגי המדרש ההלניסטי. דמטריוס מביע סברה, שזיון בני ישראל נעשה בכלי־זינם של המצרים המתים ויוסף קבלה ממנו באמצעות אלכסנדר פוליהיסטור; אלא שהשערתו של הכרונולוג הזהיר הופכת אצלו, כפי שכבר ציין פרוידנטל⁷⁷, לדבר שבוודאית.

73. מובן מאליו, שני בארק להציע הצעה העתידה לפנות מקום לטובה מפנה. בכל אופן אין להמנע. לדעתי, מתיקון להבהרת המקום הסתום. ביאורו של מרכוס אינו מקרב את השאלה אל הפתרון הרצוי. 74. השוה פרוידנטל שם ע' 35 והלאה. 75—76. רפפורט, ע' 31, פיסקא 132 (וההערות 151—152) מעיר, שאין האגדה מדברת על כלי זין שמצאו בני ישראל בבית הים, הואיל ולפי התורה יצאו בני ישראל חמושים, ואילו יוסף האומר (קדמוניה ב ט' ג' § 321; ד' § 326), שבני ישראל יצאו בלי כלי זין, מדבר על נשק שנלקח ממצרים בים. ההערה בודאי נכונה היא, אולם יש לשאול, מה מקור האגדה בקדמוניות ומה שטר הסתירה. בלי ספק צדק פרוידנטל בהצביעו על דמטריוס כעל האיש, שדביע את ההשערה (השוה שם ע' 36).

ולבסוף יש להדגיש את השימוש בחיבור המשונה של הוייפן-הבדאי ארטפנוס, שנשתקע בכמה ידיעות של "קדמוניות". הוא מורגש בעיקר בספור על נעורי משה. אולם יש לציין, שיוסף לא הלך שבי אחרי ארטפנוס, אלא לקח ממנו רק מה שנראה לו טוב ומתאים לתיאור דמותו של משה. כי חיבורו של ארטפנוס הפליג בשבחיו של המחוקק לא רק כמחולל התרבות האנושית⁷⁸, אלא זיהה אותו עם הרמס-חוט וייחס לו פעולות דתיות לטובת המצרים. כגון העמדת אל מיוחד בראש כל אחד משלשים וששת מחוזיה של מצרים, וכן את הנהגת פולחן ההיות⁷⁹. את הקוים המצריים-האליילים האלה לא הכניס יוסף בתיאור משה שלו. לעומת זאת ישנה התאמה גמורה בינו לבין ארטפנוס בנקודות אחרות: גם יוסף יודע לספר, שבת פרעה היתה עקרה; משה מצטיין בפיו הבלתי-רגיל; הוא אהוב על הכל וגם בחצר המלך; הוא מצטיין כגבור-מלחמה נערץ במלחמת כוש ומעורר על-ידי כך את קנאת המלך והכהנים⁸⁰. כארטפנוס כן גם יוסף אינו מספר על רצח המצרי. פרוידנטל⁸¹ מעיר גם על פרט אפייני אחד המוכיח, באיזה מידה נמשך יוסף אחרי כתב-פלסטר זה: ב"קדמוניות" ב' י' ב' (§243) מסופר, שאיצטגניני מצרים שמחו על מסע המלחמה של משה לארץ כוש, משום שקוו לנצח את האויב על ידו ולהפטר גם ממנו על-ידי תחבולה. יוסף אינו מספר, מה טיבה של תחבולה זו. אולם אנו למדים את הדבר מתוך ארטפנוס⁸². מכאן מסיק פרוידנטל את המסקנה, שיוסף שאב מתיך חיבורו של ארטפנוס זה עוד כמה וכמה פרטים אחרים לא-מקראיים, כגון פעולתו של אברהם במצרים, רצונו ללמוד חכמה מפי הכהנים וללמד אותם דעת, אם יוכח, שאין ערך לחכמתם; לידתו של משה, בוא שושלת חדשה למצרים אחרי מות יוסף; בנין הפירמידות, תעלות ומזחלים על-ידי העברים וכיוצא באלה.

השימוש בארטפנוס בולט גם בפרקים על אברהם ("קדמוניות" א' ח' א'—ב' §§168—161). אברהם בא למצרים, כדי ללמוד חכמה מפי הכהנים וללמוד מהם את דעותיהם על האלהות; הוא נותן להם את ידיעת תורת התכונה ואת תורת החשבון, שלא היו ידועות במצרים לפני בואו. לידיעות אלה יש להשוות את הקטע אצל אבסביוס⁸³: "ארטפנוס אומר בחיבור על היהודים, שהיהודים קרויים Ἐβραῖοι⁸⁴ ותרגומו בלשון ההלנים הוא: "יהודים". הם נקראים עברים על שם אברהם. מספרים, שהלה בא עם כל ביתו מצרימה אל פרעה המלך ללימדו אֶסטרולוגיה; הוא נשאר שם עשרים שנה וחזר אל המקומות שבסוריה; ואולם רבים שבאו אתו נשארו במצרים מחמת עשרה של הארץ... ואברהם, שהיה בעל ידיעות בחכמת האֶסטרולוגיה, בא תחילה לפיניקיה ולימד את הפניקים אֶסטרולוגיה, ואחר כך בא מצרימה"⁸⁵. השאלה היא, אם יוסף השתמש אך ורק בקטעים, שמצא אצל אלכסנדר פוליהיסטור, או היה בידו עיבוד מיוחד של חומר האגדות, המצוי אצל ארטפנוס. לדעתי אין להכחיש, שאפשרות שניה זו ישנה. קודם כל עלינו לדעת, שאם אנחנו מדברים על ארטפנוס כעל בדאי ווייפן, אין כוונתנו לזה, שהוא בדה את כל האגדות המשונות על האבות ועל משה, אלא לדרכו המיוהדת, להחדיר את החומר היהודי בתוך סביבה אלילית וזרה לו ולרוחו ביסודות שאינם הולמים אותו. אין כל ספק, שארטפנוס לא המציא את האגדות שהוא מספר. הן שייכות לשטח גדול ועיקרי של המדרש, שרווח לא רק בארץ-ישראל אלא גם

78. השוה Eusebius, Praep. evang. IX, 27, 2.

80. והשוה ביחוד את דבריו המאלפים של פרוידנטל ע' 153 והלאה. Schürer, Gesch. des jüd. Volkes III, S. 477f.

81. ע' 169. Eusebius, Praep. evang. IX, 27, 4.

84. השוה פרוידנטל שם ע' 153, הערה Viger לאבסביוס (שם שם) מבאר את המלה המצרית: Ἐβραῖοι = ארם יודי.

85. השוה פרוידנטל שם ע' 169 על הקירבה שבין הסיפור אצל יוסף (שם שם) לבין הסיפור אצל ארטפנוס.

ביהדות ההלניסטית שבתפוצות. הספורים על האבות, ביחוד על אברהם ועל נעורי משה, שנשתמרו במקורות העבריים שלנו ובמקורות הלועזיים, מקבילים במידה כזו⁸⁶, שהדבר דורש ביאור. והביאור אינו יכול להיות חד-צדדי. כלומר, שהמדרש שלנו הושפע באיזה אופן שהוא בארטפנוס, אלא ששניהם שואבים ממקור משותף: מהמדרש העממי, שצביון אחד היה לו בארץ ישראל ובגולה. לדעתי אין לפקפק בדבר, שאותם הספורים על אברהם ועל משה הצעיר, שערבב ארטפנוס בחיבורו באופן כה משונה ביסודות אליליים, היו ידועים לו ליוסף מימי נעוריו בירושלים, אולם בצורה צרופה ונקיה מכל תערובת אלילית-סינקרטיסטית. נראה הדבר, שספרים מעין אלה התהלכו בעם בארמית וגם בעברית ואחד מהם היה לעיני יוסף ושימש לו מצע⁸⁷ ליד הקטעים של ארטפנוס. שלקחם מתוך אלכסנדר פוליהיסטור. היחס של החומר האגדתי הזה, שהיה בידי יוסף, אל ספורי ארטפנוס הוא יחס של עיבוד מאוחר לעיבוד קודם: השני מציין דרגת התפתחות קדומה יותר ולכן הוא דל יותר. זאת הסיבה, שאף-על-פי שגם ארטפנוס וגם יוסף מספרים את מלחמת כוש של משה, אין אנו מוצאים את הספור הרומנטי על אהבת תרביץ אל משה ועל נשואיהם אלא אצל יוסף. ארטפנוס, שקדם ליוסף⁸⁸, לא ידע עוד את הספור הזה ולכן לא הכניסו⁸⁹, ואילו במשך הזמן שכין הזיפן הזה ליוסף התפתחה האגדה והשתרגה וגידלה ענפים חדשים, שאחד מהם הוא הספור הרומנטי הנזכר. יוסף הכניסו לספרו, משום שהוא מוסיף לו גופך רומנטי על הרומנטיקה שבמעשה אשת פוטיפר ומטעם אפולוגטי, שיתברר אחר כך.

נסכם את דברינו: המחצית הראשונה של "קדמוניות היהודים" מסופרת לפי המקרא ותרגום השבעים. במקרים רבים, אם כי לא באותה מידה כמקרא והתרגום היווני, בולט השימוש בתרגום ארמי, שלא היה תרגום פשוט, אלא הכיל גם פירושים מדרשיים. התוספות הרבות על ספורי המקרא, שאנו מוצאים בחלק זה של "קדמוניות", הם במידה רבה גירסא דינקותא של יוסף וחלקם שאובים ממקורות ספרותיים מדרשיים, ארצישראליים והלניסטיים. ואשר למקורות הלא-מקראיים, שיוסף מסתמך עליהם, כדי להביא ראיה לספורי המקרא, הרי ידיעתם באה לו ליוסף מתוך חיבורו של אלכסנדר פוליהיסטור, שממנו העתיק בשינוי צורה את כל הקטעים המובאים בחלק זה של "קדמוניות".

3. המבנה ודרכי התיאור במחצית הראשונה של קדמוניות היהודים

מההוכחות המרובות של השימוש במקורות שונים מחוץ למקרא, שהבאנו בפרק הקודם, נוכחנו לדעת, עד כמה רחוקה מן האמת היא אמרתו של יוסף, שאין הוא בא להוסיף על כתבי-הקודש או לגרוע מהם מאימה, אלא שכל כוונתו היא לתרגמם ללשון ההלנים. למסקנה זו נגיע לכשנעניין

86. השה פרוידנטל שם שם ע' 171 והלאה.

87. כלומר: יוסף לא העתיק את כל הסיפורים, אלא נתן רק מבחר מהם לפי ראות עיניו. זה גרם לכך, שכמה פרטים נמצאים אצל ארטפנוס ובמדרשים שלנו ואילו אצל יוסף הם חסרים, ובפרטים אחרים יש התאמה ביניהם. השה הפרטים אצל פרוידנטל שם שם ע' 172.

88-89. אינגי סברר שצוק M. Braun, History and Romance in Graeco-Oriental Literature, p. 100 s (RÉJ LIII [1907], pp. 202ss; 210), שמעשה תרביץ הוא אמצאתו של סופר-שקדם לארטפנוס וארטפנוס הוא שקיטע את החומר שלפניו ולא הכניס את הסיפור בחיבורו, מפני שמצא ענין רק בדברים הנוגעים לפולחן הדתי ולתבונה. ביאור טבעי ופשוט יותר לדתי הוא, שארטפנוס לא מצא בחומר שהיה בידו את הסיפור, שהתפתח אך בימים שלאחר כך, בה במידה שהתפתחה הספרות האפולוגית. וראה להלן, פרק ג' של המבוא.

גם בדרך, שבה נוהג יוסף להשתמש בחומר המקראי גופו מבחינת מבחרו וחלוקתו. סידורו והרצאתו הספרותית. בכל אלה סוטה יוסף לגמרי מן המקרא ונוהג חופש גמור: אין הוא משגיח במציאות שבמקרא ואין הוא משתדל לסגלה לעצמו אלא במקרים ידועים ומטעמים ידועים. "קדמוניות היהודים" ערוכות לפי כללים מיוחדים, שהחומר המקראי משועבד להם. אשר לשאלת כמות החימר המקראי המכונס ב"קדמוניות", הרי מעוף-עין חטוף על תוכן המחצית הראשונה של החיבור מספיק, כדי להעמידנו על עובדת-היסוד הזאת והיא, שאין יוסף נותן אלא מבחר מן המקרא ולא את המקרא כולו. הספר הראשון עד הרביעי מעתיק את התורה; החמישי מקיף את ספרי יהושע, שפטים ומגילת רות; הששי הוא שמואל א; השביעי מקביל לשמואל ב ולחלקים מדברי-הימים א; בשמיני כונסו מלכים-א וחלקים מדברי-הימים-ב; התשיעי מכיל ספר מלכים-ב עד פרק י"ח, חלקים מדברי-הימים-ב ואת ספור המעשה של ספר יונה; העשירי עובר על ספר מלכים-ב עד הסוף, על כמה פרטים מתוך דברי-הימים-ב ומתוך ספר ירמיהו; בספר האחד-עשר כלולים הספרים עזרא עם ההיספות של תרגום השבעים, נחמיה ומגילת אסתר.

מהסקירה הזאת יוצא, שיוסף מוותר כמעט לגמרי על דברי הנביאים וספרי השירה והמחשבה של המקרא. הנביאים ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל אינם נזכרים אלא במלים כלליות ("קדמוניות" י, ב', ב' 35; י, ז', ב' 104—107) וכן גם שנים-עשר הנביאים (שם, י, ב', ב' 35); רק מנחום מובאים פסוקים אחדים וגם אלה לא כלשונם. יוסף, המתכוון לתת לקורא ספור ולא ספר עיוני על המחשבה היהודית, רואה בדברי הנביאים במסגרת חיבורו רק מעמסה ("קדמוניות" שם, שם) והוא מסתפק בהערות כלליות על הנביאים, שלא להכביד על הקהל.

ברם, יוסף אינו מעתיק אף את כל ספרי המקרא בשלמותם, אלא בורר אותם לפי תכנית מיוחדת ובהתאם לכיוון הכללי של החיבור, שעליו נעמוד בהמשך דברינו. ברירת החומר מורגשת ביחוד בתורה. יוסף מפריד כאן שני יסודות: את יסוד החוקים והמשפטים ואת יסוד הספורים השוטפים. את הראשונים ריכז בשני מקומות, בספר ג (ט', א'—י"ב, ג' 224—286 §§) ובספר ד (ח', ה'—מ"ג 199—301 §§). אולם הוא אינו מעתיק את כל חוקי התורה כלשונם, אלא בורר רק חלק מתוכם ומסדרם לפי תכנית שיטתית בלי שים לב לכך, אם הם כתובים בתורה במקום זה או אחר: בספר ד, מקום שם הוא עובר על משנה תורה, אין הוא מהסס לעבור על מסכת נזיקין שבספר הברית בפרשת משפטים וכל זה משום שהדברים מתאימים מבחינה שיטתית יעניינית לתכנית חיבורו. החופש הגמור, שבו בורר יוסף את החומר בענינים אלה, מתברר מסקירה קצרה של תוכן הפרקים האלה:

הקרבות למיניהם:	"קדמוניות" ג ט', א'—ד'	(§§ 236—224)
סדר הקרבנות ביום טוב ובחול:	" " ג י', א'—ז'	(§§ 257—237)
הלכות איסור והיתר אכילה:	" " ג י"א, ב'	(§§ 260—259)
הלכות טומאה וטהרה:	" " ג י"א, ג'	(§§ 264—261)
פרשת סוטה:	" " ג י"א, ו'	(§§ 273—270)
דיני עריות:	" " ג י"ב, א'	(§§ 275—274)
טהרת הכהנים:	" " ג י"ב, ב'	(§§ 279—276)
הלכות שמיטה ויובל:	" " ג י"ב, ג'	(§§ 286—280)

יש להוסיף, שיוסף מצרף אל תיאור החוקים את סדר חגית השבטים ("קדמוניות" ג י"ב, ה'—ו')

289—294 §). אבל הוא דולג על מסעי בני ישראל המפורטים בתורה. ואשר למשנה תורה, הרי גם כאן, כפי שכבר ציינו, אין יוסף אלא בורר ומשלים מה שהחסיר בספר השלישי:

. (§§ 201—200)	„קדמוניות“ ד ח', ה'	בנין מזבח בארץ ישראל;
. (§ 202)	ד ח', ו'	דין מגדף אלהים;
. (§§ 204—203)	ד ח', ז'	מצות עליה לרגל;
. (§ 205)	ד ח', ח'	מעשר;
. (§ 206)	ד' ח', ט'	אתנן זונה ומחיר כלב;
. (§§ 208—207)	ד ח', י—י"א	איסור גידוף אלהי נכר ואיסור שעטנז;
. (§§ 211—209)	ד ח', י"ב	קריאה ותלמוד תורה;
. (§§ 213—212)	ד ח', י"ג	קריאת שמע ומצות תפילין;
. (§§ 218—214)	ד ח', י"ד	שופטים ובתי-דין;
. (§ 219)	ד ח', ט"ו	עדים;
. (§§ 222—220)	ד ח', ט"ז	עגלה ערופה;
. (§§ 224—223)	ד ח', י"ז	הלכות מלכים;
. (§ 225)	ד ח', י"ח	הסגת גבול;
. (§§ 227—226)	ד ח', י"ט	ערלה;
. (§§ 230—228)	ד ח', כ'	איסור כלאים;
. (§§ 239—231)	ד ח', כ"א	לקט, שכחה ופאה;
. (§§ 243—240)	ד ח', כ"ב	מעשר עני;
. (§§ 259—244)	ד ח', כ"ג	קידושין וגטין;
. (§§ 265—260)	ד ח', כ"ד	בן סורר ומירה;
. (§§ 270—266)	ד ח', כ"ה—כ"ו	דיני ממונות;
. (§§ 272—271)	ד ח', כ"ז	גנבה;
. (§ 273)	ד ח', כ"ח	דיני עבדים;
. (§ 274)	ד ח', כ"ט	מציאות;
. (§ 275)	ד ח', ל'	מצות עזוב תעזוב;
. (§ 276)	ד ח', ל"א	איסור התעית אנשים;
. (§ 276)	ד ח', ל"ב	האיסור לקלל חרש ועוור;
. (§§ 284—277)	ד ח', ל"ג—ל"ז	גויקין;
. (§§ 288—285)	ד ח', ל"ח	דיני פקדונות;
. (§ 289)	ד ח', ל"ט	אין עונשין בנים על עוון הורים;
. (§§ 291—290)	ד ח', מ'	איסור מגע ומשא בסריסים;
. (§§ 300—292)	ד ח', מ"א—מ"ב	מלחמת מצוה;

ואשר לסיפורי התורה, הרי יוסף משמיט את אלה שאינם מתאימים לתכניתו: הוא השמיט, למשל, שני מאורעות חשובים כמעשה העגל ושבירת הלוחות הראשונים, וחוק מזה גם שורה של פרטים פשוטים יותר, כגון מעשה מי מריבה, המדבר בגנותו של משה, צרעת מרים, וכיוצא באלה. השאר שומרים על כמה קיום שבספורי התורה המקוריים, אולם מצד שני יש בהם גם סימנים שאינם

בתורה. במקומות שהתורה מביאה רשימות אנשים, שאינם חשובים לדעת יוסף לתיאור המאורעות, רשימות ערים וארצות וכיוצא באלה, נוהג יוסף לדלוג עליהם לגמרי או להזכירם במלים קצרות ומסכמות. כבר הזכרנו את העובדה, שאין הוא מזכיר את מסעי בני ישראל בפרוטרוט לפי התורה. מלכי אדום, המובאים בתורה (בראשית ל"ו, ל"א—מ"ג) אינם נזכרים כלל ב"קדמוניות", ואילו תולדות עשו (בראשית ל"ו, א'—ל') מובאות בדרך חטופה ("קדמוניות" א י"ו, ד' § 265; ח' § 277). פרשת הנשיאים (במדבר ז', א'—פ"ט), המזכירה בפרוטרוט את שמות נשיאי השבטים ואת מתנותיהם, מובאת אצל יוסף ("קדמוניות" ג ח', י' § 222—219) בקיצור נמרץ בלי הזכרת שמות ובסיכום מתנותיהם בלבד. הוא הדין בתיאור מלחמת מדין (במדבר ל"א, א'—ג"ד: "קדמוניות" ד ז', א' § 164—159): גם כאן קיצור וסיכום אצל יוסף במקום פירוט בתורה, וכן הוא דולג על שלשים ואחד מלכי כנען, שנוצחו על-ידי יהושע. הפרק על התנחלות השבטים אינו אלא קיצור נמרץ של התיאור המפורט מאד שבספר יהושע. אותה השיטה לקצר ולסכם את ידיעות המקרא אגב הרחבתם באמצעים ספרותיים אחרים, שעליהם נעמוד להלן, מצויה גם בספורי המאורעות של הספרים: שופטים—מלכים ב, אף-על-פי שבדרך כלל מוסר יוסף את הכתוב במקרא (השוה השמטת הספור שבשופטים ו', י"ז—מ'; שירת דבורה אינה נזכרת).

החופש הגמור, שיוסף נוקט בו לגבי המקרא על-ידי ברירת החומר וניפוי בהתאם לתכנית הכללית של חיבורו, מתבלט ביתר מידה, כשהננו פונים לשאלת חלוקת החומר המקראי וסידורו ב"קדמוניות". אנחנו צריכים להבחין בין ארבעת הספרים הראשונים, המעתיקים את התורה, לבין שאר הספרים של המחצית הראשונה של "קדמוניות". חלוקת החומר בשתי הקבוצות האלה נעשית, לדעתי, לפי שני עקרונות שונים. נעיין קודם בקבוצה הראשונה. הספר הראשון מסתיים בשיבת יעקב מפדן-אראם לכנען; השני — ביציאת בני ישראל ממצרים וראשית הנדודים לכנען; השלישי — במעשה המרגלים, שצריך היה להכין את העם לכיבוש כנען; הרביעי — במות משה ובעלית יהושע למעמד שר-צבאה-הכיבוש לפני הכניסה לכנען וכיבושה. כל זה מראה, שרעיון הנדודים מכנען והשיבה אליה הוא העקרון, שלפיו מחלק יוסף את ספורי התורה. מכאן ואילך מתבלט עקרון אחר בחלוקת החומר: החל מהספר החמישי ועד הספר האחד-עשר משתדל יוסף לתחום את תחומי הספור בכל שלב ושלב לפי מאורעות מכריעים, המציינים סיום תקופה ותחלת תקופה.

מנקודת-ראות זו נעיין בספרים הריא: הספר החמישי מקיף את ספר יהושע ושופטים ומגלת רות. במקרא מסתיים ספר שופטים במעשה פילגש בגבעה; והואיל ואין זה אלא מאורע אחד ולא פרק-זמן שלם של תקופת השופטים, רשאים אנו לומר, שזו נגמרת לפי המקרא בתיאור זמן שמשון. אולם יוסף, המחלק, כפי שקבענו למעלה, את החומר המקראי, החל מספר ה, לפי עקרון המאורעות המכריעים, רואה בדין את סיום תקופת השופטים לא במאורע, שספר שופטים המקראי מסתיים בו למעשה, כלומר בזמן שמשון, אלא במאורעות המסיפרים בארבעת הפרקים הראשונים של ספר שמואל א, השייכים בלי ספק לתקופה הנדונה והמסיימים אותה. לפיכך אין יוסף מהסס להפרידם מספר שמואל א ועל-ידי זה גם מהספר הששי של "קדמוניות" — שהרי שני הספרים האלה מקבילים זה לזה — ולצרפם לספר שופטים; וכך הוא בא לסיים בהם את הספר של "קדמוניות", המטפל במחציתו השניה בתקופת השופטים. והנה מציאותה של מגלת רות בתוך הספר החמישי מעידה על כך, שבמקום זה של "קדמוניות" היה לעיני יוסף סדר ספרי המקרא הנהוג בתרגום השבעים. אם כן, מוכרח היה יוסף, ברצונו להגיע לארבעת הפרקים הראשונים של שמואל א,

המספרים את המאורעות של סוף תקופת השופטים — נעורי שמואל הנביא, סופו של עלי וביתו ולקחת ארון־הברית על־ידי הפלשתים, — להיתקל במגלת רות. ברם, אילו הלך יוסף בפשטות אחרי תרגום השבעים וצרף את מגילת רות ונוסף עליה גם את ארבעת הפרקים הראשונים של שמואל א אל ספר שופטים, המסתיים גם לפי תרגום השבעים במעשה פילגש בגבעה, היה יוצא מבנה הספר החמישי לא־שקול ופגום, הואיל ובין מות שמשון וסיום התקופה, כלומר ימי עלי הכהן, היו חוצצים שני ספורים, שעם היותם פרטים השייכים לתקופת השופטים אין לראות בהם פרקי־זמן שלמים, המהווים המשך ימי שמשון. כדי להימנע מקושי זה, הפריד יוסף את שני הספורים. הוא העביר את מעשה פילגש בגבעה מסוף ספר שופטים ונתן לו מקום בין מסע המלחמה של יהודה, שמעון ובני יוסף, ובין הספור על עתניאל בן קנז ("קדמוניות" ה, בין § 131 ובין § 179 = שופטים בין א', ל"ז לבין ב', א'): הוא משמש מעין מבוא לתוהו־ובוהו של תקופת השופטים ודוגמה לשחיתות המוסרית הכללית, שיוסף מיחס לה; הספור השני, כלומר, מגלת רות, מצא את מקומו בין מות שמשון ובין קורות בית עלי והיא משמש מעבר נוח לאלה הקורות, הואיל ויוסף מניח על יסוד המסורה, שמעשה רות קרה בימים ההם¹. חוץ מזה יתכן, שיוסף ראה במעשה רות משום הכנה לתקופת המלכים, הממשמשת ובאה עם סיום תקופת השופטים: כי בו מסופר על מוצא בית דוד, ומקומו בא לרמוז, שכבר אז הונח היסוד למלכות ישראל, שופה להתקיים, בנגוד למלכות שאול, שאין סופה להתקיים.

ברם, פרקי־זמן זה של שאול הוא חשוב משאפשר לפטרו בחלק קטן או גדול של ספר. משום כך הקציב לו יוסף ספר שלם, הוא הספר הששי של "קדמוניות", המסתיים במות שאול בקרב על הגלבוע. בפרקי־זמן זה נמצא יוסף הולך אחרי חלוקת המקרא, המקדיש לשאול את ספר שמואל א עד סופו: במקרה זה, כמו למשל בספר השמיני (ראה תיכף למטה), עקרון החלוקה של יוסף שהזכרנו וחלוקת החומר של המקרא חופפים זה על זה, ולכן אין יוסף רואה צורך לעצמו לסטוח מהחלוקה המקראית והוא מסיים את הספר הששי במות שאול, כלומר בסוף ספר שמואל א. מה שאין כן הספר השביעי. זה המוקדש לדברי ימי מלכות דוד, לא נגמר, דוגמת שמואל ב, בקניית גורן ארונה, אלא בהמלכת שלמה ובמות דוד. בלשון אחרת: מתוך רצון להגיע למאורע, המסיים תקופה והפותח תקופה, תקופת הבית הראשון החל משלמה, אין יוסף חושש מלעבור את הגבולות, שהציב לו המקרא, והוא מצרף אל תיאור חיי דוד לפי שמואל ב עוד את הפרקים א—ב' י"א של מלכים א, המספרים את המלכת שלמה ואת מות דוד. את דברי ימי שלמה ודברי ימי מלכי יהודה וישראל עד גלות שומרון מתאר יוסף בספרים ח—ט. הספר השמיני, המקביל למלכים א, נגמר בהתאם למקרא במות אחאב. הדבר מובן גם מנקודת־ראות עקרון החלוקה של יוסף: הואיל ואי־אפשר לצופף את דברי ימי שלמה, מלכי יהודה וישראל עד גלות שומרון בספר אחד — כי החומר רב מדי ואי אפשר להכניסו בספר אחד בלי להרחיב את היקפו יתר על המידה ביחס לשאר ספרי החיבור — ראה יוסף הכרח לעצמו לפלג את החומר ולספרו בשני ספרים: השמיני והתשיעי. את נקודת החתך קבע לא לפי מלכי יהודה אלא לפי מלכי ישראל, והוא מות אחאב, מפני שמאורע זה מציין בלי ספק את קץ עצמתה של מלכות שומרון, על אף הצלחת מלכותו של ירבעם השני. הספר העשירי, המתאר את דברי ימי מלכי יהודה עד חורבן ירושלים, אינו מסתיים כאן לפי דוגמת מלכים ב. דברי־הימים ב וספר ירמיהו, אלא הוא מקיף גם את ספורי ספר דניאל, מפני שיוסף

1. עיין סדר הדורות ב', ע"ב; והשוה רפפורט ע' 44, פיסקא 185, הערה 205. והשוה שם מקורות אחרים הקובעים את מעשה רות בימים אחרים.

רואה את סוף התקופה לא בחורבן ירושלים אלא בחורבן בבל, שבא לידי ביטוי בנבואותיו של דניאל. נימוק נוסף לצרוף דניאל לספר העשירי אולי ראה יוסף בזה, שבנבואות דניאל מרומז, לפי אמונתו, מהלך כל המאורעות, שעתידיים להתרחש עד חורבן הבית השני ולאחריו.² אופן סידור החומר המקראי ב"קדמוניות" מתבלט ביהוד בדרך, שבה מסדר יוסף את מלכי ישראל ביחס למלכי יהודה בני זמנם. מה הוא העקרון, שלפיו נוהג המקרא בענין זה? הוא יתברר מהסקירה הבאה על מלכי שתי המדינות:

ירבעם מלך ישראל, מלכים א' י"ב-י"ד, כ', כ"ו					
נדב	ט"ו, כ"ה-ל"א	"	"	"	רחבעם מלך יהודה, מלכים א' י"ד, כ"א-ל"א
בעשא	ט"ו, ל"ג-ט"ז, ו'	"	"	"	אבים
אלה	ט"ז, ח'-י"ד	"	"	"	ט"ו, א'-ח'
זמרי	ט"ז, ט"ו-כ'	"	"	"	אסא
עמרי	ט"ז, כ"א-כ"ח	"	"	"	ט"ו, ט' כ"ד
אחאב	ט"ז, כ"ט-כ"ב, מ'	"	"	"	יהושפט
אחזיהו	כ"ב, מ';	"	"	"	כ"ב, מ"א-נ"א
	מלכים ב' א', א'-י"ח				
יהורם	ג' א'-כ"ז;	"	"	"	יהורם
	ט', א'-כ"ח	"	"	"	אחזיהו
יהוא	ט', י"ג-י' ל"א	"	"	"	עתליה מלכת
יהואחז	י"ג, א'-ט'	"	"	"	יהואש מלך
יואש	י"ג, י'-י"ד, ט"ז	"	"	"	אמציה
ירבעם	י"ד, כ"ג-כ"ט	"	"	"	עזריה
זכריה	ט"ו, ח'-י"ב	"	"	"	
שלום	ט"ו, י"ג-ט"ו	"	"	"	
מנחם	ט"ו, י"ז-כ"א	"	"	"	יותם
פקחיה	ט"ו, כ"ג-כ"ו	"	"	"	אחז
פקח	ט"ו, כ"ז-ל"א	"	"	"	חזקיהו
הושע	י"ז, א'-ו'	"	"	"	ט"ו, ל"ב-ל"ח
					ט"ו, א' כ'
					י"ח, א'-כ', כ"א

מה יוצא לנו מרשימה זו? אנחנו רואים שקודם בא במקרא מלך ישראל (ירבעם) ואחריו שלשת מלכי יהודה (רחבעם, אביה, אסא), מפני שירבעם מת אך בימיו של אסא; אסא זה ראה בחייו הארוכים ששה מלכים על כסא שומרון (נדב, בעשא, אלה, זמרי, עמרי, אחאב); בימיו של אחאב עלה יהושפט על כסא המלוכה ביהודה ומלך עד לאחר מותו של זה וראה את אחזיה, בנו של זה, על כסא שומרון. עד גלות ישראל וקץ מלכות שומרון בימי הושע בן אלה עקרון סידור החומר במקרא הוא ברור: קודם מסופרים דברי ימי מלך ישראל; משהגיע הספור לסופו מתחיל תיאור מעשי המלך או המלכים, שמלכו באותו פרק-זמן ביהודה, ואך עם סיום התיאור הזה חוזר המספר

2. קדמוניות י"ד, ד' (210 §) רומז יוסף, שדניאל ניבא גם את אחריתה של מלכות רומי, אולם אין הוא מעז לדבר בגלוי אל הקורא ההלניסטי-הרומאי.

אל מלך ישראל שעלה לשלטון בימיו של המלך האחרון ביהודה שתואר. כך נוהגים ספרי מלכים א—ב.

שונה בתכלית היא דרך יוסף ב„קדמוניות“. יוסף אינו מתאר את דברי ימי המלכים תיאור רצוף באופן הנזכר למעלה, אלא הוא מפצל את קורות המלכים, שמלכו בזמן אחד בשתי הממלכות, לחטיבות קטנות, באופן שנוצר סדר-זמנים רצוף. את שיטתו מציין יוסף במלים מיוחדות, המקשרות את החטיבות השונות.³ סידור החומר של הספרים מלכים א—ב ב„קדמוניות“, החל מפילוג מלכות בית דוד ועד גלות שומרון, הוא זה:

„קדמוניות“ ח' ח', א' (§ 212) = מלכים א י"א,	עלית רחבעם על כסא המלוכה בירושלים:
מ"ג-י"ב, א'; י"ד, כ"א.	
ח', א'-ט' (§§ 245-212) =	קריעת ישראל מיהודה; ראשית מלכות ירבעם
מלכים א י"ב-י"ג, ל"ג.	ומעשה הנביא מיהודה:
י', א'-ד' (§§ 265-246) =	המשך מלכות רחבעם ומותו; עלית אביה:
מלכים א י"ד, כ"א-ט"ו, א'	
דברי הימים ב י"א, ה'-י"ב.	
י"א, א'-ג' (§§ 286-266) =	המשך מלכות ירבעם; מלחמתו באביה מלך יהודה;
מלכים א י"ג, ל"ג-י"ד, כ';	מות אביה ועלית אסא:
ט"ו, ח'; דבה"י ב י"ג, ב'-כ"ג.	
י"א, ד' (§§ 289-287) =	מות ירבעם; עלית נדב ומותו:
מלכים א י"ד, כ'; ט"ו, כ"ה-ל"א.	
י"ב, א'-ב' (§§ 297-290) =	מלכות אסא:
דבה"י ב י"ד-ט"ו, ח'.	
י"ב, ג'-ה' (§§ 313-298) =	מלכות בעשא ומותו; אלה, זמרי ועמרי; עלית אחאב:
מלכים א ט"ו, ל"ג-ט"ז-כ"ח.	
י"ב, ו' (§§ 315-314) = מלכים א	מות אסא ועלית יהושפט:
ט"ו, י'-כ"ד; כ"ב, מ"א. מ"ג.	
י"ג, א'-י"ד, ה' (§§ 392-316) =	מלכות אחאב:
מלכים א ט"ז, כ"ט-י"ט; כ', כ"א.	
ט"ו, א'-ב' (§§ 397-393) =	מלכות יהושפט:
דבה"י ב י"ז.	
ט"ו, ג'-ו' (§§ 420-398) =	מלחמת אחאב ויהושפט בסורים; מות אחאב
מלכים א כ"ב, א'-מ';	ועלית אחזיהו:
דבה"י ב י"ח.	
„קדמוניות“ ט א', א'-ג' (§§ 17-1) =	מלכות יהושפט:
דבה"י ב י"ט-כ'.	

3. הסוה למשל קדמוניות ח ט' (§ 245): καὶ τὰ μὲν περὶ Ἰεροβόαμον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν τούτοις ἤμιν: δὲ δηλόσωδω; הוא חזור י', ד' (§ 265) אל הענין בעלים: τὰ δὲ περὶ Ἰεροβόαμον ἀκόλουθα τούτων ἔχομεν... διαξελθεῖν. הסוה י"ב, ו' (§ 315 בסוף) על יהושפט; יוסף חזור אליו ט"ו, א' (§ 305) במלים הקבוצות. את העובדות האלה הדגיש Rahlfs, Septuagintastudien III, S. 105s.

- מלכות אחזיה ומתו; עלית יורם: „קדמוניות" ט ב', א' - ב' (§§ 28 - 18) =
 מלכים א כ"ב, נ"ב - נ"ד;
 מלכים ב א', א' - ג', ג'.
 מלחמת יורם ויהושפט במואב: „ ג', א' - ב' (§§ 43 - 29) =
 מלכים ב ג' ד' - כ"ז.
 מות יהושפט: „ ג', ב' (§ 44) = מלכים א כ"ב, נ"א.
 עלית יורם בן יהושפט; מלכות יורם מלך ישראל: „ ד', א' - ו' (§§ 94 - 45) =
 מלכים א כ"ב, נ"א;
 מלכות יהורם מלך יהודה ומתו; עלית אחזיה: „ ה', א' - ג' (§§ 104 - 95) =
 מלכים ב ח', ט"ז - כ"ד;
 דבה"י ב כ"א, א' - כ';
 דבה"י ב כ"ב א'.
 המשך מלכות יורם, קשר יהוא ואחרית בית עמרי: „ ו', א' - ר' (§§ 139 - 105) =
 מלכים ב ט', א' - י', ל"א;
 דבה"י ב כ"ב, א' - ט'.
 מלכות עתליה, קשר יהוידע ומות עתליה; עלית יהואש: „ ז', א' - ה' (§§ 153 - 140) =
 מלכים ב י"א, א' - כ';
 דבה"י ב כ"ב, י' - כ"ד, ג'.
 מלכות יהוא ומתו; עלית יהואחו: „ ח', א' (§§ 160 - 159) =
 מלכים ב י', ל"ב - ל"ו.
 מלכות יהואש ומתו; עלית אמציה: „ ח', ב' - ד' (§§ 172 - 161) =
 מלכים ב י"ב, א' - כ"ב;
 דבה"י ב כ"ד, ד' - כ"ז.
 מלכות יהואחו; עלית יהואש ומלחמתו עם הסורים: „ ח', ה' - ז' (§§ 185 - 173) =
 מלכים ב י"ג, א' - כ"ה.
 עלית אמציה ושלטונו; מלחמתו ביהואש, מפלתו ומתו: „ ט', א' - ג' (§§ 204 - 186) =
 מלכים ב י"ד, א' - כ';
 דבה"י ב כ"ה, א' - כ"ח.
 עלית ירבעם בן יהואש: „ י', א' (§§ 207 - 205) =
 מלכים ב י"ד, כ"ג - כ"ז.
 מלכות ירבעם ומתו; עלית עוזיהו ומלכותו: „ י', ג' - ד' (§§ 227 - 215) =
 מלכים ב ט"ו, א' - ז';
 דבה"י ב כ"ו, א' - כ"ג.
 מלכות זכריה בן ירבעם, שלום בן יבש, מנחם, פקחיה ומותם; עלית פקח בן רמליהו; יותם בן עוזיהו עולה למלכות: „ י"א, א' (§§ 235 - 228) =
 מלכים ב ט"ו, ח' - כ"ט.
 מלכים ב ט"ו, ל"ב - ל"ה; „ י"א, ב' (§§ 238 - 236) =
 דבה"י ב כ"ז, א' - ה'.

- מות יותם; מלכות אחז ומלחמתו בפקח בן רמליהו ורצין מלך ארם:
- „קדמוניות“ ט י"ב, א' - ג' (§§ 257 - 243) = מלכים ב ט"ז, א' - כ'; דבה"י ב כ"ח, א' - כ"ז.
- מות פקח בן רמליהו; עליית הושע בן אלה בישראל וחזקיהו בן אחז ביהודה:
- „קדמוניות“ ט"ג, א' - ג' (§§ 276 - 258) = מלכים ב ט"ו, ל'; י"ז, א'; י"ח, א' - ח; דבה"י ב כ"ט; ל'; ל"א.
- סוף מלכות אלה וגלות שומרון:
- „קדמוניות“ י"ד, א' (§§ 278 - 277) = מלכים ב י"ח, ט' - י"ב.

עד עכשיו עיינו בסידור החיצוני של החומר המטראי ב„קדמוניות“ וראינו, באיזו מידה מסיח יוסף דעתו מן הסדר של התורה בענינים, השייכים לשטח אחד, וכיצד הוא מרכוז ומסדרם לפי כללים מיוחדים וקובע את מקומם בחבורו בהתאם לתכנית. מלבד זה נתברר, שחלוקת חומר התורה מתייכנת מראש לפי עקרון מקורי, שהמציא יוסף; כמו כן ראינו סטיה גמורה מסידור החומר המקראי בתקופת המלכים. הסידור החדש, שהמציא יוסף, נעשה לפי עקרין, שנראה לו מתאים יותר מאשר העקרון הנהוג במקרא. ברם, יש לשים לב גם לסידור הפנימי של החומר, ב„קדמוניות“, הנובע מתכנית ספרותית, שהיא כולה אמצאתו של יוסף, אף-על-פי שאינה זרה להלוטין גם למקרא⁴: בכמה ספרים של המחצית הראשונה של „קדמוניות“, אם לא בכולם, אפשר לראות, שבמרכז הספור עומדת אישיות אחת או שתיים, שמסביבן מתקמט העלילה. הספר הראשון ברובו הגדול מוקדש לאבות ובעיקר לאברהם; במחצית הראשונה של השני עומדים יעקב ויוסף במרכז העלילה, ואילו במחציתו השנייה אנו רואים את משה תופס מקום זה; הוא גם גבור הספרים השלישי והרביעי. האישיות הבולטת ביותר של המחצית הראשונה של הספר החמישי הוא יהושע, ובמחציתו השנייה מתבלט שמשון מתוך יתר השופטים. גם הספר הששי והשביעי בנויים לפי רעיון זה: במרכזם עומדים שאול ודוד. במחצית הראשונה של הספר השמיני גבור העלילה הוא שלמה ובמחציתו השנייה מרכוז הספור סביב אחאב. ואשר לספר התשיעי והעשירי, הרי בהם תופשים הנביאים את המקום המרכזי, אף-על-פי שאין אנו מיציאים תאור מכון של הנבואה. המבנה המיוחד הזה, שאינו מותנה בעצם על ידי החומר, אלא ניתן לו על-ידי יוסף מתוך מחשבה תחלה, מתברר מתוך שאיפת המחבר להבליט את גדולתו של ישראל — אפילו את הגדולה השלילית — תוך עיצוב הדמויות העיקריות של עברו: אברהם מחילל האומה הוא חכם גדול, שהיטיב גם עם אומות העולם: הוא הביא להן חכמות, שלא נודעו בהן עד אז, וביחוד את האמונה הצרופה ביחוד האל⁵, יעקב הוא סמל האיש המאושר בגלל מעלות הרוח של בניו, ביחוד של יוסף⁶, משה המחוקק היא ענקי-הרוח שבכל הדורות⁷; שאול הוא איש-היצרים הגדול, גדול בפשעיו ונערץ באהבת עמו ומולדתו עד סוף חייו, שממנו יראו עמים מדינות וילמדו לקח, איך עליהם לנהוג בשעת חירום לטובת הכלל⁸, דוד ושלמה הם דוגמה וסמל למלכים טובים וחכמים⁹, ואילו אחאב מסמל את המלך הרשע ומוכיה, שגם מצד זה העם היהודי הוא עם גדול: כשם שעברו עשיר בענקי-הרוח

4. מבנה כזה יש למשל לספרים שמואל א' (שאלו וביתו) ושמואל ב' (דויד). גם ספ' בראשית מצטיין במבנה דומה: במרכז עומדים שלשת אבות ומעשיהם; הספרים שמות ובמדבר מעמידים את משה במרכז תיאוריהם. על הדוגמאות האלה אפשר

עוד להוסיף כמה אחרות, את ההשקפה הזאת על מבנה „קדמוניות“ שמעתי מפי ב. צ. דינבורג.

5. קדמוניות א ז', א' (§ 155). 6. קדמוניות ב ב', א' (§ 7). 7. קדמוניות ד ח', מט' (§§ 330-328).

8. קדמוניות ו י"ד, ד' (§§ 343-350). 9. קדמוניות ז ט"ו, ב' (§§ 389-391); ח ז', ה' (§ 211).

לטובה, כך קמו מקרבו גם חוטאים ורשעים גדולים. וגדולת עם ישראל מתגלה בעיקר בדמויות הנביאים: הנבואה היא המתנה הטובה ביותר, שנתן אלהים לעולם, והיא ניתנה ליחידי סגולה מישראל¹⁰. כל זה, בקשר לנאמר לעיל מראה, ש"קדמוניות היהודים" נכתבו לפי תכנית ספרותית, שמטרתה היתה לשוות לחיבור צורה של יצירה, שתוכל למצוא את מקומה בספרות ההלניסטית. ברם, ברור היה לו ליוסף, שהאמצעים האלה אינם מספיקים עדיין להשיג את המטרה הנכספה. כדי לכבוש מקום מכובד בעולם הספרותי, נאלץ יוסף לשוות לספרו פרצוף חיצוני, שיש בו כדי להוליך את קהל הקוראים שבי. זה מביאנו אל השאלה: מה הם דרכי התיאור של יוסף במחצית הראשונה של "קדמוניות"? כיצד הוא מתאר את גבוריו ומעשיהם ומה היא הצורה הספרותית-החיצונית, בה הוא חותר אל מטרתו? התשובה על שאלה זו תנתן לאחר שנברר את הפרטים הבאים: 1. צורת הדיבור; 2. תיאור דמויות המקרא; 3. תיאור ספורי המעשים של המקרא; 4. ההשקפות הדתיות; 5. ההשקפות הלאומיות והמדיניות.

1. כדי להבין את השאלה שלפנינו, עלינו לשים לב לעובדה חשובה אחת: יש להניח כודאי, שבבוא יוסף לרומי לא היה כוחו בלשון היוונית הספרותית גדול. לכל היותר יש להודות, שהוא שלט ביוונית המדוברת: ידיעה זו הביא אתו בודאי עוד מבית אביו, ויתכן שהיא שהניעה את השלטון היהודי בירושלים לשלוח אותו לרומי לפדיון הכהנים השבויים, אשר נשלחו על-ידי פליפס אל הקיסר¹¹. אבל בשום פנים אין זה מתקבל על הדעת, שהכהן היהודי רכש לו ידיעה כל-שהיא בזרמים הספרותיים ההלניסטיים עוד לפני בואו לרומי. תחלת התעסקותו בספרות היוונית היתה לו גם תחלת לימוד: יוסף כתב את ספריו תוך כדי לימוד אמנות-הכתיבה. מובן מאליה, שהוא לא היה נטול חוש מעשי והבין, שאם ברצונו להצליח בשוק הספרות כאיש חדש, השואף לפלס לו נתיב בעיר גדולה זורה, וכיהודי, שהכל, יהודים ולא-יהודים, מביטים עליו בעיניים מלאות חשד ושנאה, עליו קודם כל לסגל לעצמו את אופן הכתיבה, שהיה אותה שעה מקובל על הקהל ההלניסטי-רומאי. ובלשון אחרת: יוסף עמד בראש וראשונה על טיב הזרם הספרותי, שהיה מקובל ביותר על המשכילים ברומי ושם לו למטרה להלוות אליו ולהתאים את יצירתו הספרותית לדרישותיו. מה טיבו של זרם ספרותי זה? הימים, ימי אַספּסינוס, שבהם הופיע יוסף על בימת הספרות, הם ראשית התקופה בספרות ההלניסטית-רומאית. הידועה בשם הסופיסטיקה השנייה¹², שהעלתה את הריטוריקה למדרגת כוח כלי-כול, אשר האפיל על כל החיים הרוחניים, חדר לכל תאיהם וזעבדם לצרכיו. הסגנון האטי, "הצרוף", הוא סיסמת-הקסם בפי כל סופר. לא חשוב להם ל"סופיסטים" הללו, מה עליהם לאמר; העיקר הוא להם, כיצד ובאיזה צורה להשמיע את דבריהם. עיניהם נעוצות כבחלום בדוגמאות הקלסיות של התקופה האטית הגדולה ולחיקוין (μίμησις) מוקדשים כל המאמצים. ואמנם החיקוי עשה פרי במשך הזמן. די להעניף עין בכתבי הריטור החשוב ביותר של הסופיסטיקה השנייה, אריסטידס מאיזמיר מהמאה השנייה, כדי להוכיח, מה היא מידת העקשנות והקנאות של באי-כוח התנועה הספרותית הזאת לפרח-לשון מסולסלים ולכרכרי-סגנון בלתי-שכיחים. ברם, זו היתה תנועה בלא רוח חיים, רחוקה מאמני-הנאום היווניים של המאה הרביעית לפני הספירה, ששימשו לה דוגמה ומופת, כרחוק מזרח ממערב. אמנותם של אלה האחרונים נולדה מתוך צרכי החיים המדיניים של הפוליס והיתה חלק בלתי-נפרד מהם: עם

10. קדמוניות ח ט"ו, ר' (4:8). 11. חיי יוסף ג' (13-16 §§).

12. הטה על התנועה הספרותית הזאת P. Wendland, Die hellenistisch-römische Kultur in ihren Beziehungen zu Juden-
tum und Christentum, S. 64ff.

היעלמה של זו ירדה גם הריטוריקה האטית הקלסית מעל הבימה. ואילו הסופיסטיקה השניה, על סיסמת הסגנון האטי הצרוף כביכול, היתה תנועה מלאכותית, שהורתה ולידתה במוחם היבש והתורני של ריטורים שקועים בגייליהם ותפושים לרעיון אסתטי מפשט, שלא היתה לו כל אחיזה במציאות. התוצאה ההגיונית לכך היתה השתלטות הצורה הלשונית החיצונית והאלהתה במידה כזאת, שלריטורים אבד כל קשר עם עצם הענין, שעליו דברו, וכל מעיניהם לא היו נתונים אלא לצורה בלבד. הנאום נהפך לדקלום, שהריטור השתכר לקול צלצלולו בלי שישים דעתו אל התוכן. כל נושא היה שוה בעיניו, באשר לא הוא שריתק את לבו ואת לב הקהל: העיקר היתה הצורה ואליה היו נשואית עיני כל. לפיכך לא נרתעו הריטורים מלפרוש את רשתם על כל החיים הרוחניים ומלחנקם בהבל פיה של הריטוריקה. היא יוצרת פילוסופיה עממית, ההופכת את הבעיות הפילוסופיות של המחשבה היוונית הקלסית לנושא תרגילים ריטוריים; היא חונקת את השירה בשוותה לה פרצוף ריטורי והיא הופכת — ודבר זה חשוב לנו במיוחד — את ההיסטוריוגרפיה להשתפכות ריטורית, שמטרתה אינה ספור העובדות ההיסטוריות כמו שהן אלא הצגת יכלתו של הריטור. לפיכך לא היה כל ערך לידיעת דברי הימים בשלמותם אלא לידיעת מאורעות בודדים, שהיה בהם כדי להמציא לריטור הזדמנות נוחה להוכיח את כוחו בשדה הלשון והסגנון. כל התנועה הזאת קמה בעיקר במזרח המדינה, אולם היא נותנת את אותותיה גם ברומי עצמה, שבה אנו פוגשים כבר

בימי אבגוסטוס קיסר את מצדדי האטיציסמוס, דיוניסיוס מהליקרנסוס וקיקיליוס מקליאקטי¹³. החיבור ההיסטורי של דיוניסיוס, שדברנו עליו למעלה, אינו אלא יצירה ריטורית כתובה לפי כל אותם הכללים, שהוא מונה בחסרונם את תוקידוס¹⁴. יוסף ראה לפניו את הזרם הספרותי הזה וטבעית היא שאיפתו להסתגל אליו וללכת במסלולו, כדי לעמוד בהתחרות עם אחרים. ראייה מפורשת לכך, שהשיפור הריטורי של "קדמוניות" היה אחת מדאגותיו הספרותיות, מוצאים אנו בתחלת הספר הארבעה עשר (א, א' § 2). אנו קוראים כאן את המלים הברורות האלה: "כי (התיאור) ההיסטורי וספור המעשים, שאינם ידועים לרוב בני האדם מחמת עתיקותם, צריכים להצטיין ביפי סגנונם, במידה שאפשר להגיע לכך על-ידי מבחר המלים ותיאומן ומלבד זה על-ידי שאר הדברים המוסיפים קישוט לספור, לטובת הקוראים שיקבלו את תלמודם במידה ידועה של חן ועונג". האם הצלית יוסף בחפצו זה? האם, "קדמוניות היהודים" שייכות לתנועה הספרותית המתוארת? לדעתי אין כל ספק, שתשובתנו צריכה להיות שלילית, אם לא לחלוטין, הרי בעיקרו של הדבר. כבר הדגשנו למעלה, שיוסף למד את הלשון היוונית לימוד מעמיק אך מזמן שהותו ברומי, כלומר בשנות בגרותו. אם כן, אין לצפות ממנו מלכתחלה סגנון מלוטש לפי דרישת התיאוריה הריטורית של זמנו, ולו מטעם זה בלבד, שלא היה הסיפק בידו ללמוד את השפה היוונית לכל פרטיה וגווניה. זכפי שכבר אמרנו: יוסף היה אדם נבון כדי להבין, שלעולם לא יגיע למדרגת שלמות בעניני סגנון כריטור מובהק — הוא, בן חוץ-לארץ, שלא הסכין באלה: שהרי הוא עצמו מספר, שיהודי ארץ-ישראל לא החשיבו ידיעת לשון¹⁵. ברור איפוא, שלשונו היוונית של יוסף היא מעיקרה הלשון היוונית ההמונית (κοινή) ולא הסגנון האטיציסטי מבית-מדרשם של הריטורים¹⁶. הדעה הזאת נכונה, לדעתי, אף-על-פי שבנגדה עומדת העובדה, שספרו

13. השה על קיקיליוס מקליאקטי (Καικίλιος ὁ ῥήτωρ ὁ ἀπὸ Καλιῆς ἀστῆς) Athen., VI, p. 272f.; XI p. 466a (Schürer, Gesch. III, 3-4, S. 629ff., Πρὸς Πομπησίον Γέμιον: "השה את דברי גנחו על תוקידוס: 14.

15. השה את דבריו הגלויים בקדמוניות כ י"א, ב' (264 §).

J 707-774 p. 1-3.

16. השה את דבריו הנכונים של W. Schmidt, De Flavii Josephi elocutione observationes criticae, pars pr. p. 6s

אוסן כתיבתו של יוסף ועל הסיבות שאילצוהו לכתוב בלשון יונית מדוברת.

הראשון של יוסף, "מלחמות היהודים", שקדם ל"קדמוניות" בעשרים שנה בערך, מצויין במעלות לשון וסגנון בלתי־שכיחים, המזכירים את מיטב הפרוזה היוונית משנות פריחתה הן במבחר הביטויים והן במבנה המשפטים¹⁷. מנין ליהודי זה מארץ ישראל ידיעה עמוקה ונוקבת זאת בנבכי הלשון היוונית? מהיכן באו לו כל אותם הרמזים הדקים, המוכיחים ידיעה מצוינת בשטח הסגנון הצבאי וההיסטורי? אם יש מקום להסכים לדעתו של תיקריי על חלקם של עוזרי יוסף בפעולתו הספרותית, הרי כאן הוא המקום. מסתבר, שיוסף העתיק קטעים רבים ממקורות צבאיים רומאים¹⁸ העוזרים תרגמו אותם ליוונית מצוינת. ואשר לחלקים אחרים של ה"מלחמות", הרי יוסף תרגמם קודם מהמהדורה הארמית — בודאי תוך שינויים רבים — ללשון יוונית מדוברת, שהיתה שגורה בפיו, כלומר ללשון *κοινή* והעוזרים הנזכרים עשו כמיטב יכולתם, כדי להליש את חיבורו של יוסף לבוש אֶטִיציסטי. באותן השנים היה יוסף בבחינת תלמיד בכל הנוגע לסגנון היווני המלוטש. אמנם במשך השנים הספיק ללמוד בלי כל ספק הרבה, אבל עוד בסוף "קדמוניות" נאלץ הוא להודות, שלשלמות לא הגיע לעולם (השוה למעלה). אם כן, הרי על כרחו ויותר על המטרה הנכספת, להפוך את ספרו הגדול ליצירה מעולה מבחינת הסגנון והדבר לא ניתן להיעשות גם בכוחות אחרים במידה שנעשה ב"מלחמות", אם משום ההיקף הגדול מדי של החבור ואם בגלל חוסר כספים, שבדאי צריך היה לשלם לעוזריו¹⁹. ברם, חיבור ספרותי, כתוב אך ורק בסגנון עממי, היה נידון מראש לכשלון בחוגי הסופרים ההלניסטיים־רומאים של אותו הזמן. יוסף מוכרת היה לשפץ את סגנונו במידת־מה, שלא להמאס לגמרי את חיבורו בעיני ההלניסטים של זמנו. "קדמוניות היהודים" אינן יצירה ריטורית־קפדנית לפי טעם החוגים הספרותיים, אולם שמץ מן התאוריה האסתטית גונב גם אליהן. נדמה לי, שיוסף נהג בערך לפי כלל זה: חלקים אלה של ספרו, שהיה בהם מקום לפרחי לשון וסגנון קושטו ועיבדו באופן מיוחד, כדי לאחוז בהם את עיניהם של בעלי הלשון ואיסתנסי הסגנון האֶטִיציסטי, ואילו פרקים רגילים, שלא היה בהם שום זעזוע נפשי ולא הזדמנות לתיאור ציורי ומשעשע, נכתבו באמצעים פשוטים ובלא כל התאמצות להכניס ביטויים מפתיעים ובלתי־רגילים מאוצר הלשון היוונית של התקופה הקלאסית. ברם, יש הבדל עיקרי בבחינת הסגנון בין המחצית הראשונה של "קדמוניות" למחציתן השניה. העיבוד הריטורי של זו השניה הוא מפורט יותר משל הראשונה. את העובדה הזאת הוכיח תיקריי בספרו הנזכר²⁰, ואני מקלה להביא את החומר השייך הנה ביתר פירוט בספרי על יוסף היהודי ההלניסטי. העובדה הזאת קשורה ודאי במידה רבה ביחסי המקורות של שני חלקי ה"קדמוניות": החומר של החלק השני שאוב ממקורות יווניים ולטיניים ובפרקים ידועים גם מתוך תיאור ה"מלחמות" ליוסף; לפיכך היה העיבוד הריטורי של החלק הזה קל מעיבוד החלק הראשון, המבוסס בחטיבת רבות על המקרא בתרגום השבעים, כלומר על מקור כתוב בלשון המונית, בעלת צביון טיפסי מאוד. לפיכך הסתפק יוסף במחצית הראשונה של "קדמוניות" בעיבוד שטחי של פרקי הספור והתרכז בעיקר בעיבוד הריטורי המפורט של מקומות ידועים: נאומים ועלילות אהבה. אי־אפשר לנו לטפל בכל המקומות במסגרת הצרה העומדת לרשותנו. נסתפק בנתוח דוגמה אפינית

17. השוה Thackeray, Josephus, the man and historian, p. 109. בספרי על יוסף היהודי ההלניסטי אביא את החומר הנוגע לכאן. 18. השוה על שאלת המקורות W. Weber, Josephus und Vespasian, S. 89ff; Thackeray, o. s. p. 365.

19. יוסף מספר במבוא ל"מלחמות" (ה' 16 §), שהספר עלה לו בדמים רבים. אותו דבר ובמידה יתרה אפשר להגיד על "קדמוניות", שהעתקתן בלבד דרשה בלי ספק סכומים ניכרים. בנגד אפיון א' ט' (51 §) מספר יוסף, שהוא מכר את "מלחמות" ליהודים רבים, בלי ספק כדי לכסות את ההוצאות המרובות ולהריות.

20. השוה ביחוד על הספרים יז'—יט שם, ע' 108 ואילך.

אחת ואף זה רק מבחינת המבנה הארכיטקטוני וההשתייכות לסוג ריטורי ידוע. כוונתנו לנאום יהודה לפני יוסף לפני התודע זה אל אחיו ("קדמוניות" ב' ו', ח' 136—158 §). הנאום מבוסס על בראשית מ"ד, י"ח—ל"ד. דברי יהודה בתורה הם פשוטים ועדינים כאחד: הוא עובר בקיצור על המאורעות מן הרגע, שבו נפגשו האחים עם יוסף, מתאר במלים קצרות ועדינות את צער האב הזקן על אבדן בנימין ומוסר את עצמו להיות לעבד תחת האח. יהודה אינו נוגע איפוא בשאלה, אם הפשע בוצע על-ידי בנימין ואם לא — מבראשית מ"ד, ט"ז מסתבר, שהוא נוטה לדעה, שאין כאן מעשה-פשע אלא עונש אלהים על המעשה כלפי יוסף — אלא הוא מתחנן על האח. נעיינן עתה בנאום שב"קדמוניות" ונראה, מה הוא תוכן דברי יהודה כאן: הפתיחה היא הודאה מפורשת בפשע (140 §): האחים אמנם התחייבו בנפשם, אולם יוסף כאדם אציל-רוח, מסוגל למעשה נדיב כלפי פושעים. הדברים האלה משמשים מעבר לרעיון השני, הוא רעיון הצלת הפושעים ממות: הרי הצילם פעם בתתו להם אוכל להחיות נפשם; אלהים הוא שהביאם במצוקתם ז; כדי ליתן ליוסף הזדמנות טובה לגלות את אצילותו בכל זהרה (142—146 §). מכאן עובר הנאום למוטיב השלישי, הוא גורל האב הזקן: הוא, הישיש והאדם הישר, לא יוכל לעמוד בפני הפרענות החדשה של אבדן בן נוסף על זה שכבר קיפת, וביתר דיוק של אבדן כל בניו — שהרי מות בנימין פירושו מות כולם — וירד ביגין שאולה עוד טרם תגיע אליו השמועה על סופם המחפיר של בניו. יוסף יכבד את עצמו במעשה אציל כלפי אביהם, שהרי גם הוא אב, ומלבד זה ינהג כבוד באלהים אבי-כל. והנאום מסתיים במוטיב רביעי: יחון יוסף אותם, דוקא משום שהכוח בידו להמיתם, ויוכיח בזה את הטבע העליון, שנחן בו. הוא, האיש הנעלה, יתן דעתו על כך, אם טוב לענוש צעיר, "שתבונתו עדיין לא הושתתה" (156 §), או אם מידה אנושית היא לסלות.

אין צורך להרבות מלים כדי לראות, שלפנינו נאום ריטורי לפי כל סממני המליצה היוונית האמנותית בימיו של יוסף. המרחק בינו ובין הספור הפשוט בתורה גדול במידה כזאת, שאין לדבר כמעט על שום קרבה ביניהם. דבר אחד בלבד משותף לשניהם והוא בקשת חנינה. החנינה היא הציר, שעליו סובב כל הנאום. אולם אין לקבוע על סמך עובדה זו בלבד את טיבו הריטורי של הנאום. כדי לעמוד עליו, אנו צריכים לצרף עוד שתי נקודות חשובות, שהדגשנו בתוכן הנאום: א) ההודאה בפשע (140 §); ב) חוסר התבונה של בנימין כגורם המעשה (156 §). הסימנים האלה מוכיחים בהחלט, שהנאום שלפנינו שייך לסוג נאומי בית-המשפט, העוסקים בבקשת חנינה לפושע במסיבות ידועות. מה טיבן של אלה? את התשובה על שאלה זו נמצא בספר לימוד הריטוריקה, המיוחס שלא בצדק לקיקרו והמבוסס על תורת הריטוריקה היוונית העתיקה, שלא נשתמרה במקורה²¹, הלא הוא: auctor ad Herennium²². אנו קוראים כאן (1, 14, 24): "מצב בעל אופי דיוני הוא, כשהמעשה אינו שנוי במחלוקת והבעיה היא, אם הוא נעשה בדין או שלא בדין. שני חלקים במצב זה, אחד מהם נקרא מצב מחלט והשני — טעון סיוע. מצב מחלט הוא, כשהננו טוענים, שמה שנעשה בדין נעשה ואין מסתעיים בשום דבר מן החוץ... מצב טעון סיוע הוא, כשהסניגוריה בכוח עצמה היא חלשה והיא מתחזקת על-ידי סיוע מן החוץ. במצב טעון סיוע ארבעה חלקים: הודאה, דחית הפשע, העברת הפשע והשוואה. הודאה היא, כשהאשם מבקש סליחה. היא נחלקת להתחט-

21. E. Norden, Antike Kunstprosa

22. Schanz, Geschichte der römischen Literatur, Bd. I, 2, S. 466ff.

אות ולבקשת רחמים. התחטאות היא, כשהאשם טוען, שלא עשה מעשה ר
 בכוונה תחילה. היא נחלקת לטענת חוסר-תבונה, גורל, אונס וכר²³. מכאן אנר
 למדים, שהסג הנקרא purgatio (התחטאות) נוגע למקרה, שהפושע מודה באשמתו, אלא שהוא
 מכחיש, שעשה את מעשהו בודון. הוא יכול, "להתחטא" בטענת חוסר-תבונה וכר, התיאוריה
 הריטורית נותנת הוראות מפורטות, כיצד לפתח את רעיון ה-imprudencia (חסר-תבונה) וכר²⁴.
 כל אלה הם רק loci communes (אמצעים מקיבלים) של הסוג הזה והנואם שבא לידו מקרה
 של purgatio מחויב לשים לב אליהם, כי בדרך זו הוא מוכיח חוסר כוונה תחילה הוא יכול על
 כמך זה לבקש חנינה לפושע.

והנה כל הקיים האפנייים האלה של purgatio טבועים גם בנאום הנדון של "קדמוניות": האחים
 מודים בפשע. זאת היא פתיחת הנאום, כלומר conditio sine qua non של בקשת חנינה: בלי
 הודאה, concessio, אין purgatio, שהרי האחרונה היא חלק מהראשונה. החוליה השניה: הכחשת
 כוונה תחילה, איננה נזכרת במלים מפורשות. אולם אין ספק, שהיא מובלעת בתוך החוליה
 השלישית: האחים מבקשים מיוסף, שיחווה דעתו, אם בנימין לא עשה את מעשהו מתוך חוסר
 תבונה בגלל גילו הצעיר. ברור, שמטרת הבקשה הזאת היא לסלול — עלידי הראיה, שמעשה-
 הפשע בא מתוך חוסר-תבונה של הצעיר — את הדרך לטענה, שלא היתה כל כוונת-דון ומשום
 כך הוא ראוי לחנינה. אם כן, הרי על כרחנו אנו באים לכלל מסקנה, שהנאום הנדון הוא חיבור
 ריטורי, שנעשה לפי כל הכללים העיקריים²⁵ של סוג "טעון סיוע"^{25a}. אנו רשאים להניח בבטחון
 גמור, שיוסף לא חיבר את הפרק הזה: הוא פרי עטו של ריטור הלניסטי ברומי, שעשה אותו
 במחיר כסף על-פי הזמנה ולפי הוראות מפורטות. על כך מעידה גם הלשון המצוחצחת, המצטיינת
 הן באוצר מלים מסולסלות והן במבנה האמנותי של המשפטים. נוצות-קישוט זרות, דומות לאלה
 שבנאום יהודה, אם כי ממין אחר, נמצאות בפרקי הגנאי (ψόγος) והשבח (ἐγκώμιον) לשאול.
 ברם, על כל אלה נדבר במקום אחר.

החפץ לקרב את קהל הקוראים ההלניסטיים-הרומאים ולהקל עליהם את הקריאה בספרו היהודי
 גרם לו ליוסף, שיותר ויתור קיצוני בענין השמות העבריים. הוא מתאכזר ממש לצורה העברית
 של שמות המקרא ומשווה להם צורה יוונית במידת האפשר והבלתי-אפשר, ומכניסם במיטת
 סדום של הנטיה היוונית בלי יוצא מן הכלל ובניגוד גמור לתרגום השבעים, השומר כרגיל על
 הצורה העברית ומיוון רק שמות מועטים²⁶. יחסו זה של יוסף אל הצורה מובן בהחלט. לעומת
 השבעים, שעשו את עבודתם בשביל יהודים הלניסטיים, אשר עם היותם חסרי ידיעה ממשית

²³ „Juridicialis constitutio est cum factum convenit, sed iure an iniuria factum sit quaeritur. Eius constitutionis partes, 23
 duae sunt, quarum una absoluta, altera adsumptiva nominatur. Absoluta est cum id ipsum, quod factum est, ut aliud
 nihil foris adsumatur, recte esse factum dicemus.... Adsumptiva [pars] est, cum per se defensio infirma est, adsumpta
 extraria re comprobatur. Adsumptivae partes sunt quattuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio,
 concessio est, cum reus postulat ignosci, Ea dividitur in purgationem et deprecationem. Purgatio est, cum consulto negat
 se reus feci-se. Ea dividitur in imprudentiam, fortunam, necessitatem etc.”

²⁴ השוה 12-13: 6, 47. Hermogenes. Περὶ τῶν ἀτάσεων 2, Rhet. gr. II.) Cicero, de inventione I, 11, 15; II, 23-36.

(p. 139s; 103 Spengel

²⁵ כל הכללים שלפיהם יש לערוך purgatio נמנים אצל Auctor ad Herennium II 16, 23s.

^{25a} Pars adsumptiva

²⁶ השוה את המחקר המפורט של זיגפריד הנוכר בהערה 54 של פרק ב של המבוא.

בעברית הרי ידעו לכל הפחות את השמות המקוריים בלשונם²⁷, כותב יוסף בשביל קהל הלניסטים לא־יהודים, שחסרה לו אפילו ידיעה זעומה זו. לפיכך הוא מהסס לפרט את שמותיהם של בני יעקב שירדו מצרימה, ואינו עושה זאת אלא כדי לסתור טענה ידועה של שונאי ישראל ("קדמוניות" ב ז', ד' 176—177 §). הוא נותן דעתו על כך, מי ומי הם הקוראים העתידיים לכתת לשונם וליגע מוחם בנושא היהודי הזר להם, ורוצה הוא לפצותם בשנותו את השמות הברבריים "לתפארת המליצה ולהנאתם". הוא גם מבאר את הכלל, שנהג על פיו: "יוונתי את השמות... כי צורתם אינה זו הנהוגה בארצנו, שבה צורה והוספה אחת להם; למשל: נחוס הוא נח, ואותו הטופס משתמר בכל היחסים" ("קדמוניות" א ו', א' 129 §)²⁸.

דרכו זו של יוסף להפשיט את דמויות המקרא את צורת שמותיהן העברית ולהלבישן צורת שמות יוונית, מוליכה אותנו לעיין בדרכו ליוון את דמויות המקרא עצמן, מעשה הכרחי, כדי לקרב את הספר לתפישתו של העולם ההלניסטי, בעוד שיוון השמות אינו אלא אמצעי עזר ולואי.

2. בהשוותנו את דמויות המקרא לאלה שב"קדמוניות" אנו מוצאים חידוש בולט אחד, שחידש יוסף: בעוד שהמקרא מתאר את דמויותיו על־ידי תיאור מעשי הן, נוהג יוסף לתאר את מצב רוחו ונפשו של הגבור. המקרא מראה לנו דמויות פועלות, שמתוך מפעלותיהן אנו עומדים על טיב אופיין והלך מחשבותיהן, ואילו יוסף נהג לחשוף קדם כל את מחשבות גבוריו, כדי לבסס ולברר בהן את מעשיהן. הדמויות של יוסף, הניתוח הפסיכולוגי וההרהור הם המעצבים אותן. הוא נוהג לפי הכלל: סוף מעשה במחשבה תחילה. כל מעשה בא ללמד על מחשבה, שקדמה לו, ביססה וסידרה אותו. ויוסף משתדל לתאר את שני השלבים: התיאור הספרותי שלם רק אז, כשהוא מקיף לא רק את הצד המוחשי שבדבר, את המעשה, אלא גם את המחשבה, ששימשה לו תופעת ביסוס ולואי. קין של "קדמוניות" הורג את הבל וטומן אותו באדמה. הקו השני לקוח מן האגדה. אולם יוסף אינו מסתפק בהוספה מוחשית זו על ספור המעשה בתורה, אלא הוא רוצה לבאר את נימוקי הפנימי של המעשה הזה: קין רוצה להסתיר את הרצת ולכן הטמין את הנרצח באדמה בדמותו, שהמעשה יעלם מעין אלהים. מן הכתוב: "ויקרא בשם ד'" לומד יוסף, שאברהם הוא הראשון, שהגה את רעיון יחוד האל. אולם יוסף יודע גם את נימוקי ההגיון, שהביאו את אברהם לרעיון היחוד: "הוא היה איפוא הראשון, שהעז להכריז שקיים אל אחד יוצר הכל; ואם יש וגם בתוך שאר הדברים נמצא מה שגירם לתוספת אושר, הרי כל אחד עושה זאת במצוות אלהים ולא בכוח עצמו. מסקנה זו הסיק מהשינויים החלים בארץ ובים, בשמש ובלבנה ובכל אשר בשמים: אילו היה בהם כיוח, הרי היו יכולים לדאוג לסדר טוב אצל עצמם; ועכשיו, שהם חסרים אותו הסדר, ברור שגם הדברים המועילים, שבהם הם לנו ליתר עזר, אינם מעמידים לרשותנו בכוחם של אלה אלא בכוח מי שמצווה עליהם זאת, ולו לבדו יאה ליתן שבח והודיה" ("קדמוניות א ז', א' 155—156 §). יוסף יודע את רחשי לבו של אברהם ברגע שעמד לשחוט את בנו, וגם את נימוקיו של יצחק לפשוט את הצואר לשחיטה. הוא מספר לנו את חששותיו של נח אחרי המבול ואת טענותיו כלפי אלהים. אנו שומעים את תוכחת רבקה לחברותיה, שמנעו מים מן האורח, ואת רחשי לבה של

27. עדות לכך הם הרבה שמות עבריים וארמניים בצורתם בפטירוסים, הנמצאים ליד הצורות המיווונות, שמספרן אמנם גדול יותר; השה למשל Preisigke, Sammelbuch griech. Urkunden aus Aegypten, Clerm.-Ganneau, RAO VII (1905) s. 145; cf. Leo Fuchs, Die Aegyptens in Ptolem. und röm. Zeit, S. 135ff., ten 2654: Βορούχ Βαπαχία; 1156: Εισάα; cf. Leo Fuchs, Die Aegyptens in Ptolem. und röm. Zeit, S. 135ff.,

המביא דוגמאות רבות לשמות עבריים. חומר רב מכונס גם בספרו של צ'ריקובר על היהודים במצרים העומד לצאת לאור. 28. זיגפריד (שם שם) מונה את השמות המיוונים אצל יוסף.

רחל ברגע ששמעה את ספורו של יעקב. אגב, גם כאן אנו רואים את העיבוד הפסיכולוגי של ספור התורה: התורה מספרת על בכי יעקב ברגע שראה את רחל, ואילו יוסף מיחס את הדבר לרחל מתוך נימוק. ספורו של יעקב עורר בה את זכר ספורי אביה על רבקה ועל געגועי המשפחה עליה. התרגשות כזו של רחל, מסיף יוסף מתוך ידיעת נפש האדם. באה תמיד על צעירים ברגעים מעין אלה („קדמוניות“ א יט, ד' 291 §). האמצעי הספרותי, שיוסף משתמש בו בכל המקרים האלה כדי לגלות את הלזט מעל נפש הגבור, הוא הנאום המדובב את שפתיו. באופן זה שומע הקורא מפי האיש עצמו כל מה שמתרחש בלבו, וכך הוא מתעורר להתיחס אל הספור כאל יצירה מבוססת מבחינה פסיכולוגית. הנאומים הריטוריים שב„קדמוניות“ הם בכלל שיא העיבוד הפסיכולוגי. הם מציבים לפנינו את האדם שבגבור על כל צלליו ואורותיו ומשתדלים לחשוף את מכמני נפשו ותעלומות מחשבותיו לפי הפסיכולוגיה המסובכת של יצירות הספרות ההלניסטית. אין לראות סתירה לדברי אלה בזה, שהנאומים הריטוריים, כפי שהנני סבור, אינם פרי רוחו של יוסף אלא של ריטורים שמלאכתם בכך. לא הצד הטכני שבדבר הוא המכריע אלא ההתאמה הפנימית בין כוונתו של יוסף לשונות לדמויות המסורת היהודית צורת אנשים הלניסטיים-מודרניים ובין הטכניקה הריטורית-הספרותית. יוסף, המכניס את היצירות של הטכניקה הזאת בספורי המקרא שלו, מראה שאין חיץ חוצץ בין שאיפותיו הספרותיות ובין מלאכתם של הרטורים. המבוססת על הפסיכולוגיה ההלניסטית-המודרנית. מטעם זה משקפים הנאומים הריטוריים שב„קדמוניות“, על אף היותם פרי עטם של סופרים אחרים, את האופי הפסיכולוגיסטי של תיאור דמויות המקרא ותהליך הייוון אצל יוסף.

נקח לדוגמה את נאומו של ראובן לפני מכירת יוסף („קדמוניות“ ב ג', א—ב' 20—31 §§). ראובן מופיע בו לפנינו כאדם. היודע להשפיע על האחים בנימוקי הרגש האנושי והשכל הישר כאחד: מעשה התועבה, שהם זיממים לעשות לאחיהם, לא ייעשה אפילו לאדם זר, שאין אליו קירבת-דם, על אחת כמה וכמה לאח; הרי גם הם אבות לילדים ונקל להם לשער את הצער שיצטערו, אם יקרה אסון לבן צעיר משלהם, ואיך יצערו את הורי יוסף? עליהם לפחד מפני קול הדם והמצפון, שאין מנוס מפניו, ומפני אלהים הצופה ורואה הכל וחודר לכל חדרי נפש. אולם גם שורת השכל הישר מחייבת, שלא כדאי להם לרצוח את אחיהם, כי הקנאה, שהם מקנאים בו בגלל הגדולה הצפויה לו לפי חלומותיו, היא חסרת-שחר, שהרי אחיו הם ועתידיים איפוא להיות שותפים לו בגדולתו. אולם

אם אחת החליטו לרצחו, מוטב להשליכו לבור, שימות בו, משיגאלו ידיהם בדמו.

מנאום זה אנו יכולים לעמוד על טיבו האנושי של ראובן, כפי שהוא מתואר אצל יוסף. אין ספק שהוא מגיב באופן אנושי ער. ברם, אין זו תגובת אדם טבעי, שרק הרגש (הטבעי) פועל בו, אלא תגובת אדם תרבותי, שהיא תוצאת השפעתו של השכל על הרגש הטבעי. ההשפעה כפולה היא: פסיכולוגית ומוסרית. אשר לראשונה, הרי השכל מרגיע את הרגש הטבעי ומיעץ לו להשלים עם האסון, אם אין למנעו: ראובן מבין, שיתכן מאוד כי אי-אפשר יהיה להציל את חיי יוסף. אולם, אף-על-פי שהשכל מיעץ לרגש הטבעי להשלים עם ההכרח האפשרי הזה, אין זאת אומרת, שבזה נגמרה בשבילו הבעיה. דוקא נקודה זו משמשת אחיזה לנימוקו המוסרי. ראובן אומר, שאמנם מוטב היה, אילו הסכימו האחים שלא לרצוח את יוסף, אולם אם החליטו כבר לעשות כן, הריהו מיעץ להם, „להמתיק את הרעה על-ידי אופן המיתה“. מה פירוש המלים האלה ומה מטרתן? ראובן מיעץ לאחים להקל את צורת הפשע, כדי להקל על-ידי כך את חומר הפשע גופו. בלשון אחרת: השכל משדל את הרגש הטבעי להודות שיש להבדיל בין פשעים חמורים לפחות חמורים, כלומר, להודות בדירוג הפשעים ובסידורם למערכה בעלת שלבים רבים.

הגדרת השקפתו המוסרית הזאת של ראובן מאפשרת לנו לקבוע את מקורה בתורת המוסר של הסטואה וכן את מקור רצונו של יוסף לשוות לראובן אופי תרבותי לפי רוח הזמן. לפי הסטואה מידת החסידות היא שלמות שאינה ניתנת לשיעורין. אפשר להיות או לא להיות כלל בעל-מידות. החדור רוח המידות הוא בעל-מידות, ומי שחסר רוח זו הוא חסר-מידות, אין להוסיף על מידת החסידות ואין לגרוע ממנה: מידה בינונית איננה. הערך המוסרי של מעשי בני-אדם תלוי אך ורק ברוח החסידות שבהם, והואיל ואין להוסיף עליה ואין לגרוע ממנה, אין הבדלי דרגה בין מעשה למעשה: המעשה הטוב הוא טוב בהחלט והרע הוא רע מיסודו. קנה-המידה של הסטואה מוחלט: רוח החסידות והמעשים הטובים מכאן, ורוח חוסר החסידות והמעשים הרעים מכאן, והסתירה ביניהם היא גמורה. הוא הדין גם לגבי נושאי המוסר ואי-המוסר: אף הם רחוקים אלה מאלה ללא כל אפשרות של גישור ביניהם. אין אדם בעל מידות לחצאין ואין אדם מחוסר מידות לחצאין. מי שהגיע למדרגת בעל-מידות הגיע תיכף למדרגה העליונה, ומי שלא הגיע אליה לא הגיע אליה כלל. מרחק קטן או גדול ממנה אינו מעלה ואינו מוריד; משל לשני בני אדם, שאחד מהם נמצא בעומק של אמה והשני בעומק של חמש מאות אמות מתחת לשטח המים: שניהם טובעים במידה שווה.²⁹ חוסר פשרה קדני זה של תורת הסטואה הוא בניגוד גמור לחיים ולמצאות, כפי שהדגישו מתנגדי הסטואה והרגישו גם מצדדיה. לפיכך ראו אלה הכרח לעצמם להמתיק את תורתם על-ידי הנהגת כמה הבדלי דרגה בטיב וברע וגם בטובים וברעים. אמנם אין הבדל מוחלט בין החסאים, אבל יש הבדל יחסי ביניהם במובן זה, שכמה מהם ניתנים לתיקון ולריפוי וכמה מהם אינם מסוגלים לכך ואין להם כל תרופה.³⁰ נראה לי, שההבדלה אינה אלא זו, שראובן מעיר עליה בנאומו: אמנם במובן מוחלט אין כל הבדל, אם יוסף יירצח בדרך זו או אחרת, אולם במובן יחסי יש הבדל, אם האחים יבצעו את מעשם באופן אכזרי ביותר על-ידי שפיקת-דם בעצם ידיהם או יסכימו „להמתיק את הרעה על-ידי אופן המיתה". טענתו של ראובן, לפי יוסף, נעוצה איפוא בתורת המוסר הסטואית והוא עצמו מופיע לפני הקורא ההלניסטי-הרומאי כמצדדה.

התיאור הפסיכולוגי החדש של דמויות המקרא מתבלט ביחוד בשעה שמחברנו מגיע למקומות, שתוכן הספור יעדם מראש, לפי הנוהג של הספרות ההלניסטית, לדרך תיאור זו. כוונתי לספורי המקרא המתארים יחסים בין גבר לאשה. כבר הדגשתי למעלה, שאפיון של דמויות המקרא ניכר רק מתוך מעשיהן, ואילו ב"קדמוניות" אנו רואים אותן מן הצד הפסיכולוגי והמעשים משמשים לו אישור בלבד. ההבדל הזה מתבלט ביחוד בתיאור עלילות-עגבים בשתי היצירות. במקרא אין אנו שומעים כלל על רגשות הגבורים ואין אנו יודעים דבר על התמורות החלות בהם. הספור המקראי מפנה את לבו רק לשלבי ההתפתחות של העלילה הממשית וממנה אפשר להקיש על התפתחות העלילה הנפשית. ההפך הגמור הוא בתיאור „קדמוניות". כאן אין העלילה הממשית אלא תופעת-לואי לעיקר, שהוא תיאור מצבי-הנפש של הגבורים וחילופיהם בהתאם לחילוף המצב החיצוני. אין הקורא מצוה לפרש את המעשים פירוש פסיכולוגי, כדי לעמוד על מצב רוחו של הגבור, כי המחבר פורש לפנינו את כל תמורות נפשו ומנתחן אחת אחת ומסביר בהן את מעשיו. אלה אינם תיאורים פסיכולוגיים כלליים של גבורי העלילה אלא ניתוחים מפורטים לפי המין: יוסף מנתח את תפקידו הפסיכולוגי של כל מין בעלילות-עגבים ומשקף בו את-תפקידו המעשי בעלילה. תהיה זאת טעות לאמור, שהתיאורים הפסיכולוגיים האלה הם המצאתו של יוסף, אנחנו רשאים להגיד

²⁹ Plut., de c. not. 10, 4. הוה; Barth, Die Stoa, S. 119f.; Zeller, Die Philosophie der Griechen, Bd. III/1, S. 249ff.

³⁰ הוה על צד זה של השיטה הסטואית. Barth, o. c. S. 123 ff.; Zeller, o. c. Bd. III/1 S. 254f.; 256ff.

בבטחון גמור, שיוסף שאב מן המוכן והעביר תמונות וניתוחים מלוא-חפניו מספרות-האהבה ההלניסטית, ביחוד מן הספור ההלניסטי. דוגמה מאלפת ביותר הוא ספור יוסף ואשת פוטיפר. כיצד מתאר המקרא את המעשה? התורה מספרת לנו בלי הקפות את תשוקת האשה וסמוך לה את תביעתה בפה. בראשית ל"ט, ז': „ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף ותאמר: „שכבה עמי“. אין אנו שומעים, מה קדם לדברים אלה, מה עורר את תשוקתה, ומה הוא המעבר מדרגת-התפתחות זו של העלילה לדרגה, בה יכלה לתבוע את יוסף. התורה מבליעה את כל אלה ומניחה לקורא להשלים את ספור המעשה החיצוני בתיאור העלילה הפנימית, ביתר דיוק, היא דולגת על אלה מתוך הנחה, שחשוב רק המעשה גופו, ואילו המחשבה שהולידה את המעשה היא נטולה כל ערך ממשי ואינה מעוררת ענין לאחר שעשתה את המוטל עליה. התביעה בפה מחייבת תשובה בפה. והתורה מספרת (שם, שם ח—ט'): „וימאן ויאמר אל אשת אדוני: הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי, איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים“. הנימוק שבפי יוסף היא החובה לנהוג בהגינות כלפי אדוניו — פרט ממשי, המוסיף אור על העלילה כולה. אין יוסף מדבר במישרין על האשה ודרישתה, ועוד פחות מזה — על הנימוקים הפנימיים שהניעוהו לכך. אילו הרחיבה התורה דיבור על כל אלה, לא זו בלבד שלא היתה מפתחת את העלילה הממשית, אלא היתה מערפלת אותה. ודוקא עלילה זו היא העיקר, כפי שאנו למדים מזה, שהתורה אינה מספרת לנו את התפתחות הענינים בין האשה ליוסף לאחר השיחה הראשונה ביניהם, אלא מסתפקת במלים (שם, שם י'): „ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה“. אין אנו שומעים דבר על נימוקי האשה לאחר שנתקלה בסירוב, והרי השכל מחייב, שהוכרחה לנמק את תביעתה השניה לאחר שנדחתה הראשונה. כמו בשיחה הראשונה כן גם אחר-כך העיקר הם לא הנימוקים אלא עצם הדרישה. משום כך מסתפקת התורה גם כאן בשתי המלים של פסוק ז': „שכבה עמי“, אותו דבר אנו רואים גם בשלב השלישי של הספור: יוסף בא הביתה לעשות מלאכתו והאשה הופשת בבגדו ותובעת אותו בפה: „שכבה עמי“ (שם, שם י"א—י"ב). גם הפעם אין אנו רואים נסיון נואש אחרון של האשה לפתות את יוסף בנימוקים נפשיים, כדי לעורר בו רגשי השתתפות בצערה, אלא אנו נתקלים שוב באותן שתי המלים המבטאות את מטרת כל מאמצה הנפשי: „שכבה עמי“.

שונה בתכלית הוא תיאור המעשה ב„קדמוניות“. הוא פותח בנימוקים הפנימיים, שהניעו את אשת פוטיפר לאהוב את יוסף: „כי אשתו של אדוניו אהבה אותו על יפי גזרתו וזריותו בעבודה“. והוא ממשיך: „וחשבה, שתפתחו בנקל לשכב אתה, אם תגלה לו את אהבתה, משום שיהא הדבר בעיניו לאושר (גדול) לו, שגברתו חשקה בו“. המלים האלה מכינות עליה דרמטית בהתפתחות העלילה. המתבר מדגיש דוקא את ההבדל במעמד החברתי בין שני הגבורים, כי הנימוק הזה במיוחד עלול היה להשתיק כל ספק בהצלחת מזימתה של האשה ולנסוך עליה שלווה-רוח גמורה. אותו רגש-שלווה בשלב הראשון של העלילה נחוץ היה לו למחבר בה במידה שרצה לתאר את ההתרגשות ואי-השלווה של האשה בשלב השני, כשבא הסירוב וטפח על פניה: כגודל בטחונה ושמחתה בתחילה כן גדלה התרגשותה ותוגתה בסוף, כאילו נפלה משמים ארץ. המכה באה פתאום ומפני זה גדלה גם התרגשות האשה. מצב מתוח זה נתן לו למחבר הזדמנות מצוינת לתאר את משחק הכוחות הנפשיים והשכליים של שני הגבורים. הוא אינו ממהר, דוגמת המקרא, לספר את הענינים הממשיים, אלא מתעכב במקום זה, כדי לתאר את ההיאבקות בין תאוות האשה לישוב-

דעתו של הגבר. שתי העובדות האלה מציינות את מצב־רוחם של גבורי העלילה. אם האשה כולה אכולה תאוה ואינה מסוגלת לקבל דברים הנאמרים בהגיון, הרי יוסף הוא ההפך הגמור מזה: כולו אומר קור־רוח וצלילות־דעת. ואלה באו לו מתוך עקרונית־החיים שלו, שהיו קבועים ועומדים מלכתחילה: הוא דחה את הצעת האשה, משום שזו מתנגדת לעקרונותיו, הן ביחס אל אדוניו, שהיטיב עמו, והן ביחס למעשה עצמו, שנראה לו שלילי מבחינה מוסרית. אולם מהיותו זהיר בכבוד האשה־הגברת, אינו מגדיר את הצעתה כמעשה לא־מוסרי שיש להתרחק ממנו, אלא משתמש באמצעי של שידול פסיכולוגי עדין: הוא משווה לנגדה את חוסר התקוה להשיג את מבוקשה²¹; עם עובדה זו עליה להשלים לטובתה, ואם תנהג כך, יפוג צערה ממילא והתשוקה תלך ותמוג מאפס תקוה להגשימה. ברם, מצב־רוחה של האשה לא היה מסוגל לקלוט דברי־טעם אלה. מחברנו יודע, ש„התנגדותו של יוסף, שלא ציפתה לה, הגדילה עוד את אהבתה של האשה“, ולפיכך „בהיותה שרויה במצוקה נוראה מתוקף היצר הרע התכוננה לנסות דבר בפעם השניה ולבצע את זממה“. הפעם היא משנה את טכסיסה בשים לב לנסיבות החדשות. אם בשיחה הראשונה לא הרבתה מלים אלא תבעה את יוסף בפה בהיותה בטוחה בהצלחת זממה, היא נאלצת עכשיו להשפיע עליו בהשתדלה לסתור את נימוקי התנהגותו הסרבנית. מבחינה פסיכולוגית מענין לראות, שהיא מסיחה את דעתה דוקא מהנימוק שבו דחה יוסף את הצעתה, כלומר מהנימוק המוסרי, נראה, שלא האמינה לדבריו בשיחה הראשונה, כפי שאפשר לראות בדברי הקנטור שלה לפני בעלה („קדמוניות“ ב ד', ה', § 56): „...ומה שהיה תחילה מתון למראית עין, הרי לא באה לו מתנינותו זו אלא מחמת פחדו מפניו, ואילי מטבעו אין הוא אדם הגון“. אי־האימון הזה מתברר מתוך טעם פסיכולוגי: האשה שבה אינה יכולה בשום פנים להשלים שגבר יעדיף עקרון מוסרי מפשט על אהבתה והיא מבארת את סירובו באופן אחר: הוא אינו מסתפק בזה, שהשפילה את עצמה לפני פעם אחת — היא, הגברת, לפני עבדה — אלא הוא מבקש לראותה בכך פעם נוספת; וגם אפשר שהוא חושד בה, שהיא טומנת לו פח ורוצה להכשילו בפני בעלה. אם אלה הם נימוקיו, אין דבר קל מלהוכיח, שאין שחר לחששות אלה, שכן היא באה אליו שוב בבקשה וביתר תוקף ומרץ: היא מוותרת על החגיגה, משום רצונה להתיחד עמו; וראה לכך, שאין היא חורשת עליו כל רעה, תשמש העובדה, שהיא מוסיפה לעמוד על דרישתה. טענותיה אלה של האשה מעידות, שקיפחה את שארית רגש־הכבוד לעצמה ואין בה שום מעצור פנימי להשפלתה. והיא מרחיקה עוד לכת עד כדי להבטיח ליוסף מתנות, אם יאות לבקשתה. בזה הגיעה לקצה הגבול של כניעה נפשית; ואם גם אמצעי זה אינו יכול לרכך את לב יוסף, אין דרך אחרת אלא להשתמש בכוח איומים: מה שלא יעשו שידולי השכל יעשה פחד העונש.

אולם יוסף אינו מודה בנימוקים, שהאשה מיחסת לו, אלא עומד בסירובו מתוך נימוק אחד ויחיד — הנימוק המוסרי. הוא „לא נפתה מרחמנות למעשה פריצות ולא הוכרח לכך מתוך פחד“ (שם, שם ד ד' § 50). הוא מוכן אפילו להביא ראיה ניצחת לדבריו בקבלו עליו עונש חמור שלא בצדק; זאת על האשה לדעת ואל לה לשגות בחלומות־שוא. אולם אין הוא מסתפק בקביעת עמדתו כלפי הענין, אלא רוצה גם לעזור לה. בשיחה הראשונה ניסה להוכיח לה, שסוף תאוה להימוג, אם תשכיל להבין שאין לה תקוה להגשימה. מאז היתה לו הזדמנות להוכיח, שבדרך זו לא יצלה להשפיע עליה, שתרפה ממוזמתה: התאוה השתלטה לגמרי על תבונתה. אין כל אפשרות לשכך את היצר המתפרץ, אלא יש להפנותו לאפיק אחר. ויוסף מיעץ לאשה לשקול ברוחה, מה עדיף:

31. קדמוניות ב ד', ב' (43 §).

תענוג חולף, שיש עמו פחד תמיד שמא יוודע הדבר ברבים, או אותו יחס קבוע בחיי הנשואים, המנחיל לאדם בטחון וכבוד.

דברי יוסף אלה נראו לאשה, שמחשבותיה נתעו לתחום היצר, כלעג מר והיא ניסתה לבצע את זממה בכוח. ומשנכשלה גם בנסיונה זה הפכה אהבתה לשנאה ליהטת, וזו יחד עם רגש הפחד שמא יספר יוסף את המעשה לבעלה, המריצה אותה להקדימו. נשקה הוא נשק נשים — כפי שמוסיף מחברנו, הידע את כערכי לב האשה — כלומר הוצאת דבה. וכדי להקדים חשד מצד בעלה, היא נוקטת כלפיו טכסיס התקפה: הוא אשם בכל! הוא שפינק את העבד העברי וכיבד אותו על פני כל העבדים ומסר לו את כל הבית, עד שגדלה חוצפתו במידה שהעז לנסות דבר אל גברתו בבית אדוניו. כלפי חוץ מעמיד העבד פני איש תם וצנוע, ואילו לאמיתו של דבר אינו אלא מנוול וצבוע. בהדגישה זאת בפני בעלה מתכוונת האשה להכות את יוסף בנשקו הוא ולגרומם להענשתו דוקא על שחסרה לו אותה המידה, שבגללה סירב למעשה להיעתר לבקשתה.

אנו רואים, שתיאור המעשה ב"קדמוניות" מחושב עד פרטי פרטיו. כל גוון וצליל פסיכולוגי הוא במקומו. התקפות והתקפות-נגד מתחלפות לעלילה אמנותית מלוכדת. הליכוד האמנותי הזה בולט ביחוד, כשנשוה את התיאור ב"קדמוניות" עם הספור ב"צוואת יוסף", שמרטין בראון הקדיש לו חקירה מפורטת ביותר³². בראון אומר³³ על מבנה "צוואת יוסף": "זה הוא סדר, כלומר סדר חלקי הספור, המתחיל בשרירות-לב פה ומסתיים שם. הוא יכול להיות קצר ויכול להיות גם ארוך יותר. ביטויי פתיחה, כגון *πρὸς αὐτὸν, πολλὰ αἰῶν, καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ χρόνῳ, καὶ μετὰ τοῦτο, εἶτι δέ, τέλος*, הם אפייניים לסגנון המחבר, המקשר באופן פרימיטיבי ביותר מעשה למעשה. הוא מוכשר ליצור רק מעברים חיצוניים. ואפילו במקום שהמעשה משתלב שלוב אמיץ יותר במעשה הקודם, הרי החוליות המקשרות הן עדיין רק חיצוניות". שונה לגמרי הוא תיאור הספור ב"קדמוניות". כאן אנו רואים תכנית מפורטת ביותר; כל חוליה והנמקתה הפנימית וקשר פנימי אמיץ בין כולן. אם הספור בתירה הוא נובילה, שאופן תיאורה הוא של אמנות-הספור העתיקה, הרי צורת המעשה ב"צוואת יוסף" היא צורת ספור-העגבים ההלניסטי-המזרחי; ואילו ב"קדמוניות" רואים אנו מעשה ידי אמן ריטורי, המחקה את ספור-העגבים הריטורי של היוונים עד לפרטי פרטיו³⁴. לא זו בלבד שהנאומים בין שני הגבורים על כל גיונם הפסיכולוגי הדק והמעודן בנויים לפי אמנות-הספור ההלניסטי-הריטורי, אלא גם המוטיבים של עצם העלילה מוצאם משם, אם כי אפשר שיש בהם גם כאלה, שיוסף ידעם מתוך האגדה. אנו שומעים, שהאשה מאיימת על יוסף להוציא את דיבתו רעה לפי בעלה, אם לא יעשה רצונה, ואז "כלום לא יועיל לו, כשתפנה אל בעלה בקטיגוריה ותבדה מלכה נסיון-אונס, שכן פוטיפר יטה לבו לדבריה יותר מלדבריו ואפילו יהיו טבועים ביותר בחותם האמת" ("קדמוניות" ב ד', ג' 49 §). האשה מתוארת כאן כשולטת בבעלה שלטון בלי-מצרים, הבטוחה בהשפעתה עליו ואינן החוששת, שמא יאמין לאחד ולא לה. הטיפוס הזה של האשה התקיפה, המוכנה אפילו למעשה-רצח ובלבד שתבצע זממה, מצוי ברומן ההלניסטי³⁵. ב"קדמוניות" אין אנו רואים קיצוניות כזו באיומי האשה, אבל עצם המוטיב ישנו; ההבדל אינו במהות אלא בגוון.

מצד שני מבטיחה האשה, ליוסף טובות גדולות עוד מאלה, שכבר זכה להן, אם לא יסרב. גם מוטיב

³² Ibid. p. 87. ³³ o. c. p. 46ff.

³⁴ M. Braun, o. c. p. 90 (cf. idem, Griechischer Roman und hellenistische Geschichtschreibung, S. 25ff).

³⁵ M. Braun, o. c. p. 55ff. השוה

יודע לי מתוך החיבור האנגלי, את הספר עצמו לא השגתי).

ההבטחה מוצאו מהרומן ההלניסטי, שבו אנו שומעים לעתים קרובות, כיצד האשה, המחזרת אחרי העלם הסרבן, מבטיחה לו את כל רכושה, אם ייעתר לבקשתה³⁶. ב"קדמוניות" אין האשה מבטיחה ליוסף את כל הרכושו, אלא רק יתרונות גדולים. והטעם הוא, שברומן ההלניסטי האשה היא פנויה מבעלה ועל כן היא יכולה לעשות ברכוש כרצונה³⁷, ואילו ב"קדמוניות" הבעל חי ואין האשה זוממת לסלקו³⁸, ואין היא יכולה איפוא להבטיח יותר ממה שהיא מבטיחה³⁹.

מוטיב הלניסטי אחד בספור שלנו ב"קדמוניות" היא קביעת השיחה השניה בין האשה ליוסף ביום חגיגה ציבורית; הוא שגזר ביותר ברומן ההלניסטי, הנוהג לקבוע את פגישתם הראשונה של הגבורים בהזדמנות מעין זאת⁴⁰. מוטיב זה ידוע גם במדרש, ואפשר שהיה ידוע ליוסף גם מתוך האגדה⁴¹. הוא הדין בניגע לתיאור התנהגות האשה לאחר נסיון האונס שלא הצליח: הוא נעשה לפי כל פרטי הטכניקה השגורה ברומן ההלניסטי⁴².

3. השאיפה להלביש את התיאור צורה, המתקבלת על דעת הקהל ההלניסטי-הרומאי, בולטת גם מתוך אופן ספור עובדות ומעשים מקראיים ב"קדמוניות". מעשיהם של קין ובניו, כפי שהם מתוארים כאן, מובנים ביחוד מתוך האגדה היוונית על ארבע תקופות העולם, שהאחרונה, תקופת הברזל היא הגרועה שבהן. על קין אומר יוסף ("קדמוניות" א' ב', ב' 60—62 §§): "הוא השפיע על גופו כל תענוג, אפילו נצטרך להשיגו בדרך של זודן כלפי חבריו וכן הגדיל את כל נכסי ביתו בדרכי גזל ועושק, והיה מעורר את כל הבריות שפגש לתענוגים ולמעשי לסטים... היא שם קץ לדרכי השלום, בהם היו הבריות שרויים בתחילה על-ידי המצאת המידות המשקלים, והפך את חייהם שהיו טהורים ונדיבים מחמת חוסר כל ידיעה בענינים אלה, לחיי ערמה. הוא היה הראשון ששם גבולות לקרקע ובנה עיר וביצרה בחומה".

אמנם אין ספק, שיש קירבה מסוימת בין תיאור תובל-קין, ממצאי המלחמה וכלי-הזין, ובין דברי פילון על בני קין⁴³; וכן יש להניח, שגם באגדה היו כמה קוים בתיאור קין ובניו, שלא היו רחוקים מן התיאור ב"קדמוניות". אולם אלה גם אלה מוצאם מהאגדה היוונית הנזכרת, שצורתה העתיקה ביותר שנשתמרה לנו היא זו שאצל הסיודוס (השוה הערה 22, ספר א'). הרומאים קיבלו מהיוונים ואובידיוס מתאר את קלקול העולם בתקופת הברזל בחרוזים יפים אלה:

....דור-בְּרָזֶל אֶז קָם בְּאַתְרוֹנָה,

נִקְבְּצוּ בָּאו גַם יַחַד כָּל חָטָא וְכָל עֲוֹן כְּלִילָיָה:

תָּמוּ אָמוֹנִים מֵאַרְץ וַיִּשָּׂר וְתַמַּת עֲנוּיִם,

תַּחְתָּם יָבֵאוּ וַיִּשְׂאוּ מְקוֹמָם אֶךְ מִרְמָה וַיִּשְׁעוּ,

חָמָס וְנִכְלֵי כְלִיעַל וְאַהֲבַת בְּצַע – מַעֲשֵׂקוֹת.

יִרְדֵי תָּיִם מִפְּרִשֵׁיהֶם צָרְרוּ בְּכַנְפֵי-הָרוֹת.

³⁶ M. Braun, o. c. p. 49 f.

³⁷ M. Braun, ibid.

³⁸—39. מה שאין כן במעשה אשת פוטיפר לפי צוואת יוסף, השוה 55: 59, M. Brau, o. c. p.

0. השוה Rhode, Der griechische Roman, S. 155.

⁴¹. השוה למשל בב"ר מ"ז, ז' (ע' 1071/2 ת.). והשוה הערה 30 למקום בספר ב בקדמוניות.

⁴². ביחוד בולט הדבר בתיאור מראה התיצוני של האשה לאחר שלא הצליחה לאנס את יוסף: הוא מראה שיוסף בקי במלאכה זו ושהטכניקה הספרותית בתחום זה היתה קבועה ועומדת זה כבר בהתאם לתיאוריה הספרותית. כיוצא בו יצר הרומן ההלני-

סטי טיטוס קבוע של תיאור פגישתם הראשונה של הנאהבים, השוה Rhode, o. c. p. 156ff.

⁴³. השוה De posteritate Caini §§ 117—119.

טָרָם יִדְעוּהוּ עַד הַנָּה וְאָרְן מִתְעַרָּה בְּהָרִים
 בְּרַד מִמְרוֹמָיו, יִלְפֶּת דְּרָכּוֹ בֵּין גְּלֵי מְרַחֲקִים.
 שְׂדֵמָה, זוּ הִיְתָה נִחְלַת כָּל-אָדָם בְּשֵׁמֶשׁ וְאוֹיֵר,
 נִטָּה עָלֶיהָ הַמּוֹדֵד אֶת קוֹו וַיִּצָּב גְּבוּלֶיהָ.
 דִּי עוֹד לֹא יֵאמֶר הָאָדָם, כִּי יִדְרֹשׁ מִחִיק הָאָדָמָה
 תְּרוּמַת תְּנוּבָתָהּ וּפְרִיָּה לְמַכְבִּיר, אִזּוּ יִקְרַע סְגוֹר-לִבָּהּ
 הַלֵּךְ וְנִעְמַק שְׂאוּלָּהּ, עַד יִרְכָּתִי אֶרֶץ רְפָאִים
 לְחַפּוֹר מְטֻמָּנִים הֶחָבֹאוּ וְאוֹצְרוֹת, מִכְּאוֹבִים אֶתְרִיתָם.
 יֵאָתֶה בְּרוּל מְשַׁפֵּל וְזָהָב קוֹבֵעַ נְפֹשׁוֹת,
 אֶתֶם מִלְחָמָה הַעוֹשָׂה בְּשִׁנְיָהֶם גַּם יָחַד מְלֹאכְתָּהּ,
 זְרוּעָה חֲמוּצָה בְּדָם וּבְצִלְצָלִי נִשְׁק רֹעֵפֶשֶׁת.
 חֲמָס הָאֶרֶץ מְלֹאָה...⁴⁴

הנפילים של התורה עשו מעשים, הדומים למעשיהם של הגיגנטים („קדמוניות“ א ג/ א' 73 §).
 ישוב הארץ אחרי המבול הקיף את היבשה מהודו ועד עמודי הרקלס, כלומר את האינקויני (שם,
 שם ו/ א' 122 §). אברהם יושב לפני פתח החצר (שם, שם י"א, ב' 196 §), ולא, כמו שכתוב
 בתורה (בראשית י"ח, א'), לפני פתח האהל. סדום נשרפת בחץ ששלח אלהים, תמונה המזכירה את
 הברק שיופיטר משלח באויביו (והשוה הערה 238 לספר א'). דור הפלגה עצם מאוד, עד שהארץ
 לא יכלה להחיות את המון הנוער הפורח. מפני רבוי האוכלוסין ציוה להם אלהים להחלק
 למסומות-ישוב חדשים *στέλλειν, κοίτισταὶ ἀποικίας* וברומית *colonias deducere*, תמונה לקוחה מעולם
 המושגים ההלניסטי-הרומאי (שם, שם ד/ א' 111—110 §). אותו דבר אנו קוראים על אברהם,
 ששלח את בני קטורה לייסד ישובים חדשים (שם, שם ט"ו, 238—241 §). אברהם ירד מצרימה,
 כדי להכיר את דעותיהם של כהני מצרים בעניני דת ולקבלן, אם ימצאן נכונות (שם, שם ח/ א'
 161 §). דוגמה זו מראה באופן בולט ביותר את כוונת היוזן של ספורי המקרא והתאמתם להשקפות
 העולם ההלניסטי-הרומאי. אברהם איננו אדם, שאינו יודע פשרה בעניני דת והחושב כל אמונה
 אחרת, חוץ מאמונתו, לעבודה זרה שאין להתוכח עליה ויש לדחותה בשתי ידיים — אלא הוא
 פילוסוף נאור ומתון, שאינו מודה בשום דבר ואינו דוחה שום דבר אלא אם כן בחן אותו בהגיונו.
 נסיעת אברהם מצרימה מתוארת כנסיעת ראש אסכולה פילוסופית הלניסטית הבא להתוכח עם
 ראשי האסכולה היריבה.

הזדמנות נוחה מאוד ליוזן ספורי-מעשים של המקרא רואה יוסף לעצמו במקומות המהווים גוש
 ספורי מלוכד לעצמו. לאלה שייך מעשה יוסף ואחיו, שעליו פרסם ספרי דובסקי מחקר מפורט⁴⁵.
 משפע החומר הצבור בספר הזה נזכיר רק כמה פרטים: יוזן תיאור הפגישה בין פרעה ויוסף (ע'
 105); הלום פרעה (ע' 105 וגו'); פגישת יוסף ואחיו והמשך העלילה (ע' 122 והלאה).
 גוש אחר, שיוזן על-ידי יוסף, הוא תיאור בעורי משה. חשוב בנידון זה בעיקר הספור על נשואי
 משה עם תרביץ הנסיכה הכושית. עיקר הספור הוא, שהנסיכה חשקה במשה שבצבא האויב

⁴⁴ Metamorphoses I, 127 ss. התרגום הוא מאת יהושע טרידמן (התקופה, כרך ג') והוא חפשי במדה רבה.

⁴⁵ הנאתיו בעהרה 20 של הפרק השני.

והסגירה בידו את העיר בתנאי שתינשא לו. פרט זה חסר אצל פסיבדו־אַרטפנוס, המספר את מלחמת כוש של משה, והוא ישנו אצל יוסף, שלקחו, כפי שהעירונו למעלה, מתוך מדרש געורי משה מקביל לזה, שעליו היה מבוסס ספורו של פסיבדו־אַרטפנוס, אלא מאוחר ממנו ולפיכך עשיר ממנו בתכנו: הוא הכיל, בניגוד לטופס של פסיבדו־אַרטפנוס, את הספור על תרביץ ומשה, ויוסף לקחו מכאן. ספור זה מבוסס, כמובן, על במדבר י"א, א', פסוק הסותר את המסופר על נשואי משה עם צפורה המדינית. המדרש הארצישראלי משתדל לתרץ את הקושיה בזוהו את הכושית עם צפורה, השהו ספרי במדבר י"ב, א': „האשה הכושית, וכי כושית היתה? והלא מדינית היתה, ומה ת"ל כושית? מה כושי משונה בעורו, כך צפורה משונה בנויה מכל הנשים"; השהו עוד מועד קטן ט"ו, ע"ב. גם המדרש ההלניסטי, לכל הפחות חלק ממנו, קיבל את הפירוש הזה, כפי שיוצא מדמטריוס אצל אַבסביוס⁴⁶. אולם דרש זה לא נתקבל על דעת כל בעלי המדרש והיו ששאלו לטעמו של הכתוב. תשובתם היתה, שאמנם משה נשא אשה כושית. איפה ובאיזו הודמנות? בחפושיה אחרי תשובה מתאימה נאחזה האגדה בספור על מלחמת משה בכוש ושילבה אגדה על נשואי משה עם הגסיכה הכושית תרביץ, שהסגירה את עירה לשר צבא האויב⁴⁷. והנה כבר העירו חכמים⁴⁸, שהספור הזה שייך לסוג הספורים הבנויים לפי המעשיות היווניות על בגידת אשה בעיר־מולדתה בגלל אהבתה לשר צבא האויב⁴⁹. השימוש במוטיב ספרותי יווני לישוב קושי פרשני בתורה מסתבר רק בחוגים הלניסטיים־יהודיים. יוסף הרגיש בלי ספק במהותו ההלנית־הנכרית של ספור תרביץ ומשה: ספור המניח, שמשה נשא אשה כושית פשוטו כמשמעו ולא כפי שהאגדה הארצישראלית משתדלת לפרש⁵⁰, הוא בהכרח נכרי בעיני יהודי ארצישראלי. ואם אנו רואים, שיוסף בכל זאת צירפו אל ספורו, אף־על־פי שלא מצאו אצל פסיבדו־אַרטפנוס, הרי מסתבר הדבר רק מתיך רצונו להכניס בתיאור חיי המחוקק גוון הלניסטי, שיוכיח לקהל הקוראים הנכרים, שטענתם על גוהג ה־ *ἀμύξια* של היהודים אינה נכונה ביסודה. שהרי משה בכבודו ובעצמו נשא אשה נכרית. משום כך רואה הוא הכרח לעצמו לקרב את דמותו לאופן תפישתם ולהשקפתם של החוגים ההלניסטיים־הרומאים, בהשוותו אותו למינוס ולאחרים (נגד אַפיון ב', ט"ז § 161), אף־על־פי שהוא לכשעצמו אינו מטיל ספק בכך, שלא קם כמשה נביא ואיש אלהים⁵¹. והוא הדבר הבא ב"קדמוניות" לידי גילוי: אמונתו הפרטית של יוסף לחד, וצורך התיאור של הנושא היהודי בשביל הקהל ההלניסטי־הרומאי לחד.

אותה „הנהלת־חשבונות כפולה" אנו רואים גם בתיאור מעשי־גנסיים שבמקרא. לדעתי אין להודות להייגמן⁵², שהנס אינו בעיניו עיקר האמונה, אלא הוא מקריב את הנס כדי לזכות בהסכמת הקורא ההלניסטי. ראייה חותכת לכך הם דבריו על מעמד הר סיני: „על הדברים האלה (כלומר על גילוי השכינה בהר סיני!) יכול כל אחד מקוראי בעתיד לחשוב כאוות נפשו; אולם אני מוכרח לספר את הדברים כמו שכתוב בכתבי־הקודש" („קדמוניות" ג ה', ב' § 81). מובן מאליו, שאין יוסף לכשעצמו מטיל ספק במעמד הר סיני כפי

M. Braun, o. c. p. 98ff. 47

השהו Freudenthal, Alexander Polyhistor, S. 44, Anm. 46

Wendland, De fabellis antiquis earumque ad Christianos propagatione, Programm Göttingen 1911, S. 18. cf. השהו 48

M. Braun, o. c. p. 98f השהו 49

Braun, o. c. p. 98, nn. 4-5

50 השהו את המצום מספרי במדבר המובא למעלה והמשתדל לפרש את הויהו: כושית = צפורה. אולם תרגום יונתן מבדיל בין צפורה והכושית ומחליט, שהמדובר בכושית ממש.

51 השקפה אחרת על כל שאלת הסיפור על משה ותרביץ בקדמוניות אצל רמפורט צ' 28 והלאה, פיסקא 123; גם רמפורט

(צ' 177, הערה 142) סבור, שארטפנוס לא ידע את הסיפור ועל כן לא הביאו. 52 עיין ציון ה', ע' 188.

שהוא מתואר בתורה, ולא עוד אלא שהוא מחייב בלי ספק כל יהודי להאמין בכך, שהרי הוא מסכים שמשנה דן לכף חובה את כל הכופרים בעיקר („קדמוניות“, הקדמה ד', § 21) והרי כפירה במעמד הר סיני כמתואר בתורה היא בודאי כפירה בעיקר. ובכל זאת, בבואו לתאר את הענין לקהל קוראיו ההלניסטיים-הרומאים, הוא מדבר בלשון הנזכרת. אפילו בעיקר העיקרים של האמונה היהודית — אמונתו הפרטית והצורך הספרותי הם שני דברים נבדלים. בפנותו אל הקהל הנכרי אין הוא רואה ברירה בידו אלא להגיד בברור, שאין ספורי התורה על מעשי-נסים מחייבים אותם להאמין בהם והוא עצמו אינו אלא מוסר את דברי הכתוב, והרי דברים אלה כמוהם כדברי מינות! ואם בנס עיקרי כמעמד הר סיני כך — בנסים אחרים, שחשיבותם פחותה, על אחת כמה וכמה. אנו רואים, שיוסף מוותר על כמה נסים כגון הכפלת המן ביום הששי, נס גדעון, עליית אליהו השמימה, או מפשיט אותם את המיפלא שבהם ומפרשם בדרך הטבע: את קריעת ים-סוף הוא משווה ל„קריעת ים פמפליה“ במסע אלכסנדר הגדול („קדמוניות“ ב ט"ו, ה', 347—348 §§); השוה בפירושו ספר ב, הערה 164); המתקת מי מרה הוא מעשה טבעי (ספר ג א', ב' § 8); אריכות הימים של הדורות מאדם הראשון עד המבול באה מחסדי אלהים לאהוביו וגם ממוזנותיהם המיוחדים של בני האדם בימים ההם (ספר א ג', ט' 104—108 §§); הנס שבמתן המן נחלש על-ידי הערה, ש עוד בימיו של יוסף היה מצוי בארצות, בהן עברו בני ישראל, גשם דומה למן. מכאן שיש לראות במן תופעה טבעית; הצלתם של יהושפט מלך יהודה ויורם מלך ישראל בדרך נס במדבר באה להם על-ידי גשמי-הזעף, שנתכו בהרים ומלאו את אפיקי-הנחל מים (ספר ט ג', ב' § 37)⁵³.

כל זה מראה, שהכיוון הכללי של התיאור הוא לקרב את הנושא היהודי לקורא ההלניסטי-הרומאי על-ידי הכנסת מושגים הקרובים לרוחו, שיהפכו את חיבורו של יוסף לספר, שהנכרי ירוץ בו. אין יוסף דורש מהקורא הוזה יותר מדי. הברירה בידו להחליט, עד איזה נקודה הוא מוכן לקבל את העובדות המסופרות. יוסף לא זו בלבד שאינו מדקדק עם הקהל ההלניסטי-הרומאי כחוט השערה, אלא עוד עוזר על ידו בוותרו על כמה ענינים או בהפשיטו אותם את המופלא שבהם. אין לראות ב„קדמוניות“ חולשת-דעת כל-שהיא בגלל אי-הדיוקים בתיאור הענינים. כיונתו של יוסף אינה מדעית, כלומר אין הוא רוצה למעשה⁵⁴ להקנות לקראו ידיעות מן העבר היהודי אך ורק על יסוד המציאות התעודתית, אלא ברצונו לכתוב בשביל הקורא ההלניסטי ספר, שעם היותו מבוסס גם על תעודות המסורת ונועד להפיץ אמת על היהודים והיהדות בחוגי הנכרים, צריך הוא להיות מותאם לטעמם ולו גם במחיר חלק ידוע מן הדיוק; שאם לא כן אין כל תקוה לחבבו על הקהל. ה„קדמוניות“ הוא ספר תעמולה לא רק לעם היהודי, אלא במידה לא פחותה אולי גם ליוסף הסופר.

4. גם בשטח דת ישראל משתדל יוסף להנעים לקורא ההלניסטי-הרומאי את הקריאה בספרו. גם כאן — ודבר זה אפייני ליהדות ההלניסטית בכלל וליוסף בפרט — נוהג הוא לפי שיטת „הנהלת החשבונות הכפולה“. אין לומר, שיוסף כופר באחד מיסודות הדת היהודית ועיקריה; להפך, דביקותו בדת אבותיו אינה מוטלת בספק. אבל הצורך הספרותי והלאומי-מדיני, שעליו נעמוד להלן, גרם לכך, שקיבל כמה מושגים דתיים חשובים של היוונים, אם לא בצורתם המחלטת, הרי בצורה מפשרת. היסודות הנכריים האלה בחיבור היהודי צריכים היו לשוות לן צביון הלניסטי ולהעלות את ערכו בעיני קהל הקוראים ההלניסטיים. אמנם אין להגיד, שכולם

53. השוה את השקפתו של היינמן על הענין הזה, שם שם. Schlatter, Die Theologie des Judentums, S. 24, 54.

כאחד באו אל יוסף ללא צל של פקפוק ממקור יווני. לסוג המוטל בספק שייך למשל המושג „אלהות“ θεῖον τὸ שאנו מוצאים אותו במקומות רבים ב„קדמוניות“; נביא כמה מהם: ספר ב ב', א' (§ 8): „וכל כך היה אלהים משגיח עליו ודואג לאשרו...“; ב ב', ג' (§ 13): „אולם אלהים בא בתרעומת על קנאתם...“; ב י"ד, א' (§ 293): „שעליהם להזהר ולעשות מעשים שאינם עלולים להראות כעלבין בעיני אלהים ולעורר את כעסו...“; ב י"ד, ג' (§ 300): „משום כך שלח אלהים בו שוב פגע אחר...“; ג א', ו' (§ 31): „ועוד כיום מרוה את כל המקום ההוא גשם דומה לזה ששלח אלהים אז...“; ד ו', ד' (§ 116): „ואף בהיותם המון רב כזה לא יימנע אלהים מלספק להם שפע של נכסים שונים...“; ד ו', ה' (§ 124): „...לא התיר אלהים את הקללות על ישראל...“ והשוה עוד: ה א', ח' (§ 31); ה א', כ"ח (§ 116); ה ב', ד' (§ 133); ו א', א' (§ 3); ו ו', ב' (§ 102); ו י"ב, ז' (§ 262); ז ה', א' (§ 96); ז י"א, ג' (§ 270); ז ט"ו, א' (§ 385); ח י"ב, א' (§ 290); ח ט"ו, א' (§ 394); ח ט"ו, ו' (§ 418); ט ד', ד' (§ 60); ט ח', א' (§ 160); י א', א' (§ 51); י ט', ז' (§ 180).

שְׁלֵטֵר אומר ג': „לעתים קרובות שם יוסף θεῖον τὸ במקום θεός ὁ בלי שיתכוון לשלול בזה את התפישה האישית של רעיון האלהים. יתכן לעתים, כי יש בו הרגשה, שכל מה שנאמר על אלהים נתקל בסוד. חוץ מאלהים יש עוד כוחות שאינם מן העולם הזה והמלה θεῖον τὸ עלולה לשמש מכנה כולל לכל אותו העולם האחר, שהיא מעל לעולם הנגלה“. ואמנם כן, בסקרנו את המקומות שהבאנו למעלה הננו רואים, שמצד אחד אין הבדל בין θεός ὁ לבין θεῖον τὸ ומצד שני יש במושג θεῖον τὸ משהו מפשט, לא־איש, שתרגומו העברי הוא: אלהות. ונשאלת השאלה: האם יוסף משתמש בקנין יהודי או ביסוד נכרי־הלניסטי, שהוא מכניסו מתוך כוונה ידועה לספר? צורה מפשטת זו של θεός ὁ נמצאת, כפי הנראה, בפעם הראשונה אצל הרודוטוס (1,32): האלהות עינה צרה (באשרם של בני האדם). במקום אחר (3,108) מדבר הוא על השגחת האלהות. פסנופון (Cyrupaed. 4, [2,15]) מדבר על יראת האלהות. Hellen. (75,13) קובעת האלהות, עד איזה זמן רשאים לנצח אנשי אפמינונדס, אולם יתכן, שהכוונה במקום זה לגורל, הנקרא θεῖον τὸ. גם אפלטון מדבר על θεῖον τὸ על־האלהות וגם על הטבע האהי. סופרים נוצרים שונים משתמשים בביטוי הזה, כדי לציין את ההשגחה האלהית בעולם (providentia divina). ; גם בדרך כלל מציינת המלה את אל הנוצרים, כלומר אל אישי. אות־דבר רואים אנו גם אצל יוסף: ב„קדמוניות“ ב ב', א' (§ 8) θεῖον τὸ אינו אלא ההשגחה, המשגיחה על יעקב והשמה דעתה על אשרו. מצד שני, כשאנו שומעים, שה־θεῖον τὸ משלח פגעים בפרעה, הרי ברור, שמדובר כאן על האל האישי של המקרא. השימוש הלשוני של הסופרים הנוצרים נובע במידה שזה מן השימוש הלשוני ההלניסטי והיהודי. כי מסתבר, שגם היהדות הטביעה את חותמה עליו, מאחר שהמושג „אלהות“ מצוי בספרא קדושים ח', כלומר במאה השנייה לספירה: „אם פונה אתה אחריהם, אתה עושה אותם אלהות“. לעומת זאת לא ידוע, אם הביטוי „אלהות“ היה נהוג בארץ־ישראל כבר במאה הראשונה. משום כך אין להכריע, אם יוסף משתמש במושג θεῖον τὸ כבתרגום „אלהות“ השגורה בפיו או אם אין זה אלא העברת ביטוי יווני לשטח יהודי, כדי להעלות על־ידי כך את צביונו ההלניסטי של חיבורו ולחבבו יותר על קהל הקוראים הנכרים.

ועם זה נראה לי, שהשימוש במושג εἰσαρμμένω ב„קדמוניות“ אינו אלא פרכים הלניסטי של

החיבור. אמנם מושג הגורל כשלעצמו אינו זר ליהדות⁵⁵. יוסף מספר ב„מלחמות“ (ב ח' י"ד, § 162; § 164) וב„קדמוניות“ (יג ה', ט', §§ 173—171; יח א', ג—ד, §§ 18—12) על יחס הכיתות אל שאלה זו. אולם אפילו הכיתות, שהודו בהשפעת ה„גורל“ על חיי האדם, לא ראו בו כוח עצמאי, שהעולם נתון בידו לשבת ולחסד, אלא צורה של רצון אלהים. יוסף מביע את ההשקפה הזאת בכמה מקומות — השוה „קדמוניות“ יט י"ח, ב' § 347⁵⁶; „מלחמות“ ד י' ז' § 622) ⁵⁷ — ומסתבר, שזאת היא השקפתו האישית⁵⁸. הגורל, εἰμαρμένη, מקדים את בעשא ומחיש את קצו בטרם הספיק להמשיך במלחמתו נגד אסא. אולם ה„גורל“ כאן אינו אלא סופו הטבעי של המלך הנתון, גם לפי יוסף, בידי שמים; אחאב נדחק אל מלחמתו האחרונה ביד הגורל („קדמוניות“ ח ט"ו, י' § 419). אולם הגורל כאן אינו אלא גור-דינו של אלהים, שמיכיהו הזוהר את המלך מפניו. הברירה היתה בידי אחאב, לא להכנס למעגלי פעולתה של הגזרה — בנידון זה האדם חפשי, כפי שהאמינו הפרושים ולפיהם גם יוסף — אולם משעשה כך, שוב אין להימלט ממנה: ה„גורל“, כלומר רצון אלהים, פועל ללא עיכוב, ברם, האם התפישה הזאת מזדהה עם המושג εἰμαρμένη שאנו מוצאים אצל היוונים⁵⁹, ביחוד אצל הסטואה? אסכולה פילוסופית זאת תופשת את המושג εἰμαρμένη כהכרח, שלו כפוף העולם וכל אשר בו, כחוק-ברזל הנובע מן הקשר הטבעי והבלתי-משתנה בין הסיבה והמסובב⁶⁰. המהות הפיסית של ה-εἰμαρμένη אינה אלא זו של „האש היוצרת“, πῦρ τεχνικόν, או של הישות הראשונה, כלומר של נשמת העולם. מצד שני יש לראות את ה-εἰμαρμένη כתבונת העולם, מפני שפעולתה מלאה תבונה. בלשון אחרת: קני פְּרָצוּפִים ל-εἰμαρμένη: היא מזדהה קודם עם הטבע וחוקיו, מפני שהיא יסוד כל ההויה הטבעית; והיא ההשגחה הפעילה בעולם, מפני שהיא יסוד הסדר הנבון השולט בו. מכאן שלא נעשה דבר בעולם אלא אם כן רצון ה-εἰμαρμένη. ההשגחה הוא. לרצון הזה כפופים אפילו האלים, הוא עליון עליהם. מפני זה מנהים אותה עם זיבס⁶¹. מכאן נובעת גם תלותו המיחלטת של האדם ב-εἰμαρμένη. הוא נתון בידה כחומר ביד היוצר ואין הוא נושא באחריות מעשיו. מַפְנֵי:שְׁלֵא הוּא חוֹשֵׁב אֵלָא הִ' εἰμαρμένη היא החושבת והפועלת בו⁶².

מסקירה קצרה זו יוצא, שמושג ה-εἰμαρμένη המצוי אצל הסטואה ובפי יוסף שונים זה מזה בתכלית. אין לומר, שעצם מושג הגורל ביהדות מוצאו מן החוץ, כלומר מהסביבה ההלניסטית. מתקבל על הדעת, שהוא נולד והתפתח על קרקע היהדות בלא דחיפה מן החוץ ובכיוון מתאים לדת ישראל. לפיכך עלינו להניח, שיוסף שאב אותו ממקור ישראלי, אלא שהלביש את התוכן היהודי לבוש הלניסטי. הביטוי „גזרה“ אינו מקביל ל-εἰμαρμένη היוונית⁶³.

55. J. Wochenmark, Die Schicksalsidee im Judentum (Veröffentlichungen des orientalischen Seminars der Universität Tübingen hg. v. Littman u. J. I. Hauer, 6. Heft) Schlatter, o. c. S. 32f השוה 57—56.

59. P-W s. v. Heimarmene חשוא Schlatter, o. c. p. 34.

60. Diogenes Laertius VII, 149. A. Gellius VII, 2, 3. Cicero, Divin. I, 55, 125: ordinem seriemque causarum, cum causa, causae nexa rem ex se signat etc.; Seneca, Nat. quaest. II, 36; De prov. 5, 8.

61. cf. Aet. I, 28, Stob. I, 5, 15. Plut. op. I, 28; Aet. I, 7, 33=Plut. ep. I, 7; Stob. I, 29 p. 37W; cf. Zeller, Die Philo- sophie der Græcæ, Bd. III/1: § 153f.

62. מכאן שהכל נעשה בהכרח, השוה 5. Gellius VII 2. 5. Plut., de Stoic. repug. c. 23, 1045 c.; Stoic. fragm. II, 284 n. 975. Sen. ep, 107, 10: ducunt volentem fata, nolentem trahunt; cf. Kleantes, apud Epict. Man. 52.

63. ראוי לציין, שהבטוי היוני מנוגד לעברי מבחינה אטימולוגית אם אנו גוזרים אותו מהפועל סָקַר = εἰσάγει (השוה Diog. Laert. VII, 149), אולם הוא מקביל לו אם נגזור אותו מהפועל μέλομαι = לקח חבל, השתתף (Cornutus, Epidr. c. 13), האם עלינו להניח, שהמושג ההלני השפיע על התהוות המושג העברי?

דוגמה אחרת להכנסת ביטוי יווני לשטח הדת היהודית הוא השימוש במלה $\delta\eta\mu\iota\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma\acute{o}\varsigma$ הידועה לנ' משפת הפילוסופיה היוונית, ביחוד מתוך טימאיוס לאפלטון. כאן יוצר הדמיורגוס-היוצר את העולם כצלם ההויה הנצחית⁶⁴. יוסף מדבר בשלשה מקומות על יוצר העולם — ב"קדמוניות" א ז', א' (155 §) : „הוא (כלומר אברהם) היה הראשון, שהעז להכריז, שקיים אל אחד יוצר הכל” ; ב"קדמוניות" א י"ח, ו' (272 §) מתפלל יצחק : „אדון כל העולמים ויוצר כל היקים” ; ב"קדמוניות" ז י"ד, י"א (380 §) : „...התחיל (כלומר דוד) מקלט את אלהים בקול גדול וקרא לו אבי-כל ומחולל-כל ויוצר ומקים כל מפעלי אל ובני-אדם לתפארתו : $\alpha\iota\ \theta\epsilon\acute{\iota}\omega\nu\ \kappa\alpha\iota\ \delta\eta\mu\iota\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma\acute{o}\nu\ \alpha\nu\theta\rho\omega\pi\acute{\iota}\nu\omega\nu$ ” ; אין כל ספק, שכוונת יוסף היא לא לדמיורגוס של אפלטון אלא לבורא העולם של ישראל. אין בין שני אלה ולא כלום. המושג הפילוסופי מציין דמות מיתית, היוצרת את העולם המוחשי כבבואת ההויה הנצחית. ואילו יוסף משתמש בביטוי היווני בכינוי לבירא העולם לפי השקפת היהדות. השימוש החיצוני במושג יווני בולט בה במידה, שיוסף אינו שוכח להוסיף, שיוצר העולם, $\delta\eta\mu\iota\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma\acute{o}\varsigma$, פאר את עצמו במפעליו : $\alpha\lambda\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu\ \acute{\alpha}\lambda\acute{o}\sigma\mu\eta\tau\epsilon$. שלטר⁶⁵ מדגיש בדין את הדבר הזה והוא אומר, שהרעיון הוא יווני „מפני שדרך יוונית היא למצוא בהרגשה האִסִּיתית א תמידת כל הדברים וגם את נימוק מפעלי האל”. גם כאן משתמש איפוא יוסף בצורה יוונית בלי לוותר על התוכן היהודי.

בדרכים המתוארים האלה השתדל יוסף לקרב את ספרו ללב הקורא ההלניסטי-הרומאי ולפלט לו נתיב. אולם אין זה אלא צד אחד של מטרתו. אמנם נכון הדבר, שיוסף היה רחוק מאוד מלוותר על טובתו האישית. עלינו להניח, שעבודתו הספרותית ברומי סיפקה את אהבת הכבוד, שהיתה נטועה בו מטבעו, ושימשה לו גם מקור הכנסה⁶⁶, שלו היה בודאי זקוק אחרי מות אספסינוס וטיטוס⁶⁷. אולם יהיה זה סילוף גמור של עובדות בולטות לעין אם לראות את כל נימוקי פעולתו וטיטוס⁶⁷. אולם יהיה זה סילוף גמור של עובדות בולטות לעין אם לראות בכך את כל נימוקי פעולתו הספרותית. כי לא פחות ברורה מדמות הסופר ההלניסטי, המפלט לו דרך בחוגים הספרותיים בבירת העולם והמשתדל לרכוש לו קהל קוראים בקרב החברה הנכרית הגבוהה, שבכוחה לקנות את ספרו, היא דמותו של הסניגור לישראל, היוצא לריב את ריבו ולבקש את עלבונו. „קדמוניות היהודים” הן יצירה שהזמן גרם אותה. על השאלה, בשביל מי ולשם מה נכתבו, נותן יוסף תשובה ברורה במבוא לחיבור (ב', 5 §) : „את חיבור הספר הזה קיבלתי עלי, תיאל וסבור אני, שהוא יהיה ראוי לעיון בעיני ההלניסטים. המלים האלה מלמדות אותנו, שיוסף מגלה ענין רב בזה, שספרו יהיה ראוי לתשומת לבם של ההלנים. הלאה (שם, שם) אותנו, שיוסף מגלה ענין רב בזה, שספרו יהיה ראוי לתשומת לבם של ההלנים. הלאה (שם, שם) מבאר יוסף, מדוע יהיה החיבור ראוי לעיון בעיני הקהל ההלני : „כי הוא יכלול את כל קדמוניותינו ואת סדר חוקתנו מתורגמים מתוך הספרים העבריים”. אם כן, הרי יוסף בטוח, שדברי ימי העם היהודי הם נושא, שהקהל הנכרי מתענין בו. ונשאלת השאלה : מאיזו בחינה ענינו קורות העם היהודי את העולם הלא-יהודי ?

לא כאן המקום לענות במפורט על השאלה הנכבדה והמסובכת הזאת. נשתדל לבאר רק את עיקרי הדברים.

⁶⁴ Zeller, Die Philosophie der Griechen, Bd. II/1, S. 791ff. ⁶⁵ o. c. p. S. 4. ⁶⁶ השוה למעלה הערה 19.

⁶⁷ כנראה שמצבו הורע אחרי מות שני הפלביים הראשונים. יש אומרים שיוסף נידון למיתה על ידי אספסינוס בימי המשפט נגד פלביוס קלמנס (Flavius Clemens, השוה LXVII 14 Cassius Dio).

יש להבדיל בין שתי תקיפות: בין התקופה שהיהודים מרוכזים היו בעיקר בארץ-ישראל רק קבוצות קטנות היו יוצאות לחוץ-לארץ, ביחוד למצרים ולאברופה, והשתקעו שם, לבין התקופה, שגל כביר של נדידת המונים יהודיים הציף את ארצות הים התיכון, במזרח ובמערב. יחס העולם הנכרי אליהם היה שונה בשני פרקי זמנים אלה, ולפי זה שונה היתה גם ההתענינות בקורותיהם. התקופה הראשונה נבדלת מהשנייה בחסר איבה, לכל הפחות בצורה גלויה, בין העולם היהודי לנכרי. במידה שידועותינו מרשות לנו לשפוט על מצב הענינים בשטח הנידון לא היה יחס אויב מצד העולם ההלניסטי אל היהודים עד סוף המאה השלישית לפני ספה"נ⁶⁸. בעיני המלומדים היוונים של אותה תקופה היו היהודים עם ברברי כשאר הברברים, שמהגיהם המיוחדים עוררו ענין רב מבחינה אֶתְנוֹגְרַפִּית ופילוסופית. היהודי, שרכש לו השכלה הלניסטית, נראה אז בעיני הפילוסוף היווני כהלני לא פחות מברברוס אחר, שהגיע למדרגה זו⁶⁹. הקטאיסוס איש אַבְדֵּירָה⁷⁰ מדבר על העם היהודי בסקרנות של אֶתְנוֹגְרַף הלניסטי וביחס עניני גמור: אין הוא מחבב אותם, אבל אין גם שנאה בדבריו⁷¹.

הענינים השתנו תכלית שינוי החל מהמאה השנייה, ואולי במקצת עוד לפני כן. אם בפרק הזמן הקודם לא היה רישומם של היהודים ניכר בארצות שמחוץ לארץ-ישראל⁷², הרי מתוך ידיעות מהמאה השנייה ואילך יוצא בבירור, שמספר היהודים בנכר היה גדול מאוד. לאותו זמן בערך שייכת הידיעה בסיבילה (3,271), ש"כל ארץ וכל ים מלא אותך", כלומר העם היהודי. תנועת ההגירה גברה עוד מאיתו זמן, כיוצא מדברי סְטְרַבּוֹן (אצל יוסף, "קדמוניות" יד ז' ב' 115 §), שאין למצוא מקום בעולם, שאין בו יהודים. אותו דבר אנו שומעים מפי יוסף ("מלחמות" ב ט"ז, ד' 398 §) ופילון (In Flaccum § 7; Leg. ad Caium § 36). יהודים ישבו באסיה ובסוריה, במצרים ובקפריסין ובכל איי הים האגיאני, ביוון ובאיטליה, בספרד ובגליה, ועד גרמניה הגיעו⁷³. הם היו "עם מפוזר ומפורד" במלוא מובן המלה וכוזה נראה גם בעיני העמים. לא נעמוד כאן על סיבות התגברות ההגירה והתפשטותה⁷⁴. עצם העובדה אינו מוטל בספק, כשם שאינן מוטלות בספק גם תוצאותיה. במצרים נוצר על-ידי הזרם הבלתי-פוסק של מהגרים יהודים גוש יהודי-עממי כביר בליכודו הדתי והלאומי, שהטיל פחד על עם הארץ. אל הפחד נלותה הקנאה בגלל מעמדם המיוחד של יהודים בודדים, או משפחות, במשק ובמדינה⁷⁵. אף-על-פי שהמוני היהודים במצרים היו עניים שהתפרנסו מיגיע כפיהם, הרי עשרם המופלג של יחידים או של משפחות אחדות, שקיבלו מידי הממשלה את הפיקוח על המכס⁷⁶, בלט מאוד ועורר את קנאת הנכרים, שראו בזה סימן לכוחם הכלכלי הגדול של היהודים בכללם. המעבר מקנאה לשנאה לא היה קשה והיא הלכה הלוך וגבור עם התחדדות היחסים בין היהודים בימי השלטון הרומאי. גם כאן יש להבדיל בין שתי תקופות, אחת של סבלנות מדינית ושנייה, שבה עברה המדינה להתקפה על העם העיקש והשנא. כמה גורמים הניעו את הרומאים בתחילה ליחס ידידותי, לכל הפחות לא-עויין כלפי

68. השוה היינמן, Antisemitismus: P-W, Suppl. V, Sp. 6.

69. השוה נגד אפיין א', כ"ב (182—187) §.

70. Diodor XI, 3, 4: cf. Müller, *Fragm. historicorum Graecorum* II, 392; cf. Schürer, o. c. Bd. III S. 156 Anm. 24.

71. Willrich, *Judaica*, S. 86ff; S. 89.

72. שירר (o. c. Bd. III, S. 3).

73. על התפוצות השוה Schürer, o. c. Bd. III, S. 21f.

74. שירר, שם שם, מונה כמה סבות שגרמו להגירה.

75. משפחות בעלות השפעה כלכלית ומדינית הן למשל משפחת פילון מאלכסנדריה ובלי ספק משפחותיהם של שרי הצבא של

המלכה קליאופטרה אם תלמי לטורוס (קדמוניות XIII, § 354), Schürer, o. c. Bd. III, S. 132ff, 76.

היהודים. בא"י גופה לא רצו הרומאים בתקופה הראשונה להקניט את היהודים כדי שלא לערער את שלטונם החדש תיכף בראשיתו. בתפוצות היוו היהודים כוח כלכלי, שמן הנמנע היה להתעלם ממנו ואפשר היה להפיק ממנו תועלת רבה. מסתבר, שזו היתה הסיבה לפריבילגיות השונות שניתנו ליהודים: הן היו התמורה, ששילמה המדינה הרומאית ליהודים על שירותם הכלכלי. אולם עם כל חושם המדיני הבריא לא יכלו הרומאים להתגבר על כמה קשיים, שנבעו מאפיה המיוחד של האומה היהודית. הרומאים עמדו בפני תופעת הדת היהודית על מצותיה המשוונות בעיניהם כבפני חידה. התעלומה נהפכה לגורם של פחד ברגע שהרומאים הגיעו לידי הכרה, שדת זו ונושאייה אינם מסתפקים במה שיש להם, אלא חורגים ממסגרותיהם ומהווים כוח תקפני, המסכן את המדינה על-ידי תעמולה שלא היתה חסרה גם צד מדיני מדאיג. במשך השנים השתרשה בחוגי השלטון והחברה הגבוהה של רומי הדעה, שבניגוד לעמים אחרים מהווים היהודים יסוד תיסס (στασιώδης) המסכן את עצם קיומה של המדינה, ולפיכך אין לשלטון הרומאי ברירה אחרת אלא לשבור את כוחם על-ידי גדיעת השורש במרכזו. באותה מידה שערורו היהודים את המלחמה ברומי, התכוננה זו להשמידם.

הנימוקים המדיניים האלה, שהתפתחו במשך שנות שלטון רומי, ומצב הענינים בעיקר במצרים, יצרו את האווירה, שבה יכלה לשגשג ולהתפתח המלחמה הרוחנית-העיונית ביהודים, אשר תפקידה היה להמציא את הנמוקים והסיסמאות המתאימים להצדקת מלחמת הזרוע. המלחמה הרוחנית הזאת שמה לה מטרה כפולה: א) היא השתדלה לשים לשמצה את העם היהודי כיחידה אנתנית וכל פרט מישראל בפני עצמו; ב) היא התקיפה את קיומו הרוחני של העם על-ידי המצאת ספורייהבאי על דת ישראל ועל תורתו, שהראו את שחיתותו המוסרית והדגישו את הסכנה הצפויה לעולם הלא-יהודי ממנו. טענותיה של התנועה הזאת, שאנסחן בקיצור נמרץ, היו: היהודים הם אומה חדורה איבה לכל מי שאינו יהודי⁷⁷; יסוד נוולותם בטבעם⁷⁸; הם הבזויים שבבני-אדם⁷⁹, מוגי-לב הם ופורעים כאחד⁸⁰. דרגתם התרבותית נמוכה ביותר, כפי שמעידה הלשון היוונית שבפיהם, שהיא יוונית של הזונות⁸¹; הם לא פעלו שום דבר למען קדמת האנושות⁸², אספסוף פרוע ומסריח, שאינו יודע מעצור פנימי מהו⁸³. למעשה הם מחוץ לחברה אנושית, מפני שהם בזים לכל הקדוש לשאר הבריות ומעריצים את הבזוי בעיני אחרים⁸⁴. יחס הבזו שלהם אל עמים אחרים ניכר בתיעוב, שהם נוהגים באלהיהם של אחרים. הם אינם מאמינים באלהות, הם ἀθεοί⁸⁵. מצווה בידם לשדוד קדשי אחרים, ומכאן שם עיר-הבירה שלהם⁸⁶. בניגוד לאחרים הם עובדים לאל, שאין לדעת טיבו מהו⁸⁷ (אי-ידיעה זו גרמה להתפשטות ספורי-בדיה, כגון הספור על פולחן ראש חמור במקדש וכדומה⁸⁸). ובכלל יש לאומה זו מנהגים משונים,

.Tacitus, *Historiae* V, 5 .77 .III. Macc. 3, 22 .78

.Lysim.-Molon ap. Jos. c. Ap. II, 236 .79

.Apoll. Molon apud Joseph. c. Apion. II, 148 .80

.Cic. Flacc. 67; Ann. Marc. XXII 5, 5 .83 .Apoll. Molon ap. Joseph., c. Apion II, § 148 .82

.Plin., n. h. XIII, 4, 46, gens contumelia numinum insignis; Heinemann, *Antisemitismus*: P-W Suppl. V, Sp. 19f .84

.Tac., *Hist.* V, 5: contemnere deos, exuere patriam. Ap. II. Molon ap. Joseph., c. Ap. II, 148 .85

.Lysimachos ap. Jos. c. Ap. I, 309; 311 .86

.cf. *Antisem.*: P-W, V, Sp. 20 .87

.Apoll. Molon apud Jos., c. Apion. II, 80 .88

כגון השבת, הנקראת בשם זה לזכר החבורות שהיו נגועים בהן בצאתם ממצרים⁸⁹, שמיטה, המראה על עצלותם⁹⁰. מצות המילה היא לשם סימן, שיכירו בו את היהודי⁹¹. מצוה זו היתה נושא אהוב על הסטירה הרומאית, בה היו מקנטרים את היהודים סופרים כהורטיוס⁹², מרטיאליס⁹³, יובנליס⁹⁴. כיוצא בו שימש איסור בשר-חזיר מטרה לחצי לעגם של הסופרים האלה⁹⁵. הטעם האמיתי לאיסור בשר חזיר הוא לדעת טקיטוס⁹⁶, שהחזיר מזכיר ליהודים את הצרעת, שהוכו בה במצרים⁹⁷.

דבר טבעי הוא, שיהודי הלניסטי נאור לא יכול לשמוע בשויון-נפש את הנאצה הזאת. כתגובה על ספרות הגנאי קמה ספרות-הגנה בשתי צורות: האחת הביאה דברי פולמוס חריפים והשיבה דברי-בלע על דברי-בלע. עם סוג זה נמנה הכתב נגד אפיון, אם כי דרגתו הספרותית גבוהה מאוד. השניה השתדלה לסתור את דבריהם של שונאי ישראל בראיית יסודיות ורציניות יותר מכל טענות-פולמוס חריפות, הטובות רק לצרכי השעה. מטרת הסופרים והספרים מסוג זה היתה להוכיח, שכל תיאור מהותו של עם ישראל וקורותיו לפי התעמולה האויבת אינו אלא סילוף-תורת עם ישראל היא מקור החכמה לחכמי אומות העולם, וקורותיו מוכיחות, שאישים גדולים פעלו בהן בכל הזמנים. לסוג השני הזה שייכות „קדמוניות היהודים“. בספר זה בא יוסף לפרוש לפני הקורא ההלניסטי-הרומאי את בעית העם היהודי והיהדות, לברר וללבן כמה שאלות, שהתחבטו בהן הנכרים המשכילים שבדורו. הוא רואה את הנכרים האלה בבערותם, שאינם יודעים את המאור שביהדות, והוא רוצה להסיר מכשול זה ולהיטיב לישראל בהפיצו אור על כמה דברים, שגרמו להרבה תקלות ולמשפטים נפסדים על העם ותורתו.

ענין ראשון במעלה הוא תיאור היחס הנפשי של איש מישראל אל נכרי כיחס של מיאוס מתוך שנאה ודחיה גמורה ומחלטת. היהודים הם מצד אחד *ἄθεοι* ומצד שני *ἀπάναρχοι*. היינמן במאמר המצוין על שנאת ישראל⁹⁸ רואה בצדק בהשקפה זאת אחד הגורמים העיקריים לצמיחת האיבה-העובדה, שהיהודי אמנם רואה ברצון את הנכרי בבית-הכנסת, אולם לבית מקדשו של זה אינו בא. מה שם יקרא לזה, אם לא *ἀπάναρχος, ἄθεος*? ועוד דבר מונה היינמן: סירובם של היהודים להתחתן עם הגויים. הם מקבלים את הנכרים לעדתם לאחר שעברו אל חיק היהדות, אולם איך הם עוברים כמעט לעולם אל חיק אמונת הנכרים. מה שם יקרא לזה, אם לא שנאה כבושה וללא גבול? סימן חיצוני לכך רואים הנכרים באיסור ליסב עמם אל שולחן אחד. היהודים מסתייגים ומקיפים את עצמם חומת התבדלות, מפני שהם שונאים ומתעבים את סביבתם הנכרית.

יוסף ראה בטענות אלה אחד הדברים החשובים והמסוכנים ביותר של התעמולה האויבת ליהודים. הוא וגם היהודים ההלניסטיים אחרי שאלו בודאי את עצמם, איך יתכנו חיים להמוני העם בגולה

Agatharchides; והשוה את קיטוני הלעג ששפכו הסופרים היוונים והרומאים על השבת: Apion apud Jos. c. Ap. II, § 21. 89

apud Jos c. Ap. I, § 209; Plut. de superst. 8; Sen. de superst. frg. 41; Sen. ep. 95, 47; Persius, sat. V 180; Mc'cagros Anth. Pal. V 160; Rutil. Namat. I 389; Strabo XVI 2, 40; Sueton. v. Aug. 76; Trog. Pomp. apud Iust. XXXVI 3; Mart

Tacitus, Hist. V, 4, 90. „Antisemitismus, Sp. 21: כל המקומות מכונסים אצל היינמן; Epigr. IV 4, 7

„Horatius, Sat I, 9, 70: „curtis Iudaeis oppedere“ 92. Tacitus, Hist. V, 5, 91

„Juven. sat. XIV, 104 השוה 94, Martialis, ep. XI 94 השוה 93

Juven., sat. XIV, 98; Macrobian. sat. II, 4, 11; Tacitus, Hist. V, 4; cf. Apion ap. Joseph. II § 137; Poscidon. ap. השוה 95

„Strab. XVI 2, 38

„Heinemann, a. a. O. השוה Tacitus, Hist. V, 4, 97—96

באירה מלאת־החד כזו. ברור היה לו, שחיי היהודים יהיו תלויים להם מנגד, אם הרוב הנכרי לא יחדל מאיבתו בחשבו, שהיהודים בזים לו. האיבה הזאת נראתה לו מסוכנת ביותר, ככל שראה את הקשר שמקשרים הנכרים את יחס היהודים אליהם עם תורת משה והדת היהודית. אלה מחנכות כביכול את מאמיניהן היהודים לשנוא ולתעב את הנכרים. יוסף משתדל איפוא לערער את הדעה הזאת ולהוכיח, שדוקא התורה והדת היהודית מורות את ההפך ממה שמספרים שונאי היהודים. בדברו על מלאכת המשכן מעיר יוסף את הדברים האפיניים האלה ("קדמוניות" ג ז', ז' 179—180 §): "אפשר לתהות על השנאה הכבושה, שהשתרשה בבריות נגדנו, על שום שמתעבים אנו כביכול את האלהים, שאחרים בחרו להם לעבדם. כי מי שיחשוב על הקמת המשכן ויראה את בגדו של הכהן ואת הכלים, שאנו משתמשים בהם בשעת עבודת־הקודש, ימצא שמחוקקנו היה איש אלהים ושלחינם הננו שומעים אך דברי גידופים, שמגדפים אותנו שאר בני־האדם". אם שונאי היהודים מונים אותם וקוראים להם ἀπύθραστοι בהסתמכם על תורת משה, הר דוקא מזו אפשר לעמוד על ההפך מזה ומלאכת המשכן תוכיח. ואם הם מספרים בנגותם של היהודים על ἀπύθραστα שלהם, הרי חוקי משה, האוסרים לשדוד קדשי אחרים המצויים להורות דרך לכל אדם ("קדמוניות ד ח', י', 207 §; ל"א, 276 §; השוה נגד אפיון ב כ"ט, 211—214 §), באים ומטפחים על פניהם ומראים את השקר שבדבריהם. היחס האנושי אל הנכרים בא לידי גילוי מזהיר ברגע החגיגי ביותר של העם היהודי, בשעת הנזכת בית־המקדש בימי שלמה. יוסף משנה את תפילת שלמה (מלכים א מ"א—מ"ג) באופן שהיא מקבלת צורה כל־אנושית, הסותרת לגמרי את טענת שונאי היהודים נגד ἀπύθραστοי שלהם: "ולא לעברים בלבד, לכשיכשלו (בחטא), הנני מבקש ישועה, אלא אם יביאו אנשים אם מירכתי תבל או מאיזה מקום שהוא ויפנו אליך ויבקשו, שתזכם בטובה, שמע קולם והענק אותה להם, כי כן ידעו הכל, שאתה הוא שרצית, כי יפנה לך הבית הזה בתוכנו, ואנחנו לא נטולי רגש־אנוש אנו מטבענו (השוה לזה את טענת הנכרים המובאת למעלה, שהיהודים מצוינים באופי רע מבטן ומלידה ἔμφυτος κακοήθεια!) לא שונאים לשאינם בני־גזענו, אלא חפצנו הוא שכל הבריות יזכו להיות שותפים לישועתך ולהנאה מטובותיך" ("קדמוניות" ח ד' ג', 116—117 §).

ענין שני לא פחות חשוב מאשר ἀπύθραστοι ἀθεότης הוא גידוף עצם מהותה של דת היהודים כנחות־דרגה לגבי דת היוונים. זו היתה מסקנה הגיונית מן העובדה, שהיהודים לא הרישו לנכרי להשתתף בעבודת־אלהים שלהם אלא אם כן התגייר. אם הנכרים יכולים רק בתנאי זה "להיות שותפים לישועת אלהים" ("קדמוניות" שם, שם), סימן שהוא אלהי היהודים בלבד ואין לרוב רובם של הבריות חלק בו. עובדה זו מוכיחה, שהוא אל נחות־דרגה, שצורת עבודתו היא תפלה ומלאה כיעור⁹⁹ בעיני הנכרים, העומדים מחוץ לתחום הדת היהודית. לא כן דת ההלנים, שהיא דת הטבע כולו ואינה מקימה חיץ בין חלקיו¹⁰⁰.

יוסף מוותר ב"קדמוניות" על פולמוס שלילי עם דעות היוונים בשטח זה — הוא עשה זאת בכתב נגד אפיון — וסותר אותן בשיטה חיובית, בפתחו את מושג אלהי ישראל ודת ישראל, כפי שהוא מבינם. אין יוסף מודה בעליונותה של הדת ההלנית, ולא עוד אלא שהוא חושבה לנחותה לגבי

⁹⁸ השוה ביחוד ע' 42. Heinemann, Antisem. Sp. 20 השוה 99

¹⁰⁰ השוה דברי בנות מדין אל צעירי ישראל: קדמוניות ד ו', ח' (138 §).

מושג־האלהים של דת היהודים, כי "מחוקקים אחרים נגררו אחרי סיפורי־אגדות וייחסו לאלים בחיבוריהם את חרפת מגרעותיהם של בני־אדם", ואילו אלהי ישראל, כפי שתפש אתו משה ברוחו, "הוא אבי כל ואדון כל ומשקיף על כל" ("קדמוניות", מבוא ד', 20 §; 22 §). "איך בתורה¹⁰¹ דבר נעדר־הגיון או בלתי־הולם את גדלותו של אלהים ואהבת־הבריות שלו. כי לכל דבר הוקצה מקום שלו, הנושא בד בבד עם טבע הבריאה כולה" (שם, שם 24 §). אם כן הדבר, הרי דת ישראל אינה אלא ביטוי לטבע כולו, היא דת אוניברסלית. ואמנם כל הרוצה להסתכל בבגדי הכהן הגדול ובעב דת המשכן יוכל לראות אישור לכך, מפני שכל פרט ופרט בהם אינו אלא רמז לחלק מן הטבע ("קדמוניות" ג ז', ז', 179—187 §). הטבע האוניברסלי של אלהי ישראל סותר ממילא את הטענות, שטוענים הנכרים כלפי צורת־העבודה של היהודים. כי גדלך של אלהי ישראל וכל־יכלתו גורמים לכך, "שאי אפשר להם לבני־אדם לגמול לאלהים במעשים על הטבות, שקיבלו מידו. כי אין לאלהים צורך בכל אלה ונעלה הוא על גמול שכזה". ישנה רק צורת־עבודה אחת ההולמת את גדולתו, לא זו של היוונים, המתארים את האלים בצורת בני־אדם, אלא "באותו דבר, שבו נתת יתרון לנו על יצורים אחרים, בו הכרח לנו לקלט את גדולתך... כי במה יאה לנו יותר לשפך כעסך ולעורר רחמיך בשעה של רוגו מאשר בקולנו, שבא אלינו מן האויר ועולה שוב, כידוע לנו, דרך האויר?" ("קדמוניות" ח ד', ג, 111—112 §). השקפתו זו של יוסף על מהות האל והדת היהודית מקבילה לגמרי להשקפת היוונים המתקדמים, כפי שיוצא מדברי סטרבון¹⁰² ונרו אצל אבגוסטינוס¹⁰³. מכאן שחוקי התורה אינם ביטוי לאמונה תפלה אלא נובעים מתפישה דתית נעלה וניתנו ליהודים מפי הגבורה. כוחם גדול כל כך עד היום, "שאפילו שונאינו מודים, (שרק) אלהים הוא שקבע את סדר חיינו (ונתנו) לנו ביד משה ובזכותו" ("קדמוניות" ג ט"ו, ג', 322 §). ביתר בהירות הוא מתבטא ב"נגד אפיפני" (ב' 146 §): "סבורני, שברור יהיה (לאמר), שיש לנו חוקים מצוינים מבחינת יראת אלהים, יחסי חברות בין איש לרעהו, אהבת כל הבריות, הצדק, קשיות־עורף לסבול וכו' למות"¹⁰⁴. אם היוונים מטיחים כלפי חוקי משה, הרי יש להאשים בכך את אי־דיעתם. למעשה יש בין חוקי משה כאלה, שאפשר למצוא דוגמתם גם אצל היוונים והרומאים, ואחרים מתפרשים על־פי השכל. ואמנם מרבה יוסף לתת נימוקים שכליים לכמה מצוות¹⁰⁵.

אותו הנימוק השכלי משמש לו ראיה חותכת נגד ספור־גנאי של היוונים והרומאים על נגע הצרעת בגוף משה והיהודים, שגרם לגירושם ממצרים: "אילו היה הדבר אמת, לא היה משה שם לחרפת עצמו חוקים כאלה, ומתקבל על הדעת, שהיה מתנגד להם, אילו הנהיגום אחרים... ברור איפוא, שדברים אלה אומרים. עלינו אנשים, המזבאים לידי כך על־ידי רכילות". מאמצים אלה לסתום פיות המקטרגים על העם היהודי מתבררים, כפי שכבר הודגש למעלה, מתרדתו של יוסף לגורל המוני היהודים בגולה. אף־על־פי שהממשלה הרומאית לא חשבה למעשה גם אחרי המלחמה הגדולה לרדוף את היהודים בגולה, ינהגת המס היהודי (ficus iudaeus) אף היא אינה יכולה להתפרש כהנחת יסוד למדיניות של שנאת ישראל מטעם המדינה, אלא כמעשה הבא להצר את צעדי התעמולה היהודית¹⁰⁶, הרי בכל זאת ראו הרבה יהודים בתפוצות המדינה הרומאית בחרדה את יחסה האויב של הממשלה אליהם וציפו בדאגה ליום

101. כך יש לתפוש את המקום ולא כפי שצינתי בסוגרים בגוף התרגום; השוה ההצעה למקום.

102—103. השוה למעלה פרק א; הצעה 23. 104. השוה היינמן, ציון, שנה חמישית, ע' 194.

105. השוה היינמן, שם שם. 106. השוה Heinemann, Antisemitismus, Sp. 15.

המחר. בין היהודים האלה היה גם יוסף, ואולי יש לראות בו את ראש המדברים. השאלה היתה: ארץ-ישראל החרבה והגולה הפורחת — מה עדיף? היש עתיד ליהודים בגולה על אף ים השנאה והבוז המקיף אתם או צריך להאחו בירושלים החרבה? אנחנו יודעים שהמפלגה, שהמשיכה את מסורת הקנאים, צידדה בפתרון השני. יוסף בן מתתיהו לא היה סבור כמהם. יותר מדי נתקע במוחו חורבן ירושלים. שראהו כמו עיניו, יותר מדי התרשם מתקפה של רומי, השתקע ברומי ונעשה אורח בה, משיכול להתעלות להשקפתם של אנשי ארץ-ישראל. הוא חשבם לאנשים שאינם רואים את אשר לפניהם, ואילו את עצמו ראה כאדם שדעתו צלולה עליו ויודע לשקול את האפשרויות. הוא התיאש מארץ-ישראל לאחר הנסיון המר בשנות החורבן. אם לפני כן אפשר היה עוד להתקיים בה על אף השלטון הרומאי, הרי לאחר שחרבה ירושלים אין טעם להמשיך במאמצים הנטולים כל תקוה להתגשם בזמן מן הזמנים. לעומת זאת הביט יוסף מערבה, דרומה וצפונה וראה את המוני העם בגולה בשגשוגם הכלכלי ובקיומם הדתי והחליט בדעתו, שאין לנטוש את אלה כדי לרדוף אחרי מדוחי-שוא. אמנם הרשעות גוברת, הרשות גוזרת גזרות קשות על ישראל. אף-על-פי-כן אין לעם אחיזה אלא בגילה, ברחבי מדינת רומי ובחסותה. רק כאן יוכל לשגשג ולבנות את עתידו. והוא שם בפי בלעם את הנבואה האפיינית הזאת: „וכן תכבשו את הארץ, שאלהים עצמו שלח אתכם אליה, והיא תהיה לבניכם לעולם, וכל האדמה והים יחד ימלאו תהלתם, אף יהיה לאל ידכם לספק לכל ארצות תבל תושבים בני גזעכם. תהוה אתה, הצבא המבורך, שנהיית לעם גדול כזה מאב אחד? אמנם קטן הוא עוד בשעה זו וארץ כנען תכילנו. אך דעו, שכל העולם מוטל לפניכם כמקום מושבכם לנצח וישוב תשבו באיים וביבשה בהמוניכם, שאפילו מספר הכוכבים אינו שקול כנגדם. ואף בהיותכם המון רב כזה לא ימנע אלהים מלספק לכם שפע של נכסים שונים בימי שלום ונצחון ועזו במלחמה” („קדמוניות” ד' ו', ד', §§ 116—115).

„קדמוניות היהודים” הן החבור הראשון אחרי החורבן, שרואה את עתיד העם היהודי במערב כתכנית מדינית חזיבית, ויוסף בן מתתיהו הוא מחברה. ומן הראוי לציין, שסתירה פנימית עוברת במחבר ובחיבור גם יחד: הוא, היהודי הארצי-ישראלי, מי שהיה פעם חברם של הקנאים, אם לא בלב הרי לפחות בפועל, פונה עורף לארץ-ישראל ונעשה פרקליטה של הגלות המערבית; ו„קדמוניות היהודים”, זה החיבור המתימר לספר לגויים את דברי ימי העם היהודי בארצו, מביאות למעשה לידי מסקנה, שעתידו של העם הוא לא בארץ-ישראל אלא בגולה. הסתירה הזאת אינה אלא סימן לקרע העמוק בנפשו של יוסף בן מתתיהו, והוא מובן מבחינה אישית ואולי עוד יותר מבחינה מדינית. יוסף היה בעל חוש מדיני מציאותי; פירוש הדבר, שהיה חסר-דמיון לראות את תוצאות ההכרעה המדינית בזמנו. נהירים היו לו רק הענינים כפי שהתפתחו ובאו בזמנו: עמד והסיק מסקנה ממה שראה ועליה המליץ לפני בני עמו. הציר, שעליו סובבת מסקנתו, הוא כוחה של רומי בעולם. הכוח הזה שלט בעבר, הוא שולט בהווה וישלוט גם בעתיד¹⁰⁷. אילו התפשרו היהודים אתו בעבר, כי אז אפשר היה לבסס את חיי העם על המרכז בארץ-ישראל. עכשיו שהמרכז הזה נהרס על-ידי הכוח המכריע בעולם, שוב אין לשגות בחלומות-שוא. שאפשר יהיה להקימו מחדש נגד רצונה של רומי, אלא מוטב להשען על היש והיש הוא העם היהודי בגולה. כשעבר יוסף לרומי וראה כמו עיניו את הקיבוצים היהודיים בארצות הים התיכון, הגיע

107. על דבר זה דנתי במאמר הנזכר שטרם פורסם.

לידר מסקנה שאכן גדול הגוף הזה במידה שיוכל להמשיך לתנות בתנאי הגולה ואם הסמכות
 הנפרדת עוינת את הזמנים הראינה רוצה בהם ומקניטה אותם בכל מיני דמויות רעות אין להבהל
 מפניה אלא יש להלחם את מלחמת הקיום של הכלל ושל הפרט כי גורל שניהם קשור זה בזה.
 עתה לאחר אלה חשע מאנה שנה בערך אנו יודעים שתכנית המדינית של יוסף בן מתתיהו
 הייתה מבוססת על אשליה אבל הלילה לנו לבוא עליה בתלונה שבגדה וברחה מעמנו וזוסיף
 זנלחם בתוך עמנו לפני הדנו. חבים הלכו בדרכי ז'ונבשלו ועד היום הזה.

ספר ראשון

אלה הדברים הכלולים בספר הראשון של תאור קדמוניות היהודים ליוסף :

מבוא לחיבור כולו.

- א. בנין העולם וסידור יסודותיו.
- ב. על מוצא אדם (הראשון) ועל עשרת הדורות ממנו ועד המבול.
- ג. כיצד בא המבול ובאיזה אופן ניצל נח ובני ביתו בתיבה והתישב בבקעת שנער.
- ד. כיצד בנו בני נח מגדל מתוך חוצפה כלפי אלהים. איך בלבב אלהים את לשונותיהם ולמה נקרא המקום, שבו ארע הדבר, בבל.
- ה. כיצד ישבו בני נח את העולם כולו.
- ו. כיצד נקרא כל עם על שם מישב המקום.
- ז. כיצד יצא אברהם אבינו מארץ כשדים וזכה בארץ, שנקראה אז כנען והקרויה עכשיו יהודה.
- ח. כיצד יצא אברהם מצרימה, כשתקף רעב את ארץ כנען, וחזר לאתר ששהה בה זמן מה.
- ט. כפלתם של אנשי סדום במלחמתם עם האשורים.
- י. כיצד יצא אברהם למלחמה על האשורים ונצחם והציל את שבויהם של אנשי סדום והשיב את השלל, שלקחו האשורים.
- יא. כיצד השמיד אלהים את עם סדום מחמת כעסו עליו בגלל חטאיו.
- יב. על ישמעאל בן אברהם וצאצאיו הערבים.
- יג. על יצחק, בנו הכשר של אברהם.
- יד. על שרה, אשתו של אברהם, וכיצד נסתלקה מן החיים.
- טו. כיצד יצא מקטורה אשת אברהם שבט הערבים הטרוגלודיטים.
- טז. על מותו של אברהם.
- יז. על לידתם וגידולם של עשו ויעקב, בני יצחק.
- יח. בריחת יעקב לארם נהרים מפחד אחיו ; כיצד נשא שם אשה והוליד שנים עשר בנים ושב בחזרה לארץ כנען.
- יט. כיצד מת יצחק ונקבר בחברון.

הספר מקיף זמן של 3008 שנה לפי יוסף, 1872 לפי העברים

ו־3459 לפי אַבסביוס.

הקדמה

- א. רואה אני, שלא נימוק אחד ויחיד¹, אלא נימוקים רבים ושונים מאוד זה מזה הם המעוררים את האנשים, שבדעתם לעסוק בכתיבת דברי הימים. שכן יש בני אדם,² הפונים אל תחום זה של החכמה³, הואיל והם שואפים להראות את כוחם בשדה הלשון ורודפים אחרי הכבוד, הבא בעקב זה. אחרים מעמיסים על עצמם עמל זה, גם אם הוא למעלה מיכלתם, מתוך רצון לגרום נחת רוח לאנשים, שהתאור מוסב אליהם. יש גם כאלה, שעצם ההכרח שבמאורעות, שהם היו עדים להם בשעת מעשה, המריצים לכלול את אלה בספר מאלף. ורבים נתפתו עליידי גודל מאורעות חשובים⁴, שנשארו לא ידועים, לפרסם את הסיפור עליהם לתועלת הציבור. לשני האחרונים מן הגורמים הנזכרים נזקקתי גם אני: כי בדעתי מתוך נסיוני את המלחמה, שאנו היהודים אסרנו על הרומאים, את המעשים (שנעשו) בה ואת תוצאותיה, נאלצתי לספרה לכל פרטיה בניגוד לאנשים, שכתבו עליה ועשו את האמת פלסטר⁵.
- ב. את חיבור הספר הזה קיבלתי עלי, הואיל וספור אני, שהוא יהיה ראוי לעיון בעיני ההלויים, כי הוא יכלול את כל קדמוניותינו ואת סדר חוקתנו, מתורגמים מתוך הספרים העבריים⁶. ולכבר קודם לכן, כשתארתי את המלחמה, היה בדעתי לספר, מה הוא מוצאם של היהודים ומה עלה להם בגורלם, איזהו המחוקק אשר הורה להם את מדת החסידות ואת שאר המדות ומילין⁷ וכמה מלחמות נלחמו במרוצת הימים הרבים, עד שנסתבכו שלא ברצונם במלחמתם האחרונה ברומאים. ברם, הואיל והיקף ענין כזה היה גדול מדי הפרדתי את המלחמה (ותארתיה) בפני עצמה, (בקבעי) לחיבור התחלה וסוף משלה וכך שוייתי לו מדות מתאימות⁸. וכדרך המקרים אשר יקרו את בני האדם, שבדעתם לעסוק בדברים גדולים, תקפו אותי במשך הזמן היסוס ופקפוק לתרגם ענין רב כל כך ללשון נכריה וזרה לנף. אולם היו גם אנשים, שמתוך חיבה לדברי הימים עודדוני להמשיך בעבודתי זו, ויותר מכולם אפפרודיטוס, איש חובב השכלה⁹ בכל צורה שהיא ומוצא ענין מיוחד (בחקר) נסיונותיהם של דברי הימים. שכן היה בעצמו מצוי אצל עלילות גדולות ותמורות גורל שונות ובכולן הוכיח כוח נפש¹⁰ להפליא ועיקרי מוסר¹¹ בל ימוטו¹². וכן נפתיתי לאיש הזה, התומך תמיד בכל אדם, שביכלתו לפעול דבר מועיל ויפה, אף התביישתי בפני עצמי, שמא אראה כאיש שנוח לו בבטלה מלעמול על הדברים

הנעלים ביותר, והתאוששתי ביתר רצון. ומלבד הטעמים, שהזכרתי לעיל, שקלתי בלבי מתוך כובד ראש, בראשונה, אם אבותינו נטו למסור (לאחרים) ידיעות כאלה, ובשניה, אם היו בתוך ההלינים אנשים ידועים, שנפשם חשקה לדעת את דברי ימינו.

- 10 ג. וכן מצאתי, שתלמי השני⁹, אותו המלך ששאף מאוד להשכלה ולאגירת ספרים, השתוקק במדה יוצאת מן הכלל לתרגם לשפת יון את תורתנו ואת סדר חוקתנו, המשתת עליה, ואלעזר¹⁰, שלא היה נופל במדותיו הטובות משום כהן גדול אצלנו, לא היסס מלהנות את המלך הנוכח הנאה, שהיה מונעה ממנו בהחלט, אילו לא היה קיים מנהג אבות בידינו, שאין מעלימים כל דבר נאה¹¹. וחשבתי, שיפה גם לי לחקות את נדיבות לבו של הכהן הגדול ולהניח, שגם עכשיו ישנם רבים תאבי-לימוד דוגמת המלך. כי גם זה לא הספיק¹² לקבל את כל כתבינו, אלא רק את ספרי התורה מסרו לו האנשים, שנשלחו לאלכסנדריה לשם באורם. ואילו הענינים המסופרים בכתבי הקודש רבבה הם, הואיל והם כוללים קורותיהם של חמשת אלפים שנה, ותהפוכות-גורל שונות ומוזרות, ומקרי מלחמות וגבורות שרי-הצבא וחילופי משטרים רבים. ובכלל יכול כל מי שרוצה לחקור את דברי הימים האלה ללמוד מהם ביחוד דבר אחד זה והוא, שכל הנוהרים אחרי רצונו של אלהים ואינם נושאים את לבם לעבור על החוקים הטובים, הצלחתם בכל דבר היא למעלה מכל דמיון ושכרם, האושר, ניתן להם מאת אלהים. וכל אימת שיסורו מדרך שמירת-המצוות המדוקדקת, נעשה להם כל דבר קל לקשה¹³ וכל מעשה טוב, שישתדלן לעשות, סופו אסון שאין לו תקנה¹⁴. לכן הנני מבקש כיום הזה מקוראי הספרים האלה בעתיד, שיכוונו את הגיון (לבם) לאלהים ויתבוננו, אם תפישת מחוקקנו את מהותו של אלהים ראוייה (לכבודו), ואם תמיד יחס לו מעשים, שהם לפי כוח גבורתו, או אם שם לב לכך, שדברו עליו יהיה נקי מכל סיפורי-אגדה מלאי-כיעור, כדרך (הסיפורים) המצויים אצל אחרים, אף-על-פי שלפי אורך הזמן וקדמותו היתה לו למחוקק אפשרות רבה להמציא בדיות¹⁵. שכן נולד לפני אלפיים שנה, מספר רב של דורות, שאליהם לא העזו הפיטנים ליחס אף את תולדות אלהיהם, ומה גם עלילות בני אדם וחוקיהם. את פרטי כתבי (קדשנו) יציין חיבורנו בדייקנות בהמשך הסיפור, דבר דבר במקומו. כי נדרתי לעשות זאת בספר זה בלי להוסיף או לגרוע דבר.
- 16 ד. והואיל וכמעט כל דבר אשר בו קשור בחכמתו של משה מחוקקנו, הכרח לי להקדים עליו מלים קצרות, שלא יהיו כמה מקוראי בעתיד נבוכים (ולא ישאלו), מאין השייכות הגדולה כל כך של חיבורי למעשי הבריאה¹⁶, אף-על-פי שמשנתו מוסבה על חוקים ומעשים. דע איפוא, שלפי אותו (צדיק), האיש האומר לסדר
- 17
- 18
- 19

- יפה את חייו ולחוק חוקים לאחרים, הכרח לו מעל לכל להכיר תחילה את מהותו של אלהים ולחזות בעיני רוחו את מעשיו ולחקות על-ידי כך, עד כמה שיוכל, את הדוגמה הנשגבה מכל ולנסות ללכת בדרכיה¹⁷. כי בלעדי חזון זה לא תהיה לו אף למחוקק עצמו לעולם רוח נכונה וגם קוראיו לא יפיקו כל תועלת שהיא ממה שהוא עתיד לכתוב על עניינים הנוגעים לחסידות. אם לא ילמדם בראש ובראשונה לדעת, כי אלהים הוא אבי כל וארון כל ומשקיף על כל ונותן חיים אושר להולכים אחריו וממיט¹⁸ פורענויות גדולות על הסרים מדרך הישר, וברצות משה ללמד את בני עמו לקח זה לא פתח, בשעה שחקק את חוקיו, כדרכתם של אחרים, בחזוים ובחוקים בין אדם לחברו, אלא כוון את מחשבותיהם כלפי אלהים וסדר בריאת העולם¹⁹ והוכיח להם שאנו בני האדם הננו היפה שבמעשי אלהים בארץ²⁰. ומשעלה בידו למצוא אוזן קשבת למצות יראת-אלהים, שידלם על נקלה להסכים גם לכל שאר המצוות²¹. מחוקקים אחרים נגררו אחרי סיפורי-אגדות וייחסו לאלים בחיבוריהם את חרפת מגרעותיהם של בני-אדם ונתנו (בזה) פתחון-פה רב לרשעים²². ואילו מחוקקנו הוכיח, שמדותיו של אלהים בתכלית השלמות הן וחשב, שבני אדם חייבים לשאוף לכך, שיהיו שותפים בשלמות זו, וענש בכל חומר הדין את אלה, שאינם בדעה זו ואינם מאמינים. וכן הנני מבקש מקוראי בעתיד, לבחון את חיבורי מבחינה זו. כי לכל המעיינים בו מתוך הנחה זו יתחוו, שאין (בעולם) דבר נעדר-הגיון או בלתי-הולם את גדלותו של אלהים ואהבת-הבריות שלו. כי לכל דבר הוקצה מקום שלו, הנושא בד בבד עם טבע הבריאה כולה²³; על כמה מהם רמו המחוקק רמיזה מחוכמת, וכמה דברים הביע בדרך רז נעלה; ומה שנראה לו לאמרו בדרך פשט, הביע באופן ברור²⁴. אולם הרוצים לעיין בגורמים של כל דבר ודבר (שבאמונתנו), ימצאו מקום למחקר רחב ופילוסופי מאוד. לפי שעה הנני דוחה אותו, ואם יזכני אלהים בשנות חיים²⁵, אנסה לכתוב על כך אחרי החיבור הזה²⁶. ועכשיו הנני פונה לסיפור המאורעות, בהזכירי תחלה את דברי משה על בריאת העולם, שמצאתים כתובים בכתבי הקודש. ואלה הם:

- 37 ואומר, שאלהים נטע מקדם גן־עדן פורח (ובו) צמחים מצמחים שונים, בהם
ג. בראשית
ב, ח' נמצא עץ החיים ועוד אחד, עץ הדעת, שבו היו מבחינים מה טוב ומה רע.
- 38 והביא את אדם ואת האשה לגן זה וצינן לפקח על הצמחים. אותו הגן מושקה
בראשית
ב, י' היה על־ידי נהר אחד, הסובב את כל הארץ בזרמו והמתפלג לארבעה חלקים.
הפישון, שם המציין שפע¹⁰, פונה להודו ונשפך לים, הוא הנקרא גנגס בפי
39 ההלינים, הפרת והחדקל יורדים לים האדום¹¹. הפרת קרוי פורה¹²; פירוש:
פרישה או פרח^{12א}, והחדקל קרוי דגלת¹³, המציין את הצר ואת החד כאחד;
והגיהון¹⁴ שוטף דרך מצרים ומציין את הבוקע אלינו מכיוון הפוך^{14א}. אותו
קוראים ההלינים נילוס.
- 40 וכן ציוה אלהים לאדם ולאשה לטעום מכל^{14ב} הצמחים ולהנזר מעץ הדעת והגיד
ד. בראשית
ב, א' מראש את הפורענות שתתרגש עליהם, אם יגעו בו. אותה שעה היו כל בעלי־החיים
מדברים בלשון משותפת¹⁵. והנחש, שהיה דר עם אדם ואשתו בכפיפה אחת, התקנא
בהם בשל הברכות, שלדעתו היו צפויות להם בשכר שמירת מצוותיו של אלהים.
42 ומכיון שחשב, שעתידה לבוא עליהם פורענות, אם יסרבו לשמוע, פיתה את
האשה מתוך מזימה לטעום מעץ הדעת ואמר, שבו צפונה הבחנת הטוב והרע:
43 לכשיזכו לה, יחיו חיי אושר, שאינם נופלים בכלום מחיי אלהים. וכך הערים על
האשה לזלול במצוות אלהים: ולאחר שטעמה מן העץ ונהנתה מן המאכל, פיתתה
44 גם את אדם לאכול ממנו. מיד נסתבר להם, שהם ערומים ומתהלכים בגילוי ערוה,
והמציאו לעצמם כיסוי: שכן היה העץ עץ החידוד והתבונה. וכך התכסו על־יתאנה
וחגרו אותם על ערותם ודימו את עצמם מאושרים יותר, משום שמצאו מה שהיו
45 חסרים. קודם לכן, ואלהים בא לגן, אדם, שהיה מזדמן אצלו ומתהלך אתו קודם
לכן, ידע בלבו שסרח והתחבא. תהה אלהים על מעשהו ושאלו לטעמו של הדבר:
מפני־מה היה קודם לכן שמח לבוא במחיצתו ומשום־מה הוא בורח עכשיו ומתחמק
46 מפניו. וכשהלה לא הוציא הגה, משום שידע בלבו שעבר על מצוות אלהים, אמר
לו אלהים: „החלטתה היתה לפני עליכם, שתחיו חיי אושר ללא כל הרגשה של צער
וללא שום דאגה מפרכת את הנפש; כל דבר, המוסיף נעימות ותענוג, עתיד היה
בהשגחתי לבוא אליכם מעצמו ללא טרחה ויגיעה מצדכם. אילו התקיימו בכם כל
47 אלה, לא היתה זקנה קופצת עליכם והייתם מאריכים ימים. ועכשיו נהגת זדון
בהחלטתי זו ולא שמעת למצוותי: כי השתיקה, שהנך נוהג, לא באה מחסידות
48 אלא ממצפון רע“. ואדם התנצל על חטאו והתחנן לפני אלהים, שלא יכעס עליו,
והאשים את האשה במה שקרה ואמר שחטא, משום שרומה על ידה; וזו מצדה
49 עשתה קטיגוריה על הנחש. ומאחר שלא עמד אדם בפני פיתוייה של האשה, הטיל
אלהים עליו עונש ואמר, שהאדמה לא תוציא עוד כלום מעצמה בשבילם, אלא

- תספק להם חלק (של פירותיה) לאחר שיעמלו ויטיגעו בעבודה, ותמנע חלק מהם. ואת חוה העניש בחבלי-לידה קשים¹⁶ על שרימתה אותו במה שרימה אותה הנחש והמיטה פורענות על אדם. ומהנחש נטל את קולו, שכן כעס על מזימתו הרעה כלפי אדם, ושם עוקץ תחת לשונו ויעדו להיות אויב לבני האדם, והתרה בהם, שיש להוריד את המהלומות על ראשו, משום שבו שורש¹⁷ הרע לבני האדם וכאן יוכלו אויביו בדרך הקלה ביותר להביא עליו כליה¹⁸. גם את רגליו שלל ממנו ועשאו זוחל ומתפתל על הארץ. זה הסבל, שהטיל עליהם אלהים. ואדם וחוה העברו מגן העדן למקום אחר.
- 50 בראשית ג', י"ד
- 51
- 52 ב. א.
- 53 בראשית ד', א'
- 54
- 55 בראשית ד', ט'
- 56
- 57
- 58
- 59
- 60 ב. בראשית ד', ט"ו
- תספק להם חלק (של פירותיה) לאחר שיעמלו ויטיגעו בעבודה, ותמנע חלק מהם. ואת חוה העניש בחבלי-לידה קשים¹⁶ על שרימתה אותו במה שרימה אותה הנחש והמיטה פורענות על אדם. ומהנחש נטל את קולו, שכן כעס על מזימתו הרעה כלפי אדם, ושם עוקץ תחת לשונו ויעדו להיות אויב לבני האדם, והתרה בהם, שיש להוריד את המהלומות על ראשו, משום שבו שורש¹⁷ הרע לבני האדם וכאן יוכלו אויביו בדרך הקלה ביותר להביא עליו כליה¹⁸. גם את רגליו שלל ממנו ועשאו זוחל ומתפתל על הארץ. זה הסבל, שהטיל עליהם אלהים. ואדם וחוה העברו מגן העדן למקום אחר.
- שני בנינים נולדו להם: מהם נקרא הראשון קין, פירוש השם קנין¹⁹; כתרגומו; והשני הבל, פירוש: אֵין²⁰. גם בנות נולדו להם²¹. נוהג החיים, שהיה חביב על האחים, היה שונה: הבל הקטן היה שומר צדקה ולבו היה נתון למוסר, משום שחשב, שאלהים הוא בעוזריו בכל אשר יעשה; הוא חי חיי רועה, ואילו קין היה בדרך כלל משחת מאוד במדותיו ועיניו אך לבצעו. הוא היה הראשון שנתן את לבו לחרוש את האדמה, והוא הרג את אחיו מתוך נימוק כזה: שניהם החליטו להביא קרבן לאלהים: קין הקריב פרי עבודת האדמה והאילנות, והבל הביא חלב²² ובכורות הצאן, ואלהים נהנה הנאה יתרה מקרבן זה, משום שאין הוא מתקלס בדברים הנוצרים בכוח, לפי מחשבתו של אדם רודף בצע, אלא בדברים הבאים מעצמם בדרך הטבע. לפיכך כעס קין על שכיבד אלהים את הבל על פניו והרג את אחיו וטמן את גופתו²³, לפי שדימה, שהדבר ישאר בסוד. אלא שאלהים ידע את המעשה ובא אצל קין ושאל אותו, להיכן הלך אחיו, כיון שלא ראהו ימים רבים, והרי בכל שאר הימים היה רואה אותו מתהלך עם קין. נמצא קין שרוי במיצר, ומשום שלא היה לו מה להגיד לאלהים, אמר תחלה, שגם הוא עצמו אינו יודע פשר הדבר, שאינו רואה את אחיו, ומשהפציר אלהים והפגיע בו מאוד, כעס ואמר, שלא אומן הוא לאחיו ולא שומר מעשיו^{23א}. מכאן ואילך פתח אלהים בקטיגוריה על קין הורג אחיו ואמר לו: „תמה אני, שאין בידך להגיד לי, מה עלתה לו לאיש, שאתה בעצמך הרגתו.“ מכל מקום הניח לו מענשו, שהיה ראוי לו בגלל הרצח, לאחר שהביא קרבן וביקשו עלידי כך, שלא יכלה עוד כעסו בו²⁴; אלא שקיללחו ואיים לנקום בבניו אחריו בדור^{24א} השביעי, וגירש אותו ואת אשתו מהארץ ההיא, וכשפחד הלה, שמא יפגעו בו בנדודיו חיות רעות וימיתוהו²⁵, אמר לו אלהים, שאין לו לחשוש לכל פורענות מסבה מעין זה, אלא יכול הוא להתהלך לבטח בכל הארץ וכל חיה רעה לא תפגע בו^{25א}. ושם לו אות, בו יכירוהו, ופקד עליו להסתלק, ואחר שעבר ארץ רבה בנה קין ואשתו מקום ישוב, שקרא לו בשם נוד²⁶, שם קבע את מושבו ושם נולדו לו בנינים, ואילו ענשו לא נתקבל עליו כאתראה, אלא שימש

לו עילה להוסיף פשע. הוא השפיע על גופו כל תענוג, אפילו נצטרך להשיגו בדרך
 של זדון כלפי חבריו וכן הגדיל והרבה את נכסי ביתו ^{26a} בדרכי גזל ועושק והיה
 מעורר את כל הבריות שפגש לתענוגים ולמעשי לסטים ונעשה להם לרוב במעשי
 שחיתות. הוא שם קץ לדרכי השלום, בהם היו הבריות שרויים בתחלה, על-ידי
 המצאת המדות והמשקלים, והפך את חייהם, שהיו טהורים ונדיבים מחמת חוסר
 כל ידיעה בענינים אלה, לחיי ערמה. הוא היה הראשון, ששם גבולות לקרקע ובנה
 עיר וביצרה בחומות והכריח את קרוביו להתכנס בתוכה ²⁷. לעיר זו קרא חנוך,
 על שם חנוך בנו הבכור ²⁸, ובנו של חנוך היה עֵירָד ²⁹, ולו נולד מחוֹיָאֵל ³⁰. בנו
 של מחוֹיָאֵל היה מתושאל ³¹, בנו של זה למך ³², שהיו לו שבעים ושבעה ³³ בנים
 משתי נשיו צלה ועדה ³⁴. מאלה ילדה עדה את יבל ³⁵. הוא היה תוקע אוהלים
 ומחבב חיי רועים, ויובל, כמוהו גם הוא מאם זו; היה עוסק בנגינה והמציא
 פסנתרין ונבל. ומן הבנים, שנולדו מהשניה, עלה תובל (קין) ³⁶ בכוחו על כולם
 והצטיין ביחוד במעשי מלחמה, שסיפקו לו גם את הדברים ^{36a} המשמשים לתענוגי
 הגוף. הוא היה הראשון, שהמציא את חרושת המתכות. למך היה עוד אב לבת
 ושמה נעמה ³⁷, ומשום שחזה מתוך ידיעה ברורה בחכמת האלהות, שצפוי הוא
 לעונש ³⁸ על רצח קין את אחיו ³⁹, עמד וגילה את הדבר לנשיו. עוד בחיי אדם
 היו בני קין רשעים גמורים, מתוך ירושה ומתוך חיקוי, ונסתלקו מן העולם, אחד
 גרוע מחברו ^{39a}, כי היו להוטים במדה מופרזת אחרי מלחמות ושמו את פניהם
 לגזל. ואם נמצא מי בהם, שהיה מהסס מפני מעשי רציחה, הרי היה זד ושואף בצע
 מתוך שחצנות וחוצפה, שהיו טבועות בו בצורה אחרת ⁴⁰.
 ואדם הראשון, שנוצר מאדמה (הסיפור דורש לייחד עליו שוב את הדיבור), דאג
 להעמדת ולדות אחרי רצח הבל ובריחת קין הרוצח ⁴¹. תשוקה עזה של פרייה
 זרביה תקפתו לאחר שכבר עברו עליו מאתים ושלשים שנה ⁴². הוא חי נוסף
 על אלה, עוד שבע מאות שנה ומת, וכך נולדו לו בנים רבים אחרים וביניהם שת ^{42a}.
 יארכו הדברים לספר על האחרים; רק אנסה לספר את תולדות בני שת בלבד.
 כשגדל שת והגיע לגיל, בו מסוגל האדם כבר לדון על הנאה ⁴³, היה לאיש טוב
 מאוד והשאיר בנים, שהלכו בדרכיו, וכולם היו טובים וישבו בארץ אחת ללא
 מריבה וחיו חיים של אושר עד סוף ימיהם, בלי שנפל דבר שהטיל מרה בחייהם.
 הם המציאו את חכמת התכונה ואת סדר מערכות הכוכבים ⁴⁴. ושלא יאבדו תגליות
 שלהם מבני אדם ולא יישמדו עד שיגיעו לידי פירסום — משום שאדם הגיד מראש,
 שעתיד העולם כולו להשמד פעם בכוח האש ופעם אחרת בכוח המים והמונם —
 עשו שתי מצבות, אחת של לבנים ואחת של אבנים, ורשמו על שתיהן את תגליותיהם,
 שאם תשמד מצבת הלבנים על-ידי המבול, זו של האבנים תשאר ותלמד לבני אדם

בראש' ד, י"ז

62

63

64

65 בראשית
ד, כ"ב

66

ג 67

68 בראשית
ה, ג'

69

70

71

את הרשום עליה ותודיעם, כי גם מצבת לבנים הוקמה עלידם.⁴⁵ והרי היא קיימת עד היום הזה בארץ שריס (?)⁴⁶.

- 72 ג. א.
בראשית
ד', א'
- שבעה דורות החזיקו בני אדם אלה באמונתם, שאלהים הוא אדון-כל, וכל מעייניהם היו אך צדקה וחסד. אולם ברבות הימים סרו מדרכי אבותיהם וקילקלו ולא נתנו עוד לאלהים את כל הכבוד היאה לו, ולא שמו לב לצדק כלפי-הבריות, אלא כשם שהיו מקנאים בתחלה למדות החסד, כך הראו במעשיהם עתה קנאה כפולה לרשע.⁴⁷
- 73 וכך הפכו את אלהים לאויב להם, כי מלאכי אלהים רבים נזדקקו לנשים והולידו בנים שחצנים, שהיו בזים לכל טוב מתוך בטחון בכוחם, ואמנם, לפי המסורה, צשו אלה מעשים, הדומים למעשי השחצנות של הגיגנטים, שעליהם מספרים
- 74 ההלנינים, ואילו נח התמרמר על מעלליהם ולא קיבל ברצון את מוזמותיהם, והיה הולך ומשדלם להיטיב את מחשבותיהם ומעשיהם.⁴⁸ וכיון שראה, שאינם חוזרים למוטב אלא גשתעברו לכוח התענוג שבעבירת, ופחד, שמא יהרגוהו, אותו ואת נשיו ובניו ונשיהם של אלה, עמד ויצא את הארץ.
- 75 ב.
בראשית
ד', ז'
- ואלהים אהב אותו בגלל צדקתו, ואילו את אלה-דן לא על רשעתם הם בלבד, אלא גזר להשמיד את כל-מין האדם-החי-אז ולהקים דור אחר חף מפשע, וכן קיצץ את חיי אדם.⁴⁹ ממספר השנים, שהיה חי קודם-לכן, והעמידם על מאה ועשרים שנה, ואז
- 76 הפך את היבשה לים, וכך-אבדו כולם ורק נח לבדו ניצל, לאחר שהעלה אלהים
- 77 במחשבתו אופן ודרך כזה להצלתו: הוא בנה תיבה בת ארבעה קנים⁴⁹, שלש מאות אמה ארקה, חמשים רחבה ושלושים עמקה, ועלה⁵⁰ אליה עם אָם בניו⁵¹ ונשיהם של אלה, ושם בה כל מה שעתיד היה לספק צרכיהם, והכניס בה גם חיות שונות,
- 78 זכר ונקבה, להחיות את מינו, ובתוכן גם אחרות. במספר של שבע שבע⁵², וכתלי התיבה והגג היו חזקים במדה שלא יכלה משום צד להגרף או לא לעמוד בפני כוח
- 79 המים, וכך ניצל נח, ובניו, ביתו, הוא היה הדור, העשירי לאדם, כי הוא בן למך, שאביו היה מתושלח; וזה היה בן חנוך בן ירד; ונרד היה בן מהללאל, שנולד לקינן בן אנוש יחד עם אחים רבים; ואנוש היה בן שת, בן אדם.⁵³
- 80 ג.
בראשית
ז', י"א
- הפורענות הזאת התרחשה בשנת שש מאות לחיי⁵⁴ נח, בחודש השני, הוא הקרוי דיוס בפי המוקדונים⁵⁵ ומרחשוון⁵⁶ בפי העברים: משום שכך תיקנו את השנה במצרים, משה קבע את-ניסן, הוא קסאנטיקוס⁵⁷, כחודש ראשון למועדים, משום
- 81 שבו הוציא את העברים ממצרים⁵⁸, לפי תקנתו, הוא גם ראש לכל דבר שבעבודת אלהים; ואילו במיקח ובממכר^{58א} ובשאר הענינים שמר על הסדר הקדום⁵⁹, והוא אומר, שהמבול התחיל בעשרים ושבעה⁶⁰ לחודש הנזכר, הזמן הזה הוא אלפיים ומאתים וששים ושתיים שנה מאדם הראשון⁶¹. התאריך נרשם בכתבי הקודש, שכן
- 82 בראשית
שם, ש
- היו דורות הימים ההם מציינים בדיוק רב את לידתם ופטירתם של אנשי השם.

- 83 אדם היה בן מאתים ושלשים שנה כשנולד שת בנו, וזה ⁶² חי תשע מאות ושלשים
 בראשית
 ה', ג'ל"א
- 84 שנה. ושת הוליד את אנוש ⁶³ בשנת מאתים וחמש לחייו. הלה חי תשע מאות וחמש
 שנה ומסר את הדאגה לענינים לבנו קינן ⁶⁴, שהולידו בשנת המאה ותשעים לחייו
 בערך: הוא חי תשע מאות ושתים עשרה שנה. וקינן חי תשע מאות ועשר שנה;
- 85 והיה לו בן מהללאל ⁶⁵ שנולד בשנת המאה ושבעים לחייו. מהללאל זה חי שמונה
 מאות ותשעים וחמש שנה, ובמותו השאיר את נרד בנו, שהולידו בשנת המאה
 ששים וחמש לחייו. מקץ תשע מאות ששים ותשע שנות חיים בא אחריו בנו
- 86 חנוך ⁶⁶, שנולד לאביו בהיות זה בן מאה ששים ושתים שנה בערך. חנוך חי שלש
 מאות ששים וחמש שנה וחזר לאלהים ⁶⁷, לפיכך לא נרשם מותו כלל. וכן חנוך הוא
 מתושלח, שנולד לו בשנת מאה ששים וחמש לחייו. וכשהגיע מתושלח למאה
 שמונים ושבע בערך נולד לו בן למך, לו מסר את השלטון. לאחר שהחזיק בו
- 87 בעצמו תשע מאות ששים ותשע שנה. ולאחר שלטון של שבע מאות ושבע שנה
 מינה למך את נח בנו למנהל הענינים. ונח נולד ללמך, כשהגיע זה לשנת המאה
 ושמונים ושמונה לחייו, וניהל את הענינים במשך תשע מאות וחמשים שנה. סך כל
- 88 השנים מצטרף. לזמן הנזכר לעיל. ואל יבחן שום איש את גיל האנשים האלה
 במותם, משום שחיהם נמשכו בחיי בניהם ובני בניהם, אלא ישים לב לזמן לידתם
 בלבד.
- 89 ואלהים נתן אות והתחיל להוריד הגשם. והמים נתכו. רצופות ארבעים יום עד
 בראש ו', י"ב
- 90 שגבהו חמש עשרה אמה מעל לארץ. רוב בני האדם לא היה להם מקום לברוח
 שמה ומשום כך לא יכלו להנצל ⁶⁸. וכשפסק הגשם התחילו המים לחסור בקושי
 במשך מאה וחמשים יום, כלומר, בחודש השביעי בשבעה בו פסקו המים לאט לאט
 לסגת ⁶⁹. והתיבה עמדה על ראש הר אחד שבארמניה. כיון שהרגיש נח בכך, עמד
 ופתח אוהה, וכשראה כברת ארץ צרה מסביב לה נתקררה דעתו ולבו רחש מאותו
 רגע תקוה טובה. כעבור ימים מספר ⁷⁰ והמים הוסיפו לרדת, שלח נח עורב מרצונו
 לדעת, אם גם במקום אחר עזבו המים את הארץ ואם היציאה בו כבר בטוחה היא.
 אולם העורב מצא את הארץ והיא כולה מוצפת עדיין וחזר אל נח. לאחר שבעה
 ימים ⁷¹ שלח נח יונה לפניו, כדי לדעת, מה הם פני הארץ, והיא חזרה אליו מלוכלכת
 בטיט ⁷² ונושאת עלה-זית, והוא הבין, שנשתחררה הארץ מן המבול. ולאחר שחיכה
 עוד שבעה ימים אחרים שילח את החיות מן התיבה ויצא הוא ומשפחתו והקריב
 קרבן לאלהים וחגג עם בני ביתו. מקום זה נקרא „מחוזי” ⁷³ בפי הארמנים, משום
 ששם ניצלה התיבה, ועד היום מראים (שם) ⁷⁴ את שרידיה.
- 93 את המבול הזה ואת התיבה מזכירים כל הסופרים של דברי ימי הברברים, ואחד
 מהם הוא בירוסוס הכשדי ⁷⁵. במקום שהוא מספר את מעשה המבול הוא אומר

כדברים אלה: „אומרים, שחלק ידוע של הספינה נמצא עוד בארמניה על־יד
 הר הקורדואיים ונוהגים להוריד ולנטול ממנה חתיכות של כופר, המשמשות
 קמיעות לבריות“⁷⁶. את הדברים האלה מזכיר היירונימוס המצרי⁷⁷, מחבר קדמוניות
 הפיניקים, ומנאסיאס⁷⁸ ורבים אחרים. וגם ניקולאוס איש דמשק⁷⁹ מספר בספר
 התשעים וששה (של חיבורו) על הענינים האלה. וכך הוא אומר: „יש מעל לארץ
 מינאס שבארמניה הר גדול שנקרא ברנס. האגדה מספרת, שרבים נמלטו אליו
 בשעת המבול וניצלו, ואיש אחד, ששט בתיבה, עלה על הפסגה. ואילו שרידי
 עצי התיבה נשתמרו במשך זמן רב. ייתכן, שזהו האיש, שכתב עליו משה, מחוקק
 היהודים“.

96 ז. בראשית ח', כ'
 ונח חושש היה, שמא יציף אלהים שנה שנה את הארץ במבול, משעלתה הגזרה
 לפניו להשמיד את (גזע) בני האדם, והביא קרבנות אשה וביקש את אלהים, שינהג
 את העולם להבא לפי הסדר הראשון ולא ישלח עוד פורענות כזו, שתהא צפויה ממנה
 סכנת אבדון לכל באי עולם, אלא: משענש את הרשעים, יחוס על אלה שנשתיירו
 בגלל צדקתם ונבחרו להמלט מהאסון. שכן יהיו הם עלובים עוד מן הרשעים
 ונידונים לרעה גדולה⁸⁰ יותר, אם לא תעמוד להם הצלה גמורה אלא יישמרו
 למבול אחר, הואיל ונדעו להם גם מוראותיו של הראשון וסיפור המעשה עליו
 וגם פורענותיו של השני^{80א}. וכן ביקש מאת אלהים, שיקבל ברצון את הקרבן
 ולא ישלח⁸¹ עוד תוכחת־חימה כזאת על הארץ, למען יוכלו הבריות להמשיך
 בעבודה בה ולהקים שוב ערים ולחיות חיי אושר ולא תמנע מהם שום טובה
 מהטובות, שהיו נהנים מהן לפני המבול, ויגיעו לשיבה טובה ולאריכות ימים
 כדורות שקדמו להם⁸².

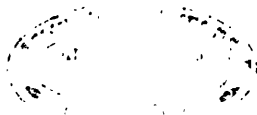
99 ה.
 ולאחר שהפיל נח תחנונים אלה, נענה לו אלהים ואמר, שיקבל ברצון את תפלותיו —
 כי חיבב את האיש מחמת צדקתו. והוסיף ואמר לו, שאף אלו שמתו לא הוא שהמית
 אותם, אלא הם באו על ענשם זה עקב רשעתם. ואילו עלתה לפניו הגזירה להשמיד
 את בני האדם שנוצרו, הרי לא היה מביאם לעולם, משום שנוח^{82א} היה לו לא ליתן
 להם מלכתחלה את החיים מאשר לכלותם לאחר שנתנם להם; „אלא במה שנהגו
 בזיון בכבודי ובמדותי“⁸³ כפו עלי להטיל עליהם עונש זה. ואילו להבא אחדל
 מלהטיל⁸⁴ בכעס כזה ענשים על בני אדם בגלל חטאיהם, ובפרט שאתה מבקש
 זאת ממני. אין לכם לפחד מפני המון גשמים, אם אשלח לעתים סערת־זעף, כי
 המים לא ישובו עוד להציף את הארץ. אבל הריני מתרה בכם, שתמנעו משפיכת
 דם אדם ותהיו נקיים מרצח ושתענשו אנשים, שעושים מעשים כאלה. בכל שאר
 בעלי־חיים מותר לכם לעשות כרצונכם וכחפצכם, שכן שמתי אתכם לאדונים
 לכל חיות היבשה והמצולות ולכל שיש לו כנף ומעוף במרומים, ורק את הדם

בראשית ח', כ"א-כ"ב

102

- 103 (אל תאכלו)⁸⁵, כי בו הנפש. וסימן אתן לכם לקץ (הפורענות) בקשתיי (כוונתו היתה לקשת בענן, שנחשבה לקשת אלהים בעיני תושבי המקומות ההם). ולאחר שאמר אלהים זאת והבטיח, עלה והסתלק.
- 104 ונח חי אחרי המבול שלש מאות וחמשים שנה ובילה באושר כל אותו הזמן ומת
ט
105 מקץ תשע מאות וחמשים שנה. ואל יחשוב איש, כשיבוא להשוות את חיי הקדמונים
בראש' ט', כ"ח-כ"ט
לחיים עכשיו ולמספר הזמן של שנות חייו, ששקר הוא מה שנאמר על הקדמונים,
ואל יביא ראיה מזה, ששום בן-אדם כעת אינו מרבה כל כך להאריך ימים, שגם
106 אלה לא הגיעו לאריכות-ימים זו. אלה היו אהובי אלהים וגם נבראו בידי אלהים
בכבודו ובעצמו; ומשום שגם מזונותיהם היו מוכשרים יותר לגרום לאריכות ימים,
הרי טבעי הדבר, שחיו מספר שנים גדול כל כך. חוץ מזה זיכה אותם אלהים
בחיים ארוכים יותר על צדקתם ועל התועלת שבהמצאותיהם בחכמת התכונה⁸⁶
ובמידת האדמה. כי לא יכלו להגיד מראש כל דבר בבטחון, אילולא חיו שש
מאות שנה, שכן זה הוא מספר השנים, שהתקופה הגדולה מקיפה⁸⁷. עדים לדברי
107 כל ההלנים והברברים, שחיברו ספרי קדמוניות. כי מנייתון⁸⁸, שחיבר ספר דברי
ימי המצרים, ובירוסוס, שליקט את דברי ימי הכשדים, ומוכוס⁸⁹ והיסטיאוס⁹⁰
וגם היירונימוס המצרי, שכתבו את דברי הפיניקים, מסכימים לדברי, וגם
108 היסיאודוס⁹¹ והיקטאיוס⁹² והילניקוס⁹³ ואקוסילאוס⁹⁴ ונוסף על אלה אפודוס⁹⁵
וניקולאוס מספרים, שהקדמונים חיו אלף שנים. ברם, על הענינים האלה ידון כל
אחד כישר בעיניו⁹⁶.
- 109 שלשת בני נח, שם, יפת וחם, נולדו מאה שנה לפני המבול. הם הראשונים שירדו
בראשית ט', י"ח
מן ההרים למישורים והתישבו בהם ודיברו על לב האנשים האחרים, שהיו מפחדים
מאוד מפני המישורים מחמת המבול והיו מהססים לרדת מהמקומות הגבוהים⁹⁷,
110 להתחזק ולעשות כמעשיהם. הבקעה, שהעתיקו אליה תחלה, קרויה שנער. וכשציננה
בראש' י"א, ב'
אותם אלהים, שיתלצו מהם למקומות ישוב אחרים מפני רבוי האוכלוסים, כדי שלא
יתקוטטו ביניהם, אלא יעבדו ארץ רבה ויתענגו על רוב תנובה, לא שמעו בקולו
111 משום בערותם, ולפיכך התרגשו עליהם פורענויות, שהעמידום על עוונם. ושוב יעץ
להם אלהים, שיתלצו מהם אנשים בגלל המון הנוער הפורה, שהיו ברוכים בו. והם
לא שמעו בקולו וחשבו, שלא מחסדו הרב באו להם כל הטובות, אלא דימו בנפשם,
112 שכוחם הוא סיבת עשרם. ועל הסירוב הזה לשמוע בקול אלהים הוסיפו גם החשד
הרע, שהוא מעורר אותם במזיד לנדוד, כדי שיתפלגו וייקל יותר להתנפל עליהם⁹⁸.
113 והיה מסית אותם ליהירות ולבוז כלפי אלהים איש אחד נמרוד⁹⁹, שהיה נכדו של
בראשית י"ח-ט'
חם בן נח, אדם נועז ובעל-זרוע. הוא פיתה אותם, שלא ליתן הודאה לאלהים, שעל

- 114 ידו בא להם העושר, אלא לחשוב, שכוחם הוא שממציאו להם⁹⁹. קמעה קמעה הפך את המדינה לשלטון של עריצות, בחשבו, שרק בדרך אחת יצליח להרחיק את בני האדם מיראת אלהים, לכשיהיו תמיד כפופים לשלטון שלו¹⁰⁰. כן איים להלחם באלהים, אם יהיה ברצונו להציף שוב את הארץ (מים), בבנותו מגדל גבה משיוכלו המים לגאות ויפרע ממנו גם על מותם של האבות.
- 115 ג. וההמון היה מוכן לילך אחרי עצותיו של נמרוד, בחשבו למעשה עבדות את הכניעה
בראש' "א.
ג'י'ט' ג'י'ט'
- 116 לפני אלהים. והם בנו את המגדל ולא חדלו. מלשקוד על העבודה ולא נרתעו מפני העמל, ומרוב ידים קם המגדל וגבה במהירות יתרה: משיוכל משהו לשער. אכן העובי היה עצום עד כדי כך, שנתמעט האורך בעיני המסתכלים. והמגדל נבנה לבנים שרופות, מודבקות זו לזו בזפת, שלא יוכלו להגרף. וכשראה אותם אלהים בשגעונם זה, לא גזר עליהם כליון חרוץ על שלא השכילו אפילו אחרי אבדן אבותיהם, אלא הטיל קטטה ביניהם ובלבל את לשונם וגרם להם, שלא יהיו מבינים איש את חברו בגלל רבוי הלשונות. המקום, שבו בנו את המגדל, נקרא כיום בבל, בגלל הבלבול, שבא בלשון, שהיתה מובנת בראשונה: כי בבל בפי העברים הוא מלשון בבלול. את המגדל הזה ואת בבלול לשונותיהם של בני האדם מזכירה 118 הסיפילה בדברים אלה: „והיו בני אדם כולם מדברים בלשון אחת. ואחדים בהם בנו מגדל גבוה מאוד, כדי לעלות בו השמימה. אבל האלים שלחו רוחות והפכו את המגדל ונתנו לכל אחד לשון מיוחדת וזאת הסיבה, שהעיר נקראה בבל“¹⁰¹. את הבקעה הקרויה שנער שבארץ בבל מזכיר היסטיאוס בזה הלשון: „והכהנים שניצלו לקחו את כלי הקודש של זיבס אינואליוס ובאו לשנער שבבבל“¹⁰².
- 119 מאותו זמן נפוצו בני האדם בשל הלשונות השונות ובנו ישובים בכל מקום ותפשו כל אחד את האדמה, שנודמנה לו ושהובילו שמה אלהים, עד שמלאה הארץ אותם, בפנים היבשה ועל שפת הים. ויש ועברו גם באניות והתישבו באיים, אחדים מהעמים שומרים עוד על השמות, שניתנו על ידי המיסדים, ואחדים שינו אותם, ולפעמים החליפום בצורה, שנראתה להם מובנת יותר לשכניהם. ההלינים הם האשמים בכך: כי כשעצמו בדורות שלאחר כך נטלו לעצמם אפילו את תהלת הדורות הקדומים וקישטו את העמים בשמות, שהיו מובנים להם, אף ייחסו לאלה סדר שלטון, כאילו היו צאצאיהם.
- 120 ה. וזמן נפוצו בני האדם בשל הלשונות השונות ובנו ישובים בכל מקום ותפשו כל אחד את האדמה, שנודמנה לו ושהובילו שמה אלהים, עד שמלאה הארץ אותם, בפנים היבשה ועל שפת הים. ויש ועברו גם באניות והתישבו באיים, אחדים מהעמים שומרים עוד על השמות, שניתנו על ידי המיסדים, ואחדים שינו אותם, ולפעמים החליפום בצורה, שנראתה להם מובנת יותר לשכניהם. ההלינים הם האשמים בכך: כי כשעצמו בדורות שלאחר כך נטלו לעצמם אפילו את תהלת הדורות הקדומים וקישטו את העמים בשמות, שהיו מובנים להם, אף ייחסו לאלה סדר שלטון, כאילו היו צאצאיהם.
- 121 ה. א. ולבני נח היו בנים, שלכבודם כינו האנשים, שהתישבו בארץ אחת, את העמים בשמותיהם. ולפת בן נח היו שבעה בנים. אלה התישבו למן סְבֹרוס ואֶמְנוֹס, הלוך וחדור לאסיה, עד לנהר טַנְאִים¹⁰³ ולאירופה עד גדירה¹⁰⁴ ותפשו את הארץ. שנודמנה להם, ומכיון שלא ישב איש לפניהם (בארצות ההן) קראו לעמים (המתישבים) בשמותיהם¹⁰⁵. כי אלה הנקראים עכשיו גלטים בפי ההלינים הושבו
- 122 בראשית "א"ל"ב

- על ידי גומר ונקראו בני גומר¹⁰⁶: מגוג הושיב את האנשים. שנקראו על שמו
 124 מגוגיים; ואילו ההלינים קראו להם סקיתים¹⁰⁷. ומבני יפת: יוון ומדי. נתהווה עם
 המדיים ממדי. (בפי ההלינים קרויים הם מידים); ומיוון יוגיה וכל ההלינים. ותובל
 125 הושיב את התובלים הקרויים בימינו היבירים¹⁰⁸. המשכיים הושבו על ידי משך
 ונקראו בדורות האחרונים קפודקיים¹⁰⁹. וישנו עוד סימן לשמם הקדמון: עד היום
 הזה יש בארצם עיר מִזְקָה¹¹⁰. המראה לאנשים המוכשרים להבין, שכך נקרא לפנים
 כל העם כולו. ותירס קרא לאלה ששלט בהם תירסיים, וההלינים שינו את השם
 לתִרְקִים¹¹¹. כזה הוא איפוא מספר העמים, שהושבו על ידי בני יפת. ומשלשת
 126 הבנים, שנולדו לגומר, הושיב אשכנז את האשכנזים, הקרויים כיום ריגינים¹¹²
 בפי ההלינים; ריפת הושיב את הריפתיים, הקרויים פֶּפְלִגְוִנִים¹¹³, ותוגרמה את
 127 התוגרמיים, שנראה להם להלינים לקראם פרוגים¹¹⁴. ומבני יוון בן יפת, שגם לו
 נולדו שלשה, קרא אלישה לאנשים, שהיה שולט בהם, אלישיים, שהם האיאויליים¹¹⁵
 כיום; תרשיש קרא (לשלו) תרשישיים, כי כך נקראה קיליקיה¹¹⁶ בימים הקדמונים.
 והראיה: החשובה שבעריהם, והיא מטרופולין, קרויה תֶרְסוֹס, אלא ששינו את
 128 הט' שבשם לת'¹¹⁷. וכתים תפש את אי הכתים, שנקרא כיום קפריסין, וממנו קראו
 העברים כתים לכל האיים ולרוב מדינות הים¹¹⁸. עדה לדברי היא אחת הערים
 שבקפריסין, שהספיקה לשמור על השם: כי אלה שיווננו את שמה קראו לה כִּיטִיֹן,
 כינוי שאינו רחוק משמו של כתים¹¹⁹. זה היה איפוא מספר העמים מייסודם של
 129 בניו ובני בניו של יפת. ועד שאחזור לסיפור הדברים במקום שהפסקתי, עלי להקדים
 עוד ענין, שאולי אינו ידוע להלינים: ייונתי את השמות בשים לב לתפארת
 המליצה ולהנאתם של קוראי בעתיד, כי צורתם אינה זו הנהוגה בארצנו, שבה
 צורה והוספה אחת להם; למשל: נוחוס הוא נח, ואותו הטופס משתמר בכל
 היחסים¹²⁰.
- ב. 130 ובני תם נאחזו בארץ המשתרעת מסוריה ומהרי אֶמְנוֹס והלבנון ותפשו את השטח
 הפונה לים ורכשו לעצמם את הארצות עד לאוקינוס. אולם שמותיהן של ארצות
 אחדות נשתכחו לגמרי, של אחדות נשתנו, ולבשו צורה אחרת. ואין להכירם, ויש
 131 מועטות שמרו על שמותיהן ללא שינוי. מארבעת בני תם לא בולע לך לכוש כלל
 במשך הזמן: כי האיתיופיים, שעליהם היה שולט קרויים עוד כיום כושים¹²¹ בניהם
 132 ובפי כל תושבי אסיה, גם זכרם של המצרים נשתמר בשם, משום שכולנו שהננו
 חיים כאן¹²², קוראים לאיגיפטום מצרים ולאגיפטים מצרים¹²³. פוט¹²⁴ יישב את
 133 לזב וקרא לאנשי המקום פוטים¹²⁵. לפי שמו, יש גם נהר בארץ המערבים, הנושא
 שם זה, ולפיכך אפשר לראות, שרוב כותבי דברי הימים שבין ההלינים מזכירים
 את הנהר ואת הארץ הגובלת אותו. הנקראת פוט¹²⁶. השם שלה עלשיו נתגלגל

- מִשְׁמוּ שֶׁל אֶחָד מִבְּנֵי מִצְרַיִם¹²⁷. שְׁנֵקְרָא לֹוּב. בְּקִרְוֹב נִגִּיד גַּם אֶת הַסִּיבָה מִשׁוֹם מַה
 134 נִקְרָאָה זֶו גַּם-בְּשֵׁם אִפְרִיקַי¹²⁸. בְּנֵו הַרְבִּיעִי שֶׁל חָם הָיָה כְּנַעַן. שִׁיִּישָׁב אֶת-הָאָרֶץ
 הַנִּקְרָאִת-עֲכָשֵׁיו יְהוּדָה, וְקִרָא לָהּ כְּנַעַן-עַל שְׁמוֹ. וּלְבְנֵי חָם נִוּלְדוּ בְּנִים: לְכוֹשׁ¹²⁹
 שֶׁשָׁה, מֵהֶם-חֹוּלַל סָבָא אֶת הַסְּבִיִּים¹³⁰, חֲוִילָה אֶת אֲנָשֵׁי חֲוִילָה, הַקְרוּיִים: כְּיוֹם
 גִּיטוּלִיִּים¹³¹, וּסְבָתָהּ אֶת אֲנָשֵׁי סְבָתָהּ, הַנִּקְרָאִים בְּפִי הַהֲלִינִים אֲסֻטְבָּרִים¹³².
 135 וּסְבָתָכָא¹³³ חֹוּלַל אֶת אֲנָשֵׁי סְבָתָכָא. רַעְמָה¹³⁴ חֹוּלַל אֶת הָרַעְמִיִּים, וְלוֹ שְׁנֵי
 בְּנִים: מֵהֶם חֹוּלַל דָּדָן¹³⁵ אֶת הַדְּדָנִים¹³⁶, עִם כּוֹשֵׁי שְׁבַמְעֵרֵב כּוֹשׁ, וְהֵם נוֹשְׂאִים
 אֶת שְׁמוֹ אַחֲרָיו; וְשָׁבָא אֶת בְּנֵי שָׁבָא. וּנְמִרְוֹד בֶּן כּוֹשׁ¹³⁷ נִשְׂאָר אֲצֵל הַכְּבָלִים וּמֶלֶךְ
 136 עֲלֵיהֶם, כְּפִי שְׁתִּיאֲרֵתִי-לִפְנֵי כֵן. וּלְמִצְרַיִם הָיוּ שְׁמוֹנֵה בְּנִים, וְכוֹלֵם רָכְשׁוֹ אֶת הָאָרֶץ
 מֵעֻזָּה עַד מִצְרַיִם. אוֹלָם הָאָרֶץ שְׁמֵרָה רַק אֶת שְׁמוֹ שֶׁל פְּלֶשֶׁת בְּלַבָּהּ, מִשׁוֹם שֶׁהַהֲלִינִים
 137 קוֹרְאִים לְחֶלֶק שֶׁלוֹ פְּלֶשֶׁתִּינָה¹³⁸. וְאִשְׁר לְאַחֲרֵים: לְוֹדִים¹³⁹, עֲנַמִּים¹⁴⁰, לְהַבִּים¹⁴¹,
 (הַיְחִידִי שֶׁהִתְיַשְׁבַּ בְּלוֹב וְקִרָא כֵן אֶת שְׁמוֹ עַל הָאָרֶץ). נְפִתוּחִים¹⁴², פְּתֻרוֹסִים¹⁴³,
 138 כְּסַלּוּחִים¹⁴⁴ וְכַפְתוּרִים¹⁴⁵, הָרִי מִלְּבַד שְׁמוֹתֵיהֶם אֵין אֲנוּ יוֹדְעִים עֲלֵיהֶם וְלֹא כְּלוֹם.
 מִשׁוֹם שֶׁמִּלְחַמַּת כּוֹשׁ, שְׁעֲלִיָּה נִדְבַר לְהֵלֵךְ¹⁴⁶, הִפְכָה אֶת עֲרִיָּהּ לְשִׁמְמָה. וְהָיוּ גַם
 לְכַנְעַן בְּנִים: מֵהֶם יִיסַד צִידוֹן עִיר בְּפִינִיקְיָה הַקְרוּיָה עַל שְׁמוֹ, וְהָיָא צִידוֹן גַּם בְּפִי
 הַהֲלִינִים; חַמַּת¹⁴⁷ יִישָׁב אֶת חַמַּת¹⁴⁸, הַנִּקְרָאִת גַּם כְּיוֹם חַמַּתָּא¹⁴⁹ בְּפִי אֲנָשֵׁי הַמְּקוֹם,
 וְאִילוֹ הַמוֹקְדוֹנִים כִּינּוּהָ אֲפִיפְנִיָּה¹⁵⁰, עַל שֵׁם אֶחָד הָאֲפִיגוֹנִים¹⁵¹. לְאַרְוֵי¹⁵² הָיָה
 139 הָאִי אַרְוֵי¹⁵³ וְלַעֲרִקֵי הָיָתָה עַרְקָא שְׁבַלְבָנוֹן¹⁵⁴. עַל שְׁבַעַת הָאֲחֵרִים: הַחֹוִי, הַחַתִּי,
 הַיְבוּסִי, הָאֲמוּרִי, הַגְּרָגְשִׁי, הַסִּינִי וְהַצְּמִרִי¹⁵⁵, אֵין אֲנוּ מוֹצִאִים בְּכַתְבֵי הַקּוֹדֶשׁ וְלֹא
 כְּלוֹם מִלְּבַד הַשְּׁמוֹת, כִּי הָעִבְרִים הַחֲרִיבּוּ אֶת עֲרִיָּהֶם. וְהַפּוֹרְעָנוֹת בָּאָה עֲלֵיהֶן מִסִּיבָה
 זֹאת:
- 140 ג. מִשְׁוֹחֲזוּרָה הָאָרֶץ לְטַבַּע בְּרִיאַתָּהּ אַחֲרֵי הַמְּבֹוּל פָּנָה נַח לְעַבּוּדָה וְנִטַּע כְּרַם¹⁵⁶
 וְכִשְׁנַתְּבֶשֶׁל הַפְּרִי בּוֹמְנוּ בְּצָרוֹ וְהִכִּין לוֹ יַיִן. וְלֵאחֲרַי שֶׁהַקְרִיב קִרְבָן עֲרַךְ חֲגִיגָה
 141 וְהַשְׁתַּכֵּר. אִזּוּ נִפְלָה עֲלָיו שִׁינָה וְנִתְעַרְטֵל וְשָׁכַב שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ הַנִּימוּס. הַצְּעִיר שְׁבַכְּנִי¹⁵⁷
 142 רָאָהוּ וְהִרָאָה עֲלָיו מִתּוֹךְ צַחוֹק לְאַחֲוִי. הֵם בָּאוּ וְכִיסּוּ אֶת אֲבִיהֶם. וְכִשְׁהֲרָגִישׁ נַח
 בְּדַבְרֵי, בְּרַךְ אֶת יֵתֵר בְּנִי; אֲמַנֵם אֶת חָם עֲצַמוֹ לֹא קִילַל מַחַמַּת קִרְבַּת הַדָּם, וְאִילוֹן
 אֶת בְּנָיו שֶׁל חָם קִילַל. מֵהֶם נִיצְלוּ רוֹבֵם^{157a} מֵהַקְּלָלָהּ, (וּרְק) מִבְּנָיו שֶׁל כְּנַעַן נִפְרַע
 אֱלֹהִים. וְאוֹלָם עַל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה נִסְפַר בְּסִפְרֵים הַבְּאִים¹⁵⁸.
- 143 ד. וְלִשְׁמֵם, בְּנֵו הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל נַח, נִוּלְדוּ חֲמֵשָׁה בְּנִים, הַיּוֹשִׁבִים בְּאַסִּיָּה לְמֶן הַפְּרַת וְעַד
 הָאוּקִינוֹס הַהוּדִי: עֵילָם¹⁵⁹ הַשְּׂאִיר אַחֲרָיו אֶת בְּנֵי עֵילָם, מַחֹוּלְלֵיהֶם שֶׁל הַפְּרַסִּים¹⁶⁰.
 אֲשׁוּר¹⁶¹ יִיסַד אֶת עִיר נִינּוּס¹⁶² וְקִרָא לְנִתְיָנִי, שְׁעִשׂוּ חֵיל רַב, אֲשׁוּרִים¹⁶³ עַל
 144 שְׁמוֹ. וְאַרְפַּכְשַׁד שֶׁלֹּט עַל אֲנָשִׁים, שְׁקִרָא לָהֶם בְּנֵי אֲרַפַּכְשַׁד; עַתָּה שְׁמֵם כְּשָׁדִים¹⁶⁴.
 145 לְאַרְם הָיוּ הָאַרְמִים, שְׁמֵם סוּרִים בְּפִי הַהֲלִינִים. וְלוֹד חֹוּלַל אֶת הַקְרוּיִים בְּפִי אֱלֹהֵי

- כיום לידים ושמים מקדם לודים¹⁶⁵. ולאדם ארבעה בנים: עוץ יישב את ארץ
 סָרְכוֹן וּדְמַשֶׁק¹⁶⁶, שְׁהִיא בֵּין אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וְחֵילַת סוּרִיָּה, וְהוּל¹⁶⁷ יִישַׁב אֶת אֶרְמֹנִיָּה,
 וְגַת¹⁶⁸. חוּלַל אֶת הַבְּקַטְרִיִּים, וּמַשׁ¹⁶⁹ אֶת בְּנֵי מִשְׁבַּח, שִׁשְׁמוֹ כַּיּוֹם כַּרְךְ סַפְּסִינוֹס¹⁷⁰.
 146 וּבֶן אֶרְפַּכְשָׁד הָיָה שְׁלַח¹⁷¹, וּבְנֵי שֵׁל זֶה עֵבֶר¹⁷², שִׁבְשָׁמוֹ קְרָאוּ לַיהוּדִים עֵבֶרִים
 מִיָּמִים קְדָמוֹנִים. וְעֵבֶר הוֹלִיד אֶת יַקְטָן¹⁷³ וְאֵת פֶּלֶג¹⁷⁴: הוּא נִקְרָא פֶּלֶג עַל שׁוֹם
 147 שְׁנוֹלֵד בְּשַׁעַת פִּילּוֹג¹⁷⁵ הָאֲרֻצוֹת. כִּי פֶלֶג בְּפִי הָעֵבֶרִים חֶלֶק. וְלִיקְטָן, הַשְּׁנִי לְבְנֵי
 עֵבֶר, הָיוּ בָנִים אֱלֹהִים: אֱלִמְוֶדָה, שְׁלֵף, תְּצַרְמֹת¹⁷⁶, יֶרַח¹⁷⁷, הַדּוֹרָם, אוּל, דְּקָלָה¹⁷⁸,
 עֹזְבֵל¹⁷⁹, אֲבִימָאֵל, שָׁבָא¹⁸⁰, אוּפִיר¹⁸¹, חוּיָלָה¹⁸² וַיּוֹבֵב¹⁸³. אֱלֹהִים יוֹשְׁבִים לְמִן הַנְּהַר
 כּוֹפֵן¹⁸⁴ בְּחֻלְקִים יוֹדְעִים שֶׁל הוֹדוּ וְשֶׁל שְׂרָיָה¹⁸⁵, הַסְּמוּכָה לָהּ. אֱלֹהִים דְּבָרֵי בְנֵי
 שָׁם^{185a}.
- וְעַתָּה אֲדַבֵּר עַל הָעֵבֶרִים. לְפֶלֶג בֶּן עֵבֶר הָיָה בֶּן רַעוּ¹⁸⁶. בְּנֵי שֵׁל זֶה הָיָה שְׂרוּג¹⁸⁷,
 148 וְלוֹ נוֹלַד בֶּן נַחֹר. וּבְנֵי שֵׁל נַחֹר הוּא תְּרַח, אֲבִי אֲבָרָהָם, שֶׁהוּא הַדּוֹר הָעֵשְׂרִי
 אַחֲרֵי נֹחַ וְנוֹלַד בְּשַׁנַּת תִּשְׁעֵי מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁתַּיִם אַחֲרֵי הַמַּבּוּל¹⁸⁸. כִּי תְּרַח הוֹלִיד
 149 אֶת אֲבָרָהָם בְּהִיּוֹתוֹ בֶּן שִׁבְעִים, וְנַחֹר הוֹלִיד אֶת תְּרַח וְהוּא בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים.
 נַחֹר נוֹלַד לְשְׂרוּג בְּשַׁנַּת מֵאָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לַחַיִּיו בְּעֶרֶךְ, וְרַעוּ¹⁸⁹ הוֹלִיד אֶת שְׂרוּג
 150 בְּהִיּוֹתוֹ בֶּן מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. בְּאוֹתוֹ גִּיל נוֹלַד גַּם רַעוּ לְפֶלֶג. וְעֵבֶר הָיָה בֶּן
 מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וָאַרְבַּע שָׁנָה כִּשְׁהוֹלִיד אֶת פֶּלֶג, וְהוּא נוֹלַד לְשֵׁל בְּהִיּוֹת זֶה בֶּן מֵאָה
 וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה. אוֹתוֹ הוֹלִיד אֶרְפַּכְשָׁד בְּשַׁנַּת מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחֲמִשׁ לַחַיִּיו, וְאַרְפַּכְשָׁד
 151 בֶּן שָׁם נוֹלַד שְׁתַּיִם־עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחֲרֵי הַמַּבּוּל. וְאַבְרָהָם אַחִים נַחֹר וְהָרֵן¹⁹⁰.
 מֵהֶם הַשְּׂאִיר הָרֵן בֶּן וְשָׁמוֹ לוֹט וּבְנוֹת, שְׂרָה וּמִלְכָּה¹⁹¹, וְהוּא מֵת בְּאַרְץ כְּשָׁדִים,
 בְּעִיר הַקְּרוּיָה אוּר־כְּשָׁדִים, (וְשָׁם) מֵרָאִים אֶת קְבָרוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. בְּנוֹת הָאֵם נִישְׂאוּ:
 152 מִלְכָּה לְנַחֹר וְשְׂרָה לְאַבְרָהָם. וּמִשׁוֹם שִׁשְׁנָא תְּרַח אֶת אֶרֶץ כְּשָׁדִים מִתּוֹךְ אֲבָלוֹ
 עַל הָרֵן, עֵבֶר כּוֹלֵם לַחֲרֵן¹⁹² שְׁבָאָרִם נֶהְרִים. תְּרַח מֵת שָׁם וְנִקְבְּרָה, לְאַחַר שְׁמֵלָאוֹ
 לוֹ מֵאֲתָיִם וְחֲמִשׁ שָׁנָה. כִּי כָּבֵר קוֹצְצוֹ חַיִּיהֶם שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם וְהִלְכוּ וְקִצְרוּ, עַד
 שְׁנוֹלַד מִשָּׁה, שֶׁאֲחֵרָיו הוֹצֵב גְּבוּל לַחַיִּים (בְּמִסְפָּר) מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה: כִּי כִמְסַפֵּר
 153 הַשְּׁנַיִם שְׁעֵלָה לוֹ לְמִשָּׁה לַחַיִּוֹת, כֵּן הוֹקֵצַב עַל־יְדֵי אֱלֹהִים¹⁹³. וְלַנַּחֹר נוֹלַדוּ מִמֶּלְכָּה
 שְׁמוֹנֵה בָנִים: עוֹץ, בּוּז, קְמוּאֵל, כְּשֵׁד, חוּז, פֶּלְדֵשׁ, יִדְלָף, בְּתוּאֵל¹⁹⁴. אֱלֹהִים בְּנֵי נַחֹר
 מֵאֲשֵׁתוֹ, כִּי מִפִּילְגָשׁוֹ רָאוּמָה נוֹלַדוּ לוֹ טֶבַח וְגַחַם וְתַחַשׁ וּמַעֲכָה¹⁹⁵. וְלַבְּתוּאֵל, מִבְּנֵי
 נַחֹר הַחֻוּקִיִּים, נוֹלַדוּ בֵּת רִבְקָה וּבֶן לֶבֶן.
 וְאַבְרָהָם אִימָץ לוֹ לֶבֶן אֶת לוֹט, בְּנֵי שֵׁל הָרֵן אֲחִיו וְאֲחִיָּה שֶׁל אֲשֵׁתוֹ שְׂרָה, מִשׁוֹם
 154 שֶׁהָיָה חֲשׂוֹךְ בֶּן יוֹצֵא חֲלָצִיו^{195a}. וְכִשְׁהִגִּיעַ לְשַׁנַּת הַשִּׁבְעִים וְחֲמִשׁ לַחַיִּיו עֹזֵב אֶת
 אֶרֶץ כְּשָׁדִים עַל־פִּי הַדְּבָר וְעֵבֶר^{195b} לְאַרְץ כְּנַעַן וְהִתְיַשַּׁב בָּהּ וְהִשְׂאִירָהּ לְבְנָיו אַחֲרָיו.
 הוּא הָיָה מוֹכֶשֶׁר לְעַנּוֹת בְּכָל עֵנִין וְהָיָה נֶאֱמָן עַל שׁוֹמְעָיו וְלֹא טַעָה בְּשׁוֹם מִסְקָנָהּ

- 176 ל. א. וכששמע אברהם על אסונם תקף אותו פחד בשל לוט קרובו ורחמנות על אנשי סדום, שהיו ידידיו ושכניו. וכיון שהחליט לעזור, לא שהה, אלא יצא בחפזון והתנפל על האשורים בלילה החמישי סמוך לדן (זה שמו של אחד משני מקורות הירדן²¹⁶) עד שהספיקו הללו לתפוש את כלי-זינם, והרג חלק מהם כשהם במטותיהם ולא עמדו עדיין על טיבה של הפורענות. ואלה שלא שכבו עוד לישון ולא יכלו להלחם משכרות, נמלטו²¹⁷. ואברהם מיהר אחריהם ורדפם עד למחרת היום עד שהדפם לחובה²¹⁸ שבגבול דמשק. וככה הוכיח בעליל, בנצחו בשלש מאות ושמונה-עשר עבדיו ושלושת רעיו חיל רב כזה, שלא בהמון וברוב חיל הנצחון, אלא נכונותם ואומץ לבם של הלוחמים הם המתגברים על כל מספר. וכל הנמלטים מידו חזרו ללא תהלה לארצם.
- 179 ב. ואברהם הציל את אנשי סדום השבייים, שתפשו האשורים קודם לכן, ואת לוט קרובו וחזר בשלום. ומלך הסדומיים יצא לקראתו במקום אחד, שקוראים לו בקעת המלך²¹⁹. כאן קיבל את פניו מלך שלם מלכי-צדק, פירוש: מלך צדיק²²⁰. ואמנם היה כזה לכל הדעות, משום שמאותה סיבה נעשה גם כהן לאלהים. ואמנם כן קורא אחר כך לשלם ירושלים²²¹. אותו מלכי-צדק העניק לחיל אברהם מתנות אורחים וסיפק צרכיו בשפע רב ופתח בשעת הסעודה בתהלות לאברהם ונתן שבח לאלהים, שהסגיר את אויביו בידו. ואברהם נתן לו מעשר מהשלל והלה קיבל את המתנה. ומלך הסדומיים ביקש מאברהם לשמור לעצמו את השלל, ואילו את האנשים אשר לו, שניצלו מידי האשורים, ביקש לקבל בחזרה. אולם אברהם אמר, שלא יעשה זאת ולא יקבל שום טובת הנאה מהשלל הוא, מלבד מנת האוכל בשביל עבדיו. אמנם לידידיו, שהשתתפו במלחמה, נתן חלק ידוע. שם האחד היה אשכול (והנלוים עליו) ענר וממרא²²².
- 183 ג. ואלהים קילס את צדקתו ואמר לו: „לא יאבד שכרך, שהנך ראוי לו, בשל מעשים טובים כגון אלה“. וכשענה אברהם, מה טעם בשכר זה, אם אין מי שיקבלו אחריו — כי עדיין היה חשוך בנים — הודיע לו אלהים, שכן יוולד לו זרעו ירבה מאוד, עד שיהיה משול במספרו לכוכבים. כשמוע אברהם זאת עמד והקריב קרבן לאלהים כמצותו. וזה היה משפט הקרבן: הוא לקח עגלה משולשת ועז משולשת ואיל, משולש גם הוא, כמצווה עליו, וגם תור ויונה, ובתר את כולם חוץ מן הצפרים שלא בתר. ועוד לפני שהוקם המזבח, ירדו עיטים צמאי-דם וקול אלהים בא והכריז, שעתידים בניו של אברהם, שיהיו להם שכנים רעים במצרים במשך ארבע מאות שנה; ולאחר שיתנסו ביסורים אלה בתוכם, יתגברו על שונאיהם וינצחו את הכנענים במלחמה ועריהם וארצם תהיינה להם.
- 186 ד. ואברהם ישב על-יד האלון הנקרא אוֹגֵיגֵי²²³, מקום סמוך לחברון העיר^{223א} שבארץ
- 177 בראשית י"ד, י"ג ט"ז
- 180 בראשית י"ד, י"ח
- 181 בראשית י"ד, כ"ד
- 182 בראשית י"ד, כ"ד
- 183 בראשית י"ד, כ"א

- כנען. והיה מיצר על אשתו שלא הרתה, והתפלל לאלהים ליתן לו זרע בן זכר.
- 187 ואלהים בקשהו לבטוח בו, שכשם שהוציא אותו מארם נהרים לטובתו בשאר
בראשית ט"ז, א"ט"ז
עניני החיים, כך יזכה^{221b} גם בבנים. ושרה הסמיכה לאברהם במצות אלהים
- 188 אחת השפחות. ושמה הגר²²¹, מצרית לפי מוצאה, שיליד ממנה בן. ומשהרתה
השפחה העֶזָה להתחצף ולהתנשא על שרה, כאילו עתיד השלטון לעבור אל בנה,
שעתיד להוולד. וכשמסרה אברהם בידי שרה, כדי לענשה, לא עמד בה רוחה בפני
הנגישות וביקשה תחבולה לברוח והתחננה אל אלהים לרחם עליה. היא הלכה
189 במדבר ומלאך אלהים פגש אותה וצווה אותה לחזור לבעליה: אם תתנהג בתבונה,
תזכה לחיים גדולים מחייה-אלה; כי עכשיו שרויה היא בצרות, משום שגהגה
190 בשחצנות ובחוצפה כלפי-גברתה. ואמר, שצפוי לה-המות, אם לא תשמע לאלהים
ותוסיף לילך בדרכה זו; תחזור, ותהיה אם לבן, שימלוך על הארץ הזאת, והיא
שמעה לדברים האלה וחזרה לבעליה וזכתה למחילתם: כעבור זמן-מה ילדה את
ישמעאל, שאפשר לקרוא לו: „שמע אל“²²⁵, כי שמע אלהים לתפלתה.
- 191 ואברהם כבר בן שמונים ושש שנה בהולד בן זה. וכשהגיע לשנת התשעים
ותשע נראה לו אלהים והודיע לו, שיהיה לו בן משרה, וצווה לקרוא לו יצחק
ואמר, שיצאו ממנו גויים גדולים ומלכים והם ישתלטו אחרי מלחמות על כל ארץ
192 כנען מצידון ועד מצרים. ומשום שפצה, שזרעו יתקיים ולא יתערב באחרים^{225a},
צווה למול אותו ולעשות זאת ביום-השמיני אחרי הלידה²²⁶. את-טעם מצות
193 המילה שלנו אבאר במקום אחר²²⁷. וכששאל אברהם, אם גם ישמעאל-יחיה²²⁸,
אמר לו אלהים, שיאריך ימים ויהיה אב לגויים גדולים. ואברהם הודה לאלהים
על הבטחותיו אלה ונימול מיד, הוא וכל שהיו אתו וגם בנו ישמעאל, שהיה-באותו
יום בן שלש-עשרה שנה. ואילו אברהם-היה (אז) בן תשעים ותשע שנה.
- 194 בעת ההיא ותושבי סדום השתחצו בשל המונם ונכסיהם הגדולים²²⁹ ונהגו בזדון
בראשית י"ח, כ"ב"א
כלפי הבריות והיו קוטאים לאלהים עד כדי כך, שלא זכרו עוד את הטובות, שקיבלו
ממנו. והיו שונאים אורחים ונמנעים מלבוא במגע ומשא עם אנשים אחרים²³⁰.
- 195 על כל אלה כעס-אלהים עליהם והחליט לענשם בגלל-הבם ולהחריב את עירם²³¹.
ולהשחית את כל ארצם, שלא תוציא עוד מקרבה לא צמח ולא-כל פרי אחר.
- 196 משגזר אלהים כך על אנשי סדום ראה אברהם, והוא יושב עלי-יד אלון ממרא לפני
פתח החצר²³², שלשה מלאכים. בחשבו שאורחים הם, קם וברכם לשלום, הזמינם
197 לסור אצלו וליהנות מהכנסת אורחים שלן. וכשהסכימו צווה לעשות מיד לחם
סולת ושחט בן-בקר ובישל והביא להם, כשהם מסובים תחת האלון. והאנשים
נראו לו לאברהם כאוכלים²³³... אף הם שאלו למקום שהייתה של שרה (אשתו)

- 198 והוא אמר להם, שהיא באוהל. אמרו לו, שעתידים הם לחזור לאחר זמן²³⁴ ולמצוא אותה והיא אָם. על כך צחקה האשה ואמרה, שאי־אפשר שתלד עוד, שכן היא בת תשעים ובעלה בן מאה. ולא התאפקו עוד ולא העלימו עוד ממנו אלא גילו לו, שמלאכי אלהים הם: אחד נשלח לבשר לו בשורת הילד, ושנים להשמיד את סדום²³⁵.
- 199 כיון ששמע אברהם זאת, היה מיצר בצערם של אנשי סדום וקם וביקש את אלהים, שלא יאָבד את הצדיקים והטובים עם הרעים. וכשאמר אלהים, שאין בין אנשי סדום אף אחד טוב, ואם יש עשרה, ימחל לכולם על חטאיהם ולא ייענשו, נשתתק אברהם²³⁶. והמלאכים באו אל סדום העיר, ולוט הזמין להתארח אצלו, כי עינן היתה יפה מאוד באורחים והיה תלמידו של אברהם במדת האצילות²³⁷. כיון שראו אנשי סדום את הצעירים, שהיו מצוינים בקלסטר־פנים יפה ביותר, נכנסים לביתו של לוט, התחילו נוהגים בגסות ובעלבונות כלפי יפי עלומיהם. הוכיחם לוט ואמר להם, שיכבשו את יצרם ולא יבזו את האורחים. אלא ינהגו בהם כבוד, שכן הם מתארחים אצלו, ואם אין הם מוצאים את ספוקם בכך, מוכן הוא להסגיר בידיהם, לשם מלוי תאוותיהם, את בנותיו במקום אלה. אולם הם לא קיבלו אפילו את הדברים האלה.
- 202 ואלהים התעבר בהם בגלל מעלליהם והפה אותם בסנוורים, עד שלא יכלו למצוא את פתח הבית, ועל אנשי סדום כולם גזר אבדון גמור. ולוט נמלט, לאחר שלקח אתו את אשתו ואת שתי בנותיו, שהיו עדיין בתולות, כי הגיד לו אלהים, שאבדן אנשי סדום מתרגש לבוא; ואילו החתנים נהגו ולוול ביציאה והיו עומדים ומלעיגים על התמימות שבדברי לוט. ואלהים שלח חץ²³⁸ אל העיר ושרף את הארץ על יושביה והשחיתה על־ידי תבערה. דומה לזו שסיפרתי עליה מזמן בספרי על מלחמות היהודים²³⁹. ואשתו של לוט היתה פונה תכופות בשעת הבריחה לצד העיר, תאבה לדעת, מה מתרחש מסביב לה, על אף האיסור שאסר אלהים לעשות זאת, (ולפיכך) נהפכה לנציב מלח. אני ראיתי את זה והוא קיים עוד כיום²⁴⁰.
- 204 ולוט ברח עם בנותיו לעיירה קטנה אחת והגיע אליה, כשהיא מוקפת אש סביב. שם העיירה הזאת עוד כיום צוער²⁴¹ (כי כך נקרא דבר קטן בפי העברים). וכאן ישב לוט וחי בעוני, עזוב מאדם ומחוסר כל מזון.
- 205 ה. והבתולות חשבו, שנכחד כל המין האנושי וטיכסו עצה להתקרב אל אביהן בסתר, וכן עשו, שלא יכלה העם. ונולדו להן בנים: לבכירה מואב, פירוש בערך: מהאב, ולצעירה עמון, פירוש השם: בן העם²⁴². האחד מהם חולל את המואבים, עם גדול מאוד גם כיום, והשני את העמונים, שניהם יושבי חילת סוריה²⁴². זה מעשה בריחת לוט מתוך אנשי סדום.

- 207 יב. א. 207 א. בראשית כ"א י"ח ואברהם עבר לגור בגרר, (עיר) בארץ הפלשתים, והוביל את שרה אתו כאחות ונהג כלפיה מנהג של התנכרות כמקודם מחמת פחד. כי נתירא מפני אבימלך, מלכה של מדינה זו, שגם הוא עלול להרגו מאהבתו את שרה. אולם מחלה קשה, שגשתלחה בו מאת אלהים, עצרה את תאוותו של זה. וכשנתיאשו ממנו הרופאים ראה חלום בשנתו, בו נאסר עליו לנגוע לרעה באשת הגר. וכשהוקל לו סיפר לידידיו, שאלהים²⁴³ שילח בו את המחלה הזאת, כדי להפרע ממנו בגלל האורח ולשמור על אשתו, שלא יתעללו בה; כי האשה, שהוא מובילה אתו, לא אחותו אלא אשתו היא. שחי אתה כדת וכדין; אף הבטיח לו אלהים לנהוג בו חסד, אם יהיה הלה להבא בטוח בגורלה של אשתו. אחרי הדברים האלה שלח בעצת ידידיו לקרוא לאברהם וביקש ממנו, שלא יהיה שרוי עוד בפחד בגלל אשתו, שמא יארע לה דבר רע, כי אלהים שומר עליו ובעזרתו הבטוחה תוחזר לו ללא בזיון; עד אלהים לדבר ועד מצפונה של האשה. והוסיף ואמר, שלא היה נטפל אליה אפילו מלכתחלה, אילו ידע, שנסואה היא; „עכשיו שהבאת אותה כאחות, לא חטאתי“. ובקשו לנהוג בו במתינות ולבקש רחמי שמים עליו. אם ירצה להשאיר אצלו, יתן לו מכל טוב, ואם יעדיף לילך מכאן, יתן לו לוויה וכל מה שהשתוקק לו בבואו אליו. אחרי דבריו אלה אמר אברהם, שלא לשקר דיבר על קרבת הדם שלו עם האשה, שכן היא בת אחיו²⁴⁴. חושש היה, שמא לא יהיה בטחון בדרכו בלי תרמית זו. וכדי להוכיח, שהוא לא גרם כלל למחלתו אלא דואג להחלמתו, הוסיף, שהוא מוכן להשאיר אצלו. ואבימלך נתן לו כבדת ארץ וכסף והסכימו לנהוג (בהגינות) וללא מרמה אחד כלפי חברו ונשבעו (זה לזה) על יד באר אחת, שקראו לה באר־שבע²⁴⁵, כלומר באר השבועה. וכך היא נקראת עוד כיום בפי אנשי המקום.
- 210 בראשית כ"א י"ב 213 ב. בראשית כ"א א' 213 ב. בראשית כ"א א' 214 215 ג. בראשית כ"א ט' 215 ג. בראשית כ"א ט'
- 210 חטאתי. ובקשו לנהוג בו במתינות ולבקש רחמי שמים עליו. אם ירצה להשאיר אצלו, יתן לו מכל טוב, ואם יעדיף לילך מכאן, יתן לו לוויה וכל מה שהשתוקק לו בבואו אליו. אחרי דבריו אלה אמר אברהם, שלא לשקר דיבר על קרבת הדם שלו עם האשה, שכן היא בת אחיו²⁴⁴. חושש היה, שמא לא יהיה בטחון בדרכו בלי תרמית זו. וכדי להוכיח, שהוא לא גרם כלל למחלתו אלא דואג להחלמתו, הוסיף, שהוא מוכן להשאיר אצלו. ואבימלך נתן לו כבדת ארץ וכסף והסכימו לנהוג (בהגינות) וללא מרמה אחד כלפי חברו ונשבעו (זה לזה) על יד באר אחת, שקראו לה באר־שבע²⁴⁵, כלומר באר השבועה. וכך היא נקראת עוד כיום בפי אנשי המקום.
- 213 כעבור זמן־מה נולד לאברהם בן משרה, כבשורת אלהים לו, וקרא לו יצחק, פירוש: צחוק. שם זה נתן לפן על שום צחוקה של שרה, כשאמר לה אלהים שתלד: כי כבר לא פללה להעמיד ולדות, בהיותה זקנה מליד: כי היתה בת תשעים ואברהם בן מאה שנה. ובנם נולד בצאת השנה²⁴⁶ ומלו אותו מיד אחרי שמונה ימים, ומאותו זמן נוהגים היהודים להמול לאחר מספר ימים זה, ואילו הערבים כמלאת להם שלוש־עשרה שנה^{246a}, משום שישמעאל, מחולל אומתם, שנולד לאברהם מפילגשו נמול בזמן זה. ועוד איחד את הדבור על הענין הזה בפרוטרוט²⁴⁷.
- 215 ושרה אהבה בתחלה את ישמעאל, שנולד מהגר שפחתה, במדה לא פחותה משהיתה אוהבתו, אילו היה בנה: כי היו מחנכים אותו להיות יורש השלטון. ואילו כשילדה את יצחק דרשה^{247a}, שלא יתחנך ישמעאל על ידו, שהוא גדול ממנו ויוכל לגרום לו

- 216 רעה אחרי מות אביהם. ובכן שידלה את אברהם לשלחו. אותו ואת אמו. להתישב במרחקים. תחלה לא שם אברהם דעתו לשידוליה של שרה. משום שאכזרי מאוד
- 217 היה הדבר בעיניו לשלח תינוק רך ואשה מחוסרת כל צרכיה ההכרחיים. אולם אחר־כך נאות לה. שכן טובו משאלותיה בעיני אלהים. והוא מסר את ישמעאל, שלא היה עוד בכוחו לאחוז דרכו לבדו. לאמו וצווה עליה לקחת חימת מים ולחם ולצאת למרחקים וההכרח יורה לה את הדרך. והיא יצאה לדרכה. (מהר) כלו
- 218 צרכי המחיה והיתה שרויה במצוקה. וכשאזלו המים הניחה את התינוק הגווע תחת שיח תומר, שלא תראהו בנפחו רוחו. והוסיפה ללכת. או נודמן לפניה מלאך אלהים ואמר לה, שיש מעין-סמוך למקום וצווה עליה לדאוג לגידול הילד: כי רב טוב צפון לה מהצלתו של ישמעאל. הבשורות שנתבשרה חיוקו את רוחה. וכשפגשה רועים, נחלצה ממצוקתה בדאגם לה.
- 220 ד. וכשגדל הילד השיאה לו אמו אשה ממוצא מצרי. לפי שגם היא היתה מצרית ^{247b}.
- בראשית כ"ה
י"ג י"ח
- 221 ממנה נולדו לישמעאל בסך הכל שנים-עשר בנים: גְּבִיּוֹת, קָדָר, אֲדָבָאֵל, מְבֶשֶׁם, מְשֻׁמֵעַ, דוּמָחַ, מִשָּׂא, חֲדָד, תִּימָא, יִטּוֹר, נְפִישׁ, קְדָמָה ²⁴⁸. אלה התישבו בכל הארץ המשתרעת מן הפרת עד הים האדום וכינוה ארץ גְּבִיּוֹת. הם שנתנו את שמותיהם לעם הערבי ולשבטים הערביים לכבוד אבירותם ולכבודו של אברהם ²⁴⁹.
- 222 יג. א. ויצחק היה אהוב מאוד על אברהם אביו. שכן היה בן יחיד ונולד לו בחדש אלהים על סף הזקנה ²⁵⁰. וגם הבן עורר את הוריו לאהבו ולחבבו יותר ויותר. שכן היה עושה כל מעשה טוב ונוהג כבוד באבותיו ושוקד לעבוד את אלהים. ואברהם ראה את אושר חייו רק בדבר אחד בלבד: להשאיר את בנו אחריו-לחיים, שאין בהם צער ²⁵¹, ולהסתלק. ואמנם זכה לכך ברצון אלהים, אלא שרצה אלהים לנסות את יראתו אותו. והוא נראה אליו ומנה בזה אחר זה כל מה שהעניק לו ^{251a}: את שהביאו לידי נצחון על אויביו ^{251b}, את אשרו הקיים, שבא לו מחבתו אליו. (וגם) את בנו יצחק, ודרש ממנו ליתן לו את בנו-זה לעולה ולקרבן ²⁵², וצוהו להעלותו על הר המוריה ^{252a}, לבנות מזבח ולהקריבו קרבן עולה (לפניו): כך תתגלה וראתו מפני אלהים: לכשיעדיף לעשות את הטוב בעיני אלהים אפילו על שמירת חיי הילד.
- 225 ב. ואברהם הית סבור, שלא יהיה בזה מן-הצדק בשום פנים, אם יסרב לציית לאלהים, אלא שתובה היא להכנע לו בכל; כי כל מה שמתרחש ובא-לידידי אלהים ²⁵³, מהשגחתו בא להם ²⁵⁴. אולם הסתיר מאשתו את פקודת אלהים ואת דעתו שלו על שחיטת הילד ולא גילה דבר לאיש מבני ביתו ²⁵⁵, שמא ימנעוהו מלעשות את רצון אלהים. ולקח את יצחק ושני עבדים והעמיס על חמור את-פל הכלים להקרבת קרבנות ויצא אל ההר. שני ימים היו העבדים מהלכים אתו בדרך.
- בראשית
כ"ב, ג"ח
- 226

- וכשנראהו ההר לעיניו ביום השלישי השאיר את מלוויו בבקעה והלך ובא אל ההר,
 227 שעליו בנה אחר־כך דויד המלך את המקדש²⁵⁶, ורק הנער לבדו אתו. את הכלים²⁵⁷
 הנחוצים לקרבן, חוץ מן הבהמה, נשאו אתם. ויצחק בן עשרים וחמש שנה
 בהבנות המזבח²⁵⁸. וכששאל מה יקריבו, אם אין בהמה לקרבן, אמר אברהם,
 שאלהים ימציאנה להם, שכן יכול הוא ליתן לבני אדם²⁵⁹. בשפע את הדברים שאין
 להם ולקחת את הרכוש מאנשים, הבוטחים בחילם. אם יחפוץ אלהים לקבל ברצון את
 קרבנו ולהופיע בשעת הקרבנו, יתן גם להם בהמה לעולה.
- וכשנבנה המזבח והועלו על גבן העצים והוכן הכל, אמר אברהם לבנו: בני,
 באפני תפלות שאלתוך מאת אלהים, שתוולד לי. וכשבאת לעולם, לא היה דבריך
 שלא הקדשתיו, כדי לגדלך, או שחשבתיו לאושר גדול לג מאשר לראותך גבר.
 229 ולהשאירך לירוש שלטוני אחרי מותי. אולם לפי שרצונו של אלהים הוא שעשאי
 אב לך, וגזרה היא מלפניו שאשכלך שוב — שא בגבורה את קרבנד. שכן הנני
 מעבירך לרשותו של אלהים, שדורש ממני²⁶⁰ עכשיו ליפנותו בכבוד זה בגלל
 היותו לי לעוזר רב־חסד ובעל־ברית. לאחר שנוצרת (שלא כדרך העולם)²⁶¹
 230 תמות שלא כדרך כל בני האדם, אלא תשלח בתורת קרבן בידי אביך הורך
 לאלהים אבי־כל, כמדומה לי, משום שראוי אתה לדעתו לכך, שלא תסתלק מן
 החיים במחלה או במלחמה וגם לא בשום פורענות אחרת, השכיחה אצל בני אדם,
 231 אלא שיקבל וישמור עלי־דו את נשמתך מתוך תפלות ועבודת הקודש. וכן תהיה
 לשומר ולמכלכל וקנתי — כי לכך ביחוד גידלתוך — לכשתתן לי במקומך את חסד
 אלהים”.
- ויצחק קיבל בעונג את הדברים, כי יאה לבן של אב כזה להיות בעל רוח אמיצה,
 232 ואמר, שנוח היה לו שלא להברא כלל, אילו היה דוחה את גור־דינם של אלהים
 ושל אביו ולא היה נכנע ברצונו הטוב לרצון²⁶² שניהם, מאחר שאין זה מן הצדק
 לסרב, אפילו החליט על כך האב בלבד. והלך וקרב אל המזבח להשחט. ובוודאי
 233 היה אברהם עושה את המעשה, אילמלא עיכב בידו אלהים, שקרא לו בשמו ומנע
 את שחיטת הילד. ואמר, שלא צוהו לשחוט את הילד, משום שתאב הוא לדם
 אדם, ולא רצה לגזול ממנו על־ידי מעשה פשע כזה את הילד, שבעצמו עשאו
 לאב לו. אלא רצה לנסות את לבו, אם יציית גם למצוה כזאת. ועכשיו שהכיר את
 234 נכונותו ואת גודל יראתו אותה, הריהו שמח על כל שנתן לו ולא יימנע לעולם
 מלזכות אותו ואת זרעו בהשגחה שלמה. בנו יאריך ימים עד מאוד וימסור, לאחר
 235 חיי אושר, שלטון רב לבנים טובים אחריו, יוצאי חלציו²⁶³. ועוד בישר לו, שמשפחתם
 תעצם ותהיה לגויים רבים ותגיע לעושר גדול וזכר מחולליהם ישאך לעולם
 236 ויכבשו בכל־יזינם את ארץ כנען ויתקנאו בהם כל בני אדם. ואחרי הדברים האלה

228
בראשית
כ"ב, ט

ד.

בראשית כ"ב,
י"א י"ט

המציא להם אלהים ממקום סתר אֵל לַקֶּרְבָּן. וכן הושב הבן²⁶⁴ לאביו באורח בלתי־צפוי. והם חיבקו זה את זה לשמע בשורות טובות כאלה והקריבו את הקרבן וחזרו אל שרה וחיו באושר ואלהים בעוזריהם. בכל דבר שביקשו²⁶⁵.

לאחר זמן־מה מתה שרה והיא בת מאה עשרים ושבע שנה, וקברו אותה בחרון²⁶⁶. הכנענים הסכימו לכרות לה קבר על חשבון הציבור²⁶⁷, ואילו אברהם קנה את המקום בארבע מאות שקל מאת איש חברוני אחד ושמו עפרון²⁶⁸. כאן בנו אברהם ובניו אחריו את קברותיהם.

237 יד. בראשית כ"ג, א'
ואברהם נשא אחרי כן את קטורה, שילדה לו ששה בנים בעלי כחי־עבודה וכשרון־תפילה: זִמְרֵן, יֶקְצֵן, מֶדֶן מְדִין, יִשְׁבַּק ושוֹן²⁶⁹. וגם להם נולדו בנים: לשוח

238 טו. בראשית כ"ה, א"ד
נולדו שְׂבָא וְהָרָן²⁷⁰, ולדון טוֹשִׁים, אשורים ולאומים²⁷¹. ולמדן נולדו: עֵיפָה וְעַפְרָן, חֲנוּךְ, אֲבִידֶעָה וְאַלְדֶּעָה²⁷². את כל הבנים והנכדים האלה השכיל אברהם לשלוח לשם ייסוד ישובים נוספים, והם תפשו את ארץ הטרֹוגְלוֹדִיטִים²⁷³ וחלק ערב המאושרת²⁷⁴, המשתרע עד הים האדום, ומספרים, שעפר זה נלחם בלוב

239 בראשית כ"ה, ו'
240 וכבשה ושנכדיה, אשר התישבו בה, קראו לארץ על שמו אפריקי. ומעיד אני על דברי את אלכסנדר פוליהיסטור²⁷⁵, וכך לשונו: „קליאדימוס הנביא, הוא מלכוס²⁷⁶,

241 בספרו את דברי ימי היהודים, אומר בהתאם לספורו של מחוקקם משה, שלאברהם נולדו מקטורה בנים רבים, והוא מזכיר במפורש את שמותיהם של שלשה: אַפְרָס, סַרְס, וְפָרְס²⁷⁷. על סרס נקראה ארץ אשור, ועל שני האחים: וְפָרְס וְאַפְרָס נקראה העיר אַפְרָה והארץ אפריקי, משום שהם יצאו עם הירקלס יחד להלחם בלוב

ובאנטיאוס. והירקלס נשא את בת אַפְרָנס והוליד ממנה בן דידורוס. ובנו של דידורוס סופון, ועל שמו נקראים הברברים סופקים²⁷⁸.

242 טז. א. בראשית כ"ד, א"י"ד
וכשהיה יצחק בן ארבעים שנה החליט אברהם אביו להשיא לו את רבקה בת בנו של נחור אחיו. ושלח את זקן עבדיו לדבר בה וקשר אותו בשבועות חמורות.

243 וזה היה אופן השבועות: את ידיהם שמו זה על ירכו של זה והעידו עליהם את אלהים לכל דבר שעתידי לבוא. וגם מתנות שלח לאנשים שם, שלא היה מחיר להן

244 מחמת יוקר־מציאותן או משום שלא היו ידועות בכלל במקום. זמן רב טולטל העבד בדרך, כי קשה הנסיעה בארם נהרים בחורף מחמת הטיט העמוק ובקיץ

מחמת היובש ועוד מפני כנופיות לסטים המצויים שם, שאי־אפשר היה להם לנוסעים להמלט מהן, אם לא דאגו לכך מראש. והוא בא לעיר חרן. וכשהגיע לפרזור העיר נתקל בבתולות רבות, שיצאו לשאוב מים. עמד והתפלל לאלהים:

245 אם לרצונו הדבר, שענין הנשואין הללו יוצא לפועל, תמצא בין הבתולות האלה גם רבקה, שלשמה שלחו אברהם, כדי להשיאה לבנו. ובזאת יכירנה ביניהן. שתתן לו מים לשתות לכשיבקשנה, בעוד שהאחרות הסרבנה.

- ובעוד הוא מהרהר כך בלבו, הגיע למעין וביקש מהבתולות ליתן לו מים לשתיה. והן סרבו מתוך נימוק, שהמים נחוצים להן, כדי להביאם הביתה ולא כדי לספקם לו, שאין מקבלים אותם על נקלה. היתה רק אחת בהן, שהטיחה דברים כלפיהן על התנהגותן הגסה לגבי האורח ואמרה: מה הדבר שאתן עלולות לשתף פעם את הבריות בהנאתו — אתן, שחושכות מהם אפילו מעט מים? ונתנה לו מים ברצון. והוא, לבו נתמלא תקוה להצלחה שלמה, ומרצונו לדעת את האמת, שיבח את אצילותה ואת טוב לבה, שלא השתמטה מליתן את מבוקשו גם אם הדבר עלה לה בעמל, ושאלה, מי הם הוריה, וברכס בהצלחה לבת כזו ואמר: „ולוואי וישיאו אותך לשמחת לבם לבית איש טוב ותלדי לו בנים יוצאי חלציו“. והיא לא מנעה ממנו גם את הידיעה הזאת, שביקש ממנה, והגידה לו את משפחתה ואמרה: „שמי רבקה ואבי היה בתואל. אבל הוא כבר מת ולבן אחינו ואמי דזאגים לכל הבית והם האפיטרופסים לימי בתוליי“. וכששמע זאת שמח לכל מה שנעשה ונאמר, שכן ראה בעליל, שאלהים מצליח את דרכו. והוציא ענק ותכשיטים אחרים, שנאה לבתולות לשאת אותם, ונתנם לנערה כשכר אדיבותה וכמתנה על שנתנה לו לשתות, ואמר, שבצדק מגיע לה זה, שכן היתה הטובה מכל הבתולות הרבות. וביקש ללון בבית משפחתה, מפני שהלילה מעכבו מלהמשיך בדרך והוא נושא אתו תכשיטי נשים יקרים, ואמר, שאינו יכול להאמין לאנשים בטוחים יותר מאלה שמצא²⁷⁹. והוסיף ואמר, שהוא מקיש ממדותיה הטובות על אהבת הבריות של אמה ואחיה והם (ודאי) לא יכעסו על כך, משום שלא יהיה להם-למשא כלל, כי ישלם בעד הכנסת האורחים ויחיה על חשבונו שלו. על זאת ענתה, שאמנם יפה שיער בנוגע לאהבת הבריות של הוריה, ונופה בו, שחשב אותם לקמצנים: כי הכל ינתן לו חנם. אף-על-פי-כן אמרה: (שתלך) ותגיד קודם ללבן אחיה ולכשיסכים, תביא אותו הביתה.
- ולאחר שנעשה הדבר הביאה את האורח, גמליו נמסרו למשרתיו של לבן, שידאגו להם, ולבן נכנס אתו הביתה לסעוד. ואחר הסעודה אמר זה ללבן ולאם הנערה: „אברהם בן תרח הוא קרובכם. כי נחור, אביהם זקנם של הילדים האלה, גברתי, היה אחי אברהם מאם אחת ומאב אחד. והוא שולח אותי אליכם ומבקש לקחת את הנערה הזאת לאשה לבנו יוצא חלציו, שגידלו להיותו לבדו יורש כל נכסיו. ואף-על-פי שאפשר היה לו לקחת את העשירה שבנשי מקומו, לא חשב זאת לראוי, אלא רוצה הוא להוציא לפועל נשואין אלה מחמת הכבוד, שהוא רוחש למשפחתו. אל תנהגו עלבון בהשתדלותו ובמטרתו. כי ברצון אלהים קרני בדרכי מה שקרני ומצאתי את בתכם ואת ביתכם. כי בבואי סמוך לעיר ראיתי בתולות רבות באות אל המעין והתפללתי להפגש בבתולה זאת, וכך היה, אשרו איפוא

246 ב. בראש כ"ד, ט"ו-ל"א

247

248

249

250

251

בראשית כ"ד, כ"ה

ג.

252

253

254

255

גם אתם את הנשואיך, שנועדו במפורש על־פי אלהים, וכבדו את אברהם, ששלח אותי מתוך חבה רבה כל כך, בהסכמתכם ליתן את בתכם (לבנו). והם הבינו את רצון אלהים ושלחו את הבת לפי בקשת העבד: כי הדבר מצא חן בעיניהם והיה לפי טעמם. ויצחק נשא אותה לאשה לאַחַר שכל הנכסים נמסרו לידו. כי בני קטורה יצאו ליסד מקומות ישוב רחוקים.

256 יו. כעבור זמן־מה מת אברהם, איש מושלם בכל המדות הטובות ומכובד מאוד על אלהים כפי יראתו. הוא חי בסך־הכל מאה ושבעים וחמש שנה ונקבר בחברון ליד ^{270a} אשתו שרה בידי בניו יצחק וישמעאל.

257 יח. א. בראשית כ"ה. כ"א־כ"ו אחרי מות אברהם הרתה אשתו של יצחק. וכשתפחה בטנה יתר על המדה היה יצחק שרוי בפחד ודרש את אלהים ^{270b}. ואלהים אמר לו, שרבקה תלד תאומים, ולאומים יקראן על שמות הבנים, והקטן לפי מראהו יעלה על הגדול. כעבור זמן קצר נולדו לו בנים תאומים, כדבר אלהים. הגדול שבהם היה מראשו ועד רגליו שיער מאוד והצעיר יצא אחריו והוא אוּחוּ בעקבו ^{270c}. והאב אהב את הגדול, שנקרא עשו על שם שערתיו — כי העברים קוראים לשעירות „עשורוס” ^{270d} — ויעקב הצעיר היה אהוב על אמו.

259 ב. בראשית כ"ו. א' וכשהיה רעב בארץ החליט יצחק לילך מצרימה, כי הארץ טובה היא, ויצא לגרר ²⁸⁰ על־פי הדבור, והמלך אבימלך קיבל אותו בזכות הכנסת אורחים והיחידות עם אברהם ונהג בו תחלה בחבה יתרה באמת. אולם הקנאה מנעה אותו מלנהוג ככה תמיד. כי בראותו, שאלהים הוא עם יצחק וחבה יתרה כל כך נודעת לו ממנו, עמד וגרש אותו. כשהרגיש יצחק בשנוי הטעם מצד אבימלך, שבא עקב רכילות, הלך למקום שנקרא עמק ²⁸¹, לא רחוק מגרר, וכשחפר שם באר התנפלו רועים ופתחו בתגרת־ידיים ועכבו את העבודה. ומשום שלא רצה לריב, עמדו אלה והכריזו על נצחון. אז נסוג אחרו וחפר באר אחרת, וגם אותה הוכרח לעזוב מפני רועים אחרים של אבימלך, והלך לו, עד שזכה בבטחון מתוך חשבון פקח ²⁸². וכשנודמן לו אחר־כך על־פי מקרה לחפור באר ללא הפרעה קרא לה רחובות ²⁸³, פירוש השם: רחב. ומהמעיינות הקודמים נקרא אחד עסק ²⁸⁴, פירוש בערך: קרב, והשני שטנה, פירוש: שנאה ²⁸⁵.

260 261 262 263 ג. ויצחק הלך ועצם בנכסיו מאוד. ואילו אבימלך חשב, שגידול כוחו של יצחק מכון נגדו — מאחר שגם שכנותם היתה מלאה חשדנות, אף־על־פי שיצחק נרתע ופניו לא היו לאיבה גלויה — והוא חשש, שמא לא תועיל לו הרעות הקודמת לכשתין יצחק דעתו להתנקם על העוול, שנעשה לו. לכן חידש את הרעות עמו והביא את אחד משרי צבאו, את פיכל ²⁸⁶. ויצחק בטוב לבו נתן לו כל מה שביקש, בהעדיפו את החסד הישן, שעשה אבימלך עמו ועם אביו, על הרוגו החדש. והלה חזר לארצו.

264 בראשית כ"ו. כ"ו אחד משרי צבאו, את פיכל ²⁸⁶. ויצחק בטוב לבו נתן לו כל מה שביקש, בהעדיפו את החסד הישן, שעשה אבימלך עמו ועם אביו, על הרוגו החדש. והלה חזר לארצו.

- ד. 265 וכשמלאו לעשו, אחד מבני יצחק, שאהב אותו אביו מאוד, ארבעים שנה²⁸⁶, נשא את עדה בת אילון²⁸⁷, ואת אהליבמה בת חשבון²⁸⁸, בנותיהם של מושלים²⁸⁹ בארץ כנען. ונטל רשות הכרעה לעצמו בענין נשואיו, בלי להתיעץ עם אביו. כי אביו לא היה מרשה לו זאת, אילו נשאל לחוות דעתו, כי לא נעים היה לו להתחתן עם עם הארץ. ורק משום שלא רצה להיות שנוא על בנו, אם היה מצוהו לגרש את הנשים, החליט לשתוק.
- ה. 267 ולעת זקנתו כהו עיני יצחק, לחלוטין. וקרא לעשו ודבר אתו על זקנתו, שגם בלי מיחוש העינים, שלקה בו, מעכבת היא בידו לעבוד את אלהים²⁹⁰, וביקשהו לצאת ולצוד מה שיוכל^{290a} ולהכין לו סעודה, שיתפלל אחר כך לאלהים, כי יהיה תומך ועוזר לו לבנו כל ימי חייו. והוסיף ואמר, שלא ידוע לו, מתי ימות, ורצונו הוא לשמש לפני כן בתפלותיו פרקליט לו בפני אלהים.
- ו. 269 ועשו יצא לצוד ציד, ואולם רבקה ביקשה לעורר את חבת אלהים ליעקב, אפילו נגד רצונו של יצחק, וצוותה את יעקב לשחוט גדי עזים ולהכין סעודה. ויעקב שמע לקול אמו, לאחר שנודע לו הכל מפיה, וכשהיתה הסעודה מוכנה, עטף את זרועותיו²⁹¹ בעור של גדי-עזים, כדי שיעורר באביו את האמונה על-ידי שעירותו, שהוא עשו. כי בשאר הדברים היה דומה לו, שכן היו אחים תאומים²⁹², ורק בדבר זה בלבד נבדל ממנו. ובתוך פחד, שמא ימצא בקלקלתו עוד לפני הברכות וירגזו את אביו להפוך אותן לקללות^{292a}, הביא לאב את הסעודה. ויצחק הרגיש בו מחמת צליל קולו המיוחד וקרא אליו את הבן, וכשהושיט זה את זרועו, שהיתה עטופה עור העזים, משש אותה ואמר: „קולך דומה לקולו של יעקב, ואילו לפי עבי השער דומני, שהנך עשוי. ומשום שלא חשד בשום מעשה רע, סעד ופתח בתחנה ובתפלה לאלהים ואמר: „אדון כל העולמים ויוצר כל היקום, אתה הענקת לאבי שפע רב של טוב וזכית גם אותי בנכסים אלה והבטחת להיות לבני עוזר רב-חסד ומשפיע טובות על טובות. קיים נא את הבטחותיך אלה, אל תתעלם ממני מחמת חולשתי כעת. ודווקא בגללה הנני זקוק לך יותר; הגן על בני זה בחסדך ושמור עליו מפני כל פגע רע ותן לו חיי אושר ושפע נכסים, כרוב יכלתך ליתן, ועשהו נורא על אויביו ויקר ונעים לדידירי^{292b}.”
- ז. 274 וכך התפלל לאלהים וחשב, שלעשו הוא נותן את הברכות. כמעט שגמר אותן ועשו בא מן הציד. וכשהרגיש יצחק בטעות, שתק, ועשו דרש גם הוא לבוא על ברכות דומות לאלה מאביו, שזכה בהן אחיו. וכשסירב האב, מפני שהריק את כל הברכות על יעקב, בכה מרה על שנתקפת. והאב התרגש למראה דמעותיו והודיעו, שיצא לו שם במלאכת הציד ובכוח הגוף, בכלי-זין ובכל מיני מלאכות, וייהנה הוא וזרעו משם זה לעולם; אולם יהיה כפוף לאחיו.

271
בראש' כ"ו,
כ"ב-כ"ט

272
בראשית
כ"ו, כ"ח-כ"ט

- 276 ח. והאם הצילה את יעקב, שפחד מפני אחיו הזומם להתנקם בו בשל הקיפוח. שנתקפח בברכות, ופיתתה את בעלה להשיא ליעקב אשה קרובת-בשר מארם-נהרים. ועשו לקח עתה את בשמת בת ישמעאל²⁹³ לאשה: כי אנשי יצחק לא היו מחבבים את הכנענים והיו מצטערים צער רב על נשואיו הקודמים; (לפיכך) לקח את בשמת, כדי לגרום להם נחת רוח, ונהג בה חבה יתרה.
- 278 י.ט. א. ויעקב הלך דרך ארץ כנען לארם נהרים. כי נשלח על-ידי האם לשאת לאשה את בת לבן אחיה; ויצחק הסכים לנשואין, כי היה שומע לעצותיה של אשתו. ויעקב לא רצה, מתוך שנאה לעם הארץ, לשהות אצל שום איש כאן, אלא לן תחת כפת הרקיע ושם את ראשו על אבנים שאסף. ובשנתו נצב מראה כזה עליו: נדמה היה לו, שהוא רואה סולם מגיע מן הארץ עד השמים ובו יורדות דמויות נשגבות בטבען מבני אדם. ולבסוף נראה אליו אלהים בכבודו ובעצמו ממעל לסולם וקרא לו בשם ואמר לו: דברים אלה: "יעקב, בן אתה לאב טוב ולזקן, שזכה לתהלה בגלל רב-צדקתו. לא יאה לך איפוא להצטער על יסורי השעה, אלא עליך לקוות לחיים טובים מאלה. כי שפע רב של טובות גדולות צפוי לך בעזרתי בכל עת. אני הבאתי הנה את אברהם, שגורש על-ידי קרוביו מארם נהרים, ואני זכיתי את אביך בעשירות, וגם לך עתיד אני לצפון חלק, שלא יגרע מחלקם. חזק איפוא וצא לדרכך זו ואני אלוך ואהיה לך למגן. כי נשואיך, שהנך נושא ענייך להם, יצאו לפועל, ויוולדו לך בנים טובים ומספר צאצאיהם של אלה²⁹⁴ ירבה מספור, והם ישאירו את נכסיהם למספר גדול עוד יותר של בנים²⁹⁵. להם ולבניהם הנני נותן את הממשלה בארץ הזאת וימלאו כל יבשה וכל ים^{295a}, שצופה עין השמש. אל תחשוש איפוא לשום סכנה ואל תרתע מפני העמל הרב, כי אני הוא שאפנה את תשומת לבי למעשיך בשעה זו ועוד יותר לעתיד".
- 284 ב. את הדברים האלה אמר אלהים ליעקב וחזה לו מראש. והוא שמח מאוד על כל שראה ושהוגד לו, ומשח את האבנים (בשמן)²⁹⁶, שעליהן ניתנה לו הבטחה לטובות גדולות כאלה. ונדר נדר להקריב עליהן, אם יזכה ויראה חיים ויחזור בלי פגע, וליתן לאלהים, לאחר שיבתו זו, מעשר מכל רכושו, שירכוש, ונהג כבוד במקום וקרא לו בית אל, פירוש השם בלשון יוון: בית אלהים²⁹⁷.
- 285 ג. והוא המשיך בדרכו לארם נהרים ובא לאחר זמן לחרן. בפרור העיר פגש רועים, ונערים ובתולות יושבים על-כיד באר. נתחבר אליהם וביקש מיס לשתות. וכשנכנס אתם בשיחה שאלם, אם הם מכירים במקרה במקום איש פלוני, לבן שמו, ואם עודו בחיים, וכולם אמרו, שמכירים אותו, שכן אינו איש כזה, שלא יכירוהו; וגם בתו רועה אתם יחד. והגם תוהים, שלא באה עדיין: "כי ממנה תוכל לדעת

בראשית כ"ח, י"ב

בראשית כ"ט, א"י"ג
286

- ביתר דיוק, מה שהנך משתוקק לשמוע עליהם". עודם מדברים והבת באה יחד עם הרועים האחרונים. והראו לה את יעקב ואמרו, שאורח זה בא ושואל לאביה. והיא שמחה בתום ילדותה לבואו של יעקב ושאלה אותו, מי הוא ומאין בא אליהם ומה ההכרח המביא אותו, והביעה את משאלתה, שיוכלו ליתן לו כל מבוקשו, שלמענו בא.
- ד 288 ויעקב לא הוכרע על-ידי קרבת הדם ולא על-ידי החבה, הנודעת- בשל זה, אלא על-ידי האהבה עצמה לילדה ונתפעם, כשראה אותה פורחת ביפיה כנשים מועטות בזמן ההוא. ואמר: „אם בת לבן את, הרי יש ביני ובינך ובין אביך קרבת משפחה, שימיה הם עוד מלפני הוולד שנינו גם יחד. כי אברהם, הרן ונחור היו בניו של תרח. מאלה היה בתואל, אביך זקנך, בנו של נחור; ויצחק, בנו של אברהם ושרה בת הרן, הוא אבי. וגדולה מזו, ישנה בינינו ערובה קרובה וחדשה זו של קרבת משפחה: כי רבקה אמי, אחות אביך לבן, היא מאותו אב ומאותה אם כמוהו. מכאן שאני ואת בני-דוד אנחנו. ועכשיו הנני בא לברך אתכם ולחדש את קרבת-הדם הקיימת בינינו". וזו — דבר שרגיל לקרות לצעירים — בזכרה מה שנודע לה לפני כן מאת אביה על רבקה, ובידעה, שהוריה תאבים לשמוע דבר עליה²⁹⁸ ומתוך-אהבה לאביה, פרצה בדמעות וחיבקה את יעקב והתרפקה עליו ואמרה, שיגרום בבואו נחת-רחום ונכונה וגדולה מאוד לאביה ולכל בני הבית. כי אביה שומר את זכרון אמו וכל מחשבתו רק בה, והדבר יהיה שקול בעיניו כנגד כל טוב, ופצרה בו לצאת-מיד לאביה ולילך אחריה בעקבותיה ולא למנוע ממנו את התענוג על-ידי שהיות נוספות.
- ה 293 דברים אלה אמרה רחל והביאה את יעקב אל לבן²⁹⁹, וכשהתודע אל דודו^{299a} וראה עצמו בין ידידים, נכנס בו רגש של בטחון וגרם גם לאלה עונג רב בהופעתו לפתע פתאום. לאחר ימים מספר אמר לו לבן, שאמנם שמח הוא על היותו אצלו, יותר משיוכל להביע במלים; אולם שואל הוא לסבת בואו, מפני שעזב אב ואם זקנים, הזקוקים לדאגתה והוא מבטיחו לעזור לו ולהגן עליו בכל צרה. ויעקב סיפר לו את כל הענין ואמר, שליצחק היו שני בנים תאומים, הוא ועשו. ולאחר שאבדו לזה ברכות האב, שנסבו אליו (אל יעקב) בחכמת האם, ביקש להרגו מפני שגזל ממנו את המלכות ואת הברכות, שהיו צפויים לו מאת אלהים ושלחן התפלל האב—זו היא סיבת בואו הנה במצנת האם. „אבות זקנים אחים היו לנו וקרבתנו מצד זה נעשית גדולה עוד על-ידי אמי³⁰⁰, ויעקב הוסיף ואמר: „כך יצאתי לדרך ושמתני את משגבי כך ובאלהים ובוטח הנני (בסיכויי) בשעה זך^{300a}
- ו 297 ולבן הבטיחו להתיחס אליו בכל החבה בגלל האבות ובגלל האם, והראה יראה

- את אהבתו אליה גם שלא בפניה עליידי חבתו אלי. ואמר, שימנה אותו למפקח על עדרי הצאן שלו ויתן לו שכר עבודתו. ואם הוא רוצה לחזור להוריו, ישלחהו עם (רוב) מתנות ובכבוד, כיאה לשאָר קרוב כזה. ויעקב שמע את הדברים בשמחה ואמר, שישאר אצלו ברצון וישא כל עמל לגרום לו קורת רוח. בשכר זה ביקש את רחל לאשה, משום שראויה היא לכבוד בכלל והיא גם היתה לו לעזר בהביאה אותו אליו: כי אהבתו לבת הכריחה אותו להגיד את הדברים האלה. ולבן שמח על כך והסכים לנשואיו עם בתו ואמר, שלא התפלל לחתן אחר וטוב ממנו. אכן עשה יעשה זאת, אולם בתנאי, שישאר אצלו זמן ידוע, כי לא יוכל לשלוח את בתו, שתחיה בין כנענים, ועוד מתחרט הוא, שנשואי אחותו הותקנו לשם. ויעקב הסכים לכך ועשה חוזה אתו לזמן שבע שנים. כי זו היתה החלטתו לעבוד זמן כזה את חותנו, כדי שיתן הוכחה ליכלתו וכדי שיעמדו ביתר דיוק על טיבו. ולבן קיבל את הדברים, ולאחר שעבר הזמן קבע את מועד חגיגת הנשואין. וכשירד הלילה השכיב על-יד יעקב, שלא חשד במאומה, את הבת השניה, הגדולה מרחל, שלא היתה יפת-תואר. ויעקב בא אליה מחמת החושך והשכרות, ורק אחר כך, עם עלות היום, הבחין בה וקבל על לבן, שרימהו. זהלה ביקש סליחה, כי מהכרח עשה זאת: לא מרוע לב נתן לו את לאה³⁰¹, אלא נאלץ לכך מטעם אחר חשוב יותר³⁰². ואולם אין הדבר הזה מונע את הנשואין עם רחל, כי יתננה לו כעבור שבע שנים נוספות, אם הוא אוהב אותה. ויעקב נשמע לו, כי אהבתו את הנערה לא הניחה לו לעשות אחרת; וכעבור שבע שנים אחרות לקח את רחל.
- לכל אחת מן הבנות היתה שפחה, שנתן להן אביהן, זלפה ללאה ובלהה לרחל³⁰³; אמנם שפחות היו, אבל לא משועבדות. ודעתה של לאה חלשה מאוד על אהבת בעלה לאחותה והיא קוותה להעלות ערכה בעיניו לאחר שתלד לו בנים. והיא התפללה על כך לאלהים בלי הפוגות. ואמנם כשילדה בן זכר, נמשך אליה בעלה. והיא קראה לבנה ראובן, כי נולד לה משום שריחם עליה אלהים: זה פירוש השם³⁰⁴. לאחר זמן נולדו להם עוד שלשה בנים: שמעון³⁰⁵, פירוש השם, ששמע אלהים בקולה; אחרי לוי³⁰⁶, מעין מי שמחזק את הוויג; ואחרי יהודה³⁰⁷, פירושו: תודה. ורחל חששה, שמא ירד ערכה בעיני בעלה בגלל פוריותה של האחות, והשכיבה את אמתה בלהה אצל יעקב. ממנה נולד ילד בשם דן³⁰⁸, בלשון ההלנינים פירושו בערך „תיאוקריטוס“ (בחיר אלהים). ואחרי נפתלי³⁰⁹, מעין איש הנפתולים, מפני שנפתלה עם אחותה בגלל פוריותה. אחיו הדבר עשתה³¹⁰ גם לאה, מתוך ערמה שכנגד למעשה אחותה. כי השכיבה אצלו את שפחתה זלפה ונולד ממנה בן גד³¹¹, שאפשר לפרשו: בן המזל, ואחרי אשר³¹², שאפשר לפרשו: מאושר, לפי תוספת תהלה³¹³, אשר נגרמה לה על ידו. וכשהביא

בראש' כ"ט,
ט"ו"כ"ח

298

299

בראשית
כ"ט, י"ט

300

301

302

303

304

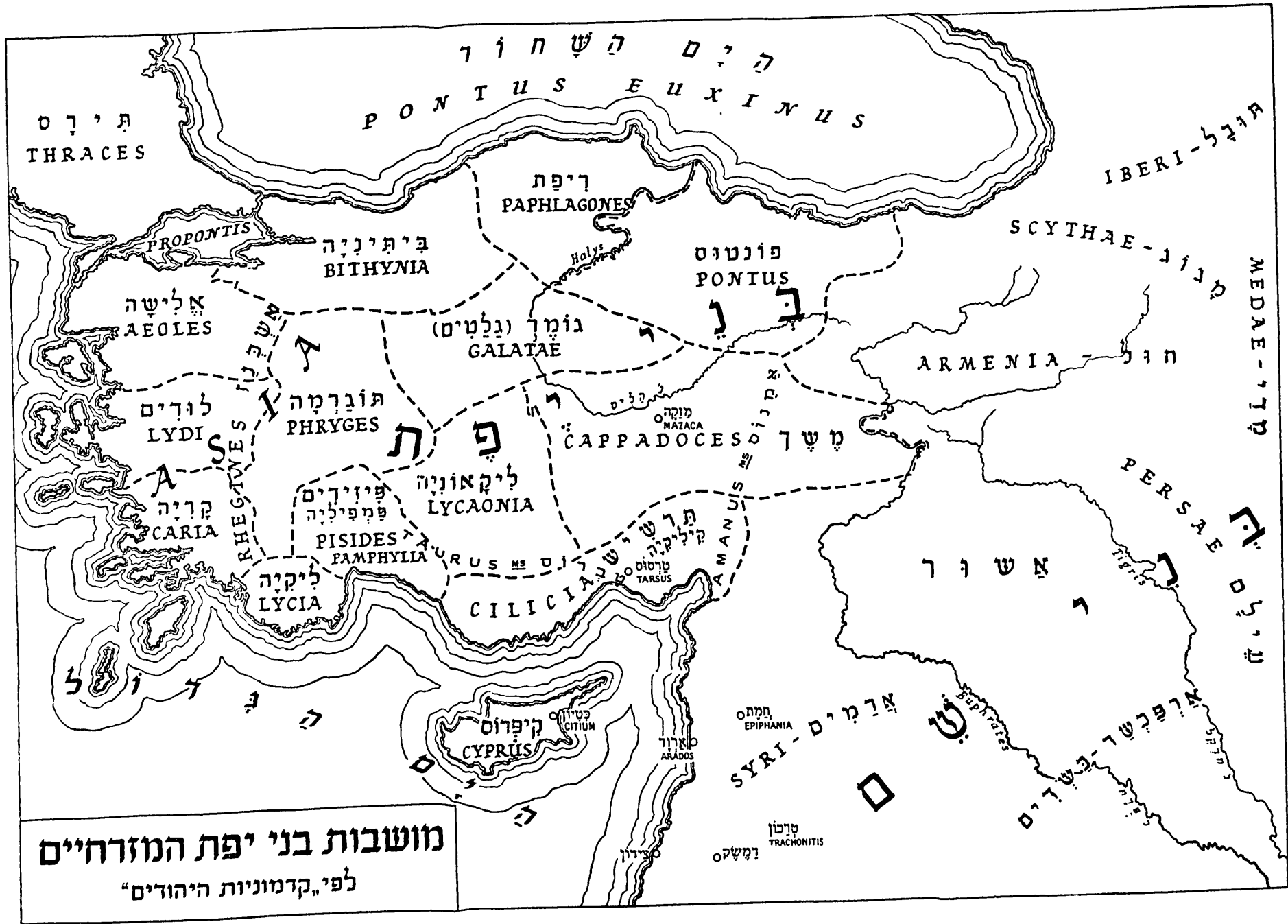
בראשית
כ"ט, ל"ב-ל"ה

305

בראש' ל',
ג"י"ג

306

307

מושבות בני יפת המזרחיים
 לפי קדמוניות היהודים

ראובן, בנה הבכור של לאה, תפוחי דודאים לאמו. ראתה אותם רחל וביקשה, שתתן לה חלק מהם, כי חשקה במאכל. וכשלא שמעה לה ודרשה ממנה להסתפק בזה, ששללה ממנה את ערכה בעיני בעלה, שיככה רחל את כעסה של אחותה באמרה, שתפנה לה את מקומה ובעלה ישכב אצלה הלילה ההוא. וזו קיבלה את החסד ויעקב נאות לבקשת רחל ושכב עם לאה. ושוב נולדו לה בנים: יששכר³¹⁴, פירוש: מי שנולד בשכר, וזבולון³¹⁵, שניתן בערבון מתוך אהבה אליה³¹⁶, ובת, שמה דינה³¹⁷. זמן־מה אחרי כן נולד גם לרחל בן וקראה לו יוסף³¹⁸, פירוש: הוספה של עוד בן. שעתידי להוולד.

כל הזמן הזה, משך עשרים שנה, היה יעקב רועה צאן חותנו, וכתום הזמן ביקש לקחת את נשיו ולשוב אל ביתו. וכשלא הסכים חותנו לכך ביקש עצה לעשות זאת בסתר. לשם כך ניסה דברים אל הנשים ושאלן לדעתן על הנסיעה, והדבר נתקבל עליהן בשמחה. ורחל לקחה את צלמי האלים, שעבודתם עברה אליה בקבלה מאבותיה, וברחה יחד עם אחותה ועם בניהן של שתיהן ועם השפחות ובניהן וכל הרכוש שהיה להן. ויעקב נהג גם את מחצית מקנהו של לבן שלא בידעתו ורחל לקחה אתה את צלמי האלים, אף־על־פי שלמדה מיעקב לכוז לעבודת אלהים כזו, כדי שתוכל למצוא מפלט אצלם ולקבל סליחתו של אביה, אם ירדוף אחריהם וישיגם³¹⁹.

ולבן נודע לאחר יום דבר בריחת יעקב ובנותיו, והצטער מאוד ומיהר לרדוף אחריו וחיל צבא אתו, והדביק אותם ביום השביעי כשחנו על גבעה אחת. אותה שעה נהג בשקט, כי היה ערב. אולם בחלום נצב עליו אלהים והתרה בו להתנהג בישוב הדעת עם חתנו ועם בנותיו לאחר שתפשם, ולא יעזו לנגוע בהם לרעה מתוך כעס, אלא יכרות ברית עם יעקב. ואמר, שהוא עצמו ילחם לו ליעקב, אם יזלזל בר בגלל המספר הקטן של האנשים, הנמצאים אתו, ויקשור מלחמה עליו. לבן, שניתנה לו התראה זו, קרא עם האיר היום את יעקב לדין ודברים והודיע לו את דבר החלום. וכשנאות זה ובא אליו, התחיל לקבול עליו ולהטיח כלפיו, שבא אליו עני ומחוסר־כח והוא קיבל אותו ונתן לו את כל גודל עשרו. וגם את בנותי נתתי³²⁰ לך. וסבור הייתי, שחבתך אלינו תגדל על־ידי כך, ואתה לא התביישת מפני אמך וקרבתך אלי ולא מפני גשיך שנשאת ולא דאגת לבניך, שהנני אבהם וקנם, ונהגת עמי לפי חוק המלחמה. כי גזלת את רכושי ופתית את בנותי לברוח ממולידן ויצאת לדרכך ונשאת עמך את קדשי אבותי, שהיו מכובדים עליהם ושהיו גם בעיני ראויים לקדושה כמו בעיניהם, דבר שלא יעשה אפילו לאויבים אחרי מלחמה עשית אתה, קרובי ובן אחותי, בעלן של בנותי, אורח ופליט, שמצא מחסה בביתי. לאחר דבריו אלה של לבן עמד יעקב ללמד

317 בר' ל"א.
ל"א־ל"ב, א'

- סניגוריה על עצמו ואמר, שלא בו בלבד אלא גם בכל הבריות נטע אלהים את אהבת המולדת, ומן היושר הוא שישב אליה אחרי זמן רב כזה. והוסיף ואמר: „אשר לשוד, שהנך קובל עליו, הרי אצל דיין אחר היית אתה נמצא חייב. כלום אין בזה מן הסטיה הגמורה מן היושר, אם הנך מגדף אותי, שלקחנו חלק קטן של רכושך, בה בשעה שצריך היית להודות לנו, ששמרנו עליו והרבינו אותו? ואשר לבנות, דע לך, שלא הלכו אחרי, מפני שברחתי אחרי מעשה פשע שעשיתי, אלא מאהבה כנה, שנשים נשואות נוהגות לרחוש לבעליהן. ולאמתו של דבר, הן אינן נמשכות כל כך אחרי כמו אחרי ילדיהן.“ כל זאת אמר, כדי להוכיח, שלא עשה שום דבר פשע. ועם זה פתח הוא בקסיגוריה והרשיע את לבן, שאף-על-פי שהוא אחי אמו והשיא לו את בנותיו, הרי עינה אותו בעבודות קשות, שהטילן עליו, ושעכב אותו בהן משך עשרים שנה. והוסיף ואמר: אף-על-פי שמה שעשה לו תחת מסוה הנשואין היה רע, הרי היה זה קל בערך; אולם המעשים שעשה אחרי הנשואין היו רעים פי כמה ועושים כמוהם רק לאויב ^{320a}. כי אכן רע מאוד התנהג לבן עם יעקב, כי כשראה, שאלהים הוא בעוזריו בכל דבר שירצה, הבטיח ליתן לו את הוולדות של הצאן, פעם את הלבנים שיוולדו, ופעם את השחורים. וכשנתרבו הוולדות שנולדו בשביל יעקב, לא עמד בדבורו אותה שעה, אלא הבטיח שיתן לו כעבור שנה, משום שהביט בעינים של קנאה על הרכוש שגדל, והיה מבטיח זאת מתוך תקוה, שלא יוולדו במספר כה רב, וכשנולדו, שיקר שוב, ואשר לתרפים, צווה יעקב לערוך חפוש. וכשהסכים לבן לחפוש, נודע הדבר לרחל והניחה את הצלמים בכר הגמל, שנשא אותה. וישבה ואמרה שהווסת מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 318 „אשר לשוד, שהנך קובל עליו, הרי אצל דיין אחר היית אתה נמצא חייב. כלום אין בזה מן הסטיה הגמורה מן היושר, אם הנך מגדף אותי, שלקחנו חלק קטן של רכושך, בה בשעה שצריך היית להודות לנו, ששמרנו עליו והרבינו אותו? ואשר לבנות, דע לך, שלא הלכו אחרי, מפני שברחתי אחרי מעשה פשע שעשיתי, אלא מאהבה כנה, שנשים נשואות נוהגות לרחוש לבעליהן. ולאמתו של דבר, הן אינן נמשכות כל כך אחרי כמו אחרי ילדיהן.“ כל זאת אמר, כדי להוכיח, שלא עשה שום דבר פשע. ועם זה פתח הוא בקסיגוריה והרשיע את לבן, שאף-על-פי שהוא אחי אמו והשיא לו את בנותיו, הרי עינה אותו בעבודות קשות, שהטילן עליו, ושעכב אותו בהן משך עשרים שנה. והוסיף ואמר: אף-על-פי שמה שעשה לו תחת מסוה הנשואין היה רע, הרי היה זה קל בערך; אולם המעשים שעשה אחרי הנשואין היו רעים פי כמה ועושים כמוהם רק לאויב ^{320a}. כי אכן רע מאוד התנהג לבן עם יעקב, כי כשראה, שאלהים הוא בעוזריו בכל דבר שירצה, הבטיח ליתן לו את הוולדות של הצאן, פעם את הלבנים שיוולדו, ופעם את השחורים. וכשנתרבו הוולדות שנולדו בשביל יעקב, לא עמד בדבורו אותה שעה, אלא הבטיח שיתן לו כעבור שנה, משום שהביט בעינים של קנאה על הרכוש שגדל, והיה מבטיח זאת מתוך תקוה, שלא יוולדו במספר כה רב, וכשנולדו, שיקר שוב, ואשר לתרפים, צווה יעקב לערוך חפוש. וכשהסכים לבן לחפוש, נודע הדבר לרחל והניחה את הצלמים בכר הגמל, שנשא אותה. וישבה ואמרה שהווסת מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 319 עשה שום דבר פשע. ועם זה פתח הוא בקסיגוריה והרשיע את לבן, שאף-על-פי שהוא אחי אמו והשיא לו את בנותיו, הרי עינה אותו בעבודות קשות, שהטילן עליו, ושעכב אותו בהן משך עשרים שנה. והוסיף ואמר: אף-על-פי שמה שעשה לו תחת מסוה הנשואין היה רע, הרי היה זה קל בערך; אולם המעשים שעשה אחרי הנשואין היו רעים פי כמה ועושים כמוהם רק לאויב ^{320a}. כי אכן רע מאוד התנהג לבן עם יעקב, כי כשראה, שאלהים הוא בעוזריו בכל דבר שירצה, הבטיח ליתן לו את הוולדות של הצאן, פעם את הלבנים שיוולדו, ופעם את השחורים. וכשנתרבו הוולדות שנולדו בשביל יעקב, לא עמד בדבורו אותה שעה, אלא הבטיח שיתן לו כעבור שנה, משום שהביט בעינים של קנאה על הרכוש שגדל, והיה מבטיח זאת מתוך תקוה, שלא יוולדו במספר כה רב, וכשנולדו, שיקר שוב, ואשר לתרפים, צווה יעקב לערוך חפוש. וכשהסכים לבן לחפוש, נודע הדבר לרחל והניחה את הצלמים בכר הגמל, שנשא אותה. וישבה ואמרה שהווסת מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 320 התנהג לבן עם יעקב, כי כשראה, שאלהים הוא בעוזריו בכל דבר שירצה, הבטיח ליתן לו את הוולדות של הצאן, פעם את הלבנים שיוולדו, ופעם את השחורים. וכשנתרבו הוולדות שנולדו בשביל יעקב, לא עמד בדבורו אותה שעה, אלא הבטיח שיתן לו כעבור שנה, משום שהביט בעינים של קנאה על הרכוש שגדל, והיה מבטיח זאת מתוך תקוה, שלא יוולדו במספר כה רב, וכשנולדו, שיקר שוב, ואשר לתרפים, צווה יעקב לערוך חפוש. וכשהסכים לבן לחפוש, נודע הדבר לרחל והניחה את הצלמים בכר הגמל, שנשא אותה. וישבה ואמרה שהווסת מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 321 וכשנתרבו הוולדות שנולדו בשביל יעקב, לא עמד בדבורו אותה שעה, אלא הבטיח שיתן לו כעבור שנה, משום שהביט בעינים של קנאה על הרכוש שגדל, והיה מבטיח זאת מתוך תקוה, שלא יוולדו במספר כה רב, וכשנולדו, שיקר שוב, ואשר לתרפים, צווה יעקב לערוך חפוש. וכשהסכים לבן לחפוש, נודע הדבר לרחל והניחה את הצלמים בכר הגמל, שנשא אותה. וישבה ואמרה שהווסת מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 322 ואשר לתרפים, צווה יעקב לערוך חפוש. וכשהסכים לבן לחפוש, נודע הדבר לרחל והניחה את הצלמים בכר הגמל, שנשא אותה. וישבה ואמרה שהווסת מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 323 מציקה לה. ולבן הפסיק מלחפש עוד, כי לא חשב, שבתו תקרב אל הצלמים, כשהיא שרויה בחולשה כזו, ונשבע ליעקב, שלא יטור לו שנאה על כל אשר קרה, וגם זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 324 זה נשבע, שיאהב את בנותיו. את הברית הזאת כרתו בראש הרים ³²¹, שהקימו עליו מצבה בצורת מזבח. מכאן נקראה הגבעה גלעד ועל שמה נקראת הארץ גם עכשיו גלעד ³²². וערכו סעודה אחרי השבועה ולבן חזר לביתו.
- 325 כ. א. ו. כשהמשיך יעקב בדרכו לארץ כנען, נראו לו מראות אלהים ³²³, שהפיהו בו רוח של תקוות טובות לעתיד, וקרא את המקום ההוא מחנה אלהים ³²⁴. ומכיון שרצה לדעת, מה בלב אחיו עליו, שלח לפניו אנשים, שיחקרו הכל בדיוק: כי היה מפתח מפניו מחמת החשד הראשון, וצווה את השליחים להגיד לעשו, שיעקב עזב את הארץ מרצונו הטוב, משום שלדעתו אין זה מן הנכון לשבת יחד עם האה, כשזה שרוי בכעס. ועכשיו, כשהזמן שעבר מספיק לדעתו להשלים ביניהם, הריהו חוזר עם הנשים והילדים ועם הרכוש שרכש ומוסר לידיו את עצמו וכל היקר ביותר שיש לו, כי סבור הוא, שהאושר הגדול ביותר הוא לשתף את אחיו

- במה שנתן לו אלהים. והם סיפרו לעשו והוא שמח מאוד והלך לפגוש את אחיו ועמו ארבע מאות איש מזוינים. כשנודע הדבר ליעקב, שאחיו בא לקראתו עם חיל רב כזה, פחד מאוד. אולם הפקיד את תקות הצלתו ביד אלהים ונהג בזהירות לפי צורך השעה, כדי שיצא בלי תקלה וינצח את השונא, אם יאמר להרע לו, ויציל את אנשיו אשר אתו. והוא חילק את אנשיו שהיו אתו: חלק מהם שלח בראש, ולשאר צווה לילך מיד אחריו, שאם אלה, שנשלחו בראש, יהיו במצוקה מחמת התקפתו של אחיו, יוכלו להמלט אל הבאים אחריהם. ולאחר שסידר את האנשים שהיו אתו באופן כזה, שלח אנשים ובידיהם מתנות לאחיו: ואלה המתנות ששלח: בהמות־משא והמון בהמות שונות, שתהיינה, כמשוער, חשובות בשביל המקבלים אותן מחמת נדירותן. והנשלחים הלכו ברווחים, כדי שיהיו גראים רבים לכשיבואו במסע ארוך: כי המתנות תשפכנה את כעסו, אם עודנו שרוי בו. ועוד אמר לשליחים שיפגשו את פניו בדברי ידידות.
- את כל אלה סידר במשך היום. וכשירד הלילה הסיע את האנשים אשר היו אתו, והם עברו נחל אחד, הנקרא יבוק³²⁵. ויעקב נשאר לבדו ופגע בדמות אחת, שפתחה במלחמה עמו, והוא נאבק עמה וניצחה. והיא דיברה אליו בקול ובדברים ועודדה את רוחו לשמוח על מה שקרה: אל יחשוב, שהתגבר על יריב קטן, אלא מלאך אלהים ניצח. ויחשב לו הדבר הזה סימן לטובות גדולות, העתידות לבוא עליו ושזרעו לא יכלה לעולם ושום אדם לא יעלה עליו בגבורתו; וצווהו להקרא מעכשיו ישראל, פירוש השם בלשון העברית: יריבו של מלאך־אל³²⁶. כל אלה הגיד לו ליעקב על־פי דרישתו. כי כשראה, שמלאך אלהים הוא, דרש ממנו להודיע לו, מה יהיה גורלו. אחרי דבריה אלה נעלמה הדמות. ויעקב שמח וקרא למקום הזה פניאל³²⁷, פירוש: פני־אל. ומפני שנגרם לו כאב בגיד הנשה בשעת ההאבקות, נמנע מלאכול אוחו, ובגללו גם אנו איננו רשאים לאכול.
- וכשנודע ליעקב, שאחיו מתקרב, צווה לשתי נשיו, כל אחת ושפתה, לילך קדימה, כדי שתתכוננה מרחוק אל מלחמת הגברים, אם רצונו של עשו בכך. והוא השתחוה אפים לאחיו, שלא חשב עליו שום מחשבות ערמה והתקרב אליו וחיקקהו. ועשו שאל להמון הילדים והנשים, ולאחר שנודע לו הכל עליהם, ביקש להוליכם אל אביהם. וכשהתנצל יעקב בעיפות בהמות המשא, חזר עשו לשעיר³²⁸, מקום שם ישב. וכן קרא למקום על שעירותו.
- ויעקב בא אל סוכות³²⁹, מקום הנקרא ככה גם כיום, ומכאן הגיע לשכם, עיר של כנענים. וכשחגגו אנשי שכם את חגם³³⁰ יצאה דינה, בתו היחידה של יעקב, העירה להתבונן אל תכשיטי נשי המקום. וכשראה אותה שכם בן חמור³³¹ המלך, חטפה ואינסה. ובאהבתו אותה ביקש מאת אביו ליתן לו את הנערה לאשה. והוא

327 בראשית
ל"ב, ז'

331 ב.
בראשית
ל"ב, כ"ב־ל"ג

335 ג.
בראשית
ל"ג, ג'־ס"ו

337 כ.א.
בראשית
ל"ד, א'־ל"א

נעתר לו ובא אל יעקב וביקש להשיא לשכם בנו את דינה כחוק. ויעקב לא יכול לטרב מפני כבוד מעלתו של המבקש. ואולם חשב, שאסור לו להשיא את בתו לבן עם אחר, וביקש רשות להתייעץ בענין, שביקש ממנו המלך. והמלך הלך מתוך תקוה, שיעקב יסכים לנשואין. ויעקב סיפר לבניו את מעשה האונס, שאונסה אחותם ואת בקשת חמור ושאלם לעצה, מה לעשות. רובם שתקו והיו אובדי עצות. ושמעון ולוי, אחיה של דינה מאם אחת, נדברו ביניהם לעשות מעשה שכזה: בשעת חגיגה ^{331a} והשכמיים שמו את לבם להוללות ולשמחה, התנפלו בלילה על השומרים תחלה והרגום, כשהם שרויים בשנתם, ואחר נכנסו לעיר והרגו כל זכר וגם את המלך ואת בנו, ורק על הנשים חמלו ³³². ולאחר המעשה הזה, שעשו בלי ידיעת אביהם, החזירו את אחותם לביתה.

341 ב. ויעקב נבהל מפני תוקף המעשה ונוזף בבנים. ואלהים נצב עליו ואמר לו, שיתחזק ויטהר את האהלים ויקריב את הקרבנות, שנדר בגלל המחזה שראה בחלום לפני שנים כשהלך לארם נהרים. וכן טיהר את כל האנשים, שהלכו אתו, וכשנתקל בפסילי לבן, כי לא ידע שנגנבו על-ידי רחל, טמן אותם בשכם תחת עץ אלון. והעתיק מכאן והקריב קרבנות בכיף אל, מקום שם ראה את החלום בלכתו לפניו לארם נהרים. 343 ג. ומכאן המשיך בדרכו, וכשהגיע לאפרת ³³³. קבר שם את רחל, שמתה בשעת לידתה. ורק היא האחת מקרוביו לא זכתה לכבוד הקבורה בחברון. ועשה מספר רב וקרא לבנה בנימין, לפי חבלי הלידה, שנגרמו לאם על ידו ³³⁴. אלה הם כל בני יעקב, שנים-עשר זכרים ונקבה אחת. מהם שמונה בנים מנשיו ³³⁵, ששה מלאה ושנים מרחל. ועוד ארבעה מהשפחות, שנים מכל אחת, ששמות כל אחד מהם הזכרתי לפני כן.

345 כב. מכאן בא לחברון העיר שבארץ הכנענים, שם ישב יצחק. זמן קצר ישבו יחד, ואילו את רבקה לא מצא יעקב עוד בחיים. וזמךמה אחרי בוא הבן מת גם יצחק ונקבר בידי בניו על-ידי אשתו בחברון, בקבר אבותיו אשר שם. ויצחק היה איש אהוב-אלהים, שזיכהו בחבה יתרה אחרי אברהם אביו. והוא הגיע לזקנה מופלגת ³³⁶, כי חי מאה שמונים וחמש שנה ובצדקתו (חי) ומת ³³⁷.

בראשית
ל"ה, כ"ז-כ"ט

346

ספר שני

- אלה הדברים הכלולים בספר השני של תאור קדמוניות היהודים ליוסף :
- א. כיצד חלקו עשו ויעקב, בניו של יצחק, את הנחלה וכיצד זכה עשו בארץ אדום ויעקב בארץ כנען.
  - ב. כיצד התקנאו האחים ביוסף, הצעיר שבבני יעקב, כשהראו לו החלומות את אשרו לעתיד.
  - ג. כיצד נמכר אותו יוסף מצרימה על־ידי אחיו מחמת שנאתם אליו וכיצד היו אחיו נתונים בידו לאחר שעלה שם לגדולה ונתפרסם מאור.
  - ד. הגירת אביו של יוסף וכל משפחתו אליו בגלל הרעב שפרץ.
  - ה. קורות העברים במצרים וענוייהם במשך ארבע מאות שנה.
  - ו. כיצד עזבו העברים את מצרים בהנהגת משה.
  - ז. לידתו וגידולו של משה.
  - ח. כיצד נתבקע הים ונתן דרך מנוס לעברים, שהמצרים רדפו אחריהם.

הספר מקיף מאתיים ועשרים שנה.

- א. א. אחרי מותו של יצחק חילקו בניו את הנחלה ביניהם ולא החזיקו בה כפי שקיבלוה, אלא עשו הניח לאחיו את העיר חברון¹ והוא ישב בשעיר ושלט על ארץ אדום, שקראה² על שמו. שכן היו מכנים אותו אדום, והוא זכה לכנוי זה משום מעשה שהיה³. פעם אחת, והוא עודנו בגיל של גער, חזר מן הציד והעמל הכרוך בו והוא רעב ומצא את אחיו, שהכין לעצמו לסעודה (נזיד) עדשים שצבען צהוב ביותר. על-ידי כך נתעוררה תאותו בו עוד יותר וביקש ליתן לו את הנזיד לאכילה. יעקב הסתייע ברעבונו של אחיו והכריחו למכור לו את הבכורה תמורת המאכל, וזה שהרעב הציק לו, הניח לו בשבועה את כל זכויות הבכורה. וכן, משום אודם המאכל, נקרא על-ידי בני גילו, בדרך ליצנות, אדום, כי סומק הוא אדום בפי העברים. וכך הוא שם הארץ, שנתן לה, וההילנים קראו לה ליתר קילוס „אידומיאָה“.
- ו. 4 ועשו הוליד⁴ חמשה בנים, מהם מאשה אחת, אהליבמה שמה, והם: יעוֹש⁵, יעֶלָם⁶ וקַרַח⁷. ואשר לשאר, נולדו לו אֵלִיפֹז מעֶדָה⁸ ורעואל⁹ מבִּשְׁמַת. אלה בני עשו, ולאליפוז נולדו חמשה בנים כשרים (מאשתו)¹⁰: תִּימָן¹¹, אֹמֶר¹², צֶפּוֹ¹³, גַּעְתָּם¹⁴, קִנּוּ¹⁵. ועמֶלֶק (בנו) היה ממזר¹⁶, שנולד לו מפילגש ושמה תַּמְנֵעַ¹⁷. אלה ישבו בחלקה של אדום הקרוי גִּבְלָה¹⁸, ובארץ עמלק, הקרויה על שם עמלק, כי פעם היתה אדום גדולה והשם הזה נקרא על הארץ כולה; ואילו מדינותיה (המיוחדות) שמרו על הכינויים, שמוצאם לפי שמות המישיבים.
- א. ב. 7 ויעקב הגיע לדרגת אושר, שלא קל לאדם אחר להשיגה. כי עלה בעשרו על עם הארץ והיו הבריות מתקנאים בו ותוהים עליו בגלל מדותיהם הטובות של בניו: כי לא היו חסרים שום מדה טובה והיו (מחוננים) גם בכושר מעשה (הנחוץ) למלאכת-כפים וגם בכוח הסבל וגם בשכל טוב. וכל כך היה אלהים משגיח עליו ודואג לאשרו, שהשפיע עליו שפע רב של טובות גם ממאורעות, שנראו לו כגורם של צער, וזיכה אותו ואת צאצאיו לשמש עילה ליציאת אבותינו ממצרים. ומעשה שהיה כך היה: יעקב אהב את יוסף, שנולד לו מרחל, מכל שאר בניו על שום יפי הגוף ומעלות הנפש שלו, כי היה מצוין בתבונה יתרה. חבת אביו אליו והאושר, שנתבשר עליו מתוך חלומות שראה וסיפר לאביו ולאחיו, עוררו עליו קנאתם ושנאתם של האחים: כי אכן מתקנאים בני אדם אפילו בהצלחותיהם של הקרובים להם ביותר: ואלה הם המראות, שראה יוסף בשנתו:

בראשית ל"ו, ו"ט'

בראשית כ"ה, כ"ט' ל"ד

בראשית ל"ו, א'; ל"ז, י"ב

בראשית ל"ו, א'

- 11 ב. בעצם תקופת החמה, כשנשלח (פעם) עם אחיו על-ידי אביו לאסוף את היבול, ראה מראה שונה מאוד מן החלומות הרגילים לבוא בשעת שינה. כשנתעורר סיפר אותו לאחיו, כדי שיגידו לו פשרו. ואמר, שראה בלילה שעבר את אלומת החטים שלו עומדת דום במקום שהניחה ואלומותיהם שלהם התקרבו והשתחוו לה כמנהג עבדים כלפי אדוניהם. הללו הבינו את המראה, שבישר לו ליוסף כוח וגדולת-מעמד ושלטון עליהם לעתיד לבוא, אך לא גילו לו דבר מכל אלה, כאילו אין החלום נהיר להם, ונשבעו שבועות-חרם¹⁹, שלא יתקיים בו שום דבר ממה ששיערו, והוסיפו לשנוא אותו שנאה גדלה והולכת.
- 12 ג. אולם אלהים בא בתרעומת על קנאתם ושלח ליוסף מראה שני נפלא בהרבה מן הראשון. (בחלומו) נראה לו, שירד השמש, בלויית הירח ושאר הכוכבים אל הארץ והשתחוה לו. הוא סיפר על דבר המראה בפרוטרוט לאביו במעמד של אחיו, שלא חשש לכל רע מהם, וביקש להגיד לו, מה זה בא לרמוז. ויעקב שמח²⁰ על החלום, משום שתפיש בשכלו את הנבואה שבו ושקל אותה בחכמה ובישוב הדעת ושש על הגדולות הנרמזות, שהבטיחו לו לבן ימי אושר שיבואו ושבהם, לכשיתן אלהים, יהא מכובד על הוריו ואחיו וראוי לכך, שישתחוו לו (כולם). הוא דימה את הירח ואת השמש לאם ולאב, שכן הירח מגדיל וזן הכל והשמש טובע צורה ומשקיע כוח בכל; ואת הכוכבים דימה לאחים, משום שגם אלה, דוגמת הכוכבים, אחד-עשר²¹ הם ושואבים²² כמוהם את כוחם מהשמש והירח.
- 13 ד. באופן זה, לא בלי תבונה, פירש יעקב את המראה. ואחיו של יוסף התעצבו מאוד על הנבואות הללו ונהגו בהן, כאילו עתידות הטובות הנרמזות בחלומות ליפול בחלקו של מישהו זר ולא של אחיהם, אשר מן הטבע הוא שיהיו נהנין מאשרו ושותפים בו, כשם ששותפים הם במוצאו, וזממו לרצוח את העלם. משבאו לכלל החלטה זו פנו והלכו לשכם, כיון שהגיע סוף האסוף²³. והארץ הזאת טובה היא למרעה עדרי-צאן ולגידול חציר; שם שמרו על עדריהם ולא הגידו לאביהם תחילה על בואם שמה. והוא היה חרד לשלומם ושרוי בפתח גדול, כי לא נודע לו דבר הליכתם ואיש לא בא אליו מן העדרים, שיכול להגיד לו את האמת על בניו. (משום כך) שלח את יוסף לעדרים לראות ולחקור את שלום אחיו ולהודיע לו את מעשיהם.
- 14 ג. א. וכשראו, שאחיהם בא אליהם תקפה אותם שמחה, אולם לא כמו על הופעת קרוב ושליחו של האב, אלא כעל (בואו של) שונא, שהוסגר לידיהם ברצון אלהים. והתכוננו להרגו מיד ולא להחמיץ את שעת הכושר. שנודמנה להם. אולם כשראה ראובן^{23א} הככור, שהם בעצה זו ואחת החלטתם לעשות מעשה (רע) זה; ניסה לעצור בהם ושיוה לנגד עיניהם את גודל הפשע והתועבה שבדבר: מעשה רע ועוול
- 15 בראשית ל"ז, ט"ז, ט"א
- 16 בראשית ל"ז, ט"ב
- 17 בראשית ל"ז, י"ב
- 18 בראשית ל"ז, י"ג
- 19 בראשית ל"ז, י"ד
- 20 בראשית ל"ז, י"ה
- 21 בראשית ל"ז, י"ז
- 22 בראשית ל"ז, י"ח

- הוא בעיני אלהים ואדם לבצע רצח אפילו במי שאין אליו קרבת דם; אולם רצח שיבצעו באה, בדין שיהא נראה מתועב פי כמה, משום שעם הרצחו נעשה עוול לאב ואתו גם האם נדחפת לתוך יגון בשכלה את בנה שלא כדרך בני אדם. והוא
- 23 ביקשם לשים אל לבם את גורלם של הוריהם^{23b} ולשקול בדעתם, מה צער היו מצטערים הם, אילו מת עליהם בן טוב וצעיר לימים^{23c}, ולהמנע ממעשה הפשע ולירוא את אלהים, שהיה אותה שעה עד ראייה ושמיעה למזימה, שזממו נגד אחיהם. אם ימשכו את ידם מן המעשה ויתנו מקום לחרטה ולישוב הדעת, יגרום הדבר קורת רוח לאלהים²⁴; ואולם אם ירחיקו לכת עד כדי ביצוע המעשה, אין עונש שלא
- 24 יטיל בגלל רצח אח על אלה, שחיללו את השגחתו המצויה בכל מקום ואין-דבר נסתר ממנה, לא במדבר ולא בעיר. שכן יש להניח, שבמקום שיוכל בן-אדם לחיית בו, שם מצוי גם אלהים. ואמר, שמצפונם הוא הוא שיהפך להם לאויב
- 25 בגלל מעשיהם — אותו המצפון, שאין מנוס מפניו, בין אם הוא טוב ובין אם הוא דומה למצפונם שלהם לאחר רצח אחיהם. ועוד הוסיף על דבריו אלה ואמר,
- 26 (שלא זו בלבד) שאסור להרוג אח אפילו עשה עוול, אלא שנאה גם שלא לנטור איבה לאנשים יקרים כל כך על חטאים, שחטאו כביכול. והם את יוסף יהרגו, שלא עשה להם רעה כל עיקר, ושגילו הרך חובע מאתנו, להפך, רחמים והשגחה".
- 27 אולם נמוק הרצח שלהם עושה את מעשם לדבר רע פי כמה^{24a}, משום שהחלטתם, להעביר את יוסף מן החיים, יסודה בקנאתם בטובות העתידות לו, אותן הטובות, שיהנו מהן במדה שווה עליידי שיתוף חיים עמו; שכן לא זרים אלא קרובים הם
- 28 לו ועליהם להניח, שכל מה שיתן אלהים ליוסף גם קנינם הוא. מן הנכון הוא^{24b} איפוא לחשוב, שכעסו של אלהים יגדל עוד יותר לכשיהרגו את האיש, שחשב אותו לראוי לטובות המקוות, ויטלו ממנו את מי שעתיד היה לזמן לו את אלה.
- 29 דברים אלה ועוד רבים דיבר ראובן²⁵ וניסה בלשון של בקשה להגיאם מרצח אחיהם. וכשראה, שדבריו לא עוררו את האחים ליתר מתינות והם אצים להמית את יוסף, יעץ להמתיק את הרעה עליידי אופן המיתה. ואמר, שאמנם מוטב היה,
- 30 אילו שמעו לעצתו, שיעץ להם תחילה; אולם אם אחת החליטו להרוג את אחיהם, הרי לא תרבה רשעתם ביותר לכשישמעו לדברים, שהוא מיעץ להם עכשיו. כי גם בהם כלול המעשה, שאליו הם אצים, אלא שצורתו שונה וקלה יותר בשים לב
- לחומר הענין²⁶. וכן דרש מהם, שלא יתנו ידם באחיהם, אלא ישליכוהו לבור הסמוך ויניחוהו למות שם; ושכרם יהיה, שלא יטמאו את ידיהם. וכשהסכימו
- הבחורים לדבריו אלה, לקח ראובן את העלם יקשרו בחבל קטן והורידו לאט אל הבור; והבור היה ריק ממים במדה מספקת^{26a}. אחרי המעשה הזה הלך ראובן לחפש לו מקומות (אחרים) מתאימים למרעה²⁷.

31 בראש' ל"ז, כ"ב

- 32 ג. משהלך ראובן, ראה יהודה, גם הוא מבני יעקב, סוחרים ערבים מגזע הישמעאלים, נושאים בשמים וסחורות סוריות מהגלעד בשביל המצרים ויעץ לאחיו להעלות^{27א} את יוסף (מן הבור) ולמכרו לערביים: כן יובא למקומות רחוקים במדת האפשר וימות בין נכרים והם יהיו פטורים באופן זה (מהזקק) למעשה תועבה. וכן החליטו: הוציאו את יוסף מן הבור ומכרוהו לסוחרים בעשרים כסף^{27ב}. והוא בן 33
- 34 שבע־עשרה שנה. ובלילה שב ראובן אל הבור מתוך החלטה להציל את יוסף שלא בידיעת האחים. וכשלא ענה לקריאתו פחד, שמא הרגוהו לאחר שהלך, והטיח דברים כלפי אחיו. אז הגידו לו את המעשה שנעשה והוא הפסיק את קינתו. ולאחר שביצעו האחים את המעשה הוזה ביוסף שקלו בדעתם מה עליהם לעשות. 35 ד. שיוכלו לצאת מכלל חשד בעיני אביהם. והחליטו לקרוע את הכתונת, שהיה לבוש בה יוסף כשבא אליהם ושהפשיטה מעליו בשעה שהורידוהו לבור, ולזהמה בדם של תיש ולהביאה אל אביהם ולהראותה לו, ויהא נדמה לו, שנטרף בידי חיות רעות. וכך עשו. ובאו אל הזקן, שכבר הגיעה אליו ידיעה על אודות בנו²⁸, 36 ואמרו לו, שלא ראו את יוסף וגם לא נודע להם, מה טיבו של האסון שקרהו; הם מצאו את הכתונת הזאת טבולה בדם וקרועה ומכאן בא להם החשד, שנתקל בחיות רעות ומת — אם באמת שלחחו מהבית לבוש כתונת זאת. וליעקב היו תקוות קלושות, שמא נמכר בנו לעבד; אולם דחה מחשבה זו וסבר, שהכתונת היא ראייה ברורה למותו, כי הכיר בה, שזו היא שלבש כששלחו לאחיו. מכאן ולהבא 37 היה נוהג בעלם כבמת ומקונן עליו. וכאילו לא היה אלא אב לבן אחד זה ונטול־נחמה הוא מבנים אחרים, שקוע היה (כולו) באסון ותאר לעצמו, שיוסף היה לטרף לחיות רעות עוד לפני שפגש את אחיו. והיה יושב באבל כבד לבוש שק, וכל תנחומי הבנים לא יכלו להפיג צערם ולא פסק מיגונו אף בתוך אפיסות הכוחות. והסוחרים מכרו את יוסף. קנה אותו איש אחד מצרי ושמו פוטיפר^{28א}, רב 39 הטבחים של פרעה המלך. והיה האיש נוהג בו כל כבוד והקנה לו חנוך²⁹, שמקנים לבן־חורין, והניח לו דרגת־חיים טובה מזו, שהיא מנת חלקו של עבד, ומסר לידו את הפקוח על כל עסקי ביתו. והלה נהנה מההנחות האלה ולא קיפח אף 40 על־ידי השנוי הזה את מדותיו הטובות, שהיו דבוקות ואחוזות בו, אלא הביא ראייה לכך, שרוח אצילה יכולה להתגבר על פגעי החיים, אם טבועה היא באיש באמת ואין היא מותאמת אלא לשם הצלחת השעה בלבד.
- 41 ב. כי אשתו של אדוניו אהבה אותו על יפי גזרתו וזריזותו בעבודה וחשבה, שתפתהו בנקל לשכב אתה, אם תגלה לו אהבה, משום שיהא הדבר בעיניו לאושר (גדול) 42 לו, שגברתו חשקה בו. אלא שהיא שמה לב למעמד העבד שלו באותה שעה ולא לטבעו, שנשאר בו על אף השינוי. וכשגילתה לו את תאותה והפליטה מלים על
- בראש' ל"ז,
כ"ה־כ"ט
- בראש' ל"ז,
ל"ז; ל"ט,
א"י
- בראש' ל"ז,
ל"ז; ל"ט,
א"י
- בראש' ל"ט,
ז"א

- משכב דודים^{29א}, דחה את הדרישה, משום שחשב לבלתי־הוגן למלא משאלה כזו מצדה, שיהא בה משום אי־יושר וזדון כלפי האיש, שקנה אותו ונהג בו בכבוד גדול כל כך, אף ביקשה לכבוש יצרה ושיווה לנגד עיניה את חוסר התקוה להשיג את תשוקתה: זו גם תלך ותימוג, אם לא תהיה לה תקוה. והוסיף ואמר, שנוח לו לסבול הכל משיפתה לדבר עבירה כזה. כי אף־על־פי שאין הוא כעבד רשאי לעשות דבר כנגד רצונה של הגברת, הרי לסירובו לדברים כאלה תהיה הצדקה רבה. אולם התנגדותו של יוסף, שלא ציפתה לה, הגדילה עוד את אהבתה של האשה, ובהיותה שרויה במצוקה נוראה מתוקף היצר הרע התכוננה לנסות דבר בפעם שניה ולבצע את זממה.
- 45 וכשהגיע זמן חגיגה ציבורית³⁰, שבה נוהגות גם הנשים לבוא בקהל, התחלתה בפני בעלה וביקשה להתיחד עם יוסף (ולמצוא לה) הזדמנות לתבוע אותו בפה. וכשהגיע לידיו כך, עמדה עליו בטענות עקשניות עוד מהראשונות ואמרה, שיפה היה עושה, אילו היה נענה מיד לבקשתה הראשונה ולא היה מסרב לה גם מתוך יראת־הכבוד מפניה, שבאה אליו בתחנונים, וגם משום עצמת הרגש, המכריח אותה, את גברתו, להשפיל יתר על המדה את כבודה לפניו^{30א}. ברם, אם ייטיב את דרכו ויפנע לתבונה, יוכל גם עתה לתקן את איוולתו לשעבר. כי אם חיפה לבקשה שניה, הרי זו באה ובתוקף רב יותר: כי הנה בדתה מחלה לה והעדיפה את הפגישה אתו על החגיגה וההסתופפות בקהל; ואם סירב מתוך אי־אמון לטענותיה הראשונות, הרי עובדה זו, שנשארה עומדת עליהן, תוכל להחשב לעדות על כך, שאין היא חורשת שום מזימה (נגדו). אם יענה לאהבתה, יוכל לקוות, כי לא זו בלבד שיהנה מן הטובות, שכבר נפלו בחלקו, אלא גם יזכה לטובות גדולות עוד מהן לכשישמע לה. אולם אם ידחה את דרישתה ויתן יתרון לשם טוב של צניעות על חובו להיטיב עם גברתו, תהא צפויה לו ממנה נקמה ושנאה. כי כלום לא יועיל לו כשתפנה אל בעלה בקטיגוריה ותבדה מלבה נסיון־אונס, שכן פוטיפר יטה לבו לדבריה יותר מלדבריו, ואפילו יהיו טבועים ביותר בחותם האמת³¹.
- 47 כך דיברה האשה ובכתה. ואילו זה לא נפתה מרחמנות למעשה פריצות ולא הוכרח לכך מתוך פחד, אלא עמד בפני הפתויים ולא נכנע לאיומים ונזח היה לו לקבל על עצמו לסבול שלא בצדק, ואפילו יוטל עליו עונש חמור ביותר, מליהנות מיתרונות השעה מתוך שהוא מציית ולהצדיק על־ידי כך בלבו את הדין על עצמו. והוא הזכירה את נשואיה ואת חייה עם בעלה וביקשה להקפיד יותר באלה ולא (לשעות) לתענוג חולף של התאוה, שהרי זו תביא עמה חרטה ותגרום לה שוב יסורים ולא תמרק את החטא ותשרה אותה בפחד, שמא יודע סודה³²;
- 48 ואילו חיי הזוג עם בעלה הם הנאה, שאין בה שום סכנה, ויתר על כן יש בהם

משום בטחון רב, הנובע מלב טהור, כלפי אלהים והבריות, והוסיף: אם תשאר טהורה, תמשול בו ממשל יתר ותשלט שלטון גברת, לא כן, אם ישתתף במעשה זנות, משום שנוח להם לבני אדם לבטוח בדרך הידועה של חיים כשרים מאשר בחטא, שחוטאים בצנעה.

- ה. 53 דברים אלה וכיוצא בהם רבים דיבר וניסה לעצור תאונה של האשה ולהפנות רגשותיה לדרך התבונה. ואילו זו חשקה התפרץ ביתר כוח והיא חיבקה אותו בזרועותיה ורצתה לאנסו לאחר שהתיאשה מלפתותו. ויוסף נמלט בכעס והשאיר את בגדו בידה. כי (כשתפשה) והחזיקה בו שמת (את הבגד) וברת מן החדר. והיא פחדה מאוד, שמא יספר לבעלה, והחליטה בתוך כאב עלבונה להקדים את יוסף ולבדות שקרים עליו בפני פוטיפר ולהתנקס בו באופן זה, לאחר שנהג בה מנהג של מיאוס נורא כל כך. ונדמה לה, שיהיה בזה משום חכמה ונוהג אשה כאחד, אם תקדימונו בהוצאת דבה עליו^{32א}. וישבה כשהיא כובשת עיניה בקרקע ונרגשת כולה, והעמידה פנים בכעסה, כאילו עצבותה על התאווה שנמנעה ממנה לא באה אלא משום נסיון של אונס כלפיה. וכשבא בעלה נבהל למראיה ושאלה לפשר הדבר. והיא פתחה בקטרוג על יוסף ואמרה: „נזח לך, בעלי, שתמות, אם לא³³ תענוש את העבד המנוול, שרצה לטמא את משכבך ולא נהג בצניעות ולא זכר, מה היה מראהו בשעה שבא אל ביתנו ומה עלתה לו בטוב לבך. האיש הזה, שהיה נחשב לכפוי טובה, אילו לא נהג בנו מנהג יפה מכל הבחינות, זמם לחלל את חיי הנשואין שלך וכיוון לכך את זמן העדרך בשעת החגיגה; ומה שהיה תחלה מתון³⁴ למראית-עין, הרי לא באה לו מתינותו^{34א} זו אלא מחמת פחדו מפניך, ואילו מטבעו אין הוא אדם הגון. עובדה זו, שהגיע לכבוד שלא לפי זכותו ובלי שקיוה לכך, היא שעשתה אותו לכגון זה, ומן הדין הוא שיחשוב, שמי שזכה לקבל את הנאמנות והאפיטרופסות על רכושך והזכות להפכד על פני העבדים הזקנים, ישים את ידו גם על אשתך“. והפסיקה את דבורה והראתה לו את הבגד, שהשאירו כביכול בשעה שניסה לאנסה. פוטיפר לא ראה מקום שלא להאמין לדברי אשתו הבוכה ולמראה עיניו. ומשום שהיה שקוע יתר על המדה באהבתו אליה לא שם את לבו לחקירת האמת, אלא נתן אמון (גמור בה) ובצניעותה; ואילו את יוסף דן לכף חובה כמנוול והשליכו לבית-הסוהר לפושעים והיה הולך ומתגאה באשמו עוד יותר ומעיד על כשרותה ותום דרכיה³⁵.
- ה. א. 60 ויוסף שם את מבטחו באלהים ולא דאג לסניגוריה ולבירור מדוקדק של מה שקרה, אלא נשא בשתיקה את הכבלים ואת האונס מתוך בטחון, שאלהים, היוודע את סבת אסונו ואת האמת, יתגבר על מציקו. ואמנם הרגיש מיד בהשגחתו: כי שומר בית-הסוהר ראה את חריצותו ואת נאמנותו בעבודות, שהיה מסילך עליו,

בראש' ל"ט,
י"כ"

54

55

56

57

58

59

60

בראש' ל"ט,
כ"א-כ"ג

61

- ואת אצילות דיוקנו והתיר את כבליו והקל מעליו את אסונו והמתיקו והרשה
 ליתן לו אוכל טוב מזה שנותנים לאסירים. וכנהוג בין שותפים לאסון היו האסירים
 התפוסים שם יחד, בשעת ההפסקה בעבודות-הפרך, נכנסים בשיחה ושואלים זה
 את זה לסבות, שנדונו בגללו. והיה ביניהם שר-המשקים של המלך, איש נושא
 פנים מאוד אצלו, שאסרו ברגע של כעס. ומשום שהיה כבול לרגליו של יוסף³⁶
 התרועע אתו במדה יתרה, כי חשבו לאיש דגול בשכלו. והוא ראה חלום וסיפרו
 לו וביקשו להגיד לו פשרו, אף התמרמר, שעל צרותיו מידי המלך מתווספות לו
 גם דאגות חלום מידי אלהים.
- 64 וכן סיפר, שראה בשנתו אשכולות ענבים גדלים ותלויים על שלושה³⁷ שריגי
 גפן, והם כבר גדולים ובשלים וראויים להבצר, והוא עצמו סוחטם לתוך כוס, שהמלך
 אוחו בידו; ולאחר שסיגן את העסיס, נתנו למלך לשותות והלה קיבלו בחסד.
 65 זה הוא הדבר שנראה לו, אמר, וביקש מאת יוסף להגיד לו את הבשורה שבמראה,
 אם תלק לו אלהים דעת במדת-מה. ויוסף אמר לו³⁸, שיתעודד ויקוה לשחרורו
 מכבליו תוך שלושה ימים, משום שהמלך נכסף לשירותו ויחזירו אליו. והסביר
 לו, שפרי הגפן ניתן מאת אלהים לבני האדם לטובתם: אוהו נוסכים לאלהים
 והוא משמש ערובה לאמונה ולידידות בין בני אדם, שכן הוא מסיר איבה ומפלה
 צער ויגון מלב האנשים, המגישים אותו אל פיהם, ומכוון את פניהם כלפי
 השמחה³⁹. „ובכן, הנך אומר, שהמלך קיבל את היין, שסחטתו במו ידיך משלושת
 67 אשכולות ענבים. דע לך איפוא, שמראה טוב בא לך וסימן הוא לך מראש לשחרורך
 מהמאסר הזה במשך מספר ימים כמספר השריגים, שבצרת מהם את הפרי בשנתך.
 68 וכשיבואו לך הדברים האלה ותהיה חפשי, זכור תזכור באמת את האיש, שהגיד לך
 מראש את הטובות האלה, ולא תסיח דעתך ממעמדי, שתעזובני בו ותשוב לחיים,
 69 שנבאתי לך עליהם. כי הושמתי בכבלים על לא-פשע ונדונתי לחיי פושעים בגלל
 מדותי הטובות וצניעותי ועל שלא רציתי אפילו לתענוגי לעלוב את מי שנהג בי
 כך”³⁹. כששמע שר-המשקים פתרון כזה של החלום, שמח, כפי שמסתבר, וחיפה
 לקיום דברי הפתרון האלה.
- 70 והיה במאסר עם שר-המשקים עוד עבד אחד, שהיה ממונה על האופים מטעם
 המלך. וכשפתר יוסף להלה את חלומה, נתמלא תקוה, משום שגם הוא ראה חלום.
 71 והוא ביקש את יוסף להגיד גם לו, מה פשר החלום, שראה כלילה שעבר. וזה
 המראה שראה: „נדמה היה לי, שהנני נושא שלושה סלים על ראשי, שנים מלאים
 ככרות לחם והשלישי מלא תבשילים ומאכלים שונים, שרגילים להכניסם בשביל
 72 מלכים. וירדו צפרים ואכלו הכל ולא השגיחו בי, כשגרשתי אותך. והוא ציפה,
 שיוגד לו דבר דומה לזה, שנאמר לשר-המשקים, ויוסף שקל בשכלו את החלום

ב.
 בראש' מ',
 ט"ט"ו

ג.
 בראש' מ',
 ט"ז"ט

ואמר לו, שהיה רוצה להיות לו פרשן של בשורות טובות, ולא כאלה, שמגיד לו החלום.⁴⁰ והוסיף ואמר, שלא יחיה אלא עוד שני ימים. כי כך מתפרשים הסלים: ביום השלישי יתלה⁴¹ ויהיה למאכל לעופות ולא יוכל להגן על עצמו. ואמנם סוף דבר היה כמו שאמר יוסף לשניהם: כי ביום, שהגיד זה מראש, חגג המלך את יוסף־הגינסוסיה שלו^{41a} והקריב קרבן ותלה את הממונה על האופים והתיר את שר־המשקים מכבליו והחזירו למשרתו הראשונה.

בראשית 73
מ', כ"כ"ב

ויוסף התענה בבית־הסוהר שנתים ימים ולא זכה לשום עזרה מידי שר־המשקים שחייב היה לזכור^{41b} את הדברים שחזה ואמר לו יוסף, עד ששיחרר אותו אלהים ממאסרו. וזה היה אופן השחרור, שזימן לו. באחד הלילות⁴² ראה פרעה המלך בשנתו שני מראות ואתם את פתרונו של כל אחד⁴³; את הפתרון שכת, ואילו את החלומות שמר בזכרונו והיה שרוי ברוגז על הדברים שראה, משום שנראו לו זעופים. עם אור הבוקר אסף את החכמים שבמצרים וביקש לדעת את פתרון החלומות. וכיון שאבדה עצה מהם, גדלה עוד מבוכת המלך. ושר־המשקים ראה את התרגשותו של פרעה ועלה על לבו זכרו של יוסף ובינתו בדברי חלומות ונגש וסיפר למלך על דבר יוסף ועל החלום, שראה בבית־הסוהר, ומה שקרה לפי זה, שהגיד הלה מראש: שבאותו יום ממש נתלה שר־האופים ושגם בו נתקיים פתרון החלום, כפי שהגיד יוסף^{43a}. יוסף זה נאסר על־ידי פוטיפר שר־הטבחים כעבד. ואילו הוא אמר, שהוא מנכבדי העברים לפי מוצאו ולפי שמו⁴⁴ של אביו. „אם תקרא איפוא לאיש הזה ולא תתעב אותו מחמת מעמדו העלוב כיום, תבין, מה שמודיעים לך החלומות“. וכן צווה המלך להביא לפניו את יוסף; והשליחים הלכו והביאוהו, לאחר שטיפלו בו כמצות המלך.

ד.
בראשית 74
מ"א, א'

75

בראשית 76
מ"א, ח'

בראשית 77
מ"א, ט"י"ד

78

79

והמלך תפס את יד ימינו ואמר: „בחור, זה עתה מעיד עליך עבדי, שהנך איש מצוין ומחונן תכונה יתרה. זכה נא גם אותי באותן הטובות, שחלקת לאיש הזה, והגדלי מה מודיעים לי מראות החלומות, שראיתי בשנתי. ורוצה אני, שלא תעלים דבר מחמת פחד ולא תחניף בדבר שקר, כדי לגרום לי נחת רוח, ותהא האמת זעומה ביותר. בחלומי נדמה היה לי, שמהלך הנני על שפת היאור ורואה פרות מסורבלות ומצוינות בגדלן, שבע במספר, הולכות מן הנהר אל האחו, ושבע פרות אחרות⁴⁵, רזות מאוד ורעות-^{45a} מראה הולכות לקראתן מן האחו. והללו אכלו את המסורבלות והגדולות ולא הפיקו כל תועלת, כל כך נתדלדלו על־ידי הרעב, והתעוררתי משנתי אחרי המראה הזה והייתי נבוך ומהרהר, מה פשר החזות הזאת. ושוב נרדמתי וראיתי חלום שני, מופלא בהרבה מהראשון, שהפחידני והביאני במבוכה גדולה עוד יותר. ראיתי שבע שבלים, שעלו וגדלו משורש אחד, והן כבר כבדות־ראש וכפופות תחת משא גרעיניהן⁴⁶ ובשלות לקציר^{46a}, ובקרבתן

ה. 80

בראשית 81
מ"א, י"ז"ד

82

83

שבע שבליים אחרות עלובות וקלושות מחוסר טללים, והללו עמדו ובלעו ואכלו את היפות והטילו עלי פחד".

- ויוסף ענה ואמר: „החלום הזה, מלכי, אף-על-פי שראית אותו בשתי צורות, אינו אלא רמז למאורע אחד ויחיד, המתרגש לבוא. כי מה שראית שהפרות — בהמות שנוצרו לעבודה ליד המחרשה⁴⁷ — נאכלות על-ידי רעות-המראה, והשבליים על-ידי דלות מהן, הרי זה מבשר למצרים רעב וחוסר תנובה למשך מספר שנים כמספר שנות הרווחה, שתקדמנה להן, עד שיכלה שובע השנים האלה על-ידי רזון השנים, שתבואנה אחריהן במספר שווה. ויהי מחסור בצרכי-האוכל ההכרחיים, שיקשה מאוד לשפרו. וזה הסימן: הפרות הרזות לא יכלו לשבוע לאחר שאכלו את הטובות מהן. ואכן, אין אלהים מראה לבני אדם את העתידות לשם עגמת-נפש, אלא כדי שיקלו בתבונה את הנסיונות שנודעו להם, לאחר שהוזהרו. ואולם בצורך ובאצרך את היכול, שעתיד לגדול בתקופת הזמן הראשונה, תגרום לכך, שהפורענות המתרגשת לבוא על המצרים תעבור עליהם בלי רושם".
- והמלך השתומם על תבונתו ועל חכמתו של יוסף ושאלו, באיזה אופן יוכל בשנות השובע לכלכל את הדברים מראש לשנים שלאחר כך, כדי להקל פורענות הרזון. ויוסף הורה ויעץ לנהוג חסכון ביבול ולא להרשות למצרים להשתמש בו שימוש של בזבז, אלא לשמור לשעת הרזון כל העודף, שעלולים לפזרו בדרך של מותרות. ועמד על כך, שיש לקחת את התבואה מאת האכרים ולצבור אותה וליתן להם כדי מחיתם בלבד. ופרעה השתומם משנה השתוממות גם על פתרון החלום וגם על העצה, ומסר ליוסף את כלכלת הענין, שיוכל לעשות כל מה שיחשוב לתועלת לעם המצרים ולמלך — וכל זה מתוך הנחה, שמי שמצא את דרך הפעולה, ייטיב גם לנהלה. ויוסף, לאחר שניתן לו שלטון זה על-ידי המלך והרשות להשתמש בטבעתו וללבוש ארגמן, עבר במרכבה בכל הארץ ואסף את התבואה מאת האכרים ומדד לכל אחד את המדה המספקת לזריעה ולמחיה ולא הגיד לאיש את הסבה, שבגללה הוא עושה זאת.
- ויוסף כבר עבר אז את שנת השלושים לחייו ונהנה מכל הכבוד, שחלק לו המלך. ופרעה קרא לו צפנת פענח⁴⁸, בשים לב אל תבונתו המפליאה: כי פירוש השם הוא „מגלה סמירין". הוא נכנס גם בברית-נשואים מכובדה מאוד, כי נשא בעזרת המלך את בת פוטיפרע, מכהני און, נערה בתולה ושמה אסנת^{48a}. ממנה נולדו לו בנים לפני הרעב: מנשה הגדול, פירוש: „הגורם לנשיה", משום שאביו מצא באשרו-שכחה לאסונותיו, ואפרים הצעיר, פירוש: „המשיב"⁴⁹, משום שאביו הושב לחרות אבותיו, ולאחר שעברו על מצרים שבע שנות אושר וברכה, לפי פתרונו של יוסף לחלומות, תקף אותה רעב בשנה השמינית. וכיון שבאה הפורענות בלי

84
85 בראשית
מ"א, כ"ה-ל"ב

87
88 בראשית
מ"א, ל"ג-ל"ו

90
בראש' מ"א,
ל"ח-מ"ד,
מ"ח-מ"ט

91
בראש' מ"א,
מ"ה-מ"ז

92 בראשית
מ"א, נ"ג-נ"ב

93

שציפה לה העם מראש. היו הכל שרויים במצוקה קשה⁵⁰. והתקהלו על שערי בית המלך. והמלך קרא ליוסף, וזה עמד ומכר להם תבואה והיה בעיני כל לגואל העם. והוא פתח את השוק לא רק לאנשי המקום בלבד, אלא מותר היה גם לזרים לבוא ולקנות. כי לדעת יוסף ראויים הם כל בני האדם, על יסוד קרבתם, שימצאו סיוע אצל מי שחי בשפע⁵¹.

בראשית 94
מ"א, נ"ה-נ"ז

ב. ומשנודע ליעקב, שהשוק פתוח גם בפני זרים, שלח גם הוא את כל בניו למצרים לקנות אוכל: כי המצוקה בארץ כנען היתה נוראה, מאחר שכל היבשה היתה נגועה בפורענות. רק בנימין, שנולד לו ליעקב מרחל, אמו של יוסף, נשאר אצלו. וכשבאו הללו מצרימה, הלכו אל יוסף וביקשוהו, שישביר להם שבר: כי לא היה שום דבר נעשה שלא בהסכמתו⁵², וגם כל מעשה חנופה למלך לא היה בזמן הזה מביא תועלת לבריות אלא אם חלקו כבוד גם ליוסף. וזה הכיר את אחיו, שלא חשבו עליו כלל; כי היה עלם כשהלך (וכבר) הגיע לגיל כזה, שנשתנה קלסתר־פניו ונעשה בלתי־מוכר להם, וחוץ מזה לא יכול להביא אותם לידי מחשבה עליו, מפני משרתו הגבוהה. אז עמד ותהה בכלל על קנקנם. תבואה לא מכר ואמר, שלא באו אלא לרגל את מדינת המלך, ממקומות רבים התלקטו וקרבת־הדם שלהם בדיה היא, משום שאי־אפשר לו לאיש מן העם לגדל בנים שכאלה, בעלי צורות נהדרות כל כך, שהרי גידול בנים כאלה קשה אפילו למלכים. את זאת עשה, כדי להוציא דברים מפייהם על אביו ועל כל מה שקרהו לאחר שהלך ומשום שרצה לדעת דבר גם על בנימין אחיו. כי חשש, שמא סילקו גם אותו מתוך המשפחה, כדרך שעשו לו.

95 ב.
בראש' מ"ב,
א"ט

96

97

98

99

ג. והללו היו שרויים במבוכה ופחד, משום שחשבו, שסכנה גדולה מאוד מרחפת עליהם, ולא העלו כלל את אחיהם על דעתם, אלא התיצבו נוכח ההאשמות הללו ולימדו סניגוריה על עצמם. וראובן⁵³, הבכור שבהם, היה ראש המדברים ואמר: „באנו הנה לא לשם מעשה פשע ולא כדי להביא נזק שהוא למדינת המלך; אלא מבקשים אנו להציל את עצמנו ומקוים למצוא כאן הצלה מהפורענויות, שהתרגשו על ארצנו, באהבת הבריות שלכם, שכן שמענו עליכם, שפתחתם את ממכר התבואה לא לאזרחיכם בלבד אלא גם לכל הזרים, משום שהחלטתם ליתן רווח לכל הנצרכים. צורתנו המיוחדת, שאינה שונה הרבה בכל אחד מאתנו, מוכיחה ברור, שאחים אנחנו ודם משותף לנו. אב לנו יעקב, איש עברי, שנולדו לו שנים־עשר בנים מארבע נשים. כל עוד היו כולם בחיים, היינו מאושרים. וכשמת יוסף, אחד האחים, נשתנו העניינים עלינו לרעה, כי אבינו עורר עליו מספר רב ואנחנו מתענים באסון, שהסב לנו מותו^{52a}, ובסבלו של הזקן. ועכשיו באנו לשם קנית אוכל ומסרנו לבנימין, הצעיר שבאחים, את הדאגה לאב ואת הפיקוח על הבית.

100 ג.
בראש' מ"ב
י"ג

101

102

103

104

ויכול אתה לשלוח לביתנו ולהווכח, אם יש דבר של שקר בכל מה שאמרתי".

- ד. 105 וכשנודע לו ליוסף, שיעקב עודנו⁵⁵ בחיים והאח לא אבד, הכניס את האנשים לפי שעה בבית־הסוהר והתכונן כביכול לעונתם, תוך כדי חקירה, בשעה כשרה. ביום השלישי הביאם לפניו ואמר: „הואיל והנכם טוענים בתוקף, שלא באתם להביא נזק למדינת המלך אלא אחים הנכם ובנים לאב, שהזכרתם בדבריכם, הרי תוכלו להוכיח לי, שכך הוא הדבר, אם תשאירו אצלי אחד מכם, שלא תאונה לו כל רעה, ואחר שתביאו את התבואה אל אביכם, תחזרו אלי עם האח, שלפי דבריכם השארתם אותו שם: ויהא דבר זה אישור לאמת (שבדבריכם)“. והללו ראו עצמם נתונים במצוקה גדולה עוד יותר ובכו וקוננו בלי הפוגות זה בפני זה על אסונו של יוסף ואמרו: כמדומה, שנפלו לתוך צרות אלה מנקמת אלהים בהם בגלל העצה (הרעה), שיעצו על יוסף, וראובן הטיח דברים רבים וקשים כלפיהם על חרטתם, שלא תצא ממנה שום תועלת ליוסף, ודרש בתוקף, שישאו כל מה שיסבלו, משום שאלהים הוא שעשה כל אלה לשם נקמה בעד הלה. כאלה דיברו איש אל אחיו ולא חשבו, שיוסף מבין את לשונם, ודכאון תקף את כולם לדברי ראובן וחרטה על הנעשה — כאילו לא החליטו בעצמם על המעשים^{55a} שבגללם — כפי שנדמה להם — נפרע אלהים בדין מהם. וכשראם יוסף אובדי עצות במדה כזו, פרצו דמעותיו מהתרגשות, אלא משום שלא רצה שאחיו יראוהו בכך יצא וחזר אליהם כעבור שעה קלה, והוא עצר אתו את שמעון, שיהא ערב לחזרת האחים, וציום לקחת את התבואה שקנו וללכת. ועל המשרת פקד לשים בסתר לתוך שקיהם את הכסף, שהביאו לשם קניית תבואה, ולשלחם והסכום אתם. וזה עשה מה שהוטל עליו.
- ה. 111 וכשבאו בני יעקב לארץ כנען סיפרו לאביהם מה שקרה אותם במצרים, כי חשבוים למרגלים, שבאו לַרְגֵל את (מדינת) המלך ולא האמינו לדבריהם, כי אחים הם והאחד־עשר נשאר בבית אצל אביו; ועוד סיפרו, שהשאירו את שמעון אצל המושל, עד שילך בנימין אליו ודבריהם יאמנו בעיניו. וביקשו מאביהם, שישלח את העלם עמהם ללא פחד, ואילו יעקב לא היה מרוצה משום דבר שעשו הבנים והצטער על הסגרו של שמעון וחשב לדבר איוולת להוסיף עליו גם את בנימין, ולא נשמע גם לדברי ראובן כשעמד וביקש ומסר את בניו לְעֵרְבִים, שיהרגם אביהם זקנם, אם יאונה משהו לבנימין בדרך. והיו כולם אובדי־עצות בפני צרותיהם ונבוכים ביחוד מחמת הכסף, שנמצא חבוי בשקי התבואה, וכשאזלה התבואה, שהביאו אתם, ותקפם הרעב ביתר כוח, היה יעקב אנוס מתוך הכרח להחליט ולשלוח את בנימין עם האחים. כי אִי־אפשר היה להם לחזור ולילך מצרימה אלא אם קימו את הבטחתם. ומשום שהמצוקה הלכה ונעשתה קשה מיום ליום והבנים היו
- 106 בראש' מ"ב, ט"ו"כ'
107 בראש' מ"ב, כ"א"כ"ה

- 116 מפצירים בו, לא היתה לפניו דרך אחרת. ויהודה, גבר נועז בטבעו מכל הבחינות, דיבר אליו גלויות, שלא יאה לו להיות שרוי בפחד בגלל אחיהם ולחשוש מפני דברים, שאין בהם סכנה; לא ייעשה לאח כלום, אלא אם כן יגרום אלהים לכך.
- 117 וכך יהיה בהחלט גם אם ישאר אצלו. אל ידון אותם ככה למיתה גלויה ואֵל ישלול מהם מתוך פחד לא נכון לבנו את שפע המזון, הבא להם מפרעה; עליו לדאוג גם לשלמו של שמעון, שלא ימות מחמת היסוסיו לנסיעת בנימין, אשר לזה, הפציר בו לבטוח באלהים ובו, שיחזיר את הבן אליו בשלום או שיקפח את חייו אתו יחד.
- 118 ויעקב נפתה ונתן להם את בנימין ומחיר כפול בעד התבואה וצווה להביא ליוסף מתנה⁵⁶ מן הפירות הגדלים בכנען^{56a} מור של אלון⁵⁷, לוֹט⁵⁸, בטנים⁵⁹ ודבש. רבות היו דמעותיו של האב על יציאת הבנים ורבות גם דמעותיהם של אלה: הוא דאג, אם ישוב לראות את בניו בשלום מנסיעתם, והם דאגו, אם ימצאו (בשובם) את אביהם בריא ובלא־נזק מתוך עצבות בגללם. יום שלם עבר עליהם בקינה והזקן נשאר נטול־כוח. והללו יצאו מצרימה ותקותם חזקה בהם והיתה להם מרפא לעצבותם אותה שעה.
- 120 ו. וכשבאו מצרימה הובאו אל יוסף והם נבוכים מפתח בלתי־שכית, שמא יתאנו להם בגלל דמי התבואה, כאילו עשו איזה מעשה־אונאה, ועמדו ולימדו על עצמם סניגוריה רבה בפני סוכן בית יוסף ואמרו, שמצאו את הכסף בשקיהם בביתם והרי הם מחזירים אותו בבואם עכשיו. והלה אמר, שאינו יודע אפילו מה הם מדברים, והפחד סר מעליהם. והתיר את שמעון ממאסרו וטיפל בו, שיוכל להיות יחד עם אחיו⁶⁰. בינתיים בא גם יוסף משרותו אצל המלך והביאו לפניו את המתנות.
- 121 הוא שאלם לשלום אביהם, והם אמרו לו, שמצאוהו בריא. וכשנודע לו, שעודנו חי, שאלם גם לבנימין — כי ראה אותו — אם זה הוא אחיהם הצעיר; אמרו לו, שעבדו הוא⁶¹. אמר להם: מעל לכל הוא אלהים. ויצא, משום שהתרגש עד דמעות ולא רצה להתוודע לאחיו. והזמינם לסעודה והם הסבו כמו אצל אביהם. והוא קיבל את כולם בסבר פנים יפות, ואילו את בנימין כיבד במנות כפולות משל המסובים על ידו.
- 122 בראש־מ"ג, כ"ד־ל"ד
- 123 ו. וכשהלכו לישון אחרי הסעודה ציוה את סוכן ביתו למדוד להם את מדת התבואה ולטמון שוב את כסף מחירה בשקיהם ולשים⁶² בשקו של בנימין גם גביע של כסף, שהיה אוהב לשתות בו. ועשה זאת, משום שרצה להעמיד את האחים בנסיון, אם יעזרו לבנימין, כשיתפס בגנבה ויהיה בסכנה כביכול, או יעזבוהו לנפשו, משום שלא עשו בעצמם כל רע, וילכו וישובו לאביהם⁶³. והעבד עשה את המצווה, עם אור הבוקר יצאו בני יעקב והם אינם יודעים דבר מכל אלה ואתם גם שמעון. והם שמחים שמחה כפולה על כך ועל שמחזירים את בנימין לאביהם, כפי שהבטיחו.
- 124 בראשית מ"ד, א"י
- 125
- 126

- עד שהוקפו על־ידי פרשים ואתם העבד, ששם את הגביע בשקו של בנימין. הם
 נבוכו להתנפלות הבלתי־צפויה של הפרשים, וכששאלו לטעמו של דבר, ולמה
 מתנפלים על אנשים, שזכו זמן מועט לפני כן לכבוד ולהכנסת־אורחים אצל
 אדוניהם, (התחילו אלה) מגדפים אותם וקראו להם מנוולים, שלא זכרו אפילו הכנסת־
 אורחים זו וחבתו של יוסף, ולא היססו לעשות מעשה־עוול כנגדו ולקחת בגנבה
 גביע, ששתה בו לחייהם⁶⁴, ונתנו יתרון לרווח בלתי־הוגן על ידידותם ליוסף ועל
 הסכנה, בה יהיו, אם יתפשו, ואיימו עליהם, שתשיגם הנקמה; שאם אמנם התחמקו
 מהעבד המשרת, הרי לא נסתרז מאלהים אפילו לאחר שברחו עם הגנבה. „והנכם
 שואלים עכשיו לשם מה באנו, כאילו לא ידעתם; אכן מיד תדעו לכשתעשו”.
 דברים כאלה ורבים מאלה דיבר העבד אליהם בזדון. והם לעגו לדברים מתוך
 אי־ידיעה, מה מתרגש לבוא עליהם, והשתוממו על קלות־דעתו של העבד, שהעז
 להטיל אשמה על אנשים, שלא שמרו לעצמם אפילו את מחיר התבואה, שמצאו
 בשקיהם, אלא החזירוהו אף־על־פי שלא ידע איש על המעשה: עד כדי כך רחוקים
 הם ממעשה־פשע מדעת. ומשום שנחשבה בעיניהם חקירה למהימנה מהכחשה,
 ציוו לעשותה ואמרו, שאם ימצא מישהו שגנב, יענשו כולם. ומאחר שלא יסרם
 לבם על שום מעשה, התנהגו בשחצנות ודימו בנפשם, שאין בדבר זה מן הסכנה
 להם. והמצרים⁶⁵ דרשו אמנם לעשות חקירה, אלא אמרו שיוטל העונש רק על זה,
 שימצא חייב בביצוע הגנבה. וערכו חיפוש ועברו במשך החקירה על שאר האחים
 כולם. עד שהגיעו לאחרון, הוא בנימין, אף כי לא היה הדבר בלתי־ידוע להם,
 שהגביע טמון⁶⁶ בשקו של זה, אלא שרצו להעמיד פנים כאילו בדעתם לערוך
 חיפוש מדוקדק. האחים כשלעצמם נשתחררו מהפחד והיו שרויים בדאגה רק לבנימין,
 אך בטוחים היו, שגם בו לא ימצא הפשע, ועמדו וגידפו את רודפיהם, שמעכבים את
 דרכם והם כבר יכלו להתקדם. ואולם כשבדקו את שקו של בנימין והגביע נמצא
 בו, פתחו מיד ביללות ובבכיה וקרעו את בגדיהם ובכו על אחיהם בגלל העונש
 הצפוי לו בשל הגנבה ועל עצמם, שימצאו בדאים לגבי אביהם בענין שלומו של
 בנימין. והגדיל עוד אסונם גם דבר זה, שכאילו נתקנא בהם הגורל בשעה שנדמה
 להם, שכבר נמלטו מפורענותיהם⁶⁶. ואמרו, שהם עצמם אשמים בצרותיו של
 אחיהם ובאבלו של אביהם עליו, כי הכריחו את האב לשלחו אתם נגד רצונו.
 וכן תפשו הפרשים את בנימין והובילוהו אל יוסף והאחים הולכים אחריו. וכשראה
 יוסף אותו במשמר ואותם בצורה של אבלים, אמר: „מה חשבתם, רשעים גמורים,
 על אהבת הבריות שלי או על השגחת אלהים, שהעזתם לעשות דבר כזה לאיש
 מיטיב ומכניס אורחים?” והללו הסגירו את עצמם לענשו, כדי להציל את בנימין.
 ושוב נזכרו במעשים, שעוללו ליוסף, ואישרוהו^{66a}; שכן אם מת, הרי נתפטר מפגעי

בראשית
 מ"ד, י"ז"ג

133

ח.

בראש' מ"ד,
 י"ד"י"ז

137

- החיים, ואם חי עודנו, הרי זכה לנקמת אלהים בהם. ואמרו לעצמם, שפושעים הם כלפי אביהם, משום שיוסיפו לו עוד יגון בשל בנימין על יגונו, שהוא שרוי בו עד עכשיו בשל יוסף. ואולם גם עכשיו הטיח ראובן דברים קשים כלפיהם. ויוסף פיטר אותם, משום שלא עשו לו רעה, ואמר, שמסתפק הוא בענשו של הנער בלבד: כי אין זה מן התבונה לפטור את זה בגלל אלה שלא חטאו כלל, או לענוש אותם יחד עם זה, שביצע את הגנבה. וכשהבטיח לתת להם משמר ואמר שהם רשאים ללכת, נבהלו שאר האחים ונשתתקה לשונם מחמת התרגשות. ואילו יהודה, הוא שפיתה את האב לשלוח את העלם ושהיה בדרך כלל איש המעשה, החליט להעז ולהלחם להצלת האח ואמר: „מעשים נוראים וראויים לעונש העזנו לעשות נגדך, המושל, ומן הצדק הוא להטיל עלינו כולנו את העונש, אף-על-פי שהפשע לא נעשה אלא על-ידי הצעיר שבנו^{6b}. ואולם אם כי התיאשנו מהצלתו על סמך זכויותיו הוא, הרי נשארה לנו תקוה באצילות נפשך והיא לנו ערובה להצלת אחינו. אל גא תשם-לב איפוא לעמידתנו זו ואל תבט לפשע שפשענו אלא לטבע הטבוע בך, והמלך במדותיך הטובות ואל תמלך בכעסך, שכן הכעס משמש בדרך כלל תוספת כוח רק לאנשים נקלים, הנעורים בו בענינים גדולים כבטפלים. כבוש יצרך זה בנדיבות לבך ואל תתן שישתלט עליך עד כדי-כך, שתהרוג אנשים, שאינם עומדים עוד על נפשם, כאילו חייהם נתונים עדיין בידם, אלא רוצים הם לקבלם מתנה מידיך. כי לא לראשונה תביא לנו ישועה זו כיום, אלא גם קודם לכן, כשבאנו לקנות התבואה, נתת לנו בחסדך שפע של מזון והרשית לקחת גם בשביל קרובינו, מה שהצילים ממיתה ברעב, שהיו צפויים לה. ואין בכך הבדל, אם לא תעמוד על דם אנשים, ההולכים וגוועים מחמת חוסר הצרכים ההכרחיים, או לא תענוש אנשים, שחטאו לכאורה ונהגו בעין רעה במעשה החסד הנהדר שעשית עמהם. את החסד הזה תעשה עמהם בצורה אחרת: כי תציל את האנשים, שפרנסת אותם לשם כך^{6c}, ותקיים במתנותיך את הנפשות, שלא נתת להן להתנוון ברעב, נמצא, שמעשה נפלא וגדול כאחד תעשה בתוך לנו את נפשותינו ובהמציאך לאנשים אובדי-עצות את הכוחות המקיימים אותן. כמדומני, שרצה אלהים ליצור עילה לשם פרסומך, על שפעת המדות הטובות שבך, והטיל אותנו לתוך צרה כזאת, כדי שיהא ברור לכל, שהנך מוחל לאנשים, שגרמו בחטאיהם עלבון אפילו לכבודך אתה, ושלא יהא נדמה, שהנך חובב הבריות רק במקרה, שהם זקוקים לעזרתך מסבה אחרת. כמה שיהא הדבר גדול להיטיב עם אנשים נצרכים, הרי מעשה ראוי יותר לשליט הוא לקיים אנשים, שהתחיבו עונש בגלל מעשים, שהעזו כלפיו. כי אם הסליחה לפושעים על מעשי-פשע קטנים מביאה תהלה לשופטים הסלחנים, הרי אירוגו בענינים, שבהם צפויים חייהם של העבריינים לעונש, ממדתו של

138

139

140

בראש' מ"ד
י"ח"ל"ד

141

142

143

144

145

146

- 147 אלהים הוא. לדידי, אלמלא היה אבינו מוכיח לנו באבלו על יוסף, כיצד הוא מתענה בגלל אבדן בנים, לא הייתי מדבר עלינו לשם הצלתנו אלא כדי לגרום נחת־רוח למדה שבך, השמחה לנהוג בחסד^d, והיינו מוסרים את עצמנו לכל מיני יסורים, שיעלה בדעתך ליסרנו, משום שלא היה לנו אז מי שיתאבל על מותנו. ואולם עתה הננו מפילים לפניך את הבקשות האלה ומתחננים על נפשותינו.
- 148 שפשענו הסגירן בידך לענשן, לא משום שהננו מרחמים על עצמנו — אף־על־פי שנמות צעירי ימים, שלא נהנו עדיין משמחות החיים — אלא מתוך מחשבה על אבינו ומתוך רחמים על זקנתו. ואבינו לא איש רע הוא ולא הוליד בנים שעתידים להיות רשעים, אלא איש ישר הוא. ולא מן הדין הוא שיתנסה בכגון אלה. עכשיו, לאחר שנסענו, שרוי הוא ביסורים מחמת דאגה לנו, וכשיוודע לו שמתנו ומאיזו סיבה מתנו, לא ישא את הדבר ויעזוב את החיים, והסיבה הזאת תשמש גורם נוסף לכך^c. ואי־הכבוד שבסופנו יקדים וישיגו עוד לפני מותו ויגרום לו, שיסתלק ברע מן העולם הזה^e וימהר לעבור לעולם החדלון⁸ עוד לפני שתגיע הידיעה עלינו לאחרים. שים נא זאת אל לבך⁹, אף־על־פי^a ששחיתותנו מרגיזה אותך עכשיו, ועשה בחסדך צדקה עם אבינו חרף רשעתנו. ויהא כוח הרחמים כלפיו גדול מקלולנו, ונהג כבוד בזקנתו של אבינו, שנדון לחיות ולמות בבדידות אחר אבדננו, ותן לו בחסדך מתנה זו בשם האבות. כי בשם זה תכבד את מי שיצרך ותגמול חסד לעצמך, שכן הנך נהנה כבר מתואר זה ואלהים, אבי כל, יקיימו בידך ללא מכשול: כי מחמת שותפות־תואר זו תהא נראה נוהג גם כלפי אלהים מנהג של חסידות בזה, שתרחם על אבינו בגלל יסוריו על הבנים שישכל.
- 153 ואף־על־פי שהכוח בידך לשלול מה שנתן לנו אלהים, הרי מחובתך דווקא לתת לנו ולא להבדל מאלהים במעשה חסדך. כי נאה הוא שמי שזכה לשלטון בשתי הרשויות, יראהו בעינינו טובים, ואף־על־פי שמותר לו גם להמית, יתעלם מהרשות הזאת כאילו איננה ויחשוב, שנתנה לו פקודה רק לקיים נפשות, ובה במדה שירבו האנשים, שתעלה להם זאת מידו, יהא נדמה כאילו גמל חסד לעצמו. ואתה את כולנו תציל, לכשתסלח לאחינו את מה שעשה לרוע מזלו. כי אי־אפשר לנו לחיות, אם יענש הוא. משום שאין אנו רשאים להציל את נפשנו לבדנו ולשוב אל אבינו, אלא מחובתנו היא להשתתף כאן בסופו של אחינו. ובבקשה ממך, המושל, אם תדון את אחינו למיתה, ענוש גם אותנו כאילו היינו שותפים לפשע: כי משאלתנו היא, שלא נאבד את עצמנו מתוך יגון על מותו, אלא שנמות מות רשעים כמוהו. אם שגה (אחינו)
- 156 מחמת היותו צעיר, שתבונתו עדיין לא הושתתה, ואם מדה אנושית היא ליתן סליחה לאנשים כאלה — כל זה הריני משאיר לחוות דעתך ואמנע מלדבר עוד. שכן יהא הדבר נראה, אם תדון אותנו לכף חובה, שחומר דיננו בא בגלל הדברים שלא

149
בראש' מ"ב,
י"א־י"ג

- 157 נאמרו; ולמען יהא נחשב, אם תוציאנו זכאים, שזיכיתנו מתוך ששמת לב באצילותך לדברים הבלתי־אמורים ההם. כי לא זו בלבד שתציל אותנו אלא תתן לנו דבר שעל־
- 158 ידו נראה ראויים יותר לטובך ותהגה בישועתנו יותר משנהגה בעצמנו. אם רוצה הנך איפוא להמיתו, שלח אותו לאביו וענוש אותי במקומו; ואם חושב אתה לעצור אותו לך לעבד, הרי מוכשר אני ממנו לשרתך בכל עבודה, הואיל ועיניך הרואות, כי טוב אני מאחי לשאת כל סבל".
- 159 ויהודה היה מוכן לסבול הכל ברצון למען הצלת אחיו והשליך את עצמו לרגלי יוסף וכל מאמציו היו מכוונים לשפך את כעסו ולהביאו לידי פיוס. וגם כל האחים נפלו בדמעות לפניו ומסרו את עצמם למות בעד בנימין.
- 160 ט. ויוסף הוכרע על־ידי רגשותיו ולא יכול לנשוא עוד את העמדת הפנים של רוגז, בראש' מ"ה, א"כ"ד
- 161 שנהג בה, וצווה לנוכחים לצאת, כדי שיתוודע לאחיו לבדו. וכשיצאו התוודע לאחיו ואמר: „משבח אני אתכם בגלל מדותיכם הטובות ובגלל אהבת אחינו והנני מוצא, שטובים אתם משיערתך על סמך מה שיעצתם עלי. כל זאת עשיתי, כדי להעמיד בנסיון את אהבת האח שלכם. אני חושב, שלא הרשעתם גם כלפי מתוך עצם טבעכם, אלא בעצת אלהים (בא הדבר) והוא שגרם לשפע הטובות של שעה זו ולעתיד לבוא, אם ישמור לנו את חסדו. לאחר שנודע לי על שלום אבי, שלא
- 162 פיללתי לו, ולאחר שראיתי את התנהגותכם כלפי אחיכם, שוב איני זוכר מה שחטאתם לי, כפי שאתם חושבים, ולא ארחש גם להבא כל שנאה אליכם על כך. והריני מתוודה, שמודה אני לכם כשותפים לעצה, שיעץ אלהים לעת זאת. ורוצה אני, שתשכחו גם אתם את הענינים הללו ומוטב לכם לשמוח על שמעשה־השטות שלכם מאז הגיע לסוף כזה משתרגזו ותתבישו בשגיאותיכם. אל יהא הדבר נראה איפוא, כאילו שרויים אתם ביגון בגלל העצה הרעה, שיעצתם עלי, ובגלל החרטה עליה, משום שלא הצליחה. שמחו איפוא במה שעשה אלהים ולכו והודיעו זאת לאבי, שלא תאכלנה אותו הדאגות בגללכם ולא יגזול ממני את החלק היפה ביותר של אשרי בזה, שימות בטרם יראה את פני ויקח חלק בכל הטוב אשר לי.
- 163 קחוהו, אותו ואת נשיכם ואת טפכם ואת כל משפחתכם, ועברו הנה, משום שלא יאה הוא שהאנשים החביבים עלי ביותר יהיו רחוקים מן השפע אשר אתי ובפרט שהרעב ימשך עוד חמש שנים". אחרי הדברים האלה חיבק יוסף את אחיו, והם היו שרויים בדמעות ובעצבות כגלל העצה הרעה, שיעצו עליו, ונדמה היה להם, שמחשבתו האצילה של אחיהם אינה אלא עונש להם. אז פתחו בחגיגות. וכששמע המלך, שאֵל יוסף באו אחיו, שמח מאוד והתנהג כאילו מצא האושר אותו ⁷⁰, ונתן להם עגלות מלאות תבואה וזהב וכסף להביא לאביהם. אף מאחיהם קיבלו מתנות
- 164 בראש' מ"ה, י"ג
- 165 בראש' מ"ה, י"ח
- 166 בראש' מ"ה, ט"ז

מרבנות. חלק מהן לשאתן לאביהם וחלק לכל אחד (ובנימין קיבל יותר מכולם⁷¹) והלכו.

- 168 ז. א. וכשהגיעו הבנים נודעו ליעקב קורותיו של יוסף, שלא זו בלבד שנמלט מהמות, שבגללו היה יושב באבלות. אלא שהנהו חי חיי־אושר נהדרים ושותף הוא למלך בשלטון על מצרים ושבידו נמצאת כמעט כל האפיטרופסות עליה. ולא נראה לו שום דבר מהמסופר למעשה שאין להאמין בו. כי חשב על מעשיו הגדולים של אלהים ועל אהבתו אליו, אף־על־פי שהלכה ופחתה משך זמן־מה, ויצא מיד אל יוסף. וכשחנה על־יד באר־שבע הקריב קרבנות לאלהים במקום זה. והיה שרוי בפחד, שמא יעדיפו בניו את הישיבה במצרים מחמת השפע המצוי בה ולא ירצו צאצאיהם לשוב לארץ כנען ולהאחוזה בה כהבטחת אלהים. וכן פחד, שמא תבוא כליה על ביתו בגלל הירידה למצרים שלא ברצונו של אלהים. ועל כל פחד, שמא יעזוב את החיים לפני שיראה את יוסף. מחשבות כאלה וכאלה התרוצצו בו והוא שכב לישון.
- 170 ב. ואלהים נצב עליו וקרא לו פעמים בשמו. וכששאל מי הוא, אמר: „לא מן הנכון הוא, יעקב, שלא תכיר את אלהים, שהיה תמיד העוזר והמושיע לאבותיך ולך אחריהם. אני הוא שנתתי לך את השלטון בשעה שהיה בדעת אביך לשלול ממך. מחמת חבתי אליך נשלחת לבדך לארם נהרים וזכית לנשואים טובים וחזרת והנך מוביל אתך המון ילדים ונכסים. השגחתי היא שהצילה לך את כל משפחתך; וגם את יוסף זה בנך, שחשבת שאבד, שלחתי, כדי שיזכה לאושר גדול יותר ועשיתיו לאדוני מצרים במדה כזו, שאך במעט הוא שונה מן המלך. והנני בא עכשיו להיות לך למורה בדרכך זאת ולהודיעך, שחיך סופם להסתיים בזרועותיו של יוסף, ולבשר לך תקופה ארוכה של שלטון ותהלה לבניך אחריך ושעתיד אני להחזירם אל הארץ שהבטחתי להם“.
- 176 ד. החלום הזה עודד את יעקב והוא ירד מצרימה עם בניו ובני בניו ורוחו נכונה עליו. והיה מספר כולם שבעים⁷² איש. אמנם לא היה בדעתי לפרט את שמותיהם וביחוד מפני הקושי שבביטויים. אולם כדי לסתור את טענתם של האומרים, שמוצאנו ממצרים ולא מארם נהרים⁷³, רואה אני⁷⁴ הכרח לעצמי להזכיר את השמות. ובכן, ליעקב היו שנים־עשר בנים, מהם בא יוסף מצרימה עוד לפני־כן. נזכיר איפוא את אלה, שבאו אחרינו ואת בניהם. לראובן היו ארבעה בנים: חנוך, פלוא, חֶצְרוֹן, פְּרָמִי⁷⁵, ולשמעון ששה: ימואל, ימין, אהר, יכין, צחר, שאול⁷⁶; ללוי נולדו שלשה בנים: גֶּרְשׁוֹן, קָהַת, מֶרְרִי⁷⁷, וליהודה היו שלשה בנים: שֵׁלָה, פֶּרֶץ, זֶרַח⁷⁸, ושני נכדים, שנולדו מפרץ: חֶצְרוֹן וחמול⁷⁹; ליששכר היו ארבעה בנים: תולע, פנה, יוב, שִׁמְרוֹן⁸⁰, וזבולון הוביל אתו שלשה בנים: כֶּרֶד, אֵלֹון, יַחֲזֵאל⁸¹. זאת המשפחה מצאצאי לאה ובתוכה⁸² גם בתה דינה. ואלה

168 ז. א.
בראש' מ"ה.
כ"ה־כ"ח

170 ב.
בראש' מ"ו, א'

172 ג.
בראש' מ"ו,
ב"ד'

176 ד.
בראש' מ"ו, ז'

בראש' מ"ו,
ט"כ"ו

- 180 היו שלשים ושלשה. ולרחל היו שני בנים, מהם נולדו ליוסף מנשה ואפרים. ולבנימין, הבן השני, עשרה: בִּלְעָ, בְּכָרָא, אֲשָׁבֵל, גְּרָא, נַעֲמָן, אָחִי, ראש, מופים, חופים, אָרְךְ⁸². ארבעה-עשר אלה בצרוף המנויים שלפני-כן מגיעים למספר
- 181 ארבעים ושבעה. וזאת היתה איפוא משפחתו החוקית של יעקב. ומבלהה, שפחתה של רחל, נולדו לו דן ונפתלי; עם נפתלי באו ארבעה בנים: יַחְצֵאל, גּוֹנִי, יִצְרָח, שְׁלֵם⁸³. ולדן היה בן יחיד: חושים⁸⁴. לכשנוסוף את אלה על הזכרים לפני-כן יתמלא המספר חמשים וארבעה. וגד ואשר נולדו⁸⁵ מזלפה, שפחתה של לאה, ואף הם הביאו אתם בנים, גד שבעה: צְפִיּוֹן, חָגִי, שׁוּנִי, אָצְבֹן, עֵרִי, אַרְוֵדִי, אַרְאֵלִי^{85א}.
- 182 ולאשר בת וזכרים ששה⁸⁶ ושמותיהם: יִמְנָה, יִשׁוּהָ, יִשׁוּיָהּ, בְּרִיעָה, חֶבֶר וּמִלְכִיאֵל⁸⁷. כל אלה ששה-עשר, וכשנוסיפם לחמשים וארבעה נקבל את המספר שבעים, הנזכר לפני-כן, אם לא נמנה בהם את יעקב.
- ה. 184 וכשנודע ליוסף, שאביו מתקרב ובא — כי יהודה אחיו הקדים והודיע לו על בואו — יצא לקראתו⁸⁸ ונזדמן אתו על-יד עיר הירזאופוליס⁸⁹. והלה כמעט שנפח רוחו משמחה בלתי צפויה וגדולה זו, אלא שיוסף השיב את רוחו, אף-על-פי שגם הוא עצמו לא התחזק אלא בקושי⁹⁰, שלא יקרהו אותו דבר עצמו מחמת התרגשות של עונג. אך מובן, שרגשותיו לא נתגברו עליו כמו על אביו, והוא ביקש אחר-כך מאת אביו לנסוע לאט, ולקח חמשה מאחיו ומיהר אל המלך לבשר לו, שיעקב בא עם משפחתו. והמלך שמע את הדבר ושמח וצווה את יוסף להגיד לו, מה אופן החיים החביב עליהם, שירשה להם לנהוג בו. ויוסף אמר, שרועים טובים הם ואינם עוסקים בשום דבר חוץ מזה. והוא אמר זאת מתוך דאגה, שלא יהיו נפרדים, אלא ישבו במקום אחד וידאגו לאביהם ויתחבבו על המצרים על-ידי כך, שלא יהיו עוסקים בשום דבר משלהם. כי אסור היה להם למצרים לעסוק במרעה צאן.
- ו. 187 ויעקב בא אל המלך ובירכו והתפלל לשלום מלכותו. שאלו פרעה, כמה הן שנות חייו^{90א}. אמר לו, שהגיע למאה ושלשים שנה. השתומם פרעה לאורך חייו. אמר לו יעקב, שמועטות הן שנות חייו משל אבותיו. ופרעה הרשה לו לשבת עם בניו (בעיר) היליפוליס⁹¹, משום ששם היו שדות מרעה גם לרועיו.
- ז. 189 והרעב הציק למצרים והפורענות (והמחסור) הלכו וגדלו עוד, משום שהיאור לא היה משקה, כי לא גאה, ואלהים לא היה ממטיר; וגם מצרים לא היו דואגים לעצמם מחמת בורותם. ויוסף היה נותן להם תבואה בכסף, וכשאזל הכסף קנו את התבואה במקנה ובעבדים. ואלה שהיתה להם איזו חלקת אדמה שהיא, נתנו אותה במחיר מוזן. וכך היה המלך לבעל כל נכסי המצרים. וכל אחד העבר למקום אחר, כדי שתהיה מובטחת לו למלך רכישת קרקעותיהם — מלבד אלו של הכהנים: כי קרקעותיהם

בראש' מ"ו,
כ"ח"ד

בראש' מ"ז,
ח"י"א

בראש' מ"ז,
י"ג"כ"ו

- 191 נשאררו להם. והפורענות לא זו בלבד ששיעבדה את גויותיהם אלא גם את מחשבותיהם של המצרים⁹² והכריחה אותם לבסוף לרכישה משפילה של מזון.
- 192 וכשהגיעה הרעה למרום קצה עלה הנהר על הארץ, שהוציאה תנובה לרוב. ויוסף בא לכל עיר ואסף את האוכלוסין שבהן והחזיר להם לצמיתות את האדמה, שיכול היה המלך לשמרה לעצמו ולהשתמש בה רק לטובתו. מאחר שהללו הניחוה לו. ויוסף פקד אותם לעבדה בשקידה כקנין עצמם, אלא שישלמו חמישית התבואות מס למלך בעד האדמה, שהוא נותן להם, אף-על-פי שהיא שלו. ושמחה תקפה אותם, לאחר ששבו ונעשו לבעלי הקרקע באורח בלתי-צפוי, וקיבלו עליהם את הפקודות. באופן זה הגדיל יוסף את ערכו בעיני המצרים וטיפח את חבת העם למלך. חוק זה של תשלום החלק החמישי של התבואות (למלך) נשאר והתקיים גם בימי המלכים שלאחר כך.
- 194 ומקץ השנה השבע-עשרה לישיבתו במצרים חלה-יעקב ומת כשבניו נצבים עליו. והוא התפלל עליהם, שיוכו לרוב טוב, וצפה והגיד להם בנבואה, איך עתיד כל אחד מצאצאיהם להתישב בכנען (ואמנם קרה הדבר ימים רבים אחר כך). אף סיפר בשבחו של יוסף, שלא נטר איבה לאחיו, אלא נהג בהם באצילות לפנים משורת הדין וגמל להם טובות, שאחריים לא היו גומלים אותן אפילו למיטיביהם. וצווה את בניו לצרף את בניו של יוסף, את אפרים ואת מנשה, אל מספרם וליתן להם חלק בארץ כנען. על הדבר הזה נדבר אחר-כך. וכן ביקש להקבר⁹³ בחברון, והוא מת בן מאה וחמשים שנה, פחות שלש, ולא היה קטן אף מאחד מאבותיו ביראת אלהים וזכה לשכר טוב, שבעלי מדות כאלה ראויים לו. ויוסף נשא ברשות המלך את גיית אביו לחברון וקברה שם ברוב פאר. והאחים לא רצו לחזור אתו, משום שתקף אותם פחד, שמא יתגקם בהם יוסף אחרי מות אביהם בגלל עצתם הרעה עליו: כי לא היה עוד אותו האיש בחיים, שרצה יוסף לגרום לו נחת רוח במתינותו כלפיהם. ויוסף שידלם, שלא יהיו חוששים ולא יחשדו בו, ולקחם אתו ונתן להם רכוש רב ולא פסק מלנהוג בהם חבה יתרה.
- 198 מקץ מאה ועשר שנה לחייו מת גם הוא, האיש המצוין להפליא במדותיו הטובות, שהיה מכוון הכל בתבונתו ומשתמש רק שימוש מצומצם בכוחו. אכן הדבר הזה הוא שגרם לו, לאיש שבא מן החוץ, להצלחה כזו אצל המצרים ואחר אסון כזה שקרהו, כפי שסיפרנו למעלה. וגם אחיו מתו לאחר שחיו חיי טובה במצרים. כעבור זמן נשאו (בניהם) ונכדיהם את גויותיהם וקברו אותן בחברון⁹⁴, ואילו את עצמות יוסף נשאו לארץ כנען בזמן מאוחר יותר, כשיצאו העברים ממצרים, משום שכך השביע אותם יוסף, ועתה ארצה מה שעלה (לצאצאי⁹⁴) כל אחד מהם ובאיזה עמל כבשו את ארץ כנען. אולם קודם לכן אספר את הסבה, שבגללה עזבו את מצרים.
- 195 מ"ט, א"כ"ח
196 בראש' מ"ז, כ"ח
197 בראש' נ', ד"י"ג
198 בראש' נ', כ"ב"כ"ו
199 שמות י"ג, י"ט

- 201 ט. א. המצרים, אנשים אוהבי מותרות ונרפים בעבודתם ושטופי תענוגים בכלל ואוהבי בצע בפרט, נהגו בעברים מנהג רשע מתוך קנאה בגלל הצלחתם. כי כשראו את גזע הישראלים הולך ועושה חיל וכי מפורסם הוא כבר בגודל רכושו שהשיגו במדותיו הטובות ובכשרון המעשה שלו, והתחילו מדמים, שגידולו מכון נגדם. ומשום ששכחו במרוצת הזמן את הטובות, שעשה להם יוסף, ומשום שעברה המלוכה לבית אחר, היו נוהגים בזדון נורא בבני ישראל ומתחכמים לענותם בענויים שונים.
- 202 שמות א', ט"י-י"ד כי צוים לשדד את היאור לתעלות רבות, לבנות חומות לערים וסכרים, שימנעו את היאור ליהפך לבצה בשעת הגיאיות. והיו מתישים את כוח בני גזענו בבנין הפירמידות⁹⁵, עד שנעשו מומחים באומנויות שונות ולמודי-עמל. וכן חיו בענויים משך זמן של ארבע מאות שנה^{92א}. והמלחמה היתה נטושה בין שני הצדדים: כי המצרים רצונם היה להשמיד את ישראל בעבודות פרך, ואילו אלה השתדלו תמיד להראות, שמתגברים על פקודות (הרשע).
- 205 ב. ובעוד העברים שרויים בצרותיהם אלה (קרה מקרה), שהוסיף להם למצרים סבה לשקוד עוד על השמדת גזענו: אחד האיציטגנינים⁹⁶ — אנשים, שמוכשרים להגיד את העתידות לאמתן — הודיע למלך, שעתיד באותו זמן להוולד איש בישראל, שישפיל את (כבוד) מלכות מצרים וינשא את עם ישראל וכשיגדל יעלה על כל אדם במדותיו הטובות ויזכה לתהלת עולם. והמלך פחד וצווה בעצתו של אותו איציטגנין להשליך היאורה ולהרוג כל זכר, שיוולד לבני ישראל, (ופקד) שמילדות מצריות תשגחנה בשעת חבליהן של נשי העברים ותקפדנה על לידותיהן: עליהן היתה מוטלת החובה, לפי פקודת המלך, להיות המילדות, הואיל ונדמה, שהן לא תעבורנה על החלטת המלך מחמת היותן בנות עמו⁹⁷. ואילו את אלה, שזלזלו בפקודה והעזו להציל בצנעה את הוולד שנולד להם, צווה להרוג עם כל המשפחה. מובן, שנורא היה צערם של האנשים, שנגזרה עליהם גזירה זו, לא בלבד^{97א} על שהיו משכלים את בניהם וההורים היו מסייעים בידיהם לאבדן הנולדים, אלא גם המחשבה על כליון גזעם — שהנולדים הולכים ונהרגים והם עצמם עתידים למות — היא שהפכה להם את אסונם לדבר קשה, שאין עליו נתחומים. וכן היו שרויים בצרה זו. אולם אין בכוחו של שום איש להפך את עצת אלהים, ואפילו יחבל אלפי תחבולות לשם כך. כי אותו הנער, שניבא עליו האיציטגנין^{97ב} הלך וגדל בצנעה מפני משמר המלך, ונבואת האיש על מה שעתיד היה להתרחש על-ידו, נתקימה והיתה. וכך היה המעשה:
- 210 ג. עמרם⁹⁸, מהמיוחסים שבעברים, היה שרוי בפחד לעמו, שמא יכלה כולו מחוסר דור צעיר הולך וגדל ובדאגה חמורה למשפחתו הוא והיה אוכז עצות: כי אשתו היתה שמות ב', א"ב

- 211 הרה. ועמד בתפלה לפני אלהים והתחנן, שיתן חנינת־מה לבריותיו, שלא עברו בשום פנים על עבודתו, ויגאלם מסבלותם, שהיו שקועים בהם אותה שעה, ומאבדן גזעם הצפוי להם. ואלהים ריחם עליו ונתרצה לתחנתו ועמד עליו בשנתו⁹⁸ ושילדו בדברים, שלא יתיאש מן העתיד. ואמר, שזוכר הוא את צדקתם של ישראל וגמולה ישיב להם תמיד. כי כבר גמל לאבותיהם, בעשותו אותם ממתי מספר להמון רב כזה.
- 212 אברהם, שבא יחידי מארם נהרים לארץ כנען, היה מבורך בכל, ואשתו, שהיתה עקרה תחלה, חזרה ברצון אלהים לתיקונה⁹⁹: הוא הוליד בנים והנחיל לישמעאל ולבניו את ארץ הערביים ולבני קטורה את ארץ הטרוגלודיטים¹⁰⁰ וליצחק את ארץ כנען.
- 214 והוסיף: „וכל הגבורות, שפעל במלחמה, בהיות בריתי אתו — אם לא תזכרו את אלה, הלא לרשעים תחשבו. ועוד: יעקב נודע לתהלה גם לשאינם בני גזעו משום עשרו הרב, בו היה חי ואותו השאיר לבניו אחריו. הוא בא מצרימה בשבעים נפש בסך־הכל, והיום הנכם כששים רבוא ומעלה. ועתה דעו לכם, שדואג הנני לטובת כולכם ולתהלתך אתה. כי אותו הבן, שבגלל פחדם מפני הוולדו דנו המצרים למיתה את ילדיהם של (כל) ישראל, שלך יהיה ויעלם מעיני השוקדים עליו לאַבדו. ולאחר שיגדל באורח־פלא ישחרר את גזע העברים משעבודם של המצרים ויזכה לשם תהלה.
- 216 שימיו כימי העולם כולו, לא אצל העברים בלבד אלא גם אצל הנכרים. זאת המתנה, שהנני נותן לך ולזרעך אחר־ך. וגם את יהיה לו, שכהונתי תהיה נתונה לו ולבניו אחריו כל הימים“.
- 217 דברים אלה נתגלו לו לעמרם בחלום. והוא הקיץ משנתו וסיפר ליוכבד¹⁰¹ אשתו ותקף את שניהם פחד גדול¹⁰² בגלל הבשורה, שבישר אותם החלום, כי לא לילד בלבד חרדו, אלא אף לגדלו של האושר הצפון לו. הלידה של האשה הוסיפה אמונה בדבר, שנתבשרו מפי אלהים, כי נעלמה מעיני השומרים מחמת קלות ציריה ומשום שלא גרמו לה כאבים קשים¹⁰². שלשה חדשים הצפינו וזנו את הילד. אחר כך, מכיון שפחד עמרם, שמא יגלה הסוד ויהיה צפוי לכעסו של המלך, שימית אותו על בנו ותתבטל בשורת אלהים, החליט להפקיד ביד אלהים את הצלת הילד ואת ההשגחה עליו משיבטח במעשה ההסתר המפוקפק ויסכן לא את הילד בלבד, הגדל בסתר, אלא אף את עצמו. והאמין, שאלהים ימציא לילד בטחון שלם, כדי שלא יתבדה שום דבר ממה שנאמר. וכך החליטו ועשו מקלעת־גומא, דומה בבנינה לתיבה, ועשו אותה גדולה עד כדי להניח בה את התינוק ברווח, וכפרו אותה אחר כך בכופר, משום שהכופר חוסם בפני המים מלחדור בעד מעשה המקלעת, ושמו בה את התינוק והשליכוהו אל היאור והפקידו את הצלתו בידי אלהים. והיאור לקח אותו ונשא, ומרים, אחות הילד, התהלכה במצות האם לאורך היאור מעבר מזה לראות, לאן תלך ותינשא המקלעת. וכאן הראה אלהים, שרק מה
- 222

- שברצונו לעשות בא לידי גמר טוב ואפס תבונת אדם; ואילו הדנים אחרים למיתה לשם בטחונם הם, חפצם לא יעלה בידם, אפילו ישקדו על הענין שקידה רבה. כנגד זה נצלים באורח פלא וזוכים להצלחה, כמעט מתוך עצם הפורענויות, האנשים, המסכנים את עצמם לפי מצות אלהים. מקרה כזה, שקרה לאותו תינוק, מראה בעליל את גבורת הבורא^{102א}.
- ה. 224 ולמלך בת ושמה תרמוּתִים¹⁰³. זו שיחקה על שפת היאור והנה ראתה את המקלעת הנשאת בזרם. היא שלחה שוחים להוציא ולהביא אליה את התיבה. השליחים, שהוטל עליהם הדבר, באו עם התיבה, ומשראתה את התינוק נתמלאה אהבה אליו בגלל גדלו ויפיו. חבה כזאת נודעה לו למשה מאת אלהים, שזיכהו בכך, שיהיו אותם האנשים מפרנסים אותו ודואגים לו, שהחליטו לאבד בגלל הוולדו גם תינוקות אחרים מגזע העברים. ותרמוּתִים צויתה להביא אשה, שתחלוץ שד לתינוק. ואילו זה לא קיבל את השד, אלא הסב פניו. וכשעשה כן לנשים רבות, אמרה מרים, שנודמנה למקום המעשה, לכאורה שלא בכוונה אלא לשם ראייה בלבד: „לחנם תקראי, המלכה, את הנשים האלה להיניק את הילד ואין להן שום קרבה אליו. ואולם אם תצווי להביא אשה מהנשים העבריות, אולי ימהר לקבל את השד מבת עַמִּי.“ דבריה נראו לה למלכה וצוותה עליה לעשות זאת ולרוץ ולהביא אחת המיניקות. ומשנתנה לה הרשות הזאת הלכה והביאה את האם, שאיש לא הכירה. התינוק נטפל ברצון לשד. ולבקשת המלכה נמסרה לה בכלל הנקת התינוק^{103א}.
- ו. 228 בגלל המאורע הזה נתנה לו את השם הזה, משום שהורד המימה: כי המצרים קוראים למים „מֹאֵי“ ו„אסיס“ למי שנצל¹⁰⁴. וכן צירפו את שניהם לכינוי אחד ונתנהו לו. והיה, בהתאם לבשורת אלהים ולכל הדעות, האציל שבעברים הן בגודל תבונתו והן בבוז, שהיה בו לכל סבל. הוא היה הדור השביעי לאברהם¹⁰⁵, כי היה בן עמרם בן קהת, ואבי קהת היה לוי בן יעקב, שנולד ליצחק, בנו של אברהם. והיתה נטועה בו תבונה לא לפי גילו אלא גדולה בהרבה ממדת שנותיו והוכיח את שפע שאר־רוחו במשחקיו. במעשיו של אותה שעה היתה בשורה למעשים (אחרים), גדולים יותר, שעתיד היה האיש לבצעם. וכשהיה בן שלש הגדיל אלהים את קומתו בשיעור מפליא. ולא היה בן־אדם נטול חוש־יפוי עד כדי כך, שלא יתפעם מיפיו של משה בשעה שראהו. ורבים, שנזדמן להם לפגשו בדרך בשעה שהיו נושאים אותו, נמשכו אחרי מראה התינוק והיו עוזבים עבודתם ומשתמשים בביטול זמנם, כדי להסתכל בו. כי נועם הילדות, שהיה נסוך עליו בשפע ללא כל דופי, הוא שהיה מרתק אליו את כל רואיו¹⁰⁶.
- ז. 232 וכיוון שהיה הילד בעל צורה כזו אימצה אותו תרמוּתִים לה לבן, מאחר שלא זכתה לבן משלה. ופעם לקחה והביאה את משה אל אביה והראתה אותו לו. וסיפרה,

- איך היא דואגת ליורש עזר, אם רצונו של אלהים, שלא יהיה לה בן, ואמרה לו:
 „גידלתי ילד, שצורתו כצורת אלהים ורוחו אצילה. באורח פלא קיבלתיו בחסד
 233 היאור וחשבתי לאִמְצו לי לִבֵּן ולעשותו ליורש עזר מלכותך“. בדברה זאת שמה
 את התינוק בידי אביה. וזה לקחו ואימץ אותו באהבה אל לבו ושם את הכתר
 על ראשו, כדי לגרום נחת רוח לבתו. ומשה תפש בכתר והורידו לארץ, מעשה
 234 ילדות לכאורה, ודרך עליו ברגלו^{106a}. הדבר הזה נראה כסימן לפורענות המתרגשת
 על (בית) המלוכה. וכשראה זאת האיצטגנין, שצפה מראש, שעתיד הנער להוולד
 לשם השפלתה של מלכות מצרים, קם עליו להרגו וקרא בקול־פחדים ואמר:
 235 „הרי זה אותו הנער, מלכי, שהודיע לנו אלהים עליו, שאם נהרגהו, לא נדע פחד
 עוד, והרי הוא מביא עדות לבואה זו על־ידי¹⁰⁷ מעשהו: כי נהג בחוצפה כלפי
 מלכותך ודרך על כתרך. הרגהו איפוא ותשחרר את מצרים מפחדם מפניו ומן
 העברים תגזול את התקוה המעודדת, שיעורר בהם“. אולם תרמותים הקדימה אותו
 236 והצילה את התינוק מידו. והמלך היה מהסס מפני הרצח, משום שאלהים הכניס
 בו רוח כזאת: כי השגחתו היא שהיתה שומרת על חייו של משה. והוא נתחנך
 237 איפוא בהקפדה יתרה והעברים שמו בו את כל תקוותיהם. ואילו המצרים הביטו
 על חינוכו מתוך חשד, אלא שנמנעו מלהרגו, כיון שלא היתה שום עילה גלויה
 להרגו, לא למלך, שמשה היה קרוב לו בדרך של אימוץ, ולא לאיש אחר, שאפשר
 היה לבטוח בו יותר מחמת התועלת, שיביא למצרים בדיעת עתידותיה¹⁰⁸.
- 238 וכשהגיע משה, שנולד וגדל באופן המסופר לעיל, לגיל של בגרות נתגלו לעיני
 מצרים מדותיו המצוינות, ודבר הוולדו לשם השפלתם של הללו והאדרתם של
 239 העברים^{108a}. וזאת שעת־הכושר, בה השתמש: הכושים, שכניהם של המצרים, חדרו
 לארצם ולקחו והובילו את רכושם. הללו בכעסם יצאו למלחמה נגדם, כדי לגול
 מעליהם את החרפה, והוכו במלחמה. חלק מהם נפל וחלק נס ונמלט אל ארצו בבושת
 240 פנים. והכושים הלכו בעקבותיהם ורדפו אחריהם וראו את הדבר למורך־לב שלא
 לכבוש את כל מצרים. הם פשטו בכל חלקי הארץ ומשטעמו מעשרה לא הניחוהו עוד
 מידם. ולאחר שהחלקים הסמוכים לארצם, שהתנפלו עליהם תחלה, לא העזו
 להתנגד להם, התקדמו עד מוף ועד הים, הואיל ושום עיר לא עצרה כוח לעמוד
 241 בפניהם. היו המצרים שרויים במצוקה ופנו לדברי נבואה וקסמים. וכשיעץ להם
 אלהים לקחת את העברי לבעל־ברית להם, צווה המלך את בתו לשלוח אליו את
 242 משה ויהיה לו לשר־צבא. והיא נתנה אותו לאחר שנשבע לה, שלא תאונה לו
 כל רעה, והיא חשבה את הברית לישועה גדולה וגידפה את הכהנים, שלא התבישו
 להזקק עכשיו לעזרתו, לאחר שאמרו להמיתו קודם כשונא.
- 243 ומשה קיבל ברצון את המשרה עליו על־פי בקשתה של תרמותים והמלך. ב.

והאיצטגנינים¹⁰⁹ של שני העמים שמחו, אלו של המצרים, משום שקוו לנצח את האויבים בגבורתו של משה ולהרגו באותו זמן בתחבולה; ואיצטגניניהם^{109a} של העברים שמחו, שאפשר יהיה להם להמלט מפני המצרים בעזרת משה שרצבאם. ומשה הקדים ולקח ונהג את הצבא, בטרם נודע לאויבים דבר יציאתו, וערך את מסעו לא דרך היאור אלא דרך היבשה. וכאן נתן מופת מפליא לתבונתו. אותה הארץ קשה להלך בה מחמת המון הנחשים, שהיא מגדלת לרוב, עד שמצויים רק בה מינים שאינם שכיחים במקומות אחרים והמצטיינים בכוחם, בטבעם הרע ובצורתם המשונה, ויש בהם גם בעלי כנף והם מסתתרים ומזיקים ממקום רבצם על הארץ ומחבלים את הבריות במפתיע גם בשעה שמעופפים. ומשה המציא תחבולה נפלאה לשם בטחון הצבא ומסעו ללא־פגע: התקין סלים של גומא דומים לתיבות ומילא אותם ינשופים^{109b}. בעל־חיים זה הוא אויבם הנורא ביותר של הנחשים: אלה בורחים מפני הינשופים המתנפלים עליהם, ונחטפים ונבלעים בפייהם בשעת בריחתם כבפי אילות¹¹⁰. הינשופים בכלל מאולפים הם ופראים הם רק לגבי מין הנחשים. אולם כעת אדלוג ולא ארבה דברים על אלה, שכן ההלינים יודעים את צורת הינשוף. כשחדר איפוא משה לארץ זו מגדלת הנחשים, התגונן מפני טבעם^{110a} של אלה בינשופים ושילחם בהם והם היו לו כחלוץ במלחמה. באופן זה עשה את מסעו ובא אל הכושים, שלא שיערו כלום, והתנגש בהם וניצחם במערכה ושלל מהם את תקותם להכניע את המצרים, אף עלה על עריהם והרסן ועשה הרג רב בהם. ומשטעם צבא מצרים טעם של הצלחה בזכות משה, שוב לא נלאה לשאת עמל, עד שנשקפה להם לכושים סכנה של שעבוד והשמדה גמורה. לבסוף נהדפו לשבא, שהיתה עיר המלוכה של כוש (שמה שונה אחר־כך למִירָאִי על־ידי קמפיטס על שם אחותו^{110b}), ובאו במצור. והמקום לא ניתן להכבש אלא בקושי, משום שהנילוס סובב אותו והקיפו וגם נהרות אחרים, אַסְטָפּוֹס¹¹¹ וַאֲסְטָפְרוֹס¹¹², הפכוהו למקום מלחמה קשה לאנשים, שניסו לעבור את הזרם. כי העיר חונה באמצע כאי והיא מוקפת חומה חזקה ונהרות לה, המשמשים מגן נגד האויב, הסוללות גדולות בין החומות¹¹³, שלא תהא עלולה להגרף בכוח גאות הנהרות. הדברים האלה מונעים את כיבוש העיר גם מאלה, שחצו ועברו את הנהרות. ובעוד משה נושא בלא רצון את חוסר הפעולה של הצבא, מאחר שהאויב לא העז להתנגש בו, אירע מאורע זה. למלך הכושים היתה בת ותרביס^{113a} שמה. היא ראתה את משה כשהוא מוליך את צבאו סמוך לחומה ונלחם בגבורה והשתוממה לתבונה שבטכסיו ושיערה, שהוא הוא שגרם למצרים את הצלחתם, לאחר שכבר התיאשו מחרותם, והביא על הכושים, שהתפארו בנצחונותיהם על אלה, את המצוקה הגדולה ביותר, ואהבה גדולה מאוד אליו תקפתה. וכשגבר

- הרגש בלבה שלחה את הנאמנים שבעבדיה לדבר אתו בדבר נשואים. והוא הסכים לדבר בתנאים שתיוסגר העיר. ועשו אמנה בשבועה, שישא את האשה כאמת ולא יפר את החוזה לאחר כיבוש העיר. הדיבור והמעשה באו זה אחר זה ¹¹⁴ ומשה הודה לאלהים, לאחר שעשה שפטים ¹¹⁵ בכושים, וכרת את ברית הנשואים והוליך את המצרים חזרה לארצם ¹¹⁶.
- 254 יא. א. ואולם הצרות, שנצלו מהן המצרים על-ידי משה, שימשו להם עילה לרחוש שנאה אליו, והוסיפו ביתר חימה לחרוש מזמות עליו, כי חששו, שמא יעורר מהומה במצרים עקב הצלחתו והכניסו בלב המלך את המחשבה, שיש לרצחו. והלה גם מעצמו התכוון לבצע את המעשה מתוך קנאה במשה על שניהל את המלחמה ומתוך פחד מפני קיפוח כבודו. והיה מוכן ליתן ידו לרציחת משה, בהיותו מוסת על-ידי האיציטגנינים. אולם המזמה נודעה לו למשה בהקדם ונמלט בסתר, וכיון שבדרכים עמדו משמרות, ברח דרך המדבר, מקום ¹¹⁷ שלא היה חשש לו, שמא יתפשוהו האויבים. וברח והלך בחוסר כל מזון ולבו חזק ובטוח ^{117א} בכוח הסבל שלו.
- 257 שמות ב', ט"ו. ובא אל העיר מדין ¹¹⁸, שהיתה חונה על שפת הים האדום — היא קרויה על שם אחד מבניו של אברהם, שנולדו מקטורה — וישב על-יד באר אחת. מרוב עיפות ותלאות ישב בשקט, כי השעה היתה שעת הצהריים והעיר לא רחוקה. שם נודמן לו לעשות מעשה, שיסודו במנהגיהם של אנשי המקום, והוא שהראה את מדותיו הטובות וגם שימש לו נקודת-מוצא לעתיד טוב יותר.
- 258 ב. כי משום מיעוט המים במקומות הללו היו הרועים מקדימים לתפוש את הבארות, שלא יריקו אחרים את המים לפני כן ולא יחסרו הצאן מים לשתיה. וכך באו אל הבאר שבע בתולות אחיות, בנותיו של רעואל ¹¹⁹ הכהן, שהיה מכובד מאוד על אנשי המקום. הללו היו מטפלות בעדרי אביהן, שכן המנהג אצל הטרוגלודיטים, שתהא עבודה זו גם בידי נשים. וכיון שהקדימו הנערות לבוא שאבו מן הבאר מים במדה מספקת בשביל עדריהן לתוך השוקות, שנעשו לשם קבלת הנוזלים. אז התנפלו הרועים עליהן בכוונה להשתלט על המים. נראה הדבר ללא-הוגן ^{119א} בעיני משה, שלא לשים לב לעוול הנעשה לנערות ולהרשות, שכוחם של הגברים יהיה עדיף מזכותן של הנערות, ועיכב ביד הרועים העושקים ¹²⁰ והגיש לנערות עזרה לפי צורך הרגע. ולאחר שהיטיב משה עמהן באו אל אביהן וסיפרו לו על זדונם של הרועים ועל עזרתו של הזר וביקשו, שלא יהא מעשהו הטוב מעשה חנם וששכרו לא יאחר לבוא. ואביהן שיבח אותן על חבתן למיטיבן וצווה להביא לפניו את משה, כדי שיזכה לתודה הוגנת. וכשבא סיפר לו את עדותן של הבנות על עזרתו והביע את הערצתו למדותיו הנאות ¹²¹ ואמר, שלא הגיש עזרתו למחוסרי חוש התודה אלא לאנשים, שיודעים לגמול טובה ולהגדיל שכרם עליה ^{121א}, ואימץ אותו
- 263

לבן. ונתן לו אחת הבנות לאשה ומינהו לשומר ולבעל על עדרי צאנו. כי זה היה בימים הקדמונים כל רכושם של הברברים.

וכן זכה משה לכיבודים כאלה אצל יתרו¹²², כי זה היה כינויו של רעואל, והיה יושב שם ורועה את הצאן. כעבור זמן נהג את העדרים ורעה אותם על-יד הר, יב. א. 264 שמות ג', א"ר

הנקרא סיני. ההר הזה הוא הגבוה שבהרים שם וטוב מאוד למרעה, כי הוא 265

מגדל עשב טוב ולא נבער לפני כן, משום שהרועים לא העזו לעלות בו מחמת האמונה, שאלהים שוכן בקרבו. ואמנם כאן קרה למשה נס מפליא: כי אש 266

התלקחה בשיח של פטל ועברה בו בלי להזיק לירק שמסביב לו או לציץ שבו 267

ולא אכלה שום ענף טעון פירות, אף-על-פי שהלהבה היתה רבה ועזה מאוד. ומשה 267

פחד מפני המראה המופלא הזה, ונבהל עוד יותר, כשיצא קול מתוך האש וקרא 268

לו בשמו ודיבר אליו וציין את אומץ רוחו, שהעז להתקרב למקום, שלא בא אליו 268

כל בן-אדם קודם לכן, משום שמקום אלהים הוא. ויעץ לו להתרחק מאוד מהלהבה 268

ולהסתפק במה שראה ולא לחקור כלל, כי איש טוב ובנם של גדולים הוא. נוסף על 268

אלה הגיד לו מראש את תהלתו וכבודו הרב, שעתיד הוא ליזכות בהם אצל הבריות 268

בעזרת אלהים, וצוהו להתחזק ולחזור למצרים, משום שעתיד הוא להיות שר-צבא 268

ומדריך להמון העברים ולשחרר את בני עמו מן הזדון, שנוהגים בהם שם. ואמר: 269

„וגם ישבו באותה הארץ המאושרה, שישב בה אברהם אביכם, ויהנו מכל הטובות, 269

שאליהן תוליך אותם בתבונתך“. אף צוהו להקריב קרבנות-תודה לכשיוציא את 269

העברים ממצרים ויגיע למקום ההוא. את כל הדברים האלה שמע משה מתוך האש. 269

ומשה נבהל מפני מה שראה ועוד יותר מפני מה ששמע ואמר: „היה זה, כמדומני, 270

שגעון ומופלא ממני, אדוני, אילו לא האמנתי בגבורתך, שאני מעריך ושיודע אני 270 שמות ג', י"א

עליה; שהתגלתה לאבות. אלא אוכד עצות הנני, איך אוכל אני, איש פשוט ונטול כל 271

כוח, לפתות את בני עמי במלים לנטוש את הארץ, שהם יושבים בה כיום, וללכת 271

אחרי אל הארץ, אשר אוליכם שמה; ואפילו יעלה בידי לפתותם, איך אוכל להכריח 271

את פרעה, שירשה לאנשים, אשר בעבודתם וביגיע כפיהם הם מגדילים את עשרו, 271

לצאת (מארצו)“. 271

ואלהים יעץ לו להתחזק והבטיח לעזור לו בכל ולהמציא קשב למליו במקום שיהא 272

צורך בהן וליתן כוח לו במקום שיהא צורך במעשים. וצוהו להשליך את מטהו 272 שמות ג', י"ב שמות ד', ב"ט

לארץ ולהאמין בהבטחותיו. וכשעשה זאת והנה זחל נחש והתפתל כטבעת¹²³ והרים 273

ראשו כמו לשם התגוננות מפני רודפיו; אחר-כך היה שוב למטה. עוד¹²³ צוהו 273

לשיש את יד ימינו לתוך חיקו, וכשנשמע לדברו הוציאה והנה היא לבנה ודומה 273

בצבעה לסיד; אחר-כך תורה לצורתה הרגילה. וכן צוהו לקחת מעט מים ממקום 274

סמוך ולשפוך על הארץ וראה, שנעשתה דומה בצבעה לדם. וכשתהה על כל אלה 274

- צווהו להתחזק ולדעת, שיהיה אתו ויעזור לו במדה הגדולה ביותר, ולעשות אותה, כדי שיאמינו הכל, „שנשלחת עליידי והנך עושה הכל לפי פקודתי. והנני מצווך, שלא תתמהמה עוד, אלא תמהר מצרימה ותמשיך בדרכך יומם ולילה ואל תאריך לעברים, השרויים בסבלות העבדות, את זמן (ענוייהם) עליידי שהיות“.
- 275 ולאחר שהיה משה עד ראייה ושמיעה להבטחות כאלה לא יכול שלא להאמין לדברים, שאמר לו אלהים. והתפלל וביקש, שיזכה לכוח זה במצרים. ועוד ביקש, שלא ימנע ממנו את דעת שמו המיוחד ויגיד לו את כינויו לאחר שזיכהו בדיבור ובמראה¹²⁴, כדי שיקרא לו בשם בשעת הקרבנות להיות נוכח בעבודת הקודש. ואלהים גילה לו את שמו, שלא נודע לפני־כך לבני האדם. אולם אסור לי להעלותו על שפתי. ואמנם לא נתרחשו לו למשה האותות האלה באותו זמן בלבד אלא כל פעם שנוקץ להם. מכולם נתקבלה עליו ביותר האמונה במופת האש והאמין, שאלהים בחסדו יעמוד לימינו וקווה להציל את עמו ולהמיט רעה על המצרים.
- 277 וכשנודע לו, שמת פרעה מלך מצרים שבימי מלכותו ברח, ביקש מרעואל רשות ללכת למצרים לתועלתם של בני עמו. ולקח את צפורה¹²⁵, בתו של רעואל, שנשא לאשה, ואת בניו שנולדו ממנה, את גרשון ואת אליעזר, והלך למצרים. וטעמם של שמות אלו: גרשון בלשון עברית — „שברח לארץ נכריה“^{125a}, ואלעזר — שנמלט מפני המצרים „בעזרת אלהי אבותי“¹²⁶. וכשהתקרב לגבולות בא לקראתו אהרן אחיו במצות אלהים. ומשה סיפר לו את אשר קרהו על (אותו) ההר ואת הפקודות (שנתנו לו) מאת אלהים. וכשהמשיכו בדרכם פגשום הנכבדים שבעברים, ששמעו על־דבר בואו של משה. ומשה עשה לעיניהם את האותות, כשלא יכול להאמן עליהם בדבריו. והשתוממותם על המראות שלא יאמנו חיזקה אותם ותקוה טובה לגאולה שלמה מילאה את לבם והאמינו, כי אלהים הדואג לשלומם.
- 281 ולאחר שראה משה, שהעברים מאמינים בו והם מסכימים למלא אחרי כל מצוותיו ונפשם חפצה חרות, בא אל המלך, שלקח זה לא כבר את השלטון בידו, וסיפר לו, מה תועלת הביא למצרים, כשהתנהגו אתם הכושים בבוז ושדדו את ארצם. וביאר לו, איך ניהל את המלחמה בתוך תלאות והסתכן עליהם כמו על בני עמו והם גמלו לו רעה תחת טובה^{126a}. והרצה אחת אחת מה שקרה לו בהר סיני ואת דברי אלהים ואת האותות שהראה לו, כדי לעורר בו אמונה במצוותיו. וביקש ממנו, שיתן אמן בדברים האלה ולא יעמוד לשטן לרצונו של אלהים.
- 284 וכשגלגל המלך נתן לו משה לראות בחוש את האותות, שנעשו בהר סיני. והלה התרגז וכינהו פושע, שברח תחלה מפני העבדות במצרים, ועכשיו חזר בתרמית ומנסה להבהילו במעשי נסים וכשפים. ותוך כדי דיבור צווה לכוהנים להראות לו אותם האותות, ולהוכיח שהמצרים למודים הם גם במדע זה. והוסיף, שאין משה

- המומחה היחיד ויינו יכול להאמן עליהם כעל אנשים מחוסרי-השכלה ביחסו את המופלא שבחכמתו לאלהים. והללו זרקו את מטותיהם, ואלה היו לנחשים. אולם משה לא נבהל ואמר: „אין אני נוהג בזה, המלך, בחכמת המצרים, אלא אומר אני, שטובים מעשי שלי ממעשי כישוף ותחבולה שלהם במדה שנבדלים מעשי אלהים ממעשי אדם. והריני להראות, שמעשי אינם להטים או תרמית לגבי השכל הישר, אלא מופתים הם בהשגחת אלהים ובכוחו“. ובאמרו זאת השליך את מטתו לארץ וצוהו ליהפך לנחש. וזה ציית וסיבב את מטות המצרים, שהיו נראים כנחשים ואכל אותם עד שכילה את כולם; ואחר-כך חזר לצורתו ומשה הרימו.
- 286 שמות ז', י"א
- 287 שמות ז', י"ב
- 288 ד. לו למשה כל תועלת מחכמתו וזריוותו כלפי המצרים. וצוה על האיש הממונה על העברים, שלא ליתן להם שום הנחה בעבודה אלא לכוף אותם תחת עול של סבל גדול עוד מקודם. והאיש, שהיה קודם ממציא להם תבן לשם עשית לבנים, לא נתנו להם עוד, אלא היה מיגעם ביום בעבודות ובלילה באסיפת תבן. וכיון שפורענות כפולה באה עליהם היו מאשימים את משה, שעל-ידו נעשו עבודתם ועמלם קשים עוד יותר. והוא לא חת מפני איומי המלך ולא גרתע מפני ריטוניהם של העברים, אלא חרף את נפשו כלפי שתי הסכנות ועמל להמציא חופש לעמו. ובא אל המלך ושידלו לשלח את העברים להר סיני, שיזבחו שם לאלהים, כי מצותו היא, ולא לעשות שום דבר נגד רצונו, אלא להעדיף את חסדו על הכל ולהרשות להם את היציאה, שמא, בעכבו אותם, יראה עצמו בהיסח הדעת אשם ביסורים שיבואו עליו בדין כעל ממרה את פי אלהים: כי כל אלה המעוררים את חמת אלהים נגדם, פורענויות מתרגשות עליהם מכל צד: אין הם תביבים לא על הארץ ולא על השמים¹²⁷, ואין בנים נולדים להם כדרך הטבע, אלא הכל שונאים וצוררים אותם. ואמר, שעתידיים המצרים להתנסות בכל אלו, אף לראות ביציאת העם העברי מהארץ נגד רצונם.
- 289
- 290
- 291
- 292
- 293 יד. א. והמלך בן לדברי משה ולא שם עוד לב אליהם. אז התרגשו ובאו פורענויות קשות על מצרים. על כל אחת מהן אספר, משום שהמצרים נתנסו בתלאות, שלא נתנסה¹²⁸ שום עם קודם לכן, ומשום שברצוני להוכיח, שמשה לא נתבדה בשום דבר שאמר להם, ושלתועלתם של בני אדם הוא לדעת, שעליהם להזהר ולעשות מעשים, שאינם עלולים להראות כעלבון בעיני אלהים ולעורר את כעסו, עד שיענשם על חטאיהם. כי במצות אלהים נהפך היאור לזרם אדום כדם ולא יכלו מימיו¹²⁹ לשמש לשתייה ומעיקר-מים אחר לא היה להם. ולא רק בצבעו השתנה היאור¹³⁰, אלא גרם לאלה, שניסו לשתות מימיו עינויים ויסורים קשים. כן היה למצרים, ואילו לעברים היו מימיו מתוקים וראויים לשתיה ולא בא שום שינוי בטבעו. והמלך היה אובד עצות
- 294 שמות ז', י"ט כ"ה
- 295

- בפני עובדה משונה זו ופחד לגורלם של המצרים והרשה לעברים לצאת. אולם כשהוקלה הפורענות שינה שוב את דעתו ולא התיר להם את היציאה.
- וכשהמלך היה כפוי טובה ולא רצה להשכיל לאחר שעברה הצרה שילח אלהים מכה אחרת במצרים. המון אי־יסוף של צפרדעים השחית את ארצם וגם היאור מלא אותם, עד שהבאים לשאוב¹³¹ נתקלו במי שתיה מוזהמים במסוסם של השרצים, שמתו ונשחתו יחד עם המים, והארץ היתה מלאה רפש מבאיש¹³² של בעלי־חיים שורצים ומתים. וגם בבתי המצרים היו משמידים את המזונות, כי היו מצויים בתבשילים ובמשקאות ושרצו גם במטותיהם. והיה נודף (בכל מקום) ריח רע לבל־יִנְשׂוּא של הצפרדעים הגורעות והחיות והמתות. מחמת הפורענויות הללו, שלקו בהן המצרים, צווה המלך את משה לקחת את העברים ולילך. משאמר זאת נעלם פתאום המון הצפרדעים והארץ והיאור חזרו לטבעם הרגיל. ואולם בו ברגע ששוחררה הארץ מן הפורענות שכח פרעה גם את הסבה ועיכב את העברים. וכאילו רצה להכיר את טיבן של מכות נוספות לא נתן לעדתו של משה לצאת עוד: כי יותר משהתיר להם את היציאה מתוך תבונה, התירה להם מתוך פחד.
- משום כך שילח אלהים בו שוב פגע אחר ליסרו בגלל תרמיתו. המון כנים¹³³ בל־יִסוּף התפרץ ועלה מגוף המצרים והרשעים מתו מיתת רשעים, כי לא יכלו להשמיד את המין הזה לא על־ידי שום רחיצות ולא על־ידי שום משיחות. ומלך מצרים היה נרגש מאוד בפני פורענות זו ופחד לאבדן האומה, ונוסף על־כך נתן דעתו גם לבושה שבאבדן זה וראה בשחיתותו הכרח לעצמו להיות נבון יותר, אם כי רק להצאין: כי לעברים עצמם הרשה לצאת, אולם, כשהונח לו בגלל זה, דרש מהם להשאיר את הילדים ואת הנשים כבני־תערובת לשיבתם¹³⁴. והקניט את אלהים עוד יותר וחשב, שיוכל לרמות את השגחתו, כאילו משה ולא הוא המעניש את המצרים בגלל העברים: כי אלהים מילא את ארצם חיות שונות ומשונות¹³⁵, שלא ראה אותן שום איש קודם לכן. והחיות עשו שמות בהם, והאדמה לא נעבדה בידי האפרים¹³⁶. ואם נמלט מי¹³⁷ מן המות בפני החיות, כלה בידי מחלה — כי גם זו התרגשה ובאה על בני האדם¹³⁸.
- ואולם פרעה לא נרתע גם אז¹³⁹ מפני רצונו של אלהים אלא דרש, שיצאו הגברים עם הנשים, ואילו הילדים ישארו. ואולם לא נבצר מאלהים מלרדוף אותו על רשתתו ולענותו בפורענויות שונות וגדולות מאלה, שנתרגשו עליו עד כה: כי גופיהם של המצרים נפחו באופן נורא ומעיהם נשחתו וחלק גדול מהם מתו בדרך זו. וכשלא השכיל המלך גם על־ידי המכה הזאת, ירד ברד בעצם תקופת האביב והכה את יבול השדה של המצרים. דבר כזה לא נתרשש באווירה של מצרים מעולם וגם הברד לא היה דומה לברד, היורד בתקופת החורף במקומות אחרים, אלא היה גדול אף מזה. שמצוי אצל תושבי ארצות הצפון והציר¹⁴⁰. אחר־כך השמיד מין ארבה את

296
שמות ח',
אִי־יֵא

297

298

299

300
שמות ח',
יִב־יִסוּ

301

302

303
שמות
ח', יִז־כ'

304
ד.

שמות ט',
גִז־ו'

305

שמות ט',
יִח־לִד

306

- שמות י', ד"כ' (יתר) הזרע, שלא נזוק עליידי הברד, עד שאבדו להם למצרים, פשוטו כמשמעו, כל התקוות ליבול האדמה.
- ה. 307 לאיש שוטה, שאין בו רשעות, היו מספיקות איפוא גם הפורענויות הנזכרות להחזירו לתבונה ולשיקול-דעת, מה טובתו דורשת ממנו ¹⁴¹. לא כן פרעה; אף-על-פי שראה את הסבות, רב עם אלהים, ולא כל-כך מטפשות כמו מרשעות היה בועט מרצונו בשכל הטוב ¹⁴². והוא דרש ממשה להוציא את העברים ואת הנשים והילדים ולהשאיר את המקנה, מאחר שזה של המצרים נשמד. אולם משה אמר, שדרישתו אינה דרישה של צדק, שכן צריכים הם להקריב ממקנם לאלהים. זה גרם לשהיות וחושך עמוק ללא-נוגה הקיף את המצרים, שמתו מיתזה עלובה, הואיל ונסגרו עיניהם עליהם ונחסמו דרכי נשימתם מחמת האפלה העמוקה. והיה חשש, שמא יחנקו בכלל בתוך הערפל. וכשנתפזרה העלטה אחרי שלשה ימים ושלשה לילות ^{142א} ופרעה לא חזר בו בענין יציאת העברים, נגש משה ואמר: „עד מתי לא תשמע לרצונו של אלהים? כי הוא שצווה לשלח את העברים, ואין לכם שום אפשרות להפטר מהפורענויות, אלא אם תעשו זאת“. והמלך כעס על דבריו ואיים עליו לכרות את ראשו, אם יבוא אליו שוב ויציק לו בענין זה. ומשה אמר, שלא יוסיף עוד לדבר בענין: הוא עצמו עם נכבדי מצרים (יבואו) ויבקשו את העברים לצאת. ואחרי הדברים האלה פנה והסתלק.
- ו. 311 ואלהים הודיע, שיכריח את המצרים במכה אחת נוספת לשחרר את העברים. וצווה את משה להודיע לעם, שיהיה קרבן מוכן בידם ושיתכוננו בעשרה ¹⁴³ לחודש פסטיקוס ליום הארבעה-עשר בו (חודש זה קרוי בפי המצרים פֶּרְמוֹתִי וניסן בפי העברים, ואילו המוקדונים קוראים לו פֶּסְנִטִיקוֹס ¹⁴⁴), ולהוציא את העברים וכל רכושם בידם. ומשה הכין ¹⁴⁵ את העברים ליציאה וסידרם לבתי-אבות וריכזם במקומם ¹⁴⁶.
- 312 וכשהגיע יום הארבעה-עשר היו כולם מוכנים לדרך והקריבו קרבן והניפו חבילות אזוב וטיהרו את הבתים בדם ¹⁴⁷ וסעדו ושרפו את שירי הבשר, משום שעומדים היו לצאת. לפיכך אנחנו מקריבים עוד היום לפי המנהג הזה, והננו קוראים לחג פסח, לשון פסיחה, משום שביום ההוא פסח אלהים עלינו ושילח את הנגף במצרים ¹⁴⁸. כי באותו לילה עבר הדבר בין בכורי המצרים, באופן שרבים מן היושבים סביב חצר המלך התקלו ויעצו לפרעה לשחרר את העברים. והלה קרא למשה וצווהו לצאת, מתוך תקוה, שיבוא הקץ לסבלה של מצרים לכשיצאו העברים של את הארץ. והמצרים כיבדו אותם במתנות, אלה כדי שימהרו ואלה מתוך ידידות של שכנים, שהיו רוחשים להם.
- טו. א. 315 הם יצאו והמצרים בוכים ומתחרטים, שנהגו בהם ברשע. והלכו דרך העיר ליטן-פוליס, שהיתה חרבה בימים ההם; אחר-כך נבנתה שם בבל כשכבש קמביסס את מצרים ¹⁴⁹. והמשיכו לילך בדרך קצרה והגיעו ביום השלישי לבעל-צפון ¹⁵⁰, מקום
- שמות י"ב, כ"ה-כ"ו
שמות י"ב, כ"ט-ל'
שמות י"ב, ל"ה

- על שפת הים האדום. ומשום שהארץ לא סיפקה להם שום דבר מחמת שוממותה לשו
את הקמח ולא אפוהו אלא באש קטנה ואכלו את הלחם. שעשו מהקמח, וכך ניוונו
במשך שלושים יום¹⁵¹. כי מה שהוציאו ממצרים לא הספיק להם לזמן רב יותר,
אף-על-פי שחילקו את המזון למנות ואכלו ממנו בהתאם לשעת הדחק ולא לשובע.
לזכר המחסור מאז חוגגים אנו חג שמונת ימים¹⁵², הוא הנקרא חג המצות. מחנה
היוצאים כולו, אם נחשוב גם את הנשים והטף, לא יספר מרוב, ואילו הגברים בגיל
של עבודת-צבא היו בערך ששים רבוא.
- ועזבו את מצרים בחודש פֶּסַח־סִיקוּס¹⁵³ בחמשה-עשר בו, לפי מנין הלכנה, אחרי
ארבע מאות ושלושים שנה¹⁵⁴ מאז בוא אברהם אבינו לארץ כנען, ואחרי בוא יעקב
מצרימה מאתים וחמש-עשרה שנה^{154א}. ומשה כבר בן שמונים שנה ואהרן אחיו
גדול ממנו בשלוש שנים. ונשאו אתם את עצמות יוסף, כפי שצווה לבניו.
- והמצרים התחרטו (מיד) על יציאת העברים. והמלך הצטער מאוד, שקרה הדבר
במדוחיו של משה. והחליטו לרדוף אחריהם, ולקחו כלי-זין וצידה ורדפום כדי
להחזירם, אם יצליחו להדביקם. (כסבורים היו), שאין הם אחראים כלפי אלהים לאחזר
שהללו יצאו, ועל נקלה ינצחום מכיון שאין להם נשק והם עיפים מדרכם¹⁵⁵. ושאלו
כל איש, באיזה דרך הלכו והחישו את הרדיפה, אף-על-פי שקשה הארץ להליכה לא
רק למחנות צבא אלא גם ליחידים. ומשה הוליך את העברים בדרך זו, כדי לעשות
נקמה במצרים על רשעותם ועל עברם על ההסכם, אם יתחרטו ויצאו לרדוף אחריהם,
וגם משום שרצה להעלים בכל האמצעים את יציאתם מעיני הפלשתים, עם הרוחש
שנאה להם מתוך סינה נוסנה. שכן ארצם גובלת בארץ המצרים¹⁵⁶. ומשום כך
לא הוליך את העם בדרך המובילה לארץ הפלשתים¹⁵⁷ אלא דרך המדבר, והתכוון
לחדור לארץ כנען לאחר שיוסיף דרך רבה ולאחר סבל. ועשה זאת גם על-פי מצות
אלהים, שצווה להוליך את העם אל הר סיני ולהקריב שם קרבנות. והמצרים הדביקו
את העברים והתכוונו למערכה ודחקום במספרם הרב לתוך מקום צר. כי הלכו אתם
שש מאות רכב עם חמשים אלף פרש, והיו אתם עשרים רבוא רגלים וחסמו את
הדרכים בפני העברים, שבהן, כמשוער, יכלו לברוח¹⁵⁸, ותפושם בין סלעים, שאי-
אפשר היה לגשת אליהם, ובין הים: כי קצה ההר הוא אל הים והוא תוהו לא-
דרך¹⁵⁹ ואין הוא נותן אפשרות להמלט. כך סגרו איפוא המצרים על העברים את
הדרך במעבר הצר, בו נוגע ההר בים, בבנותם את מחנם על-פי המיצר, כדי לשלול
מאת העברים את המוצא למישור.
- ומשום שלא יכלו העברים להשאר כדרך נצורים מחוסר מזון וגם לא ראו אפשרות
לברוח, ואפילו החליטו להלחם היו חסרים כלי-זין, ראו את עצמם צפויים לכליון
גמור, אם לא יסגירו את עצמם בידי המצרים ברצונם הטוב. ושכחו את האותות,

316 שמות
י"ב, ל"ד

317 שמות
י"ב, ל"ז-ל"ח

318 ב.

319 שמות
י"ב, מ"מ-א

320 ג.
שמות
י"ד, ה"ח

321

322 שמות
י"ג, י"ז-י"ח

323

324

325 שמות
י"ד, ט'

326 ד.

- שעשה אלהים, כדי להוציאם לחרות, והאשימו את משה, עד שאמרו מתוך אי־אמונה
 לסקול באבנים את הנביא, שהלהיבם והבטיח להם את הישועה, והחליטו להסגיר
 את עצמם בידי המצרים. וקמה יללה ובכיה של הנשים והילדים, כי המות נצב
 לעיניהם, בהיותם סגורים מסביב עלידי הרים וים ואויבים ולא ראו מפלט מפניהם
 בשום מקום. 327 שמות י"ד, י"ב
- ואף־על־פי שגעש ההמון נגד משה, לא נלאה זה מלדאוג להם ובטח באלהים, שעשה
 (עד כה) לחירותם כל מה שהבטיח להם ולא ירשה גם עתה, שהעברים יפלו בידי
 האויבים וישתעבדו להם או ילכו לאבדון. והוא נכנס ועמד בתוך ההמון ואמר:
 „אילו היו בני אדם, שניהלו את עניניכם יפה עד היום, הרי לא היה זה מן היושר
 שלא להאמין להם, שינהגו כך גם בעתיד; (לא כל שכן) שמעשה שגעון הוא להתיאש
 בשעה זו מהשגחתו של אלהים, שממנו באו לכם, בלי שפיללתם, כל מה שהבטיח
 עלידי על הצלתכם ושחרורכם מעבדותכם. דוקא (עכשיו), כשבאתם במיצר באין
 מוצא, לפי דעתכם, צריכים הייתם לקוות לעזרת אלהים, שפעל גם את זה וסגר אתכם
 במקום נידח זה, כדי להצילכם מהמצרים האלה, שלדעתכם ולדעת אויביכם לא תהיה
 לכם הצלה כאן, ולהראותכם את כוחו ואת דאגתו לכם. כי אין אלהים שולח עזרתו
 לאהוביו בענינים פעוטים אלא במקום, שהוא רואה, כי אפסה לבני אדם כל תקוה
 להיטיב את גורלם. לפיכך בטחו בעוזר כזה, שהכוח לו לעשות גם את הדברים
 הקטנים וגדולים ולדון המון גדול כזה לחוסר־אונים. ואל תבהלו מפני מערכותיהם
 של המצרים ואל תתיאשו מישועה, משום שהים וההרים מאחריכם אינם נותנים
 לכם דרך להמלט: כי ברצונו של אלהים יכולים ההרים ליהפך לכם למישור והים
 ליבשה.“ 328
- אחרי הדברים האלה הוליך אותם אל הים לעיני המצרים, שעמדו לפניהם, אלא משום
 שהיו עיפים מעמל הרדיפה חשבו, שיפה להם לדחות את הקרב ליום המחרת.
 וכשהגיע משה לשפת הים אחז במטהו והתפלל לאלהים וביקשהו להיות להם לבעל־
 ברית ולעזר ואמר: „גלוי וידוע לפניך, שאין אנו יכולים להמלט ממצוקתנו לא
 בכוח ולא בשכל אנוש. אולם אם יש בכלל ישועה למחנה, שעוב לפי רצונך את
 מצרים, הרי בידך הוא להמציאה. ואנחנו התיאשנו מכל תקוה אחרת ומכל מקור
 ישועה¹⁶⁰ והננו שמים מפלטנו בישועתך בלבד ונושאים עינינו אליך, שיצא הדבר
 מלפני השגחתך למלט אותנו כרוב יכלתך מחרון אפם של המצרים. יבוא הדבר
 מהרה ויגלה לנו את כוחך; הקם את רוח העם, שנפלה ונשתבשה מאפס תקוה,
 והחזירנה לשלוחה ולבטחונה בישועה. כי אין אנו שרויים בצרה מעבר לתחום
 יכלתך, כי לך הים ולך ההר הסוגר עלינו, שיוכל להפתח לכשתצווה לו, וגם 330 שמות י"ד, י"ג
- 331
 332
 333
 334 טו. א.

הים ייהפך ליבשה וגם דרך האויר נוכל להמלט, כשיהיה רצון מלפני גבורתך, שבמלט באופן כזה".

338 תחינה זאת הפיל משה לפני אלהים והכה את הים במטהו. והוא נבקע על-ידי המכה
 339 ונסוג אחר והחשיף את הקרקע להיות לעברים דרך ומנוס. וכשראה משה את גילוי
 שמות י"ד, ט"ז כ"ב
 אלהים ואת הים הנסוג מהקרקע שלו למענם, דרך ראשון עליה וצווה את העברים
 לילך אחריו ולצעוד בשבילו של אלהים כשהם שמחים על הסכנה, הצפויה לאויבים
 העומדים לפניהם, וכשהם מודים על הישועה, שהופיעה מאלהים באורח בלתי-
 צפוי כל-כך.

340 והללו לא היססו עוד ילא הלכו בחפזון, משום שאלהים היה אתם, והמצרים היו
 שמות י"ד,
 כ"ג כ"ח
 סבורים בראשונה, שדעתם של אלה נטרפה עליהם והם הולכים לקראת מות בטוח.
 אולם כשראו, שהתקדמו מרחק רב ללא-נוק ואין הם פוגשים שום מכשול ופגע,
 יצאו לרדוף אחריהם וחשבו, שהים ישקוט גם בשבילם. והתחילו לרדת, לאחר
 341 שהקדימו לשלוח את הפרשים לפניהם, ועד שהללו לבשו את כלי-זינם ובילו זמן
 מה לשם כך, הקדימו העברים להמלט ליבשה מעבר מזה. דבר זה הוסיף לגרות
 עוד את יצרם של המצרים לרדוף, (שכן סבורים היו), שגם להם לא תאונה כל
 342 רעה. ונעלם מהם, שנוצרה (כאן) לעברים דרך מיוחדת ולא רגילה, שדרכו עליה, והיא
 נוצרה ועמדה עד לרגע, בו ינצלו השרויים בצרה, ולא בשביל אלה, שיצאו מתוך
 343 רצון להשתמש בה, כדי להשמיד את הללו. כשנמצא איפוא כל צבא מצרים בתוך
 הים, השתפך הים בחזרה ועטף את המצרים בזרם משבריו, בנשוב בהם הרוח,
 וגשמים ירדו מן השמים ורעמים כבדים רעמו בלווית ברקים וקול הלמותם התגלגל
 344 וירד על הארץ¹⁶¹. כללו של דבר, אין לך כלום שעלול לקרות מחמת כעסו של
 אלהים לאבדנם של בני אדם, שלא נצטרף אז: כי (גם) ליל חושך ואפלה כיסה אותם.
 וככה אבדו כולם, עד שלא נשאר אפילו מי שיחזור ויודיע את האסון לנותרים
 (במצרים).

345 (עתה) לא יכלו העברים לשלוט עוד ברוחם מרוב שמחה על הצלתם שבתוך נס ועל
 כליונם של אויביהם. והם האמינו, שנשתחררו לעולם, לאחר שמתו האנשים, שרצו
 לשעבדם על כרחם, ולאחר ששלח להם אלהים את עזרתו לעיני כל במדה כזו,
 346 וכיון שנמלטו ככה מהסכנה וראו, נוסף על כך, שנענשו האויבים באופן שלא נענשו
 שמות
 ט"ו, א"י"ט
 אחרים בכל קורות¹⁶² האדם מקדם, שרו ושמחו כל הלילה. ומשה חיבר מזמור שבח
 והודיה לאלהים על חסדו, והוא כתוב בחרוזי הפסמטרוֹן¹⁶².

347 כל הדברים האלה סיפורתי כמו שמצאתי אותם בספרי הקודש. ואל יתפלא איש על
 המופלא שבסיפור, שנמצאה, אם ברצון אלהים ואם מעצמה, דרך הצלה אפילו ביים
 348 לאנשים קדמונים, שלא ידעו רשע. הן נסוג הים הפמפילי גם מפני אנשים, שהיו

אך תמול ושלשום והלכו עם אלכסנדר מלך מוקדון, ונתן להם, באין להם מעבר אחר, דרך לעבור בו ולהרוס את מלכות הפרסים ברצון אלהים. את זה מאשרים¹⁶³ כל אלה, שתיארו את מעשי אלכסנדר בספר¹⁶⁴. אולם דברים אלה יתפוס כל אחד כטוב בעיניו¹⁶⁵.

למחרת^{165a} הביאו הזרם והרוח, שנשב בכוח בכיוון מחנה העברים, את כלי זינב של המצרים. ומשה שיער, שגם הדבר הזה היה בהשגחת אלהים, כדי שלא יחסרו גם כלי זין. ואספם וזיין בהם את העברים והוליכם אל הר סיני להקריב שם קרבנות לאלהים ולהביא לו מנחת-תודה מאת העם על פדותו, כמו שצווה לפני כן.

ספר שלישי

- אלה הדברים הכלולים בספר השלישי של תאור קדמוניות היהודים ליוסף :
- א. כיצד הוציא משה את העם ממצרים והביאו אל הר סיני לאחר תלאות רבות בדרך.
  - ב. כיצד נלחמו העמלקים והעמים מסביב בעברים ונחלו מפלה והפסידו חלק גדול של צבאם.
  - ג. משה מקבל בשמחה את פני יתרו חותנו, שבא אליו אל הר סיני.
  - ד. כיצד יעץ יתרו לסדר את העם, שהיה תחלה לא־מסודר, לפי שרי אלפים ושרי מאות, וכיצד עשה משה כל אחד מהדברים האלה לפי עצת חותנו.
  - ה. כיצד עלה משה על הר סיני ולקח מידי אלהים את החוקים ונתנם לעברים.
  - ו. על המשכן, שבנה משה במדבר לכבוד אלהים באופן שדמה (בכל) למקדש.
  - ז. מה הם בגדי הכהנים והכהן הגדול ומה משפט הטהרות ; על החגים וכיצד נקבע כל אחד מהם.
  - ח. כיצד הלך משה ממקום זה והוביל את העם אל גבולותיהם של הכנענים ושלח מרגלים לתור את ארצם ואת גודל עריהם.
  - ט. כיצד חזרו האנשים שנשלחו אחרי ארבעים יום ודברי הפרוזה בפייהם על כיוחם של הכנענים ואולת־ידם של ישראל להלחם בהם, וכיצד נפל העם לתוך מבוכה ויאוש כזה, שכמעט רגם את משה באבנים ואמר לחזור לשעבוד מצרים.
  - י. וכיצד רגז משה על כך והודיעם, שיחיו במדבר ארבעים שנה בכעסו של אלהים עליהם ולא יחזרו מצרימה וגם לא יכבשו את ארץ כנען.

הספר מקיף זמן של שנתים.

- א. א. ולאחר שעמדה להם לעברים הצלה בדרך נס¹, היו שוב מצרים מאוד בדרכם אל הר סיני, משום שהארץ היתה שממה כולה ועניה בצרכי מזון בשבילם וגם מחוסרת מים לחלוטין. ולא זו בלבד שלא יכלה להמציא דבר לבני אדם, אלא לא היה בה אפילו משום להחיות כל בריה שהיא. כי ארץ חול היא ואין שום לחות ממנה, שתוכל להצמיח צמה שהוא. כזאת היתה הארץ שהיו מהלכים בה על כרחם מאין דרך אחרת לפניהם². הם גשאו אתם במצות המנהיג מים מן הארץ, שכבר עברו בה, וכשאזלו, שאבום מתוך בארות שחפרו בעמל (רב) מחמת חרבונוה של האדמה. והמים שנמצאו היו מרים ובלתי ראויים לשתייה וגם הם במדה זעומה. וכך היו מהלכים ובאו לפנות ערב (אחד) למקום, ששמו מרה³ והוא נקרא כך בפיהם על מימיו הרעים כי שם זה הוראתו מרירות (בעברית)^{3א}. ועמדו שם יגיעים מן הדרך שאינה פוסקת ומחוסר מזון, שאזל מידם לגמרי אותה שעה. אלא שהיתה באותו מקום באר אחת, שבגללה התעכבו (שם) ביתר רצון, ואף-על-פי שלא יכלה להספיק להמון⁴ גדול כל כך, הרי היה בה עידוד מעט להם כשנמצאה במקומות הללו; כי שמעו מן התיקרים, שההולכים קדימה אינם מוצאים כלום (לפניהם). ואולם המים⁵ היו מרים ובלתי ראויים לשתייה ולא רק בני אדם אלא גם בהמות-משא לא יכלו לשאת אותם. וכשראה אותם משה ברפיון רוחם ואת חומר הדבר, שאי-אפשר היה להכחישו, שכן רוחו של הצבא לא היה חזק במדה שיעמוד בגבורה בפני דוחק ההכרה, ולא עוד אלא גבורתו הושחתה עוד על-ידי המון ילדים ונשים, שהיו חלשים מהבין לתוכחת מוסר — היה שרוי בדאגות קשות, משום שעשה את צרת כולם לצרתו שלו. כי לא היו רצים אל שום איש אלא אליו והיו מתחננים לפניו, הנשים למען התינוקות והגברים למען הנשים, שישיים לבו אליהם ויתן להם אחיות הצלה איזו שהיא. וכן פנה משה והתפלל לאלהים, שישנה את טעמם הרע של המים, בו היו לקויים אותה שעה, ויהפכם לראויים לשתייה, ואלהים נעתר לו ועשה עמו את החסד. אז לקח משה קצה של כפיס-עץ, שהיה מוטל לרגליו, ובקעה, ועשה את החתך לארכו של העץ וזרקו אל הבאר והוכיח לעברים, ששמע אלהים לתפלותיו והבטיח להפוך להם את המים לכאלה, שהם מתארים להם, אם יעשו את המצווה לא מתוך היסוסים אלא ברצון. וכששאלו מה עליהם לעשות, שהמים ייטבו⁶, צווה לאנשים בשנות הבגרות לעמוד סביב (הבאר) ולשאוב והבטיחם, שלאחר שישאבו את רובם, יהיו
- שמות ט"ו, כ"ג
- שמות ט"ו, כ"ד
- שמות ט"ו, כ"ה

המים הנשארים ראויים לשתייה. והללו עמדו ועמלו; ולאחר שהולקו המים בלי הרף ונוקו, נעשו סוף סוף ראויים לשתייה.^{6א}

9 ג. משם הלכו ובאו לאלים.⁷ מרחוק נראה המקום כטוב, כי היה נטוע תמרים, ואילו שמות ט"ו, כ"ו מקרוב נוכחו, שרע הוא: כי לא מצאו יותר משבעים תמרים, שהיו גדלים בקושי 10 וזוחלים על הארץ מחמת חוסר מים, שכן היה המקום כולו מקום חול. כי גם המעינות, שנמצאו (שם) במספר שנים־עשר, לא הקירו נוזלים במדה מספיקה להשקאתם:⁸ מאין יכולת למים לפרוץ ולעלות לא יצאו אלא טפות מועטות. ואף האנשים, שעמדו וחפרו בחול,⁹ לא נתקלו במאומה, ואפילו העלו טפות־מה 11 בידיהם מצאו, שאין בהן כל תועלת, משום שהיו דלוחות. וכן היו העצים דלים מלשאת פרי מחוסר זרז ועידוד לכך, הבא מן המים. והיו (האנשים) מאשימים את המנהיג וצועקים אליו ואמרו, שבגללו סובלים ומתנסים הם בתלאה ובמסה זו. אותו יום היה יום השלושים¹⁰ להיותם בדרך (וכבר) אכלו כל מה שהביאו אתם.¹¹ 12 וכשלא מצאו שום דבר עוד, התיאשו בכלל מחייהם. ומתוך שהיו חושבים על צרת השעה ונמנעו מלזכור מה שניתן להם מאת אלהים ובחסידותו ובתבונתו של משה, כעסו על המנהיג ויצאו לרגמו כמי שהוא האשם ביותר באסונם שהיו נתונים בו באותו רגע.^{11א}

13 ד. ובאותה שעה, שהיה ההמון רוגש ומתמרמר עליו כל כך, עמד משה בוטח באלהים, בדעתו בלבבו את דאגתו לעמו. ובא אליהם (ועמד) בתוכם, כשהם צועקים והאבנים בידיהם, והתחיל לשכך את כעסם, שכן היה משפיע חן בנוכחותו והיה מקובל מאוד 14 על ההמונים במשא־ומתן אתם. וביקשם, שלא ישכחו, בהיותם שקועים בתוך פגעי השעה, את הטובות מלפני כן, ולא ירחיקו מלבם בגלל קשיי הרגע את (זכר) חסדי אלהים והמתנות הגדולות והנפלאות, שזכו להן. גם בצרתם זו עליהם לצפות לישועה 15 מידי אלהים והשגחתו, שכן נראה הדבר, שאלהים מנסה את אומץ רוחם ומרגילם בפורענויות הללו (כדי לראות), מה כוחם ובאיזו מדה חי בקרבם זכר המעשים, שנעשו בעבר, אם אינם נושאים לבם אליהם במצוקת שעה זו. בזיון זה, שהם בזים לאלהים ולהחלטה, אשר לפיה יצאו ממצרים, מנהג זה, שהם נוהגים בו, בעבד אלהים, וזאת לאחר שלא רימה אותם בשום דבר שדיבר אליהם וצוום לעשותו במצות אלהים — (כל אלה) משמשים ראיה נגדם, שאין הם מוכשרים לא לסבול ולא לזכור 17 את הטובות, שזכו בהן. והוא עמד ומנה (לפניהם) הכל, כיצד נשמדו המצרים, שהשתדלו להחזיק בהם נגד רצונו של אלהים; ובאיזה אופן הפכו (מימי) אותו היאור עצמו (לזרם של) דם ובלתי־ראויים לשתייה למצרים ויפיים לכך ומתוקים להם; והיך הלכו בדרך חדשה בתוך הים; שנסוגו לפניהם¹² מרחק רב ביותר, ונצלו 18 בה, ואילו את אויביהם ראו (מוטלים) מתים (לפניהם); היך זימן להם אלהים

- אפילו כלי-זין בשפע, כשהיו חסרים אותם. ועמד ומנה את המקרים האחרים שקרו, כשדימו, כי הגיעו עד האבדון ואלהים הצילם בדרך לא צפויה כרוב יכלתו. אל 19 יתיאשו איפוא גם עכשיו מהשגחתו, אלא יחכו בלי רוגז וישקלו בדעתם, שהעזרה לא תתממה, אפילו לא תבוא מיד ולא תבוא לפני שיתנסו באיזה קושי, ועליהם לחשוב, שלא מתוך זלזול מאחר אלהים, אלא כדי לנסות את אומץ רוחם ואת תשוקתם לחרות, וכדי לדעת, „אם אמיצים אתם לסבול למענה בזמן מן הזמנים חוסר מזון ולחץ מים או מעדיפים אתם להיות עבדים כאותן הבהמות, הנוזנות על-ידי בעליהן בשפע בשל עבודתן בשבילם”^{12א}. והוסיף שאין הוא חושש לחייו הוא, משום שלא 21 יסבול רע לכשימות בלא עוון בידו, כשם שהוא חושש להם, שלי יָאֵאוּ כבועטים באלהים בגלל האבנים, שרוגמים אותו בהן.
- ומשה הרגיע (את רוחם) ועצר ברצונם לרגמו והביאם לידי חרטה על מה שזממו לעשות. ומשום שחשב, שלא בלי טעם אלא מתוך אונס תקפה אותם התרגשות זו, החליט בדעתו, שיש לעמוד בתפלה ובתחנונים לפני אלהים. ועלה על מצפה אחד 22 וביקש מאת אלהים הצלה לעם ופדות מעניו, כי רק בו ולא באחר ישועתו. וביקש, 23 שיסלח לעם את מעשיו שאמר לעשות עכשיו מאונס, משום שדרכו של מין האדם בכך להיות נרגן ואוהב להאשים (אחרים) באסונותיו. ואלהים הודיע לו, שידאג וימציא להם את המקור¹³ שהם משתוקקים לו. כיון ששמע משה את הדבר הזה מפי אלהים 24 (חזר) וירד אל העם. ראוהו אלה שמח על הבטחותיו של אלהים וכאונם הפך לרוח ששון. והוא עמד בתוכם ואמר שבא להביא להם פדות מצרת השעה מאת אלהים. וכעבור זמן קצר עף והגיע המון שלווים (מין עוף, שמפרץ ערב מרבה לגדלו יותר מכל מין אחר) לאחר שעבר מרחק (רב) מעל לים וירד אל (מחנה) העברים מחמת עיפות ממעופו, כמרכן מחמת רחפו קרוב יותר לארץ מעופות אחרים. והעברים אספו אותם כמזון שזימן להם אלהים ושברו את רעבונם. ומשה עמד והודה לאלהים על עזרתו, שהחיש להם ואפילו למעלה מהבטחתו.
- ומיד לאחר מתן ראשון זה של מזון הוריד להם אלהים מתן שני: כי כשהרים משה את ידיו לתפלה ירד טל ודבק בידיו¹⁴, הוא שיער, שגם זה נשלח להם למזון מאת אלהים, וטעם ושמת. וההמון לא ידע וחסב, שירד שלג, ולא בא זה אלא מחמת תקופת השנה^{14א}. ומשה ביאר להם, שהטל היורד מן השמים אינו שלג, כפי שהם סבורים, אלא הוא בא להצלתם ולמחיתם; ישעמו ממנו ויאמינו כי כך הוא. והללו עשו כמעשה המנהיג ונהנו מן המאכל. כי היה דומה לדבש במתיקותו ובטעמו הטוב וכבושם הקרוי בְּדִלְיוֹן¹⁵, הנותן ריח טוב, וגדלו היה כזרע גד. והם אספו אותו בשקידה רבה והיתה הפקודה לכל איש לאסוף באופן שוה עשרון¹⁶ ליום — מדה 29 (מסוימת) היא — מן המאכל, שלא יחסרוהו ולא תמנע הלקיחה מהחלשים מחמת

25 שמות ט"ז, י"א י"ג

26 שמות ט"ז, י"ד-ל"ו

- 30 כוחם של החזקים, שיקחו לעצמם יותר בשעת האוסף. ואמנם, אלה שאספו יתר על המדה המצווה, לא זכו בשום יתרון, אלא בעמל. כי לא מצאו יותר מעשרון, ומזה שנשאר ליום המחרת לא הפיקו תועלת כל עיקר, משום שנשחת עלידי תולעים וטעמו הפך מר: כל כך אלהי ונפלא היה המאכל. והוא משענם¹⁷ של תושבי הארץ הזאת, החסרים מזונות אחרים, ועוד כיום מרווה את כל המקום שהוא גשם דומה לזה, ששלח אלהים אז, כדי להחיות (את העברים) ולעשות חסד עם משה¹⁸. והעברים קוראים למאכל זה מן, כי בלשוננו „מן” היא מלת־שאלה, השואלת „מה זאת”¹⁹.
- והללו הוסיפו איפוא לשמוח במה שנשלח להם מן השמים. המאכל הזה היה מזונם ארבעים שנה, כל אותו הזמן שהיו במדבר.
- 33 וכשהלכו משם ובאו לרפידים, סבלו עיניים עד אפיסת כוחותיהם מחמת הצמא. כי בימים קודם לכן עוד פגעו במעינות מועטים, ואילו עכשיו מצאו את הארץ צחיחה כולה והיו בכל רע. ושוב נתמלאו כעס על משה. והלה התחמק לשעה קלה מפני השתערות ההמון ועמד בתחנונים לפני אלהים וביקשו, שיתן לעם משקה, כשם שנתן להם מאכל בשעת מחסורם, כי באין משקה בטלה גם התודה על המזון. ואלהים לא דחה את המתנה לזמן רב, אלא הבטיח למשה להמציא מעין ושפע־מים ממקום שאין מצפים להם. וצוהו להכות במטהו את הסלע, שראו שם עומד לפניהם, ולקחת ממנו בשפע את המתנה הדרושה להם. כי אלהים דואג גם לכך, שהמשקה יבוא להם ללא עמל ועבודה. ומשה קיבל תשובה זו מאת אלהים ובא אל העם, שעמד מחכה ומביט אליו: כי כבר ראוהו יורד מן המצפה. וכשבא אמר, שאלהים יגאלם גם מן הצרה הזאת, אף הואיל להמציא להם הצלה, שלא קוו לה; והוסיף, שזרם מים יזרום למענם מן הסלע. וכשנבהלו הללו לשמועה, שמא יהיו מוכרחים לעמוד ולהכות את הסלע בשעה שהם עיפים מצמא ומדרך, הפהו משה במטהו והוא נבקע ומים רבים וזכים מאוד פרצו ממנו. המאורע הנפלא הטיל בהם תמהון וצמאונם נרוה למראה המים בלבד. והם שתו את הנוזל, שנראה להם נעים ומתוק (ומכיל) כל מה שיכול להיות במתן, הבא מאת אלהים. והתפלאו על משה, שנכבד ככה בעיני אלהים, והקריבו לאלהים קרבנות־תודה על דאגתו להם. ומסופר בספר, המזכיר בבית המקדש, שאלהים הגיד למשה מראש, כי עתידים המים לצאת מן הסלע באופן זה²⁰.
- 34 ז. שמות י"ז, א"ו, י"ז
- 35 ז. א. שמות י"ז, ח'
- 36 ב. א. שמות י"ז, ח'
- 37 א. א. שמות י"ז, ח'
- 38 ב. א. שמות י"ז, ח'
- 39 א. א. שמות י"ז, ח'
- 40 א. א. שמות י"ז, ח'

- רעה עליהם. „לא טוב הדבר לנהוג בהם זלזול, אלא מן הבטחון והחכמה הוא
 להשמידם ולהיפרע מהם על בריחתם אל המדבר²¹ ועל מעשי תעלוליהם בו, בטרם
 יעצמו ויתעשרו ויקדשו עלינו מלחמה במצאם להם עידוד באפס מעשנו נגדם, ולא
 בשעה שישמו ידם על ערינו ועל רכושנו. המנסים להשבית את כוח אויביהם
 בראשיתו חכמים הם מן הבאים למנוע את גידולו של הכוח, לאחר שהתקדם. כי
 דומה, שאלה האחרונים עוינים אותו על יתרון עצמו, ואילו הראשונים אינם נותנים
 לו כלל מקום להתגדר בו נגדם.“ דברים אלה שלחו בידי שליחים לשכניהם וביניהם
 לבין עצמם והחליטו לצאת למלחמה²² לקראת העברים.
- החלטות אלה של יושבי הארץ הביאו את משה, שלא ציפה כלל למעשי איבה,
 במבוכה ובחרדה. וכשיצאו כבר האויבים והיה הכרח לקדם את פני הסכנה, היה
 מחנה העברים נתון באנדרלמוסיה קשה, שכן היו שרויים בחוסר כל ומלחמה להם
 באנשים, המצויידים יפה בכל. וכן פתח משה בדברי תנחומים ועורר אותם להתחזק
 ולבטוח בפסק דינו של אלהים, אשר בכוחו הגיעו לחרות והתגברו על אלה, שאסרו
 עליהם מלחמה בגלל חירותם זו. עליהם להנחת, שצבאם הם הוא גדול ואין לו צורך
 בשום דבר, לא בכלי-זין ולא בכסף ולא במזון ולא בשאר הדברים, בהם בוטחים
 בעליהם בצאתם למלחמה²³. יחשבו נא, שכל אלה כלולים להם בבריתם עם אלהים,
 ואילו צבא האויבים קטן הוא ובלתי מזוין וחלש, ואין זה רצונו של אלהים, היודע
 את טיב הצבא הזה, שהם ינוצחו על-ידי שכאלה²⁴. מנסיונותיהם הרבים, העולים
 במוראותיהם על מלחמה, יודעים הם, מה טיבו של אלהים כמושיע, שכן (כל) מלחמה
 אינה אלא מלחמה בבני אדם, ואילו המצוקות, שהיו נתונים בהן, הם רעב וצמא
 והרים וים מאין דרך לברוח, ועל (כל) אלה התגברו בחסד אלהים. ומשה עוררם
 להראות בשעה זו התלהבות יתרה, שכן נצחונם על האויב הוא שיביא להם שפע
 של כל דבר.
- בדברים כאלה עודד משה את העם וכינס את ראשי השבטים וראשי הגדודים, כל
 אחד לחוד וכולם בציבור, וביקש מהצעירים לציית לזקנים ומן הזקנים לשמוע בקול
 שר-הצבא. ורוח האנשים גאה נוכח הסכנה והיו נכונים לקדם את פני הרעה בתקותם
 להשתחרר סוף סוף מצרותיהם, ודרשו מאת משה לנהוג אותם מיד לקראת האויב
 ולא לשהות (עוד), שכן כל דחיה מפיגה²⁵ את התלהבותם. ומשה בחר מתוך העם
 את אנשי-המלחמה והציב בראשם את יהושע בן נון²⁶ משבט אפרים, איש אמיץ
 ביותר וגבור לגשוא כל עמל, מצוין בכשרון מחשבה ודיבור, עובד אלהים ביראה
 רבה^{26א}, מדה שלמדה ממשה, ומכובד על העברים. ומשה העמיד מסביב למים פלוגה
 קטנה של מזוינים לשם שמירתם בשביל הילדים והנשים והמחנה כולו^{26ב}. כל הלילה
 בילו בהכנות ותיקנו כל כלי-הזין המקולקלים מתוך צייתנות לשרי הצבא, כדי

- לצאת לקרב לכשיצום משה. ומשה היה ער כל הלילה ולימד את יהושע. כיצד לערוך את מחנהו. עם עלות השחר עורר שוב את יהושע להראות בשעת הפעולה כאיש שאינו מבייש את התקוות שתולים בו²⁷, ולזכות על־ידי הנהלת המלחמה לתהלת אנשי צבאו על פעולותיו. וכן התרה בכל אחד מחשובי העברים והלהיב את העם כולו, שכבר היה מזוין. ולאחר שעודד והכין באופן זה את הצבא בדברים ובמעשים עלה על ההר והפקיד את המחנה בידי אלהים ויהושע.
7. והאויבים התנגשו והגיעו לידי מלחמת־ידיים. והיו נלחמים בהתלהבות ובקריאות עידוד איש אל חברו^{27א}. והנה כל זמן²⁸ (שעמד) משה וידיו מורמות היו העברים מכריעים את העמלקים. כשנלאה אפוא ממתוח את ידיו^{28א} (וכל פעם שהורידן היתה ידם של בני עמו על התחחונה), צוה את אהרן אחיו ואת בעלה של מרים אחותו. שמו חזר²⁹, לעמוד לשני צדדיו ולתמוך את ידיו ולמנוע את רפינון על־ידי עזרתם זו³⁰. והאנשים עשו כן והעברים ניצחו את העמלקים נצחון גמור, והיו משמידים אותם כולם, אילולא בא הלילה ועצר את ההרג. נצחון זה³¹, שנחלו אבותינו, היה יפה ביותר ובעתו הנכונה. כי התגברו על מתנפליהם והטילו פחד על העמים היושבים מסביב, אף השיגו בעמלם נכסים גדולים ונהדרים בתפשם את מחנה האויב, וכך בעושר גדול (לצרכי) הצבור (ולצרכי) היחידים. בעוד אשר קודם לכן היו חסרים אפילו את המזון ההכרחי. הקרב המוצלח הזה³² שימש עילה לטובות לא רק לאותה שעה בלבד, אלא גם לעתיד לבוא. כי הכניעו לא רק את גופם, אלא גם את רוחם³³ של מתנפליהם ונעשו נוראים לכל השכנים מסביב אחרי מפלתם של אלו, וגם צברו להם עושר גדול ורב³⁴. כי נלקח כסף וזהב רב במחנה וגם כלי־נחושת לשימוש אכילה והמון גדול של מטבעות (טבועות) בשתי המתכות ומיני אריגים וקישוטים לכלי־זין ושאר כלי שירות וציוד השייכים לאלה, וכן שלל של בהמות־משא שונות ומה שנוהג לילך אחרי מחנות יוצאות לדרך. והעברים נתמלאו רוח גאווה בשל אומץ־לבם ושאיפתם לגבורה היתה רבה³⁵ והיו שוקדים ועמלים מתוך אמונה, שיש להשיג הכל במאמצים (נכונים). זה היה סופו של קרב זה.
- ה. למחרת פשט משה את השלל מעל פגרי האויבים ואסף את הנשק של הנמלטים, וחילק פרסים לאלה שהצטיינו בגבורתם. והפליג בשבחו של שר־הצבא יהושע, שהצבא כולו העיד על מעשיו. מן העברים לא מת איש (במלחמה), בעוד אשר חללי האויב רבו כל כך, שאי־אפשר היה לקבוע (מספרם). ומשה הקריב קרבנות־תודה ובנה מזבח וקרא לאלהים „ד' נצחני"³⁶ וניבא, שהעמלקים כולם יאבדו ולא ישאר מהם איש לדורות יבואו, על כי יצאו למלחמה על העברים (בהיותם) בארץ מדבר והם עיפים ויגעים. (אחר כך) ערך משה משתאות לצבא. כזאת היתה המלחמה הראשונה, שנלחמו (העברים) עם קמיהם אחרי יציאתם מצרים. ולאחר

שמות י"ז,
י"א י"ג

שמות
י"ז, ט"ו; י"ד

- שחגגו את חג הנצחון הניח משה לעברים ימים מספר אחרי הקרב והוליכם ערוכים במערכה ולהם עתה גדוד גדול של מזוינים. והלך לאט לאט קדימה והגיע מקץ שלושה חדשים ליציאת מצרים אל הר סיני, שבו, כפי שסיפרנו לעיל, זכה למראה (אלהים) בסנה ולשאר המראות.
- 62 שמות י"ט, א' ולרעואל, חותנו של משה, נודעה הצלחתו והוא יצא לקראתו וקיבל אותו ואת צפורה ואת בניהם בשמחה³⁷. ומשה (אף הוא) שמח על בוא חותנו והקריב קרבנות ושימח את העם^{37א} בקרבת (אותו) הסנה, שלא שלטה בו שלהבת האש. והעם למשפחותיו³⁸ לקח חלק בשמחה, ואהרן ובני לויתו יחד עם רעואל שרו שירים לאלהים, כְּלָמֵי שגרים להצלחתם והביא להם חירות, וקילסו את המנהיג, ש(בכוח) גבורתו עבר הכל כשורה. ורעואל פיזר שבחים רבים לעם על (רגשי) התודה, (שרחש) למשה, ולמשה (הביע) את תמהונו עליו ועל אומץ־לבו בהצלחת ידידי נפשו.
- 66 ד. א. למחרת ראה רעואל את משה והוא מטופל בעיניו רבים, שכן הוא דן את דינם של כל דורשיו; כי הכל היו באים אליו, בחשבם להשיג דין־צדק, אם רק הוא יהיה הבורר ביניהם. וגם אלה שלא זכו בדינם, ראו את הפסדם לדבר קל בחשבם, שלא נתיסרו בו מחמת עושי, אלא בהתאם לצדק. אותה שעה נהג רעואל בשקט, משום שלא רצה להפריע לאלה, שרצו להשתמש בצדקתו של המנהיג. אולם כשפסק השאון, לקחו הצדה והתיחד עמו והורה לו כדת מה לעשות. ויעץ לו להניח לאחרים את העמל הכרוך בדברים הקטנים והוא עצמו ידאג לדברים הגדולים ולטובת (כל) העדה. כי אפשר למצוא גם עברים אחרים המסוגלים לשפוט (משפט צדק), אולם אין איש אחר, שיכול לדאוג לשלומם של רבבות (אדם) רבות כל כך, אלא אם כן נולד משה. והוסיף ואמר: „ומשום שמבין אתה את גבורתך ומה שפעלת לגאולת העם בהיותך עזר לאלהים, תן פקודה שתתנהל הבוררות במשפטים גם בידי אנשים אחרים, ואתה תוסיף לשים לבך³⁹ לעבודת אלהים בלבד ולחפש עצות, שתוכל לחלץ בהן את העם ממצוקת השעה. ואם לעצתי תשמע בעניני בני אדם, תפקוד בקפדנות את הצבא ותבחר ותמנה שרים עליהם לרבבותיהם, ואחר לאלפיהם, ואחר תוסיף ותחלקם לחמש מאות, ושוב למאה, ושוב לחמשים, (ותשים עליהם שרים, שיסדרום ויחלקום לפלוגות של שלושים ועשרים ועשרה)⁴⁰, ויעמוד בראש (כל אחד) מאלה (החלקים) איש אחד, שיקבל את תארו ממספר האנשים, שיהיה מופקד עליהם. והאנשים שישפטו אותם בריביהם, (צריכים) להחשב בעיני העם כולו לאנשים טובים וצדיקים. ואם יהיה ענין חשוב יותר, יעבירוהו לשם הכרעה לאנשים בעלי משרה גבוהה יותר. ואם הקושי שבענין ימנע גם מהם ידיעה (נכונה), ישלחו את הדבר אליך. וכך יושגו שני דברים: העברים יזכו לדין־צדק ואתה תכוון את רוחך לאלהים, אולי תצליח להטות חסדו לעם⁴¹ במדה יתרה.

- 73 ב. שמות י"ח, כ"ד
כזאת יעץ רעואל, ומשה קיבל בשמחה את עצתו ועשה לפי הוראתו ולא העלים את (זכותו) בהמצאת הדרך ולא תבעה לעצמו, אלא פירסם בעם את זה, שהמציאה.
- 74 גם בספריו כתב על רעואל כעל מי שהמציא את הסדר המתואר, משום שחשב, שנאה להעיד עדות אמת על (כל) זכות, אף כי היה זוכה לתהלה בעתיד ביחסו לעצמו דברים, שהומצאו על-ידי אחרים. גם מכאן אפשר איפוא ללמוד על מדותיו המצוינות של משה⁴². אך על אלה יודמן לנו עוד לדבר בחלקים אחרים של חיבורנו. ומשה כינס את העם והודיע, שהולך הוא אל הר סיני להודמן עם אלהים וישוב אליהם, לאחר שיקבל ממנו דבר תושיה⁴³, וציום להעתיק את אהליהם לקרבת ההר ולהעדיף את כבוד שכנותו של אלהים. באמרו זאת עלה על הר סיני, הגבוה שבהרים במקומות ההם, שלא רק שאי-אפשר להם לבני אדם לעלות עליו מפני גדלו ומפני שיפוע התהומות (ש'לרגליו), אלא גם לראותו (קשה) בלי ליגע את העין, ובפרט שנורא הוא ואין להתקרב אליו בגלל הסיפור על שהותו של אלהים בו. והעברים העתיקו את אהליהם לפי מצותו של משה ותפשו את תחתיות ההר ודעתם היתה רוממה עליהם (בתקומתם), שישוב משה מאת אלהים ויבשרם בשורות טובות⁴⁴. שהכין את לבם לקראתן. והיו מחכים למנהיג⁴⁵ תוך רוח חגיגית והתקדשו בכלל והיו נמנעים גם מלבוא אל נשיהם שלשה ימים, כפי שציום משה, וקראו לאלהים להטות לו חסד בשעה שיודמן עמו וליתן לו מתנה, שיחיו בה חיים טובים. והיו סועדים סעודותיהם ביתר רווחה ועודים תכשיטיהם הנהדרים; הם ונשיהם וילדיהם.
- 75 ה. א.
שני ימים בילו איפוא בשמחה וביום השלישי, לפני צאת השמש, עלה⁴⁶ ענן מעל למחנה העברים כולו, (מראה) שלא ראו כמותו לפני כן, והקיף את (כל) המקום, בו תקעו אהליהם. ובעוד שאר השמים כולם בהירים (התחילו) נושבות רוחות חזקות והביאו גשם זעף וברקים הטילו אימה על הרואים והרעמים המתגלגלים הודיעו על בוא אלהים, שנענה לבקשותיו של משה. על הדברים האלה יכול כל אחד מקוראי בעתיד לחשוב כאוות נפשו⁴⁷; אולם אני מוכרח לספר את הדברים כמו שכתוב בכתב-הקודש. והמראות והרעש, שהגיע לאזניהם של העברים, החריד אותם מאוד, משום שלא היו רגילים לכך, והספור המהלך על דבר ההר, שאלהים שוכן בו ממש, הבהיל ביותר את מחשבותיהם. והם נסוגו ברוגז לאהליהם והיו סבורים, שמשא מת בחמתו של אלהים וציפו לגורל דומה גם לעצמם.
- 76 שמות י"ט, ב' וגו' השוה שמות י"ט, י"ז
77
78 השוה שמות י"ט, י"ד וגו'
- 79 ב. שמות י"ט, ט"ז
ובעוד הם שרויים בכך הופיע משה (ופניו) קורנות ודעתו רוממה עליו. מראהו בלבד הסיר מהם את הפחד ועורר בהם תקוות טובות יותר לעתיד; ועם בואו של משה שקט האויר וטהר מהסופות, (שהתחוללו בו) שעה קלה לפני כן. אחרי כן כינס משה את העם, כדי להשמיעו את דבר אלהים אליו⁴⁸. וכשהתכנסו עמד על מקום גבוה אחד, שיוכלו הכל לשמעו, ואמר: „העברים, כמקודם קיבל אותי אלהים בחסד
- 80
81
82
83 ג.
84

ההשמיעני את (התנאים) לחיי אושר לכם ואת סדר החוקה בשבילכם; והנה הוא
 85 בא בכבודו ובעצמו למחנכם. למען שמו ולמען פעולותיו שכבר פעל למעננו,
 אל תנהגו איפוא זלזול בדברי, משום שתביטו אלי המדבר ומשום שלשונו של בן-
 אדם היא המדברת אליכם. לאחר שתשימו לב לחשיבות הדברים, תבינו גם את
 86 גדלו של מי שהגה אותם ולא ראה לעצמו פחיתות-כבוד לאמרם לי לטובתכם. כי
 לא משה בן עמרם ויוכבד⁴⁶, אלא מי שהכריח בגללכם את הנילוס לשטוף בשטף
 דם והכניע את רהבם של המצרים בפורענויות שונות; מי שנתן לכם דרך בים וגרם
 בשעת מחסורכם שירד מזון מן השמים בשבילכם; מי שהזרים לכם מים מסלע
 בשעת צמאכם; מי שעל-ידו נעשה אדם שותף בתבואות האדמה והים; מי שהציל
 87 את נח מן המבול, ומי שעזר לאברהם אבינו הנע ונד להאחו בארץ; מי שבהבטחתו⁴⁷
 נולד יצחק להוריו הזקנים; מי שקישט את יעקב במדותיהם הטובות של שנים-עשר
 בנים ושם את יוסף לשליט על חילם של המצרים — הוא הנותן לכם בחסדו את
 88 הדברים האלה בידי, שהנני פרשן להם. יהי כבודם עליכם ויהיו יקרים לכם מילדיכם
 ומנשיכם. אם תלכו אחריהם תראו חיים של אושר ותיהנו מארץ פוריה ומים ללא
 סערות (ומדורות של) בנים, שיוולדו בדרך הטבע, ויהיה פחדכם על אויביכם. כי
 ראיתי את פני אלהים ושמעתי (קולו), קול אלמות: עד כדי כך דואג הוא לגזענו
 ולקיומו (לנצח)⁴⁷.

ובדברו דברים אלה קירב את העם יחד עם הילדים, שישמעו את אלהים מדבר
 אליהם את אשר עליהם לעשות ושלא יבולע לערך הדברים בגלל לשונו של בשר-
 89 דם, שתמסרהו להם בקול רפה למען ידעוהו. ושמעו כולם קול, שבא ממרום אל כולם,
 90 באופן שלא הלך לאבוד אף דיבר אחד מהדיברות^{47א}, שהשאירם משה כתובים על
 שני לוחות. אסור לנו לאמרם במפורש מלה במלה⁴⁸; רק את תכנם נודיע:

וכן מלמדנו הדיבר הראשון, שאחד הוא אלהים ואותו בלבד חייבים לעבוד. והשני
 91 מצווה, שלא לעשות כל תמונה של בעל-חיים ולהשתחוות לה, והשלישי, שלא להשבע
 בשם אלהים על דבר רע. הרביעי מצווה לשמור את השבתות ולשבות (בהן) מכל
 92 מלאכה, והחמישי לכבד את ההורים, הששי להשמר מרצח והשביעי שלא לנאוף.
 השמיני מצווה, שלא לגנוב, והתשיעי, שלא לענות עדות שקר. והעשירי מצווה, שלא
 לחמוד שום דבר של איש אחר.

ולאחר ששמע העם מפי אלהים בכבודו ובעצמו מה (שכבר) דיבר משה, שמח על
 93 הדברים ונפוץ (לאהליו מקום) האסיפה. ובמים שלאחר כך היו באים אל אהל
 של משה ומבקשים ממנו לשים לפנייהם גם חוקים (אחרים) מאת אלהים⁴⁹. ומשה
 94 שם את החוקים (לפניהם) והורה להם את הדרך, בה עליהם לנהוג בעתיד בכל
 שמות כ"א,
 א"כ"ג, י"ט

מערכות החיים. את אלה אזכיר בשעתם. ואולם את רוב החוקים אכתוב על ספר אחר וארצה עליהם במיוחד.

- 95 ז. שמות כ"ד.
י"ח: השוה
שמות ל"ב, א'
- 96
- 97
- 98
- 99 ח. שמות
ל"ב, ט"ז
- 100 שמות
כ"ה, ח"ט'
- 101 שמות
ל"א, י"ח; ל"ב
ט"ז-ט"ז
- 102 ז. א.
שמות כ"ה,
ג"ז; ל"ה,
ה"ט'
- 103
- 104
- וכך היו פני הענינים בשעה שעלה משה שוב על הר סיני, לאחר הודעה מוקדמת (שמסר) לעברים (על כך). והם ראוהו בשעת עליתו. וכשעבר זמן (רב) — כי בילה ארבעים יום בריחוק מקום מהם — תקף אותם פחד, שמא קרהו דבר. ושום צרה מן הצרות שפגעו בהם לא העציבה אותם כמו המחשבה, שמשה מת. והיו האנשים מדיינים זה עם זה: אלה אמרו, שהיה לטרף לחיות רעות ומת — דעה זו הובעה ביחוד על-ידי שונאיו של משה — ואלה אמרו, שלקחו אלהים⁵⁰. ואילו הנבונים, שדעתם לא נחה משתי השמועות גם יחד וחשבו שיתכן, כי בשר ודם יהיה לטרף חיות וימות, ושמסתבר, שמשה ילקח אל אלהים מחמת צדקתו הטבועה בו, ושמרו על-ידי שקול דעת זה על שקט רוחם. אולם בחשבם, שמא נתיתמו ממנהיג ומפְּרנס, שלא יוכלו למצוא כדוגמתו, היו מתעצבים מאוד כל הזמן, וכשם שהתקוה לבשורה טובה על אודות האיש לא הרשתה להם לחשוש (לו), כך לא יכלו גם שלא להתעצב ולספור. ולא העזו להסיע את המחנה, משום שמשה צוה אותם להשאר במקום.
- וכבר עברו ארבעים יום וארבעים לילה⁵¹. (אך אז) הופיע משה, שלא טעם (כל הזמן) שום מאכל מהמאכלים המקובלים בין בני האדם⁵². וכשהופיע נתמלא המחנה שמחה. והוא סיפר על השגחתו של אלהים עליהם ואמר, שבימים אלה הרצה אלהים לפניו על הדרך, בה יחיו ויהיו מאושרים. והוסיף ואמר, שרצונו של אלהים הוא, שיעשו לו משכן, שירד אליו לכשיבוא אליהם, ושנקחהו אתנו בעברנו מקום למקום ולא נהיה זקוקים עוד לעליה על הר סיני, אלא שהוא בכבודו ובעצמו יבוא למשכן ויהיה שרוי בו בשעת תפלותינו. והמשכן יעשה לפי המדות והכלים שהראה בכבודו ובעצמו. ואתם תשקדו על המפעל". ובדברו דברים אלה הראה להם שני לוחות ועליהם כתובים עשרת הדיברות, חמשה על כל אחד, והכתב כתב ידו של אלהים^{52a}. והללו שמחו על מה שראו ושמעו מפי המנהיג ולא הניחו מהוכיח את התלהבותם בכל כוחם, והביאו כסף וזהב ונחושת ועצים מהמין המשובח ביותר ושאינם עלולים ללקות ברקבון⁵³, ושערות עזים ועורות של צאן, מהם טבולים בצבע של תכלת, מהם של שני. ולחלק מהם היה זוהר של ארגמן, ואחרים היו של צבע לבן. והביאו אריגי צמר צבועים בצבעים האמורים, ואריגי פוץ שטבועות בהם אבנים (טובות), המשמשות תכשיטים יקרים לבריות, כשהן משובצות בזהב, ושפע של בשמים. כי מן החומר הזה בנה משה את המשכן, שלא היה נבדל במאומה מבית מקדש מטולטל ונווד (יחד עם העם). לאחר שנאספו איפוא החפצים האלה בהתלהבותו ובנדיבות לבו של כל איש ואיש, שנתנו גם למעלה מיכלתם, הציב משה במצות אלהים בראש

- העבודות אדריכלים, שהיה גם הקהל בוחר בהם, אילו היה הדבר נתון לרשותו. ואלה הם שמותיהם — כי הם כתובים בכתבי הקודש: בצלאל בן אורי משבט יהודה, בן ⁵⁴ מרים אחות המנהיג, ואהליאב ⁵⁵ בן אחיסמך ⁵⁶ משבט דן. והקהל התנדב בהתלהבות כזאת למלאכה, עד שעצר משה (את ההתנדבות) בהכרזו, שמספיקים אלה שישנם ^{56a}. כי כך אמרו לו האומנים, והם נגשו איפוא לבנין המשכן. ומשה לימדם, לפי הוראותיו של אלהים, כל דבר על מדות המשכן ושטחו, ואילו כלים, העתידים לשמש לקרבנות, צריך הוא להכיל. וגם הנשים היו מתחרות בעשית בגדי הכהונה ושאר הדברים, שלהם זקוקה היתה המלאכה לשם נזי ועבודת־אלהים.
- וכשהיה הכל מוכן, הזהב והכסף והנחושת והאריגים, הכריז משה על חג ועל קרבנות (שיביא) כל אחד כמיטב יכולתו, והקים את המשכן, ומדד תחלה חצרי חמשים אמה רחבה ומאה אמה ארכה. והקים עמודי נחושת, חמש אמות גבהם, עשרים מכל צד גדול יותר ועשרה ברוחב בצד האחורי. אל כל אחד מהעמודים היו טבעות מצומדות. חשוקי העמודים היו של כסף ואדניהם, המצופים זהב והדומים לחודיהם התחתונים ⁵⁷ של כידונים, של נחושת ותקועים בתוך האדמה. אל הטבעות היו מחוברים חבלים, שהיו קשורים בקצם אל ווים של נחושת, אמה ארכם, תקועים באדמה ליד כל עמוד. עליהם היה מוטל להבטיח את המשכן מכל זעזוע על־ידי כוחם של הרוחות. יריעה ⁵⁸ של בוך, מגוונת ביותר ^{58a}, היתה עוטפת ויורדת על העמודים כולם, החל מחשוק העמוד ועד האדן, ומסתרחת בסרח עודף וחוסמת את המקום כולו סביב במדה שנדמה היה, שאין בינו לבין כותל ולא כלום. וכך היו שלושת הצדדים של תחום (החצר) ⁵⁹, ואילו מצד הרביעי, זה שארכו היה חמשים אמה והיה פני הבנין כולו, נפתחו עשרים אמה כעין שערים והועמדו בהם שני עמודים מזה ומזה לשם חקוי „פילונים” ^{59a}.
- כל אלה היו מצופים כסף, מלבד האדנים, שהיו נחושת. מכל צד של הפילון עמדו שלושה עמודים, שהיו משולבים בתוך המזוזות, ותקועים היטב. בהם היה תלוי ויורד מסך של בוך, שהיה עוטפם סביב. ולפני השער היה מסך באורך של עשרים אמה ובגובה של חמש אמות עשוי ארגמן ושני, עם תכלת ובוץ, והוא מקושט בציורים רבים ושונים, תוך מתאורי צורות של חיות. בתוך השער עמד כיור של נחושת על פן של אותה מתכת. ממנו יכלו הכהנים לרחוק את ידיהם ולזרוק מים על רגליהם. באופן זה היה מסודר התחום הגדור של החצר ^{59b}.
- ואת האוהל הקים באמצע (החצר) ופניו כלפי מזרח, כדי שישלח השמש בעלותו את קרניו תחלה אליו ^{59c}. ארכו של זה נמשך עד שלושים אמה, ואילו רחבו היה עשר אמות. אחד הקירות פנה דרומה, השני צפונה, והמערב היה מאחרי המשכן. גבהו של זה חייב היה להגיע לגדלו של הרוחב. בכל אחד משני הצדדים היו עשרים קרשים ⁶⁰ של עץ מעובדים בצורה מרובעת. רחבם אמה וחצי ועבים ארבע אצבעות. והיו מצופים ליחות של זהב מכל צד, מבית ומחוץ ⁶¹. ולכל קרש שתי יתדות יוצאות

שמות ל"א,
105 ב"ר

שמות
106 ל"ה, כ"א-כ"ט

107

108 ב.
שמות כ"ו,
ט"י-ט"ט

109

110

111

שמות
113 כ"ו, ט"ז

שמות
114 ל', י"ד-כ"א

115

שמות כ"ו,
ט"ר-ל'

116

שמות ל"ו,
כ"ל-ד'

117

- 118 כלפי שני אדנים; אלה היו של כסף, ולכל אחד משניהם פתח קטן, שהיה קולט את היתד. ואילו קרשיו של הקיר, שפנה למערב, היו ששה. והיו כולם מתאימים זה אל זה בדיוק כזה, שכשנסגרו התיאומים נדמה היה, כאילו הפך צירופם את הקרשים לקיר אחד של זהב מחוץ ומבית: כי מספר הקרשים היה מתאים (לאורך הצד), והגיע לעשרים מצד האורך, כל אחד אמה וחצי רחבו⁶² ועוביו שליש הזרת, באופן שמילאו את שלושים האמה. ובקיר האחורי — סך הכל של ששת הקרשים יחד הוא תשע אמות — נקבעו⁶³ שני קרשים אחרים, שנגזרו מאמה (לשנים) ושמו אותם בזוויות וסידרום באופן דומה לקרשים הגדולים יותר. ולכל הקרשים טבעות של זהב, מודבקות לצד חוץ ומהודקות בשרשים כביכול, וכלן מקבילות אחת לחברתה בהיקפן בשורה אחת⁶⁴. דרך הטבעות הללו עברו מוטות מכוסים זהב, כל אחד בגודל של חמש אמות, ושימשו חיבור לקרשים. כי כל מוט היה נכנס בחברו בקצהו⁶⁴ דרך סליל בצורת שבלול קטן, מעשה ידי אמן. ולאורך הקיר האחורי היה מוט אחד, שהיה עובר דרך כל הקרשים כולם ושנכנסו בו מן הצד המוטות האחרונים של כל אחד משני הקירות הארוכים יותר. המוטות האלה הודקו על-ידי ברגים⁶⁵, בהנדווג החלק הזכור לחלק הנקוב. כל זה חיזק את האהל, שלא יטולטל לא על-ידי רוחות ולא מסבה אחרת, וכוונת הדבר היתה לשמור על כך, שלא יהא המשכן זע, אלא שרוי במנוחה רבה.
- 122 7. בפנים חילק את אורך האהל לשלושה חלקים והקים ארבעה עמודים במרחק מדוד של עשר אמות מן הקצה, עשויים באופן דומה לאחרים ומונחים על אדנים דומים וברוח קטן אחד מחברו⁶⁶. המקום שמלפנים לעמודים היה לפני ולפנים ההיכל ושאר האהל היה מותר לכהנים. החלוקה הזאת של האהל פירושה היה באמת חקוי של הטבע כולו⁶⁶: כי החלק השלישי של האהל שבין ארבעת העמודים, שלא היתה להם לכהנים כניסה אליו, נשאר פתוח לאלהים בדומה לשמים, ואילו עשרים האמה נמסרו לרשותם של הכהנים בלבד, כשם שהארץ והים נתונים לבני אדם להתהלך בהם. ובפני האהל, מקום שם היו נכנסים, העמידו עמודי זהב במספר חמשה, קבועים על אדני נחושת. ופרשו על האהל אריגי בוך, בהם נתמזגו צבעים של ארגמן, תכלת ושני. האריג הראשון גדלו היה עשר אמות מכל צד ופרשוהו על העמודים, שחילקו את המקדש ותחמו את התחום שלפני ולפנים ההיכל, והוא שעשה את החלק הזה לאינו נראה לאיש. המקדש כולו היה נקרא קודש, ואילו החלק, שהפניסה בו היתה אסורה ושמצא מלפנים לארבעת העמודים, היה קרוי קודש הקדשים⁶⁷. השטית הזה מקושט היה יפה^{67a} בפרחים שונים, הצומחים מן האדמה, וארוג בכל שאר הדברים היכולים לשמש קשוט, חוץ מצורת בעלי חיים. והיה מרבד שני, דומה לזה בגדלו ובאריגתו ובצבעו, והיה עוטף את חמשת העמודים שבכניסה.

שמות
כ"ו, כ"ב

שמות
כ"ו, ל"ז
שמות כ"ו, ל"א

שמות
כ"ו, ל"ג
שמות
כ"ו, ל"ז
ל"ז, ל"ז

- בקצה כל עמוד נאחו בטבעת: וירד מראש העמוד עד אמצעו; השאר היה
 פתוח ומשמש כניסה לכהנים. שהיו מתכופפים ונכנסים מתחת: למעלה מזה היה
 128 מכסה־כד בגודל שוה. שהיה נמשך בחבלים לשני הצדדים; הטבעות היו משמשות
 את האריג ואת החבל. שאפשר יהיה לפרוש את המסך, לקפלו ולהעמידו בקרן זוית,
 129 שלא יהא מפריע את הראיה, ובפרט בימים חשובים. ואילו בשאר הימים, וביחוד
 בשעה שהיה שלג (באור), היה האריג הפרוש משמש מחסה לשיטח המגוון. מכאן
 נשאר המנהג גם לאחר שבנינו את בית המקדש, שהיו פורשים מסך דומה על
 פני הכניסה. עשרה שטיחים אחרים, ארבע אמות רחבם ועשרים ושמונה ארכם,
 130 שקרסים של זהב להם לשם זיווג החלקים הנקובים והזכורים, נתחברו באופן שדומה
 היה, כאילו חטיבה אחת הם⁶⁸. אחר־כך פרשו אותם על המקדש. עד שכיסו את
 השטח שמלמעלה ואת הקירות הנצבים משני הצדדים ומאחור עד לרווח של אמה
 מן האדמה. שטיחים אחרים, שוים ברחבם ומרובים מהם במספרם באחד ועולים
 131 בהרבה בארכם — כי היו בני שלושים אמה — ארוגים משערות ומעובדים עבוד
 עדין בדומה לאריגי צמר, היו יורדים ומגיעים עד הקרקע והיו נראים על־יד הדלת
 ככרכוב וכפרוזדור⁶⁹: לשם כך השתמשו בשיטח האחד־עשר. עליהם הונחו שטיחים
 132 אחרים עשויים עור, ששימשו מחסה ועזר לאריגים (בימי) שרב ובשעת גשם. תהיה
 רבה היתה קופצת על המסתכלים מרחוק, כי דומה היה, שאין האריגים שונים כלל
 בצבעם מהצבעים המצויים בשמים. והשטיחים, שהיו עשויים משערות ומעורות, היו
 133 יורדים כמו כן על המסך שעל־יד השערים, לשם מניעת החום וזעף הגשמים. באופן
 זה נתקע המשכן.
- ונעשתה גם תבה (לכבוד) אלהים מעצים: חזקים, שמטבעם אין הרקבון יכול
 134 לשלוט בהם. היא הנקראת בלשוננו ארון. וכזה היה בנינה: ארכה חמש זרתות
 135 ורחבה ועמקה כל אחד שלש זרתות. וכולה צופתה זהב מבית ומחוץ, עד שכוסה⁷⁰
 העץ. והיה לה מכסה מחובר אליה ביתדות של זהב באופן נפלא ושוה מכל צד,
 136 ולא נתקלקל התיאום בשום חלק על־ידי בליטות. לכל אחת מהצלעות הארוכות
 יותר היו מהודקות שתי טבעות זהב, שהיו חודרות בכל עביו של העץ ובתוכן
 החובים בדים מוזהבים מכל אחת משתי הצלעות, באופן שאפשר היה להסיע את
 הארון בשעת הצורך. כי לא היו מסייעים אותו בבהמות־משא אלא הכהנים היו נושאים
 אותו. על כפורת הארון היו שתי דמויות, שהעברים קוראים להן כרובים⁷¹. אלה
 137 הם יצורים בעלי־כנף, שאינם דומים בצורתם לשום יצור מאלה, שנראו לעין
 אדם: משה אומר, שראם בצורת גלופים על כסא אלהים⁷². בארון הזה הניח את
 שני הלוחות, שנכתבו עליהם עשרת הדברות, חמשה על כל אחד ושנים וחצי על
 138 כל צד⁷², והניח את הארון בהיכל פנימה.

שמות
כ"ו. א'

ה.
שמות
כ"ה, י"כ"ב
ל"ו, א"ט'

- והוא שם שולחן במקדש, דומה לשולחנות שבדלפי⁷³, ארכו שתי אמות, רחבו אמה וגבהו שלש זרתות. והיו לשולחן הזה רגלים עשויות כאמנות שלמה בחלקיהן מן האמצע עד למטה, דומות לאלה, שהדורניים מחברים למטותיהם⁷⁴; ואילו בחלק העליון שהגיע עד השולחן היו מרובעות בעיבודן. השולחן היה שקוע מכל צד, (כלומר) שטחו השקע כדי טפח⁷⁵, וסביב החלק העליון והתחתון של גוף השולחן התפתלה מסגרת, גם כאן היתה געוזה טבעת בכל אחת מן הרגלים, לא רחוק מהכפורת; בהן נכנסו בדים של זהב, שהיו של עץ מבפנים ואי אפשר היה להוציאם⁷⁶. כי המקום ברגלים, שבו היו מהודקות הטבעות, היה שקערורי, וגם הטבעות לא היו חטיבה אחת, אלא לפני שנצטרפו לעיגול גסתיימו בחודים בקצותיהן, מהם נכנס אחד בחלק הבולט של השולחן ואחד ברגל: בבדים אלה היו נושאים את השולחן בדרכים. הוא הושם במקדש כשפניו לצד צפון, לא רחוק מקודש הקדשים⁷⁶, ועליו היו מניחים שתיים-עשרה חלות מצות — שש שש מקבילות אלה לאלה — משני עשרונים⁷⁷ קמח סולת (המדה הזאת של העברים מכילה שבע קוטלות אטיו⁷⁸). על החלות היו שמים שני מזרקות זהב⁷⁹ מלאים לבונה; ומקץ שבעה ימים, ביום הקרוי בפינו שבת (כי בשם זה קוראים אנו ליום השביעי) היו מביאים (ומניחים) חלות אחרות. את הסכה, שגרמה להמצאת מנהג זה, נבאר בחבור אחר.
- ולפני השולחן, בקרבת הקיר הפונה דרומה, עמדה מנורה, שהותכה מזהב טהור; והיתה (כולה) מקשה ומשקלה מאה מנה (העברים קוראים לאלה ככר⁸⁰, ותרגומו בלשון ההלניים הוא טֶלֶנְטוֹן). המנורה היתה עשויה כפתורים, פרחים, רמונים וגביעים קטנים, בסך הכל שבעים; מחלקים אלה הצטרפה כשהיא עולה מירך אחת, ומורכבת חלקים כמספר המיחוס למזלות ולשמש⁸¹. תוצאותיה היו שבעה ראשים, שהיו מקבילים ומסודרים בשורה (אחת), והיו שמים בהם שבעה נרות, נר בכל אחד, מתוך חקוי למספר המזלות. הנרות הביטו לצד מזרח-דרום, משום שהמנורה היתה עומדת⁸² באלכסון.
- כפי שאמרתי לעיל, עמד (באמצע) בין המנורה והשולחן בפנים מזבח הקטורת של עץ ממין לא ידקב זה, שממנו נעשו גם הכלים הקודמים, אלא שהיה נתון בפח מוצק של מתכת. רחבו של כל צד היה אמה, ואילו גבהו היה כפלים. עליו נמצא מכבר של זהב ולו זר עגול בכל קרן זוית⁸³, גם זה של זהב, גם כאן היו טבעות ובדים מהודקים, שהיו הכהנים נושאים בהם את המזבח בדרכים. ולפני המשכן הוקם מזבח-נחושת; גם זה של עץ מבפנים, מדותיו חמש אמות מכל צד וגבהו שלש אמות, מקושט באופן דומה בזהב, מעובד בפחים של נחושת ומכברו דומה לרשת. והאדמה היתה מקבלת את האש, שהיתה נופלת מהמכבר, משום שלא

ו. 139
שמות כ"ה;
כ"ג-ל';
שמות ל"ו,
י"ט

140

141

142

ויקרא כ"ד,
ה"ט

143

ז. 144
שמות כ"ה,
ל"א-ל"ט

145

146

ח. 147
שמות ל',
א"ד

148

149

שמות כ"ו,
א"ח

- 150 היה בסיס מתחת למזבח כולו. מול המזבח⁸⁴ היו שמים כדי היין וספלים-עם מחתות ומזרקות. אלה ושאר הכלים שנעשו לעבודת הקודש כולם היו של זהב^{84א}. כזה היה המשכן וכליו בו.
- 151 נעשו בגדים לכהנים, גם להדיוטים כולם, הנקראים כְּהֻנָּיָא⁸⁵, ביחוד לכהן הגדול, המכונה „אַרְבָּאֲרִכִּים“, פירוש כהן גדול⁸⁶. לבושם של ההדיוטים היה כזה⁸⁷. משקרב הכהן⁸⁸ לעבודת הקודש, לאחר שהתקדש בטהרה^{88א} המצווה על-פי התורה, היה לובש בראשונה מה שנקרא מכנסים⁸⁹: מלה זו פירושה חגורה שהיא אזור עשוי בוץ משזר, שעוֹטֵף את הערוה סביב ושנכנסות בו הרגלים כבמכנס־רכיבה. גזורים הם עד לאמצע הגוף ומעלה וסופם מגיע עד לירכיים ונהדקים סביבן הדק היטב.
- 153 על אלה היה לובש בגד של בד ארוג אריגה כפולה⁹⁰ של בוץ והוא נקרא כתונת, פירוש בגד של כתונה; כי „לינון“ נקרא אצלנו כתון⁹¹. הבגד הזה הוא כתונת, שמגעת עד הקרסולים ועוטפת את הגוף סביב ושרווליה ארוכים ומהודקים מסביב לזרועות. חוגרים אותה על החזה וקושרים חגורה סביבה קצת למעלה מבית־השחי^{91א}, שרחבה עד לארבע אצבעות בערך, טווייה טוית תשבץ⁹² ודומה לעורו של נחש. בתוך החגורה היו טוויים פרחים צבעוניים, עשויים שני וארגמן ותכלת ובוץ, ואילו השתי היה של בוץ בלבד. ראשית החגירה היתה על החזה; ולאחר שסבבה שוב את הגוף, נקשרה החגורה ונמצאה תלויה בחלקה הגדול עד הקרסוליים, כל זמן שהכהן לא היה עושה כל עבודה, משום שהנוי שבו מתגלה על-ידי כך לעיני המסתכלים⁹³. ואולם בשעה שצריך היה למהר ולעסוק בקרבנות ולשרת היה מפשיל את החגורה על כתפו השמאלית, שלא תפריע לו בתנועתה בעבודה. משה קרא לה אבנט⁹⁴, ואילו אנו למדנו מהבבליים לקרוא לו המין⁹⁵: כי כך הוא נקרא אצלם. הכתונת הזאת אינה מקופלת בשום מקום, אולם יש לה פתח רחב בצוואר והיא נקשרת בשתי הכתפיים בחוטים, התלויים בשולי הכתונת מצד החזה והגב. זו נקראת משבצת⁹⁶.
- 157 על ראשו היה הכהן חובש כובע בלי חוד, שלא היה מכסה את הראש כולו אלא קצת יותר מהחלק האמצעי. הוא נקרא מצנפת⁹⁷ ועיבודו כזה, שדומה הוא לכתר עשוי עניבה עבה של בד; והיו כורכים ותופרים אותה תכופות. ושוב היתה המצנפת עטופה צעיף של סינדון⁹⁸, שהיה יורד מלמעלה עד המצח ומכסה את התפרים של העניבה ואת הכיעור שבהם, עד שהיתה הגולגולת כולה חלקה. המצנפת היתה מתאימה בדיוק, באופן שלא היתה צונחת בשעה שהיה הכהן עוסק בעבודת הקודש. בזה תיארונו את טיב לבושם של הכהנים ההדיוטים.
- 159 יכהן הגדול היה מתקשט בכל מה שנאמר לעיל, בלי החסיר דבר מזה שהזכרנו.

- ועל כל זה היה לובש כתונת עשויה תכלת, שגם היא היתה מגיעה לרגלים (בלשוננו היא נקראת מעיל)⁹⁹, והיה קושר אותה באבנט עשוי צבעונין כאבנט הקודם¹⁰⁰, שמות כ"ח, ל"א-ל"ד
- 160 אלא שנתווסף עוד זהב באריג. בשוליים למטה היו תפורים ותלויים גדילים, שלפי צבעם דומים היו¹⁰¹ לרמונים, ופעמונים של זהב, (ערוכים) מתוך דאגה יתרה ליופי, כלומר¹⁰² רמון קטן תלוי ויורד בין שני פעמונים ופעמון קטן בין שני רמונים.
- 161 הכתונת הזאת לא היתה משתי חתיכות תפורות בכתפים ובצד, אלא היתה גלימה ארוגה אחת גדולה מאוד, ופתח הצוואר בה לא היה פתוח לרוחב אלא לאורך, מצד החזה ובגב באמצע, ואליו היתה תפורה שפה, כדי להסתיר את הכעור שבגזירה. וכן היה¹⁰³ גם פתח לכתונת במקומות שעוברות הידים.
- 162 על אלה לובש הכהן הגדול, כבגד שלישי, מה שנקרא אפוד, בדומה ל"אפומיס" ההלינית¹⁰⁴, ונעשה באופן כזה: הוא נארג באורך של אמה (מאריגי) צבעונים שונים ומזהב ומניח באמצעיתו את החזה מגולה^{104a}; מקושט הוא בשרוולים ועשוי בכל צורתו ככתונת, ובמקום הגלאי^{104a} של הבגד ישנה חתיכה בגודל של זרת, פירוש
- 163 מקושטת בזהב ובאותם הצבעים, שנמצאים באפוד. זו נקראת חושן^{104b}, פירוש המלה בלשון ההלנים, "לוגיון"¹⁰⁵, והוא ממלא בדיוק מה שחסר על החזה באריג האפוד והוא מחובר בטבעות של זהב, הנמצאות בכל אחת מזוויותיו, אל טבעות דומות הצמודות לאפוד, ובפתיל של תכלת, שהיו משחילים אותו בטבעות לקשרן אלן באלו, וכדי שלא יהא המקום באמצע שבין הטבעות רופף, עמדו והמציאו
- 164 בשבילו רקמה של חוטי תכלת, והיו רוכסות את האפוד אל הכתפים שתי אבני שוהם, בעלות קצה של זהב מופנה כלפי הכתפים מזה ומזה; כדי לשמש חיזוק לסיכות, והיו כתובים באבנים האלה בלשוננו ובאותיות הנהוגות בארצנו שמותיהם של בני יעקב, ששה ששה על כל אחת משתי האבנים, והגדולים בשנים על הכתף הימנית. גם בחושן היו שתיים-עשרה אבנים יוצאות מן הכלל בגדלן וביפין, שאין
- 167 הבריות יכולים לרכשן כתכשיט מחמת מחירן המופלג. האבנים האלה נרצפו איפוא בתוך האריג, שלוש אבנים בשורה ערוכות בארבע מערכות, ושובצו בתוך זהב, שחוטיו המפותלים נרקמו אל תוך האריג; טעמה של עבודה זו היא, שהאבנים לא
- 168 תישמטנה. השלישיה הראשונה היתה: שוהם¹⁰⁶, פטדה¹⁰⁷ וברקת¹⁰⁸; השניה הכילה: נופך¹⁰⁹, יהלום¹¹⁰ וספיר¹¹¹; השלישית מתחילה בלשם¹¹², אחריו באה אחלמה¹¹³, והשלישית היתה שבו¹¹⁴, שהיא התשיעית בכל המערכת; האבן הראשונה שבטור הרביעי היתה תרשיש¹¹⁵, אחריה שוהם¹¹⁶ ואחריו זו ישפה¹¹⁷,
- 169 שהיא האבן האחרונה¹¹⁸. ככולן פותחו אותיותיהם של שמות בני יעקב, שהננו חושבים אותם לאבות השבטים, וכל אחת מהאבנים נתכבדה בשם לפי הסדר, שבו נולד כל אחד מהם, ומשום שהטבעות כשהן לעצמן היו רפות מנשוא את כובד
- ה. שמות כ"ח, ו"ל"י
- שמות כ"ח, ט"י"ב
- שמות כ"ח, ט"ז"כ"א

האֲבָנִים, עשו שתי טבעות אחרות גדולות יותר, שִׁנְכַּנְסוּ בְּתוֹךְ הָאֲרִיג בַּפֶּאת הַחוּשָׁן, במקום שנגע בצוואר, כדי שתקבלנה בְּרֵאשׁ הַכְּתָפִים שֶׁרִשְׂרָאוֹת מַעֲשֵׂה חֶרֶשׁ, מחוברות וקשורות לעבותות קְלוּעוֹת מִזֶּהָב, שֶׁקֶצֶן נִכְנַס בְּכוּוֹן הַפּוֹךְ בִּטְבַעַת, שהיתה בולטת מהפאה האחורית של האפוד¹¹⁹. וזה היה נותן בטחון לחושן, שלא יוח אנה ואנה. 171 אל החושן היתה תפורה חגורה, דומה בצבעיה לאלה שהזכרתי לעיל וארוגה זהב¹²⁰; היא סוכבה את הגוף ונקשרה במקום התפר ונשארה תלויה ויורדת¹²¹. הציציות שבשתי קצוות החגורה נקלטו בתוך קופסאות של זהב, שקלטו את כולן.

172 ואשר לכובעו (של הכהן הגדול) הרי היה לו, ראשית, כובע עשוי באופן דומה לכוֹבְעִים של כל הכהנים (ההדיוטים), וממעל לו היה תפור אליו כובע אחר, של רקם תכלת¹²², שהיה מוקף זר של זהב ועשוי שלשה טורים. עליו צץ (ועלה) גביע של זהב, המזכיר את (דמות) הצמח הקרוי אצלנו שְׁכֵרֹנָא¹²³ ואצל ההלנינים, הבקיאים באוסף^{123א} שרשים, „פול החזיר“¹²⁴. ולמי שראה את הצמח ולא למד 173 לדעת את שמו ואת טבעו או למי, שאם כי הוא יודע את השם לא יכיר בצמח אילו ראה אותו, הריני לבאר את הענין: יש צמח, המגיע לעתים תכופות לגיבּה שלמעלה 174 משלש זרתות ושָׂרְשׁוֹ דומה לשירש הלפת¹²⁵ (כי יתכן לְהַשׁוּוֹתוֹ אֵלָיו ללא חשש של טעות) ועליו דומים לשל אורה¹²⁶. ואולם מתוך שלוחותיו מצמיח הוא גביע, הדבק בגבעול והוא מוקף קליפה המתקלפת מעצמה, כשמתחיל הגביע ליהפך לפרי. הגביע גדלו כפרק של האצבע הקטנה ודומה בצורתו לכד. והנני לתאר גם זאת לשאינם יודעים: לְכַשְׁנַחְתוֹךְ כְּדוֹר (מדומה) לשנים¹²⁷, הרי הגביע שליד השורש 175 הוא הפלח התחתון והוא גדל (ועולה) מהשורש בצורה עגולה. אחר־כך מתכנס הוא לאט התכנסות שקערורית נאה ומתרחב שוב בנחת כלפי השפה והוא משונן בדומה לטבור הרמון. לגביע דבוק בדיוק מכסה בצורת חצי כדור, חרוט אם¹²⁸ 176 אפשר לאמר, וממעל לו ישנן השנים, שאמרתי עליהן שהן צומחות באופן דומה לשני רמון; הללו מלאות קוצים ומסתיימות בסוף בדרבן חד מאוד. תחת¹²⁹ 177 המכסה שומר הצמח את הפרי, הממלא את הגביע כולו והדומה לזרע של צמח הברזל¹³⁰, ואילו הפרח, שהוא מוציא, אפשר לדמותו לעלה הרחב של הפרג. לפי 178 צמח זה נעשה הכתר, שהיה מגיע מערפו (של הכהן הגדול) עד לשתי רקותיו. ואילו ה„אַפְיָאֲלִים“¹³¹ (יורשה לנו לקרוא בשם זה לגביע) אינה מכסה את המצח. מקום שם ישנו ציץ־הזהב, בו חרות שם אלהים באותיות־קודש¹³². כאלה הם בגדי־הפאר של הכהן הגדול.

שמות כ"ח,
ל"ו־ל"ז; ל"ט,
ל"ל"א

179 אפשר לתהות על השנאה הכבושה, שהשתרשה בבריות נגדנו, על שום שמתאבים ז.
180 אנו כביכול את האלהים, שהאחרים בחרו להם לעבדם. כי מי שיחשוב על הקמת המשכן ויראה את בגדו של הכהן ואת הכלים, שאנו משתמשים בהם בשעת עבודת

- הקודש, ימצא, שמחוקקנו היה איש אלהים ושלחנם הננו שומעים אך דברי גידופים, שמגדפים אותנו שאר בני האדם. ומי שירצה להביט ללא משוא-פנים ובתבונה, ימצא, שכל דבר מאלה נעשה לשם חיקוי של העולם כולו ובמתכונתו¹³³. כי בזה שחילק את האוהל בן שלושים האמה לשלושה חלקים ומסר לרשותם של הכהנים ההדיוטים שני חלקים, כמקום של חולין ופתוח לכל, הרי ציין את הארץ ואת הים, שכן הללו פתוחים למעבר לכל הבריות. ואילו את החלק השלישי תחם לאלהים לבדו, שכן גם השמים אינם פתוחים לבני האדם לעלות שמה. ובזה שהניח על השולחן שתיים-עשרה החלות ציין (המחוקק) את השנה, שמחולקת היא למספר זה של חדשים. ובשעה שעשה את המנורה מורכבת שבעים חלקים, הרי רמז לעשרת המדורות של המזלות¹³⁴, ובשבעת הקנים שממעל לה (רמז) לתנועת המזלות, משום שכך הוא מספרם¹³⁵. והשטיחים הטויים מארבעה מינים מציינים את טבעם של היסודות. כי נראה, שהבוץ מציין את הארץ, שכן ממנה צומחת הפשתה, והארגמן מציין את הים, שכן הוא מאדים מדמם של הדגים; בתכלת היה¹³⁶ ברצונו לציין את האויר, ואילו האודם יכול להיות ראייה לאש. וגם כותנתו של הכהן הגדול, שהיא של בד, מציינת את האדמה, ואילו התכלת מסמנת את כפת השמים, אף מזכירה היא ברמוניה את הברקים ואת הרעמים בצלצול פעמוניה. והבגד העליון¹³⁷ מציין את הטבע בכללו, שנעשה בהחלטתו של אלהים מארבעה יסודות; ומה שהיה גם משור זהב, הרי היה בו, לדעתי, משום כוונה לאור החודר לכל מקום¹³⁸. את החושן, שהוא אמצע הבגד העליון, שם כנגד הארץ, שגם זו נמצאת בטבור (העולם) ממש, ואילו בחגורה שהיה חגור סביב הוא מציין את האוקינוס, שגם הוא מקיף הכל. וגם את השמש והירח מראה כל אחת משתי אבני השוהם, שרכסו את בגדו של הכהן הגדול¹³⁹. ומי שירצה לחשוב את שתיים-עשרה האבנים לחדשים או למספר זה של הכוכבים, שקוראים לו ההלינים עיגול הזודיאקוס¹⁴⁰, הרי לא יטעה ביחס למחשבתו של המחוקק. וגם המצנפת העשויה תכלת מעידה, לדעתי, על השמים. כי באופן אחר אי-אפשר שהיו שמים עליה את שם האלהים שהיה מתנוסס מעל לנזר, שגם הוא היה של זהב, בגלל הזוהר, שהוא המשמח ביותר את אלהים. עד כאן אדבר על הדברים האלה, משום שהענינים יתנו לנו לעתים תכופות ובמקומות רבים הזדמנות לספך במעלות רוחו של המחוקק.
- ת. א. 188 ומשנגמרו כל הדברים המתוארים לעיל ומתנות הקודש לא נתקדשו עדיין, נצב אלהים על משה וצוהו ליתן את הכהונה לאהרן אחיו, שחסידותו (וצדקתו) מקנות לו יתרון זכות מאשר לכל (שאר האנשים) לקבל את הכבוד הזה. ומשה כינס את העם והרצה לפנייהם על תום מדותיו ועל חבתו אליהם ועל הסכנות שנשא בגללם, וכשהעידו לו על הדברים-כולם והראו לו את חבתם אליו אמר: „איש ישראל,

181

182

183

184

185

186

187

שמות כ"ח, א';

ויקרא ח'
ב"י"ג

189

- העבודה באה עכשיו לידי גמר על הצד הטוב ביותר בעיני אלהים עצמו והאפשרי ביותר לנו. אלא הואיל ועלינו לקבל את פני אלהים במשכן יש לנו קודם צורך באיש, שיכהן וישמש בקרבנות ובתפלות עלינו. אילו הטילו עלי לחשוב בדברי, 190 אפשר שהייתי חושב את עצמי ראוי לכבוד זה, משום שבני האדם כולם מטבעם אוהבים את עצמם ומשום שיודע אני, שעמלתי הרבה להצלתכם. ועתה החליט אלהים עצמו, שאהרן ראוי לכבוד הזה ¹⁴¹ ובחר בו לכהן, כי יודע הוא, שהוא הצדיק בנו, וכן ילבש הוא את הבגד, שהוא קודש לאלהים, ותהיה לו ההשגחה על המזבחות והאפיטרופסות על הקרבנות, הוא גם יערוך את התפלות עלינו אל אלהים, שישמע 191 אותו ברצון מדאגתו לגזענו ויקבלן, באשר הן באות מאיש, שבחר בעצמו". והדברים מצאו הן בעיני העברים והם הסכימו לבחירתו של אלהים. כי (אמנם) היה אהרן ראוי מכולם לכבוד זה מחמת משפחתו (ורוח) נבואתו ובגלל מדותיו המשובחות של אחיו. אותה שעה היו לו ארבעה בנים: נדב, אביהו, אלעזר ואיתמר ¹⁴².
- ומשה ציוה להשתמש בעודף הדברים, שהוכנו לבנין המשכן, לשם עשית שטיחי 193 מחסה בשביל המשכן גופו ובשביל המנורה ומזבח הקטורת ושאר הכלים, שלא יזוקו בשעת המסע לא מגשם ולא מאבק. ושוב כינס את העם וציוהו להכניס מס של 194 חצי שקל לכל איש. השקל הוא מטבע של העברים וערכו ארבע דרכמות אטיות ¹⁴³. והעם שמע ברצון למה שציוה משה, והיה מספר ¹⁴⁴ המכניסים ששים רבוא וחמשת אלפים וחמש מאות וחמשים. והכסף, שהוכנס ונאסף (בא) מאנשים בני-חורין מבני עשרים עד חמשים והוצא לצרכי המשכן.
- אז קידש משה את המשכן ואת הכהנים וטיהרם באופן כזה: הוא ציוה לכתוש 197 ולהרטיב חמש מאות שקל מור מובחר ¹⁴⁵, ומשקל כזה של קידה ^{145a}, וקינמון וקנה — גם זה מין של בושם ^{145b} — במחצית המשקל של הקודמים, והין שמן זית — מדה הנהוגה במקומנו, המכילה שתי כזאות אטיות ¹⁴⁶ — לבלול ולרקוח ולהכין משחה, מעשה רוקח, נותנת ריח טוב ביותר. ואחר כך לקח את המשחה הזאת ומשח 198 וטיהר את הכהנים גופם ואת המשכן כולו. וכן אסף את הבשמים, שהיו רבים ושונים ומחירים גדול מאוד, באהל על מזבח-הקטורת העשוי זהב. הנני מוותר להרצות על טיבם, שלא לעייף את הקוראים. פעמים ביום, לפני עליית החמה ועם שקיעתה, 199 צריך היה להקטיר קטורת ולקדש שמן ולשמרו בשביל הנרות, ששלושה מהם צריכים לדלוך במשך היום כולו במנורת-הקודש לפני אלהים, ואילו את השאר צריך היה להדליק בערב ¹⁴⁷.
- עתה, לאחר שנגמר הכל, נחשבו בצלאל ואליאב לאומנים החשובים ביותר, כי 200 היו נלהבים להוסיף על המצאות קודמיהם עבודות משלהם טובות יותר, והיו מוכשרים מאוד להגות ולהוציא לפועל יצירות, שלא נודעו לפני כן ^{147a}. אולם בצלאל נחשב

ג. שמות ל', כ"ב-ל"ח

ד.

- 201 למעולה ביותר. בסך הכל עבר עליהם בעבודה זו זמן של שבעה חדשים^{147b}, ובזה נגמרה עליהם השנה הראשונה מאז עזבו את מצרים. בראש השנה השניה בחדש כסנטיקוס לפי המוקדונים וניסן לפי העברים, בראש החדש, קידשו את המשכן וכל הכלים בו, שתארת.
- 202 ה. ואלהים הוכיח, שמתנגג הוא על מעשה העברים, ולא זו בלבד שלא הפך את עבודתם לעבודת שוא במאסו בה¹⁴⁸, אלא התארת ושכן במקדש הזה. וכך היה דרך בואו: השמים היו טהורים ורק מעל למשכן ירדה קדרות ועטפה אותו בענן, 203 לא עבה ביותר ולא עמוק במדה שיכול היה להחשב לענן־חורף, גם לא דק במדה שיכלה העין להבחין בעדו דבר, אלא טל מתוק רעף ממנו והוכיח את הופעתו של אלהים לאלה שרצו והאמינו בכך.
- 204 ו. ולאחר שכיבד משה את הארדיכלים במתנות ראיות לאנשים שביצעו מפעלים כאלה הקריב בחצר המשכן במצות אלהים שור ואיל ושעיר לשם (כפרת) העוונות (ועתיד אני בספרי על הקרבנות לדבר על דרך הקרבת הקרבנות ואוכיח שם, באילו מקרים מצוה התורה [להקריב] קרבנות־עולה ובאילו מהם מרשה היא להשתתף באכילה) והיזה מדם הקרבנות על בגדי אהרן ועליו ועל בניו וטיהרם במי־מעין ובשמן המור, שיהיו קדושים לאלהים. במשך שבעה ימים טיהר איפוא משה באופן זה אותם ואת הבגדים ואת המשכן ואת הכלים בו בשמן הסמים¹⁴⁹, כמה שאמרת, 206 ובדם פרים ואילים, ששחטם אחד מכל מין בכל יום. וביום השמיני הכריז על חג לעם וציום להקריב איש לפי יכלתו. והללו שמעו לדבריו והיו מתחרים ביניהם והשתדלו לעלות אחד על חבירו בקרבנותיהם שהקריבו¹⁵⁰. וכשהיו הקרבנות מונחים על המזבח עלתה ממנו פתאום אש מאליה, שדמתה לאור של ברק, ואכלה בשלהבת לעיניהם כל מה שהיה עליו.
- 208 ז. מהאש הזאת נגרם לאהרן אסון, לכשנתבונן בו מבחינת אדם ואב, אבל הוא התגבר עליו באומץ לב, משום שנפשו היתה מחושלת מפני כל פורענות ומשום שהאמין, 209 שברצון אלהים קרהו הפגע. כי מארבעת בניו שהיו לו, כפי שאמרתי לעיל, נשאן שני הגדולים שבהם, נדב ואביהו¹⁵¹, אל המזבח לא את הקטורת, שצויה משה, אלא זו שהשתמשו בה מקודם, ונשרפו. כי האש קפצה עליהם והתחילה לשרוף את חויהם ופניהם ואיש לא יכול לכבות. וכך מתו. אז צויה משה את אביהם ואת אחיהם לשאת את גוויותיהם¹⁵², לקחתן ולקברן בכבוד גדול מחוץ למחנה. והעם הספידם והתאבל אבל כבד על מותם, שבא באורח לא־צפוי כל כך. רק מאחיהם ומאביהם דרש משה, שלא יתאבלו עליהם, אלא יחשיבו את כבודו של אלהים יותר מאשר את יגונם על אבדנם של אלה. כי אהרן כבר לבש את בגד־הקודש שלו. 211 ומשה דחה כל כבוד, שכפי שראה, מוכן היה העם לחלוק לו, והקדיש את עצמו רק 212 ה.

שמות מ',
ל"ד־ל"ה

שמות כ"ט,
א"ל"ו;
ויקרא ח',
א"ל"ו

ז.
ויקרא י'
א"י

- לעבודת אלהים בלבד. והוא לא הוסיף עוד לעלות על הר סיני, אלא היה נכנס למשכן לשמוע מפי אלהים מענה על כל מה שביקש^{152a}. והיה כהדיוט בלבדו ומתנהג בכל שאר הענינים כאדם פשוט ולא רצה שיהא נראה, כי נבדל הוא במשהו מן העם חוץ מזה בלבד, שיראוהו דואג להם. מלבד זאת כתב את חוקת המדינה ואת החוקים, שיחיו לפיהם וימצאו חן בעיני אלהים ולא יהיו קובלים איש על חברו. את כל אלה תיקן וסידר, כמובן. לפי מאמרו של אלהים. והנני לדבר איפוא על חוקת המדינה ועל החוקים.
- 213 אולם עוד ברצוני להוסיף^{152b} דבר שהחסרתי והנוגע לבגדו של הכהן הגדול. כי משה לא הניח כל מקום למתנבאים (לעשות) מעשי-זדון^{152c}, אילו נמצאו כאלה שהיו משתמשים לרעה בשם-כבודו של אלהים, אלא הפקיד בידי אלהים את ההכרעה להיות נוכח בעבודת הקודש. אם רצונו בכך, או להעדר (ממנה), והתכוון, שיהא דבר זה גלוי (וברור) לא לעברים בלבד אלא גם לנכרים המזדמנים. כי מהאבנים, שאמרתי קודם לכן, שהיה הכהן הגדול נושא על כתפיו — הללו היו אבני שוהם, ולמותר הוא. לדעתי, לציין את טבען, מאחר שידועות הן לכל — היתה האחת מאירה, כל פעם שהיה אלהים מזדמן לעבודת הקודש, זו שהיתה רכוסה על הכתף הימנית, והיה ברק, שלא היה מצוי בה קודם, (מפציע) ויוצא ממנה ונראה לאנשים במרחק רב מאוד. דבר זה בפני עצמו יהיה בודאי לפלא בעיני אנשים, שלא הגו בחכמה לשם הפחתת ערכם של עניני הדת. אולם אספר ענין, שהוא נפלא עוד יותר: כי על-ידי שתיס-עשרה האבנים, שהיה נושא הכהן הגדול על חזהו והיו תפורות בתוך החושן הודיע אלהים לאנשים, העומדים לצאת למלחמה, את הנצחון. כי זוהר כזה היה מבריק מהן עד שיצא הצבא לקרב, שכל העם ידע, שאלהים בא לעזרתו. לפיכך קוראים ההלנים, המכבדים את מנהגינו, משום שאינם יכולים בשום אופן לסתור אותם, לחושן „לוֹגִיִן“. אמנם מאתים שנה לפני שחיברתי את החיבור הזה פסקו החושן ואבן השוהם להאיר, משום שכעס אלהים על עבירת החוקים¹⁵³. על ענין זה נדבר במקום מתאים יותר, והריני חוזר עכשיו אל המשך עניני.
- 214 לאחר שקודש איפוא המשכן וסודרו הענינים הנוגעים לכהנים, חשב העם, שאלהים שכן להם (ויושב). במשכן, וכווננו את לבם לקרבנות ולתשבחות, בחשבם, שכבר הורחק (מהם) כל חשש של פורענות, ובהיותם מלאי אמונה בעתיד הטוב^{153a} הצפוי להם. והביאו מתנות לאלהים לפי שבטיהם, אם בציבור ואם ביחיד. כי נשיאי השבטים התחברו שנים שנים והביאו עגלה ושני פרים. (נמצא), שהיו איפוא שש עגלות, ואלה היו נושאות את המשכן במסעותיו. מלבד אלה הביא כל אחד (מהם) מזרק וקערה וכף^{153b}, זו האחרונה עשרה אדרכמונים שויה ומלאה קטורת. והקערה
- 219 י. 220 במדבר ז', א"פ"ח
- 221

- והמזרק, שהיו של כסף, משקל שתיהן היה מאתים שקל — למזרק לא הוצא אלא שבעים שקל — והיו מלאים קמח חטה כלול בשמן, שמשתמשים בו על המזבח לקרבנות. ועוד הביאו פר ואיל וכבש בן שנה לקרבנות־עולה, ואתם שעיר־עזים לקרבן־חטאת¹⁵⁴. כל אחד הנשיאים הביא בכל יום גם קרבנות אחרים, הנקראים שלמים: שני פרים וחמשה אילים וכבשים בני שנה וגדיים. ככה היו הנשיאים מקריבים במשך שנים־עשר יום, אחד אחד בכל יום.
- ומשה לא היה עולה עוד על הר סיני, אלא היה נכנס למשכן ולומד מפי אלהים את (כל) מצוות־עשה ואת סדר החוקים. ועלתה להם לחוקים האלה, שהם נשגבים משהיו פרי תבונתו של בשר־ודם, שישתמרו לעולם בקפדנות בידי העברים הרואים בהם מתנת אלהים, עד שלא עברו אף על אחד מהם לא בימי שלום מרוב ריוחה ולא בימי מלחמה מאונס. אולם לא אוסיף דבר (כאן) על הענינים האלה, משום שברצוני לחבר חיבור אחר על החוקים.
- עתה אוכיר ענינים אחדים, הנוגעים לטהרות ולקרבנות, מאחר שנודמן לי לדבר על עבודת הקרבנות. כי יש שני מיני קרבנות, אחד שמקריבים אותם יחידים^{154a}, ואחד שמקריב אותו הציבור¹⁵⁵. והקרבתם בשני אופנים: הראשון נשרף כולו ומכאן בא לו השם הזה^{155a}, והשני הוא קרבן־תודה ומקריבים אותו לשם סעודה בשביל המקריבים. אדבר על הקרבן הראשון, איש יחיד^{155b} המקריב קרבן־עולה, וזבח בקר וכבש ועז. אלה (השנים) בני שנה הם, ואילו הבקר הנשחט מותר שיהיה בן שנה ומעלה^{155c}. קרבנות־עולה כולם זכרים הם. לאחר שנשחטו, מרטיבים הכהנים בדמם את המזבח סביב, אחר־כך מנקים ומנחתים אותם וזורים עליהם מלח ושמים אותם על המזבח, המלא כבר גזרי עצים והאש בוערת. ואילו את כרעי הבהמות והקרבים מנקים בקפדנות ומניחים אותם אל שאר החלקים, כדי לשרפם בקדושה. את העורות לוקחים (להם) הכהנים. זהו משפטו של קרבן־עולה¹⁵⁶.
- והמביאים קרבנות תודה חייבים להקריב אותן הבהמות. עליהן להיות תמימות וגדולות מבנות שנה, זכרים או נקבות בלי הבדל¹⁵⁷. לאחר ששחטו את הבהמות מסמקים את המזבח בדמן ומניחים עליו את הכליות ואת הפדר^{157a} ואת כל החלב עם יותרת הכבד ועל אלה את האליה של הכבש. ואילו את החזה ואת שוק־הימין נותנים לכהנים ואוכלים בשמחה יומיים מנתר הבשר והנתור שורפים.
- וכן מקריבים קרבן לכפרת העוונות ומשפטו כמשפט הקרבן המתואר לעיל. ואלה שאין ידם משגת להביא בהמות לקרבנות שלמים, מביאים שתי יונים או תורים שנים, מהם אחד מוקרב עולה לאלהים והאחד ניתן לכהנים לאכילה. ביתר פרוט נדבר על הקרבת בעלי־החיים אלה בחיבורנו על הקרבנות. ומי שבא בשוגג ליד־

במדבר
ז', פ"ט

223

ט. א. 224

225

ויקרא
א', ג"ג

226

ב. 227

ויקרא ג',
א' י"ז

228

ג. 229

ויקרא ה', ו"ד

230

231

- חטא, מביא כבש ועז^{157b} בני אותה שנה¹⁵⁸. והכהן מִזֶּה בדם את המזבח לא כמו קודם לכן אלא את קצות המזבח הבולטים¹⁵⁹. את הכליות ויתר החלב עם יותרת הכבד מניחים על המזבח והכהנים לוקחים את העורות ואת הבשר, כדי לאכלו באותו יום במקדש, משום שאין התורה מתירה להשאירו ליום מחר¹⁶⁰.
- והחוטא במויד ואין לו מי שיוכיחו, מקריב איל לפי מצות התורה. וכן אוכלים הכהנים את בשרו במקדש באותו יום. והנשיאים המכפרים בקרבן על חטאיהם מביאים אותם הקרבנות כמו הדיוטות ונבדלים מהם, שמביאים בהמות זכרים: פר ושעיר^{160a}.
- חוק הוא בקרבנותיהם של יחידים ושל הציבור להביא גם קמח סולת, לכבש מדה של עשרון¹⁶¹ ולאיל שני עשרונים ולפר שלושה. את הקמח שורפים על המזבח בלול בשמן, כי המקריבים מביאים גם שמן, לפר חצי ההין, לאיל שלישית המדה הזאת ולכבש רביעית: וההין הוא מדה עתיקה של העברים והיא שקולה כנגד שתי כואות אֶטִיט¹⁶². והיו מביאים מדה של יין כמדת השמן והיו נוסכים את היין סביב המזבח. ואם הביא מישהו סולת בנדרו בלי שיביא קרבן, היה זורק קומץ ממנה על המזבח כתרומה, והשאר היו הכהנים לוקחים. לאכילה, אם מבושל — משום שהיה בלול בשמן — ואם בצורת חלות לחם. ואם יביא כהן קרבן באיזה שיעור שהוא, מן ההכרח שיהא זה קרבן עולה. התורה אוסרת להקריב בהמה וולד שלה באותו יום ובאותו מקום, ובשום פנים לא לפני שעבר היום השמיני ללידתו של זה. גם קרבנות אחרים (היו) מובאים לשם החלמה ממחלה או מסבות אחרות, (והיו) משתמשים לשם כך במעשה-מאפה יחד עם בהמות. ואסור מן התורה שישאר דבר מאלה ליום המחרת והכהנים היו לוקחים חלקם לעצמם.
- חייבים לפי התורה לשחוט בכל יום מכסף הציבור¹⁶³ כבש בן שנה בעלות היום ובצאתו¹⁶⁴; וביום השביעי, הקרוי שבת, שוחטים ומקריבים באותו אופן שני כבשים^{164a}. ובראש חודש מקריבים קרבנות יום יום ושני פהים ושבעה כבשים בני שנה ואיל ושעיר לכפרת עוונות, שמא נעשו כאלה מחוך שכחה.
- ובחודש השביעי, שקוראים לו המוקדונים והפרביריטיאוס¹⁶⁵, מוסיפים על הקרבנות האמורים פר ואיל ושבעה כבשים ושעיר-עזים לחטאת¹⁶⁶.
- וביום העשירי לאותו החודש לפי מנין הלבנה צמים עד הערב ומקריבים ביום הזה פר ושני אילים ושבעה כבשים ושעיר-עזים לחטאת¹⁶⁷. ומביאים שני שעירי-עזים מוסף-על אלה, שאחד מהם משתלח חי אל המדבר מעבר לגבול, שיהיה לכפרה ולסליחה לקהל כולו על חטאיו¹⁶⁸. ואת השני מוליכים למקום הטהור ביותר בפרוורי העיר ושורפים אותו שם, אותו על עורו, בלי לנקותו כלל¹⁶⁹. ושורפים אתו גם פר, שאינו מובא על-ידי העם אלא שהכהן הגדול מביאו משלו¹⁷⁰, ולאחר שנשחט הפר

- מכניס הכהן הגדול אל המקדש מדמו ומדם שעיר־העזים ומוזה (ממנו) שבע פעמים באצבעו על התקרה וכן על הרצפה, וכמספר הזה אל הקודש ומסביב למזבח הזהב, והשאר מסביב למזבח הגדול¹⁷¹ לאחר שהביאו אל החצר. נוסף על כך (מביאים) את הכרעיים ואת הכליות ואת החלב עם יותרת הכבד^{171a} ושמים על המזבח. והכהן הגדול מביא גם איל קרבן־עולה לאלהים^{171b}.
- ובחמשה־עשר לחדש זה, בשעה שהתקופה פונה ומתקרבת לעונת החורף, מצוה משה להקים סוכות לכל משפחה מתוך דאגה לקור ולשם שמירה מפני (פגעי תקופת) השנה¹⁷². ולכשיזכו (לבוא) אל ארץ אבותיהם¹⁷³ עליהם לעלות אל אותה העיר, שתשמש להם מטרופולין בזכות המקדש, ולחוג חג של שמונה ימים ולהעלות בימים־אלה עולות^{173a} ולהקריב קרבנות־תודה לאלהים ולשאת בידיהם זר¹⁷⁴ של הדס וערבות^{174a} מחובר¹⁷⁵ לכף־תמרים, ופרי עץ־הדר^{173a}. וביום הראשון לימי החג היה קרבן־העולה שלושה־עשר פרים, וכבשים במספר זה נוסף אחד, ושני אילים, ונוסף שעיר־עזים לכפרת העוונות. ובימים הבאים היו מקריבים אותו מספר כבשים ואילים עם השעיר והיו מפחיתים פר אחד ליום, עד שהגיעו לשבעה ביום השמיני (לחג) נמנעים מכל מלאכה ומקריבים לאלהים, כאמור, עגל ואיל ושבעה כבשים ושעיר־עזים לכפרת העוונות. ומנהג אבות הוא בידי העברים לקיים את המצוות האלה בשעה שהם מקימים להם סוכות.
- ובחודש כסנטיקוס הקרוי אצלנו ניסן, והוא ראש השנה¹⁷⁶, ביום ארבעה־עשר למנין הלבנה, בשעה שהחמה עומדת (במזל) איל — באותו חודש שוחררנו משעבוד המצרים — שם לנו משה לחוק להקריב בכל שנה את הקרבן, הקרוי פסח ושהובא על ידינו, כאמור לעיל, כשיצאנו ממצרים. ואכן הננו מביאים אותו לפי בתי אב¹⁷⁷ ואיננו משאירים כלום (מבשר) הקרבנות ליום המחרת. וביום החמשה־עשר, לאחר (חג) הפסח; בא חג המצות ונמשך שבעה ימים, בו אוכלים (אנו) לחם לא־חמץ¹⁷⁸ ומקריבים בכל יום שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים ומעלים את אלה עולה ומוסיפים על כל הקרבנות האלה גם שעיר־עזים, קרבן חטאת, לסעודתם של הכהנים יום יום. וביום השני לחג המצות, הוא יום הששה־עשר, לוקחים מפרי האדמה, שקצרו ועדיין לא נגעו בו, ומתוך מחשבה שמן הצדק הוא לכבד את אלהים תחלה, שממנו בא להם שפע הטובות האלה, מביאים לו את ביכורי השעורים באופן כזה: קולים קומץ¹⁷⁹ שבלים וכותשים ומכשירים^{179a} את השעורים. לסחינה ומביאים עשרון למזבח לאלהים¹⁸⁰ וזורקים חופן אחד ממנו על המזבח ומשאירים את השאר לשימוש הכהנים; ומפאן ולהבא מותר לקצור לציבור וליחיד. ונוסף על ביכורי פרי האדמה מביאים כבש רך קרבן־עולה לאלהים.
- ומקץ השבוע השביעי לאחר (הבאת) הקרבן הזה — אלה הם ארבעים ותשעה

ויקרא י"ד
ט"ז, י"דויקרא י"ח
ט"ז, י"חד. ויקרא כ"ג,
ל"ד מ"גבמדבר כ"ד
ט"ז, י"ב ל"ד

246

247

ה. 248

ויקרא כ"ג, ה"ח
במדבר כ"ה, י"ז כ"ה

249

ויקרא כ"ג, ז"א י"ד

251

ו. 252

- ימים (הקרויים) „שבועות“¹⁸¹ — ביום החמשים, הנקרא בפי העברים „עצרתא“¹⁸² (פירוש המלה „יום החמשים“)¹⁸³, מקריבים לאלהים לחם של קמח חיטה, בן שני עשרונים בלול¹⁸⁴ שאור ושני כבשים לקרבנות. וחוק הוא להקריב לאלהים את אלה¹⁸⁴, אלא שמכינים אותם לכהנים לסעודה ואסור להשאיר מהם כלום ליום הבא¹⁸⁵. ומקריבים שלשה עגלים לעולה ושני אילים וארבעה־עשר כבשים ושני שעירי־עזים לחטאת^{185א}. ואין חג, שאין מעלים בו עולה ושאין מניחים (לעברים) 254 מעמל העבודה, אלא לכל אחד מהם¹⁸⁶ קבועה, על־פי התורה, צורת הקרבן והמנוחה ללא יגיעה; והקרבנות, שהקריבו בהם, היו בצירוף של חגיגות.
- (ועוד ניתן) מכספי הציבור לחם אפוי בלי חמץ, ולוקחים¹⁸⁷ לכך עשרים וארבעה עשרונים, ואופים אותו, מחולק לשתיים שתיים חלות, בערב שבת ומביאים בשבת בבוקר ומניחים אותו על שולחן־הקודש, שש חלות אלה מול אלה. ושתי פניכות־זהב¹⁸⁸ מלאות לבונה שומת עליהן. והן נשארות (במקומן) עד השבת הבאה, ואז מובאות אחרות תחתן ואלה ניתנות לכהנים לאכילה והלבונה נקטרת באש־הקודש, שבה שורפים את כל קרבנות־העולה, ומניחים לבונה אחרת במקום ההיא על החלות¹⁸⁹. והכהן מקריב מכספו הוא פעמיים ביום.^{189א} קמח בלול בשמן שנתקשה באפייה קצרה; והקמח עשרוֹן אחד, ממנו הוא שם באש את החצי בבוקר ואת החצי השני בערב. את הדיבור על אלה נרחיב עוד ביתר פירוט. ולפי שעה דומני, שאמרתי די על הענינים האלה.
- ומשה הבדיל את שבט לוי מקהל העם להיותו שבט קדוש וטיהרו במי־מעין לא־אכזב ובקרבנות, שמקריבים לפי התורה לאלהים בשעות כאלה. והוא מסר ללויים את המשכן ואת כלי־הקודש ואת שאר הדברים, שנעשו לשם מחסה המשכן, למען ישרתו בקודש בהדרכת הכהנים. כי כבר הוקדש המקדש לאלהים.
- ואשר לבעלי חיים הבדיל משה בין כל מין המותר באכילה לבין זה האסור איסור גמור^{189ב}. על (כל) אלה נדבר בכל מקום, שתהיה לנו הזדמנות בספר זה להרצות על הענין ונוסיף את הסיבות, שהניעו אותו לצוותנו על אכילת חלק מהן ולהטיל עלינו להימנע מן האחרות. בכל אופן אסר כל שימוש בדם לשם מזון, משום שחשבו לנשמה ורוח, אף אסר אכילת בשר בהמה, שמתה מעצמה, וציוו להימנע מהיותרת¹⁹⁰ והחלב של העז ושל הכבש ושל הפר.
- והוא גרש מן העיר את אלה, שגופם נגוע בצרעת ואת הזבים, והבדיל עד ליום השביעי את הנשים, שבאו להן, לפי טבען, ימי הפרשתן, (ורק) אחר־כך התיר להן לגור יחד עם אחרים כטהורות. כמו כן מותר מן התורה לאלה שטיפלו במת לגור עם אחרים כעבור מספר זה של ימים, ומן התורה הוא, שמי שנעצר בטומאתו למעלה ממספר זה של ימים, יקריב שני כבשים, שאחד מהם צריכים לשרפו ואחד
- 255 ויקרא כ"ד, ה"ט'
256 ויקרא כ"ד, ה"ט'
257 ויקרא ו', י"ג-כ"ז
258 יא, א. במדבר ב', ה"י
259 ב.
260 ויקרא י"ז, י"ג-י"ד; י"א, ל"ט; ו', כ"ג-כ"ז
261 ויקרא י"ג-ט"ו ויקרא ט"ו, י"ט
262 במדבר י"ט, י"א-י"ג

- 263 ויקרא
ט"ז, ט"ז
264 לוקחים הכהנים^{190a}. כיוצא בו מקריבים זבים. ומי שראה קרי בשנתו יטבול במים וטהר ודינו כדין מי שקרב לאשה כחוק. ואילו את המצורעים גירש לגמרי מן העיר ואסור להם לזור עם מישהו יחד ואינם נבדלים במאומה ממת¹⁹¹. ואם התפלל מי מהם לאלהים ונשתחרר ממחלתו ועור בריא קרם עליו, עליו לשלם לאלהים קרבנות שונים, שנדבר עליהם להלן.
- ד. 265 לפיכך אפשר לצחוק לאלה¹⁹² האומרים, שמשה עצמו ברח ממצרים מוכה צרעת ונהג את האנשים, שגורשו מסיבה זאת, והולכים אל ארץ כנען. שכן, אילו היה הדבר אמת, לא היה משה שם לחרפת עצמו חוקים כאלה, ומתקבל על הדעת, שהיה מתנגד להם. אילו הנהיגום אחרים, ובפרט כשאצל עמים רבים נהנים מצורעים מכבוד, ולא זו בלבד שרחוקים הם מחרפה ומגירוש, אלא שמנהלים את המלחמות המפורסמות ביותר ונמסרות להם השררות במדינה ויש להם הרשות להכנס למקדשים ולהיכלי-קודש¹⁹³. יוצא, ששום דבר לא היה מונע את משה, אילו היה נגוע הוא או הקהל עמו נגע דומה לזה בעורו, לחוקק את הדברים הנזכרים ביותר עליהם ולא להטיל עליהם גזרות (קשות) כאלה¹⁹⁴. ברור, איפוא, שדברים אלה אומרים עלינו אנשים, המובאים לידי כך על-ידי רכילות. ואילו משה טהור היה מנגעים אלה וחי בתוך בני עמו הטהורים וחקק חוקים על חולי (הצרעת) ועשה זאת לכבוד אלהים. אולם יחשוב לו כל אחד על הדברים האלה כראות עיניו¹⁹⁵.
- ה. 269 וכן מנע משה מהנשים ארבעים יום לאחר שילדו לבוא במקדש ולנגוע בקדשים^{195a}, אם הנולד זכר הוא; כי בהולדת נקבה היה מספר הימים כפול. ואולם הנשים הנכנסות (למקדש) אחרי המועד האמור, מביאות את קרבנותיהן, שהכהנים מקריבים אותם לאלהים¹⁹⁶.
- ו. 270 ואם חושד איש באשתו שזנתה תחתיו¹⁹⁷, מביא עשרון שעורים טחונות וזורק קומץ אחד ממנו לאלהים ואת השאר נותן לכהנים לאכילה. ואחד הכהנים מעמיד את האשה על-ידי השערים הפונים לצד המקדש ומסיר את הצעיף מראשה וכותב את שם אלהים על עור ומצוה אותה להשבע, שלא חטאה לבעלה¹⁹⁸; אם עברה על הצניעות תפול שוקה הימנית ותצבה בטנה ותמות כאופן כזה; ואם מרוב אהבה ומקנאה, הבאה בעטיה של זו, נתפס הבעל לחשד נחפו, יוולד-לאשה כחודש העשירי בן זכר¹⁹⁹. לאחר גמר האלות מוחה הכהן את השם מעל העור וסוחטו לתוך ספל ולוקח מעפרו של המקדש בכל מקום שמצאו ומפורו; (על פני המים). ונותן לה לשתות. ואם נאשמה שלא בצדק, מתעברת ונושאת את הוולד עד היגמרו. בבטנה, ואם שיקרה²⁰⁰ לאיש, שנישאה לו, ולא להים בשבעותיה, היא מוציאה חייה בבושה, 273 שוקה נופלת ובטנה צבה במחלת המים²⁰¹. אלה הם הדברים, שהורה^{201a} משה את בני עמו בעניני הקרבנות ובטהרה, התלויה בהם. וכן שם לפניהם חוקים (נוספים) אלה:

- מעשה ניאוף אסר לחלוטין, כי חשב לברכה, שתהיה להם לגברים דעה טובה על חיי הנשואים ולתועלת המדינות והמשפחות, שיהיו הבנים כשרים. התורה אסרה כחטא הגדול ביותר להזדקק לאם, כמו כן תיעבה כפשע בזוי את הזיקה לאשתו של האב²⁰², לדודות, לאחיות ולנשיהם של הבנים. וכן אסר משה להתקרב לאשה בנידתה^{202a} ולבוא על בהמות ולחשוך משכב-זכר מתוך רדיפה אחרי ההנאה האסורה הבאה מיפיים של הנערים²⁰³. לאנשים, שעוברים עבירות אלה, קבע עונש מות. על הכהנים הטיל חובת קדושה כפולה: כי מלבד מה שמנע מהם (כל) אותם הדברים כמו מאחרים אסר עליהם עוד לשאת זונות ועיכב בידם לשאת שפחה או שבזיה או נשים, המתפרנסות מתגרנות ומפונדקות או שנפרדו מבעליהן הקודמים מאילו סיבות שהן²⁰⁴. ואשר לכהן הגדול, לא חשב לראוי להתיר לו אפילו אשה שמת עליה-בעלה, אף-על-פי שהרשה את הדבר לכהנים הדיוטים, אלא עליו לשאת בתולה בת שבטו²⁰⁵. לפיכך אין הכהן הגדול קרב אל מת, בה בשעה שלא נאסר על שאר הכהנים להתקרב אל אחיהם והוריהם ובניהם שמתו. עליהם להיות תמימים (בבשרם) בתכלית, ללא כל מום. וציוה, שהכהן שאיננו שלם בגופו יקח את חלקו במתנות (הקודש) עם יתר הכהנים, אולם אסר עליו לעלות על המזבח ולהכנס למקדש. וציוה, שיהיו טהורים לא בעבודת הקודש בלבד, אלא ישתדלו, שגם כל אורח חייהם יהיה ללא דופי. ומטעם זה הרי אלה הלוכשים את בגד הכהונה הם אנשים ללא מום וטהורים בכל ופכחים, משום שאסור להם לשתות יין, כל עוד הם לוכשים את בגד (הכהונה), ולא עוד אלא שגם הבהמות-שמקריבים שלמות הן ואין בהן מום²⁰⁶.
- אלה הם איפוא החוקים שמסר משה (לנו) שכוחם היה יפה עוד בימי חייו. אולם היו עוד כאלה, שחזו (וקבע) אותם מראש, אף-על-פי שישב במדבר, לעשותם בזמן שיכבשו את ארץ כנען. בשנה השביעית נותן הוא לארץ מנוחה מחרישה ונטיעה כדוגמת המנוחה מעבודה ביום השביעי, שציוה גם עליהם. ומה שתוציא הארץ מאליה יהיה לשימוש משותף לכל מי שירצה, לבני העם ולנכרים, ולא יישמר שוב דבר ממנו. כן יש לעשות גם מקץ שבע-השנים השביעי. תקופה (שלמה) כזו מקיפה חמשים שנה בסך הכל. לשנת החמשים הזאת קוראים העברים יובל, בו משתחררים בעלי החובות מחובותיהם ונשלחים העבדים לחפשי²⁰⁷, הלא הם אלה שמשו הוציא דינם לעבדות ולא לעונש מות^{207a} והם בני העם שעברו על אחד החוקים^{207b}. וכן מחזיר משה באופן זה את השדות לבעליהם הקודמים: כשבא היובל — פירוש השם דרור²⁰⁸ — מזדמנים זה שמכר את הנחלה וזה שקנה ועושים חשבון הפירות וההוצאות, שהוצאו על הנחלה^{208a}. ואם נמצא, שהפירות עולים (על-ההוצאות), מקבל המוכר את השדה, ואם ההוצאות עודפות, ישלם (המוכר)

274 יב. א.

ויקרא כ',
י"ב-י"א

275

276 ב.

ויקרא כ"א, ז'

277 ויקרא

כ"א, י"ד

ויקרא כ"א,

י"א, ב"ג

278

ויקרא כ"א,

י"ז; כ"א-כ"ג

279

280 ג.

281 ויקרא

כ"ה, א"ו;

282 ויקרא

כ"ה, ח"ב

ויקרא כ"ה,

ל"ט-מ"א

283 ויקרא

כ"ה, י"ג-ט"ו;

ויקרא כ"ה,

כ"ה-כ"ח

284

- את המגיע (למלוי) החסר ויחזיק בנחלתו²⁰⁹. ואם חשבון התבואות וההוצאות שוה הוא, נמסרת האדמה על-ידי המחוקק לבעליה הקודמים. וקבע, שהחוק הזה כוחו יפה גם לגבי הבתים, שנמכרו בכפרים. כי אשר לבתים, שנמכרו בעיר, קבע הלכה אחרת: אם החזיר לו (כאן) את הכסף לפני שמלאה השנה, מכריח המחוקק את הקונה להחזיר את הבית; ואם מלאה השנה, מאשר הוא למי שקנה, שקנייתו שרירה וקיימת היא²¹⁰. סדר-החוקים זה למד משה מפי אלהים בשעה שתקע את מחנה צבאות העברים בתחתית הר סיני, והוא מסרו בכתב לעברים.
- וכשנראה למשה, שדבר עריכת החוקים עלה יפה, שם את לבו מכאן ואילך למפקד הצבא, שכן כבר היה בדעתו לעסוק בעניני מלחמה. וצויה את נשיאי השבטים, חוץ משבט לוי, כי הלויים קדושים (לאלהים) ומשוחזרים מכל דבר, לקבוע בדיוק את מספרם של אלה, שהם מוכשרים לצאת למלחמה. ולאחר שנערך המפקד נמצאו ששים ריבוא שלוש אלפים שש מאות וחמשים²¹¹ מבן עשרים שנה עד חמשים²¹² מוכשרים לשאת כלי זין. במקום לוי רשם משה בין נשיאי המטות את מנשה בן יוסף, ואת אפרים במקום יוסף²¹²: כי, כמו שסיפרתי לעיל, היתה זאת בקשתו של יעקב מיוסף ליתן לו את בניו, שיאמצם לו לבנים.
- כשהיו תוקעים את המחנה, היו שמים את המשכן באמצע ומכל צד היו חונים שלושה שבטים. והיו כובשים דרכים ביניהם, והיה גם שוק מסודר וכל דבר למכירה היה מונח בסדר. והיו אומנים לכל אומנות בבתי המלאכה; והמחנה היה דומה בכל דבר לעיר, שמעבירים ממקום למקום ומקימים אותה מחדש²¹³. ראשונים היו הכהנים תופסים את המקומות מסיבב למשכן²¹³, ואחר כך הלויים, שהיו בסך הכל המון של עשרים ושנים אלף שמונה מאות ושמונים; כי גם אלה נפקדו, כלומר (כל) הזכרים, החל מאלה שהיו בני שלשים יום²¹⁴. וכל זמן שחנה הענן מעל למשכן, נראה להם, שיש להישאר במקום. משום שהאמינו, שאלהים שרוי בקרבם, וכסודר זה, היו מעתיקים את המחנה.
- משה המציא גם מין חצוצרה, שעשאה כסף. וכזאת היתה (דמותה): ארכה קצת פחות מאמה, הקנה צר ועבה קצת מחליל, ואילו על-יד הפה היה רחב במידה מספקת לשם קבלת הנשימה, והסתיים בצורת פעמון בדומה לזה של חצוצרות. (הכלי נקרא חצוצרה²¹⁵ בלשון העברים). ונעשו שתיים; באחת השתמשו לקריאת העם ולהזעקתו לאסיפות²¹⁶. כשתקעו²¹⁷ באחת, צריכים היו השלטונות להתכנס, כדי להתייעץ על עניניהם הם, וכשתקעו בשתייהן כינסו²¹⁸ את העם. ובנסוע המשכן היה סדר כזה: כשתקעו בפעם הראשונה, היו קמים אלה שחנו לצד מזרח; שנית, (קמו) אלה שהיו שרויים בדרום. אחר כך היו נושאים את המשכן המפורק באמצע בין ששת השבטים, שהלכו בראש, ובין הששה, שהלכו אחריהם. והלויים כולם היו

ויקרא כ"ה, ל"א

ויקרא כ"ה, כ"ט

286

ד. 287

במדבר א', א"מ"ז

במדבר א', מ"ז 288

ה. 289

במדבר ב', א"ל"ד

במדבר א', נ"ג 290

במדבר ג', ל"ט
במדבר ט', י"ח"גו. 291
במדבר י', א"י292
במדבר י', ה'

293

במדבר ב', י"ז

- 294 מסביב למשכן. כשתקעו בפעם השלישית. היה זון חלק החונים לצד מערב; ובתקיעה הרביעית היה זון החלק בצפון²¹⁹. גם בשעת עבודת הקודש היו משתמשים בחצוצרות. כשהיו מובילים את הקרבנות בשבתות ובשאר הימים²²⁰. בפעם הראשונה אחרי יציאת מצרים הקריב אז משה במדבר את הקרבן־הקרוב קרבן הפסח²²¹.
- 295 לאחר זמן קצר העתיק מהר סיני ועבר²²² מקומות אחדים. ש(עוד) נדבר עליהם. והגיע למקום אחד; הנקרא חצר־מות²²³. ושם התחיל ההמון שוב לריב ולהאשים את משה בנסיגות. שנתנסו בהם בדרך. ועל שפיתה אותם לעזוב ארץ טובה: זו אבדה להם ובמקום חיי הרווחה²²⁴, שהבטיח להשפיע עליהם. הרי הם נודדים בתוך תלאות כאלה; הם חסרים מים, ואילו היה המן אולם במקרה. הרי היו תמים לגזוע. ובעוד הם מדברים אל האיש דברים רבים וקשים; קרא להם אחד (מן העם), שלא ישכחו את עמלו של משה לשלום העדה ולא יתייאשו מתשועת אלהים²²⁵. אולם ההמון נסער עוד יותר בגלל הקריאה הזאת והיה הולך ורוגש על משה. ובראות משה אותם שרויים ביאוש כזה, ענדדם, ואף־על־פי שעלבוהו קשה. הבטיח להמציא להם בשר רב, לא ליום אחד אלא לימים רבים. וכשלא האמינו לדבר זה ומישהו שאל^{225a}, מהיכן יוכל להשיג, לפי הבטחתו. (בשר), בשביל ריבואות רבים כל כך, אמר: „אף־על־פי ששמענו, אלהים ואני, דברים רעים מפיכם, לא נפסיק מלעמול למענכם, והדבר הזה יקרה בעוד זמן לא רב”^{225b}. תוך כדי דיבור התמלא המחנה כולו שליו והם סבבוהו ואספוהו. ואילו אלהים ייסר את העברים לאחר זמן קצר על שחצנותם ודברי הגידופים, שהטיחו כלפיו: כי המון רב מהם מת והמקום נקרא עוד כיום בשם קברות התאוה²²⁶, פשוטו כמשמעו^{226a}.
- 300 משם²²⁷ נהג משה אותם אל פארן²²⁸ (כך קרוי המקום, והוא קרוב לגבולות^{228a} הכנענים וקשה לשבת בו). וכינס את העם וקם ואמר: „שני־דברים טובים החליט אלהים ליתן לכם. חירות וקנין ארץ עשירה. מהם נתן לכם אחד והוא כבר בידכם, השני תקבלו בקרוב. כי יושבים אנחנו על גבולות הכנענים, ומעתה לא יוכל שום מלך ושום עיר, אף לא העם בכל המונ, לעצור את עלינו. נתכונן איפוא לפעולה כי לא יפנו לנו את הארץ בלי מלחמה, אלא אחרי קרבות גדולים יגורשו ממנה. נשלח איפוא מרגלים, שיתבוננו בסובה של הארץ וכמה גדול כוחם (של היושבים בה). אך קודם כל נהיה בעצה אחת וניתן כבוד לאלהים, שהוא מושיענו ובעל־ברית לנו בכל”.
- 303 על דברי משה אלה ענה העם (בתשואות) הערצה, והם בחרו למרגלים שנים־עשר (איש) מהידועים ביותר, אחד מכל שבט. אלה עברו בארץ כנען כולה; (החל) מן הגבול שעל־יד מצרים, ובאו עד חמת העיר²²⁹ והר הלבנון, וחזרו לאחר שחקרו

במדבר י"ז

במדבר ט"ז
א"ה295 י.ג.
במדבר י"א.
א"ל"ד

296

297

298

299

300 י.ד. א.
במדבר
י"ג. א"כ

301

302

303 ב.
במדבר י"ג.
כ"א"ל"ג

- היטב את טבע הארץ והאנשים היושבים בה ומילאו את שליחותם לכל פרסיה
 304 במשך ארבעים יום. הם הביאו גם פירות שהארץ מגדלת ועוררו את העם למלחמה
 על־ידי יפיים של אלה ועל־ידי שפע הטוב אשר בארץ, לפי סיפוריהם. אולם
 כנגד זה הפחידו אותו באמרם, שהכיבוש קשה הוא בגלל הנהרות. שאי אפשר
 לחצותם מחמת גדלם ועמקם כאחד, ובגלל ההרים שלא ייתכן לעברם ברגל, ובגלל
 הערים החזקות בחומותיהן ובסוללותיהן העצומות²²⁹. ועוד סיפרו, שנפגשו בחברון
 305 בבני הענקים: ומכיון שראו המרגלים, שהדברים בארץ כנען עלו בגדלם על כל מה
 שנודמן להם מאז צאתם מצרים, לא זו בלבד שנבהלו בעצמם, אלא שניסו להביא
 גם את העם לידי־מחשבות כאלה. והללו האמינו מתוך מה ששמעו, שכיבוש הארץ הוא דבר מן הנמנע. וכשנתפזרו
 306 (אל אלהיהם) מן האסיפה, ישבו ובכו יחד עם נשיהם וילדיהם, וסיפרו, שלמעשה אין
 אלהים בא לעזרתם ורק הבטחה־הבטיחה להם²³⁰. ושבו־האשימו את משה והטתו
 307 כלפיו וכלפי אהרן אחיו, הכהן הגדול. וכך עבר עליהם לילה קשה בתוך דבר?
 גידופים נגד האנשים ובבוקר התגודדו ורצו לאסיפה ואמרו לרגום את משה ואת
 אהרן ולחזור מצרימה. ויהושע בן נון²³¹ משבט אפרים וכלב משבט יהודה, שהיו בין המרגלים, נבהלו
 308 ונכנסו בתוך ההמון ועצרו בעדו וביקשוהו להתעודד ולא לטפול. שקר על אלהים
 ולא להאמין לאנשים, המפחידים אותם²³² בדבריהם לא־אמת על הכנענים, אלא
 309 לאלה, המעוררים אותם לילך לקראת אושר ורכישת אותם הקנינים הטובים. כי
 בפני מעשי אנשים, שהתאמנו בגבורה, לא יעמוד למעצור לא גודל ההרזם ולא עומק
 הנהרות, ולא כל שכן בשעה שאלהים תומך בהם ונלחם להם. והוסיפו ואמרו:
 „נצא איפוא לקראת האויב ללא חשש. בטחו באלהים שר־צבאנו, ובואו לנו אחרינו,
 ואנו ננהג אתכם.“ - בדברים אלה ניסו לשכך את כעס ההמון. ומשה ואהרן נפלו
 310 (על פניהם) ארצה ולא ביקשו מאלהים שלום לעצמם, אלא שישים קץ לבערותו
 של העם וירגיע את רוחו, שנבוכה מחמת צרת השעה וקשייה. והנה בא הענן ועמד
 מעל למשכן לאות, כי הופיע־אלהים.
 311 וּמֹשֶׁה הִתְאוּשָׁשׁ וַיֵּצֵא, אֶל הָעָם וְהוֹדִיעַ, שְׂאֵלֵהֶם כּוֹעֵס²³² עַל עֲזוֹת פְּנֵיהֶם, וְעִנּוּשׁ
 יֵעֲנֹשׂ אוֹתָם, אֲמַנָּם לֹא לִפְיִי גֹדֵל חֲטָאֵיהֶם, אֲלֵא כַּמִּדַּת הָעֹנֵשׁ, שִׁמְטִילִים אֲבוֹת
 312 עַל בְּנֵיהֶם, לְלַמְדָם מוֹסֵר; כִּי כִשְׁבָא לְמִשְׁכֵּן וּבָכָה עַל אֲבֹדָם הַמִּתְרַגֵּשׁ לְבוֹא, הַזְכִּירוּ
 אֱלֹהִים, מֵהָ עֲשֵׂה לְמַעַנְם וְאֵילוֹ טוֹבוֹת הָעֲנִיק לָהֶם וְהֵם הָיוּ כְּפוּיֵי־טוֹבָה וְהוֹדְחוּ עֵתָה
 בְּמִוּרֵךְ לִבָּם שֶׁל הַמִּרְגְּלִים לְחֹשׁוֹב. אֵת דְּבָרֵיהֶם שֶׁל אֱלֹהִים לְמַהִימָנִים יוֹתֵר מֵהַבְּטַחְתּוֹ.
 313 אֵי לִזְאוֹת, אֲמַנָּם לֹא יֵאָבֵד אֵת כּוֹלָם וְלֹא יִשְׁמִיד אֵת גּוֹעַם, שְׁנוּהַג בּוֹ כְּבוֹד יֵתֵר עַל
 314 כָּל בְּנֵי הָאָדָם; אֲוֹלָם לֹא יִתְּנֵם לְרֵשֶׁת אֵת אֶרֶץ כְּנַעַן וְלִיהְנוֹת מֵעֲשָׂרָה, כִּי יַעֲשֶׂם

למחוסרי בית ועיר ויבלו את חייהם במדבר ארבעים שנה, ויהיה זה העונש שישאו על עוונם. „ואולם הבטיח ליתן לבניכם את הארץ ולהפקיד בידם (את כל) הטוב, שחשכתם מעצמכם מלהשתתף בו, יען כי לא שלטתם ברוחכם”.

- וכשאמר משה את הדברים האלה, לפי רצונו של אלהים, התאבל העם והצטער ^ב ^{במדבר} ^{י"ד, ל"ט} 315 וביקש מאת משה, שיהיה פרקליט להם לפני אלהים ויגאל אותם מנדודיהם במדבר ויתן להם ערים (לשבת בהן). ואילו משה השיב, שאלהים לא יסכים לנסיון כזה, כי לא כבשר-ודם הובא בקלות-ידעת לידי כעס עליהם, אלא גזר-דין מוחלט גזר עליהם.
- 316 אין מקום שלא להאמין, שמשה, האיש האחד, הרגיע ריבואות רבים כאלה של אנשים נרגזים והביאם לידי מתניות. כי אלהים היה אתו והוא הפך את (לב) העם להיות נכנע לדבריו. אף הם הכירו תכופות מתוך הצרות שמצאום לאחר שלא נשמעו לו, כי מריים גורם להם אך נזק.
- 317 נערץ היה האיש בגלל מידותיו ובגלל כוחו לעורר אמונה בכל דבריו, לא רק בזמן שהיה חי, אלא גם כיום. אכן, אין איש בין העברים — ויהא בידו להסתיר את מעשיו — שלא יהא נשמע לחוקים שחקק, כאילו היה עדיין בחיים ויכול לענשו על הפרתם. ויש עדויות רבות ואחרות לכוחותיו, שהיו למעלה מכוחו של ^ג 318 אדם. הנה זה לא כבר באו כמה אנשים מהיושבים מעבר לנהר פרת, בסכנות ובהוצאות רבות לאחר דרך של ארבעה חדשים לכבוד בית-קדשנו ולאחר שהביאו את קרבנותיהם לא יכלו להשתתף בהקרבתם, משום שמשה אסר את הדבר לכל אלה, שאינם חיים לפי מנהגינו ואינם מקובלים עלינו²³³ בגלל מנהגי אבותיהם. אחדים מהם לא הקריבו כלל ואחרים השאירו את הקרבנות עשויים ³¹⁹ למחצה ורבים לא יכלו אפילו להיכנס למקדש והלכו, ונזח היה להם להישמע למצוותיו של משה משיעשו לפי רצונם הם, ולא חששו, שמא יבוא מישהו וידבר בגנותם בגלל מעשה זה, אלא כיוונו דעתם אך ורק למה שיגיד להם לבם. ככה גרמה ³²⁰ התורה, שהיא לפי אמונתנו תורת אלהים, לכך, שנראה האיש כמי שטבעו למעלה מטבע אנושי. יתר על כן, זמן-מה לפני המלחמה^{233א}, בימי קלודיוס קיסר הרומאים וישמעאל הכהן הגדול אצלנו²³⁴, כשתקף רעב את ארצנו עד שעשרון היה נמכר בארבע דרכמות²³⁵ והובאו (לבית המקדש) עד שבעים כור²³⁶ קמח לחג המצות (אלה ³²¹ הן שלש מאות ואחת מדימנה סיקלית וארבעים ואחת מדימנה אטית²³⁷), לא העז אף אחד מהכהנים לאכול אף פירור אחד, וזו בשעה שרעב כזה שלט בארץ, מפחד החוק עליהם (ומאימת) הכעס שכועס אלהים אף על חטאים, שאפשר ³²² להעלימם. לפיכך אין להתפלא על המעשים שנעשו בימים ההם, בשעה שיש לפתבים שהשאיר משה כוח גדול כל כך עד היום, שאפילו שונאינו מודים, (שרק) אלהים הוא שקבע את סדר חיינו (ונתנו) לנו ביד משה ובזכותו. אולם על אלה יחשוב כל אחר כרצונו.

ספר רביעי

- אלה הדברים הכלולים בספר הרביעי של תאור קדמוניות היהודים ליוסף :
- א. הקרב בין העברים והכנענים בלי הסכמתו של משה ומפלת העברים.
  - ב. מרידת קורח והעם במשה ובאחיו בגלל הכהונה.
  - ג. קורות העברים במדבר במשך שלשים ושמונה שנה.
  - ד. כיצד נצח משה את סיחון ואת עוג, מלכי האמורים, והשמיד את כל חילם וחלק בגורל את ארצם לשני שבטים וחצי השבט של העברים.
  - ה. חוקת משה, וכיצד נסתלק מן החיים.

הספר מקיף זמן של שלשים ושמונה שנה.

החיים הלא-נעימים והקשים במדבר הניעו את העברים לנסות ולהלחם בכנענים

א. א.

במדבר י"ד,
מ"מ"ג

- אף נגד רצונו¹ של אלהים. כי לא רצו לשמוע לדברי משה ולשבת במנוחה, אלא אמרו בלבם, שינצחו את האויבים בכוח ידם בלבד, בלי סיועו של משה, והיו קובלים עליו וחושדים בו, שזומם הוא להניחם באפס מוצא, כדי שיהיו תמיד זקוקים לעזרתו. ויצאו להלחם בכנעני ואמרו, שלא בזכותו של משה עוזר להם אלהים, אלא שדואג הוא בכלל לגזעם² בגלל האבות, שהיה להם לאפיטרופוס; וגם להם נתן בימים שעברו את החירות בגלל צדקתם וגם עכשיו יוסיף להיות לבעל-ברית להם אם אך ירצו להגביר מאמץ. (אף זאת) אמרו, שהם כשלעצמם בכוחם להתגבר על (אותם) העמים, אפילו ירצה משה להסיר את לב אלהים מהם. ובכלל הרי מתועלתם היא להיות אדונים לעצמם ולא לשאת (בעולו) של עריץ כמשה, בשעה ש"מחכים הם שיצאו (גאולים) מזדונם של המצרים, ולחיות מפיו³ ולהיות נתונים לתרמית (זו) „שרק לו לבדו מגלה אלהים את גורלנו, מחמת חיבתו אליו, כאילו אין אנו כולנו מזרעו של אברהם, ורק איש זה⁴ בלבד הפקד עליידי אלהים לדעת את כל העתידות, שלמד כביכול מפיו“. ובזאת יוכיחו תבונתם, אם יגמרו אומר, במאסם בגאווותנותו של משה ומתוך בטחונם באלהים, לרכוש את הארץ שהבטיח להם ולא ישימו לב לאיש, (המשתמש) בתואנה זו בשם אלהים, כדי לעכב בעדם. וכשנתנו דעתם למצוקתם ולמדבר, שבגללו נראתה להם מצוקה זו עוד נוראה משהיתה. היו להוטים להלחם בכנענים והעמידו את אלהים בראש צבאם ולא חיכו לעזרת המחוקק.

ב.

במדבר י"ד,
מ"ד"מ"ה

- 7 ומתוך מחשבה, שבדרך זו ייטיבו לעצמם, עלו על האויבים. אבל אלה לא נבהלו מפני התנפלותם ולא מפני מספרם, אלא קיבלו את פניהם בגבורה. וכן נפלו⁵ רבים מן העברים ושאר הצבא ברח, לאחר שהתפוררה המערכה, בלא סדר לעבר המחנה, והאויבים רודפים אחריו. אחרי השבר הזה, שלא ציפו לו, נפלה רוחם עליהם לגמרי ולא קיוו עוד לשום טובה בשקלם בדעתם, שעלתה להם כך בגלל כעסו של אלהים על שנחפזו לצאת למלחמה בלא הסכמתו.

ג.

- 9 ומשה ראה את דכאון רוחם של בני עמו עקב המפלה ופחד, שמא יבטחו האויבים בנצחונם וישאפו לגדולות יותר ויעלו עליהם, והחליט בדעתו להוליך את הצבא לעבר המדבר ולהתרחק יותר⁶ מן הכנענים. והעם מסר את עצמו שוב

10

בידו, כי הבין, שלא יוכל לשפר⁷ את עניניו בלי אפיטרופוטו. ומשה העביר את הצבא ונכנס לתוך המדבר, כי חשב, שכאן ישבו במנוחה ולא יתנגשו עם הכנענים, בטרם זימן להם אלהים שעת כושר לכך.

11 ב. א. אולם מה שיקרה למחנות גדולים, ביחוד בשעת פורענויות, שקשה לשלוט בהם ואין בהם משמעת, קרה גם ליהודים⁸: אותם ששים רבוא. שאף בימים טובים לא היו נכנעים, כפי המשוער, לאנשים הממונים עליהם מחמת המונם, רגזו אותה שעה עוד יותר אחד על חברו ועל מנהיגם בשל חוסר המוצא שלהם ובשל אסונם. 12 ונפלה מריבה ביניהם, שאין אנו יודעים כדוגמתה לא אצל ההלנינים ולא אצל הברברים. וכשהיתה נשקפת עקב זה סכנת אבדון לכולם, הצילם משה ולא נטר להם ולא זכר, שכמעט רגמו אותו באבנים⁹. וגם אלהים דאג לכך, שלא יבוא עליהם כליון, ואף על פי שנהגו חוצפה במשה מחוקקם ובמצוות שצוים אלהים על ידו חילצם מהנוראות, שחיו בוודאי באות עליהם בעקב המריבה, אלמלא דאג משה לכך¹⁰. אספר איפוא את המריבה ואת המעשים, שעשה משה אחר כך. אולם קדם ארצה על הסיבה, שצמחה ממנה המריבה.

14 ב. קורח¹⁰, אחד המיוחסים שבעברים, מצוין במשפחתו ובעשרו¹¹, בעל כשרון־הדיבור וכוח־הוכחה גדול מאוד במשא־ומתן עם ההמונים¹², ראה שמשה יושב בכבודו של עולם¹³, ונתמלא קנאה וחמימה, כיון שהיה בן שבטו וקרובו. (עיקר) כעסו היה, (שלדעתו) ראוי היה הוא ביתר צדק לזכות בכבוד זה, מאחר שהוא עשיר ממשה ואין הוא נופל ממנו במוצאו. והיה הולך ומלעז על משה בפני הלויים — כי היו בני שבט אחד — וביחוד בין הקרובים באמרו, שמורא הוא לראות, (כיצד) משה רודף וקונה לעצמו תהילה (וכיצד) הוא משתדל במעשים לא־הוגנים לזכות לה, בהשתמשו באלהים בתורת אמתלא, וכן נתן, בניגוד לחוקים, את הכהונה לאהרן אחיו, שלא נבחר על סמך החלטה משותפת של העדה, אלא על סמך החלטתו הוא, ונותן במתנה את המשרות למי שירצה, כדרכם של עריצים. והנה, להיעלב בצנעה רע הוא מלהיות נתון לאונס פומבי, משום שדבר זה לא זו בלבד שגזול הוא מבני האדם את הכוח שלא ברצונם, אלא אף בלי שידעו את המזימה. כי מי שידע בלבד, שראוי הוא לקבל את השלטון משתדל להשיגו בדברי שידול ואין הוא מעז לקחתו בכוח; ואילו אלה, שאי אפשר להם להכבד בדרך הישר, אם כי אינם משתמשים בכוח משום שרוצים להראות כטובים, מחבלים תחבולות רעות, כדי להגיע לשלטון¹⁴. 15 מן המועיל הוא לציבור לענוש אנשים כאלה, כל עוד הם מדמים בנפשם שיוכלו להעלם (מעין הרואים), ואין להרשות להם להגיע לשלטון שיהיו אויבים לו בגלוי. „ואיזה טעם יכול משה ליתן לכך, שמסר את הכהונה לאהרן ולבניו? כי אם החליט אלהים ליתן למישהו משבט לוי את הכבוד, הרי ביתר דין עלי לקבלו,

שכמוני כמשה לפי יחוסו, ואילו בעושר ובגיל הריני עולה עליו. ואם הוחלט למסור את הכבוד לשבט הבכור, הרי מן היושר הוא שיהיה לשבט ראובן¹⁴ ויקבלוהו דתן¹⁵ ואבירים¹⁶ זפלוא¹⁷. כי אלה הזקנים שבבני השבט הזה ואנשים בעלי-יכולת בשפע נכסיהם^{17א}.

- ג. 20 בשעה שדיבר קורח את הדברים האלה רצה, שיהא נדמה, כאילו אינו אלא דואג לציבור, ואילו למעשה (רק) חיבל תחבולות, שיעביר הקהל אליו את משרת הכבוד. והוא דיבר את דבריו אל בני שבט בנימוס ומתוך כוונה רעה. וכשחדרו הדברים לאט ברבים ושומעיהם הוסיפו עוד¹⁸ על הדיבות הרעות על אהרן, נתמלא כל המחנה מהם. מאתים וחמשים מן האנשים הראשונים במעלה התחברו אל קורח וחתרו לשלול את הכהונה מאחיו של משה ולהשליך שיקוצים גם על זה. גם הקהל היה מוסת ויצא לרגום את משה. זהתכנסו ללא סדר בהמולה ובמבוכה ועמדו¹⁹ לפני משכן אלהים וצעקו: „הנה בא²⁰ העריץ, וכן: „לשחרר את העם משעבודו של זה, שהטיל עליו מצוות קשות, כביכול בשם אלהים. שכן אילו היה אלהים בעצמו בוחר את זה שצריך להיות כהן, הרי היה נותן משרה זו לאיש הראוי לכך ולא היה מרשה להעבירה²¹ לידי אנשים פחותים מרבים (בתוכנו). ואילו היה מחליט ליתן אותה לאהרן, הרי היה מוסר את זכות נתינתה לקהל ולא היה משאירה לאחירי.
- ד. 24 ואף-על-פי שידע משה זה כבר את דברי הרכילות של קורח וראה שהעם מוסת, לא פחד, מהיותו בטוח שכלכל את הענינים בעצה טובה ובדעתו שאחיו זכה בכהונה לפי החלטתו של אלהים ולא בחסדו הוא. ובא אל האספה. והוא, שהיה מחונן בכשרונות שונים וגם מסוגל למשאומתן עם המונים, לא דיבר אל העם כלל, אלא קרא לקורח בכל כוחו ואמר: „אתה קורח וכל אחד מהאנשים האלה (וקרא בשמותיהם של מאתים וחמשים האנשים), לדעתי ראויים אתם למשרת כבוד, ואף מכל העם הזה לא הייתי שולל את הכבוד הזה²², אף-על-פי שייתכן, שנופל הוא בכל אותם היתרונות שבאו לכם מעשרכם ומשאר גדולתכם. ועתה, כשנתתי לאהרן את הכהונה, לא עשיתי זאת משום שהצטיין בעשרו — שהרי אתה עולה על שנינו גם יחד בגודל נכסיך — ובוודאי גם לא משום יחוסו — כי יחוס משותף לנו מידי אלהים שנתן לנו אב אחד — ולא משום אהבה לאחי העברתי אליו דבר, שהיה שייך בדין לאחר. כי אילו נתתי את המשרה הזאת במתנה בלי לשים לב לאלהים ולחוקיו, לא הייתי דולג על-עצמי ונותנו לאחר, משום שיש לי קרבת-דם גדולה יותר לעצמי משיש לי לאחי והנני מקורב לעצמי יותר מאשר לאחי. כי הדבר לא היה מובן כלל, שאשליך את עצמי לתוך סכנות, הבאות ממעשים בלתי-ישרים, ואילו את הטובות הצומחות מכך אתן לאחר. אלא ישר אני מעשות עוול, ואלהים לא היה מסיח את דעתו לא מן הבזיון הנגרם לו ולא מאי-ידיעתכם את הדבר שעליכם

במדבר
ט"ז, ב'

במדבר ט"ז,
ד"א

- לעשות, כדי לזכות בחסדו. אלא הוא בעצמו בחר לו את מי שעתיד להיות לכהן, 29 ושיחרר אותנו מהאחריות לענין זה. ואף-על-פי שאין הדבר נכון, שבחסדי ולא לפי הכרעת אלהים קיבל אהרן את הכבוד, הריהו מניחו ברבים פתוח לתביעתם של כל הרוצים בו, ואין הוא מבקש, על סמך מה שנבחר כבר קודם לכן ושהוא מחזיק במשרה, רשות לעצמו להשתדל גם עתה להשיגה^{22א}. הוא מעדיף שלא לראותכם 30 שרויים בריב על מה שהוא מחזיק במשרה — אף-על-פי שהיא בידו בהתאם להחלטתכם: כי לא טעינו בהניחנו, שקיבלנו²³ גם ברצונכם מה שנתן לנו אלהים. ונחשב הדבר גם לעוון, אלמלא קיבלנו את המשרה, שהוא נותן: וכנגד זה יהיה זה 31 מחוסר כל תבונה לדרוש, שתישאר המשרה בידינו לעולם, אם לא יבטיחנה לנו אלהים לקנין בטוח. ובכן לו יכריע שוב בעצמו, במי הוא רוצה, שיהיה מקריב את הקרבנות עלינו²⁴ ועומד בראש עבודת הקודש. כי חוסר-דעת הוא לקורח לדרוש את המשרה ולשלול מאלהים את הכוח לתתה למי שרוצה. הפסיקו איפוא את הריב 32 ואת ההמולה בגלל הענין הזה ובואו מחר השכם בבוקר, אתם שהנכם תובעים את הכהונה, והביאו כל אחד מביתו מחתה עם קטורת ואש. ואתה קורח, הנח את ההכרעה לאלהים וחכה לבחירתו בענין זה ואל תעשה עצמך עדיף מאלהים ובוא להדיין בדרך זו על המשרה. וחושבני, שלא מן העוול הוא לקבל גם את אהרן כמי שעומד גם הוא להתחרות, משום שהוא מאותו מוצא עצמו ואי אפשר להטיח כלפיו שום דבר על מעשיו בשעת כהונתו. לכשתתאספו תעמדו ותקטרו לעיני העם כולו. 34 במדבר ט"ו, י"א, ט"ו, י"ז
- לכם לכהן. וכך אנקה מהדיבה, כאילו נתתי לאחי את משרת-הכבוד בתורת חסד". 35 ג. א.
- וכשאמר משה זאת פסק העם מלהיות במבוכה ובחשדות נגד משה והסכימו לדבריו, כי היו וגם נראו טובים לעם. וכן התפזר ההמון לעת עתה, ולמחרת באו לאספה, כדי להיות נוכחים בשעת הקרבן ובהכרעה, שיביא זה לאנשים המתחרים על הכהונה. והאספה היתה מלאה המולה, כי ההמון היה נרגש מתוך צפיה לדברים שיתרחשו. לחלק מהם גרמה קורת-רוח התקוה, שמא יוכח פשעו של משה, ואילך הנבונים שבהם (ציפו), שמא ישוחררו מעסק רע וממבוכה: כי חששו, שמא יושבת עוד יותר סדר החיים, אם תתפשט המריבה. ואולם ההמון כולו, שאוהב מטבעו 37 לחרף את מנהיגיו ומפנה דעתו לכל מה שאומר מישהו, היה הולך ורוגש. ומשה שלח משרתים לאבירם ולדתו²⁵ וציוה אותם, לפי ההסכם, לבוא ולחכות עד לאחר עבודת הקודש. ואילו הם אמרו לשליחים, שלא ישמעו ולא יביטו בשויון-נפש, כיצד משה הולך וגדל על-ידי מעשי-פשע על חשבון העם כולו. וכששמע משה את תשובתם, ביקש את יועציו הראשונים לילך אחריו, והלך אל האנשים, שהיו מסיבב לדתו, ולא חשב לפחיתות-כבוד לעצמו לילך אל אנשים, שנהגו בו מנהג של עלבון. 38 במדבר ט"ו, כ"ה-כ"ז

39 והללו הלכו אחריו בלי טענות. וכשנודע לאנשי דתן, שבא משה עם השובי הקהל אליהם. יצאו עם נשיהם וילדיהם לפני האהלים ועמדו לראות, מה בדעתו של משה לעשות. והיו אתם גם משרתיהם²⁶, שיוכלו להגן על עצמם, אם ישתמש משה נגדם בכוח באיו צורה שהיא.

40 ומשה התקרב והרים ידיו השמימה וקרא בקול אדיר, עד ששמע ההמון כולו, ואמר :
 ב. „אדון כל אשר בשמים ובארץ ובים, אתה הנך העד החשוב ביותר למעשי, היך נעשו
 כולם לפי רצונך, אתה הוא שהמצאת (לי) דרך לביצועם, משום שריחמת על
 41 העברים בכל צרותיהם; בוא והקשיבה נא לדברי אלה. כי אין נסתר מפניך, לא שום דבר שנעשה ולא שעלה במחשבה. אל תרע איפוא עינך בי על גלוי האמת
 ואל תעדיף על כך את כפית הטובה של האנשים האלה. אתה יודע ברור את הדברים,
 שקדמו להולדתי; הם לא נודעו לך מתוך שמיעה אלא היית ע־דראיה בשעה שנעשו.
 42 אף-על-פי שיודעים אותם היטב. בניתי לי חיים שקטים באומץ לבי²⁷ וברצונך ועל-ידי מה שקבלתי בירושה מאת חותני רעואל — ועזבתי את ההנאה מהטובות
 האלה והפקרתי את עצמי לתלאות לטובתם של אלה. קודם עברו עלי פורענויות גדולות
 למען חירותם ועתה למען הצלתם, והתיצבתי בחפץ-לב בפני כל פגע רע. והנה עכשיו,
 43 כשהוטל עלי חשד של מעשים רעים על-ידי אנשים, שבזכות יגיעי עודם בחיים,
 מן היאה הוא, שאתה, שהראית לי את האש ההיא על (הר) סיני וזפיתני או להיות שומע
 בקולך והראיתני את הנפלאות, שגילה המקום לעיני; אתה שצויתני לילך
 44 למצרים ולהודיעם החלטתך, שזעזעת את חילם של המצרים ונתת לנו לברוח
 מלהיות תחת שעבודם והשפלת לפני את מלכות פרעה; אתה, שהפכת את הים
 ליבשה בשעה שלא ידענו דרך והשיבות את הים אחור והצפת לאידם של המצרים
 את מימיו עליהם; אתה, שנתת בחסדך למחוסרי-מגן כלי-זין להגנתם; אתה,
 45 שהפכת את המעינות המושחתים למקירי מים ראויים לשתיה והוצאת לנו בשעות
 יאושנו הגמור מים מסלע^{27a}; אתה שהצלת את חיינו על-ידי מזונות מן הים בשעה
 שחסרנו מזונות מן האדמה; אתה שהורדת לנו גם משמים מזון, שלא שמעו עליו
 קודם לכן; אתה ששמט ליסוד חיינו את הגיון תורותיך ואת מערכת חוקתך²⁸ —
 46 בוא אתה, אדון כל, והיה לשופט לי ולעד, שאין עמו מיקח שוחד, כי לא קיבלתי משום
 איש עברי כל מתנה, כדי לסלף צדק, ולא חייבתי את העני, שיכול לזכות בדין,
 לטובת העשיר²⁹, ולא שלטתי לרעת הציבור, ולא העליתי את המחשבה הזרה לחלוטין
 לתכונת נפשי, לתת לאהרן את הכהונה בחסדי ולא במצוותך; הוכיחה
 47 נא גם עכשיו, שהכל מתנהג בהשגחתך ושאין דבר בא מעצמו אלא רצונך הוא השליט
 בו והמביאו לידי גמר. הוכיחה נא, שדואג הנך לאנשים הדורשים את

במדבר ט"ז, ט"ז

- 48 טובתם של העבירים. וענוש את אבירם ודתן הטופלים עליך שטות. כאילו נוצחת בתחבולותי. וגלה את גזר־דינך²⁹ בהם על מלחמת השגעון (שאסרו בהוד) כבודך והעבירים מארץ החיים שלא בדרך הטבע ואל יראה הדבר בעיני הבריות. כאילו נסתלקו מן העולם ומתו כדרך האדם; אלא תפער האדמה. אשר הם דורכים עליה, את 49 פיה, ותבלע אותם ואת משפחתם וכל אשר להם. כי דבר זה יהיה לכל העם ראייה לכוחך, ולקח תבונה. כי³⁰ כל החושבים מחשבות לא־יכנות עליך סופם להיענש כך³¹.
- 50 ואילו לי ישמש הוכחה^{31א}. כי עבד נאמן אני לכל פקודותיך. ואולם אם קטרוגם עלי הוא קטרוג של אמת. שמור אותם מכל צער ומכל פגע ושלח בי אותה הפורענות, שזממתי עליהם. ולאחר שתיפרע מזה, שרצה לעשות עוול לעמך, השלט אחדות ושלוה לכל הימים ושמור על עמך, ההולך אחרי מצוותיך, ומנע ממנו כל צער ואל יהא חלקו בענשם של החוטאים. כי אתה בעצמך ידעת, שאין זה מן הדין, שיענש כלל ישראל בגלל רשעותם של אלה".
- ג. 51 לאחר שדיבר משה מתוך דמעות את הדברים האלה רעשה פתאום האדמה ורעד חלף על פניה, כאותו הגל המזנק בכוחה של הרוח, וחרדה אחזה את כל העם. ושאון ורעם אדיר בקע והאדמה שעל יד אהליהם שקעה ובלעה אותם³² ואת כל מה שהיה יקר להם. ולאחר שנשמדו בדרך זו, עד שלא היה סיפק³³ בידי אנשים אחדים אפילו להבחין בדבר, נסגרה שוב האדמה, שנפערה מסביב להם, והיתה יציבה במידה שלא היה ברור להם למביטים, אם עבר עליה משהו מהמסופר לעיל.
- 52 וכן מתו אלה והיו למופת לכוחו של אלהים. אפשר היה לבכות לא על גורלם בלבד, שראוי הוא גם כשלעצמו לעורר רחמים, אלא אף על שמחת קרוביהם, שעלתה להם כך. כי למראה הדבר שקרה שכחו את אנשי הכת שלהם והצדיקו עליהם את הדין ולא הצטערו על כך, כי חשבו, שדתן ואנשי מפלגתו מתו כרשעים.
- ד. 54 ומשה קרא לאנשים המתחרים על הכהונה לעמוד לבחינה למשרה זו, כדי שייבחר מי שאלהים יקבל את קרבנו ביתר רצון. והתאספו מאתים וחמשים איש, שהיו מכובדים על העם בגלל צדקתם של אבותיהם ושלחם ויש אף עלו בה על אלה;
- 55 ויצאו גם אהרן וקורה³⁴ והקטירו כולם לפני המשכן בכל המחנות שהביאו. (פתאום) התלקחה אש כזאת, שלא הוצתה עוד כמותה בידי בני אדם, לפי מה שמספרים, ולא עלתה עוד מתוך האדמה בהתפרצות יקוד מתחת, ולא התלהטה מעצמה בין עצי היער, המשתפשפים זה בזה בסערת עוז; אלא שלהבת לזהטת ואוכלת מאוד, שיכולה להתלקח רק במצות אלהים³⁵. באש הזאת, שזינקה על קורח ועל מאתים וחמשים האיש, נשמדו כולם, עד שנעלמו אפילו גופותיהם. נשאר רק אהרן לבדו, שלא ניזוק כלל באש, משום שאלהים הוא ששילח את האש באלה שצריכים היו להישרף. וכשאבדו רצה משה למסור לדורות³⁶ את ענשם של הללו, כדי שידעו
- במדבר ט"ז, ל'
במדבר ט"ז, ל"א-ל"ד
במדבר ט"ז, ל"ה
במדבר י"ז, א"ה

- אותו גם אלה שעתידים להולד, וצווה את אלעזר בן אהרן להניח את מחתותיהם על מזבחי־הנחשת, שיהיה הדבר לדורות הבאים לזכר העונש שנענשו על אשר דימו. שיש ביכלתם להתהלך במרמה את כוחו (וגבורתו) של אלהים. מעתה לא נראה עוד בעיני איש, שהכהונה באה לו לאהרן בחסדו של משה, אלא בפסק דינו של אלהים, שבא לידי גילוי, נהנה מאז והלאה הוא ובניו ממשרת־הכבוד לבטח.
- 58 אולם המריבה לא נגמרה אפילו בדרך זו, אלא רבתה ונתגלעה ביתר שאת ונתגלגלה לה סיבה רעה יותר לילך ולהחמיר³⁷, ונדמה היה, שלא תיפסק בגללה הרעה לעולם אלא תלך ותמשך. כי אף כי האנשים כבר האמינו, שאין דבר הנעשה בלי השגחתו של אלהים, לא רצו הוודות, שהדברים האלה נעשו שלא בתורת חסד אלהים למשה, והיו קובלים עליו, שכעסו של אלהים לא היה גדול כל כך מחמת חטאם של האנשים, שנענשו. אלא משום שמשה גרם לכך: הללו לא נשמדו בעטיו של חטא אחר, אלא משום ששקדו על עבודת אלהים; ואילו האישי, שהעניש את העם על־ידי מותם של אנשים כאלה, שנמנו עם החשובים שבעם, לא זו בלבד שלא בא על ענשו כלל, אלא שעוד העניק לאחיו את הכהונה ללא כל מחלוקת, משום שמעתה לא ישתדל עוד איש אחר להשיגה בראותו, שהראשונים מתו מיתה רעה. ולא עוד אלא שבאה בקשה רבה מקרוביהם של המומתים לפני העם להקטין במידת־מה את רהבו של משה, שהרי דבר זה חשוב לבטחונם הם.
- 63 ומשה שמע זמן רב את המהומה, שהלכה הלך ותסוס, והיה שרוי בפחד, שמא ימרדו שוב ואסון גדול וכבד יתרחש, והלך וכינס את העם לאספה. ולא התיצב ללמד סניגוריה על עצמו כנגד מה ששמע, שלא להרגיז את ההמון, אלא צווה את נשיאי השבטים, שלא יביאו לו אלא את מְטוֹתיהם ועליהם שמות השבטים כתובים: אותו האישי, שיתן אלהים סימנו במטהו, יטול את הכהונה. וכך הוחלט, והביאו האחרים וגם אהרן, שכתב „לוי“³⁸ במטהו. ומשה (נטל) את המטות והניחם במשכן אלהים. למחרת הוציאם והם הוכרו, הואיל וסומנו גם על־ידי האנשים שהביאום וגם על־ידי העם. וראו, שהאחרים נשאר באותה צורה שלקחם משה, ואילו מטה אהרן ראו והנה העלה פקעים וענפים ופרי בשל (שקדים היו, כי מאותו עץ נעשה המטה). ונבהלו מפני המראה המופלא. ואלה שרחשו שנאה למשה ואהרן, ויתרו עכשיו על שנאתם זו והתחילו תוהים על פסק דינו של אלהים עליהם ומשבחים מכאן ולהבא את החלטותיו של אלהים. והודו לו לאהרן, שמן הדין הוא שתהא הכהונה לו. והלה החזיק בבטחון במשרה, לאחר שנבחר שלוש פעמים על ידי אלהים. כך נסתיימה המריבה בין העברים, לאחר שעמדה בעינה זמן רב.
- 67 ושבט לוי היה פטור ממלחמה ומעבודת־צבא, שכן היה עוסק³⁹ בעבודת־אלהים. וכדי שלא יזניחו את עבודת־הקודש מחמת עניות וחיפוש הצרכים הנחוצים לחיים,

59 ד. א.
במדבר י"ז, ו'

62 במדבר י"ז,
כ"ז־כ"ח

63 ב.
במדבר י"ז,
ט"ז־כ"ו

67 ג.
במדבר י"ח, ב'

- צווה משה את העברים, לכשירכשו ברצון אלהים את ארץ כנען, להנחיל ללויים ארבעים ושמונה ערים טובות ויפות ולתחום מהאדמה שלפניהן עד לאלפים אמה, החל מן החומות, ולמסור להם. ונוסף על כך ציווה את העם להעלות ללויים ולכהנים מעשר מפירות השנה. אלה הן המתנות, שקיבל השבט הזה מן העם. אולם חושב אני לנחוץ לסמן, מה שקיבלו רק ^{39a} הכהנים מכולם.
- מארבעים ושמונה הערים צווה משה את הלויים ליתן לכהנים שלוש־עשרה ⁴⁰ ומן המעשר, שלוקחים מן העם כל שנה, לחלוק להם את החלק העשירי. מן הדין שיביא העם לאלהים ביכורים מכל הפירות הגדלים מן האדמה ואת כל פטר רחם של ההולכים על ארבע, הכשרים לקרבן; אם זכר הוא יש ליתנו לכהנים לקרבן, שיאכלוהו הם ובני ביתם כולם בעיר־הקודש. ואילו בעד הבהמות ⁴¹, שחל עליהן איסור האכילה לפי חוקי האבות, חייבים הבעלים לשלם לכהנים שקל ומחצה ⁴², ובעד בכור אדם חמשה שקלים ^{42a}. להם גם ראשית גז הצאן. והאופים את התבואה ועושים לחם חייבים ליתן להם חלק מהמאפה. והאנשים שנדרו נדר לקדש עצמם — הם הקרויים נזירים, המגדלים שערותיהם ואינם טועמים יין — מחויבים ליתן את שערותיהם הגזויות לכהנים ⁴³, בשעה שהם מקדישים ומביאים אותן קרבן. ואלה הקוראים לעצמם „קרבן“ לאלהים ⁴⁴, פירוש „דורון“ בלשון ההלויים, אם ברצונם לפדות עצמם מחובה זאת, חייבים ליתן פדיון כסף לכהנים, אשה שלושים שקל וחמשים שקל האישי ⁴⁵. ולגבי אלה, שאין ידם מגעת לשלם את הסכום הקבוע, הרשות בידי הכהנים להחליט כרצונם. והשוחטים בביתם לשם חגיגה ולא לשם עבודת אלהים, מוכרחים להביא לכהנים את הקיבה ואת החזה ואת שוק־הימין של הקרבן ⁴⁶. שפע כזה (של מתנות) המציא משה לכהנים, מלבד מה שהעם נותן להם כשהוא מקריב קרבן על חטאיו, כפי שהראינו בספר הקודם. ומשה צווה, שישתתפו עבדיהם ובנותיהם ונשיהם של הכהנים בכל המתנות שחייבים ליתן להם, פרט לקרבנות, שמקריבים בעד חטאים: כי את אלה אוכלים רק הזכרים הכהנים בו ביום בקודש.
- ולאחר שצווה משה את הדברים האלה ככלות המריבה, נסע עם הצבא כולו והגיע עד גבולות אדום. שם שלח שליחים אל מלך האדומים וביקש ליתן לו מעבר, והסכים ליתן כל הערבונות שירצה, שלא יעשה לו שום עוול, ולהכין שוק לצבא והוא ישלם את מחיר המים, אם ידרוש ⁴⁷. ואולם הדברים, ששלח משה ביד השליחים, לא מצאו חן בעיניו של הלה ולא הרשה להם את המעבר ויצא והוליד את צבאו חמוש לקראת משה, כדי למנוע את ישראל מלעבור, אם יעז לעשות זאת בכוח. אז השיב משה את צבאו אחור והוליקהו דרך המדבר סביב, כי לשאלתו לא יעצהו אלהים לפתוח במלחמה.

במדבר ל"ה,
א"ח

68

במדבר י"ח,
כ"א-כ"ד

ד. 69

במדבר י"ח,
כ"ב-כ"חבמדבר י"ח,
י"ב-י"ט

71

דברים י"ח, ד'

במדבר
ט"ו, כ"כ-א

במדבר

ו', ב"ג'
ויקרא

כ"א, א"ח

ויקרא ו',
ל"א-ל"דהסוה במדבר
י"ח, י"ח

75

במדבר
י"ח, י"א

במדבר י"ח, י'

ה.
במדבר כ',
י"ד-כ"א

77

- 78 אז הגיע גם סוף חייה של מרים⁴⁸ אחותו, לאחר שהוציאה את שנת הארבעים מאז
 במדבר כ',
 א"ב עזבה את מצרים, בחודש פסנטיקוס, בראש החודש למנין הלכנה⁴⁹. וקברו אותה
 על חשבון הציבור ברוב פאר על הר אחד, הנקרא צין⁵⁰. ומקץ שלושים יום לאבל
 העם עליה, טיהר משה את העם באופן כזה: לא הרחק מהמחנה הוציא הכוהן הגדול
 עגלה⁵¹ שלא ידעה מחרשה ועבודת אדמה ולא היה בה כל מום, כולה אדומה,
 למקום טהור מוחלט⁵², שם הקריבה והזה מדמה באצבעו שבע פעמים נוכח משכן
 אלהים. אחר־כך שרף את העגלה כולה כמו שהיא על עורה וקריבה והשליך
 לתוך האש עץ ארז ואזוב וצמר שני. ואיש טהור אסף את האפר כולו והניחו במקום
 טהור מוחלט. ואלה שנשמאו למת שמו מעט אפר לתוך מעין והטבילו אזוב^{52a} הוזה
 (על בשרם) ביום השלישי השביעי וטהרו^{52b}. וצוום לעשות כן גם לכשיבואו אל
 נחלותיהם.
- 79 82 לאחר שנעשה טיהור כזה בגלל אבל אחותו של המנהיג, הוליד זה את המחנה
 דרך המדבר ובא אל מקום בארץ ערב, שהערבים חשבוהו למטרופולין שלהם.
 83 לפנים נקרא ערקא⁵³, ועכשיו שמו פֶּטְרָה^{53a}. המקום הזה מוקף (רוכסי) הר גבוה.
 במדבר כ',
 כ"ב-כ"ט שם עלה אהרן על ההר, משום שהודיע לו משה, שעומד הוא למות. ולעיני כל
 הצבא — כי המקום היה משופע — פשט את בגד הכהונה הגדולה ומסרו לאלעזר
 בנו, שעברה אליו, בגלל גילו, משרת־כבוד (זו), ומת וכל העם עומד ומביט אליו.
 84 והוא מת באותה שנה, בה קיפת גם את אחותו, ושנות חייו בסך הכל מאה עשרים
 ושלוש. והוא מת לפי מנין הלכנה בראש חודש, באותו חודש הנקרא בפני אנשי
 אתונה הֵיקְטוֹמְבִיאֹן, בפני המוקדונים לואוס ובפני העברים אב⁵⁴.
- 85 והעם נהג עליו אבלות במשך שלושים יום. וכשנסתיימה זו הוליד משה משם את
 הצבא והגיע לנהר ארנון, היוצא מהרי עֶרְב וזורם דרך מדבר שממה ונופל לים
 המלח^{54a}. והוא הגבול בין ארץ מואב לארץ האמורי. והאדמה פה⁵⁵ פוריה היא
 86 ומוכשרה לפרנס המון אנשים בטובה. ומשה שלח איפוא אל סיחון⁵⁶ מלך הארץ
 הזאת וביקש מעבר לצבאותיו בכל הערבונות שידרוש, באופן שלא תצא שום תקלה
 לארץ ולא לאנשים היושבים בה, שסיחון שולט עליהם, ושיוכל להשתמש לתועלתם
 של הללו במה שניתן לממכר (וישלם) אפילו את המים, אם ירצו למכור להם.
 אולם סיחון סירב וזיין את צבאו והיה מוכן לעצור בהחלט בעד העברים מלעבור
 את הארנון⁵⁷.
- 87 ומשה ראה, שהאמורי נוהג מנהג של אויב, והגיע לכלל דעה, שלא נאה לו לשאת
 את העלבון, וגמר אומר להוציא את העברים מן הבטלה ומן המבוכה הכרוכה בה,
 שגרמה להם למריבותיהם קודם לכן ולקשייהם באותה שעה. ושאל את אלהים,
 88 אם הוא מרשה לו להלחם. כשהודיע לו אלהים, שינחל גם נצחון, שש־משה אלי קרב

- והלהיב את הצבא ועוררם למלא ברגע זה את תשוקתם למלחמה, שכן ניתנה לכך הסכמת אלהים. משקיבלו העברים את הרשות שנכספו לה תפשו את כלי זינם ויצאו מיד לפעולה. וכשפתחו בהתקפה לא עמד רוח האמורי עוד בו⁵⁸, כי נבהל מפני העברים, וצבאו שנראה מקודם^{58a} מלא עוז, נסוג מתוך פחד. ולא חיכו להתנגשות הראשונה ולא עמדו לעצור את העברים, אלא הפכו עורף וברחו, בחשבם, שהדבר יביא להם הצלה יותר מהמלחמה. כי בטחו בעריהם הבצורות. אולם גם אלה לא הועילו להם כלל במנוסתם^{58b}, כי אך ראו העברים שנסוגים הם, לחצו עליהם בחזקה והכניסו אנדרלמוסיה במערכותיהם והטילו בהלה בהם. שורותיהם נותקו והם נמלטו לעבר הערים; ואילו העברים לא עיפו מרדוף אחריהם. כי אחת היתה שאיפתם⁵⁹ להוסיף מאמצים על מאמציהם הקודמים⁶⁰, ובהיותם קלעים טובים מאוד וזריזים בשימוש כלי־הקלע למרחק רב וקלים ברדיפה מחמת כלי־הזין הקלים שלהם, הדביקו את האויבים; ואלה שהיו רחוקים מלהתפש. אותם השיגו אבני־הקלע והחצים^{60a}. והיה הרג רב והבורחים סבלו מפצעייהם ויותר מכל פגעי המלחמה הציק להם הצמא: כי הימים ימי הקיץ והאויבים ברובם, כלומר אלה⁶¹ שהספיקו להצטופף בתוך מרוצתם המבוהלת, ירדו אל הנהר בצמאם למים⁶², והעברים הקיפום וזרקו עליהם כידונים וירו בהם חצים והשמידום כולם. וגם סיחון מלכם נפל חלל⁶³. אז פישטו העברים את החללים ולקחו שלל ושפע רב של פירות האדמה, שעמדה עדיין בתנובתה. והצבא עבר בבטחון בארץ כולה⁶⁴ ולקח מזון ומחיה מן הערים^{64a}, שנלכדו גם כן, שכן לא היו למעצור כלל, לאחר שנפלו אנשי המלחמה כולם. שואה כזאת באה איפוא על האמורים, משום שלא היו מוכשרים לעצה ולא טובים לפעולה. והעברים ירשו את ארצם, והיא שוכנת בין שלשה נהרות ודומה בטבעה במידת־מה לאי: כי הארנון הוא גבולה מדרום, והיבוק⁶⁵, הנופל אל ירדן הנהר ומשתתף על־ידי כך בזרם מימיו⁶⁶, מקיף את צדה הצפונית; ואולם חלקיו המערביים של החבל מוגבלים על־ידי הירדן.
- ומשהגיעו הדברים לידי כך נזדווג עוג, מלך הגלעד והגולן⁶⁷, אל ישראל, והוליך את צבאו ומיהר לעזרתו של סיחון, שהיה ידידו. וכשמצאו מת, החליט בכל זאת לערוך קרב נגד העברים, כי חשב, שידו תהיה על העליונה, וגם רצה להתנסות בגבורתם. אולם תקותו נכזבה והוא נפל חלל בקרב וצבאו כולו נשמד. ומשה חצה את הנהר יבוק ועבר במלכות עוג והכניע את עריה והרג את תושביהן כולם, שהיו מצוינים בעושר מכל יושבי חבל הארץ ההיא בגלל טיבה המעולה של קרקעם ושפע ברכותיה^{67a}. אשר לעוג, הנה היה בעל קומה גבוהה ויפה־תואר, שמעטים מאוד כמותו; הוא היה גם בעל זרוע ופעולותיו (בקרב) היו שקולות כנגד מעלות גדלו ויפיו. ראייה לכוחו ולגדלו מצאו הבריות בשעה שלקחו בַרְבֵּה⁶⁸, עיר־המלכים של

89

במדבר כ"א
כ"ד כ"ה

90

91

92

93

94

במדבר כ"א, כ"ו;
כ"ז ל"ב

95 ג.

במדבר כ"א,
ל"ג ל"ה

98

- עמוֹן, את מיטתו, שהיתה עשויה ברזל ורחבה ארבע אמות וארכה גדול כפלים דברים ג' י"א
 בתוספת של אמה. ולאחר מפלתו של זה נשתנו להם לעברים הענינים לטובה, ולא 99
- בהווה בלבד, אלא גם לעתיד שימש להם מותו גורם ברכה: כי קיבלו ששים ערים
 בצורות יפה, שהיו לו למס עובד, ושלל רב, ונתעשרו כולם ככלל כפרט. דברים
 ג' ד"ח א'
- וכן הביא משה את גִּיסוֹתָיו אל שפת הירדן וחנה במישור הגדול מול יריחו (עיר
 עשירה, טובה לגידול דקלים וצמחי־צרי). וישראל התחילו להתגאות ולהפריז
 בהתלהבותם למלחמות. ומשה הקריב תחילה משך ימים אחדים קרבנות־תודה 100
 לאלהים ושימח את העם במשתה (נצחון) ושלח חלק מחילותיו להשחית את ארץ
 המדי־נים⁶⁹ וללכוד את עריהם. וסיבת פתיחת המלחמה כלפיהם כך היתה.
- בלק, מלך המואבים, היה חי בידידות ובברית עם המדינים עוד מימי אבותיו. כשראה 102
 את ישראל הולכים וגדלים כל כך, התחיל חושש מאוד גם לעניניו הוא, משום
 שעדיין לא שמע, שאין העברים מתעסקים בארצות אחרות, כי נאסר עליהם הדבר
 על־ידי אלהים בגלל כיבוש ארץ כנען (העתיד לבוא); והחליט, יותר בחפזון מאשר
 בשוב־הדעת, להיטפל אליהם במלחמת דברים. אמנם לא היה בדעתו להילחם 103
 בבני אדם, שההצלחה האירה להם פנים ועזות רוחם גדלה מחמת קשי גורלם⁷⁰,
 אלא חשב לעכב ככל האפשר את גידולם ושלח בענינם שליחים אל המדינים.
- והיה איש אחד בלעם בארץ הפרת⁷¹, המעולה שבקוסמים בזמן ההוא וידידם של 104
 אלה. אלה שלחו איפוא אנשים מהחשובים שבהם, יחד עם שליחיו של בלק, לבקש
 את הקוסם, שיבוא ויקלל את ישראל, כדי לאבדם. כשהגיעו השליחים איכסנם 105
 וקיבלם בסבר פנים יפות, ולאחר שסעדו שאל את אלהים, מה היא דעתו על הענין,
 שבגללו באו המדינים לקרוא לו. וכשאלהים התנגד לו חזר אל השליחים והסביר
 להם את נכונותו והתלהבותו הוא לענין⁷², שמבקשים ממנו, אולם אמר, שאלהים,
 שהביאו לתהילה רבה כל כך בשל האמת שהוא מבשר אותה^{72a}, הוא המתנגד לחפצו:
 כי העם^{72b}, שמבקשים ממנו שיבוא לקללו, חיבה (יתירה) נודעת לו מאת אלהים. 106
 מטעם זה יעץ להם לחזור לארצם ולבטל את האיבה לישראל. אחרי הדברים האלה
 שילח את השליחים.
- אולם המדינים, שבלק היה מפציר בהם מאוד ומוסיף ומביא לפניהם את בקשתו
 בעקשנות, חזרו ושלחו שליחים אל בלעם. ובלעם רצה לגרום קורת רוח כל־שהיא
 לאנשים ושאל (שוב) את אלהים. ואלהים כעס אפילו על הנסיון וצווח, שלא
 להתנגד בשום דבר לשליחים. ואילו בלעם לא שיער, שאלהים צווחו על כך, כדי
 להוליכו שולל והלך עם השליחים. בדרך נטפל אליו מלאך אלהים במקום צר, 108
 שהיה מוקף חומות אבנים מזה ומזה. והאתון, שרכב עליה בלעם, הבינה, שמתיצבת
 נגדם רוח אלהים, והטתה את בלעם לקצה העליון של אחת החומות ולא השגיחה

107 ג.
 במדבר כ"ב,
 ט"ו־ל"ה

- 109 במכות, שספגה ממנו בגלל הכאב שנגרם לו, בהלחצו אל קצה החומה. ומשהתקרב המלאך רבצה האתון המוכה והשמיעה במצות⁷³ אלהים קול של אדם וגידפה אותו, את בלעם, שאינו נוהג בה בצדק לפי שירותיה בימים עברו, שאין לו להתאונן עליהם, והוא טופח בה ואינו מבין, שרצון אלהים הוא המעכב אותה עכשיו לשמשו בענין, שהוא אץ לקראתו. והלה נבוכך מפני קול האדם של האתון, עד שנתגלה המלאך לפניו בחוש וייסרהו בדברים על המכות, הואיל ואין הבהמה אשמה אלא הוא, העומד לשטן על דרכו, שהיא נגד רצונו של אלהים. ובלעם נבהל והיה מוכן לחזור; אולם אלהים האיץ בו לילך בדרך, שהתכוון לה, וגזר עליו להגיד כל מה שישים הוא בלבו.
- 110 ובלעם בא אל בלק, לאחר שצוהו אלהים על כך, והמלך קיבל אותו ברב פאר. והוא ביקש את המלך להביאו אל אחד ההרים, שיסתכל (משם) במחנה העברים, טיבו של זה מהו? ובלק בא בכבודו ובעצמו והוליך את הקוסם בלויית־כבוד של מלכים אל הר, שהתנשא מעל לראשם, ונמצא במרחק של ששים ריס מהמחנה. וכשראה^{73a} אותם בלעם, צוה את המלך לבנות שבעה מזבחות ולהביא מספר זה של פרים ואילים. המלך מיהר לעשות רצונו ובלעם הקריבם והעלם עולה. אז הרגיש כעין הפכה בנפשו⁷⁴ ואמר: „אשרי העם, שאלהים הנחילהו שפע נכסים וזיכהו בהשגחתו שתהיה בעל־בריתו ומנהיגו לעולם. כי אין שום גזע אדם, שאינכם עולים עליו, לפי דעת הבריות, במידותיכם ובקנאתכם למעשים טובים וטהורים מדופי; ואת אלה תנחילו לבנים טובים עוד מכם. כי אין אלהים משגיח מכל בני האדם אלא בכם והוא מעניק לכם את ברכתיו, שבידן לעשותכם למאושרים מכל החיים תחת השמש. וכן תכבשו את הארץ, שאלהים עצמו שלח אתכם אליה, והיא תהיה⁷⁵ לבניכם לעולם, וכל האדמה והים יחד ימלאו תהלתם, אף יהיה לאל ידכם לספק לכל ארצות תבל תושבים בני גזעכם. תוהה אתה, הצבא המבורך, שנהיית לעם גדול כזה מאב אחד? אמנם קטן הוא עוד בשעה זו וארץ כנען תכילנו. אך דעו, שכל העולם מוטל לפניכם כמקום מושבכם לנצח וישוב תשבו באיים וביבשה בהמוניכם, שאפילו מספר הכוכבים בשמים אינו שקול כנגדם⁷⁶. ואף בהיותכם המון רב כזה לא יימנע אלהים מלספק לכם שפע של נכסים שונים בימי שלום ונצחון ועזו במלחמה. הלואי ויתקוף חשק^{76a} את בניהם של אויביכם להעזו פנים ולתפוש בנשק ולהתגרות מלחמה אתכם: איש מהם לא יחזור כמנצח ולא בצורה, שיוכל לשמח בניו ונשיו⁷⁷. יתרון כזה של גבורה הושפע עליכם בהשגחת אלהים, שהכוח לו למעט את העודף ולמלא את החסר“.
- 111 ובלעם הוסיף להתנבא כדברים האלה ולא הוא שלט בעצמו, אלא רוח אלהים נצחה אותו; ובלק כעס וקבל עליו, שעובר הוא על החוזה, לפיהו לקחו מבעלי
- ד. במדבר כ"ב, ל"המ"א
במדבר כ"ג, א"י
ה. במדבר כ"ג, י"א

בריתו בשכר מתנות גדולות: כי בא לקלל את האויבים והוא מהללם וקורא אותם
 119 המאושרים שבבריות. ובלעם השיב: „בלק, כלום שמת לב לענין בכללו ותדמה
 בנפשך, שבידינו הוא לשתוק או לדבר על כגון אלה כשתצלח עלינו רוח אלהים?
 הרוח הזאת היא המשמיעה קולות ודברים כרצונה ואין אנו יודעים על כך ולא
 120 כלום. אמנם אני כשלעצמי זוכר אני, מה ביקשתם ולמה השתוקקתם, גם אתה
 גם המדינים בהביאכם אותי הנה, (וברור לי) לשם מה באתי. ואני התפללתי, שלא
 121 אקפח את חפצך מכל בחינה. אולם אלהים חזק מהחלטתי שהחלטתי לגרום לכם
 קורת רוח. והאנשים, המדמים בנפשם לדעת מראש מתוך לבם את עניניהם של
 בני האדם, חסרי־אונים הם לגמרי שלא לדבר מה ששם אלהים בלבם ולכפות את
 רצונם על רצונו: כי אין בנו דבר השייך עוד לנו, משהקדים ההוא לחדור בתוכנו.
 122 אני לא שמתי למטרה לי להלל את הצבא הזה ולספר את הטובות; שיעד אלהים
 לגועם, אלא הוא שהטיל עלי את בשורת הדברים הללו, משום שנוהג בהם חסד ושוקד
 ליתן להם חיים של אושר ותהילת עולם. אולם עכשיו — כי נכסף אני לעשות
 חסד גם עמך גם עם המדינים, שלא נאה לי לדחות את בקשתם — הבה נקים שוב
 מזבחות אחרים ונקריב קרבנות דומים לקודמים, שמא אוכל לשדל את אלהים,
 124 שירשני לאסור את (ידי) האנשים האלה בקללותי. ובלק הסכים לכך. אך אף־
 על־פי שהקריב (בלעם) פעמיים, לא התיר אלהים את הקללות על ישראל. וגם
 כשהקריב בפעם השלישית לאחר שנבנו שוב מזבחות אחרים, לא קילל את ישראל⁷⁸,

אלא נפל על פניו וניבא, אילו פורענויות עתידות לקרות מלכים ואילו מדינות, מן
 החשובות ביותר, שאחדות מהן אף לא היו עדיין מיושבות כלל, וגם על מאורעות,
 שנתרחשו בזמנים הקדמונים לבני האדם, ביבשה או בים, עד לימים שבזכרוני.
 מנבואות אלה כולן, שנתקיימו כפי שניבא ההוא, אפשר להביא ראיה למה שיתרחש
 בעתיד⁷⁹.

126 ובלק כעס על כך, שישראל לא קולל, ושילח את בלעם ולא זיכהו בשום כבוד.
 והלה בהיותו עומד כבר לצאת לדרכו ולעבור את הפרת, קרא לבלק וראשי
 127 המדינים ואמר: „בלק ואנשי מדין העומדים כאן, חייב אני לעשות עמכם חסד גם
 נגד רצונו של אלהים. אין גוע העברים יכול להיות נתון לכליין גמור לא במלחמה
 ולא במגפה ולא בחוסר פרי האדמה, ואין בידי שום גורם יוצא מגדר הרגיל
 להשמידו. כי השגחתו של אלהים שורה עליהם להצילם מכל רע ולא להרשות,
 128 שתבוא עליהם פורענות, שילכו בה כולם לאבדון: כי אף־על־פי שלשעה קלה יכול
 לפגוע בהם פגע קטן^{79א}, שיהא דומה כאילו הושפלו על ידו, אולם אחר כך ישבו
 129 לפרות, לפחדם של אלה, שגרמו להם נזקים⁸⁰. ואולם אם תאביס אתם לזכות
 בנצחון כל שהוא עליהם למשך זמן קצר, תוכלו להגיע אליו לכשתעשו זאת: קחו

123 במדבר
 כ"ג, י"ג;
 כ"ד, א"ט;
 ס"ו, כ"ד

126 ו.
 במדבר
 כ"ד, י"א

את הנאות שבכנותיכם, שיש בכוחן בגלל יפין להכניע ולנצח את פרישותם של רואיהן, ופרכסו אותן להוסיף להן חן ושלחו אותן אל סביבות מחנם של הללו והטילו עליהן להיזקק לצעירים לבקשתם. ולכשתראינה שנלכדו הללו (ברשת) התאווה תעמודנה לעזוב⁸⁰ אותם ולא תיענינה לתחנוניהם להישאר, עד שיתפתו להן לעזוב את חוקי אבותיהם ולחדול מלכבד את אלהים, שנתן להם את אלה, ויעבדו את אלהי המדינים והמואבים. כי בגלל זאת יקצוף עליהם אלהים". ובלעם הלך, לאחר שיעץ להם העצה הזאת⁸¹.

וכששלחו המדינים את בנותיהם לפי עצתו של בלעם, נתפשו בחורי העברים ליפין ובאו אתן בדברים ובקשו מהן, שלא תמנענה מהם הנאה מיפין ומקשרי אהבה אתן. והללו קיבלו בשמחה את דבריהם ונזקקו להם. ולאחר שקישרו אותם באהבה אליהן והתאווה הגיעה לשיאה, התחילו מתכוננות לפרידה. הבחורים, עצבות רבה תקפה אותם על הליכתן של הנשים ועמדו והפצירו בהן מאוד שלא תעזובנה אותם, אלא תהיינה להם לנשים ותישארגנה אצלם במקומם ותהיינה לגבירות על כל מה שיש להם. את הדברים האלה דיברו אליהן בשבועה ועשו את אלהים לסרסור של הבטחותיהם. והיו בוכים ומשתדלים בכל הדרכים לעורר רחמים על עצמם בעיני הנשים, וכשהבינו הללו, שמשועבדים וקשורים הם לגמרי בקשרי האהבה אליהן, פתחו ואמרו להם⁸²:

„בחורים אצילים מאוד, לנו בתי אבותינו ומספר אין סוף של נכסים וחיבה ואהבה של הורים וקרובים, ולא באנו הנה להתרועע אתכם מחמת מחסור באחד הדברים האלה, אף לא הסכמנו לדרישתכם, כדי לעשות סחורה בעלומי גופנו, אלא משום שחשבנו, שאנשים טובים וצדיקים הנכם, נפתינו לכבד אתכם לבקשתכם במתנות אורחים כאלה. ועכשיו, הואיל ואומרים אתם, שהנכם אוהבים אותנו ומתעצבים הנכם על שרוצות אנו לעזוב אתכם, לא נדחה⁸³ את בקשתכם, ורק (נבקש) לקבל מכם ערובה לאהבתכם, זו הנראית לנו היחידה הראויה לשמה, ונהיה שבעות רצון לבלות את חיינו אתכם כנשיכם. כי ישנו חשש, שמא תנהגו בנו מנהג של זדון ותחזירו אותנו חלולות להורינו, לאחר שתשבעו חברתנו". וביקשו לסלוח להן על שהנן נוהגות זהירות בענינים אלה. וכשהסכימו הללו ליתן להן את הערבות שרצו ולא התנגדו כלל, מרוב תאוותם להן, אמרו: „הואיל וזה הדבר שהחלטתם ומנהגיתם וחייכם שונים לגמרי משל כל הבטחות, עד כדי כך, שיש לכם מאכלים מיוחדים ומשקאות בלתי-רגילים אצל אחרים, מן הדין הוא שתעבדו גם את אלהינו, אם רוצים אתם לחיות אתנו; ולא תוכל להיות שום ראייה אחרת לאהבתכם, שהנכם רוחשים אלינו כדבריכם עכשיו וגם לעתיד, אלא שתשתחוו אתנו לאותם האלים, ואיש לא יוכל להתרעם עליכם לכשתפנו לבכם לאלהיה של הארץ, שבאתם אליה,

- וזאת משום שאלהינו משותפים לכל הבריות, מה שאין כן אלהיכם, שאין לו עובדים
 זולתכם^{83א}. והוסיפו ואמרו, שמן ההכרח הוא להם לשגות באמונתם. של כל הבריות
 או-לבקש להם עולם אחר, שיחיו בו לבדם לפי חוקיהם המיוחדים להם.
- 139 והללו ראו מתוך אהבה אליהן את דבריהן טובים מאוד, ונענו לתביעתן ועברו על
 חוקי האבות וקיבלו את האמונה, שיש אלהים רבים, והחליטו להקריב לאלה
 המקובלים שם לפי מנהגי המקום⁸⁴ ושמוחו למאכלי נכרים ולא חדלו מלעשות כל
 140 דבר המתנגד למה שצוותה אותם תורתם כדי לגרום נחת-רוח לנשים. ועתה הלכה
 ופשטה הפקרותם של הבחורים בצבא כולו ורוח מרי נכנסה בם, שקשתה הרבה
 מהקודמת, ונשקפת היתה סכנה של כליון גמור לסדר חוקיהם. כי לאחר שטעמו
 הבחורים פעם ממנהגי הגויים, היו מלעיטים את עצמם ללא שובע, ואפילו כמה
 כראשי העם, שהיו מצוינים במידות אבות, קלקלו יחד עם אלה.
- 141 וזמרי⁸⁵ ראש שבט שמעון, ישב עם כזבי^{85א} המדינית, בת צור^{85ב}, אחד משלישי
 המקום, והתמסר, לפי דרישת אשתו, לעבודה זרה החביבה עליה⁸⁶, שהעדיף אותה
 142 על מצוות משה. ולמראה הענינים האלה⁸⁷ פחד משה, שמא תגדל עוד הרעה, וכינס
 את העם ועמד ולא עשה קטיגוריה כלפי שום אדם בשמו המפורט, משום שלא רצה
 להביא לידי הפקרות את-אלה, שיכלו לחזור בתשובה על-ידי מה שיישאלו בעילום
 שם, אלא, אמר, שעושים מעשים שאינם לא לפי כבודם ולא-לפי כבוד אבותיהם
 143 בזה שמעדיפים את התאוה על (כבוד) אלהים ועל החיים לפי מצותן, יאה להם
 להיטיב את דרכם, כל עוד⁸⁸ הענינים נוחים להם, ועליהם לחשוב, שגבורה אין
 144 משמעה הפרת החוקים אלא כיבוש התאוות. ואמר, שמלבד אלה אין בזה משום
 הגיון להתנהג שלא כהגון, עכשיו כשהם רואים חיים טובים ולאחר הדחקות,
 שהסכינו בה במדבה^{88א}, אל להם לאבד ברווחה מה שהרוויחו במסכנות, דברים אלה
 דיבר משה וניסה לתקן את דרכם של הבחורים ולהחזירם בתשובה על מעשיהם,
 ואחריו קם זמרי ואמר: „משה, קיים אתה את החוקים, ששקדת עליהם ושהבסחת
 את קיומם על-ידי טפשותם של האנשים האלה. כי אילולא היו בעלי תכונה כזו,
 הרי היו עומדים ועונשים אותך זה פעמים רבות באופן שהיית יכול להכיר, שלא קל
 146 לרמות את העברים. אותי לא תוכל להביא בעריצותך לידי כך, שאלך אחרי
 מצוותיך. כי עד היום אינך עושה דבר⁸⁹, אלא מכין בדרכי פשע, תחת מסוה של
 חוקים ואלהים, עבדות לנו ושלטון לעצמך, והנך נוטל מאתנו את הנועם שבחיים
 147 ואת הכוח לעמוד ברשות עצמנו, כדרכם של בני חורין, שאין להם אדונים. כי
 בדרישתך זו לענוש לפי החוקים כל אחד על רצונו לחיות בהתאם לתענוגו, הרי
 קשה אתה⁹⁰ לעברים יותר מהמצרים. ביתר צדק היית אתה צריך לקבל עונש,
 שהטלת על עצמך להשמיד מה שמקובל על כל אדם כיפה ושכוננת את דעותיך

ט.
 במדבר
 כ"ה, ב'

141
 במדבר כ"ה,
 י"ד-ט"ו

יא.

- 148 המזורות כנגד דעתם של כל הבריות. ולעניני אני, הלא בדין היו מונעים ממני לעשות את מעשי אלה, אילו היססתי מלהודות בהם בפני הקהל הזה, לאחר שהחלטתי, כי נכונים הם בעיני. נשאתי, כדבריך, אשה נכריה: תשמע, איפוא, מפני על מעשי כמפי בן-חורין, שכן החלטתי, שלא להעלים דבר: הנני מקריב לאלים, 149 שחייב אני, לפי אמונתי, להקריב להם והנני חושב, שנוח לי לקנות⁹¹ את האמת מפני רבים מאשר לחיות כמו תחת שלטון עריץ ולתלות את כל תקוותי בביש אחד; ואוי לו לאיש שיגיד, שכוח שלטונו על מעשי יפה מרצוני שלי".
- 150 יב. ולאחר שהודה זמרי בדברים אלה⁹² על פשעו ועל פשעם של כמה אנשים אחרים, שתק העם מפחד הדבר העומד להתרחש, כי ראה, שהמתקוק לא רצה להגדיל חוצפתו של האיש על-ידי ויכוח ישר: חושש היה, שמא יחקו רבים את הגידופים שבדבריו אלה ויסעירו את ההמון. ובה נתפזרה האספה. ואפשר שהיתה המזימה הרעה הולכת וגדלה עוד, אילולא הקדים זמרי למות. וכך היה הדבר: פנחס⁹² אדם שעלה מכל הבחינות על יתר הצעירים והיה מכובד על בני גילו מחמת דרגת אביו — כי היה בנו של אלעזר הכהן הגדול^{92א} — היה מיצר מאוד על מעשהו של זמרי והחליט להיפרע ממנו במו ידיו לפני שתתגבר החוצפה, משום שלא נענשה, ולמנוע את התפשטות הפשע ברבים, אם לא ייפרעו מאלה, שפתחו בו. ומאחר שהיה מצטיין 153 באומץ רוחו ובכוח הגוף שלו במידה כזו, שברגע שנתקל בפורענות לא היה נפטר ממנה עד שהתגבר עליה ונחל נצחון. הלך ובא אל אהלו של זמרי והפה אותו ואת כזבי בחרב והרגם. וכל הבחורים, שהיו נוטים אחרי מעשה גבורה⁹³ ואוהבים את היפה, חיקו את מעשהו הנועז של פנחס והרגו את אלה, שנמצאו חייבים באותם מעשים כזמרי. חוטאים רבים נהרגו, איפוא, בגבורת ידם של האנשים האלה, ואחרים 155 מתו במגפה, כי אלהים שלח בהם מחלה זו; וגם קרוביהם, שצריכים היו לעצור בעדם ועודדום למעשיהם, נחשבו לחוטאים בעיני אלהים ומתו. לא פחות מארבעה-עשר אלף איש⁹⁴ אבדו (כך) מתוך השורות.
- 156 יג. דבר זה עורר כעסו של משה והוא שלח צבא להשמיד את המדיינים. על המסע הזה נגד הללו נדבר עוד מעט; אולם קודם נמלא מה שהחסרנו, הואיל ומן הצדק הוא שלא נעבור בלי שבח על מידתו של המחוקק, (שגילה) בענין זה^{94א}. כי את בלעם 157 זה, שהביאהו המדיינים לקלל את העברים והוא לא יכול לעשות זאת בהשגחת אלהים, אלא נתן להם עצה, שהשתמשו בה האויבים, וכמעט שקלקל את מידותיו של קהל העברים — ואמנם נוגעו כמה מהם מבחינה זאת — אותו כיבד משה כבוד רב. כי רשם את נבואותיו ונתן לו עדות ומצאו לראוי לשמור זכרו, אף-על-פי שניתנה בידו האפשרות ליטול לעצמו את התהלה, שהיתה כרוכה בנבואות אלה, ולהאזינה בה⁹⁵, מאחר שלא יכול היה להיות שום עד, שיסתור את דבריו. ואולם על הענין הזה יוכלו האנשים לדון כטוב בעיניהם.

- ומשה שלח צבא, מסיבות שפירשתי למעלה, לארץ המדינים, ובחר מכל שבט מספר 159 ז. א. במדבר כ"ה, ט"ז י"ח; ל"א, א"ג
- 160 לא כבר כאדם. שהציל את חוקי העברים והעניש את זמרי, שעבר עליהם. ומשנודע למדינים, שצבא יוצא ועומד לבוא עליהם בכל רגע, התאספו וביצרו את מבואות ארצם, שהיו מקבלים בהם את פני האויבים, וחיכו להם. וכשבאו אלה והגיעו הדברים לידי התנגשות נפל מהמדינים המון לא יימנה מרוב ומלכיהם כולם. הם היו חמשה: 161
- אָוִי וצור, רָבֵעַ וחור⁹⁶, והחמישי רָקֵם. לעיר, שנקראה על שמו, נודעה החשיבות הגדולה ביותר בארץ ערב והיא נקראת עד היום בפי כל העם הערבי על שמו של המלך המיסד בשם רקם, ובפי ההלֵינים פְּטָרָה⁹⁷. ולאחר שפנו האויבים עורף שדדו העברים את ארצם ולקחו שלל רב והשמידו את התושבים והנשים יחד ולא השאירו אלא את הבתולות בלבד, שכך צווה משה את פנחס. וזה שב והביא את הצבא ללא פגע ואתו שלל רב מאוד, חמשים ושנים אלף פרים, שש מאות ושבעים וחמשה אלף כבשים, ששים אלף חמורים⁹⁸, המון עצום של כלי זהב וכסף, שהשתמשו בהם בבית; כי המדינים חיו חיי מותרות מרוב עושר. וגם כשלושים ושנים אלף בתולות נהגו אתם. ומשה חילק את השלל לשנים; את חלק החמשים של המחצית האחת נתן לאלעזר ולכהנים ואת חלק החמשים של המחצית השניה ללוויים, והשאר חילק לעם⁹⁹. וכן חיו מעתה ברווחה, הואיל וקיבלו המון נכסים בגבורתם וכל פגע לא הפריעם מליהנות מן השפע הזה.
- ומשה זקן ומינה את יהושע להיות ממלא מקומו בעיני נבואה וראש הצבא בשעת הצורך; ואלהים הוא שצוהו למסור לזה את הנהלת העינים. ויהושע למד את תורת החוקים השלמה ואת עיני הדת ומשה היה לו למורה.
- 166 בינתים נועצו יחד שני שבטים, גד וראובן, וחצי שבט מנשה, שהיו עשירים בבהמות ובכל רכוש אחר וביקשו ממשה ליתן להם בלבד¹⁰⁰ את ארץ האמורי שנכבשה, שכן טובה היא לגידול מקנה. והלה סבר, שמה מפחדים הם מפני המלחמה בכנענים ומצאו לעצמם את הטיפול בעדריהם כתירוץ נאה, ונוף בהם כברשעים גמורים, שהמציאו אמתלה נאה למורך לבם משום שרוצים לחיות במותרות ובלא עמל, אף-על-פי שכל העם יגע לכבוש את הארץ, שהם תובעים לעצמם, ואינם רוצים להוסיף ולהשתתף במלחמות העומדות עוד לפניהם ולקבל אותה הארץ, שהבטיח אלהים למסור להם לאחר שיעברו את הירדן, ויכניעו את העמים, „שאלהים ציינם כאויבים לנו”. כשראוהו הללו כועס והבינו, שהוא מתמרמר בדין על דרישתם, התחילו להצטדק, שלא באו בתביעתם מחמת פחדם מפני הסכנות ולא משום חולשתם לשאת עמל, אלא כדי שיוכלו להשאיר את שללם במקומות נוחים ולצאת חמושים למלחמות ולקרבות. והוסיפו ואמרו, שמוכנים הם ללכת יחד עם הצבא, לאחר שיבנו
- 167 במדבר כ"ב, א"ה
- 168 במדבר כ"ב, ו"ט"ו
- 170 במדבר כ"ב, ו"ט"ו

- ברשותו ערים לשמירת ילדיהם ונשיהם ורכושם. הדבר מצא חן בעיני משה וקרא
 לאלעזר הכוהן הגדול וליהושע ולכל הנשיאים והסכים ליתן להם את ארץ האמורי
 בתנאי, שישתתפו במלחמותיהם של בני עמם¹⁰², עד שיכבשו הכל. וכן קיבלו את
 הארץ בתנאים אלה ובנו ערים חזקות ושמו בהן ילדים ונשים וכל מה שעלול
 להיות למעצור במאמציהם, אם יובילו אותו אתם בדרך.
- ומשה עצמו בנה את עשר הערים, שעתידות היו להשתייך על מספר ארבעים ושמונה
 (ערי הלויים). שלש מהן יעד לנמלטים על נפשם מחמת רצח בשוגג וקבע, שזמן
 הגלות (של אלה) הוא זמן כהונתו של הכוהן הגדול, שבימי ברח זה, שביצע את
 הרצח. אחרי מות הכוהן הגדול הרשה לו לשוב; כי הרשות בידי קרובי של הנרצח
 להרוג את הרוצח, לכשיתפסוהו מחוץ לתחומיה של העיר, שברח אליה, ואילו
 לאחר לא ניתנה רשות זו. ואלה היו הערים שנועדו למקלט: בַּצָּר בגבולותיה של
 ערב, רָאמֹת בארץ הגלעד וגולן בבשן¹⁰². ומשה צווה להוסיף עוד שלש ערים
 אחרות מתוך ערי הלויים למושב הפליטים לאחר כיבוש ארץ כנען.
- וראשי שבט מנשה באו אל משה והודיעו לו, שמת איש חשוב מבני שבטם ושמו
 צלפחד¹⁰³ ולא השאיר בנים זכרים אלא בנות. וכששאלוהו, אם להן תהיה הנחלה,
 אמר, שאם עתידות הן להינשא לאיש מבני שבטן, תעבורנה יחד עם הנחלה אל
 בעליהן, ואם תינשאנה לאיש משבט אחר, תשאֲרנה את הנחלה בשבט אביהן. וקבע
 אז, שצריכה הנחלה להישאר בשבטו של כל אחד^{103a}.
- וכשמלאו ארבעים השנה פחות שלושים יום כינס משה אספה עלי־יד הירדן, מקום
 שנמצאת שם כיום העיר אָבֶל^{103b}, חבל נטוע דקלים, וכשהתכנס כל העם עמד ואמר
 כדברים האלה:
- „אנשים, חברי מלחמה ושותפים לתלאה הגדולה, מאחר שבגזירת אלהים ועכשיו גם
 בגזירת הזקנה — כי הגעתי לגיל של מאה ועשרים שנה — עלי להסתלק מן החיים
 ולא אזכה להיות לכם לעזר ולהשתתף אתכם בפעולותיכם, שעתידיים אתם לבצע
 בעבר־הירדן (שכן מנע אלהים זאת ממני). הריני חושב לנכון לפני, שלא לחדול
 מלקנא לאשרכם אפילו בשעה זו ולהשתדל להנותכם הנאת תמיד מנכסיכם (ולהקים)
 לי מצבת זכרון (בלבכם), לאחר שתבואנה עליכם הטובות בשפע. וכן, הבה אֲרצה
 לפניכם, כיצד תוכלו לבוא אל האושר ולהנחיל לבניכם אחריכם את הטובות לקנין
 עולם, ואחר כך אסתלק מן העולם. וראוי אני להיות נאמן עליכם בגלל מאמצי
 שלעבר בשבילכם ומשום שנשמות, שהגיעו ימיהן, דרכן היא דרך הצידקות
 השלמה¹⁰⁴.
- בני ישראל, ישנו מקור אחד ויחיד לכל בני־האדם להשגת האושר והוא אלהים רב־
 החסד: כי רק הוא לבדו הסיפק בידו ליתן אותו לראויים וליטלו מאלה, שחטאו לו.

171
במדבר ל"ב,
כ"מ"אד. 172
דברים ד',
מ"א"מ"גבמדבר ל"ה,
ט"ל"ד173
דברים ד', מ"ג

יהושע כ', ח'

ה. 174
במדבר
ל"ו, א"י"ב175
במדבר כ"ו,
א"י"אח. א. 176
דברים
א', א"ג'ב. 177
דברים
ב', ל"א

178

179

180

ואם תהא עמידתכם לפניו כפי שהוא רוצה לראותה וכפי שגם אני, המיטיב לדעת את מחשבותיו, מתרה בכם לסגלה לעצמכם^{104a}, הרי לא תחדלו^{104b} לעולם מלהיות מבורכים בפי הבריות כולם, שיקנאו בכם, והנכסים, שהם כיום בידכם, יישארו קנינכם תמיד, ואלה שאינם עדיין, תגיעו אליהם במהרה. רק שמעו לדברים, 181 שרצונו של אלהים הוא שתלכו אחריהם, וחס לכם להעדיף חוקה אחרת על חוקים כיום ולמאוס בעבודת אלהים שלכם עכשיו ולפנות אל אופן עבודה אחר. לכשתעשו זאת, תעלו בגבורתכם על כל הבריות ותחזיקו מעמד במלחמותיכם ולא תיכנעו על נקלה לפני כל צר. כי אם אלהים הוא בעוזריכם, מסתבר, שתוכלו לזלזל בכולם. 182 גדול הוא השקר, הנכון לכם בעד צידקותכם וכל ימי חייכם תיהנו ממנו: קודם כל, הרי היא הקנין הנכבד ביותר; שנית, נותנת היא גם את שפע שאר הנכסים, ואם תפעלו לפיה, ביניכם לבין עצמכם, תעשה את חייכם למאושרים ותפרסם אתכם על-פני כל הגויים ותזכה אתכם בתהילה, שלא יהיו חולקים עליה גם בדורות הבאים. לכל אלה תוכלו להגיע, אם תהיו שומעים ושומרים את החוקים, שחקקתי לפי דברי אלהים אלי, ותהיו מדקדקים בהבנת טעמיהם. אני מסתלק מתוכם והנני שמח על 184 אשרכם ומפקיד אתכם בידי חוקים נבונים¹⁰⁵ וחוקת מדינה מסודרת ובידי מידותיהם הטובות של מנהיגים, שיהיו דואגים לתועלתכם. ואלהים, שנהג אתכם עד עכשיו ושברצונו הייתי גם אני למועיל לכם, לא יגביל את השגחתו עליכם רק עד שעה זו בלבד, אלא כל זמן שתרצו, שיהיה לכם למנהיג ותוסיפו להתנהג בדרכי חסידות, תהנו מחסותו. אלעזר הכוהן הגדול ויהושע ומועצת הזקנים וראשי השבטים יטעו 186 בכם את דעותיהם הטובות ביותר ובלכתכם אחריהן תשיגו את האושר; צייתו להם ללא טינה בלב ודעו, שכל היודעים יפה לציית ידעו גם לשלוט, לכשיגיעו לרשות של שלטון; ואל תחשבו, שחופש פירושו הרשות להתמרמר על מה שידרשו מכם מנהיגים לעשות. כי עכשיו הרי גידופיכם כלפי מטיביכם, הם הם שהנכם רואים בהם את חופש הדיבור; אכן, אם תישמרו להבא מפני הדבר הזה, ייטב לענייניכם. לעולם אל תנהגו כלפי מנהיגים באותה מידה של כעס, שהעותם לנהוג בה כלפי לעתים תכופות: הרי ידוע לכם, כי פעמים יותר רבות הייתי נתון בסכנת מות מידכם מאשר מידי האויבים. לא שמתי את הדברים לפניכם כדי לגדף אתכם על כך 189 (אין ברצוני להשאירכם על-ידי הזכרת עוון שרויים ברוגז בשעת הסתלקותי מן החיים — אני, שלא כעסתי אפילו בזמן שנגרם לי צער זה), אלא למען תהיו נבונים להבא — כי דבר זה דווקא הוא בטחונכם¹⁰⁶ — ולא תתחצפו כלפי מנהיגים בעקב העושר, שיפול בחלקכם בשפע, לכשתעברו את הירדן ותרכשו את ארץ כנען. כי אם תבואו על ידו לכלל מנהג של בוז ולזלזל לגבי הצידקות, תאבדו גם את החיבה

- הנודעת לכם מאת אלהים ותהפכוהו לאויב לכם, הארץ, אשר אתם עומדים לרשתה, תילקח מכם תוך בזיונות גדולים ביותר, לאחר מפלות, שינחילו לכם אויביכם בעתיד בנשקם ותהיו פזורים על פני תבל כולה ותמלאו יבשה וים את עבדותכם. ולכשתתנסו באלה, יהיה לכם הנוחם וזכרון החוקים, שלא שמרתם, ללא תועלת. לפיכך, אם רוצים אתם שיהיו לכם אלה לנחלה, אל תחיו איש מהאויבים לכשתנצחו אותם, אלא דעו לכם, שמן התועלת הוא לאבד כולם, כדי שלא תטעמו ממנהגיהם, אם יישארו בחיים¹⁰⁷, ותפירו את תורת אבותיכם. והריני מתרה בכם עוד להרוס את מזבחותיהם ואשרותיהם ואת מקדשיהם, בכל מקום שיהיו, ולכלות באש את גזעם ואת זכרם: כי רק כך יכולים אתם להגיע לידי בטחון קניינים. ושלא יהא טבעכם נוטה לרע מחמת אידייעתכם את הטוב ממנו, כתבתי בשבילכם את החוקים ואת חוקת המדינה, לפי מה שהרצה לפני אלהים; לכשתשמרו את אלה כמשפטם, תוכלו להיחשב למאושרים שבבריות".
- אחרי הדברים האלה נתן להם משה את החוקים ואת סדר החוקה כתובים על ספר. ואלה עמדו ובכו וגעגועים רבים על המנהיג תקפו אותם; וזכרו הסכנות, שהיה שרוי בהן, ומידת שקדו על הצלתם, והתיאשו מעתידם, שמא לא יהיה להם עוד מנהיג כזה ושמא עתיד גם אלהים להשגיח בהם פחות, שהרי משה הוא שהיה מתפלל עליהם (עד כה). והיו שרויים בחרטה ובצער על דבריהם שדיברו אתו מתוך כעס במדבר, עד שהעם כולו עמד שטוף דמעות ונפשו כלתה אל המנהיג במידה שצערם גבר על כל דברי תנחומים. אולם משה ניחמם והסיח את דעתם מן ההנחה, שראוי הוא לדמעותיהם, ועוררם לקיים את דברי תורתם. ואז הלכו והתפזרו.
- רוצה אני להרצות קודם על חוקת המדינה, השקולה כנגד (הוד) צידקותו של משה, וליתן לקוראי בעתיד על-ידי כך את האפשרות ללמוד, מה היה טיבם של חוקינו מימים קדמונים, ולפנות (אחר כך) לסיפור שאר העניינים. הכל כתוב כאן כפי שהשאיר לנו משה ולא הוספנו משלנו ולא כלום לשם תפארת ולא שום דבר, שלא השאיר לנו¹⁰⁸. החידוש (האחד) שחידשנו הוא שסידרנו כל דבר לפי מינו, הואיל והדברים שנכתבו על-ידו נשארו מפוזרים, לפי שנודעו לו דבר דבר מאלהים¹⁰⁹. מטעם זה חשבתי להכרח לי לסמן זאת מראש, כדי שלא יתרעם עלי קורא ספרי, שהוא מבני עמי, ויאמר שטעיתי. כזה הוא סידור חוקינו השייכים לחוקת המדינה, ואשר לחוקים שהשאיר לנו לקנין משותף והם נהוגים בינינו לבין עצמנו¹¹⁰ — אותם הנחתי בשביל מסכת „המנהגים וטעמיהם“, שבדעתי לחבר בעזרת אלהים אחרי החיבור הזה.
- משתרכשו את ארץ הכנענים ותהיה לכם שהות ליהנות מנכסיהם. תנו דעתכם

דברים ל',
י"ז י"ט;
ל"א, ט"ז י"ח

191

דברים
י"ב, ב"ג'

193

ג.
דברים
ל"א, ט'

195

196 ז.

197

198

199 ה.

- מאותו רגע לבניך ערים; בעשותכם זאת תעשו את הישר בעיני אלהים ותזכו לאושר בטוח. עיר־קודש אחת תהא במקום הנאה ביותר של ארץ כנען ומצוין בטיבו, שיבחר לו אלהים בדבר נבואה, ומקדש אחד יהא בה ומזבח אחד של אבנים לא־מסותתות, אך מובחרות ומסודרות¹¹¹ ומסודות בסיד, כדי שתהיינה נאות ונקיות למראה. העליה אליו אל תהא במעלות אלא בכבש משופע. אל יהא בשום עיר אחרת לא מזבח ולא מקדש, משום שאחד הוא אלהים ואחד הוא גזע העברים¹¹².
- 201 המחרף אלהים ייסקל ויהא תלוי במשך יום, ואחר ייקבר באי־כבוד ובסתר¹¹³.
- 202 שלוש פעמים בשנה יתכנסו העברים בעיר, שבה יבנו את בית־המקדש, (ויבואו) מכל קצוי הארץ שיכבשוה, כדי להודות לאלהים על הטובות שקיבלו ולהתפלל עליהן לעתיד, ולהתחבב איש על חברו בהתכנסם ובחגגם יחד. שכן יפה הוא שלא יהיו זרים זה לזה, באשר בני עם אחד הם ושותפים לאותם המנהגים. וזה יושג על־ידי אותו מגע ומשא, לכשייטבעו בזכרונם אלה בתוך אלה על־ידי ראייה ושיחה; ואם יישארו ללא מגע ומשא ביניהם, יחשבו איש את חברו לזרים בהחלט^{113a}.
- 203 עליכם להפריש מעשר מן הפירות, חוץ מאותו שנקבע¹¹⁴ כתרומה לכוהנים וללוויים. מעשר זה עליכם לפדות בערי מולדתכם ופדיונו ישמש לחגיגות ולקרבתות (שתק־ריבו) בעיר־הקודש¹¹⁵, כי מן הדין הוא שהפירות המוצאים מן האדמה, שנתן אלהים לכם לנחלה, ייאכלו לכבודו של הנותן.
- 204 אסור להקריב קרבנות מאתנן אשה זונה, כי אין אלהים נהנה משום דבר הבא בעוון, ואין לך דבר גרוע מקלון הגוף. כיוצא בו, אם יקבל מישהו שכר בעד הרבעת כלב, אם כלב ציד או שומר עדרים, אסור להקריב ממנו לאלהים¹¹⁶.
- 205 אל יגדף איש אלהים, שמדינות אחרות מאמינות בהם, אסור לשדוד קדשי זרים או לקחת אוצר, הנקרא על שם איזה אל¹¹⁷.
- 206 אל ילבש איש מכס בגד ארוג צמר ופשתה; רק לכוהנים בלבד שמור הדבר¹¹⁸. ולכשיתכנס ההמון בעיר הקודש לשם הקרבת קרבנות כל שבע שנים, בזמן חג הסוכות, יעמוד הכוהן הגדול¹¹⁹ על בימה גבוהה, שיהא^{119a} קולו נשמע ממנה¹²⁰ (למרחוק), ויקרא לפני כל העם את חוקי התורה¹²¹, ואל יימנעו לא אשה ולא ילדים ואפילו לא עבדים מלשמוע, שכן נאה הוא שיהיו כתובים על הלבבות ויישמרו בזכרון ולא יוכלו להמחות לעולם. כי באופן זה לא יחטאו האנשים כלל, משום שלא יוכלו להתנצל באי־ידיעתם את מצוות החוקים; וכנגד זה יהיה לחוקים פתחון פה רב כלפי הפושעים, משום שאומרים להם את העונש הצפוי להם ורושמים תוך שמיעה את מצוותיהם בלבבות: על־ידי כך יהיו יסודותיהם (חיים) בהם לעולם, אותם היסודות, שהולזול כלפיהם מרשיע את בני האדם וגורם להם עונש. ויהיו החוקים גם דאשית תלמודם של הילדים, כי הוא הלימוד היפה ביותר וגורם לאשרם¹²².

- 212 יג שתי פעמים ביום¹²³, בהחילתו וכשמגיע זמן השכיבה, חייבים הכל ליתן הודיה לאלהים על המתנות, שנתן להם לאחר שיצאו לחירות מארץ מצרים, משום שתודה היא מעיקרה דבר שבצדק וניתנת כגמול על טובות שבאו וכעידוד לטובות נוספות לעתיד לבוא. חייבים הם גם לכתוב על דלתותיהם את הטובות הגדולות ביותר, שהיטיב אלהים עמהם, ועל כל אחד להראותן על זרועו¹²⁴. כל מה שעלול לסמן את כוחו של אלהים וחובתו אליהם חייבים הם לכתוב ולשאת על הראש ועל הזרוע, כדי שיהא חסדו של אלהים אליהם גלוי לבריות מכל צד¹²⁵.
- 213 דברים ר', ח"ט' דברים י"א, י"ח"כ
- 214 יד. דברים ט"ז, י"ח 215
- 216 ככל עיר ישלטו שבעה אנשים, שהליכותיהם היו עוד מקודם הליכות של חסידות והתלהבות לצדק. לכל שלטון יינתנו שני אנשים שמשים משבט לוי¹²⁶. חייבים לחלוק כבוד גמור לאנשים, שעלה בגורלם להיות שופטים בערים, ואסור למישהו במעמדם לגדפם או להתנהג בחוצפה כלפיהם, משום שיראת הכבוד כלפי בני-אדם האוחזים בשלטון עושה את הבריות צנועים מכדי שינהגו בחוצפה כלפי אלהים.
- 217 יש ליפות כוחם של השופטים לפרסם את פסק-דינם, חוץ מבמקרה, שמישהו יבוא ויאמר, שלקחו כסף כדי לסלף משפט, או שיביא טעם אחר להעיד במ, שלא הוציאו פסק-דין נכון, כי הם חייבים לשפוט משפטיהם לא מתוך אהבת בצע ולא מתוך משוא-פנים (לאנשי) המשרה, אלא להעמיד את הצדק מעל לכל. כי אם כן הרי אפשר, שיהא אלהים נראה בווי וחלש מאלה שבזכותם יצדד השופט בפסק-דינו מתוך פחד מפני כוחם. ואילו כוחו של אלהים הוא הצדק, ומי שנושא את פניהם של אנשי המשרה להצדיקם עושה אותם לבעלי כוח גדול מאלהים, ואם יהיו השופטים סבורים, שאין בידם לחוות דעה בענין שהובא לפניהם — ורבים הם ענינים כאלה בחיי הבריות — עליהם לשלוח את דין התורה לעיר הקודש והכוהן הגדול והנביא ומועצת הזקנים¹²⁷ יתכנסו ויפסקו את פסק-דינם^{127א}.
- 218 דברים י"ח, י"ח"א
- 219 טו. דברים י"ז, ר', י"ט, ט"ו דברים י"ט, ט"ז י"ט
- 220 טז. דברים כ"א, א"ט
- 221 אם יבוצע רצח באיזה מקום ולא יימצא הפושע ואין חשד בשום איש שרצח מחמת שנאה, יחפשו את הרוצח בשקידה רבה ויקצבו שכר הודעה. ואם לא יודיע שום איש, יתאספו השלטונות ומועצת הזקנים של הערים הקרובות למקום בו בוצע הרצח וימדדו את האדמה מן המקום, שמוטל בו המת, והעיר, שתימצא הקרובה ביותר, כלומר הפקידים שבה, יקנו עגלה וישאווה אל עמק ולמקום שאינו ראוי לחרישה ולנטיעה ויחתכו את שרירי ערפה של הבהמה וירחצו את ידיהם במים טהורים מעל
- 222

לראשה של הבהמה והכוהנים והלויים ומועצת הזקנים של העיר יקראו בקול, שידיהם נקיות מהרצח ולא ביצעוהו ולא היו בשעת המעשה ויבקשו רחמים מאת אלהים ולא יקרה עוד אסון גורא כזה לארץ¹³⁰.

223 יו. שלטון יקירי העדה והחיים לפי חוקיו הוא בוודאי הטוב שבשלטונות. אל תאחו (איפוא) בכם תאוה לחוקת מדינה אחרת, אלא אהבו סדר זה ויהיו החוקים אדוניכם ועשו כל דבר לפיהם: די לכם, שאלהים הוא מנהיגכם. אולם אם תחשקו במלך, יהא זה מבני עמכם ויהי הצדק ושאר המידות הטובות דאגתו לעולם. חייב הוא להודות ביתרון תבונתם של החוקים ושל אלהים, ואל יעשה שום דבר בלי עצתו של הכוהן הגדול ושל הזקנים¹³¹. אל ישא נשים הרבה ואל ירדוף אחרי רוב נכסים וסוסים, שכן אם יהיו לו אלה, ייתכן שינהג זלזול כלפי החוקים. ואם יהיה להוט אחרי אחד הדברים האלה, החובה עליכם למנוע, שיהיה חזק יותר מן המועיל לכם¹³².

225 יח. דברים י"ט, י"ד. אסור להסיג גבולות אדמה, לא שלכם ולא של אחרים, שהנכם חיים אתם בשלום, וחס לכם מלהעתיק את אבן־הגבול, שהיא כאילו מוטלת קבועה לעולם לפי פסק־דינו של אלהים. כי מכאן תוצאה למלחמות ולמריבות, כלומר מרצונם של אהבי בצע להסיג את הגבולות והמסיגים גבול אינם רחוקים גם מהפרת החוקים.

226 יט. ויקרא י"ט, כ"ג-כ"ה. מי שנטע בארץ¹³³ והנטעים נשאו פרי לפני ארבע שנים, אל יביא ממנו תרומות לאלהים ואל ישתמש בו לצרכו; כי לא עלה הפרי בזמנו ומחמת כפית הטבע¹³⁴ ללא עת אין הפרי יפה לאלהים ולא יאה לבעלים עצמם להשתמש בו. ואילו בשנה הרביעית ייבצר כל מה שגדל, משום שהפרי בשל אז בזמנו. ולאחר שיאסוף אותו יביאו לעיר־הקודש ויאכל אותו יחד עם המעשר של שאר התנובה בסעודת רעים ועם יתומים ונשים שנתארמלו. ורק בשנה החמישית יהא רשאי ליהנות מפירות נטיעותיו¹³⁵.

228 כ. ויקרא י"ט, י"ט; דברים כ"ב, ס"י. ארץ שנטועה גפנים אין לזרוע אותה, משום שדי לה שהיא מגדלת את הצמח הזה ועליה להיות משוחררת מסבל המחרשה. יש לחרוש את האדמה בשוורים ואין להוליך אתם שום בהמה אחרת תחת העול, אלא יש לצמדם אל בני מינם בעבודת החרישה¹³⁶. הזרעים צריכים להיות נקיים וללא תערובת. ואין לזרוע שנים או שלושה מינים יחד, משום שאין הטבע מחבב מין בשאינו מינו. אסור להרביע בהמות שאינן קרובות במינו, גזירה שמא יעבור מכאן מנהג זלזול לגבי קרבת הדם על מעשיהם של בני אדם, משהתחיל בענינים קטנים וקלי־ערך. מן הדין שלא יהא שום דבר מותר, שתצא ממנו בדרך של חיקוי איזו הפיכה שהיא ביסודותיה של החוקה, ושהחוקים לא יסיתו דעתם אפילו מדברים טפלים, אלא ידאגו לכך, שלא תהא פגיעה בהם¹³⁷.

- לכשתקצרו ותאספו את תבואות הקיץ, אל תלקטו (הכל), אלא תשאירו אלומות¹³⁸ 231
 מספר גם למחוסרי מחיה, שתהיינה הפקר לפרנסתם. כיוצא בו תשאירו את עוללות
 הבציר לעניים ותניחו מעט מפרי הזיתים, שייאספו על-ידי אלה, שאין להם
 היכולת ליהנות משלהם^{138א}. כי השפע, בו יבורכו הבעלים על-ידי האוסף המדוקדק 232
 של הפירות, לא יהיה שקול כנגד התודה, שתבוא עליהם מפי הנצרכים. וגם אלהים
 יתן לה לאדמה נכונות יתירה להצמיח פירות לבעלים שאינם דואגים לתועלת
 עצמם בלבד, אלא עושים גם חשבון פרנסתם של אחרים. אסור לחסום פיהם של
 השוורים בגורן בשעה שדשים את השבלים, משום שאין זה מן היושר למנוע את
 הפרי מאלה, שעזרו לכם ועמלו בייצורו. אין מונעים מעוברי-דרך לנגוע בפירות 233
 בעצם האסיף בימות הסתיו, אלא מניחים אותם למלא צרכם כאילו משלהם, בין
 אם אנשי המקום הם ובין אם זרים, ולשמוח על שנותנים להם ליהנות מן הפירות
 שנתבשלו; ואולם אסור עליהם לקחת אתם משהו. כן אל ימנעו הבוצרים מאלה, 234
 שפוגשים בהם, להשתתף באכילת הפירות שנושאים ליקבים, משום שאין זה מן
 היושר להביט בעין רעה אל המתאווים ליהנות מן הברכות, שבאו לעולם ברצונו של
 אלהים, בשעה שהעונה עומדת בעצם תקפה וממהרת לצאת. ולא עוד אלא שהדבר 235
 יגרום נחת רוח לאלהים, אם יזמינו ליהנות¹³⁹ מן הפירות אפילו אנשים, שמהססים
 מתוך צניעות לנגוע בהם — יהיו אלה ישראלים, וכן שותפים ובעלים מחמת קרבת
 הגזע, או בני אדם, שבאו ממקום אחר ומבקשים לקבל מתנות אורחים ממה שזימן
 להם אלהים לתקופת השנה. כי אין לחשוב להוצאה (יתירה)¹⁴⁰ מה שמרשה איש 237
 בנדיבותו לבריות לקחת, כיון שאלהים ממציא את שפע טובותיו לא לשם הנאתם
 הם בלבד, אלא כדי לשתף גם אחרים מתוך נדיבות, וכיון שרצונו הוא, שתיראה
 באופן זה גם לאחרים חיבתו לעם ישראל והשפעת ברכותיו עליהם. היינו, לכשישתפו
 גם את הללו בשפע הרב, שישנו להם. ואולם מי שיעבור על המצוות האלה, יספוג 238
 מלקות ארבעים חסר אחת ברצועת הקהל¹⁴¹; ויקבל עליו ככן חורין את העונש
 הזה המבייש ביותר, מאחר שנשתעבד לבצע ונהג מנהג עלבון בערך (עצמו). כי לכם, 239
 שנתנסיתם בפורענויות מצרים והמדבר, יאה להשיגח באלה, ששרויים בתנאי חיים
 דומים, וכשזכיתם לעושר ברחמיו של אלהים ובהשגחתו, מצוה עליכם להפריש
 לנצרכים מהשפע הזה ומתוך רגש דומה.
- על שני המעשרות, שאמרתי לעיל שחייבים לחלקם כל שנה ושנה, אחד ללויים 240
 ואחד לחגיגות, יש להוסיף בכל שנה שלישית מעשר שלישי ולחלקו למלוי מחסורם
 של נשים אלמנות ובנים יתומים¹⁴², ואילו הראשונים שבפירות הבשלים, שיבואו ליד
 כל איש, חייבים הם להביא אל בית המקדש ולברך את אלהים על הארץ, שנשאה 241
 את הפרי ושניתנה להם¹⁴² לנחלה, וליתן לכוהנים את ביכורי הפירות לאחר הבאת

כא. דברים כ"ד,
 י"ט-כ"א;
 ויקרא
 י"ט, ט"י

דברים
 כ"ה ד'

דברים כ"ג,
 כ"ה-כ"ו

דברים
 כ"ה ג'

כב. דברים י"ד,
 כ"ח-כ"ט; כ"ו,

י"ב-ט"ו

- 242 דברים כ"ו,
ב"י"א הקרבנות שהתורה מצוה עליהם להקריבם. ולאחר שעשה האיש את אלה והביא את המעשרות מכל יחד עם ההפרשות ללוויים ולהגיגות¹⁴³, וירצה לחזור לביתו, יעמוד מול ההיכל^{143א} ויודה לאלהים, ששחרר את העברים¹⁴⁴ מזדונם של המצרים ונתן להם ארץ טובה ורחבה לאכול מפריה, ויענה (ויאמר), שהפריש את המעשרות לפי תורת משה, ויבקש מאלהים, שינהג בו לעולם בחסד וברחמים, וישמור חסדו לכלל העברים ויקיים את הטובות, שנתן להם, ויוסיף עליהן כיכלתו.
- 243 בהגיע בחורים לפרקם עליהם לשאת בתולות בנות חורין של הורים טובים. ומי שאין ברצונו לשאת בתולה, אסור לו להזדווג עם אשה נשואה לאחר ולחללה ולצער את בעלה הראשון¹⁴⁵. אסור לבני חורין לשאת שפחות, אפילו אלה שיוכרחו לכך עלידי אהבה, אלא יתגבר הנימוס וכבוד הדרגה על התאוה. ועוד אסור לו (לעברי) להיות בעל לזונה¹⁴⁶, משום שאין אלהים יכול לקבל את קרבנות נשואיה מחמת ההפקרות, שנהגה לגבי גופה: כי רוח הבנים רק אז יוכל להיות חפשי ומכוון ישר לצידקות, אם לא נולדו מנשואים רעים ומזויזגים, שמקורם תאוות לא-אצילות¹⁴⁷.
- 246 דברים כ"ב,
י"ג"כ"א אם יארס איש נערה בחשבו שהיא בתולה ולא ימצאנה בתולה, יגיש משפטו ויטען בעצמו כנגדה ויביא לשם הוכחה ראיות, שיש בידו להביאן; הסניגור יהיה אבי הנערה או אחיה או מי שנחשב לקרוב ביותר למשפחה אחרי אלה¹⁴⁸. ואם ידונו את הנערה לכף זכות, תהא נשואה לזה, שבא בקטיגוריה עליה, ולא תהא לו עוד כל רשות לשלחה אלא אם תתן בידו נימוקים גדולים, שאין לטעון נגדם. ועל שהטיל אשמה והלך רכיל בחוצפה ובחפזון ייענש עונש כפול: יספוג מלקות ארבעים חסר אחת וישלם לאב קנס של חמשים שקל¹⁴⁹. אולם אם יביא ראיה, שהנערה חטאה, אם בת העם היא, תיסקל, משום שלא שמרה בצניעות על בתוליה עד נשואיה כדת וכדין, ואם נולדה לכוהנים, תישרף חיה¹⁵⁰. אם שתי נשים לאיש ואחת מכובדת ואהובה עליו מאוד, אי משום אהבה ויופי אי מאיזה טעם אחר, והשניה מנת חלקה מקופחת לפניו, והבן, שנולד מהאהובה והוא צעיר מבן השניה, ירצה לזכות בבכורה בגלל אהבתו של אביו לאמו, כדי לקחת חלק כפול מרכושו של האב — כי דבר זה קבעתי בחוקים — אין מתירים לו; כיון שאין זה מן הדין שיגזלו מהגדול מלידה מה שמגיע לו, משום שאמו חשובה פחות בעיני¹⁵¹ האב.
- 248 דברים כ"ב,
י"ח"י"ט דברים כ"ב,
כ"כ"א דברים כ"א,
ט"ו"י"ז מי שחילל נערה שנארסה לאחר, אם פיתה אותה ולקחה ברצונה הטוב לחללה, ימות יחד אתה; כי שניהם רעים במידה שוה, הוא משום שפיתה את הנערה לקבל על עצמה ברצונה הטוב את החרפה הגדולה ביותר ולהעדיף את הדבר הזה על נשואים מכובדים והיא משום שנתפתתה ונתמכרה^{151א} למעשה זדון אי מחמת תענוג אי מחמת בצע כסף, ואולם אם התנפל עליה אי-ישם לבדה ואינסה באין שום אדם במקום שיכול לעזור לה, ימות הוא לבדו. ומי שחילל בתולה שלא נארסה עדיין,
- 244 כ"ב,
כ"ב דברים כ"ב,
כ"ח"כ"ט

ישאנה לאשה. ואם אין רצונו של אביה שתינשא לו, ישלם חמשים שקל קנס העלבון.¹⁵²

מי שרוצה להתגרש מבת־זוגו מאילו סיבות שהן — ויכולות להיות סיבות רבות כאלה אצל הבריות — יתן אישור בכתב, שלא יבוא אחה במגע לעולם; כי (רק) כך תוכל לקבל רשות להינשא לאחר, ואילו לפני כן אסור. ואולם אם גם בעלה האחר יענה אותה או שימות והראשון ירצה לשאתה, אסור לה לחזור אליו.¹⁵³

אשה שאין לה בנים¹⁵⁴ ובעלה מת עליה, חייב אחיו של זה לשאתה והוא יקרא לבן הנוול.¹⁵⁵ בשם המת ויגדלו ליורש נחלת (אביו): כי דבר זה נעשה לתועלת הציבור, כדי שלא ייתמו הבתים (בישראל) וכדי שיישארו הנכסים לקרובים ותהא לנשים הקלה באסונן, כיון שתינשאנה לשאר־יבשרם הקרובים ביותר של בעליהן הקודמים. ואם לא ירצה האח לשאתה, תבוא האשה אל מועצת הזקנים ותעיד על כך, שיש ברצונה להישאר בבית¹⁵⁶ ולילד מהאח בנים והוא דחה אותה והתעלל בזכרו של אחיו המת. ולשאלת הזקנים, משום מה הוא מסרב לשאתה, אם יגיד טעם קטן או גדול, הרי זהו הדין¹⁵⁷: אשת אחיו חייבת להתיר את סנדליו ולירוק לו בפניו ולאמור, שראוי הוא שתעשה לו כן, הואיל ונהג זדון בזכרו של הנפטר. והלה ילך לו ממועצת הזקנים והחרפה הזאת תדבק בו לכל ימי חייו; ואילו היא תהא רשאית להינשא כרצונה לכל מי שמחזר אחריה.

ואם לקח איש שבויה, בתולה או גם נשואה, וירצה לשכב אתה, לא תהא לו הרשות לנגוע במיטתה ולשכב אתה לפני שגזוה שעה ולבשה בגדי אבלות ובכתה על קרוביה וידידיה שמתו במלחמה. כדי לספק צרכה באבלות עליהם; משעשתה כן תהיה דעתה פנויה עליה לחגיגות ולנשואין: שכן מן הדין והיושר הוא שינהג כבוד ברצונה, כיון שלקחה להעמיד לו ולדות, ולא שירדוף אחרי תענוגו בלבד ולא יתן דעתו על מה שיכול לגרום לה נחת רוח. ולאחר שיעברו שלושים ימי אבלה —

כי אלה מספיקים לנשים נבונות לבכות את הנפשות היקרות ביותר — יכרתנ את ברית הנשואין. ואם ימאס בה מלהיות לו לאשה לאחר שמילא תאותו, אל תהי הרשות בידו לעולם לשעבדה כשפחה, אלא תלך לה למקום שתרצה: הרשות הזאת נתונה לה.

בחורים שינהגו זלזול בהוריהם ולא יהלקו להם את הכבוד הראוי ויזידו נגדם, אם במעשי בושת אם מתוך טפשות¹⁵⁸, יוכיחום הוריהם תחילה בדברים, שכן יש להם לאלה סמכות של שופטים לגבי בנייהם. ויאמרו להם, שלא נקשרו בנשואים לשם תענוג ולא לשם הגדלת הנכסים על־ידי שיהיה רכוש שניהם לקנין משותף להם, אלא כדי שיזכו לבנים, שיכלכלו את שיבתם ויקבלו מהם כל צרכיהם. „וכשנולדת סיפחנו ויגדלנו אותך בדאגה ובשמחה ומתוך הוידה רבה מאוד לאלהים ולא חסנו

דברים 253
כ"ד, א"ד'

254
דברים כ"ה,
ה"י

255

256

דברים 257
כ"א, י"ד

258

259

כד.
דברים כ"א,
י"ח"א

261

- 262 על שום דבר, שנראה היה מועיל לטובתך ולחינוכך למעשים טובים¹⁵⁹. עכשיו, מאחר שיש לנהוג סלחנות כלפי שגיאותיהם של צעירים, דיך בזה, שזולת בכבודו וחזור לדרך הנכונה ותן דעתך, שגם אלהים כועס על אלה שמעזים פנים נגד הוריהם. משום שגם הוא אב לכל גזע האדם, ודומה הוא, שנגרמת גם לו בושה יחד עם השותפים לו בכנוי אב. כשלא זכו מבניהם לכבוד המגיע להם. וגם החוק מעניש ללא רחמים על דברים כגון אלה, ולוואי שלא תתנסה בהם". ואם דברים אלה ירפאו את שחצנותם של הבחורים, יהיו פטורים (להבא) מתוכחות, שהוכיחום על שגגותיהם. כך יתגלה טוב לבו של המתוקק וגם ההורים יהיו מאושרים, שלא יראו בענשו של הבן או של הבת. ואולם אם יתברר, שדברי הוריו ותוכחת פיהם, לקחת מוסר, נחשבים כאפס בעיני הבן ובמעשי חוצפה בלתי פוסקים כלפיהם יהפוך את החוקים לאויבים ללא פשרה לו, יוצא בידי הוריו עצמם אל מחוץ לעיר וכל העם ילך אחריהם וירגמהו באבנים ויישאר לראוה לעיני כל למשך יום שלם ובלילה ייקבר¹⁶⁰. מיתה כזאת ימותו גם כל אותם שנידונו למיתה^{160a} לפי החוקים מאילו טעמים שהם. וכן חייבים לקבור גם את האויבים ואל תהא אף גופת מת אחת מוטלת ללא קבורה, למען לא תיענש למעלה מחומר הדין¹⁶¹.
- 266 אסור להלוות ברבית לאיש מן העברים, לא מאכל ולא משתה, משום שאין זה מן היושר להוציא רווחים מצרותיו של בן האומה; אלא בהושיטכם עזרה לאח¹⁶² במצוקתו, תהא תודתו והשכר-על המעשה הטוב, שיבוא מאת אלהים, כריווח בעיניכם. מי ששאל כסף או מיני פירות, לחים או יבשים, חייב, לכשיצליח ברצון אלהים במעשה ידיו כחפצו, להביאם ולהחזירם בעונג למלויים, כאילו מצרפם אל רכושו וימצאם בחזור שעת הצורך. ואולם אם יתנהג בלי בושה בענין הפרעון, אסור להיכנס לתוך¹⁶³ ביתו ולקחת עבוט, בטרם שנעשה משפט בענין זה. יש לדרוש את העבוט בחוץ והחב את החוב צריך להביאו מעצמו ללא טענות לאיש, שיבוא אליו בסיוע החוק. ואם נותן העבוט איש אמיד הוא, יעצור המלוה את העבוט עד להחזרת המלוה, ואם עני הוא, יחזירהו לפני שקיעת החמה, וביחוד אם העבוט הוא בגו, שמשמש לו (להתכסות) בשנתו; כי אלהים לפי מידותיו מרחם את העניים. אסור לעבוט ריחיים וכל המכשירים ששייכים להם, כדי שלא יילקחו מידי (העני) הכלים לעשית לחמו ולא יגדל צערו מחמת מחסור.
- 271 על גנבת אדם היא מוטל עונש מות¹⁶⁴, ומי שגנב זהב או כסף ישלם כפלים¹⁶⁵. ומי שהרג את הגנב בבית בשעת הגנבה, יהא נקי מפשע, אפילו קרה הדבר בחתירתו תחת החומה. מי שגנב בהמה ישלם קנס ארבעה, חוץ (מגנבת) שור, שבעדו חייב הוא לשלם פי חמשה. ומי שאין ביכלתו לשלם את הקנס, יהא עבד לאלה, שהגישוהו לדין¹⁶⁶.
- 267 דברים כ"ד, כ"ג
כ"ב-כ"א
- 268 דברים כ"ד, כ"ג
כ"ב-כ"א
- 269 דברים כ"ד, כ"ג
כ"ב-כ"א
- 270 דברים כ"ד, כ"ג
כ"ב-כ"א
- 271 דברים כ"ד, כ"ג
כ"ב-כ"א
- 272 דברים כ"ד, כ"ג
כ"ב-כ"א

- 273 כח. שמות כ"א, ב'; דברים ט"ו, י"ב-י"ח
מי שנמכר לבן עמו (לעבד), יעבדנו שש שנים ובשביעית יצא לחפשי; ואם נולדו לו ילדים משפחה בבית קונוה וירצה לעבוד מחמת חיבה ואהבה לבני ביתו, ישוחרר לכשתבוא שנת היובל, היא שנת החמשים, ויקח אתו את ילדיו ואת אשתו החפשים¹⁶⁷.
- 274 כט. דברים כ"ב, א"ג'
אם ימצא איש בדרכו כסף או זהב, יבקש את בעל האבדה ויכריז על המקום שמצא בו¹⁶⁸ ויחזיר את האבדה וישים אל לבו, שלא טובה התועלת הבאה מהפסדו של אחר. וכן הדין בבהמות, שימצא איש תועות במדבר: אם^{168a} לא ימצא הבעל תיכף, תהא הבהמה שמורה אצלו ואת אלהים יקרא לעד לו, שלא לקח לו את רכושם של אחרים.
- 275 ל. דברים כ"ב, ד'
אסור לעבור על בהמותיו של אחר בשעה שהן שרויות בצרה, משום שנפלו בבוץ מחמת סערה; אלא חייב (אדם) לעזור להצלתן ולחשוב, כאילו גותן עזרה לעצמו בצרתו.
- 276 לא. דברים כ"ז, י"ח ויק' י"ט, י"ד לב.
חובה היא להראות את הדרך לאנשים, שאינם יודעים אותה ואסור להתעות אחרים ולהכשיל את עסקיהם. כדי לגרום לעצמו שמחה לאיד¹⁶⁹.
כיוצא בו אסור לקלל עוור¹⁷⁰ או חרש¹⁷¹.
- 277 לג. שמות כ"א, י"ח-י"ט
אם יכה איש את אחיו בתוך קטטה בכלי שאינן ברזל והוא מת מיד, נקום יינקם המומת והמכה ייענש מידה כנגד מידה. ואם הובא המוכה אל ביתו וחלה ימים רבים ומת אחר-כך, אין עונשים את המכה. ואם הבריא לאחר שהוציא כסף רב לריפוי, על המכה לשלם את סכום הכסף שהוציא (הלה) במשך זמן היותו מוטל במיטה ושנתן לרופאים¹⁷². מי שבעט באשה הרה והיא הפילה, ייענש על-ידי השופטים עונש כסף, משום שהפחית את האוכלוסין על-ידי המתת העובר ברחם, וגם לבעלה של האשה יתן סכום כסף¹⁷³; ואם מתה האשה מהמכה, ימות גם הוא. כי כן קבע החוק: נפש תחת נפש^{173a}.
- 279 לד.
אל יהא ביד אדם מישראל סם מות או מין סם שהותקן לשם נזקים אחרים. ואם ירכוש כזה וייתפש, ימות ויסבול את הרע, שהיה גורם לאלה, שנגדם הוכן הרעל¹⁷⁴. מי שהטיל מום בחברו, ישולם לו מידה כנגד מידה ויפסיד אותו חלק של הגוף, ששללו מחברו, אלא אם כן ירצה מי שנעשה לבעל מום לקבל כסף. כי החוק ייפה את כוחו של בעל היסורין עצמו ונתן לו את הרשות להעריך את האסון שנגרם לו, אם איננו רוצה להקשות לבו ביותר¹⁷⁵.
- 280 לה. שמות כ"א, כ"ד ויקרא כ"ד, י"ט-כ"א
שור שנגח בקרניו, חייב בעליו לשחטו. ואם נגח איש בגורן והרגו, ייסקל וימות ואל יחשבוהו אפילו ראוי לאכילה. ואם הוכח הדבר, שבעליו ידע את טבעו ולא שמר עליו, ימות בעליו כמי שנתחייב במותו של זה, שנהרג על-ידי השור¹⁷⁶. ואם
- 281 לו. שמות כ"א, כ"ח-כ"ב

- 282 יהרוג השור עבד או שפחה, ייסקל, ובעל השור ישלם קנס שלושים שקל לבעליו של
שמות כ"א,
ל"ה-ל"ו
- 283 החופרים באר או בור, יקפידו על כך, שיהיו סגורים בקרשים מוטלים עליהם, לא
לז.
- 284 כדי למנוע אנשים לקחת מים, אלא שלא תהא סכנה, שיפלו אנשים לתוכו, ואם
שמות כ"א,
ל"ג-ל"ד
- 285 תפול בהמתו של מישהו לבור¹⁷⁸ לא-סגור כזה, השייך לאחר, ותיהרג, ישלם זה
דברים
כ"ב, ח'
- 286 את מחירה לבעליה. יש להקיף את הגנות בכעין חומה, שלא יתן לאנשים ליפול
למטה ולהרג¹⁷⁹.
- 287 מי שקיבל פקדון, תהא שמירתו עליו כעל נכס קדוש, הבא מאלהים¹⁸⁰ ואל יעז שום
שמות
כ"ב, ו"ח'
- 286 אדם, לא גבר ולא אשה, למעול במפקיד, אפילו עלול הוא להרוויח סכום זהב גדול
מאוד ומתוך בטחון, שאין מי שיוכיח פשעו. ובכלל יאה לכל אדם לעשות את הטוב
מתוך הכרה שבלבו — יסתפק בעדותו של זה ויעשה כל מה שיביא לו שבח
מאחרים — וביחוד מתוך שידע את אלהים, שמפניו לא ייעלם שום דָּשֶׁע. ואם אבד
שמות
כ"ב, ט'
- 287 לנאמן הפקדון בלי שפשע, יבוא אל שבעת השופטים¹⁸¹ ויישבע באלהים, שלא
אבד שום דבר ברצונו ומתוך כוונה רעה ולא השתמש בשום חלק מהפקדון —
ויצא זכאי. ואולם אם השתמש אפילו בחלק הקטן ביחור של הכספים שהופקדו
בידו והשאר אבד במקרה, ידונו אותו להחזיר כל מה שלקח¹⁸². וכדיני פקדונות
כך דינו של העושק שכרם של העובדים עבודת הגוף: החרם יחרימהו. כי¹⁸³
אסור לעשוך שכרו של איש עני ועליכם לדעת, שזהו מתנת אלהים לו במקום קרקע
זנכסים אחרים; וכן אין לדחות את תשלום השכר, אלא יש לסלקו באותו יום,
כי לא לרצון הוא לאלהים, שיחכה הפועל לפני עמלו¹⁸⁴.
- 289 אין עונשין בנים על חטאות הוריהם; להיפך, ראויים הם בגלל צידקתם הם לרחמים
לס.
דברים
כ"ד, ט"ז
- 288 בידו והשאר אבד במקרה, ידונו אותו להחזיר כל מה שלקח¹⁸². וכדיני פקדונות
כך דינו של העושק שכרם של העובדים עבודת הגוף: החרם יחרימהו. כי¹⁸³
אסור לעשוך שכרו של איש עני ועליכם לדעת, שזהו מתנת אלהים לו במקום קרקע
זנכסים אחרים; וכן אין לדחות את תשלום השכר, אלא יש לסלקו באותו יום,
כי לא לרצון הוא לאלהים, שיחכה הפועל לפני עמלו¹⁸⁴.
- 290 רבים, שהם בניגוד לתוכחתנו ומואסים במוסרנו.
יש להיבדל מסריסים ולברוח מחברתם של אלה, ששללו בידיהם את גברותם ואת
מ.
דברים
כ"ג, ב'
- 291 פרי הפריה והרבייה, שנתן אלהים לבני האדם, כדי שנרבה את גזענו; עליכם לגרשם,
כאילו אשמים הם ברצח ילדים והשמידו עוד לפני הוולדם של אלה¹⁸⁶ את הגורם
המוליד. כי ברור הדבר: משום שנהפכה נשמתם לנשמה של נשים, שינו גם¹⁸⁷
291 את גופם. הוא הדין גם בכל דבר הנחשב למפלצת לכל רואיו. אסור לסרס בני אדם
או בעלי חיים אחרים.
- 292 זה יהיה לכם איפוא סדר החוקים במדינתכם בימי שלום. ואלהים בחסדו ישמור
מא.
סדרה של זו מכל פילוג, ולוואי לא תבוא השעה, שתשנה משהו בחוקים ותלפכֶם

- 293 להיפוכם. אך הואיל ומן ההכרח הוא, שיפלו בני אדם אף לתוך מהומות וסכנות שלא ברצונם או מתוך כוונה תחילה, נוסיף גם על ענינים אלה תקנות קצרות, כדי שיהיו לכם דרכי הצלה רבים, בדעתכם מראש מה שצריך לעשות בשעת הדחק, ולא תעמדו ותשאלו אותה שעה, מה המעשים המוטלים עליכם ולא יתרגשו עליכם זמנים, שלא תהיו מוכנים (לפגיעהם).
- 294 הארץ, שנתן אלהים לכם, הבזים לכל עמל והמאמנים את הנפש למעשי גבורה — מי יתן ותחיו בה חיי שלום לאחר שתכבשוה ולא יעלו עליה נכרים למלחמה להשחיתה
- 295 ולא יתגלע בכם ריב אזרחים, שתבואו עלי-ידו למעשים, שהם ההיפך ממה שעשו אבותיכם, ותביאו כליון על החוקים, שחקקו הללו — מי יתן ותמשיכו לחיות בחוקים, שאלהים הכיר בהם כטובים ומסרם לכם, וכל מעשה מלחמה, אם עכשוו על ידכם
- 296 ואם אחר-כך בימי בניכם, יבוצע מחוץ לגבולותיכם. אך אם תתכוננו לצאת למלחמה, עליכם לשלוח שליחים וכתובים אל אויביכם התוקפים אתכם; כי מן הראוי, לפני השימוש בכלי זין, לדבר אליהם ולהגיד להם, שאף-על-פי שיש לכם צבא רב וסוסים
- וכלי זין ועל כל אלה אלהים רב-חסד ובעל-ברית — בכל זאת הנכם מבקשים, שלא תהיו מוכרחים להילחם בהם ולקחת מהם את שלהם ולהוסיף לעצמכם ריווח שלא ברצונכם, ואם ישמעו, יאה לכם לשמור על השלום; ואולם אם ירצו לגרום לכם רעות, הואיל ויהיו בוסתים בעצמם בגלל יתרון כוחם, תביאו צבא נגדם, ואלהים יהיה שר צבאכם העליון, ולמשנה לו תבחרו אחד מכם, שיצטיין בגבורתו. כי שלטון רבים לא זן בלבד שהוא לשטן לאלה, שהכרח להם לבצע דבר דחוף, אלא אף גורם נזק לכפופים לו¹⁹³. יש להוביל צבא שלם, מורכב כולו אנשים מצטיינים בכוח גופם ובאומץ רוחם, לאחר שתבדילו את רכי הלב, כדי שלא יביאו תועלת לאויבים בזה, שיהפכו עורף בשעת הפעולה. אלה שבנו בתים חדשים ולא הספיקו עדיין ליהנות מהם זמן שנה אחת, ואלה שנטעו ולא לקחו עוד חלק בפירות, יש להשאיר בתוך הארץ, וכן אלה שארשו ונשארו נשים זה לא כבר — גזרה, שמא יחוסו על חייהם מתוך תשוקה לאותם הדברים וישמרו על עצמם; כדי ליהנות מהם, ויהיו למוגיל-לב¹⁸⁸.
- 297 רעות, הואיל ויהיו בוסתים בעצמם בגלל יתרון כוחם, תביאו צבא נגדם, ואלהים יהיה שר צבאכם העליון, ולמשנה לו תבחרו אחד מכם, שיצטיין בגבורתו. כי שלטון רבים לא זן בלבד שהוא לשטן לאלה, שהכרח להם לבצע דבר דחוף, אלא אף גורם נזק לכפופים לו¹⁹³. יש להוביל צבא שלם, מורכב כולו אנשים מצטיינים בכוח גופם ובאומץ רוחם, לאחר שתבדילו את רכי הלב, כדי שלא יביאו תועלת לאויבים בזה, שיהפכו עורף בשעת הפעולה. אלה שבנו בתים חדשים ולא הספיקו עדיין ליהנות מהם זמן שנה אחת, ואלה שנטעו ולא לקחו עוד חלק בפירות, יש להשאיר בתוך הארץ, וכן אלה שארשו ונשארו נשים זה לא כבר — גזרה, שמא יחוסו על חייהם מתוך תשוקה לאותם הדברים וישמרו על עצמם; כדי ליהנות מהם, ויהיו למוגיל-לב¹⁸⁸.
- 298 לאחר שתתקעו את-מחנכם עליכם להשתדל, שלא לעשות דברים מאוסים ביותר, וכשתצורו (על עיר) ולא יהיו לכם עצים להתקין מכשירי מצור, אל תחשפו את הארץ בגדעכם עצי-מאכל¹⁸⁹, אלא תחוסו עליהם ותשימו אל לבכם, שאלה נוצרו לתועלתו של האדם ואילו היה להם קול, היו טוענים כנגדכם, שסובלים הם רעות ללא הצדקה והם לא אשמים במלחמה, ואילו היתה להם האפשרות, היו עוקרים ממקומם ועוברים לארץ אחרת, וכשתנצחו במלחמה תהרגו את אלה, שנלחמו בכם, ותחוסו על השאר ויהיו לכם למס עובד — חוץ מעם הכנענים. את אלה חייבים אתם להשמיד כליל¹⁸⁹.
- 299 מ.ב. דברים כ', י"ט-כ'
- 300

- יש להקפיד, וביחוד במלחמה, שלא תשתמש אשה בכלי גבר וגבר לא ילבש שמלת אשה¹⁹⁰.
- 301 מב. דברים כ"ב, ה' 301 מד. דברים כ"ז, א' חוקה. כזאת הוריש איפוא משה, ועוד מסר לדורות חוקים, שכתבם ארבעים שנה לפני כן: עליהם נדבר בחיבור אחר. בימים שלאחר כך — כי היה מכנס אספות בלי הרף — מסר לעם דברי ברכה, יחד עם דברי קללה לאלה, שלא יחיו לפי החוקים ויעברו על המצוות הכלולות בהן. אחר כך קרא לפנייהם שיר בחרוזי הַכְּסֵמְטוֹן, שהשאירו גם במקדש כתוב על ספר¹⁹¹, המכיל (דברי) נבואה על המאורעות העתידים לבוא: לפיהם התרחשו ומתרחשים והולכים כל הדברים ובשום ענין לא החטיא הנביא את האמת. וכן מסר לכוהנים את הספרים האלה ואת הארון, שהניח בו את עשרת הדברות כתובים על שני לוחות, וגם את המשכן. אף התרה בעם, שלא ישכה, לאחר שיכבוש את הארץ ויתנחל בה, את זדונו של עמלק, אלא יצאו למלחמה עליו ויקחו נקמתם ממנו על הרעות, שעשה לעם בהיותו במדבר. ולאחר שיכבשו את ארץ כנען וישמידו את המוני תושביה כולם כדין, עליהם להקים מזבח ופניו אל מזרח השמש לא הרחק משכם¹⁹² העיר, בין שני הרים, בין הר הגריזים¹⁹³ שמצד ימין ובין ההר מצד שמאל, הנקרא „מועצה“¹⁹⁴, ולחלק ולהקים את הצבא ששה ששה שבטים על שני ההרים ועמהם הלויים והכוהנים. ואלה העומדים על הר הגריזים יברכו ראשונה במיטב הברכות את אלה, שיהיו שוקדים על עבודת אלהים ועל שמירת החוקים ולא יעברו על מצוותיו של משה, והשבטים האחרים יענו אמן; אחר־כך יחזרו ויברכו אלה והראשונים יהיו מודים. לפי סדר זה צווה לשים אחר־כך את הקללות על ראש העברינים בעתיד ויענו אלו לאלו אמן לאישור הדברים. ומשה רשם בעצמו את דברי הברכה והקללה¹⁹⁵, שלא יסוף לקחם בהמשך הזמן, וכתבם לפני מותו על המזבח מכל צד וקבע לעם את המקום. בו יעמוד ויקריב קרבנותיו ויעלה עולותיו, ואילו אחרי יום זה אסור להם להעלות קרבן נוסף, כי הדבר אינו על פי התורה¹⁹⁶. אלה הן התקנות, שתיקן משה, ועם העברים ממשידך ללכת אחריהן ולעשותן.
- 302 מה. דברים כ"ט, ב' 302 מד. דברים כ"ז, א' 303 דברים ל"ב, א"מ"ג 304 דברים ל"א, ט"ז; כ"ה"כ"ו 305 דברים כ"ז, ד'; י"ב"כ"ו 306 307 308 דברים כ"ז, ה' 309 מה. דברים כ"ט, ב"ל, ב' 310 דברים י"ג, ב"י"ט
- ולמחרת היום כינס משה את העם יחד עם הנשים והילדים, ואפילו העבדים מתויבים היו לבוא, והשביע לשמור את החוקים ולכון את לבם ביותר לדעת אלהים¹⁹⁷ ולא לעבור עליהם באמת, לא ממשוא־פנים מתוך קרבת־דם ולא מרתיעה מפני פחד ולא מהנחה, שאיזו סיבה שהיא יכולה לעלות בחשיבותה על שמירת החוקים; אלא אם מישוהו קרוב בדמו להם או (שלטון) מדינה ינסה לערבב ולפרק את חוקתם המושתתת על המצוות¹⁹⁸, יגנו עליהן כפרט ככלל ויתגברו על הזדים. ויעקרום ממש מן היסוד, ולא תישאר, אם אפשר, אפילו הקרקע תחתם; ואם יהיו חלשים מלענוש, עליהם להוכיח לעיני כל, שהמעשים האלה לא נעשו ברצונם, והעם נשבע.

311. מו. וכן לימדם משה, איך יירצו הקרבנות לפני אלהים ביותר ובאיזה אופן צריכים היוצאים למלחמה לשאול באבני הקודש, כפי שסיפרתי לעיל. וגם יהושע בן נון עמד וניבא בפני משה. ואחר כך חזר ומנה משה כל מה שעשה לטובת העם בימי מלחמה ושלוה בתפרו חוקים ובשתפו פעולה (עם אחרים) להתקין את סדר חוקת מדינתם, וחזה והגיד להם את הדבר שגילה לו אלהים, שעתידים הם, לכשיעברו על מצותו, להתנסות בפורענויות: ארצם תימלא כלי-זינם של אויביהם ועריהם תיהרסנה ובית מקדשם יישרף והם יימכרו לעבדים לבריות, שלא ירחמו עליהם במצוקותיהם¹⁹⁸.
312. דברים כ"ח, א' וגו' ואף חרסתם לא תועיל להם עוד בתוך יסורים אלה. „ואולם אלהים, שחולל אתכם, ישוב ויבנה את הערים ואת בית המקדש לבני ארצכם; ולא פעם אחת יתרחש אבדן הקנינים האלה, אלא תכופות“.
313. מו. ומשה זירז את יהושע להוליך את הצבא¹⁹⁹ נגד הכנענים, שכן אלהים הוא בעוזריו בכל מה שינסה. אז נשא את משאו בפני העם כולו ואמר: „הואיל והולך אני אל אבותינו ואלהים קבע לי יום זה לבוא אליהם, הריני מודה לו, כל עוד חי הנני ומצוי אצלכם, על השגחתו עליכם, לא רק על ששחרר אתכם מצרותיכם אלא גם על שהעניק לכם טובות, ועוד על שנלחם אתי יחד, בכל שעה שהייתי עמל ודואג בכל מאד²⁰⁰ להביא שינוי לטובה בחייכם ועל שהראה עצמו בכל רב-חסד כלפניכם²⁰¹“.
314. אכן, הוא הוא שהלך לפני בכל הענינים האלה והוא הוא שהביא אותם לידי סיום טוב ואני לא שימשתי לו אלא ממלא-מקום ומשרת לטובותיו, שרצה להיטיב עם עמנו. בגלל אלה חשבתי לנכון, בשעה זו, שהנני מתכוון להיפטר מן העולם, לשבח את גבורתו של אלהים, שיהיה דואג לכם גם להבא; ואני עצמי מחזיר לו תגמול זה, שהנני חייב לו, ואסביע בזכרוכם, שחובה מוטלת עליכם להעריך ולכבד אותו ולשמור את חוקיו, המתנה היפה ביותר מכל מה שנתן ויתן, אם ישמור את חסדו לנו. הלא גם מחוקק בשר ודם נהפך לאויב נורא, כשנוהגים זדון בחוקיו ואין משגיחים בהם²⁰²; אל תנסו איפוא להכעיס את אלהים בזלזול שתזלזלו בחוקיו, שהוא עצמו חקק ונתן לכם“.
315. מח. ולאחר שדיבר משה עם גמר חייו את הדברים האלה וניבא לכל שבט ושבט, יחד עם דברי ברכה, מה שאמנם נתקיים בהם²⁰³, פריך העם בבכי גדול, עד כי הנשים הביעו את כאבן על הסתלקותו בהכותן על שדיהן, ואף הילדים, שהרבו לבכות כל כמה שהיו חלשים מכדי להתגבר על יגונם, הוכיחו, שמבינים הם למעלה מגילם את צידקתו ואת גדול מעשיו. והיתה בהתאם לתפישתם התנצחות בין אבלם של הצעירים לשל המבוגרים: הללו ידעו, איזה פטרון נלקח מהם ובכו על העתיד: ואלו גם על זאת הצטערו, שעלתה להם בגורלם להתיתם ממנו עוד לפני שהספיקו לרדת עד סוף²⁰⁴ צידקותו. ועל גדול הצעקה והבכי של העם אפשר להביא ראיה
316. אבותינו ואלהים קבע לי יום זה לבוא אליהם, הריני מודה לו, כל עוד חי הנני ומצוי אצלכם, על השגחתו עליכם, לא רק על ששחרר אתכם מצרותיכם אלא גם על שהעניק לכם טובות, ועוד על שנלחם אתי יחד, בכל שעה שהייתי עמל ודואג בכל מאד²⁰⁰ להביא שינוי לטובה בחייכם ועל שהראה עצמו בכל רב-חסד כלפניכם²⁰¹.
317. אכן, הוא הוא שהלך לפני בכל הענינים האלה והוא הוא שהביא אותם לידי סיום טוב ואני לא שימשתי לו אלא ממלא-מקום ומשרת לטובותיו, שרצה להיטיב עם עמנו. בגלל אלה חשבתי לנכון, בשעה זו, שהנני מתכוון להיפטר מן העולם, לשבח את גבורתו של אלהים, שיהיה דואג לכם גם להבא; ואני עצמי מחזיר לו תגמול זה, שהנני חייב לו, ואסביע בזכרוכם, שחובה מוטלת עליכם להעריך ולכבד אותו ולשמור את חוקיו, המתנה היפה ביותר מכל מה שנתן ויתן, אם ישמור את חסדו לנו. הלא גם מחוקק בשר ודם נהפך לאויב נורא, כשנוהגים זדון בחוקיו ואין משגיחים בהם²⁰²; אל תנסו איפוא להכעיס את אלהים בזלזול שתזלזלו בחוקיו, שהוא עצמו חקק ונתן לכם“.
318. אכן, הוא הוא שהלך לפני בכל הענינים האלה והוא הוא שהביא אותם לידי סיום טוב ואני לא שימשתי לו אלא ממלא-מקום ומשרת לטובותיו, שרצה להיטיב עם עמנו. בגלל אלה חשבתי לנכון, בשעה זו, שהנני מתכוון להיפטר מן העולם, לשבח את גבורתו של אלהים, שיהיה דואג לכם גם להבא; ואני עצמי מחזיר לו תגמול זה, שהנני חייב לו, ואסביע בזכרוכם, שחובה מוטלת עליכם להעריך ולכבד אותו ולשמור את חוקיו, המתנה היפה ביותר מכל מה שנתן ויתן, אם ישמור את חסדו לנו. הלא גם מחוקק בשר ודם נהפך לאויב נורא, כשנוהגים זדון בחוקיו ואין משגיחים בהם²⁰²; אל תנסו איפוא להכעיס את אלהים בזלזול שתזלזלו בחוקיו, שהוא עצמו חקק ונתן לכם“.
319. אכן, הוא הוא שהלך לפני בכל הענינים האלה והוא הוא שהביא אותם לידי סיום טוב ואני לא שימשתי לו אלא ממלא-מקום ומשרת לטובותיו, שרצה להיטיב עם עמנו. בגלל אלה חשבתי לנכון, בשעה זו, שהנני מתכוון להיפטר מן העולם, לשבח את גבורתו של אלהים, שיהיה דואג לכם גם להבא; ואני עצמי מחזיר לו תגמול זה, שהנני חייב לו, ואסביע בזכרוכם, שחובה מוטלת עליכם להעריך ולכבד אותו ולשמור את חוקיו, המתנה היפה ביותר מכל מה שנתן ויתן, אם ישמור את חסדו לנו. הלא גם מחוקק בשר ודם נהפך לאויב נורא, כשנוהגים זדון בחוקיו ואין משגיחים בהם²⁰²; אל תנסו איפוא להכעיס את אלהים בזלזול שתזלזלו בחוקיו, שהוא עצמו חקק ונתן לכם“.
320. מח. ולאחר שדיבר משה עם גמר חייו את הדברים האלה וניבא לכל שבט ושבט, יחד עם דברי ברכה, מה שאמנם נתקיים בהם²⁰³, פריך העם בבכי גדול, עד כי הנשים הביעו את כאבן על הסתלקותו בהכותן על שדיהן, ואף הילדים, שהרבו לבכות כל כמה שהיו חלשים מכדי להתגבר על יגונם, הוכיחו, שמבינים הם למעלה מגילם את צידקתו ואת גדול מעשיו. והיתה בהתאם לתפישתם התנצחות בין אבלם של הצעירים לשל המבוגרים: הללו ידעו, איזה פטרון נלקח מהם ובכו על העתיד: ואלו גם על זאת הצטערו, שעלתה להם בגורלם להתיתם ממנו עוד לפני שהספיקו לרדת עד סוף²⁰⁴ צידקותו. ועל גדול הצעקה והבכי של העם אפשר להביא ראיה
321. אכן, הוא הוא שהלך לפני בכל הענינים האלה והוא הוא שהביא אותם לידי סיום טוב ואני לא שימשתי לו אלא ממלא-מקום ומשרת לטובותיו, שרצה להיטיב עם עמנו. בגלל אלה חשבתי לנכון, בשעה זו, שהנני מתכוון להיפטר מן העולם, לשבח את גבורתו של אלהים, שיהיה דואג לכם גם להבא; ואני עצמי מחזיר לו תגמול זה, שהנני חייב לו, ואסביע בזכרוכם, שחובה מוטלת עליכם להעריך ולכבד אותו ולשמור את חוקיו, המתנה היפה ביותר מכל מה שנתן ויתן, אם ישמור את חסדו לנו. הלא גם מחוקק בשר ודם נהפך לאויב נורא, כשנוהגים זדון בחוקיו ואין משגיחים בהם²⁰²; אל תנסו איפוא להכעיס את אלהים בזלזול שתזלזלו בחוקיו, שהוא עצמו חקק ונתן לכם“.
322. אכן, הוא הוא שהלך לפני בכל הענינים האלה והוא הוא שהביא אותם לידי סיום טוב ואני לא שימשתי לו אלא ממלא-מקום ומשרת לטובותיו, שרצה להיטיב עם עמנו. בגלל אלה חשבתי לנכון, בשעה זו, שהנני מתכוון להיפטר מן העולם, לשבח את גבורתו של אלהים, שיהיה דואג לכם גם להבא; ואני עצמי מחזיר לו תגמול זה, שהנני חייב לו, ואסביע בזכרוכם, שחובה מוטלת עליכם להעריך ולכבד אותו ולשמור את חוקיו, המתנה היפה ביותר מכל מה שנתן ויתן, אם ישמור את חסדו לנו. הלא גם מחוקק בשר ודם נהפך לאויב נורא, כשנוהגים זדון בחוקיו ואין משגיחים בהם²⁰²; אל תנסו איפוא להכעיס את אלהים בזלזול שתזלזלו בחוקיו, שהוא עצמו חקק ונתן לכם“.

- מזה, שקרה לו למחוקק עצמו: כי הוא, שהוכיח לעצמו כל הימים, שאין אדם צריך להיות נדכא בשעה שממשמש ובא סופו, הואיל וזה עובר עליהם ברצון אלהים ולפי חוק הטבע — הוא עצמו הוכרע על-ידי התנהגות העם ובכה. וכשהלך למקום, 323 בו עתיד היה להיעלם, הלכו אחריו כל העם בוכים. אולם משה ניענע בידו לאלה שהיו רחוקים וצוום לעמוד, ומן הקרובים ביקש בפה, שלא יוסיפו לילך אחריו ולהפוך את הסתלקותו לבכיה גדולה. והם החליטו לעשות עמו גם את החסד הזה ולהניח לו 324 להסתלק לפי רצונו ונתעכבו, והם בוכים זה לעומת זה. רק הזקנים ואלעזר הכוהן הגדול ויהושע שר-הצבא לוהו בדרכו. וכשהגיעו אל ההר, ששמו עֲבְרִים²⁰⁵ — 325 הר זה מתנשא מול יריחו והעומדים עליו יכולים להשקיף ממנו על החלק הטוב והרחב ביותר של ארץ הכנענים — שילח את הזקנים. והוא נפרד מאלעזר ומיהושע ושוחח אתם; ופתאום עמד עליו ענן²⁰⁶ והוא נעלם ליד גיא אחד²⁰⁷. אולם בכתבי הקודש כתב על עצמו שמת, משום פחד, שמא יעזו לאמר בגלל צדקותיו הגדולות²⁰⁸, שעלה לאלהים²⁰⁹.
- 327 הוא חי בסך הכל מאה ועשרים שנה, ושליש הזמן הזה פחות חודש היה מנהיג. והוא 327 מט. דברים ל"ד, א"ו מת בחודש האחרון של השנה, הקרוי בפי המוקדונים דוסטרס ובפינו אדר²¹⁰, בראש החודש. הוא עלה בתבונתו על כל בני האדם, שחיו מעולם, והשתמש שימוש 328 טוב ביותר במחשבותיו, והיה נושא חן מכל הבחינות בדבריו ובמשאיו אל ההמון. וכן היה שליט בתאוותיו במידה כזו, שנדמה היה, שאין הן נטועות בנשמתו כלל, 329 אלא מכיר הוא בכינוייהן מתוך מה שרואן יותר באחרים מבעצמו. פֶּשֶׁר-צָבָא מעטים היו כמותו, ואילו הנביא לא מצא דוגמתו, עד שנדמה היה, ששומעים את 330 אלהים בשעה שדיבר. והעם בכה עליו שלושים יום ולא היה עוד אבל גדול בעם העברים כאבל על מות משה. ולא אלה בלבד התגעגעו עליו, שזכו לקרבתו, אלא 331 גם אלה, שהכירו לדעת את חוקיו והקישו מהם על שאר-רוחו, הרגישו מאוד אח חסרונו. אלה הדברים שחשבנו לחובה לנו לספר על קצו של משה.

דברים ל"ד, א"ו

מט. דברים ל"ד, א"ו

דברים ל"ד, ר"ב

ספר חמישי

אלה הדברים הכלולים בספר החמישי של תאור קדמוניות היהודים ליוסף :

- א. כיצד נלחם יהושע שר צבא העברים בכנענים ונצחם והשמידם וכיצד ניחל את ארצם בגורל יחילקה בין השבטים.
  - ב. כיצד עברו בני ישראל אחרי מות שר צבאם את חוקי אבותם ונתנסו בפורענויות גדולות וכיצד הושמד שבט בנימין, חוץ משש מאות איש, במלחמת אחים.
  - ג. כיצד נתן אותם אלהים (בעול) שעבוד האשורים אחרי האסון הזה, (כשהוסיפו) לחטוא.
  - ד. שחרורם ביד עתניאל בן קנו, ששלט ארבעים שנה ונקרא שופט בפי ההלנים והפיניקים.
  - ה. (כיצד) בא עמנו (בעול) שעבודם של המואבים למשך שמונה עשרה שנה ונשתחרר משעבודו על ידי איש אחד, (שמו) אהוד, שהחזיק בשלטון במשך שמונים שנה.
  - ו. כיצד שועבדו על ידי הכנענים למשך עשרים שנה ונשתחררו ביד ברק ודבורה, ששלטו עליהם ארבעים שנה.
  - ז. מלחמת העמלקים בבני ישראל, נצחונם והשחתת הארץ במשך שבע שנים.
  - ח. כיצד הוציאם גדעון לחרות מיד העמלקים ושלט על העם ארבעים שנה.
  - ט. (כיצד) נלחמו אחרי מותו יורשיו המרובים בעמים אשר מסביב במשך זמן רב.
  - י. על גבורת שמשון והפורענויות שגרם לפלשתים.
  - יא. כיצד נהרגו בני עלי הכהן בקרב עם הפלשתים.
  - יב. כיצד הפיל אביהם את עצמו מכסאו ומת, בשמעו על האסון.
  - יג. כיצד ניצחו הפלשתים את העברים במלחמה הזאת ושבו את ארונם.
  - יד. איך נקראו כל השליטים מקנו (ואילך) שופטים.
- הספר מקיף זמן של ארבע מאות ושבעים שנה.

- א. א. וכשנסתלק משה מן העולם¹ בדרך המתוארת למעלה, וקוימו לכבודו כל המנהגים המקובלים ופגה האבלות, הודיע יהושע לעם, שעליו להיות מוכן למלחמה. יהושע א, י"ד י"ח; ב, א'
- 2 ושלח מרגלים ליריחו, שיחקרו את כוחם של יושביה ואת הלך רוחם, והוא עצמו פקד את הצבא, בכוונה לעבור בזמן הראוי את הירדן, וקרא לנשיאי שבט ראובן² ולראשי שבט גד ומנשה — כי הורשה גם למחצית השבט הזה להתישב בארץ האמורי, שהיא חלק שביעי של ארץ כנען — והזכירם מה שהבטיחו למשה וביקש מהם מתוך הכרת טובה על דאגתו להם, שלא רפתה אפילו בשעה שהלך למות, ובהתאם לטובת הכלל, להיענות ברצון לפקודותיו. והללו הלכו אחריו; ויהושע יצא עם חמשים אלף איש נושא נשק מאבל שטים³ (והלך ועבר) אל פני הירדן מהלך ששים רים.
- ב. 5 הוא תקע את מחנהו והמרגלים באו⁴ ובפיהם ידיעות מפורטות⁵ על המתרחש אצל הכנענים. כי תחילה באו⁶ וסקרו את עירם כולה באין מפריע והסכימו ביניהם, אילו חלקים של החומות חזקים הם ואילו אינם נותנים בטחון לתושבים במידה שוה, ואיזה מהשערים מסייע ברפיותו לכניסתו של המחנה. האנשים שפגשו לא שמו לב להם בהיותם מסתכלים (סביבם) וחשבו שהם מעיינים בקפדנות בכל דבר שבעיר כיאה לזרים תאביראיה⁷, ולא מתוך מהשבת איבה. וכשהגיע הערב סרו לפונדק⁷ בסביבת החומה, מקום שם הובאו גם קודם לסעוד, ואחת דאגתם היתה היציאה (מן העיר). והנה הודיעו למלך בשעת הסעודה, שבאו אנשים ממחנה העברים לרגל את העיר והם נמצאים בפונדקה של רחב ודאגתם הגדולה היא להסתתר. מיד שלח המלך אנשים וצווה לקחתם ולהביאם אליו⁸, כדי להוציא מפייהם, לאחר עינויים, למה באו ומה רצונם (כאן). וכשנודע לרחב דבר בואם של השליחים — והיא עמדה וייבשה אניצי פשתן על החומה⁹ — הטמינה את המרגלים בתוך אלה ואמרה לשליחיו של המלך, שנכרים אחרים לא ירדו עליהם סעדו אצלה שעה קלה לפני שקיעת החמה והלכו. אם נראה הדבר, שיש לה לעיר סיבה לפחד מפני האנשים או שבואם מביא אתו סכנה למלך, הרי אפשר לרדוף אחריהם ולהשיגם בלי קושי. כך הערימה האשה על השליחים, שהלכו להם בלי לחשוד בה במעשה רמאות, ובלי חפש בפונדק. הם פשטו בדרכים שבהן ודאי חזרו הללו, לדעתם, כמו כן בדרכים, שהובילו לנהר; ומשלא נתקלו בשום עקבות (אדם), לא המשכו במאמציהם. וכששכך הרעש הורידה רחב את האנשים (מעל הגג) וסיפרה להם את הסכנה, שהסתכנה בה לשם הצלתם — שכן
- 10
11

- אילו נתפשה בהטמינה אותם. לא היתה נמלטת מפני נקמת המלך והיתה מתה מיתה משונה יחד עם כל בני ביתה — וביקשה מהם, שיזכרו לה זאת, לכשיהיה בידם לגמול לה על הצלתם בשעה זו, לאחר שישתלטו על ארץ כנען. ואמרה להם, שילכו ויחזרו אל מקומם, לאחר שיישבעו לה באמת ובתמים להציל אותה ואת כל אשר לה, לכשיכבשו את העיר ויהרגו את כל תושביה, לפי החלטתם: כי את הדברים האלה יודעת היא מסימנים, שהורו לה על ידי אלהים¹⁰. והללו גם אישרו, שמחזיקים טובה הם לה על הטובות, שעשתה עמהם בשעה זו, וגם נשבעו לגמול לה בימים יבואו (חסדה) במעשה. ויעצו לה, שבראותה את העיר עומדת להיכבש, תאסוף לתוך הפונדק את רכושה ואת בני ביתה כולם ותסגור עליהם את הבית ותמתח לפני הדלתות חוטי שני, כדי שיכיר שר-הצבא את הבית ויזהר מלעשות לו רעה. והוסיפו ואמרו: „כי אנחנו נספר לו, שנצלנו על ידי חיבתך (אלינו). ואם מישוהו מבני ביתך יפול במערכה, לא תוכלי לשים בנו האשם, ואנחנו נבקש מאת אלהים שנשבענו לו, שלא יקצוף עלינו, כאילו עברנו על השבועה“. כך הסכימו ביניהם והאנשים הלכו, לאחר שהורידו את עצמם מן החומות, והגיעו בשלום אל אנשיהם וסיפרו על כל פעולתם בעיר. ויהושע הודיע לאלעזר הכהן הגדול ולמועצת הזקנים על דבר השבועה, שנשבעו המרגלים לרחב, והללו אישרו את שבועתם.
- והצבא היה מפתח מפני המעבר, משום שזרם הנהר היה גדול ואי אפשר היה לעברו בגשרים, כי לא נגשר מעולם, ואילו רצו להקים עליו גשר לא היה האויב, כפי שהניחו, נותן להם את השהות לכך, וגם סירות מעבר לא היו. והנה הבטיחם אלהים, שיאפשר להם לעבור את הנהר על ידי שיפחית את המון מימיו¹¹. ויהושע התעכב יומיים¹² והעביר את צבאו ואת כל העם באופן כזה: בראש הלכו הכוהנים ובידיהם הארון, אחר כך הלויים, שנשאו את המשכן ואת כלי השרת לקרבנות. ואחרי הלויים הלך ההמון כולו לפי השבטים ובאמצע הילדים והנשים, מתוך חשש שמא יגרפו בזרם, ומשנראה להם לכוהנים, שנכנסו הראשונים, שהנהר ניתן למעבר, משום שנצטמצם העומק וצרורי האבנים מונחים בו כיסוד מוצק, הואיל והזרם אינו רב וחזק¹³, שיגרפם בכוח מתחת לרגלים, — חצוהו כולם באומץ רוח, כי הנה ראו¹⁴, שנעשה כמו שהבטיח¹⁵ אלהים לעשותו. והכוהנים עמדו באמצע (הנהר), עד שעבר ההמון והיה נתון בבטחון¹⁶. ואחר שעבר כל העם יצאו (גם) הכוהנים והניחו לזרם לזרום ללא-מעצור כמנהגו. ואך יצאו כל העברים את הנהר, גאה זה וחזר לשיעורו המיוחד לו.
- ולאחר שעברו הללו חמשים רים תקעו את המחנה במרחק של עשרה ריסיים¹⁷ מיריחו. ויהושע בנה, כפי שצווה (משה) הנביא, את המזבח מהאבנים, שלקח כל אחד מראשי השבטים מקרקע הנהר, למען ישמש עדות לעצירת הזרם, והקריב עליו

12

13

14

15

ג. 16

יהושע ג', 17

ה'י'

יהושע ג', 18

י"ב"י"ז

18

19

יהושע ד', 20

ט"ו"ח

ד. 20

יהושע ד',

א"ט; כ'

- 21 קרבנות לאלהים. וחגגו את הפסח במקום הזה ומצאו עכשיו בשפע ובנקל כל מה שהיו חסרים לפני כן. כי קצרו את תבואתם של הכנענים, שכבר היתה בשלה, ונהגו אתם עוד כל שלל אחר, כי אז אול המן, ששימש להם מאכל במשך ארבעים שנה¹⁸.
- 22 ומכיון שהכנענים לא יצאו נגד ישראל אף על פי שהללו היו עושים מעשים אלה, אלא ישבו בשקט בתוך החומות, החליט יהושע לצור עליהם. וביום הראשון של החג¹⁹ נשאו הכוהנים את הארון ופלוגה של אנשים מזויינים סביב לו לשמור עליו, ולפניו שבעה כוהנים אחרים²⁰ צועדים ותוקעים בשופרות, והלהיבו את העם לגבורה, והלכו וסבבו את החומה וזקני העם הולכים אחריהם. והכוהנים רק הריעו, כי חוץ מזה לא עשו כלום, ואחר־כך חזרו למחנה²¹. ששה ימים עשו כן וביום השביעי אסף יהושע את הצבא המזוין ואת העם כולו ובישר להם את דבר כיבוש העיר, שתימסר להם בידי אלהים באותו יום וחומותיה תפולנה מאליהן בלי כל עמל מצדם. אבל הוא צווה אותם להרוג את כל מי שייתפש בידם ולא להפסיק את הרג האויבים אפילו מתוך עיפות, ולא להסית דעתם מן השונא הבורח מתוך רגש²² רחמים או בהיותם עסוקים בביזה, אלא להשמיד את כל בעלי החיים ולא לקחת שום דבר לתועלת עצמם; ונתן צו, כמה²³ שיהיה (בעיר) כסף וזהב, עליהם לאסוף ולשמור לאלהים כמבחר ביכורי נצחונם, שהביאו מן העיר הראשונה, אשר נכבשה על ידם; רק רחב ואת משפחתה עליהם להציל בגלל השבועה^{23א}, שנשבעו לה המרגלים.
- 27 אחרי דברו זאת ערך יהושע את הצבא והוליכו על העיר. ושוב סבבו את העיר והארון הולך בראש והכוהנים מלהיבים בשופרותיהם את המחנה לפעולה. ולאחר שסבבו את החומה שבע פעמים ועמדו דום שעה קלה, גפלה תחתיה בלי שהשתמשו העברים בכלי משחית או בכוח אחר נגדה.
- 28 וכשנכנסו העברים ליריחו הרגו כל נפש חיה, כי התושבים נדהמו מפני הנפילה המזורה של החומות ורוח ההתגוננות לא עמדה בהם עוד²⁴. וכן נהרגו ונטבחו ברחובות והופתעו בתוך בתיהם. ולא היתה להם כל דרך למלט נפשם, אלא מתו כולם עד נשים וטף; והעיר היתה מלאה פגרים ולא נמלטה כל נשמה. אז שרפו את העיר כולה (והשחיתו) את הארץ (מסביב). והמרגלים (באו) והצילו את רחב, שנמלטה עם בני ביתה אל הפונדק, וכשהביאוה לפני יהושע הודה ואמר, שהוא מחזיק לה טובה על הצלת המרגלים, והוסיף, שמעשה הגמול שלו לא יהיה פחות־ערך מן הטובה (שעשתה עמו). מיד נתן לה שדות ונהג בה כל כבוד.
- 31 ויהושע הרס את חלקי העיר, שפסחה האש עליהם במקרה, וקילל²⁵ את האנשים, שיבואו בעתיד להתישב במקום; אם יעלה על דעתו של מי־שהוא להקים את העיר החרבה, יִשְׁכַּל את בנו הבכור בירותו את יסודות החומות והצעיר שבבניו יאבד לו בגמרו את הבנין. ואלהים לא זלזל בקללה ולהלן נספר את האסון, שבא בעטייה.

יהושע ה', י"ב

ה.

יהושע ו', א"י

יהושע ו', ט"ר י"ט

ו.

יהושע ו', י"ב

ז.

יהושע ו', כ'

ח.

יהושע ו', כ"ו

מלכים א', ט"ז

ט. 32 כסום עצום של כסף וזהב (משלל) העיר הנכבשת, וכן נחושת, נאסף ואיש לא עבר על ההחלטות ולא בוז את הנכסים האלה לתועלתו. הם נמנעו (מלנגוע) בהם הואיל וכבר הוקדשו לאלהים. ויהושע מסר את כל אלה לכוהנים לשים באוצרות. כך בא הקץ על יריחו.

י. 33 ואיש אחד, עכן בן זבדי²⁶, משבט יהודה, מצא בגד מלכות, כולו רקום זהב, וגוש זהב שמשקלו מאתים שקל, וחשב, שאין זה מן הדין²⁷ למנוע מעצמו טובת הנאה מן הריוח, שנודמן לו מתוך סכנת נפש, ולהביאו ולתתו לאלהים²⁸, שאין לו צורך בו. וכרה²⁹ בור עמוק באהלו והטמין את החפצים בתוכו ודימה, שהדבר ייעלם מעיני אלהים כמו (שנעלם) מעיני חבריו החיילים.

יא. 34 והמקום, בו נטה יהושע את המחנה, נקרא גלגל, פירוש המלה „חרות“³⁰. כי לאחר שעברו את הנהר, כבר חשבו את עצמם משוחררים מתלאות מצרים והמדבר³¹.

יב. 35 כעבור ימים אחדים אחרי מפלת יריחו שלח יהושע שלשת אלפים אנשים מזויינים לכבוש את (ה) עי³², עיר שהיתה שוכנת ממעל ליריחו. וכשהתנגשו אלה עם אנשי

(ה) עי, הונסו והפסידו שלושים וששה איש. הידיעה הזאת גרמה להם לאנשי ישראל

36 אבל גדול ורפיון־רוח קשה, לא מחמת קרבתם אל המתים, אף על פי שכל ההרוגים היו אנשים טובים וראויים ליחס של כבוד³³, אלא מחמת יאוש: כי היו חושבים,

37 שכבר נתונה הארץ ברשותם והם ישמרו על שלמות צבאם במלחמותיהם. — כי כך הבטיחם אלהים קודם לכן — והנה ראו את האויבים מלאים אומץ־רוח והם לא פיללו לכך. ולבשו שקים על בגדיהם והיו שרויים כל היום בדמעות ובמספד ולא ביקשו אוכל לפיהם, בהגזימם מתוך רוגז על המקרה שקרם.

יג. 38 וכראות יהושע שהצבא נבהל כל כך וכבר מלא חששות רעים³⁴ בדבר הענין כולה,

39 פתח בטענות כלפי אלהים ואמר: „אנו, לא מתוך אמונה (יתרה) בעצמנו באנו לכבוש“³⁵ בכלי זיננו את הארץ הזאת, אלא משום שעוררנו לכך משה עבדך,

שהבטחת לו במופתים רבים, כי תתן לנו לרכוש את הארץ הזאת ותעניק לצבאנו

40 חמיד יתרון על שונאינו בקרב. ואמנם נתרחשו לנו כמה דברים לפי הבטחותיך. ואולם עכשיו נחלנו מפלה בלי שפיללנו לכך וכמה מחיילינו אבדו לנו והננו שרויים

ברוגז על דבר זה, משום שאין אנו בטוחים עוד בדבריך ובמה שחזה ואמר לנו משה,

41 ורע מזה החשש³⁶ המציק לנו למה שצפוי לנו בעתיד, לאחר שנתנסינו בניסיון ראשון כזה. ואתה, אדוני, גרש מלבנו את הדכאון ואת החשש לעתידנו, הממלא אותנו בשעה זו, והנחילנו נצחון, כי בידך למצוא תרופה לרגשותינו אלה.“

יד. 42 את הדברים האלה ביקש יהושע מאת אלהים בנפלו על פניו. ואלהים ענה לו (וצווחו) לקום ולטהר את הצבא מן התועבה, שנעשתה בו וממעשה הגנבה הנועזה של קדשי שמים³⁷, כי בגלל זה נחלו מפלה אותה שעה³⁸; ואם יבקשו את הפושע

- 43 זיענשוהו, ינחילם³⁹ תמיד נצחון על אויביהם. ויהושע הודיע זאת לעם וקרא לאלעזר הכהן הגדול ולראשי העם. והטיל גורל לפי שבט ושבט. וכשהראה זה, שהפשע בוצע על ידי (איש) משבט יהודה, הפיל שוב את הגורל לפי בתי האבות של שבט זה. ונמצא הפשע על כל האמת שבדבר במשפחתו של עכן. ולאחר שנעשתה חקירה לפי איש ואיש, נתפש עכן. והוא, שלא יכול להכחיש, לאחר שנלכד באופן נורא (כזה) על ידי אלהים, הודה בגנבה והביא את החפצים הגנובים לפני כל העם. ללא שהיות הומת ונמסר לקבורה בלא כבוד בלילה. כראוי לנידון למיתת בית-דין.
- 44 ולאחר שטיהר יהושע את הצבא הוליך אותו⁴⁰ על (ה) עי וחילקו בלילה במארב מסביב לעיר. לפנות בוקר התנגש עם האויבים, וכשיצאו הללו לקראת ישראל בחוצפה מחמת הנצחון הקודם, העמיד (יהושע) פנים, כאילו הוא נסוג והעתיקם באופן זה הרחק מהעיר. והללו דימו, שרודפים הם ונהגו בהם זלוזל כעומדים (כבר) לנצח. אז⁴¹ הפנה יהושע את צבאו והעמידו נגדם פני אל פנים ונתן את הסימנים, שהסכים עליהם עם אלה שבמארב, ושלח⁴² גם את אלה לקרב. והם חדרו לעיר, בעוד תושביה עומדים מסביב לחומות ואחדים נמשכים אחרי מחזה האנשים מבחוץ.
- 45 ולאחר שטיהר יהושע את הצבא הוליך אותו⁴⁰ על (ה) עי וחילקו בלילה במארב מסביב לעיר. לפנות בוקר התנגש עם האויבים, וכשיצאו הללו לקראת ישראל בחוצפה מחמת הנצחון הקודם, העמיד (יהושע) פנים, כאילו הוא נסוג והעתיקם באופן זה הרחק מהעיר. והללו דימו, שרודפים הם ונהגו בהם זלוזל כעומדים (כבר) לנצח. אז⁴¹ הפנה יהושע את צבאו והעמידו נגדם פני אל פנים ונתן את הסימנים, שהסכים עליהם עם אלה שבמארב, ושלח⁴² גם את אלה לקרב. והם חדרו לעיר, בעוד תושביה עומדים מסביב לחומות ואחדים נמשכים אחרי מחזה האנשים מבחוץ.
- 46 והם לכדו את העיר והרגו את כל הנפגש על דרכם, (בה בשעה) שיהושע לחץ את אלה שהתנגשו אתו והניסם. וכשנהדפו כולם יחד אל העיר, שחשבוה לשלמה, והם ראו ומצאו, כי נלכדה והיא נשרפת על הנשים והטף, נפוצו בשדות, כי לא יכלו להתגונן עוד בהיותם עזובים לנפשם. אסון כזה קרה את אנשי (ה) עי. והמון ילדים זנשים ועבדים ושאר נכסים ללא שיעור נלקחו בידי העברים. והם לקחו גם עדרי מקנה וכספים רבים — כי המקום היה עשיר — ויהושע חילק את כל אלה לחייליו, כשבא אל הגלגל.
- 47 והגבעונים, שהיו יושבים סמוכים מאוד לירושלים, ראו את האסונות שקרו לאנשי יריחו ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים
- 48 ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים
- 49 ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים
- 50 ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים
- 51 ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים
- 52 ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים
- 53 ו(ה) עי וחששו, שמא תעבור הרעה גם אליהם והחליטו, שלא לבקש רחמים מיהושע: כי שיערו, שלא יזכו ממנו למתינות מה, שכן מלחמת השמד לו בעם הכנענים כולו. וביקשו את אנשי הכפירה וקרית יערים⁴³, שהיו שכניהם, לכרות ברית אתם ואמרו, שגם הם לא יימלטו מפני הסכנה, אם הם⁴⁴ ינוצחו קודם על-ידי ישראל, ואילו לכשיילחמו אתם יחד מלחמת מגן ייתכן⁴⁵ שיימלטו מתגרת ידם. והללו קיבלו את דבריהם. והגבעונים שלחו אל יהושע כשליחים את האנשים, שחשבו למוכשרים ביותר לפעול לטובת העם, כדי לכרות (ברית) ידידות עמו. והשליחים חשבו, שסכנה היא להם להודות, שכנענים הם, ודימו בנפשם, שיימלטו מן הסכנה (הצפויה להם מהודיה) זו. אם יגידו, שאין הם שייכים כלל לכנענים, אלא גרים במרחק רב מאוד מהם. ואמרו, שבאים הם לשמע גבורתו, לאחר מהלך רב בדרך, וכראיה לדבר הראו על צורת (מלבושיהם): בגדיהם, שהיו חדשים

- בציאתם, בלו במשך זמן הליכתם, שכן לבשו בכונה סמרטוטים, כדי שייאמנו
 54 דבריהם. וכך עמדו בתוך (המחנה) ואמרו, שנשלחו על-ידי הגבעונים והערים הסמוכות
 להם, שהן רחוקות מאוד מהארץ הזאת, כדי לכרות אתם ברית ידידות לפי
 החוזה המקובלים עליהם מאבותיהם. והוסיפו ואמרו: הואיל ונודע להם, שניתן
 לישראל בחסד אלהים ובמתנתו לרכוש את ארץ הכנענים, שמחים הם על כך
 55 ומבקשים להימנות עם אורחיהם. זאת דיברו והראו את סימני הנסיעה שלהם וביקשו
 את העברים לעשות אתם חוזה (ולכרות) ברית ידידות. ויהושע האמין לדבריהם,
 שאינם מבני עם הכנענים, וכתר אתם ברית ידידות, ואלעזר הכהן הגדול ומועצת
 הזקנים נשבעו, שיהיו להם ידידים ובעלי ברית ולא יהיו זוממים נגדם שום דבר
 56 בלתי-הוגן. והעם הסכים לשבועות. והשליחים חזרו אל בני עמם, לאחר שהשיגו
 בדרך של רמאות מה שביקשו. וכשיצא יהושע למלחמה על הארץ שלרגלי הרי
 כנען נודע לו, שהגבעונים יושבים לא הרחק מירושלים ומגזע הכנענים הם, וקרא
 לראשיהם והאשימם במעשה רמאות. והללו הצדיקו את מעשם בזה, שלא היתה להם
 57 דרך הצלה אחרת אלא זאת, ומשום כך ביקשו מאונס את מפלטם בה. אז קרא
 יהושע לאלעזר הכהן הגדול ולמועצת הזקנים, והם פסקו לתתם⁴⁶ לעבדים לציבור,
 כדי שלא לעבור על השבועה, והכריזו עליהם, שדינם כדין עבדים⁴⁷. וכן מצאו
 איפוא הגבעונים שמירה ובטחון. בהגיע האסון אליהם.
- 58 ולמלך ירושלים⁴⁸ חרה הדבר שעברו הגבעונים לצד יהושע, וקרא למלכי העמים
 הקרובים לאסור אתו מלחמה עליהם. וכשראו הגבעונים אותם באים עם מלך ירו-
 שלים⁴⁹ — מספרם היה ארבעה — והם חזנים על-ידי מעין אחד לא רחוק מהעיר
 59 ומתכוננים למצור, קראו ליהושע בתורת בעל ברית. כי כך נתגלגלו להם הענינים,
 שראו עצמם צפויים לכליון בידי הללו, וכנגד זה היה מקום לשער, בעקב ברית
 הידידות שכתרו, שינצלו על-ידי אלה שיצאו למלחמה לשם השמדת גזע הכנענים.
 60 ויהושע מיהר לעזרה עם המחנה כולו והלך יומם ולילה והתנגש לפנות בוקר
 באויבים, הניס אותם והלך הלוך ורדוף אחריהם דרך מקום שיפועים, הנקרא בית-
 חורון⁵⁰. כאן הכיר לדעת גם את עזרתו של אלהים, שהוכיחה לו בעליל בקולות
 61 ובהשלכת רעמים ובהמטרת ברד בשיעור למעלה מן הרגיל. ולא עוד אלא שקרה
 (נס) וגם היום ארך משיעורו, כדי שלא יעכב הלילה היורד את התלהבותם של
 העברים. וכן תפש יהושע גם את המלכים, שהתחבאו בתוך מערה אחת על-ידי
 51 מקדה ונפרע מכולם. ומסופר בכתובים המונחים בבית המקדש⁵², שלרגל המאורע
 ההוא ארך אותו יום (מאוד) ועלה על שיעורו הרגיל.
- 62 ולאחר שנוצחו באופן זה העמים, שיצאו יחד עם מלכיהם להילחם בגבעונים, חזר
 יהושע אל הר⁵³ כנען ועשה הרג רב ביושביו ולקח שלל ובה אל המחנה שבגלגל.

יהושע ט', ט"ז

57

יהושע ט',
י"ז-כ"ז

יז.

יהושע י',
א"כ-ח

59

60

יהושע י', י"א

61

יהושע י',
י"ב-י"ד

יח.

יהושע י',
כ"ט-מ"ג

- והשמועה על גבורתם של העברים גדלה והגיעה אל העמים שמסביב ופחד אחזם
 לשמע מספר החללים. ויצאו למלחמה על ישראל המלכים הכנענים שמסביב להר
 הלבנון והכנענים שבעמקים וצירפו אליהם את הפלשתים וחנו על־יד באָרות⁵⁴, עיר
 הגליל העליון⁵⁵ לא רחוק מקָדֶשׁ⁵⁶, גם זה מקום בגליל. מספר הצבא כולו היה
 שלוש מאות אלף נושאי־זין, עשרת אלפים פרשים ועשרים אלף רכב. המון האויבים
 הפחיד אפילו את יהושע עצמו ואת ישראל ותקוותם לנצחון היתה קלושה מרוב
 הפחד. ואולם אלהים נזף בהם על פחדם ועל בקשם מידו יותר מאשר⁵⁷ עזרתו.
 ומשהבטיחם שינצחו את האויבים וצוום לעקור⁵⁸ את סוסייהם (של הכנענים) ולשרוף
 את מרכבותיהם, נתמלא יהושע אומץ רוח על סמך הבטחותיו של אלהים ויצא על
 האויבים ובא אליהם ביום החמישי ותקף אותם. והתלקח קרב עז והיה הרג גדול
 משיתקבל על דעת כל השומעים עליו. ורדף אחריהם מרחק רב מאוד והשמיד את
 צבא האויבים כולו, חוץ ממתי מספר. וגם המלכים כולם נפלו. וכאשר⁵⁹ לא נשארו
 אנשים להריגה. המית יהושע את סוסייהם ושרף את מרכבותיהם. ועבר לבטח בארץ.
 כי איש לא העז עוד לצאת נגדו לקרב, ולקח את עריהם במצור והרג את כל מה
 שבא לידו.
- וכבר עברה השנה החמישית⁶⁰ ולא נשאר עוד איש מהכנענים, מלבד (מועטים).
 שנצלו מחמת חווק חומותיהם. ויהושע הסיע את המחנה מן הגלגל אל ההר למעלה
 והקים את משכן־הקודש על־יד שילה⁶¹ העיר — כי המקום נראה למסוגל לכך בגלל
 יפיו — עד שירשו להם עניניהם לבנות בית־מקדש. מכאן הלך לעבר שכם⁶² עם
 העם כולו והקים מזבח במקום שהורה משה בנבואתו, וחילק את הצבא והציב את
 מחציתו על הר גריזים ואת מחציתו על הר עיבל⁶³, שבו הוקם⁶⁴ גם המזבח, ואת
 שבט לוי ואת הכהנים. (כאן) הקריבו קרבנות וערכו את (סדר) הקללות, שכתבון
 על המזבח, והשאירון (באותו מקום) וחזרו לשילה.
- ויהושע כבר זקן. וכשראה, שאין עריהם של הכנענים ניתנות קל לכיבוש מחמת חווק
 המקומות, שהן שוכנות בהם, וכן מחמת עוצם החומות שהוסיפון על היתרון הטבעי
 של הערים מתוך תקוה, שהאויבים יירתעו מלשים מצור על מקומות שיתיאשו
 מלכבשן — כי הכנענים שקדו על חיזוק עריהם כל אותו הזמן, לאחר שנודע להם,
 שיציאת ישראל ממצרים לא באה אלא לשם אבדנם — קרא לאספה וכינס את העם
 לשילה. וכשהתכנסו בחפזון מכל העברים עמד יהושע ודיבר על הנצחונות שכבר
 נחלו ועל המעשים שעשו, כמה מצוינים וכמה יאים הם לאלהים שזיכה אותם בהם,
 ולחוקים, אשר הם הולכים אחריהם. והזכירם איך התגברו על שלושים מלכים ואחד,
 שהעזו להתגרות בהם, ואיך הושמד כל אותו הצבא, שמרוב בטחון בכוחו אסר
 עליהם לפני שנים⁶⁵ מלחמה, עד שלא נשארה להם אף משפחה אחת (בארץ).

63 יהושע י"א,
א"כ

64

65

66

67

68 י"ט,
יהושע י"ח, א'

69

יהושע ח',
ל"ל"ה

70

71 כ,
יהושע י"ג, א'

72

73

יהושע י"ח, א'

יהושע י"א,
א"כ

- 74 יהושע
כ"ב, א"ה'
ומכיון שחלק של הערים (כבר) נכבש, חלק אחר שלהן דורש זמן ומצור גדול מחמת עוצם החומות ובטחון תושביהן⁶⁶, חושב הוא לנכון לשלח עכשיו הביתה את קרוביהם בני עמם, שיצאו אתם מעבר הירדן והשתתפו בסכנות, ולהודות להם על עמלם אתם יחד. „וכן יש לשלוח אחד מכל שבט, שמעידים עליו שמצטיין הוא בצדקתו, וימדדו את הארץ באמונה ולא יעשו עוולה ויודיעו לנו בלי כוונה רעה את שיעור גדלה.
- 76 כא.
יהושע י"ח,
ח"י'
ולאחר שדיבר יהושע את הדברים האלה והעם הסכים להם שלח אנשים למדוד את הארץ וצירף אליהם אנשים בקיאים בחכמת מדידת הארץ, שהאמת לא תיעלם מהם בתוקף אומנותם, ופקד עליהם להעריך את מידת האדמה הפוריה לחוד ושל זו שפחות פוריה לחוד. כי טבעה של ארץ הכנענים כזה הוא בערך, שיכול אדם לראות מישורים גדולים ומוכשרים מאוד לגידול פירות ושייחשבו לפוריים מאוד לכשישום לאדמה אחרת, ואילו בהשוואה לאדמותיהם של אנשי יריחו וירושלים תהא חשיבותם כאין וכאפס⁶⁷. ואף-על-פי שהארץ, שנפלה בידם, קטנה היתה ביותר ורבה היתה אדמת ההרים⁶⁸, הרי מכל מקום לא היתה נופלת מאחרת בשפע הפירות שהיא מגדלת וביפיה. ומשום כך חשב יהושע, שיש להעריך את חלקי האדמה יותר משיש למדדם, שכן שקול לעתים תכופות פֶּלְתָרוֹן⁶⁹ אחד כנגד אלף. ולאחר שסבבו השליחים, שהיו עשרה במספרם⁷⁰, והעריכו את האדמה, שבו בחודש השביעי⁷¹ אליו לשילה העיר, ששם הקימו ישראל את המשכן.
- 80 כב.
יהושע כינס אליו⁷² את אלעזר ואת מועצת הזקנים עם ראשי השבטים וחילק (את הארץ) לתשעת השבטים ולחצי שבט מנשה, ושיער את המידות לפי גדלו של כל שבט ושבט. וכשהפיל את הגורל נפלה בחלקו של יהודה כל ארץ אדום העליונה המשתרעת עד לירושלים (לאורך) והמגעת לימה של סדום לרוחב. בחבל זה נמצאו הערים אשקלון ועזה⁷³. ושמעון — זה היה השבט השני — לקח בגורל את חלק אדום, הגובל במצרים ובערב⁷⁴. ובני בנימין לקחו בגורל את הארץ מירדן הנהר עד הים לאורך, ולרוחב את הארץ הגובלת בירושלים ובבית אל⁷⁵. החבל הזה היה הצר ביותר, מחמת טיבה המשובח של הקרקע כי כלל⁷⁶ את יריחו ואת ירושלים העיר^{76א}. ושבט אפרים קיבל בגורלו את הארץ המשתרעת לאורך מירדן הנהר עד גזר⁷⁷ ולרוחב משטח⁷⁸ מבית אל עד הבקעה הגדולה⁷⁹. וחצי שבט מנשה (קיבל את הארץ) מן הירדן עד העיר דָאָר (לאורך) ולרוחב עד בית שאן, הנקראת כיום סקותופוליס⁸⁰. ואחריהם שבט יששכר, ששם גבולו לאורך את הר הכרמל ואת הנהר⁸¹ ולרוחב את הר תבור⁸². ובני זבולון לקחו בגורלם את הארץ עד ים גִּיְסָר והמגעת⁸³ עד לסביבות הכרמל והים⁸⁴. ואילו בני אָשֶׁר לקחו את הארץ, שראשיתה על יד הכרמל הנקראת שפלה בגלל טבע בריאתה זו הפונה כולה לצד צידון. בחלקם
- 81 יהושע
ט"ו, א"ס"ג
יהושע י"ט,
א"ט'
יהושע י"ח,
י"א"כ"ח
- 82 יהושע ט"ו,
ה"י'
- 83 יהושע י"ו,
א"י"ג
- 84 יהושע י"ט,
י"ז"כ"ג
יהושע י"ט,
י"ט"ן
- 85 יהושע
י"ט, כ"ד"ל"א

86 יהושע
י"ט, ל"ב"ט

נפלה העיר ערקא. היא כוזב⁸⁵. ואת החלקים הפונים מזרחה עד דמשק העיר יחד עם הגליל העליון עד הר הלבנון ומקורות הירדן, היוצאים מההר⁸⁶, נטלו בני נפתלי. ולבני דן נפלו בגורל חלקי השפלה הפונים למבוא השמש וגבולותיהם אשדוד ודאר ; (להם היו) יבנה כולה וגת, מעקרון עד ההר, מקום שם ראשית נחלתו של שבט יהודה⁸⁷.

87 יהושע
י"ט, מ"מ"ח

וכך חילק יהושע (חבלי ארץ של) ששה עמים, שהיו קרויים על שמות בני כנען, ונתן אדמתם לתשעה שבטים וחצי לנחלה. כי את ארץ האמורי, גם היא קרויה כך על שמו של אחד מבני כנען, כבר לקח משה קודם לכן וחילקה בין שני השבטים וחצי השבט. על זה כבר סיפרנו קודם. ואילו החלקים סביב צידון ושל אנשי ערקא וחמתא וערוד לא היו עדיין מחולקים⁸⁸.

88 כג.

89 במדבר
כ"א, כ"ה"ל"ב

יהושע י"ג,
ט"ו"ל"ב

וכשנבצר מיהושע, מחמת זקנתו, להוציא לפועל כל מה שעלה במחשבתו והאנשים שלקחו בידם את השלטון אחריו התרשלו בהנהלת הענינים הנוגעים לטובת הכלל, עמד והתרה בכל שבט, שלא להשאיר שריד לגזע הכנענים בחבל הארץ שנפל בגורלו, הואיל וגם משה חזה ואמר להם, שבטחונם ושמירת חוקי אבותיהם תלויים בדבר זה בלבד, וגם הוא, יהושע⁸⁹, נוכח לדעת זאת. כן עליהם להפריש ללויים את שלושים ושמונה הערים ; כי עשר נטלו כבר קודם לכן בארץ האמורי. מאלה הבדיל הוא שלוש, שתשמנה מקום מושב לפליטים — שכן רבה היתה דאגתו, שלא להזניח שום דבר ממה שצווה משה : חברון⁹⁰ (בנחלת) שבט יהודה, שכם⁹¹ (בנחלת) אפרים וקדש⁹² (בנחלת) נפתלי, מקום זה שייך לגליל לעליון. וגם את יתר השלל, שהיה רב מאוד, חילק, וכולם, גם הציבור גם הפרט היו משופעים בעושר רב, בהזב ובכסף ובבגדים ובכל מיני כלים ; ואילו מספר הבהמות היה גדול כל כך, שאי אפשר היה לקבעו.

90 כד.

יהושע כ"ג, א'

91 יהושע
כ"א, א"מ'

92 השוה
יהושע כ"ב, ח'

אחר כך כינס את הצבא לאספה ואמר לאנשים, שהתישבו בעבר הירדן בארץ האמורי, ואשר חמשים אלף איש מזוין (מהם) השתתפו אתם במלחמה, את הדברים האלה : „הואיל ונתן לנו אלהים, אבי גזע העברים ואדוני, לרכוש את הארץ הזאת והבטיח לשמרה לנו לעולם לאחר שנרכשה, והואיל והייתם נכונים לעזרת כולנו, כשביקשו אותה מכם לפי מצותו של אלהים, הרי מן הדין הוא שתזכו למנוחה בשעה זו, ששום חובה קשה אינה מחכה לנו עוד ויש לנהוג חסכון בהתלהבותכם (זו), כדי שתעמוד לצדנו ללא היסוס במצוקותינו להבא. לכשניזקק לה שוב, ולא תפגרי יתר על המידה⁹³ מחמת תלאות השעה. אסירי תודה נהיה לכם איפוא, לא רק עכשיו בלבד אלא תמיד, על ששיתפתם עצמכם בסכנות שלנו. כי יש בנו הכשרון לזכור ידידים ולשמור ברוחנו מה שקבלנו מהם, שדחיתם בגללנו את ההנאה מנכסים שלכם והחלטתם שלא להפיק מהם תועלת אלא לאחר שתעמלו (עמנו יחד), לטובת הענין, שהגיענו אליהם

93 כה.

יהושע כ"ב,
א"ח'

94

95

96 אליו בחסדו כיום. וכן זכיתם בעמלכם המשותף אתנו להוסיף על נכסיכם הקיימים עושר רב, שכן תקחו אתכם שלל רב וזהב וכסף, ועוד דבר, העולה על אלה: את חיבתנו ואת נכונותנו לתגמול בכל מה שתמצאו. כי לא גרעתם דבר ממצוותיו⁹⁴ של משה ולא נהגתם בהן זלזול אף לאחר שהסתלק מן העולם⁹⁵, ואין לך דבר, שלא נחזיק לכם טובה עליו. והננו משלחים אתכם איפוא שמחים לנחלותיכם 97 ומבקשים מכם: חלילה לכם להניח, שקיים גבול לקרבת הדם בינינו, ואל תהיו סבורים, שאחרים אנו ולא עברים, הואיל והנהר הזה עובר בינינו. כי כולנו בני אברהם הננו, הנמצאים כאן והיושבים שם, ואל אחד הוא שקרא⁹⁶ לחיים את אבותינו ואת אבותיכם. שימו לבכם ליראתו ותהי משמרת התורה⁹⁸ השלמה, שנתן בכבודו ובעצמו ביד משה, עליכם; אם תוסיפו ללכת אחרי אלה, יראה גם אלהים חסדו לכם ויהיה בעזרכם; ואולם אם תפנו לדרכי עמים אחרים לחקותן, יפנה (גם) הוא עורף לגזעכם⁹⁹. אחרי דברו זאת ברך יהושע את ראשי הצבא אחד אחד ואת כל העם יחד. הוא עצמו נשאר במקומו, ואילו העם שילח אותם לא בלי דמעות ונפרדו אלו מאלו בקושי.

100 כו. ומשעברו שבט ראובן וגד וגם האנשים אשר אתם משבט מנשה את הירדן, בנו מזבח על שפת הנהר^{96b}, מצבת זכרון⁹⁷ לדורות הבאים לקרבת הדם עם היושבים מעבר מזה. וכששמעו האנשים מעבר הנהר מזה, (שהשבטים) ששולחו אל בתיהם בנו מזבח, ולא מתוך אותה הכוונה שהניעה את השבטים להקימו, אלא לשם מהומות והכנסת אלהי נכר, — נטו להאמין בדבר. וכיון שדברי רכילות אלה בענינים שבעבודת אלהים נתקבלו על דעתם, נטלו את כלי זינם ואמרו לעבור את הנהר ולקדש מלחמה על אלה, שבנו את המזבח, ולענשם על הפרתם את חוקי האבות. שכן נראה להם, שאסור להם לשים לב לקרבת הדם או לכבודם של אלה, שהטילו על עצמם את האשמה, אלא לרצונו של אלהים ולצורת הקילוס⁹⁸, הרצויה לו; והתכוונו⁹⁹ למלחמה מתוך רוגז. ואילו יהושע ואלעזר הכוהן הגדול ומועצת הזקנים עצרו בהם ויעצו להם לבחון קודם במלים את כוונתם של אלה ואם יווכחו, שאמנם כוונה רעה להם, אז (אך אז) יעלו עליהם בכלי־זין. וכן שלחו אליהם שליחים, את פנחס בן אלעזר ואתו עשרה אנשים מן המכובדים שבעברים, כדי לחקור, למה התכוונו בשעה שהקימו את המזבח על שפת הנהר בעברם אותו. כשעברו איפוא את הנהר ובאו אליהם, כינסו אספה ופנחס עמד ואמר, שחטא גדול הם חוטאים משאפשר היה לפטרם בדברי מוסר ובהתראה לעתיד (בלבד). אף־על־פי־כן לא שמו (שולחיו) לב לגודל הפשע עד כדי לתפוש מיד את כלי־הזין ולענשם בידיהם, אלא שיוו לנגד עיניהם את קרבת הדם וגם זאת, שמא יוכלו בדברים להחזירם לתבונה ושלחו את המשלחת, כדי „שלאחר שיוודע לנו מה הניע אתכם לבנות את המזבח, לא נראה

יהושע כ"ב,
ט"ל"ד 101

- כנמהרים בעלותנו בכלי־זין עליכם, שעשיתם את המזבח מתוך כוונה רצויה, וכדי שנילחם מלחמת מצוה לאחר שיתחוו, שהקובלנה נכונה היא. שכן לא נתקבל על דעתנו, שאתם, שהשכלתם לדעת את רצונו של אלהים מתוך נסיונכם, והנכם שומעי חוקיו, שנתן לנו בעצמו, תשכחו את אלהים עם פרידתכם מאתנו ובואכם לנחלתכם, שנפלה בגורלכם בחסדו ובהשגחתו עלינו, ותעזבו את משכנו וארונו ומזבחו, שמורשת אבות הוא לנו, ותנהיגו אליהם נכרים ותילוו לתועבות הכנענים. אם תתחרטו ולא תעמדו בטרופכם, אלא תכבדו ותשמרו בזכרוכם את חוקי אבותיכם, לא ייחשב לכם הדבר לעוון כלל ועיקר. ואולם אם תמשיכו בחטאיכם, לא נחוס על העמל הכרוך בהגנה על חוקינו ונעבור את הירדן ונצא לעזרתם ולעזרת אלהים כביכול¹⁰⁰, מתוך סברה, שאין אתם נבדלים מן הכנענים כלל, ונשמידכם כשם שהשמדנו את הללו. כי אל לכם לדמות, שהנכם מחוץ לרשותו של אלהים על־ידי מה שעברתם את הנהר: כי בכל מקום הנכם בידי ואי־אפשר לכם לברוח מפני שלטונו ומפני ענשו¹⁰¹. ואם סבורים אתם, שבואכם הנה הוא המונע מכם להיות אנשים הגונים, הרי אין שום דבר שימנע אותנו¹⁰² מלחלק שוב את הארץ ולהשאיר את החבל הזה להיות למרעה צאן. אולם מוטב לכם להיות נבונים ולשנות את דרככם, כל זמן שחטאיכם חדשים אתכם. והננו מתחננים לפניכם בשם בניכם ונשיכם, שלא תטילו עלינו הכרח של מלחמה. התיעצו מתוך מחשבה, שחייכם אתם וחייהן של הנפשות היקרות לכן ביותר נתונות בידי האספה הזאת והגיעו בנפשכם, שמוטב להיות מנוצח בדברים מלעמוד ולחכות לנסיונם (המר) של מעשים ומלחמות¹⁰³.
- לאחר שדיבר פנחס דברים רבים כל כך התחילו ראשי האספה וההמון¹⁰² ללמד סני־גוריה על עצמם בגלל ההאשמות שטפלו עליהם ואמרו, שאין (בדעתם) לפשוע בקרבת הדם הקיימת ביניהם וגם לא הקימו את המזבח כדי לעורר מהומות, אלא מודים הם באל אחד משותף לעברים כולם ובמזבח־הנחושת שלפני המשכן, שיקריבו עליו את קרבנותיהם. ואולם המזבח, שהקימו עכשיו ושהגיעו בגללו לכלל חשד, לא לשם עבודת אלהים בנוהו, אלא „שיהיה לאות ולעדות עולם לקרבת הדם אתכם ולהכרח לנהוג בתבונה ולהישאר בתחומיהם של חוקי האבות, וחס לו — כפי שאתם חושדים — להיות ראשית הפרתם. ויהי אלהים לנו לעד נאמן מכל, שבנינו את המזבח מטעם זה; לכן תהא דעתכם טובה עלינו יותר ואל תאשימו אותנו בשום דבר מאלה, שבגללם חייבים בצדק להכרת (מעמם) כל מי שהם מזרע¹⁰⁴ אברהם והם מנסים להנהיג מנהגים חדשים ושונים ממנהגי (אבותם) המקובלים“.
- ופנחס שיבח אותם על דבריהם אלה (וחזר) ובא אל יהושע וסיפר לעם את טענותיהם של הללו. ויהושע שמח, שלא יהיה עוד שום הכרח להם לגייס צבא

כז.

111

112

113

כח.

114

- ולהוליכו למלחמת־דמים^{104א} על אנשים קרובים בדם, והקריב לאלהים קרבנות־תודה על כך. ואז שילח יהושע את העם לנחלותיו והוא נשאר בשכם. ועשרים שנה אחר כך¹⁰⁵, בהיותו ישיש מאוד, קרא לנכבדים שבערים ולשלטונות ולמועצת הזקנים וכינס מן העם כמה שיכול לכנס. וכשבאו עמד והזכירם את כל טובותיו של אלהים — ואמנם רבות גמל את העם, שהגיע משפל המדרגה לדרגה כזו של תהילה ועושר — וביקשם לעמוד על משמרת מצוות אלהים שהיא אך טובה להם¹⁰⁶, ולהוסיף לחיות בחסידות¹⁰⁷, שבה לבד יכולים הם לשמור להם את ידידותו של אלהים¹⁰⁸. ונאה לו, בשעה זו שעומד הוא להסתלק מן העולם¹⁰⁹, להשאיר להם התראה כזאת, והוא דרש מהם לשמור בזכרונם את דברי הצוואה הזאת.
- והוא מת, לאחר שדיבר אל הנאספים את הדברים האלה, ושנות חייו מאה ועשר. מהן בילה יחד עם משה ארבעים שנה לשם לימוד התורות המועילות ואחרי מותו של זה שימש שר־צבא עשרים וחמש שנה¹¹⁰. הוא היה איש, שלא חסר לא תבונה ולא נסיון להרצות בפני רבים בסברה את מחשבותיו, אלא היה מעולה בשניהם, גבור חיל ונועז בפעולות ובסכנות וזריז ביותר בהנהלת עניני (המדינה) בימי שלום (וידע) להסתגל יפה לכל שעה. והוא נקבר בעיר תמנת סרח¹¹¹ (שבנחלת) שבט אפרים. באותו זמן מת גם אלעזר הכהן הגדול והוריש את הכהונה לפנחס בנו. מצבתו וקברו נמצאים בעיר גבעה¹¹².
- ב. א. אחרי מותם של אלה התנבא פנחס ברצון אלהים, שיש למסור את הפקודה ביד שבט יהודה להשמיד את גזע הכנענים. שכן שאף העם לדעת, מה הגזרה שעלתה לפני אלהים. ויהודה לקח אתו את שבט שמעון בתנאי, שלאחר שישמידו את הגויים המשועבדים שהם בנחלתו, יעשו כך גם לגויים שבנחלתו של זה...¹¹³
- ב. בחיל רב על־יד בזק¹¹⁴ ומסרו את ההנהגה למלכם של אנשי בזק לאדוני בזק — שם זה פירושו אדונם של אנשי בזק, כי בלשון העברים אדוני פירושו בעל¹¹⁵ — וקיוו להתגבר על ישראל, משום שיהושע מת. ואילו שני השבטים של ישראל¹¹⁶, שהזכרתי לעיל, התנגשו אתם ונלחמו בגבורה נהדרת והרגו מהם למעלה מריבוא והניסו את השאר ורדפום, ואת אדוני בזק לקחו בשבי. וכשקיצצו את ידיו ואת רגליו אמר: „הנה כן לא לעולם זכיתי להתחמק מידי אלהים: כי עלתה לי מה שעשיתי קודם לכן ללא היסוס לשבעים ושנים מלכים“. והביאווהו חי עד לירושלים ושם מת ונקבר. והם עברו (בארץ) וכבשו את עריה, ולאחר שלכדו את רובן, צרו על ירושלים. כעבור זמן לקחו את העיר התחתונה והרגו את התושבים כולם. ואילו העיר העליונה היה קשה להם לכבוש מחמת עצמן של החומות וטבעו של המקום¹¹⁷.
- ג. מכאן הסיעו העברים את מחנם לחברון וכבשו (גם) את זו והרגו את כל יושביה.

115
יהושע כ"ג,
א"כ, כ"ח

117
כט.
יהושע
כ"ד, כ"ט

118
יהושע כ"ד, ל'

120
ב. א.
שופטים א',
א"ג

121
ב.
שופטים א',
ד"ח

125
ג.
שופטים א', י'

- ונותר (לפליטה) שם עוד גזע הענקים, שמחמת שיעור קומת גופם, שאינה דומה כלל לשאר בני אדם, היו לפלא לכל רואיהם, ולשמועת בלהות. ועוד כיום מראים את עצמותיהם, שאינן דומות בגדלן לשום בריה מאלה, שהגיעו לידיעתנו. את המקום הזה הבדילו ונתנוהו במתנה ללויים, יחד עם תחום אלפיים האמה, ואילו את (יתר) הארץ נתנו דורון לכלב, כמצות משה. זה היה אחד המרגלים, ששלח משה לארץ כנען. ונתנו גם לבניו של יתרו המדיני, חותנו של משה, אדמה לשבת בה. שכן עוכו את ארץ אבותם והלכו עם ישראל וחיו אתם יחד במדבר.
- ושבט יהודה ושבט שמעון כבשו את הערים שבהר¹¹⁸ כנען ואת אשקלון ואשדוד מן הערים שבמישור ועל שפת הים. אולם עזה ועקרון נצלו מידם, הואיל והן אדמות מישור וגרמו נזקים למתנפלים עליהן במספר הרב של מרכבותיהן¹¹⁹. והשבטים האלה נתעשרו מאוד במלחמותיהם וחזרו אל עריהם ופירקו את כליזינם.
- ואנשי בנימין, שבגבולם היחה שוכנת ירושלים, הניחו לתושביה לשלם להם מס. וכך באו כולם אל המנוחה, אלה פסקו מלהרוג ואלה מלהיות שרויים בסכנה והתעסקו בעבודת אדמה. וגם שאר השבטים חיקו את שבט בנימין ועשו כן והסתפקו בתשלומי המסים והניחו לכנענים לחיות בשלום.
- ושבט אפרים, שהיה צר על בית אל, לא הגיע לידי גמר, שהיה שקול כנגד הזמן ועמל המצור, אולם אף-על-פי שסבלו סבל רב הוסיפו לצור על העיר. כעבור זמן תפשו איש מאנשי העיר, שיצא לשם הבאת המזון ההכרחי והבטיחהו להציל אותו ואת בני משפחתו, אם יסגיר את העיר בידיהם. והלה נשבע להסגיר את העיר בתנאים אלה. וכך נצל הלה ובני ביתו, לאחר שבגד. ואנשי אפרים הרגו את התושבים כולם וכבשו את העיר.
- אחרי הדברים האלה היו ישראל נוהגים ברפיון כלפי אויביהם והפנו את דעתם לעבודת האדמה¹²⁰. ומשהלך וגדל עשרם (התחילו) מזוללים בסדר חוקתם מתוך חיי מותרות ופינוק ולא הקפידו עוד בשמירת¹²¹ חוקיהם. ואלהים כעס עליהם בגלל מעשיהם אלה והתרה בהם בדרך נבואה, ראשית, על שחסו על הכנענים שלא כרצונו, ושנית, שהאויבים ינהגו בהם באכזריות יתרה לכשימצאו את השעה כשרה לכך. וישראל היו שרויים בעצבות בגלל דבריו של אלהים, אבל המלחמה לא היתה (עוד) לרוחם, הואיל וקיבלו מהכנענים נכסים רבים ונעשו עתה נרפים (משאת) חיי עמל מחמת מותרות. וגם שלטון יקירי (העדה) כבר הושחת ולא היו ממינים מועצות זקנים ולא עוד שלטון אחר מהשלטונות המקובלים לפני-כן. וישבו (האנשים) באחוזותיהם תפושים לתאוות הבצע. ומרוב שאננות קפצה שוב עליהם מריבה נוראה, שהביאה לידי מלחמת אחים¹²². וזה שגרם לכך:
- איש לוי אחד מנחותי הדרגה, יוצא נחלת אפרים ומתגורר שם, נשא אשה מבית

שופט' י"ט.
א"ל'

- לחם — מקום זה לשבט יהודה הוא — ומחמת שהיה אוהבה מאוד ולבו נמשך אחריה בגלל יפיה, היה שרוי בחולשת הדעת, הואיל ולא גמלה לו אהבה תחת אהבה¹²³ ונהגה בו מנהג של איבה. דבר זה ליבה בו את אש תאווה ביתר עז ונתגלעו מריבות תכופות ביניהם, עד שלבסוף נלאתה האשה מהן ועזבה את בעלה בחודש הרביעי וחזרה אל הוריה. והאיש התענה מאוד באהבתו ובא אל הורי אשתו וחיסל את המריבות והשלים אתה. ושהה שם ארבעה ימים וההורים הסבירו לו פנים ובחמישי החליט לחזור אל ביתו. ויצאו לפנות ערב, הואיל וההורים שילחו את הבת לא ברצון וכך עבר עליהם היום. ומשרת אחד היה מהלך אחריהם ואתם חמורי, שהיתה האשה רוכבת עליו. וכשהיו על יד ירושלים לאחר שעברו שלושים ריס¹²⁴, יעץ המשרת לסור אישם (במקום), כדי שלא יפגע בהם פגע רע כשהם מהלכים בדרך בלילה, ובפרט שנמצאים הם במרחק לא רב מאויבים והשעה הזאת הופכת לעתים קרובות אפילו מקומות של ידידים למסוכנים וחשודים. אולם בעיני האיש לא ישרה העצה להתארח אצל אנשים נכרים — כי היתה זו עיר של כנענים — והוא העדיף לעבור עוד עשרים ריס ולסור אל עיר משלהם. ודעתו הכריעה, והוא בא אל גבע¹²⁵ אשר לשבט בנימין עם רדת הערב. וכשלא נתבקש על-ידי שום איש מאלה שהיו בשוק להתארח אצלו, נזדמן לפניו זקן, שחזר מהשדה והוא משבט אפרים ויושב בגבע. והזקן שאלו מי הוא ועל מה הוא מכין את סעודת הערב עם חשכה בהיותו מהלך בדרך. אמר לו הלה, שלי הוא וחזור אל ביתו ומוביל אשתו מהוריה; והוסיף ואמר, שביתו נמצא בנחלת אפרים. והזקן הביאו לביתו, שיתארח אצלו. הן משום קרבת דם, הן מחמת היותם שותפים לשבט אחד והן מחמת המקרה שזימנם יחד. ובחורים אחדים של אנשי גבע ראו את האשה בשוק והשתוממו על יפיה. ומשנדדע להם, שהובאה אצל הזקן, באו אל דלתות (הבית) מתוך זלזול בחולשת האנשים ומספרם הקטן. וכשביקשם הזקן להסתלק ולא לעשות מעשה אונס וזדון, דרשו ממנו להסגיר בידם האורחת ולהיפטר מעסקים. והזקן אמר, שהאיש קרובו הוא ומשבט לוי ודבר נורא יעשו אם יפרו¹²⁶ את החוקים מחמת תאונתם. ואולם הללו נהגו זלזול ביותר ולגלגו ואיימו עליו להרגו, אם יעמד לשטן (למילוי) תאוותיהם. וכשבא בין המצרים ולא רצה לראות בהתנהגות של זדון כלפי אורחיו, העמיד לרשותם את בתו ואמר, שיהיה זה מן החוק יותר לכשימלאו את תאונתם בלא מעשה זדון כלפי האורחים, כי חשב^{126א}, שבאופן זה לא ייעשה עוול לאנשים, שאספם אל ביתו. ומשלא הרפו מתאונתם לאורחת, אלא עמדו ודרשו במפגיע למסרה לידיהם, התחנן הלה לפניהם, שלא יעזו לעשות דבר פשע, ואילו הללו, שנמשכו אחרי כוח תאונתם עוד ביתר שאת¹²⁷, (תפשו) באשה והביאוה אל ביתם ושילחוה עם הנץ היום לאחר שמילאו בה את זדון תאונתם כל הלילה. והאשה באה לאכסניה רצוצה (מכל) הקורות

- אותה, ומאחר שהתעצבה על כל מה שעוללו לה (הבחורים) ולא העזה להביט בפני בעלה (מרוב) בושה — כי חשבה, שהוא ביחוד לא ידע נוחם על מה שאירע — נפלה ונפחה רוחה. והבעל חשב, ששינה עמוקה תקפה את אשתו, ולא חשד בשום דבר רע וניסה להעירה, כי החליט לנחמה, שכן לא התמכרה לזדים מרצונה הטוב, אלא אלה תפשוה לאחר שנכנסו לאכסניה. ומשהבין שמתה היא, נהג בתבונה לגבי אסונו הגדול והטעין את גופת אשתו על הבהמה והביאה אל ביתו וגזר אותה לאבריה, לשנים עשר חלקים, ושלח (חלק אחד) לכל שבט וצווה לשליחים¹²⁸ להגיד, מי הם האשמים במותה של האשה ואת התנהגותו המבישה של השבט.
- ומראה (הפשע) ושמועת מעשה האונס זעזעו קשה את לב האנשים, שלא נתנסו מעולם בדבר דומה לזה ואחוזי חרון־צדק התכנסו בשילה¹²⁹ והתגודדו לפני המשכן ומהרו לצאת מיד בכל־יזנם ולנהוג באנשי גבע מנהג של אויבים. ואילו מועצת הזקנים עצרה בהם והוכיחה, שלא מן היושר הוא להביא מלחמה על בני עמם באופן נחפז כל כך, בטרם באו בדין ודברים בענין הטענות, הואיל ואין הדין מתיר לצאת למלחמה¹³⁰ אפילו על נכרים בלי משלחת ונסיון מעין זה להחזיר בתשובה את הנראים כפושעים¹³¹. משום כך נאה להם להישמע לחוק ולשלוח אל אנשי־גבע אנשים, שידרשו את הסגרת החייבים, ולכשיוציאום, להסתפק בענשם של אלה, ואם יעמדו במרדם, לעלות אז עליהם בכל־יזין. וכן שלחו אנשים אל אנשי גבע, שבאו בקטיגוריה על הבחורים בענין האשה ודרשו את הסגרת האנשים שעשו מעשה עוול (כזה), לשם הטלת עונש עליהם, מאחר שהם חייבים מיתה בדין בגלל מעשיהם אלה¹³². ואילו אנשי גבע לא מסרו את הבחורים וחשבו לחרפה להם להישמע לפקודותיהם של אחרים מחמת אימת המלחמה, שכן לא היו בעיניהם גרועים מאחרים בעניני מלחמה לא במספרם ולא באומץ רוחם והמשיכו בהכנותיהם הגדולות יחד עם (כל) בני שבטם, כי גם הם נתפשו למעשה השגוען וחשבו, שאינם אלא מתגוננים מפני המתקיפים.
- וכשהגיעה אל בני ישראל תשובתם של אנשי גבע נשבעו, שלא יתן איש מהם את בתו לאיש בנימין לאשה ושיצאו למלחמה עליהם, והיו רוגזים עליהם יותר משהיו כועסים אבותינו, לפי מה שקיבלנו, על הכנענים. מיד הוציאו נגדם מחנה של ארבע מאות אלף נושאי כלי־זין. ונושאי נשק של אנשי בנימין היו כעשרים וחמשת אלפים ושש מאות, מהם כחמש מאות קלעים משובחים ביותר בידם השמאלית, וכשנתלקח קרב על־יד גבע הניסו אנשי בנימין את אנשי ישראל ונפלו מאלה עשרים ושנים אלף איש, ואולי היה מספר החללים גדול יותר, אילולא עיכבם הלילה והפריד בין הנלחמים¹³³. ואנשי בנימין חזרו בשמחה העירה, ואילו בני־ישראל פנו אל מחנם, שרויים בדכאון מחמת המפלה. ביום הבא התנגשו שוב,

150 ט.

שופטים כ',
151 י"ב־י"ג155 י.
שופט' כ"א, א'שופטים כ',
י"ד־כ"ח

- 159 (ושוב) התגברו אנשי בנימין ונפלו מישראל שמונה עשר אלף איש. (השאר) עזבו, מפחד ההרג, את המחנה ובאו אל בית-אל¹³⁴ העיר, הסמוכה ביותר, וצמו (כל) יום המחרת והתחננו לפני אלהים בפי פנחס הכוהן הגדול, שיכבוש זעמו עליהם ויסתפק בשתי מפלותיהם ויתן להם נצחון ועוז על אויביהם. ואלהים הבטיח להם זאת על-ידי פנחס בנבואה.
- 160 יא. אז חילקו את הצבא לשני חלקים: את המחצית האחת שמו בלילה מסביב לעיר במארב, ואילו המחצית השניה התנגשה עם אנשי בנימין ונסוגו אחור מפני לחצם. והיו אנשי בנימין רודפים אחרי בני ישראל¹³⁵, שהיו בורחים לאט ולמרחק רב מתוך רצון, שיצאו (מן העיר) כולם, ועקבו אחרי הנסוגים, עד כי גם הזקנים והנערים, שנשארו בעיר מחמת חולשתם, יצאו אתם במרוצה בשאפם להכריע את האויבים בכל כוחם. וכשהיו אלה מרוחקים מרחק רב מן העיר, עמדו בני-ישראל¹³⁶ מלברוח והפנו פניהם והתיצבו לקרב ונתנו¹³⁷ לנמצאים במארב את הסימן, שהוסכם עליו; והללו הגיחו בצעקה והתנפלו על האויבים. מיד ראו אנשי בנימין את עצמם מרומים ועמדו נבוכים. ובני ישראל הדפוס למקום חלול ומלא נקיקים והקיפום וזרקו עליהם כידונים, עד שנפלו כולם חללים (ולא נשארו) אלא שש מאות איש¹³⁸.
- 163 אלה התחברו והתגודדו והבקיעו להם דרך בתוך האויבים וברחו להרים הסמוכים ותפשו אותם וישבו בהם. ואילו שאר האנשים, כעשרים וחמשת אלפים (במספר), מתו. ובני ישראל שרפו את גבע והרגו את הנשים ואת כל הזכרים, שלא בגרו עדיין, וכך עשו לערים אחרות של בנימין. וכל כך גדל רוגזם, ששלחו שנים עשר אלף איש מן המערכה¹³⁹ וצוום להשמיד את יבש גלעד על שום שאנשיה לא יצאו אתם כבעלי ברית נגד אנשי בנימין. והאנשים שנשלחו הרגו את (כל) אנשי-המלחמה של העיר על הילדים ועל הנשים, חוץ מארבע מאות בתולות. עד למעשים כאלה הביאם רוגזם, משום שנתווסף להם על צערם בגלל האשה גם כאבם על (מות) אנשי המלחמה שלהם.
- 166 יב. (ועכשיו) תקפה אותם חרטה על אסונם של אנשי בנימין וקידשו צום עליהם, אף-על-פי שחשבו, שעלתה להם זאת בדין, הואיל והפרו את החוקים. והם קראו על-ידי שליחים לשש מאות הנמלטים — והללו היו חונים מעל לסלע אחד במדבר, הקרוי רמון¹⁴⁰ — והשליחים בכו על האסון, שקרה לא לאלה בלבד אלא גם להם במותם של קרוביהם, והפצירו בהם לשאת (את אסונם) בשקט ולהתחבר אליהם ולא ידונו במידה שהדבר מוטל בידם, את שבט בנימין לכליון גמור. ואמרו: „הננו מניחים לכם את האדמה של השבט כולו ושלל, כמה שתוכלו לשאת“. והללו התנדו והודו, שעלתה להם כך בהחלטתו של אלהים ובגלל העוול שעשו, ונשמעו לבקשתם וירדו אל שבט אבותיהם. ובני ישראל נתנו להם את ארבע מאות הבתולות מיבש
- 161 שופטים כ', ל"מ"ח
- 162
- 164
- 165
- 167
- 168

- (גלעד) לנשים, וחשבו על מאתים האנשים, כיצד תהיינה גם להם נשים ויולידו
 169 בנים. ומשום שנשבעו לפני המלחמה שלא להשיא בת לשום איש מבנימין, יעצו
 אחדים לזלול בשבועה, הואיל ונשבעו מתוך כעס ולא מישוב הדעת ובמשפט, ולא
 יעשו בזה שום מעשה נגד (רצון) אלהים, אם יוכלו להציל (על־ידי־כך) שבט שלם,
 הצפוי לסכנת כליון: (כי) שבועת־שוא אינן קשות ומסוכנות כשמוצאן מאונס, אלא
 170 אם כן מעיזים להישבע מתוך (כוונת) רשע. וכשהיתה מועצת הזקנים רוגזת
 (אפילו) על השם שבועת־שוא, אמר אחד, שיוכל להגיד, כיצד אפשר שתהיינה
 לאנשים הללו נשים לרוב ולקיים את השבועה, וכששאלוהו לרעיונו אמר: „כשהננו
 מתכנסים שלוש פעמים בשנה לשילה, הרי הולכות אחרינו לחגיגה הנשים והבנות.
 171 תינתן לאנשי בנימין הרשות לקחת מן הבנות לנשים בדרך של שוד את אלה
 שיוכלו, ואנו לא נעודדם לכך ולא נמנע מהם. ואילו להוריהן של אלו, שיתרגזו
 ויבקשו עונש (לבני בנימין) נאמר, שהם עצמם אשמים בדבר, הואיל והתרשלו
 בשמירה על בנותיהם, וגם שיש לכבוש את הכעס על אנשי בנימין, לאחר שהורק
 172 עליהם לפני כן במידה גדושה, והללו הסכימו לדברים האלה והחליטו בדבר נשׁוֹר־
 איהם של אנשי בנימין בדרך של שוד. וכשהגיע החג ארכו מאתים האנשים,
 בקבוצות של שנים שלשה, לפני העיר לבואן של הבתולות בין הכרמים ובמקומות,
 שיכלו להיעלם מעיניהן; והללו היו מהלכות להן עליונות, בלי לשער מה שיתרחש
 173 ובלי שמירה, ואילו הבחורים הגיחו ותפשו את הפזורות. וכך נשאו להם אנשי
 174 בנימין נשים ופנו לעבודת האדמה והשתדלו לחזור לעשרם שמקודם לכן. וכך נצל,
 כמסופר לעיל, בחכמתם של בני־ישראל שבט בנימין, שהיה צפוי לסכנת כליון
 גמור, ושב מיד לפרוח וגדל מהר במספרו ובשאר עניניו. כך נסתיימה מלחמה זו.
- 175 בפורענויות דומות לאלה עלתה לו גם לשבט דן¹⁴¹ להתנסות והוא הגיע לידי כך
 176 מסיבה זו: משהזניחו בני־ישראל את עסקי המלחמה וטיפלו בעבודת האדמה
 (התחילו) הכנענים לנהוג בהם מנהג של זלזול ואספו והעמידו צבא, לא מחשש של
 פגיעה בהם, אלא מתוך תקוה בטוחה להציק לעברים, ומתוך רצון לשבת בעתיד
 לבטח בעריהם. וכן הכינו מרכבות מלחמה וגודדו גדודים מזוינים, ועריהם באו
 177 יחדיו לידי הסכם והוציאו מידי שבט יהודה את אשקלון ואת עקרון¹⁴² וערים
 אחרות ורבות שבמישור, והכריחו את אנשי דן כולם לברוח אל ההר ולא השאירו
 178 להם אף שעל קטן במישור לדרוך עליו¹⁴³. ומשום שקצרה ידם של אלה להילחם
 ולא היתה להם אדמה במידה מספקת, שלחו מתוכם חמשה אנשים לפנים הארץ
 לתור להם חבל, שיוכלו לעבור אליו. והללו הגיעו לא רחוק מהר הלבנון ומקורותיו
 של הירדן הקטן¹⁴⁴ על־ידי המישור הגדול, מהלך יום¹⁴⁵ מצידון העיר¹⁴⁶, ותרו ארץ

שופטים י"ה,
א"ל'

- טובה ופוריה מאוד והודיעו על כך לאנשיהם. והללו יצאו עם צבא ובנו שם עיר (וקראו לה) דן, על שם בנו של יעקב, ששמו נקרא על השבט.
- 179 ב. וצרותיהם של ישראל הלכו הלוך וגדול מחמת הפרישות מן העמל¹⁴⁷ ומחמת שופט' ג', ה"ח' הזולזול, שנהגו כלפי שמים. כי משסו פעם מסדר חוקתם נמשכו אחרי חיים לפי תענוגם ושרירות לבם וקלטו כל אותן התועבות, השכיחות אצל הכנענים. ואלהים התעבר במ והעושר, שרכשו ברוב מאמצים, אבד להם כמותרתיהם. כי כשיצא כושן רשעתים¹⁴⁸ מלך האשורים¹⁴⁹ למלחמה עליהם, אבדו להם רבים מאנשיהם במערכות הקרב ובאו במצור והוכרעו (שם) בסערה; ואחדים מהם השלימו אתו מרצונם הטוב מחמת פחד והיו משלמים (לו) מסים גדולים מיכלתם, שהושמו עליהם, ונשאו מעשי זדון שונים במשך שמונה שנים. ואחר כך נחלצו ממצוקותיהם באופן כזה:
- 182 ג. לאחד משבט יהודה ושמו קנו¹⁵⁰, איש־פעלים ובעל רוח אמיצה, היה דבר אלהים, שלא יסיה את דעתו מישראל השרויים במצוקה כזו וינסה להוציאם לחירות; ולאחר שעורר אנשים אחרים להשתתף אתו בסכנות (הצפויות לו) — (אמנם) קטן היה מספרם של אלה, שהתביישו למראה הענינים באותה שעה ושאפו לשנוי — השמיד בראשונה את המשמר של כושן רשעתים, שעמד במקום¹⁵¹. וכשרבו המצטרפים אליו במלחמתו, מכיון שהצליח בניסיונו הראשון, אסרו קרב באשורים וגרשום לחלוטין והכריחום לעבור את הפרת. ולאחר שהביא קנו בפועל ראייה לגבורתו, קיבל כמתנה מאת העם את המשרה להיות לשופט לו. והוא שלט ארבעים שנה ומת¹⁵².
- 185 ד. א. ולאחר מותו היו שוב עניניהם של ישראל נתונים במבוכה מחמת חוסר שלטון והלכו והורעו עוד משום שלא נהגו כבוד באלהים ולא שמעו לחוקיו, עד שבא עליהם עגלון מלך מואב במלחמה, כי בו לאנדרולמוסיה בעסקי מדינתם; והוא הכה אותם בקרבות רבים והכניע תחתיו את המצוינים באומץ־לב מיתר העם ודכא לגמרי את חילם של העברים והטיל עליהם מס עובד. וקבע את מקום שבתו ביריחו¹⁵³ ועשאה לעיר בירתו ולא הזניח שום דבר להציק לעם והביאם לידי דלות במשך שמונה עשרה שנה. עד שריתם אלהים על ישראל בגלל סבלם ונעתר להם בבקשותיהם ושחררם מתגרת ידם של המואבים. ומעשה שחרורם כך היה:
- 188 ב. (בעיר) יריחו¹⁵⁴ ישב בחור משבט בנימין ושמו אהוד בן גרא¹⁵⁵, אמי־רות ונועז מאוד ומוכשר להשתמש בכוח גופו לשם ביצוע מעשים והוא חזק¹⁵⁶ יותר ביד שמאלו וממנה כל כוחו. והוא נעשה ידיד לעגלון, שכן היה מתרפס לפניו ומחניף לו במתנות, וכך קנה גם את ידידותם של האנשים הסובבים את המלך. ופעם (בא) בלזית שני עבדים והביא מתנות למלך ונכנס אצלו והוא חגור בסתר חרב קטנה למתנו הימני. היתה תקופת הקיץ והשעה שעת הצהריים והמשמרות מתרשלים מחמת החום
- 189 שופטים ג', ט"ז-כ"ה
- 190 שופטים ג', ט"ז-כ"ה

- ומחמת היותם עסוקים בסעודת הצהרים. והבחור נתן את המתנות לעגלון, שישב
 בחדר, נוח לקיץ, והם נכנסו בשיחה. והיו לבדם, שכן צוה המלך אפילו למשרתיו
 שנכנסו לצאת, הואיל ושיחה לו עם אהוד¹⁵⁷. המלך ישב על כסאו, ואהוד, פחד תקפו,
 שמא יחטיא ולא יכהו מכת מות, ועל כן ביקשו לקום^{157a} ואמר, שמוטל עליו במצות
 אלהים לספר לו חלום. והלה ירד מכסאו מתוך שמחה על (סיפור) החלום ואהוד
 הכהו בלבו והשאיר את החרב הקטנה בתוכו ויצא והגיף את הדלת (אחריו). ואילו
 המשרתים ישבו בשקט, כי סבורים היו, שהמלך שרוי בשינה.
- 194 ואהוד הודיע לאנשי יריחו בסתר וקרא להם להילחם על חירותם. והללו שמעו
 בשמחה ומיהרו לכלי-זינם ושלחו אנשים בארץ, ליתן אות (לתושבים) בשופרות
 של אילים — כי מנהג אבות הוא להזעיק בהם את העם. והאנשים, שהיו מסביב
 לעגלון, לא ידעו זמן רב את האסון שקרהו. רק עם רדת הערב (התחילו) חוששים,
 שמא קרה מקרה יוצא מן הכלל ונכנסו לחדר; וכשמצאו את גופתו נשארו עומדים
 אובדי עצות. ובטרם יכלו להזעיק את המשמר והמונם של ישראל בא עליהם: חלקם
 נהרגו בו במקום¹⁵⁸ וחלקם פנו לברוח אל ארץ מואב, כדי להציל את נפשם,
 ומספרם למעלה מעשרת אלפים. ואולם בני-ישראל הקדימו ותפשו את מעבר הירדן
 והרגו בהם תוך כדי רדיפה, והמיתו רבים מהם ליד המעבר, ולא נמלט איש מידיהם.
- 197 באופן זה נשתחררו העברים משעבודם של המואבים. ואהוד נתכבד מטעם זה
 להיות השליט על כל העם, והוא מת לאחר שאחז בשלטון שמונים שנה — אדם,
 שראוי היה לשבח גם מלבד המעשה המסופר לעיל. ואחריו נבחר שמגר בן ענת¹⁵⁹
 להיות השליט, אולם הוא מת בשנה הראשונה לשלטונו.
- 198 עוד לא הספיקו ישראל — שלא לקחו מוסר מהפורענויות הקודמות, (שנתרגשו
 עליהם) על שלא נהגו כבוד באלהים ולא שמעו לחוקיו — לשאוף מעט רוח אחרי
 שעבודם של המואבים והנה שועבדו (שוב) על-ידי יבין¹⁶⁰ מלך הכנענים. כי הלה
 יצא מעיר חצור, שהיתה שוכנת מעל לים סומכוס¹⁶¹, ואתו^{161a} שלושים ריבוא
 חיילים מזוינים ועשרת אלפים פרשים והמון של שלושת אלפים רכב¹⁶². וסיסרא¹⁶³,
 שר החיל הזה, שהיה הראשון במעלה אצל המלך, הכה את בני-ישראל במערכה
 מכה ניצחת, עד שעשאם למס עובד.
- 200 עשרים שנה עברו על ישראל ביסורים אלה ולא היה הכושר בהם להנסר על-ידי
 אסונם. ואלהים רצה להוסיף ולרסן את זדונם בגלל כפית-הטובה שלהם שנהגו בו,
 כדי שישנו את דרכם וינהגו בתבונה מכאן ואילך. וכשלמדו לדעת¹⁶⁴, שפורענוי-
 תיהם באו להם מתוך שמאסו בחוקים, באו והתהננו לפני נביאה אחת, (שמה)
 201 דבורה — פירוש השם העברי „דבורה“¹⁶⁵ — לבקש מאלהים, שירחם עליהם ולא

שופטים ג',
 195 כ"ו-ל"א

שופטים ד',
 199 א"ג'

ב.

שופטים ד"ה

יתנם להיות הולכים ונחרבים בידי הכנענים. ואלהים הבטיח להם הצלה וכחר בברק, איש משבט נפתלי, לשר־צבא עליהם; ברק פירושו בלשון העברים בוק.

דבורה קראה לברק וצוותה אותו לבחור עשרת אלפים אנשים צעירים ולעלות על האויבים: מספר כזה יספיק, שכן כך הודיע אלהים, אף נתן אות לנצחון. כשאמר ברק, שלא ינהג את הצבא, אם לא תנהג גם היא אותו, התמרמרה ואמרה: „הנך מניח לאשה משרה, שניתנה לך מאת אלהים; אני לא אסרב (לקבלה)“. ופקדו עשרת אלפים איש וחננו על־יד הר־תבור¹⁶⁶. וסיסרא יצא במצות המלך לקראתם וצבאותיו נטו את מחניהם לא הרחק מהאויב. וכשנבהלו ישראל וברק מפני המון האויבים והחליטו להיסוג אחור, עצרה דבורה בעדם וציותה לערוך את הקרב בו ביום: כי להם הנצחון ואלהים יהיה בעוזריהם¹⁶⁷.

וכן התנגשו אלו באלו וכשהגיעו לידי קרב התחוללה סערה גדולה עם גשמי־עזן וברד, ורוח השיבה להם לכנענים את הגשם בפניהם והאפילה על עיניהם. עד שקשתותיהם ומקלעותיהם לא היו להם לתועלת; וכן לא יכלו החיילים להשתמש בחרבות מחמת הקור. ואילו לישראל הויקה הסערה פחות, שכן היתה מאחריהם¹⁶⁸. ונטלו אומץ מתוך מחשבתם על עזרת אלהים והתפרצו לתוך מערכות האויבים והרגו מהם רבים. חלק מהם נפל בידי ישראל וחלק במבוכה שהטילו עליהם פרשיהם הם, באופן שרבים מהם מצאו את מותם תחת המרכבות. וכשראה סיסרא את מנוסת (צבאו), קפץ ממרכבתו ונמלט ובא אצל אשה אחת מן הקינים¹⁶⁹ ושמה יעל¹⁷⁰, שאספה אותו אליה כשנתבקשה להטמינו, וכשביקש משקה נתנה לו חלב מקולקל¹⁷¹. והלה שתה יתר על המידה ונרדם. ובשעה שהיה ישן תקעה לו יעל במקבת מסמר־ברזל דרך הפה והלחי¹⁷² ונקבה את הקרקע והראתה אותו לאנשי ברק, שבאו זמן־מה אחר־כך, כשהוא מסומר לארץ. וכך נהפך הנצחון הזה, כדברי דבורה, לנצחונה של אשה. וברק עלה למלחמה על תצור והרג את יבין שיצא לקראתו. ולאחר שנפל שר־הצבא הרס את העיר עד היסוד. הוא היה שר־צבאם של ישראל במשך ארבעים שנה.

ו. א. 210 וכשמתו אחר כך ברק ודבורה בזמן אחד קראו המדינים לעמלקים ולערבים ויצאו למלחמה על ישראל ונצחו בקרב את מתנגדיהם והשחיתו את תבואתם ונהגו את מקנם. (וכשחזרו) ועשו זאת במשך שבע שנים נסוג המונם של ישראל אל ההרים ועזבו את (אדמה) המישור ועשו להם מקלטים מתחת לאדמה ומערות והיו שומרים בהם כל מה שניצל מידי האויבים. כי המדינים היו יוצאים למלחמה בימות הקיץ והניחו להם לישראל לעבוד את האדמה במשך החורף, כדי שיהיה להם מה להשחית לאחר עמלם של אלו. והיה רעב (בישראל) ומחסור במזון ופנו בתפילה לאלהים וביקשו ממנו שיצילם (מידם).

ג. 202
שופטים ד'
ד', ו'י"ד

ד. 205
שופטים ד'
ט"ו כ"ד

206

207

208

209

210

שופטים ו'
א"י 211

212

- וגדעון בן יואש ¹⁷³ מן המיוחסים שבשבט מנשה ¹⁷⁴, היה נושא בצנעה אלומות שבלים וחובטן ביקב, כי היה מפחד מפני האויבים לעשות זאת בגלוי בתוך הגורן. זהנה ניצב עליו מראה בדמות בחור, שקרא לו איש צולח ¹⁷⁵ ואהוב-אלהים. השיבו גדעון ואמר: „אמנם כן, הרי זאת עדות גדולה ביותר לחיבתו, שהנני משתמש כעת ביקב במקום הגורן“. וכשביקשהו זה להתעודד ולנסות להשיב (לעם) את חירותו, ענהו, שדבר זה מן הנמנע הוא: שכן השבט, ממנו יצא, קטן במספרו והוא עצמו צעיר הוא וחלש מלבצע מעשים גדולים כאלה. אז הבטיחהו אלהים, שהוא בכבודו ובעצמו ימלא את חסרונו ויתן לישראל נצחון בהנהגתו.
- את הדבר הזה סיפר גדעון לכמה בחורים והם האמינו לו. מיד קם מחנה של ריבוא איש מוכן למלחמה. ואלהים הופיע לגדעון בחלום והסביר לו, כי מטבעו של האדם להיות אוהב לעצמו ולשנוא את המצטיינים במידותיהם הטובות, וכי ¹⁷⁶ בני אדם נמנעים מלייחס את הנצחון לאלהים כדי שיוכלו לדמות בנפשם, שמידם בא להם, הואיל ומחנה רב הם וכוח מלחמה (להם) שקול כנגד האויבים. כדי שיבינו איפוא, שעזרתו היא הפועלת זאת, יעץ להוליך את הצבא אל הנהר בעצם היום, בשעה שהחום גדול ביותר: האנשים שיכרעו וישתו, הם ייחשבו בעיניו לאמיצים, ואילו את אלה, שישתו בבהלה וברעש יראה כמוגילב ואחווי פחד האויב ¹⁷⁷. ולאחר שעשה גדעון (כן) לפי מצותו של אלהים נמצאו שלוש מאות איש, שהגישו את המים (אל פיהם) בידיהם מתוך פחד ורטט; ואלהים אמר לו, שאת אלה יקח אתו ויתקוף את האויב ¹⁷⁸. והם חנו על שפת הירדן ¹⁷⁹ ובדעתם היה לעברו למחרת היום.
- וגדעון היה שרוי בפחד, הואיל ואמר לו אלהים לתקוף בלילה. ומשום שרצה אלהים להרחיק ממנו את הפחד, צוהו לקחת אחד החיילים וליילך לקרבת אהליהם של המדיינים; מהם עצמם יטול אומץ ובטחון. וגדעון נשמע (לצו) ולקח את פורה ¹⁸⁰ משרתו אתו והלך, וכשהתקרב לאוהל אחד מצא את אנשיו ערים ואחד מספר לחברו חלום בקול, שגדעון יכול לשמעו. וזה דבר החלום: נראה לו, שצליל שעורים, שלא היה ראוי לאכילת בני-אדם מחמת טיבו הגרוע, התגלגל דרך המחנה והשך את אהלו של המלך ושל אנשי הצבא כולם. והשני פתר את המראה ואמר, שפירושו אבדן הצבא והוסיף, כיצד נתחזר לו הענין: „הכל מודים, שהזול שבזרעים הוא הקרוי זרע שעורים; והבוזי שבזרע אסיה הוא עתה, כגלוי לעיני-כל, זרעם של ישראל ¹⁸¹, שהוא משול כזרע השעורים. ואילו בימינו לא תמצא אנשים בישראל ההולכים בגדולות חוץ מגדעון והחיל אשר אתו ^{181a}. ומאחר שהנך אומר, שראית את הצליל מהפך את אהלינו, הריני חושש, שמא נתן אלהים לגדעון את הנצחון עלינו“.
- וכששמע גדעון את החלום נתמלא תקוה טובה ובטחון וצוהו את אנשיו להיות זכונים לקרב ¹⁸², אף סיפר להם את מראה (חלומם) של האויבים. והללו היו מוכנים

213 ב. שופטים ו', י"א-כ"ד

215 ג. שופטים ו', ל"ד-ו', כ"ה

218 ד.

219

220

221

222 ה.

- 223 לפקודותיו ונתמלאו רוהגבורה ממה שסופר להם. וכשהיתה האשמורה הרביעית¹⁸³ ממשמשת ובאה הוליך גדעון את חילו, שחילקו לשלושה ראשים, מאה בכל אחד, וכולם נושאים כדים ריקים ולפידיים דולקים בהם, שלא יתגלה בואם לאויבים, וביד ימינם קרן איל, ששימשה להם חצוצרה. ומחנה¹⁸⁴ האויבים תפס שטח גדול, כי רב מאוד היה עדר הגמלים שלהם והיו כולם בתוך עיגול אחד, מחולקים לעמיהם.
- 224 ולעברים נאמר קודם לכן: לכשיגיעו לקירבת המקום של האויבים, יריעו בחצוצרות לפי סימן (שיינתן), וישברו את הכדים וירוצו והלפידיים בידיהם וקריאת מלחמה בפיהם: „נצחון לגדעון בעזרת אלהים“. וכן עשו. ומבוכה ובהלה נפלו על האנשים,
- 225 שהיו עדיין שרויים בשנתם: כי היתה שעת הלילה ואלהים רצה בכך. המעט מהם נהרגו בידי האויבים ורובם בידי בעלי בריתם, משום שהיו נבדלים בלשונם, ומשבאה מבוכה עליהם¹⁸⁵ הרגו כל מי שנזדמן לפניהם, כי חשבוהו לאויב; והיה הרג רב. וכשהגיעה השמועה לישראל על נצחוננו של גדעון הזדיינו ודלקו ותפשו את האויבים בבקעה אחת מוקפת נקיקי סלעים, שאי אפשר היה לעברם¹⁸⁶, וסבבום והרגום כולם וגם שנים מהמלכים המיתו: את עורב ואת זאב¹⁸⁷. ושרי הצבא האחרים האיצו ביתר חילם (לברוח), והם כשמונה עשר אלף איש¹⁸⁸, וחנו במרחק רב מישראל. ואולם גדעון לא הפסיק את מאמציו, אלא רדף (אחריהם) עם הצבא כולו ופגע באויבים והרגם כולם ואת שרי הצבא הנשארים, את זבח ואת צלמונע¹⁸⁹,
- 226 לקח אתו והובילם בשבי, ונפלו חללים בקרב הזה מן המדינים ומן הערבים, שיצאו יחד אתם למלחמה, שתים עשרה ריבוא בערך; והעברים לקחו שלל רב של זהב וכסף ואריגים וגמלים ובהמות־משא. וכשהגיע גדעון לעפרה¹⁹⁰, מקום מולדתו, המית את מלכי המדינים.
- 227 ושבט אפרים רגז בגלל הצלחתו של גדעון והחליט לצאת למלחמה עליו מתוך האשמה, שלא בא בדברים אתם בטרם התנפל¹⁹¹ על האויבים. ואילו גדעון, שהיה מתון ונעלה בכל מידותיו, אמר, שלא על דעת עצמו יצא למלחמה על האויבים בלעדיהם אלא במצות אלהים: והוסיף ואמר, שהנצחון הוא שלהם לא פחות משל אלה, שיצאו למלחמה. ובמלים אלה שיכך כעסם והביא עלי־ידיכך לעברים תועלת יותר מאשר בהצלחתו נגד האויבים. כי הצילם ממריבת אחים, שעמדה להתגלע. אמנם השבט נתן את הדין על מעשה זדון זה, כפי שנספר ברגע הנכון.
- 228 (אחרי הדברים האלה) רצה גדעון להניח את השלטון מידו, (אבל) הוכרח לאחוז בו והיה דן את ישראל במשך ארבעים שנה, וכל פסק־דין שהוציא נחשב לחוק בעיני כל האנשים, שבאו אליו לשם דין ודברים. והוא מת בשיבה (טובה) ונקבר בעפרה, במקום מולדתו¹⁹².
- 229 והיו לו שבעים בנים כשרים, כי נשא נשים רבות, וממזר אחד מפילגשו דרומה¹⁹³

שופטים ח', ד"כ"א

1. שופטים ח', א"ג

2. שופטים ח', כ"ב-כ"ג

שופטים ח', ל"ד

3. א.

- ושמו אבימלך¹⁹⁴. הוא חזר אחרי מות אביו לשכם אל קרובי אמו — כי היתה משם — ולקה מהם כסף (ושכר אנשים ריקים)¹⁹⁵, שהיו ידועים בפשעיהם הרבים ובא אתם אל בית אביו והרג את אחיו כולם, מלבד יותם: שכן שיחקה לו לזה השעה להימלט וניצל. ואבימלך הפך את (השלטון) במדינה לשלטון יחיד ונתן תוקף לעצמו לעשות כל מה שברצונו תחת החוקים, והיה מציק מרה (לכל) אלה, שהגנו על הצדק.
- 235 פעם בשעת חגיגת-עם בשכם, כשהתכנס שם העם כולו, עלה אחיו יותם, שאמרנו עליו שנמלט, על הר גריזים הנשקף מעל שכם העיר, וקרא בקול שיהא נשמע לעם, וביקשו להקשיב לדבריו מתוך שתיקה. וכשקמה דממה (פתח במשל) וסיפר, כיצד התכנסו (פעם) העצים, שהיו נושאים קולם (באותם הימים) כקול אדם, וביקשו מהתאנה למלוך עליהם. וזו סירבה, הואיל והיא שמחה בכבוד הנחלק לה בגלל פירותיה, והוא שלה ואין הוא בא לה מידי אחרים מבחוץ. ואילו העצים לא הניחו ממחשבתם¹⁹⁶ לבחור להם מושל¹⁹⁷ והחליטו ליתן את המשרה לגפן. אולם גם הגפן שבחרו בה דחתה את השלטון בנימוקים שבפי התאנה. ולאחר שגם הנית¹⁹⁸ נהג כמו אלו הבטיח האטד — אשר (גם) אותו ביקשו העצים ליטול את המלוכה ועצו טוב לשמש דָּלֶק¹⁹⁹ — לתפוש את השלטון ולהחזיק בו ללא היסוס, אלא שצריכים הם לישוב בצלו; אבל אם זוממים הם להשחיתו, ישמידם באש העצורה בקרבן. ויותם הוסיף ואמר: „לא לשם צחוק מספר אני לכם את הדברים האלה, אלא משום שאתם, שזכיתם לטובות רבות מגדעון, מסיחים את דעתכם מזה, שאבימלך מושל בכיפה — וזאת לאחר שהייתם בעצה אחת אתו לרצוח את אחי; סופכם שלא (תראו) כל הבדל בינו לבין האש“²⁰⁰. ולאחר שדיבר את הדברים האלה ברח וישב במקום-סתר בהרים שלש שנים מפחד אבימלך.
- 240 זמן לא רב אחרי החגיגה גרשו אנשי שכם את אבימלך מן העיר ומן השבט, מתוך חרטה על הריגת בניו של גדעון. ואבימלך השתדל לגרום צרות לעיר. באה תקופת הבציר ואנשי שכם פחדו לצאת ולאסוף את הפרי, שמא יעשה להם אבימלך רעה. וכשבא אליהם אחד המושלים (ושמו) געל²⁰¹ בלויית אנשים מזוינים וקרובים ביקשוהו²⁰², שיתן להם משמר, עד שיספיקו לגמור את הבציר, והוא נענה לבקשתם. הם יצאו וגעל אתם והוא נוהג את גדודו אתו. וכן אספו את היבול בבטחון וערכו סעודה חבורות חבורות והעזו עתה לגדף בגלוי את אבימלך, ושלטונותיהם מעמידים אנשים במארב סביב העיר ותופשים רבים מאנשי אבימלך והורגים אותם.
- 243 ואחד זבול, מושלם של אנשי שכם וידיד ותיק לאבימלך, שלח שליחים אליו להודיע, איך גַעַל מסית את ההמון, ועודדו (לבוא) ולארום לפני העיר, כי הוא יפתה את געל לצאת לקראתו, ומכאן יהיה זה מענינו להתנקם בו: ולכשיקרה דבר זה

שופטים ח',
234 ל"ט"ו

שופטים ט',
236 ז"כ"א

שופטים ט',
241 כ"ג"כ"ט

243
שופטים ט',
ל"ז

- 244 ישתדל הוא לפשר בינו לבין העם. וכן ישב אבימלך במארב וגעל שהה בפרוור בלא משמר וזכול אתו. וכשראה געל אנשים מזוינים הולכים ומתקרבים, אמר אל
- 245 זבול: הנה אנשים מזוינים עולים עליהם; אמר הלה: (לא, כי) צלם של הסלעים הם, וכשקרבו וגעל הבחינם יפה, אמר: לא צללים הם אלה, אלא גדוד אנשים. אמר זבול: „כלום לא אתה היית מטיח כלפי אבימלך על רשעותו? משום מה אינך
- 246 מראה את עוצם גבורתך ואינך נטפל אליו בקרב?” וגעל בא במכוכה והתנגש עם אנשי אבימלך, ונפלו כמה אנשים מאלה שהיו אתו והוא ברח העירה והשאר אחריו. וזבול התכוון לכך, שיגורש געל מן העיר, ויצא עליו בקטיגוריה, כאילו נלחם
- 247 במורך־לב באנשיו של אבימלך. וכשנודע לאבימלך, שעומדים אנשי שכם לצאת שוב לבציר, הושיב מארב סביב העיר. וכשיצאו תפש החלק השלישי של צבאו את השערים, כדי לחסום את הכניסה (בחזרה) בפני האזרחים, והשאר רדפו אחרי
- 248 הפזורים: והיה הרג בכל מקום. ולאחר שהרס את העיר עד היסוד, שכן לא החזיקה מעמד בפני המצור, פיזר מלח על פני החרבות והמשיך בדרכו. כך מתו אנשי שכם כולם. ואלה שנפוצו בארץ וניצלו מן הסכנה, מצאו להם סלע מוצק²⁰³ והתישבו
- 249 בו והתכוננו לבצרו²⁰⁴. אולם לאבימלך גודעה כוונתם והקדים לבוא עליהם במחנהו והקיף את המקום בערמות עצים יבשים, והוא עצמו נשאו וצווה את צבאו לעשות כמוהו. ולאחר שהוקף הסלע מהר הטילו אש בעצים (והוסיף) כל מה שמטבעו נוח
- 250 לבעור והעלו להבה גדולה מאוד. ולא ניצל אף איש מן הסלע, אלא (כולם) אבדו, אלף וחמש מאות גברים בערך עם נשיהם וילדיהם, ועוד המון רב של אנשים אחרים. פורענות כזו באה על אנשי שכם, גדולה מכדי להתאבל עליה; אלא שבאה בדין על אלה, שזממו (ועשו) רעה גדולה כל כך לאיש, שהיטיב אתם.
- 251 ה. ולאחר שהטיל אבימלך פחד על ישראל באסונם של אנשי שכם, נעשה הדבר ברור, ששואף הוא לגדולות מאלה ושלא ישים שום סייג למעשה האלימות שלו, עד שיאבדם כולם. וכן עלה על תבץ²⁰⁵ ולקח את העיר בסערה²⁰⁶. וכיון שהיה בה
- 252 מגדל גדול, שברח אליו כל ההמון, התכונן לצור עליו. אולם כשבא במרוצתו סמוך לשערים השליכה אשה פלח רכב (עליו) ופגעה בראשו. ואבימלך נפל וביקש מנושא כליו להרגו, שלא יהא נראה, כאילו (נגרם) מותו על־ידי מעשה אשה זו. והלה
- 253 עשה מה שנצטווה. עונש כזה נענש אבימלך על מעשה הפשע, שביצע כלפי אחיו, ועל תעלוליו כלפי אנשי שכם; ואף על אלה באה הפורענות, כפי שניבא יותם. וכשנפל אבימלך התפזר הצבא, שהיה אתו, וחזר למקומותיו.
- 254 ו. אז קיבל את השלטון על ישראל יאיר²⁰⁷ הגלעדי²⁰⁸ משבט מנשה, איש צולח מכל שופט' י, ג'ה' הבחינות והוא הוליד בנים טובים, שלושים במספר, (כולם) רוכבים מצוינים ולידם

- נמסרו משרות השלטון בערי הגלעד²⁰⁹. והוא אחז בשלטון עשרים ושתים שנה ומת ישיש וזכה לקבורה בקמון²¹⁰, עיר בארץ הגלעד.
- 255 ז. אולם כל עניניהם של העברים (שוב התחילו) מדרדרים לתוך אנדרלמוסיה (ומגי' שופטים י', ו' ט"ז
- 256 לעבור את הנהר, כדי לרכוש את שאר חלקי הארץ. הפורענויות האלה הורו את העברים בינה והם באו בתחוננים לפני אלהים והקריבו קרבנות וביקשוהו להתנהג במתינות ולהיעתר לתפילתם ולחדול מכעסו. ואלהים שינה את מדותיו לנהוג בהם ביתר מתינות ואמר לעזור להם בעתיד.
- 257 ח. וכשיצאו העמונים למלחמה על הגלעד נפגשו אנשי המקום על-יד ההר וביקשו איש לשר-צבא עליהם. והיה אחד יפתח²¹², איש בעל יכולת בזכות אבותיו הגבורים ומחמת צבא השכירים, שהיה שומר לעצמו. וכן שלחו אליו וביקשו ממנו לעזור להם והבטיחוהו, שיעבירו אליו את השלטון לכל ימי (חיייו). ואילו הלה לא קיבל את הבקשה והטיח כלפיהם, שלא עזרו לו בשעה שעשו לו אחיו מעשה-עוול גלוי.
- 259 כי לא היה אחיהם מאם אחת, אלא זר להם מצד אמו. שהובאה אליהם על-ידי אביהם מתוך רגשי אהבה. והם גרשוהו ונהגו בו מנהג של בוז מחמת חולשתו. והיה יושב בחבל הארץ הקרוי גלעד²¹³ והיה מקבל בשכר את כל אלה, שהיו באים אליו מכל מקום שהוא. ואולם כשהפצירו בו הללו ונשבעו ליתן בידו את השלטון לכל ימיו²¹⁴, יצא למלחמה.
- 261 ט. ולאחר שדאג בקפדנות לעניני המדינה והושיב את הצבא בעיר מצפה²¹⁵, שלח שליחים אל העמוני וטען נגד התנפלותו. והלה שלח שליחים כנגד שליחים והאשים את ישראל על יציאתם ממצרים ותבע להניח (לו) ארץ האמורי²¹⁶, שירושת אבות היא לו מימים קדמונים. ויפתח ענה, שלא כדיון הוא בא לטעון כלפי אבותיהם בגלל ארץ האמורי, אלא להיפך, חייבים העמונים להחזיק טובה להם על שהניחו להם את ארץ עמון, הואיל ומשה יכול היה ליטול גם אותה²¹⁷ ואמר (לשליחים), שיסלקו העמונים ידם מארצם (של ישראל)²¹⁸, שאלהים רכשה להם והם יושבים בה זה שלש מאות שנה ומעלה; והוסיף ואמר, שיילחם בהם.
- 263 י. בדברים אלה פטר את השליחים והתפלל לנצחון והבטיח להקריב ולזכות לאלהים כל מה שיפגוש בתחלה, אם יחזור בשלום לביתו. ופגע (באויבים) ונצחם ונצחון גמור והרג בהם ורדפם עד העיר מנית²¹⁹. אז עבר אל ארץ עמון והשמיד ערים רבות והוביל שלל ושחרר את בני עמו משעבוד, שהעיק עליהם שמונה עשרה שנה. אולם כשחזר ירדה עליו פורענות, שלא היתה הולמת כלל את הצלחותיו: כי יצאה לקראתו בתו יחידתו, שהיתה עדיין בבתוליה. והוא צעק צעקה מרה על אסונו

- 265 הגדול²²⁰ ונוף בבתו על החפזון לצאת לקראתו, שכן הקדיש אותה לאלהים. ואילן זו לא בלי רצון קיבלה את הידיעה על העתיד לבוא, שעתידיה היא למות על נצחונה של אביה ועל חירותו של העם²²¹. אלא בקשה, שיתן לה אביה שני חדשים לבפנות עם בני המקום את נעוריה, ואז יעשה כפי נדרו. והוא הסכים למועד האמור;
- 266 ומשעבר, הקריב את בתו קרבן עולה שלא לפי החוק ושלא לרצון אלהים. ולא התקשה במחשבתו על מה שעתידי לבוא ומה תהא דעתם של הבריות, שישמעו על המעשה שעשה²²².
- 267 יא. שופטים י"ב, א"ו
268 ושבט אפרים יצא למלחמה עליו על שום שלא הודיעם על דבר המסע על העמונים ונטל לעצמו בלבד את השלל ואת תהילת המעשים. תחילה אמר יפתח, שלא נעלם מהם הדבר, שבני עמם היו במצוקת מלחמה, וכשנקראו הם, אנשי אפרים, לעזרה, לא באו; והרי חייבים היו, משנודע להם הדבר, למהר (ולבוא) בטרם נתבקשו²²³. ועוד אמר, שמעשה עוול הם עומדים לעשות, שכן לא העזו לצאת למלחמה על האויב, ואילו על קרוביהם לדם הם יוצאים. ואיים, שיפרע מהם בעזרת אלהים, אם לא ינהגו בישוב הדעת. וכשלא שידלם (בדבריו אלה), פגע בהם, בעלותם עליו, בצבאו, שהחזיר מן הגלעד, ועשה בהם הרג רב; וברדפו אחרי הבורחים הקדים ותפש על-ידי גודד אחד, שנשלח מראש, את מעברות הירדן והרג כארבעים ושנים אלף איש.
- 270 יב. שופטים י"ב, ז'
271 יג. שופטים י"ב, ח"י
272 יד. שופטים י"ב, ב'
273 טו. שופטים י"ב, י"ג
274 ויפתח שלט שש שנים ונפטר ונקבר בעיר מולדתו מצפה²²³, עיר בארץ הגלעד. ולאחר שנפטר יפתח נטל את השלטון אבצן²²⁴, איש משבט יהודה מעיר בית לחם. ולאיש ששים צאצאים, שלשים זכרים ויתרם בנות, ובמותו השאירם כולם חיים ונשואים לבעלים ולנשים²²⁵. והוא נפטר ישיש, לאחר שלא עשה במשך שבע שנות (שלטונו) שום דבר ראוי לספרו או להזכירו, וזכה לקבר בעיר מולדתו.
- זה דבר מות אבצן. וגם אילון, שהיה משבט זבולון ונטל את השלטון אחריו ואחז בו במשך עשר שנים, לא עשה שום דבר ראוי לספל בו.
- ועבדון בן הלל²²⁶, משבט אפרים ויליד עירם של הפרעתונים²²⁷, נתמנה לשליט יחיד אחרי אילון. אפשר לזכרו רק בגלל צאצאיו המרובים, שכן גם הוא לא עשה שום מעשה נהדר מפאת השלום והבטחון, ששררו במדינה. והיו לו ארבעים בנים ושלושים נכדים, שנולדו לו מאלה²²⁸, והיה (יוצא) ונוסע עמהם, עם כל השבעים, שכן היו פרשים משובחים ביותר. והשאיר כולם עלי אדמות ונפטר ישיש וזכה לקבורה מפוארת בפרעתון.
- 275 ח. א. אחרי מותו של עבדון התגברו הפלשתים על ישראל ולקחו מהם מסים במשך ארבעים שנה. מהשעבוד הזה נשתחררו באופן זה:
- 276 ב. לאיש אחד מנוח²²⁹ מבני דן, מן המיותסים ביותר וראשון במקום מולדתו לכל

- הדעות היתה אשה מפורסמת ביפיה ועולה בו²³⁰ על כל הנשים שבאותו הזמן. ומכיון שלא היו לו בנים (ממנה), היה האיש מיצר על התהלכו ערירי והיה מהלך (ויוצא) לעתים תכופות עם אשתו זו לפרוור העיר — זהו מישור גדול — ומתפלל לאלהים, שיתן להם יורשים כשרים. והיה האיש אוהב את אשתו עד לשגעון ומקנא אותה ללא מידה מתוך אהבתו זו²³¹. וכשנשארה האשה (פעם) ביחידות הופיע לה מלאך אלהים²³² בדמות בחור יפה וגדול ובישר לה לידתו של בן בהשגחת אלהים, יפה והדור בכוחו, שבהיותו לאיש יהיה מציק לפלשתים. וצווה לה, שלא תספר את שערותיו ושיינזר במצות אלהים מכל משקה, חוץ ממים, שיהיו משקהו הרגיל²³³. ולאחר דברו את הדברים האלה הלך, כשם שבא ברצון אלהים²³⁴.
- 279 וכשבא בעלה סיפרה לו מה ששמעה מפי המלאך ופיה מלא תהילה ליפיו ולקומתו של הבחור, עד שהלה בקנאתו נפל מחמת התשבחות (האלה) לתוך פחד גדול ולתוך חשד, הבא בעקב רגש כזה. וזו רצתה לגרש את עצבותו הנואלת של בעלה והתחננה לפני אלהים, שישלח שנית את המלאך, למען יוכל גם בעלה לראותו. וכשהיו בפרוור העיר חזר ובא המלאך, בחסדו של אלהים, ונראה לאשה בשעה שהיתה יחידה ובעלה איננו. וזו ביקשה ממנו לחכות, עד שתביא את בעלה; וכשהרשה לה הלכה לחפש את מנוח. וזה ראה (את המלאך) ולא פסק בכל זאת מחשדו וביקש, שיודיע גם לו מה שבישר לאשתו. וכשאמר, שדיה, שהיא לבדה יודעת, ביקש ממנו להגיד מי הוא, כדי שיוודו לו ויתנו לו מתנה לכשווילד הילד. הלה השיב, שאין לו צורך בשום דבר, הואיל ולא מחמת מחסור הביא להם את בשורת הוולדו של הילד. ולא הסכים לבקשת מנוח להישאר וליטול חלק במתנת אורחים; אולם כשהפציר בו נתפתה בכל זאת להמתין, עד שיביאו לו מתנת אורח איזו שהיא. ומנוח שחט גדי וצווה את אשתו לבשלו; וכשהיה הכל מוכן פקד המלאך להניח על הסלע את ככרות הלחם ואת הבשר, בלא הכלים. וכשעשו זאת נגע בבשר במטה שבידו, והתלקחה אש ונשרף הבשר יחד עם ככרות הלחם, והמלאך נראה להם והוא עולה בתוך העשן כמו במרכבה השמימה. וכשפחד מנוח, שמא יאונה להם דבר רע כמראה אלהים זה, ביקשה ממנו אשתו להתעודד: שהרי לתועלתם ניתן להם לראות אלהים.
- 285 והאשה הרתה ושמרה על (כל) המצוות; וכשנולד הילד קראו לו שמשון, פירוש גברתו²³⁵. והיה הילד גדל מהר²³⁶. וברור היה מתוך דרך חייו הפפחית וגידול שערותיו, שעתיד הוא להיות נביא.
- 286 (ופעם), כשבא שמשון עם הוריו לעיר תמנה²³⁷ של הפלשתים בשעת חגיגה²³⁸, נתעוררה בו אהבה לבתולה (מבנות) הארץ והוא ביקש מהוריו, שישאו לו את הנערה. סרבו ההורים, הואיל ולא היתה בת עמם. אולם אלהים המציא את הנשואים

שופטים י"ג,
א"כ"ה

ג.

ד.

ה.

שופטים י"ד,
א"ו

- האלה לתועלתם של העברים וכך היתה ידו של שמשון על העליונה ואירס לו את הבתולה. וכשהיה הולך ובא לעתים תכופות אצל הוריה. פגע בארי. ואף-על-פי שהיה מחוסר כלי-זיון עמד בפניו וחינק אותו בידיו וזרק את החיה למקום מגודל עצים ליד ²³⁹ הדרך.
- 287 ופעם אחרת כשהלך אל הנערה מצא עדת דבורים. שבנו להן קן ²⁴⁰ בחזהו של האריה ההוא. והוציא שלוש יערות-דבש ונתנן לנערה עם שאר המתנות שהביא. וכשנתנו לו לבחור אנשי תמנה בשעת סעודת הנשואים — כי ערך משתה לכולם — מפחד כוחו של הבחור שלשים איש חזקים ביותר. שיהיו לו חברים להלכה ושומרים עליו למעשה, שלא יעלה על דעתו לעורר איזו מהומה. והשתיה גדלה והלכה ובדיחות הדעת שלטה — דבר רגיל בשעות כאלה — אמר שמשון: „אחד לכם חידה. אם תפתרוה לאחר שתחקרו שבעה ימים, תקבלו כל אחד אטון וחלוק ממני בשכר שכלכם“. והללו, שרצו להיראות פקחים ולמצוא ריווח כאחד, ביקשוהו לאמור (חידתו). והוא אמר:
- 289 „אוכל הכל, אף כי הוא לא-נעים ביותר, הוציא מאכל מתוק מתוכו“. וכשלא יכלו הללו למצוא את הפתרון במשך שלשה ימים, ביקשו מהנערה לחקור את בעלה ולהגיד להם, ואיימו עליה לשרפה. אם לא תעשה בקשתם. ושמשון ניסה ²⁴¹ בתחלה לסרב לנערה, כשהיתה מבקשת ממנו להגיד לה (את הפתרון); אולם כשהפצירה בו ופרצה בדמעות והביאה את מיאוננו לגלות ²⁴² לה את הדבר כראיה לחוסר אהבתו אליה, סיפר לה את המעשה בהריגת האריה וכיצד נשא מתוכו את שלש יערות-הדבש, שעלו בתוך (נבלתו) ²⁴³, והביאן לה. והוא לא חשד בשום מעשה-ערמה וסיפר (לה) הכל; ואילו היא הביאה את הדבר לאלה שביקשוהו. וביום השביעי, בו צריכים היו אלה לפתור לו את החידה, שָׁחַד להם. התכנסו לפני שקיעת החמה ואמרו: „אין לך דבר לא-נעים מאריה לאלה שפוגעים בו, ואין לך דבר מתוק מדבש לאלה שטועמים אותו“. ושמשון הוסיף: „ואין דבר ערום מאשה, שהביאה לכם את דברי (אליה)“ ²⁴⁴.
- 294 והוא אמנם נתן לאלה מה שהבטיח, לאחר שלקח שלל מאנשי אשקלון, שנודמנו לו בדרך — גם אלה פלשתים — אולם התחרט על נשואיו אלה, ואף הנערה מאסה בו בגלל כעסו ונישאה לחברו, שהיה שושבין שלו ²⁴⁵.
- 295 ו. שופטים ט"ו, א"ף
ושמשון רגז על מעשה העלבון הזה והחליט להתנקם מכל הפלשתים וגם ממנה. ומכיון שהיתה תקופת החמה והתבואות כבר היו בשלות לקציר, תפש שלוש מאות שועלים וקשר בזנבותיהם לפידיים בוערים ושילחם בשדותיהם של הפלשתים. כך נשמדה תבואתם. וכשנודע לפלשתים שמעשה שמשון הוא זה, וגם נודעה להם הסיבה, שבגללה עשה את הדבר, שלחו את שלטונותיהם לתמנה ושרפו חיים את מי שהיתה אשתו ואת קרוביה כאשמים בפורענותיהם.
- 296 ח. ולאחר שהרג שמשון רבים מהפלשתים במישור ישב בעיטם ²⁴⁶, סלע מוצק (בנחלת)
- 297

- שבט יהודה. והפלשתים יצאו למלחמה על השבט. וכשטענו הללו, שאין זה מן הדין שיטילו עליהם עונש על חטאותיו של שמשון ובו בזמן שהם משלמים להם מסים, אמרו הפלשתים, שאם אין הם רוצים להיחשב כאשמים²⁴⁷, עליהם להסגיר בידם את שמשון. ומשום שרצו הללו להיות נקיים מן האשמה, באו אל הסלע שלשת אלפים איש מזוינים וגידפו את שמשון על מעשיו כלפי הפלשתים^{247א} שבכוחם להמיט פורענות על גזע העברים כולו, והוסיפו, שבאו לקחת אותו ולהסגירו בידי הפלשתים ובקשוהו לקבל עליו את הדין מרצון. והלה נטל מהם שבועות, שלא יעשו (לו) דבר אלא יסגירוהו לאויבים בלבד. וירד מהסלע ומסר עצמו לרשותם של בני שבט (יהודה).
- והללו אסרו אותו בשני חבלים והובילוהו להסגירו לפלשתים. וכשהגיעו למקום — הוא קרוי כיום „לְחֵי” בגלל מעשה הגבורה, שעשה שם שמשון, ואילו לפניו היה בלי שם²⁴⁸ — והפלשתים, שחננו במרחק־מה, יצאו לקראתם בשמחה ובתרועה, כאילו הצליחו והשיגו חפצם, ניתק שמשון את החבלים ותפש לחי של חמור, מוטלת לרגליו, והתנפל על האויבים והכה בהם בכל־יזין זה²⁴⁹ והרג בו אלף איש ואת השאר הניס במבוכה.
- ושמשון התגאה במעשהו זה יותר מן המידה ולא היה אומר, שהדבר קרה בעזרת אלהים, אלא היה מייחס אותו לגבורתו והולך ומתפאר, שהרג חלק מן האויבים בלחי (חמור)²⁵⁰ ועל חלק הפיל את חמתו והניסם. אולם כשתקפו צמא גדול הבין, שאפס גבורת האדם, עמד והעיד, שהכל יסודו באלהים הוא, והתחנן לפניו, שדבריו לא יעוררו כעסו ושלא יסגירו בידי האויבים וימציא לו עזרה בצרתו ויצילונו ממצוקתו. ואלהים נתרצה לבקשתו וזימן לו מעין מתוק וגדול בוקע מסלע, ולפיכך קרא שמשון למקום שם לחי, וכך הוא נקרא עד היום הזה²⁵¹.
- אחרי הקרב הזה היה שמשון נוהג לזול בפלשתים והיה בא לעזה ומבלה (זמנו) באחד הפונדקים. וכשנודע לשלטונות עזה על שהותו שם, תפשו את המקומות לפני השערים ועמדו וארכו לו²⁵², שלא יתחמק ויצא. אולם כשהגיע חצות הלילה קם שמשון, שלא נעלמו ממנו תחבולותיהם, השתער על השערים והרימם על כתפיו יחד עם מזוזותיהם ובריחיהם ושאר חלקי העצים שבהם ונשאם והניחם על ההר שמעל לתברון.
- אולם כבר התחיל לעבור על חוקי האבות ולזייף את אורח חייו המיוחד על ידי חיקוי מנהגים נכרים והיה לו הדבר הזה לתחלת הפורענות. שכן אהב אשה פרוצה מבנות הפלשתים, שמה דלילה²⁵³, והזדווג אתה. וראשי חבר הפלשתים באו אליה ופיתוהו בהבטחות להציל דבר מפיו שמשון על מקור²⁵⁴ כוחו, שבגללו אין לאויביו שליטה עליו²⁵⁵. וזו בשעת שתיה ובמסבת (רעים) דומה (לזו) הביעה את התפעלותה ממעשיו והשתדלה להציל בערמה מפיו דבר על הדרך, בה הגיע לגבורה כזו. ושמשון, שהיה

שופטים ט"ו,
ח"ט"ז

298

299

300

ט. 301
שופטים ט"ו,
ט"ז-י"ט

302

303

י. 304

שופטים ט"ו,
א"ג' 305

306

שופטים ט"ו,
ד"כ"א 307

308

- עוד בכוחו להיות פיכת, ענה גם הוא בערמה לדלילה²⁵⁶ ואמר, שאם יאסרוהו בשבע
 309 זמורות של גפן, הניתנות עוד להיכפף, אפשר שיהיה החלש באדם. אז שתקה האשה,
 (ושלחה) והודיעה לסרני הפלשתים ושמה כמה אנשי צבא במארב בפנים הבית ;
 310 ובהיותו מוטל שכור²⁵⁷ קשרה אותו בזמורות ביתר כוח והעירה אותו אחר כך
 בקריאה, שאנשים באים עליו. והוא ניתק את הזמורות ועמד להתגונן, כאילו מישהו
 מתנפל עליו. וכשהיה שמשון בא לעתים תכופות אל האשה, היתה זו עומדת ומטיחה
 כלפיו דברי רוגז, שלא הגיד לה את מה שביקשה (לדעת) מחמת אי־אימון באהבתה
 אליו, כאילו לא תשתוק על דברים, שיודעת היא, כי טובתו דורשת. שלא יוודעו.
 311 והוא רימה אותה שוב ואמר, שיפסיד כוחו, אם יאסרוהו בשבעה חבלים, ולאחר
 שעשתה גם זאת וללא הועיל, יעץ לה בפעם השלישית לארוג את שערותיו לאריגה.
 312 דבר זה נעשה ולא נמצא גם הוא אמת²⁵⁸. סוף סוף, לאחר שהפצירה בו, אמר שמשון
 לדלילה מתוך רצון לגרום לה נחת רוח (שכן נגזר עליו, שיפול לתוך פורענות) :
 „אלהים הוא הדואג לי ובהשגחתו הנני מגדל את שערותי אלה מיום שנולדתי והוא
 שהטיל עלי את החובה, שלא לספר אותן: שכן כוחי הוא בגידולן ובקיומן (על
 313 ראשי)“. וכשנודע לה הדבר הזה, שללה ממנו את שערותיו והסגירה אותו לאויבים
 והוא לא עצר כוח לעמוד בפני המתנפלים עליו²⁵⁹. והם ניקרו את עיניו ומסרוהו
 (לאנשיהם), שיליכוהו משם קשור (בחבלים).
- יב. יב.
 שופטים ט"ז,
 כ"ב-ל"א
- 314 כעבור זמן (שבו) וגדלו שערותיו של שמשון. ופעם, כשהיו הפלשתים חוגגים חגיגת־
 עם וסרניהם והמכובדים שבהם סועדים במקום אחד — היה זה בית, שהתקרה שלו²⁶⁰
 נשענה על שני עמודים — הובל שמשון לקריאתם אל המשתה, כדי להתעלל בו בשעת
 315 השתיה. והלה, אייכלתו להתגונן בשעה שמתעללים בו נחשבה בעיניו (כחרפה)
 קשה מכל (שאר) אסונותיו ופיתה את הנער, שהובילו בידו, להביא אותו סמוך
 316 לעמודים ואמר, שזקוק הוא למקום־משען, לנוח בו מרוב עיפות. וכשבא שמה הרעיש
 בכל כוחו על העמודים והפכם והפיל את הבית על שלושת אלפים איש, שמתו כולם
 317 וגם שמשון בתוכם. זה היה סופו לאחר ששלט עשרים שנה על ישראל. וראוי האיש,
 שנשתומם על כוחו וגבורתו וגודל הרוח שבמיתתו ועל (עוצם) זעמו על האויבים עד
 מותו. ומה שנלכד בידי אשה, הרי יש לייחס את הדבר לטבעם של בני האדם,
 שהחטא²⁶¹ מתגבר עליהם. אולם יש להעיד על יתרון מידותיו בכל שאר הענינים.
 וקרוביו נשאו את גופתו וקברוהו ליד²⁶³ בני משפחתו בצרעה²⁶⁴, מקום מולדתו.
- ט. א. יב.
 רות א', א"כ"ב
- 318 אחרי מותו של שמשון עמד בראש ישראל עלי הכהן הגדול. בימיו לקתה
 רות א', א"כ"ב הארץ במכת רעב²⁶⁵ ואלימלך²⁶⁶ מבית לחם — עיר (בנחלת) שבט יהודה²⁶⁷ — לא
 יכול לעמוד בפני הרעה ועבר לארץ מואב, בהוליכו אתו את אשתו נעמי²⁶⁸ ואת בניו,
 319 שנולדו לו ממנה, את כליון²⁶⁹ ואת מחלון²⁷⁰. וכשראה ברכה במעשיו (כאן) השיא

- לבניו נשים מואביות, את ערפה ²⁷¹ לכליון ואת רות למחלוך ²⁷². וכעבור עשר שנים
 320 מת אלימלך וזמן־מה אחריו מתו הבנים. ונעמי היתה מצירה ומצטערת מרה על
 האסונות שקרוה ולא יכלה נשוא את היותה (גלמדה) ועזובה מן הנפשות היקרות
 ביותר, (שחסרונון) היה (תמיד) נגד עיניה ²⁷³ ושבגללן עזבה את ארץ מולדתה,
 321 ויצאה לדרכה כדי לחזור אליה, שכן נודע לה, שהחיים בארץ מתנהלים כסדרם. אולם
 כלותיה לא עצרו כוח להיפרד ממנה והיא לא יכלה לשדלן בכל לשון של שידול,
 כשרצו ללכת אתה. וכשהפצירו בה התפללה לזיווג בשבילן, מוצלח מזה שנזדווגו
 עם בניה לאכזבתן, ושתזכנה לטובות אחרות; אלא כיון שהיא שרויה בצרות כאלה,
 322 הריהי מבקשת מהן ²⁴⁷, שתישארנה במקומן ולא תשתקקנה, בעזבן את ארץ אבותיהן
 לשתף אתה חיים לא־ידועים (להן). ערפה נשארה; ואילו את רות, שלא נפתתה
 לדבריה, לקחה אתה כשותפת לכל מה שעתיד להתרחש.
- וכשבאה רות עם חמותה לבית לחם נהג בהן בועז ²⁷⁵, קרובו של אלימלך ²⁷⁶, מנהג
 של הכנסת אורחים. ונעמי אמרה לאלה, שקראו לה בשמה: „מוטב שתקראו לי מרה”
 323 — שכן פירוש נעמי בלשון העברים אושר, ומרה פירוש כאב ²⁷⁷. וכשהגיע זמן הקציר
 יצאה רות ברשות חמותה ללקוט (בשדה) כדי לאגור מזון ²⁷⁸. ונודמנה במקרה
 לחלקתו של בועז. וכשבא בועז כעבור שעה קלה וראה אותה ²⁷⁹, שאל את הממונה
 על שדותיו לנערה. והלה סיפר לבעל הבית כל מה שנודע לו עליה מפיה זמן־מה
 325 לפני כן. ומחמת חיבה לחמותה וזכר בנה של זו כאחד, שהיתה רות נשואה לו, קיבל
 אותה בועז בסבר פנים יפות ובירכה, שתזכה לטובות, וביקשה, שלא תלקט אלא
 תקצור, והרשה לה ליטול כל מה שתוכל, וכן פקד על הממונה על שדותיו, שלא לשים
 326 כל מכשול בדרכה ולהעניק לה מאכל ומשתה בשעה שיתן סעודה לקוצרים. ורות
 קיבלה ממנו קמח שעורים ושמרה בשביל חמותה ובאה בשעה מאוחרת והביאה אותו
 יחד עם השבלים. ונעמי גם היא שמרה בשבילה מנות של מאכלים אחדים, שבהם
 327 סיפקו השכנים את צרכיה בדאגתם לה. ורות סיפרה לה גם מה שאמר בועז אליה.
 וכשאמרה לה נעמי, שהוא קרוב לה, ואולי ידאג להן מתוך חסד ²⁸⁰, יצאה שוב בימים
 הקרובים ²⁸¹ ללקוט יחד עם שפחותיו של בועז.
- כעבור ימים לא רבים, לאחר שזרו את השעורה, בא בועז וישן בגורן. כיון שנדע
 328 הדבר לנעמי נמלכה בדעתה, כיצד תוכל להשכיב את רות על ידו, שכן יסביר להן
 פנים ²⁸², אם יבוא במגע עם הבת. והיא שלחה את הנערה לשכב למרגלותיו. וזו
 הלכה משום שחשבה, שלא יאה להתנגד לשום דבר שמצוה עליה חמותה, ואילו בועז,
 שהיה מוטל בשינה עמוקה, לא הרגיש בה מתחילה. וכשנתעורר כחצות הלילה וראה
 330 את האשה השוכבת על ידו, שאלה מי היא. וכשהגידה לו את שמה וביקשה, שיסלח
 לה זאת, כבעל הבית שלה, נהג לפי שעה בשתיקה; אולם עם עלות השחר, בטרם

שופטים ב'
 324 א"כ"ג

שופט' ג', א"י
 329 ד', כ"ב

- התחילו העבדים לצאת לעבודתם, העירה ופקד עליה לקחת לה שעורים כמה שתוכל לשאת וללכת אל חמותה לפני שיראה מישהו ששכבה שם. הואיל ומן התבונה הוא שתישמר מן הדיבה הרעה בעניינים כאלה ובפרט שלא קרה כל דבר. והוסיף: „אשר לענין בכלל, הרי זוהי הדרך: יש לשאול קודם את האיש הקרוב ממני למשפחה, אם יאבה לקחתך לאשה. אם יסכים, תלכי אחריו; ואם יסרב לקחתך, אשאך אני כדיך.“
- וכשסיפרה רות לחמותה את הדברים האלה באה עליהן שמחה ונתמלאו תקוה (טובה). שהנה ידאג להן בועז. והלה ירד העירה בעצם היום ואסף את מועצת הזקנים וקרא לרות וגם לקרוב. וכשבא זה אמר בועז אליו: „הלא אתה הוא בעל הירושה של אלימלך²⁸³ ובניו?“. הודה הקרוב, שכך הוא. הואיל והחוקים נותנים את הרשות לכך על סמך קרבתו. אמר בועז: „אם כן, אין לזכור רק את מחצית החוקים, אלא יש לעשות הכל לפיהם. הרי באה כאן אשתו של מחלון²⁸⁴; אם רוצה אתה לזכות בקרקעותי, חייב אתה, לפי החוקים, לשאת אותה“. הלה הניח לבעז גם את הירושה וגם את האשה. שכן גם הוא קרוב הוא למת²⁸⁵, ואמר, שכבר יש לו אשה ובנים. וכן העיד בועז את מועצת הזקנים וצווה לאשה לגשת ולחלוץ בעלו של האיש לפי החוק ולירוק לו בפניו²⁸⁶. וכשנעשה הדבר נשא בועז את רות, וכעבור שנה נולד להם בן זכר. ונעמי היתה אומנתו של הילד וקראה לו. לפי עצתן של הנשים, עובד, שיגדל ויהיה משענתה לעת זקנה: כי עובד פירושו בלשון העברים עבד. ובנו של עובד היה ישי, ובנו של זה היה דוד, שמלך והשאיר את השלטון לבניו אחריו, עשרים דורות ואחד. הוכרחתי לספר מעשה רות זה, כי ברצוני להראות את כוח (גבורתו) של אלהים, שיכול להביא גם אנשים פשוטים לידי גדולה מפוארת, כזו שהעלה אליה את דוד, שמוצאו מאנשים כאלה.
- והעברים, אשר מדינתם התגלגלה במדרון, אסרו שוב מלחמה בפלשתים. וזה הדבר שגרם אותה: לעלי הכהן הגדול היו שני בנים, חפני²⁸⁷ ופנחס²⁸⁸. אנשי זדון כלפי הבריות ורשעים כלפי אלהים, לא היו נמנעים משום מעשה עוול והיו לוקחים לעצמם ממתנות (הקודש) חלק מטעם משרתם וחלק בדרך של גול²⁸⁹, והיו מנאפים את הנשים שהיו באות לשם עבודת הקודש, חלקן באונס וחלקן בפיתויים על-ידי מתנות, וכל אורח חייהם לא היה שונה משלטון עריצות. אביהם כשהוא לעצמו היה מיצר מאוד על כך, ומחכה כל שעה, שיבוא עליהם עונש מן השמים על מעלליהם, והעם היה רגז והולך. וכשהגיד אלהים לעלי ולשמואל²⁹⁰ הנביא, שהיה אז נער, את הפורענות העתידה לבוא על בני עלי, הספיד זה את בניו בגלוי.
- והנני רוצה לספר קודם על הנביא ואחר להמשיך בדיבורי על בניו של עלי ועל האסון, שקרה את עם העברים כולו. אלקנה²⁹¹ איש לוי²⁹², מן האזרחים האמידים²⁹³ של שבט אפרים, שהיה יושב בעיר רמתים²⁹⁴, נשא לו שתי נשים חנה²⁹⁵ ופנינה²⁹⁶.

י. א. 338

שמואל 339
א. ב., י"ב-י"ז340
שמואל א ב'
כ"ב-ל"וב. 341
שמואל א א'
א"כ-כ"ח 342

- 343 מפנינה נולדו לו בנים, ולחנה לא היה ולד; אף־על־פי־כן הוסיף לאהוב אותה. ואלקנה
 בא עם נשיו אל העיר שילה להקריב (לאלהים), כי שם, כפי שסיפרנו לעיל, עמד²⁹⁷
 משכן אלהים. אחר כך²⁹⁸, בשעת הסעודה, כשחילק מנות בשר לנשים ולילדים, וחנה
 ראתה את ילדיה של השניה יושבים סביב לאמם. פרצה בדמעות ובכתה על ערירותה
 ובדידותה. וכשהתגבר יגונה על דברי הנחמה של בעלה רצה אל המשכן והתחננה
 לפני אלהים, שיתן לה זרע ויעשנה לאם, והבטיחה, שהילד הראשון הנולד לה יהיה
 344 קודש לעבודת אלהים ושחייו לא יהיו דומים לחייהם של אנשים פשוטים. ומשמדה
 זמן רב בתפילה צווה אותה עלי הכוהן הגדול, שהיה יושב לפני המשכן, ללכת לדרכה,
 כי שיכורה היא. זו השיבה, שלא שתתה אלא מים והיא מתפללת לאלהים מתוך
 עצבונה שאין לה בנים. ועלי בקש ממנה שתתחזק והבטיחה, שאלהים יתן לה בנים.
 345 וכשבה בתקוה טובה אל בעלה אכלה בשמחה, ולאחר שחזרו למקומם נתעברה²⁹⁹
 ונולד להם ילד, שקראו לו שמואל (אפשר לאמור: שאול מאלהים). וכן באו (שוב
 לשילה) להקריב קרבן (תודה) על לידתו של הילד והביאו מעשרות. והאשה זכרה
 347 את נדרה, שנדרה בהתפללה לילד, ומסרה אותו לעלי והקדישה אותו לאלהים. שיהיה
 לנביא: והיו מגדלים את שערותיו ולא היה שותה אלא מים. ושמואל היה חי וגדל
 במקדש. ואלקנה נולדו מחנה עוד בנים אחרים ושלש בנות³⁰⁰.
- 348 וכשמלאה לשמואל השנה השתים עשרה התחיל להינבא. ופעם, והוא ישן, קרא לו
 אלהים בשמו. שמואל חשב, כי הכוהן הגדול קורא לו, ובא אליו; אבל הכוהן הגדול
 אמר, שלא קרא לו. כן עשה אלהים שלש פעמים. אז אורו עיניו של עלי ואמר לו:
 „שמואל, שותק אני, כמו מקודם; אלהים הוא הקורא, אמור לו: הנני”. וכשמע שוב
 את קול אלהים מדבר, ביקשו לאמור את דברו, והוא לא יאחר לשרתו בכל אשר
 350 ירצה. אמר אלהים: „כיון שהנך כאן, דע לך, שפורענות גדולה משיוכלו רואיה
 לספרה ולהאמין בה עומדת להתרגש על ישראל ובניו של עלי ימותו ביום אחד
 והכהונה תעבור לבית אלעזר³⁰¹. שכן אהב עלי את בניו יותר מעבודת הקודש שלי
 351 ולא לטובתם שלהם”. ולאחר שהכריח עלי את הנביא בשבועות להגיד לו את הדברים
 האלה — כי שמואל לא רצה להעציבו ולהגיד לו — היה מתכה עוד ביתר בטחון
 לאבדן בניו. ופרסומו של שמואל הלך וגדל, כשראו (הכריות), שכל מה שניבא
 אמת הוא.
- 352 אותה שעה יצאו פלשתים למלחמה על ישראל וחנו על־יד העיר אפקה³⁰². וישראל
 יצאו בחפזון לקראתם ואסרו קרב ביום הבא, אבל הפלשתים ניצחו והרגו מן העברים
 כארבעת אלפים ורדפו אחרי השאר לעבר המחנה.
- 353 ובהיות העברים מפחדים מפני כשלון גמור שלחו למועצת הזקנים ולכוהן הגדול
 (ובקשו) להביא את ארון אלהים, כדי שיהא מצוי אתם בשעה שיערכו מלחמה ויתגברו
 ג'־י"א

- על אויביהם. והם לא ידעו, שמי שגזר עליהם פורענות אדיר הוא מן הארון, שאיננו קיים³⁰³ אלא בגללו. וכן בא הארון ואתו בניו של הכהן הגדול, שצווה אותם אביהם, שלא יבואו לפניו, אם רוצים הם לחיות לאחר שיילקח הארון. ופנחס כבר היה משמש בכהונה, כי אביו הניח לו זאת מחמת זקנתו³⁰⁴. וכן נתווסף להם לעברים בטחון רב, שיתגברו על האויבים על ידי בוא הארון. ואילו האויבים נבהלו ופחדו מפני הימצאו אצל ישראל. אולם סוף המעשה לא דמה כל עיקר למה שציפו לו שני הצדדים גם יחד³⁰⁵, שכן בבוא ההתנגשות נפל הנצחון, שקיוו לו העברים. בחלקם של הפלשתים, ובמפלה, שהללו היו חוששים מפניה, נתייסרו העברים. ואלה הכירו שלחנם התעודדו בגלל הארון, הואיל ותיכף עם התנגשם באויבים הונסו ואיבדו כשלשים אלף איש, ובין הנופלים היו גם בניו של הכהן הגדול, ואף הארון נלקח בידי האויבים.
- כשהגיע לשילה דבר המפלה ושבי הארון — ובחור בנימיני שהיה בשעת מעשה הביא את הידיעה — נתמלאה העיר כולה קינה. וכששמע עלי הכהן הגדול, שישב ליד אחד משני השערים על כסא רם, את הזעקה והבין בלבו, שקרה אסון לבני ביתו, צוה לקרוא לבחור. וכשנודע לו מהלך הקרב נשא במתניות את גורלם של (שני) בניו ואת גורל הצבא³⁰⁶ הואיל וידע מראש מפי אלהים מה שעתיד לקרות, ולא עוד אלא (שבעצמו) הודיע את הדבר ברבים מראש, (ומן הרגיל הוא), שפורענויות, הבאות לתומן לפי החשש הממלא את לבו של אדם, כובשות (את הצער³⁰⁷). אולם כששמע שנשבה גם הארון בידי האויבים התהפך (ונפל) מן הכסא ומת מרוב צער, על הידיעות הלא־צפויות שהגיעוהו. ושנות חייו בסך הכל תשעים ושמונה. ומאלה אחז בשלטון ארבעים שנה.
- אותו יום מתה גם אשתו של פנחס בנו, שלא יכלה לחיות עוד מחמת אסונו של בעלה. השמועה על דבר האסון שקרה את בעלה, הגיעה אליה בשעת הריונה והיא מלטה ילד בן שבעה חדשים. וקראו לו בחייו אי־כבוד³⁰⁸, פירוש השם „חוסר תהילה“, מחמת הקלון שירד אז על הצבא.
- עלי היה השליט הראשון ממשפחת איתמר³⁰⁹, הוא הבית השני³¹⁰ של בני אהרן. שכן בראשונה היה מכהן ביתו של אלעזר; את המשרה קיבל הבן מאביו, והלה מסרה לפנחס בנו, אחריו קיבל אביעזר³¹¹ בנו את המשרה והנחילה לבנו בוקי³¹². ממנו קיבלה עוזי בנו³¹³, ואחריו היתה הכהונה לעלי, שעליו הנוו מדברים עכשיו, ולמשפחתו אחריו, עד ימי מלכות שלמה. אז עברה שוב לידי בניו של אלעזר³¹⁴.

ג. שמואל א ד'
א ד', י"ב י"ח

ד. שמואל א ד'
י"ט כ"ב

ה. דברי הימים א ה', ל"א
362

מלכים א ב', כ"ז; ל"ה

ספר ששי

אלה הדברים הכלולים בספר הששי של תאור קדמוניות היהודים ליוסף :

- א. הכליון (שבא) על הפלשתים ועל ארצם מחמת כעסו של אלהים על ששבו את הארון וכיצד הוחזר הארון על ידם לעברים.
- ב. מסע המלחמה של הפלשתים נגד העברים ונצחון העברים בהנהגת שמואל הנביא.
- ג. כיצד מסר שמואל לבניו את עניני המדינה מהיותו חלש מפאת זקנתו לנהלם.
- ד. כיצד התרגז העם ודרש שלטון מלך, משום שהבנים לא נהלו יפה את המדינה.
- ה. כעסו של שמואל מטעם זה ובחירת מלך עליהם ושמו שאל במצות אלהים.
- ו. מסע המלחמה של שאל נגד העם העמוני, נצחונו ובזת האויבים.
- ז. כיצד נחלו הפלשתים מפלה, כשיצאו שוב למלחמה על העברים.
- ח. מלחמת שאל בעמלקים ונצחונו.
- ט. כיצד מינה שמואל בסתר, במצות אלהים, מלך אחר בשם דוד, לאחר שעבר שאל על מצוות הנביא.
- י. כיצד יצאו הפלשתים שוב למלחמה על העברים בהיות שאל עדיין מלך.
- יא. מלחמת הבינים בין דוד וגלית. האמיץ שבפלשתים, והריגת גלית ומפלת הפלשתים.
- יב. כיצד השתומם שאל על גבורת דוד והשיא לו את בתו.
- יג. כיצד נעשה דוד אחרי הדברים האלה חשוד בעיני המלך, שבקש להרגו.
- יד. כיצד היה דוד שרוי תכופות בסכנה למות בידי שאל ונמלט וכיצד היה שאל פעמיים בידו, והוא יכול להרגו ולא הרגו.
- טו. כיצד יצאו הפלשתים שוב למלחמה על העברים והעברים נגפו בקרב ושאל מלכם נפל יחד עם בניו במלחמה.

הספר מקיף זמן של שלשים ושתים שנה.

ולאחר שלקחו הפלשתים את ארון האויבים בשבי, כפי שסיפרנו¹ זה עתה, נשאוהו אל עיר אשדוד² והניחיהו כמין שלל מלחמה אצל אלהיהם, ששמו היה דגון³. אולם ביום המחרת בתחילתו, כשנכנסו כולם למקדש להשתחוות לאלהיהם, מצאו והנה גם הוא נוהג (כבוד) זה בארון: כי היה מוטל לפניו⁴ לאחר שצנח מבסיסו, שהיה עומד עליו תמיד. הם נשאוהו והקימוהו שוב עליו ורגזו על המאורע. וכששבו ובאו לעתים תכופות אצל דגון ומצאוהו מוטל משתחוה לפני הארון באופן דומה⁵, היו אחוזי תמהון-אימים ומבוכה. לבסוף שילח אלהים בעירם ובארצם של האשדודים חלי-רע וכליון⁶: שכן היו מתים מדוסנטריה⁷, מחלק קשה, שהיתה מביאה לידי התפרדות מהירה מאוד של הגוף לפני שהספיקה נשמתם להיפרד ממנו במיתה קלה, בהיותם פולטים את קרביהם והם אכולים עד היסוד ומושחתים בצורה משונה על-ידי המחלה. וזו המכה, שהוכו על פני הארץ⁸: המון עכברים עלה מבטן האדמה⁹ והשחיתה ולא חס על כל צמח ועל כל פרי. וכך היו אנשי אשדוד נתונים בפורענויות אלה. וכשלא עצרו כוח עוד לעמוד בפני אסונותיהם הבינו, שאלה באו להם מידי הארון וששביו של זה והנצחון לא הביאו להם טובה. וכן שלחו אל אנשי אשקלון¹⁰ וביקשו מהם לקבל לידם את הארון. לאלה לא היתה בקשתם של אנשי אשדוד בלתי נעימה והם הסכימו לעשות אתם את החסד. אולם כשלקחו את הארון נמצאו (אף הם) שרויים בפורענויות דומות, משום שהארון העביר אתו את פגעייהם של אנשי אשדוד אל אלה, שקיבלוהו מהם. ואנשי אשקלון שלחו את הארון מהם אל אנשים אחרים. אולם גם אצל אלה לא נשאר, שכן פשטו בהם אותן המחלות ושלחוהו אל הערים הסמוכות. באופן זה עבר הארון את חמש הערים כולן של הפלשתים, כאילו דרש מכל אחת (מהן) בתורת מס חלף ביקורו אצלן מה שסבלו בגללו.

והאנשים, שכשלו תחת (סבל) הצרות שנתנסו בהן והיו ללקח לאחרים, ששמעו על כך, שלא לקבל את הארון אליהם לעולם במחיר כזה ובתוצאה כזאת, (התחילו)¹¹ לבקש מעתה תחבולה ודרך להשתחרר ממנו. והתכנסו סרני חמש הערים, של גת ועקרון ואשקלון וגם של עזה ואשדוד, ועיינו בדבר מה לעשות¹². בראשונה נראה להם לשלוח את הארון בתורה אל עמו, הואיל ואלהים נוקם את נקמתו ומשום כך מהלכות אתו פורענויות ומתפרצות אתו לעריהם. אולם היו כאלה שאמרו, שאין לעשות זאת ואסור להם להשלוח את עצמם וליחס את סיבת הפורענויות לארון, משום שאין

א. א.

שמואל א ה',
2 א"י"ב

ב.

שמואל א ו',
8 א"ט'

- לו אותה היכולת ואותו הכוח (לכך), שכן אילו היה אלהים משגיח עליו, לא היה נשבה לעולם בידי בני־אדם. ועצתם היתה לנהוג במתינות ולקבל את הקורות אותם ברוח שלווה ולשים אל לבם, שאין לפורענויות אלה סיבה אחרת אלא הטבע לבדו, שגורם לפי תקופות הזמנים לשינויים כאלה בגופים ובארץ ובצמחים (שלה) ובכל מה שנולד ממנה. אולם את הדעות הללו¹³ ניצחה עצתם של אלה, שהיו עוד מקודם¹⁴ מקובלים על העם כאנשים המצטיינים בתבונתם ובחכמתם ושברט עכשיו נראה היה, שמדברים בהתאם לעניני השעה. הם אמרו, שאין להחזיר ואין לעכב את הארון, אלא יש להביא חמשה פסילי־זהב¹⁵, פסל לכל עיר, מנחת תודה¹⁶ לאלהים, על שדאג להצלתם וקיימם בחיים, (שכמעט) נעקרו¹⁷ מתוכם בידי מחלות, שאי־אפשר היה לעמוד עוד בפניהן. וכן (יש להביא) מספר כזה של עכברי־זהב, דומים לאלה שהיו מציפים¹⁸ את ארצם ומשחיתים אותה, אחר לשים אותם בגלוסקמה¹⁹ ולהניחם על הארון ולהכין בשבילו עגלה חדשה ולאסור בה פרות עלות, ואילו את העגלים יש לסגור ולעצור, שלא יפריעו לאמהות בהיגררם אחריהן ושאלה תמהרנה יותר בדרך מתוך תשוקה לעגליהן. ולאחר שינהגו את הפרות הנושאות את הארון לפרשת שלוש דרכים, ישאירון ויניחו להן ללכת באחת הדרכים שתרכינה בה. והוסיפו: „ואם תלכנה בדרך של העברים ותעלינה אל ארצם של אלה, יש להניח, שהארון אשם בפירענויות, ואם תפנינה לדרך אחרת, נלך אחרי הארון ונבין, שאין שום כוח מעין זה בו“.
- ג. סברתם היתה, שהדברים הללו יפים הם, ומיד נתנו להחלטה כוח במעשים, ועשו מה שנאמר לעיל והביאו את העגלה (למקום) של פרשת שלוש דרכים והשאירוה וחזרו. וכשהלכו הפרות בדרך הישרה, כאילו נהג מישוהו בהן, הלכו אחריהן סרני הפלשתים מתוך רצון לדעת, איפה תעמודנה ואל מי תבואנה. ויש כפר אחד (בארץ) שבט יהודה ושמו בית²⁰. אל הכפר הזה באו הפרות. ואף כי מישור גדול ויפה היה פתוח לפנין לעבור, הפסיקו ולא המשיכו דרכן ועצרו שם את העגלה. היה זה מתונה לתושבי הכפר, והם שמחו מאוד: שכן התקופה היתה תקופת קיץ וכל האנשים היו בשדות לשם אוסף הפירות, וכשראו את הארון נסחפו בשמחה והניחו את העבודה מידיהם ורצו מיד אל העגלה. והורידו את הארון ואת הכד, שהיו בו הפסילים והעכברים, והניחוהו על סלע אחד נצב במישור והקריבו קרבן נהדר לאלהים וערכו סעודה והעלו את הפרות עם העגלה לעולה. וכשראו זאת סרני הפלשתים שבו כלעומת שבאו²¹.
- ד. וחרון אף²² אלהים שולח בשבעים איש²³ מכפר בית והוא פגע בהם והמיתם על שום שקרבו אל הארון והם לא היו ראויים לנגוע בו, כי לא היו כוהנים. ובני הכפר בכו על האנשים, שכך עלתה להם. ועוררו מספר עליהם, כראוי לפורענות

ג. שמואל א' ו', י"ח

14

15

16

ד. שמואל א' ו', י"ח

17 שלוחה מאת אלהים, והיה כל אחד מבכה את שלו. או הכריוו, שאין הם ראויים לכך, שיהא הארון נשאר אצלם, ושלחו והודיעו לקהל²⁴ העברים, שהוחזר הארון על-ידי הפלשתים. וכשנדע הדבר לאלה שלחו את הארון לקרית יערים²⁵, עיר סמוכה לכפר בית²⁶. שם הובילו את הארון לביתו של איש אחד, עמינדב²⁷ משבט לוי, שיצא לו שם כאיש חי בצידקות וביראת שמים — מקום נאה לאלהים, שגר בו אדם צדיק. והיו בניו²⁸ של הלה משרתים לפני הארון ועמדו בראש העבודה הזאת במשך עשרים שנה: כי זמן רב כזה נשאר הארון בקרית יערים, לאחר ששהה אצל הפלשתים ארבעה²⁹ חדשים.

19 אותו הזמן, שהיה הארון בעיר קרית יערים³⁰, שם העם כולו את לבו לתפילות ולקרבתות לאלהים והיה מגלה התלהבות רבה בעבודתו. וכשראה שמואל הנביא את דביקותם, שמשמשת הזדמנות טובה לדבר אליהם על החירות ועל הטובות הכרוכות בה, כל עוד שרויים הם ברוח זו, דיבר אליהם דברים, שחשבם למסוגלים להשפיע על דעתם ביותר ולהוכיחם, ואמר: „אתם, האנשים, שהאויב הפלשתי לוחץ אתכם עוד לפי שעה, אף-על-פי שאלהים פותח לכם חסדו וידידותו³¹, אתם אינכם צריכים רק להתגעגע לחירות, אלא גם לעשות מעשים, בהם תוכלו להשיגה³², ואין לכם רק לרצות בשחרור מאדוניכם ולהמשיך במעשים, שבגללם יוסיפו למשול בכם. אלא היו צדיקים והסירו את הרע מנפשותיכם ורפאו אותן³³ ופנו בכל מחשבותיכם לאלהים והוסיפו לתת לו כבוד: שכן, לכשתעשו זאת, תבואנה עליכם טובות (ותזכו) לשחרור מעבדות ולנצחון על אויביכם³⁴, דברים שאי אפשר לקחתם לא בכלי זין ולא בגבורת הגוף ולא בהמון בעלי-ברית: כי לא באלה מבטיח אלהים לתת את הטובות הללו, אלא בזה, שתהיו טובים וצדיקים. וערב אני להבטחותיו של אלהים“. אחרי דבריו אלה פרץ העם בתשואות ושמח על התוכחה והבטיח (להשתדל) למצוא חן בעיני אלהים. ושמואל כינסם בעיר אחת, הקרויה מצפה³⁵ — מלה זו פירושה „נשקפת“ כלשון העברים. שם שאבו מים ושפכו אותם לפני אלהים וצמו כל היום ועמדו בתחנונים.

23 ולא נעלם מעיני הפלשתים דבר התכנס העברים שם, וכששמעו על אודות כינוסם עלו כחיל גדול ובמחנה (רב) מתוך תקוה להתנפל עליהם והם אינם מצפים להם ואינם מוכנים (לקרב). דבר זה הטיל פחד על העברים והביאם לידי מבוכה ומורא והם באו בחפזון אל שמואל ואמרו, שרוחם נפלה בהם מפחד (ומזכר) המפלה הקודמת ומשום כך הם יושבים בשקט, „שלא להרגיז³⁶ עלינו את חיל האויבים. כי הנה בשעה שהבאת אותנו הנה לתפילות ולקרבתות ולשבועות יצאו האויבים למלחמה עלינו ואנחנו חשופי מגן ולא-מזוינים. ועתה אין לנו תקוה לישועה אלא ממך לבדך ומאלהים, שתתפלל אליו להצילנו מידי הפלשתים“. ושמואל דיבר על לבם להתאושש

23 שמואל א ז',
ב' י"ג

- והבטיח להם את ישועת אלהים. ולקח גדי יונק והקריבו בעד העם³⁷ והתפלל לאלהים. שיפרוש ימינו עליהם בקרב נגד הפלשתים, ולא יתנם לשוב ולהתנסות בפורענות. ואלהים שמע לתפילותיו וקיבל ברחמים וברחשי ידידות³⁸ את הקרבן והבטיח להם נצחון ועוז. ועוד קרבן אלהים על המזבח ועוד לא נשרף כולו באש הקדושה^{38א} וחיל האויבים יצא מן המחנה וערך עצמו לקרב מתוך תקוה לנצחון ומתוך מחשבה, שהפתיעו את היהודים³⁹ בשעת מצוקה, הואיל ומחוסרי כלי-זין הם ולא לשם קרב התכנסו שם. אולם הפלשתים נתקלו בדברים, שלא על נקלה היו מאמינים בהם, אילו הגידם להם איש מראש. שכן בראשונה זעזע אלהים את רוחם על-ידי רעש והגיע (לעיניהם) את הארץ, בהחילו ובהמעידו אותה; עד שרקדה ונשמטה מתחת כפות רגליהם, ובהבקעה נפלו לתוך בקיעים רבים⁴⁰: אחר-כך הממם ברעמים והאיר בברקים של אש מסביב, כאילו אמר לשרוף עיניהם, והפיל את כלי-זינם מידיהם והדפם לתוך מנוסה באפס מגן. ושמואל והעם השתערו עליהם והרגו רבים ורדפו אחריהם עד למקום אחד, ששמו בית-כר⁴¹. שם תקע אבן לשם ציון גבול הנצחון⁴² ומנוסת האויבים וקרא לה אבן עזר⁴³, סימן לכוח, שנתן להם אלהים נגד אויביהם.
- והללו לא יצאו עוד למלחמה על ישראל אחרי המכה ההיא, אלא ישבו בשקט מפחד ומזכרון המאורע; ואילו הבטחון, שהיה לפנים לפלשתים כלפי העברים, נכנס באלה אחר נצחונם. ושמואל יצא למלחמה עליהם והרג רבים מהם והשפיל את רוחם לגמרי ולקח מהם את הארץ, שקרעו קודם לכן (מנחלת) היהודים⁴⁴ לאחר שנצחו במערכה, זו הארץ שהשתרעה מתחומי גת ועד עקרון העיר⁴⁵. ובאותו הזמן שררה ידידות בין ישראל ובין שארית הכנענים⁴⁶.
- ושמואל הנביא סידר מחדש את העם ונתן עיר לכל חלק מהם⁴⁷, וצווים להתכנס בה ולהשפט, כשהיו חילוקי דעות ביניהם. והוא עצמו היה טובב מדי שנה בשנה בעריהם ושופטם וזמן רב הורה להם צדק ומשפט⁴⁸.
- וכשבאה הזקנה והכבידה עליו⁴⁹ והיתה לו למכשול בדרך עבודתו הרגילה מסר את השלטון ואת הנהגת העם לידי בניו, מהם נקרא הגדול בשם יואל⁵⁰ ושמו של הצעיר היה אביה⁵¹. וצווה, שהאחד ישב וישפוט בבית-אל העיר והשני בבאר-שבע⁵², וחילק לכל אחד את העם, שיישמע לו. והיו הללו דוגמה ברורה וראיה לכך, שאין הבנים (בהכרח) דומים באפיים לאבותיהם, אלא אפשר שיוולדו (בנים) הגונים וצנועים להורים רעים, ולפעמים הוכיחו בניהם של טובים, שהם רעים. שכן סרו מדרכי אביהם ופנו לדרך ההפוכה⁵³ ומעלו בצדק עקב שלמונים ומיקח שוחד בזוי והוציאו את משפטיהם לא לשם האמת אלא לשם הבצע, אף התמכרו לחיי הוללות ובזבזו⁵⁴ ועשו את המעשים האלה בראשונה נגד (רצון) אלהים ובשניה למורת רוחו של אביהם הנביא, שהשקיע מאמץ רב ודאגה (רבה) בחינוך העם⁵⁵ לחיי צדקה.

26

27

28

29

30

31

32

33

34

שמואל א ז', י"ב

ג. שמואל א ז', י"ג-י"ד

ג. א. שמואל א ז', ט"ו-י"ז

ב. שמואל א ח', א-ג

- (ובראות) העם, כי בניו של הנביא נהגים בזדון כלפי החוקה וסדרי המדינה מקדם, התמרמרו על מעשיהם והתכנסו אצל שמואל, שישב בעיר רמה⁶⁶ וסיפרו לו את מעשי העושק של בניו (והוסיפו ואמרו), שאין הוא יכול לעמוד בראש המדינה עוד כבראשונה, כי זקן הוא עתה וחלש מפאת גילו, וביקשו והתחננו לפניו למנות מתוכם אחד למלך, שימלוך על העם ויתנקם בפלשתים, החייבים עוד ליתן את הדין על מעשה העוול, שעשו בעבר. הדברים האלה העציבו מאוד את שמואל מחמת (רגש) הצדק הנטוע בו ומשנאתו למלכים. כי גדולה מאוד היתה חיבתו לשלטון היקירים (בעם, שנראה בעיניו) כשלטון אלוהי, העושה את האנשים החיים בו למאושרים. ומתוך דאגה וצער על הדברים לא חשב⁶⁷ עוד על מאכל ושינה, אלא ישב כל הלילה והפך במחשבות על המדינה.
- ובעוד הוא שקוע בהרהורים אלה⁶⁸ נראה אליו אלהים ודיבר על לבו⁶⁹, שלא יצטער על בקשת העם, הואיל ולא בו מאסו אלא באלהים, שלא ימלוך לבדו⁶⁰. (והוסיף): כאלה וכאלה⁶¹ חיבלו מיום שהוציאם ממצרים. „אולם לא יעבור זמן רב והם יתחרטו על כך ויצטערו. ואף-על-פי שחרטה זו לא תבטל את המאורעות העתידיים להתרחש, הרי עתידה היא להביאם לידי גיגוי עצמם⁶², שמאסו בי והחליטו החלטות כפיות טובה כלפי וכלפי נבואתך. משום כך הריני מצוה אותך לבחור להם למלך את האיש אשר אירך, אלא שעליך להודיעם מראש את כל הפורענויות אשר יתנסו בהן לכשימלכו עליהם מלכים, ולהעיד ולהתרות בהם⁶³ בגלל⁶⁴ התמורה, שאליה הם נחפזים.“
- כשמוע שמואל את הדברים האלה כינס עם שחר את היהודים⁶⁵ (והודיעם) את הסכמתו⁶⁶ למנות עליהם מלך. אולם, הוסיף, עליו לספר להם קודם, מה שעתיד לקרותם (תחת שלטון) המלכים ולקראת איזה פורענויות הם הולכים. „דעו לכם, (שהמלכים) יקחו בכוח ראשית את בניכם, מהם יצוו להיות נהגי מרכבותיהם, מהם להיות פרשים ושומרי ראשם ומהם⁶⁷ להיות רצים, שרי אלף ושרי מאה⁶⁸. גם לבעלי מלאכה יעשום, לעושי כלי-זין ורכב, לבוני מכשירים ולעובדי אדמה, למשגיחים על קרקעותיהם ולעודרי כרמיהם, ואין לכם דבר, שלא יהיו מצווים לעשותו כדרך עבדים מקנת-כסף. ואת בנותיכם ימנו לרוקחות ולמבשלות ולאופות ותהיינה משרתות בכל דבר הנעשה בידי שפחות מאונס ומתוך פחד מכות ועיגויים. ואת נחלותיכם יגזלו ויתנו אותן לסריסיהם ולשומרי ראשם ואת עדרי מקנכם יחלקו לאנשי שלומם — בקיצור, אתם, בני ביתכם ועבדיכם, כולכם תהיו עבדים למלך. וכשימלוך עליכם⁶⁹ יעלה הוא על לבכם את זכר דברי אלה ויביא אתכם על-ידי הסבל הזה לידי חרטה (על המעשה שעשיתם) ותתפללו לאלהים, שירחם עליכם וימהר לשחרר אתכם ממלכיכם. ואולם אלהים לא יקבל (אז) את בקשותיכם ויסיח דעתו מהן ויתן לכם לשאת את ענשכם על עצתכם הרעה, שיעצתם על עצמכם.“

ג. 35
שמואל א
ח, ד"ר

ד. 38
שמואל א
ח, ז"י"ח

ה.

- ואולם ההמון עמד בבערותו אף (לשמע) דברי הנבואה על מה שעתיד לקרותם, וקשה
 43 היה לעקור מלבם החלטה, שכבר נשתקעה בתוך מחשבותיהם, ולא (רצו) להסוג
 מדרכם (זו), ולא שמו לב לדבריו של שמואל, אלא הוסיפו להפציר בו ולדרוש לבחור
 להם מלך מיד ולא לשים לב לעתיד: שכן הכרח להם באיש, שיצא במלחמותיהם
 44 אתם למען-נקום מאויביהם, ואין הדבר תמוה כלל, שיהיה להם שלטון-מלך, בהיות
 גם שכניהם תחת אותו השלטון. וכראות שמואל שאפילו דברי נבואתו לא היה בהם
 להחזירם (ממחשבתם) והם עומדים על דעתם, אמר: „לכו עתה כל איש לביתו, וקרוא
 אקרא לכם בשעת הצורך, כשיוודע לי מפי אלהים, את מי הוא נותן לכם למלך“.
 איש היה משבט בנימין, ממשפחה טובה ובעל מידות טובות, ושמו קיש⁷⁰. ולאיש
 45 הזה בן, והוא בחור בעל צורה אצילה וגוף גדול, ומחונן בשאר-רוח ושכל טוב, שעלו
 עוד על יתרונותיו אלה, הנראים לעין. שמו היה שאול. פעם תעו אתונות יפות
 46 (אחדות) של קיש זה משדה-המרעה והוא שלח את הבן ואחד מעבדיו⁷¹ לחפש את
 הבהמות, כי לא היה קנין אשר שימח את לבו כקנין הזה⁷². ולאחר שעבר שאול
 בכל שבט אביו והתחקה על עקבות האתונות⁷³, בא אל שבטים אחרים. וכשלא
 מצא את הבהמות גם שם, החליט לחזור, שלא לגרום דאגה נוספת לאביו בגללו.
 כשהגיע ליד רמה⁷⁴ העיר אמר העבד ההולך אחריו, שבעיר זו יושב נביא-אמת,
 47 ויעץ לסור אליו, כי מפיו יודע להם, מה קרה לאתונות. אמר (לו) שאול, שאם ילכו
 אל הנביא, הרי אין בידם כלום לתת לו בשכר נבואתו, שכן כבר כלו דמי-הנסיעה
 48 מכיסם⁷⁵. אמר העבד, שיש לו רבע שקל ויתנהו לו (והם טעו מתוך איידיעה,
 שאין הנביא נוטל שכר)⁷⁶. ובאו ופגשו על-יד השערים בתולות הולכות לשאוב
 מים ושאלו אותן לביתו של הנביא. הראו הבתולות (את הבית לשאול) ואמרו לו,
 שימהר (לבוא אליו) בטרם יסב הנביא לסעודה, כי רבים סועדים אתו והוא יושב
 49 בראש המוזמנים⁷⁷. אותה שעה כינס שמואל אנשים רבים לסעודה מטעם זה: יום
 יום היה עומד ומתפלל לאלהים, שיגלה לו את מי ימנה למלך, ואלהים הודיע לו ביום
 שלפני כן מי הוא⁷⁸ ואמר לו, שהוא עצמו ישלח באותה שעה (אליו) בחור משבט
 בנימין. ישב שמואל על (גג) ביתו וחיכה לבוא השעה, וכשהגיעה ירד והלך לסעודה
 50 ונדדמן עם שאול, ואלהים גילה לו, שזהו האיש העתיד למלוך. ניגש שאול אל שמואל
 ופתח בשיחה וביקש ממנו להראות לו את ביתו של הנביא, כי זר הוא (כאן) ואינו יודע.
 51 אמר שמואל, שהוא הוא הרואה והוליך אותו לסעודה והוסיף, שהאתונות, שנשלח
 לחפשן, ניצלו ולו, לשאול, צפון אך טוב⁷⁹. הפסיקו שאול ואמר: „אבל, אדוני,
 קטונתי מתקה זו, בן אני לשבט קטן מלמנות (ממנו) מלכים ומשפחתי נחותה
 ממשפחות אחרות. אתה חומד לך לצון ושם אותי לצחוק בדברך על דברים גדולים
 52 ממעמדי“⁸⁰. אולם הנביא הכניס אותו (לחדר) הסעודה והושיבו, אותו ואת (העבד)

המלוה אותו, בראש המוזמנים, שמספרם הגיע לשבעים⁸¹, וצווה למשרתים לחלוק לשאול מנה של מלך. וכשהגיעה שעת השינה קמו המוזמנים והתפזרו כל אחד לביתו, ואילו שאול ומשרתו שכבו בבית הנביא⁸².

- הבוקר אור ושמואל הקים את שאול ממטתו ולווה אותו (בדרך). וכשהגיע אל מחוץ לעיר צווהו לשלוח לפניו את העבד ולהישאר אתו לבדו. כי עליו להגיד לו דבר שלא בפני אחרים. שלח שאול את (העבד) המלווהו. והנביא לקח את שמן הקודש⁸³ ונסך על ראשו של הבחור ונשק לו ואמר: „דע לך, שנבחרת מאת אלהים למלך להילחם בפלשתים ולהגן על העברים. וזה יהיה לך האות לכך ורוצה אני שתדעהו מראש: כשתלך מכאן תפגע בדרךך בשלושה אנשים⁸⁴ מהלכים לבית אל להשתחוות לאלהים. אחד מהם תראה נושא שלוש ככרות לחם, השני גדי⁸⁵, ואחריהם יבוא שלישי נושא נבל יין. הם יברכוך וינהגו בך מנהג של ידידות ויתנו לך שתי ככרות לחם. ואתה תקחן (ותלך) משם ותבוא אל המקום הקרוי מצבת רחל ושם תפגוש איש⁸⁶, שיבשר לך, כי ניצלו האתונות שלך. אחר תבוא משם לגבעה⁸⁷ ותפגע בקהל נביאים (וגם אתה) תמלא רוח אלהים ותתנבא אתם, שכל מי שיראה אותך (יעמוד) נבהל ומשתומם ויאמר: „איך זה הגיע בן קיש למדרגת אושר שכזו? וכשיבואו לך האותות הללו תדע, שאֵלהים אתך (ותלך) ותברך את אביך ואת קרוביך. אז תבוא אל הגלגל לקריאתי ונביא קרבנות תודה לאלהים על (הטובות) האלה“. אחרי הדברים והנבואות הללו שילח הנביא את הבחור. ולשאול קרו (בדרך) כל הדברים כאשר ניבא שמואל. וכשבא אל ביתו של קרובו אבנר⁸⁸, שהיה מחבבו יתר על כל קרוביו, שאלו הלה על הנסיעה ועל הקורות שקרוהו. ושאל לא הסתיר ממנו שום דבר מן הדברים (וסיפר לו). כיצד בא אצל שמואל הנביא וזה אמר לו, שהאתונות ניצלו; ואילו על המלוכה ועל הדברים התלויים בה, שהיה חושב, שאם יספרם, יעוררו קנאה ואי־אמונה, שתק (ולא דיבר) אליו, כי סבור היה, שאין זה מן הבטחון או מן החכמה לגלות דבר כזה אפילו לאיש, שנראה כידיד־נפש לו והוא חביב עליו מכל קרוביו לדם. (שאול עשה זאת), כמדומה לי, מתוך שיקול־דעת (נכון) על טבעו של האדם כפי שהוא לאמתו, שאין אדם, אם ידיד אם קרוב, שידידותו קיימת (לעולם) ושומר את רחשי לבו (אלה) גם בשעה, בה (זוכה חברו) לגדולה מפוארת מאת אלהים, אלא למראה היתרונות הללו מיד נעשים (האנשים) רעי־לב ורוחשי־קנאה.
- ושמואל קרא את העם לעיר מצפה⁸⁹ ודיבר אליו דברים, אשר צווהו אלהים, לדבריו, לאמרם, שאף־על־פי שאלהים נתן להם חירות ושם את אויביהם לעבדים להם, לא זכרו את טובותיו והורידוהו ממלכותו ואין הם יודעים, שמן התועלת הגדולה ביותר הוא להיות נתון לשלטונו של השליט הטוב ביותר — והרי אלהים הוא השליט הטוב שבעולם⁹⁰ — והם בוחרים באדם, שיהיה להם למלך וישתמש בנתיניו כבקנינו⁹¹, לפי רצונו וחשקו

53 ב. שמואל א ט', כ'ר"י, י"ג

58 ג. שמואל א י', י"ד ט"ו

60 ד. שמואל א י', י"ז י"ט

ולפי עוצם⁹² שאר תאוותיו, וינהג שלטון במידה גדושה וללא חמלה, ולא יתן לבן לשמור על גזע האדם כעל מעשהו ויצור (כפיו). והרי דוקא מאותה סיבה אלהים חס עליו^{92א}. „אולם אם החלטתם על כך וגבר זדונכם כלפי אלהים — (עמדו) והסתדרו כולכם לפי שבטיכם ומטותיכם⁹³ והפילו גורל“.

והעברים עשו כן ונפל הגורל על שבט בנימין. וכשהופל הגורל עליו יצא גורלה של משפחה, הנודעת בשם⁹⁴ מטרי⁹⁵. וכשהופל הגורל לפי אנשיה של זו יצא גורלו של שאול בן קיש למלוך. והבחור, כיון שהרגיש בכך, הקדים והתחמק — לדעתי, משום שלא רצה, שיהא נראה, כאילו לוקח הוא את השלטון ברצון. הוא הראה כיבוש היצר וצניעות⁹⁶ במידה כזו שבעוד בני אדם ברובם אינם יכולים לכבוש שמחתם אפילו על הצלחות פעוטות, אלא קופצים בראש שיהיו נראים לכל, הרי הוא, לא זו בלבד שלא גילה שום רגש מעין זה על (שקיבל) את המלוכה⁹⁷ ונתמנה לאדון על עמים⁹⁸ רבים וחזקים כל כך, אלא שהתחמק מעיניהם של אלה, שעתידיהם היו להיות נתיניו, וגרם להם עמל בחיפושיהם אחריו⁹⁹. וכשהעם היה אובד עצות ודאג לשאול שנעלם התפלל הנביא לאלהים, שיראה לו את מקום הימצאו של הבחור, ויביאהו ויציגהו לפני העם. וכשנודע לו מפי אלהים מקום מחבואו של שאול, שלח אנשים להביאו, וכשבא הציגו בתוך ההמון, והוא בלט מתוך כל העם וקומתו שיותר לו הדרת־מלך גדולה מאוד¹⁰⁰.

אז אמר הנביא: „את האיש הזה נתן אלהים לכם למלך. רואים אתם, שטוב הוא מכולכם וראוי לשלטון“. וכשהריע העם לחייו של המלך, כתב הנביא (על ספר) מה שעתיד לקרותם וקרא את הדברים באזני המלך¹⁰¹. והניח את הספר במשכן אלהים עדות לדורות יבואו על הדברים שהגיד מראש. ולאחר שגמר שמואל את הדברים האלה שילח את העם והוא הלך אל רמה עיר מולדתו. ושאל חזר אל גבעה¹⁰², מקום מוצאו, ורבים וטובים הלכו עמו וקלקו לו את הכבוד הראוי למלך. ואולם רבים מאלה היו הרשעים הנלווים, שנהגו בו מנהג של בוז ולעגו לאחרים ולא הביאו לו מתנות ולא השתדלו כל עיקר ובשום פנים למצוא חן בעיניו.

אולם כעבור חודש¹⁰³ התחיל כבודו לעלות בעיני הכל לרגל המלחמה בנחש¹⁰⁴ מלך העמונים. כי המלך הזה גרם צרות רבות ליהודים¹⁰⁵, שישובו בעבר נהר ירדן, לאחר שעבר אותו ועלה עליהם בצבא גדול ולמוד־מלחמה ושעבד את עריהם, ולא זו בלבד שהכניעם באותה שעה¹⁰⁶ בכוח וביד חזקה, אלא שהחלישם בחכמתו ובערמתו, שלא יוכלו אף בעתיד למרוד בו ולהיחלץ משעבודו. שכן היה מקר את עינם הימנית¹⁰⁷ של האנשים, שהיו נכנעים לפניו בשבועה או נפלו בשבי בתוקף חוק המלחמה. והיה עושה זאת, שלא יכשרו עוד לחלוטין לעבודת הצבא, שהרי העין השמאלית מכוסה היא במגן הגדול¹⁰⁸. ולאחר שעשה מלך העמונים כן לתושבי עבר

ה. ה.
שמואל א
י, כ"כ-ג

63

ו.
שמואל א
י, כ"ד-כ"ז

67

ה. א.
שמואל א
י"א, א-ג

69

70

71

- הירדן יצא למלחמה על־האנשים המכונים גלעדים¹⁰⁹ וחנה ליד עיר־הבירה של האויב — היא יבש¹¹⁰ — ושלה אליהם שליחים וצווה אותם להסגיר את עצמם אליו מיד, שינקר להם את עיניהם הימניות, שאם לא כן, איים עליהם לצור על עריהם ולהחריבן, והרי הברירה בידם, אם להסכים¹¹¹ לכריתת חלק קטן של גופם או להישמד לגמרי. ואנשי גלעד נבהלו ולא העוו להשיב דבר אף לאחת משתי השאלות: 72 לא לזו, אם רוצים הם להסגיר את עצמם ולא לזו, אם רצונם להילחם, אלא ביקשו, שתינתן להם הנחה לשבעה ימים, כדי לשלוח שליחים אל בני עמם ולבקש מהם לבוא לעזרתם. תבוא העזרה, יילחמו, ואם אי אפשר יהיה להשיגה מקרוביהם, הבטיחו¹¹² להסגיר עצמם (ביד המלך) לעשות בהם כְּאוֹת נפשו.
- ונחש נהג בזו בהמונם של הגלעדים ובתשובתם ונתן להם את ההנחה והרשה להם 73 לשלוח שליחים לכל בעל ברית שירצו. וכן שלחו מיד לכל עיר בישראל אנשים, שמואל א שמואל א י"א, ד"ט
- שמסרו את דבריו של נחש ועל המבוכה, שהם שרויים בה. לשמע צרתם של אנשי 74 יבש התרגש העם עד לדמעות (והיה שרוי) בצער¹¹³, אולם חוץ מזה לא הרשם הפחד לעשות דבר. וכשבאו השליחים גם לעירו של שאול המלך ודיברו על הסכנות, שאנשי יבש נתונים בהן, התרגש העם כמו שהתרגש¹¹⁴ במקומות אחרים¹¹⁵: שכן בכה על אסונם של אחיו. ושואל שב¹¹⁶ העירה מעבודתו בשדה ומצא את בני מקומו בוכים, וכששאל לסיבת ההתרגשות והדכאון, נודעו לו דבריהם של השליחים. אז 75 נמלא שאול רוח אלהים ושלה בחזרה את אנשי יבש והבטיח להם לבוא לעזרתם ביום השלישי¹¹⁷ ולהתגבר על האויבים (עוד) לפני עלות השמש, למען יראם השמש כבר עם עלותו כמנצחים ומשחררים מכל פחד. (רק) לאחדים מן השליחים צווה להישאר ולהיות לו למורי־דרך.
- וברצותו לעורר את העם למלחמה בעמונים על־ידי פחד־עונש וכדי (להכריחם) 77 להתאסף ביתר מהירות, חתך את גידי בקרו¹¹⁸ ואיים לעשות כן בבהמותיהם של כולם, אם לא יצאו לקראתו ביום המחרת מזויינים אל הירדן ולא ילכו אחריו ואחרי שמואל הנביא לכל מקום שיוליכום. וכשהתכנסו למועד הקבוע מתוך פחד העונש 78 שאיימו עליהם, פקד שאול את העם בעיר בזק¹¹⁹ ומצא, שמספר המכונסים הגיע לשבעים ריבוא¹²⁰, מלבד שבט יהודה, שממנו באו¹²¹ שבעים אלף איש¹²². ולאחר 79 שעבר את הירדן והלך מהלך עשרה סְכִינִים¹²³ משך כל הלילה והקדים את צאת השמש, חילק את הצבא לשלשה ראשים והתנפל פתאום מכל הצדדים על האויבים, שלא ציפו לכך והתנגש עמהם בקרב והרג רבים מן העמונים וגם את נחש המלך¹²⁴. מעשהו זה של שאול היה מעשה מזהיר ופרסם את שבחו בתוך העברים כולם וזיכהו 80 בשם־תהילה נפלא על גבורתו. שכן אם היו כאלה, שהיו בזים לו קודם לכן, הרי שינו עתה את טעמם לכבדו ולחשבו לטוב מכל (העם). כי שאול לא הסתפק בכך,

81 שהציל את אנשי יבש, אלא יצא למלחמה על ארץ העמונים וכבשה כולה¹²⁵ ולקח שלל רב וחזר בפאר אל ארצו¹²⁶. והעם התענג על נצחונותיו של שאול ושמת, שבחר במלך כזה והשמיע קריאות (רוגז) נגד האנשים שאמרו, שלא תהיה כל תועלת בו למדינה: „אים עתה האנשים האלה” וגם „יבואו על ענשם” ועוד¹²⁷ דברים כאלה שנוהג ההמון לקרוא, כשהוא שרוי בהתרוממות־רוח לרגל הצלחותיו נגד אלה, שנהגו זה לא כבר ולזול באנשים, שגרמו להצלחות הללו. ואף־על־פי שחיבתו והתלהבותו של העם אליו נתקבלו בברכה על־ידי שאול, עמד ונשבע, שלא יביט בשויון נפש במותו של שום איש מבני העם באותו יום: כי שטות היא לערבב את הנצחון, שניתן מאת אלהים, בדם ולחגגו ברצח אחים לגזע¹²⁸.

83 ד. וכשהודיע שמואל, שמן הצורך (עכשיו) לא־שר לשאול את מלכותו, בבחירה שגיה, התכנסו כולם בעיר גלגל¹²⁹ שכן צוום לבוא שמה, והנביא משה שנית את שאול בשמן הקודש לעיני העם והכריזו עוד פעם למלך. וכך הפכה צורת השלטון אצל העברים למלוכה. כי בימי משה ותלמידו יהושע, שהיה שר הצבא (שלהם), היו נתונים בלי הפסקה תחת שלטון יקירי העם. ואחרי מותו (של יהושע) היה העם שרוי שמונה עשרה שנה¹³⁰ שלמות בחוסר־שלטון. אחר חזרו לצורת השלטון הראשונה והיו מוסרים לאיש, שנחשב לטוב שבהם במלחמה (ובמעשי) גבורה שלו, את זכות המשפט בעניני המדינה כולה. ולפיכך קוראים (לכל) אותו הזמן בחיי המדינה שלהם זמן השופטים.

86 ה. ושמואל הנביא כינס את העברים לאספה ואמר (להם): הנני משיעכם באל עליון¹³¹, שהביא לעולם¹³² את שני האחים המצוינים¹³³ ההם, את משה ואת אהרן, והציל את אבותינו מידי המצרים ושעבודם, שתגידו בלא משוא־פנים מחמת יראת כבוד ובלא כבישת דבר מפחד ובלא רתיעה מפני שום רגש אחר, אם עשיתי דבר שלא כדין ולא כיושר, אם משום תאות ריוח ואם משום אהבת בצע או נשיאת פנים לאחריים. הוכיחו בי, אם קיבלתי עגל או כבש¹³⁴ (או) דבר מאלה¹³⁵, שקבלתם לשם מזון אינה נחשבת לדבר ראוי לגנאי, או ציערתי מישהו על־ידי שלקחתי בחווקי־יד את בהמתו לשימושי אני, (ולכו) וענו בי בגלל אחד המעשים האלה לפני מלכם”. והם עמדו וקראו בקול, ששמואל לא עשה שום דבר מהדברים האלה ושנהג את העם כיושר ובצדק.

88 ו. ולאחר שניתנה לו עדות זו על־ידי כולם הוסיף ואמר¹³⁶: „כיון שאתם מודים לי¹³⁷, שאינכם יכולים לטפול עלי שום דבר שאינו הוגן עד היום, שמעו איפוא דברים מפורשים מפי, כי חטא גדול חטאתם לאלהים, שדרשתם (לכם) מלך. היה לכם לזכור, שבשבועים נפש בלבד, בני גזענו, ירד¹³⁸ יעקב אבינו מצרימה מחמת רעב. וכשרבו (שם) והיו לרכבות רבות הוכנסו על־ידי המצרים בעול שעבוד (וניתנו) לעלבונות קשים. ובזכות

ד. שמואל א
י"א, י"ד י"ט

ה. שמואל א
י"ב, א"ג

ו. שמואל א
י"ב, ה"כ"ה

- תפילת האבות, הביא אלהים גאולה לעמם מחיי השעבוד בלי מלך, בשלחו להם את האחים משה ואהרן, שהוליכו אתכם לארץ הנתונה בידכם כיום. אולם לאחר שנהניתם 90 תעבדתם לאויביכם שחרר אתכם מידם: תחילה הנחילכם נצחון על חיל האשורים¹³⁹, אחר כך נתן לכם להתגבר על העמונים והמואבים ולבסוף על הפלשתים. (כל הדברים האלה לא ביצעתם בהנהגתו של מלך אלא על-ידי שר-הצבא שלכם יפתח וגדעון. איזו רוח שטות דבקה איפוא בכם לברוח מפני אלהים ולבקש שלטונו של מלך¹⁴⁰? אמנם אני מיניתי את האיש, שאלהים עצמו בחר בו. אולם, כדי להוכיח לכם ברורות, שאלהים כועס וזועם (עליכם) שבחרתם במלוכה, אניע אותו לגלות לכם את הדבר באותות נראים לעין: כי אתפלל לאלהים ואתן לכם היום הזדמנות להיות עדים לסערה בעצם ימות הקיץ — דבר שאיש מכם לא ראה מעולם מתרחש כאן¹⁴¹. ולאחר שדיבר שמואל את הדברים האלה אל העם, אישר אלהים ברעמים ובברקים ובהורדת ברד את אמת כל דבריו של הנביא, עד שהעברים נבהלו ונפחדו מאוד והודו, שחטאו ונכשלו בענין זה מתוך אי-ידיעה. והם התחננו לפני הנביא כלפני אב טוב ונוח לעורר את רחמי אלהים עליהם, כי יסלח להם את החטא הזה, שהוסיפו על שאר זדונותיהם ופשעיהם. והנביא הבטיח להם להתחנן לפני אלהים 93 ולשדלו, כי יסלח להם את חטאם זה, אולם עורר אותם¹⁴² להיות צדיקים וטובים ולזכור תמיד את הפורענויות, שהתרגשו עליהם על עברם על מידות הצדקה, ואת אותותיו של אלהים ואת תורת משה, אם חפצה נפשם בישועה ובחיי אושר תחת (שלטון) מלכם. והוסיף ואמר, שאם יזולו בדבריו אלה, תתרגש עליהם ועל מלכם פורענות גדולה מידי אלהים. אלה דברי הנבואה, שניבא שמואל לעברים, ולאחר שאישר בפעם השנייה את המלכות לשאול, שילח אותם לבתיהם.
- 95 ושואל בחר מתוך העם כשלושת אלפים איש: אלפיים מהם לקח (ושמם) לשומרי ראשו וקבע את מושבו בבית אל¹⁴³ העיר, ואת שאר האנשים נתן בידי יונתן בנו להיות לו לשומרי ראשו¹⁴⁴ ושלחו לגבל¹⁴⁵. ויונתן צר על מבצר אחד של הפלשתים, לא רחוק מגבל ולכדו. כי הפלשתים, בשעבדם את היהודים¹⁴⁶, פירקו¹⁴⁷ את הנשק מעליהם ותפשו את המקומות החזקים ביותר בארץ (והושיבו בהם) משמרות ואסרו עליהם לחלוטין לשאת כלי-זין של ברזל ולהשתמש בברזל. ומחמת האיסור הזה היו האכרים, מדי נצטרכו להתקין לעצמם איזה מכשיר של מלאכה, את או קרדום או כלי אחר נחוץ לעבודת האדמה, הולכים אל הפלשתים ומייצרים את אלה אצלם. וכשמעו הפלשתים על השמדת חיל המצב התמרמרו וחשבו את הבזיון הזה למעשה- 97 זדון נורא ויצאו למלחמה על היהודים¹⁴⁸ בשלוש מאות אלף איש רגלי ושלוישים אלף רכב, ואתם עוד ששת אלפים פרש¹⁴⁹. וכשחננו על-יד עיר מכמש¹⁵⁰ נודע הדבר 98

95 ג. א.
שמואל א'
י"ג, א"י

- 99 לשאול מלך העברים, והוא ירד אל גלגל העיר והעביר קול בכל הארץ וקרא את העם למלחמה בפלשתים לשם החירות, בהקטינו ובשימו לבזו את (ערך) כוחם, שאינן ראוי לשמו ושאינן הוא עשוי לעורר פחד¹¹⁵ מפני סכנת מלחמה בהם. ואולם כשהרגישו אנשי שאול בהמונם של הפלשתים, נבהלו (מפניהם) והסתתרו חלקם במערות ומחילות אדמה ורובם ברחו לארץ עבר הירדן, היא ארץ גד וראובן¹⁵².
- 100 ב. ושואל שלח וקרא את הנביא אליו להוועץ אתו על המלחמה ועניני המדינה. והנביא צוהו לחכות לו במקום ולהכין את הקרבנות¹⁵³, כי הוא יבוא אליו לאחר ששה¹⁵⁴ ימים, כדי שיקריבו ביום השביעי, ואחר כך יתגשו עם האויב. (המלך) חיכה כמצות הנביא, אבל כשראה שהנביא מתמהמה והוא הולך ונעזב מאנשי צבאו, לא הוסיף לשמור את המצוה ולקח את הבהמות והקריב בעצמו את הקרבן. והנה שמע¹⁵⁵, ששמואל מתקרב והולך, ויצא לקראתו. אמר לו הנביא, שלא עשה כהלכה במאנו לשמוע למצותו ובהקדימו (לעשות דבר) לפני בואו. כי הנה הוא בא, בהתאם לרצונו של אלהים, להתפלל ולהקריב קרבנות¹⁵⁶ בעד העם, ואילו שאול הקדימו והקריב שלא כהלכה ומתוך חפזון. וכשהצטדק שאול ואמר, שחיכה מספר הימים שקבע, אולם הכרח (השעה), בריחת החיילים מחמת פחד, חניית האויבים במכמש ושמועה על (התכוננם) לרדת אליו אל הגלגל, הן הן (הסיבות) שהניעוהו להחיש את הקרבת הקרבן. ענה שמואל ואמר: „אילו היית צדיק ושמעת לי ולא נהגת קלות ראש בפקודות, שפקד אלהים עלי בעניננו כיום הזה, ולא נחפזת יותר מן המועיל לענין הזה, כי אז זכית אתה ובניך אחריו להאריך ביותר את ימי מלכותכם“. ושמואל חזר אל ביתו מתוך רוגז על הדבר שנעשה, ואילו שאול בא אל עיר גבעון¹⁵⁷ ואתו רק שש מאות איש ויונתן בנו. לרוב האנשים לא היו (כל) כלי-זין, משום שהארץ חסרה ברזל וגם אנשים יודעי מלאכת כלי-זין, כי הפלשתים גזרו על כך, כפי שסיפרנו זה עתה. והפלשתים חילקו את חילם לשלושה ראשים ועלו בשלושה¹⁵⁸ דרכים על ארץ העברים והשחיתוהו ושאלו מלכם ויונתן בנו הביטו ולא יכלו להגן על אדמתם, כי לא היו אתם אלא שש מאות איש. (וככה) ישבו, הוא ובנו ואחיה¹⁵⁹ הכוהן הגדול, מצאצאיו¹⁶⁰ של עלי הכוהן הגדול, על גבעה גבוהה ואדמתם הולכת ונשדדת לעיניהם, והם שרויים בדכדוך נפש קשה. אז נדבר בנו של שאול עם (הנער) נושא כליו ללכת בסתר ולהתפרץ לבדם אל מחנה האויב ולהכניס בו מבוכה ומהומה. וכשאמר נושא כליו, שילך אחריו ברצון לכל מקום שיוליכהו, אפילו יהיה הכרח לו למות, לקח יונתן את הנער, שיהיה עוזר על ידו, וירד מהגבעה והלך אל האויב. ומחנה האויב שכן¹⁶¹ על שיפוע עטור סלע סביב ומוגן מפני התקפות בשלושה ראשים מחודדים לשן ארוכה ודקה כמו (בשלוש) מצודות¹⁶². זה גרם לכך, שהמשמרות התרשלו (בשמירת) המחנה, שכן נתן הטבע (עצמו) בטחון למקום והם חשבו, שלא
- 101 שמואל א י"ג, ח"י"ד, ט"ו
- 102
- 103
- 104
- 105
- 106
- 107
- 108
- 109

זו בלבד שאי אפשר לשום בן-אדם לעלות על הסלעים הללו, אלא, שלא ייתכן, אפילו
 110 לגשת אליהם. וכן, כשהגיעו (השנים) אל המחנה עודד יונתן את נושא כליו ואמר:
 „נשתער על האויב, וכשיראונו ויאמרו לנו לעלות-אליהם, עליך לחשוב את הדבר
 הזה לסימן של נצחון. אולם אם לא יאמרו כלום לאות- שאין הם קוראים לנו¹⁶³,
 111 נחזור“. והם התקרבו (שניהם) אל מחנה האויב כשכבר האיר היום¹⁶⁴. ראו אותם
 הפלשתים ואמרו איש אל חברו: הנה העברים יוצאים ממחילותיהם וממערותיהם,
 ועמדו וקראו אל יונתן ואל נושא כליו: „בואו, עלו אלינו, ונענוש אתכם כראוי על
 112 העזתכם“. ובנו של שאול קיבל בברכה את הקריאה כסימן של נצחון. מיד חזרו מן
 המקום, שממנו נראו לאויבים, ופנו הצדה ובאו לסלע ריק משומרים מחמת עצמתו.
 113 מכאן טיפסו בעמל רב, בהתגברם על טבע המקום, ועלו אל האויבים והתנפלו עליהם,
 בעודם שרויים בשינה, והרגו כעשרים איש ומילאו את מחנם¹⁶⁵ מבוכה ופחד עד
 114 שכמה (מהם) ברחו והשליכו את כל כלי-זינם מידם ורבים, שלא הכירו איש את חברו
 מחמת היותם בני אומות שונות, חשבו אלה את אלה לאויבים — שכן לא שיערו,
 שרק שני עברים עלו עליהם — והתחילו להילחם ביניהם¹⁶⁶. (וכך) נהרגו חלקם
 ומתו וחלקם נדחקו אל הסלעים בשעת הבריחה והושלכו התהומה.
 (וכשבאו) מרגלי שאול וסיפרו לו, שמחנה הפלשתים נתון במהומה, שאל המלך, אם
 115 הלך מישהו מאנשיו, וכששמע, שהלך בנו ונושא כליו אתו, צווה את הכוהן- הגדול
 ללבוש¹⁶⁷ את בגד הכהונה הגדולה ולהגיד לו את העתידות¹⁶⁸. וכשאמר לו הכוהן,
 שיוכה לנצחון על האויבים ויתגבר עליהם¹⁶⁹, יצא אל הפלשתים והתנפל עליהם,
 116 בעוד הם שרויים במבוכה והורגים איש את חברו. שמעו האנשים, שנמלטו קודם
 למנהרות ולמערות, ששאול הולך ומנצח (התחילו) זורמים גם הם אליו, ולאחר
 שהגיע¹⁷⁰ מספר העברים לעשרת אלפים¹⁷¹ איש בערך, רדף שאול אחרי האויבים,
 שהיו פזורים בארץ כולה. אולם הוא נכשל במעשה נורא וראוי לגנאי בהחלט, אם
 מחמת השמחה על הנצחון, שבא לו באורח בלתי צפוי כל כך — שכן יקרה, שבני
 אדם, ששיחק להם המזל בדרך זו, אינם שולטים בדעתם (הצלולה) — ואם משום
 117 אי-ידיעה¹⁷². כי הואיל ורצה להתנקם בפלשתים ולהיפרע מהם, הטיל חרם על
 העברים (והכריז), שהאיש שימנע את עצמו מלהרוג באויבים ויאכל ולא יחכה עד¹⁷³
 אשר יפסיק הלילה היורד את מעשה ההרג באויב והרדיפה אחריו — האיש הזה יהי
 118 ארוור. דברים אלה דיבר שאול, וכשהגיעו העברים ליער¹⁷⁴ עבות והומה מדבורים
 בנחלת אפרים¹⁷⁵ בצע בנו של שאול, שלא שמע את דברי החרם של אביו ולא
 119 את הסכמת העם אליה, חלק-מה מיערת-דבש ואכל. בינתיים נודע לו, שאביו אסר
 בחרם נורא לטעום משהו לפני שקיעת החמה, והוא הפסיק את אכילתו¹⁷⁶, אבל
 אמר, שלא בדין מנע אביו (את העם מכך), שכן אילו טעמו האנשים דבר-אוכל,

115 ג.
 שמואל א
 י"ד, ט"ז'

היה להם יתר כוח והתלהבות לרדוף והיו תופשים והורגים מספר גדול יותר מן האויבים.

- 120 ד. שמואל א
י"ד, ל"א-ל"ה
והעברים, לאחר שהרגו רבבות רבות של פלשתים, פנו איפוא עם ערוב היום לביזת מחנה הפלשתים ולקחו שלל רב ובהמות (רבות). את הבהמות שחטו ואכלו על הדם. והנה הודיעו הסופרים¹⁷⁷ למלך, שהעם חוטא לאלהים ומקריב ואוכל בטרם נשטף הדם יפה ונוקה הבשר. אז צווה המלך לגול אבן גדולה לתוך (המחנה) והכריזו, שעל העם להקריב עליה את הקרבנות ואסור לחלק את הבשר לאכילה על הדם, כי אין הדבר לרצון אלהים. וכשעשה כל העם כמצות המלך, הקים שאול מזבח במקום ההוא¹⁷⁸ והעלה עליו עולות לאלהים. זה היה המזבח הראשון שבנה שאול.
- 122 ה. שמואל א
י"ד, ל"ו-מ"ה
והמלך רצה להוליך את הצבא מיד, בטרם יאור היום¹⁷⁹ אל מחנה האויבים ולבוז את כל אשר בו. ומאחר שאנשיו לא היססו ללכת אחריו והראו התלהבות רבה לפקודותיו, קרא לאחיטוב¹⁸⁰ הכוהן הגדול וצוהו לחקור, אם נותן אלהים להם את הרשות¹⁸¹ ללכת אל מחנה האויבים ולהשמיד את הנמצאים בו. וכשהגיד הכוהן, שאין אלהים עונה, אמר שאול: „לא בלי יסוד אין אלהים עונה לשאלתנו, הוא שקודם בכבודו ובעצמו היה מודיע לנו הכל ומגיד מראש גם בטרם שאלנו. אין זאת כי חטא נסתר (של אחד) מאתנו כלפי אלהים הוא סיבת השתיקה. והריני נשבע באלהים ובכבודו¹⁸², שאפילו יהא זה בני יונתן שחטא חטא זה, המית אמיתנו וארצה כך את אלהים כאילו היה האיש, שאנקום את נקמתו בו, זר, שאין לי כל קרבת-דם אליו.“
- 125 וכשקרא העם לעשות כן, העמיד שאול מיד את כולם במקום אחד והוא ובנו ניצבו בחלק אחר (של המקום) וביקש לגלות על-ידי הפלת גורל את האיש שחטא: ויצא הגורל, שיונתן הוא. וכששאלו אביו, במה שגה ומה עשה בחייו ולכו אומר לו, שלא עשה כדיו וכראוי, אמר: „לא שום דבר, אבי, חוץ מזה, שטעמתי אתמול מיערת-דבש ברדפנו אחרי האויבים, כי לא ידעתי את החרם ואת השבועה שלך“¹⁸³. אז נשבע שאול שימיתנו, כי (רצה) לנהוג כבוד בשבועתו יותר מאשר בקשרי משפחה וטבע¹⁸⁴.
- 127 ויונתן לא נבהל מפני אימת המות, אלא קיבל עליו את הדין באצילות ובאומץ-לב ואמר: „לא אתחנן לפניך, אבי, לחוס עלי, כי נעים לי ביותר המות בעקב חסידותך ולאחר נצחונך המפואר. שכן נחמה גדולה מאוד היא לעזוב את העברים בעודם מנצחים את הפלשתים.“ לשמע הדברים האלה נתמלא העם כולו כאב והשתתף בצערו של יונתן ונשבע, שלא יתנהו למות, אותו שגרם לנצחון. וכך פדהו (העם) מחרם אביו והתפלל לאלהים על העלם, שיסלח לחטאתו¹⁸⁵.
- 129 ו. שמואל א
י"ד, מ"ו-נ"ב
ושאול חזר לעירו, לאחר שהשמיד כששים אלף איש מן האויבים. והוא הצליח במלכותו ונלחם בעמים השכנים, בעמונים ובמואבים, בפלשתים ובאדומים ובעמלקים ובמלך צובא והכניעם. והיו לו שלושה בנים: יונתן, ישוי¹⁸⁶ ומלכישוע¹⁸⁷, (ושתי)

- 130 בנות: מרב¹⁸⁸ ומיכל¹⁸⁹. ושר צבאו היה אבנר, בן דודו, ששמו היה נר, ונר וקיש, אביו של שאול, היו אחים ובניו של אביאל¹⁹⁰. והיה לשאול המון מרכבות ופרשים ומכל אויביו, שנלחם בהם, נפטר כשהנצחון בידו. והוא הוליך את העברים להצלחה ולעושר רב והאדיר כוחם מעמים אחרים, ואת הצעירים, שהצטיינו בגדלם וביפים, שם לשומרי ראשו.
- 131 ושמואל בא אל שאול ואמר, שאלהים שלחוהו אליו להזכיר לו, כי הוא אשר רוממהו מכל (העברים) ומינה אותו למלך ועל כן חייב הוא להישמע לו ולהטות אוזן לדבריו: שכן אם לשאול השלטון על עמים, הרי לאלהים השלטון עליו ועל תבל כולה.
- 132 ואמר, שכה דיבר אלהים: „הואיל והעמלקים גרמו לעברים צרות רבות במדבר, כשיצאו ממצרים והלכו לארץ השייכת להם עכשיו, הריני מצווה לצאת למלחמת-נגם על העמלקים¹⁹¹ ולא להשאיר איש מהם אחרי הנצחון אלא להשמידם, החל בנשים וטף בלא הבדל גיל¹⁹² ולהנקם בהם ככה על המעשים שעשו לאבותיכם, ולא לחמול אף על בהמות-משא ועל מקנה אחר לתועלת הפרט ולשימושו¹⁹³, אלא להקדיש הכל לאלהים ולמחות את שם עמלק, כאשר צווה משה“¹⁹⁴.
- 134 ושאל הבטיח לעשות מה שנצטווה וסבר, שמשמעת זו כלפי אלהים אינה רק בביצוע מסע המלחמה נגד העמלקים, אלא ביתר מידה תתגלה היא בזריזות ובמהירות ללא היתר דיחוי כלשהו. והוא אסף את כל חילו ובפקדו אותו בגלגל¹⁹⁵ מצא, שמספר אנשי ישראל, מלבד שבט יהודה, היה כארבע מאות אלף, ואילו¹⁹⁶ שבט יהודה לבדו מנה שלושים אלף איש מלחמה¹⁹⁷. ושאל חדר לארץ העמלקים והעמיד משמרות רבים במארב¹⁹⁸ על-יד הנחל להציק להם לא רק במלחמה גלויה, אלא גם להתנפל עליהם בדרכים, בלי שיצפו לכך, להקיפם ולהרגם. ואמנם התנגש שאול עם האויבים בקרב והניסם והשמידם כולם, ברדפו אחרי הנסים. ולאחר שעלה המעשה הזה בידו, כדבר אלהים, התנפל על ערי העמלקים והבקייען וכבשן בכוח, חלק מהן בכלי-משחית וחלק בחפירות מתחת לאדמה ובחומות שכנגד שבנה בחוץ, חלקן ברעב ובצמא וחלקן בדרכים אחרות¹⁹⁹. אז קם²⁰⁰ שאול וערך טבח בנשים ובטף וסבור היה, שאין במעשהו זה משום אכזריות או קפדנות שאינה הולמת את טבעו של אדם, ראשית, משום שהוא עושה זאת לאויבים, ושנית, משום שנצטווה על כך מאת אלהים, שסכנה היא שלא לציית לו. ואולם את אגג²⁰¹ מלך האויבים לקח בשבי, כי השתומם על יפיו ועל גודל גופו, ועל כן נראה לו ראוי לכך, שיחוס עליו. דבר זה לא עשה עוד בהתאם לרצון אלהים, אלא משום שהוכרע על-ידי הרגש שבלבו ונהג ברחמים²⁰² שלא בזמן ובענין, שלא יכול²⁰³ (לעשותו) בלי סכנה לעצמו. שכן שנא אלהים את עם העמלקים במידה שאסר לחוס אפילו על תינוקות, שמן הטבע הוא לרחם עליהם יותר, ואילו שאול הציל את מלכם, ראש הזגורמים צרות לעברים, והעדיף את יפיו של האויב על
- 137
- 138

131 ז. א.
שמואל א
ט"ו, א"ג'

134 ב.
שמואל א
ט"ו, ד"ט'

- 139 (התובה) לזכור את מצות אלהים. וגם המוני העם נעשו שותפים לחטא. הואיל וחסן על בהמות־המשא ועל המקנה ולקחום להם לשלל, אף־על־פי שאסר אלהים לקיימם. אף את שאר הנכסים (וקניני) העושר הובילו אתם ואילו הדברים, שלא היה כדאי לטרוח ולרכשם, השחיתו.
- 140 ג. וכן הכריע שאול את כל (השבטים) האויבים (שמקומות מושבותיהם) השתרעו מפלוסיון של מצרים עד הים האדום²⁰⁴, והשמידם, ולא השאיר אלא את עם השכמיים²⁰⁵ אשר ישבו בלב ארץ מדין. הוא שלח אליהם שליחים לפני המלחמה ויעץ להם לברוח, שלא ישותפו בפורענותם של העמלקים (ואמר להם), שטעמו ונימוקו אתו להצילם, שכן קרובים הם לרעואל, חותנו של משה.
- 141 ד. ושאל חזר אל ביתו שמח בנצחונותיו, כאילו לא עבר על שום דבר ממצוות הנביא כשהתכוון לצאת למלחמה על העמלקים, אלא שמר בקפדנות על כולן בנצחו את האויבים. אולם אלהים כעס על הצלת מלך העמלקים ועל ביזת המקנה בידי ההמון, שכן נעשה הדבר שלא ברשותו. כי לעלבון היה הדבר בעיניו, שאף־על־פי שהוא הוא שנתן לעברים את הכוח לנצח ולהתגבר על אויביהם, נהג בו שאול בזלזול ולא ציית לו אפילו במידה שמצייתים למלך בשר ודם. ולפיכך אמר לשמואל הנביא, שמתחרט הוא על שבחר את שאול למלך, שאינו עושה כלל כמצווה עליו, אלא פועל על דעת עצמו. כיון ששמע שמואל את הדבר, התרגש מאוד ופתח בתחנונים לפני אלהים כל אותו הלילה, שיתרצה לשאול ולא ירגז עליו. אולם אלהים לא נרצה לו לנביא בבקשתו לסלוח לשאול. מתוך הסברה, שלא מן היושר הוא למחול עוונות על־פי השתדלותו (של סרסור). שכן אין דבר שיגרום יותר לריבוי²⁰⁶ עוונות מחולשתם של אלה, שנעשה להם עוול ושמחמת רדפם אחרי שם אנשי סליחה ואצילות נעלם מהם, שעל ידי כך הם גורמים לעוונות. וכן, כיון שסירב אלהים להיענות לבקשתו של הנביא וברור היה, שאמנם מתחרט²⁰⁷ הוא (על בחרו בשאול, הלך) שמואל ובא עם עלות היום לשאול אל הגלגל. ראה אותו המלך, רץ לקראתו וחיבקהו ואמר: „מודה אני לאל, שנתן לי את הנצחון. אכן עשיתי הכל לפי מצותו“. על כך ענה שמואל ואמר: „ומאין קול²⁰⁸ המקנה ובהמות־המשא, שאני שומע במחנה?“ ענה שאול, שהעם שמר על המקנה (לשם הבאת) קרבנות, ואילו גזעם של העמלקים נשמד כולו לפי המצווה ולא נשאר איש (מהם). ורק את מלכם לבדו הביא אתו אל הנביא והוא שומר עליו. והוסיף ואמר, שיתיעצו שניהם, מה לעשות בו. אמר הנביא, שאין דעת האלהות נוחה מקרבנות אלא מאנשים טובים וצדיקים, אלו הם אנשים, ההולכים אחרי רצונו ומצוותיו של אלהים והסבורים, שאין בידם לעשות מעשה נאה אלא זה, שיעשו במצוות אלהים. שכן אין זה בזיון לאלהים, אם אין אדם מקריב לו, אלא אם נראה, שאין הוא שומע בקולו. „מן האנשים, שאינם נכנעים לו ואינם
- 142
- 143
- 144
- 145
- 146
- 147
- 148

- עובדים אותו מתוך דבקות של אמת, שהיא לבדה לרצון לו, אין הוא מקבל (שום דבר) ברצון ואפילו יקריבו לו קרבנות רבים ושמנים ויביאו מנחות עדי עשוי כסף וזהב²⁰⁹, ולא עוד אלא שהוא דוחה (כל זה) מעליו וחושבו לסימנים²¹⁰ של רשעות ולא של חסידות. ואילו אלק, שהדבר האחד והיחיד, הנשמר בזכרונו, אינו אלא דבר 149 אלהים ומצותו ונוח להם לבחור במות מלעבור על אחד מדבריו — אלה גורמים לו עונג (רב) ואינו מבקש מהם שום קרבנות. ואם הם מקריבים, ויהא הקרבן צנוע, הריהו מקבל ביתר נעימות את שי העני²¹¹ מאשר (מתנות) העשירים המופלגים ביותר. ואתה דע לך, שאלהים שרוי ברוגז עליך על שנהגת זלזול במצוותיו והונחת 150 אותן. איך (מלאך לבך) לחשוב²¹², שאלהים ישקיף²¹³ על קרבן מן הבהמות, שגזר להשמידן? אין זאת כי סבור הייתי, שאין בין הקרבתן לאלהים והשמדתן ולא כלום²¹⁴. היה איפוא מוכן²¹⁵ לכך, שיינטלו ממך המלכות והשלטון, שיצאת מגדרם²¹⁶ בשעה שנהגת זלזול באלהים שנתנם לך". ושאל הודה על עוונו ולא כיחש, כי שגה 151 ועבר על מצות הנביא (אלא הצטדק ואמר), שלא עיכב ביד אנשי הצבא הבוזזים את השלל ולא עצר בעדם, משום שפחד וירא מפניהם. „אבל סלח לי וחנוני“, הוסיף והבטיח להישמר להבא מחטא וביקש את הנביא, שיחזור (עמו) ויביא קרבנות תודה לאלהים. אולם הנביא פנה ללכת למקומו, בראותו, שאי אפשר לרצות את אלהים. ושאל, ברצותו לעצור את שמואל תפש במעילו; ומשום ששמואל נחפו ללכת 152 משך (המלך) בכוח וקרע את הבגד לשנים. עמד הנביא ואמר לו, שכך נקרעה עתה מלכותו (מעליו) ואיש טוב וצדיק יקחנה. כי אלהים מקיים את גזר דינו שגזר עליו ולא ממידת אלהים וגבורתו²¹⁷ אלא של בשר ודם הוא לשנות ולהפוך את דעתו. ענה שאל ואמר, שאמנם הרשיע אבל אינו יכול להשיב את הנעשה. וביקש ממנו 154 לכבדו לכל הפחות בפני העם וללכת אתו ולהשתחוות לאלהים. נענה לו שמואל למשאלתו זו ובא אתו והשתחוה לאלהים. וגם אגג מלכם של העמלקים הובא לפניו. 155 עמד אגג ושאל, באיזה דרך יביאו עליי את מר המות. אמר שמואל: „כשם שגרמת לאמהות רבות של עברים לבכות את ילדיהן ולהתאבל עליהם, כך תצער אתה את אמך במיתתך“. וצווה מיד להמיתו²¹⁸ בגלגל והוא חזר אל עירו רמה. וכשראה שאל המלך את הצרות שנתנסה בהן, משהפך את אלהים לאויב לו, עלה 156 אל ארמונו בגבע — פירוש השם רמה, כתרגומו — ושוב לא נראה מאותו יום לעיני הנביא. היה שמואל מיצר עליו. אולם אלהים צווהו לחדול מצערו²¹⁹, ליטול את שמן הקודש ולילך אל בית לחם העיר. אל ישי בן עובד²²⁰ ולמשוח את האחד מבניו, שאלהים בעצמו יבחר בו להיות למלך. ענה שמואל ואמר שחושש הוא, שמא יוודע הדבר לשאל ויהרגהו מן המארב או גם בגלוי. ולאחר שנתן לו אלהים עצה ודרך של בטחון, בא אל העיר שהזכרתי. וכל התושבים בירכוהו ושאלוהו לסיבת בואו. אמר 158

ה.

153
שמואל א
ט"ו, כ"ו-ל"ד

ח. א.

157
שמואל א
ט"ז, א"י-ג

- להם הנביא, (שבא) להקריב לאלהים. לאחר שהקריב²²¹, קרא את ישי ואת בניו לזבח הקודש. משראה את הבן הבכור שלו והוא בעל קומה נאה ויפה, שיער על סמך היותו יפה תואר, שזהו העתיד למלוך, אולם לא כוון לדעתו של אלהים. כי 159 כששאל את האלהים, אם עליו למשוח בשמן (הקודש) את הבחור, שהוא²²² משתומם לו וחושבו לראוי למלכות, אמר אלהים, שלא כראות בני אדם רואה אלהים את הדברים²²³: „שכן אתה מביט ליפיו של הבחור והנך סבור, שראוי הוא למלוך, ואילו 160 אני אינני עושה את המלכות פרס ליפי הגוף אלא למידות הנפש והריני מחפש את זה, שהוא יפה בתכלית מבחינה זו והוא מקושט בחסידות ונצדק ובגבורה ובמשמעת — (כל אותן) המידות, שמהן מורכב יפי הנשמה“²²⁴. כיון שאמר לו 161 אלהים את הדברים האלה, צווה שמואל את ישי להראות לו את כל בניו. וישי הכניס את חמשת האחרים, שהגדול מהם נקרא (שמו) אליאב²²⁵, השני אבינדב²²⁶, השלישי שמעא²²⁷, הרביעי נתנאל²²⁸, והחמישי רְדִי²²⁹, והששי אָצֶם²³⁰. ראה הנביא גם את 162 אלה ואין קומתם גרועה כלל מקומת הבכור ושאל את אלהים²³¹, איזהו מהם, שבחר בו למלך. אמר לו אלהים: אף לא אחד (מהם). שאל שמואל את ישי, אם אין לו עוד 163 בנים מלבד אלה. אמר ישי, שיש (לו עוד בן) ושמו דוד והוא רועה ועוסק בשמירת הצאן. צווה הנביא לקרוא לו מהר, משום שאי אפשר להם ליסב לסעודה כשהלה 164 איננו. ומשבא דוד לקריאת אביו והוא ילך אדמוני²³² ובהיר-עינים ויפה (מראה) בכלל, אמר שמואל בלבו²³³: „זהו שמצא חן בעיני אלהים למלוך“: וישב והושיב 165 לידו את הבחור ואת ישי ואת (שאר) בניו. אחר נטל את השמן לעיני דוד ומשחו ולחש לו באזנו והודיע לו, שבחר בו אלהים למלך. ודיבר אליו דברי כיבושין²³⁴, שיהיה צדיק וישמע למצוותיו של אלהים: כי עליידי כך תישאר המלכות בידו זמן רב וביתו יהא מזהיר ומפורסם לתהילה. הוא יכניע את הפלשתים וינצח ויכריע את כל העמים, שיילחם בהם, ויעשה לו שם מהולל בחייו וישאירו לבניו אחריו. ולאחר שדיבר שמואל דברי התראה אלה קם והלך לדרכו. ואלהים עזב את שואל ועבר אל דוד, שהתחיל להינבא בצלוח עליו רוח אלהים. ואילו על שואל קפצו מיני יסורים ורוחות רעות, שגרמו לו מחנק ושבץ, עד שהרופאים לא יכלו להעלות לו ארוכה ויעצו²³⁵ לחפש איש, היודע לגרש רוחות בשיר ולפרוט על-פי כינור, והוא יעמוד לראש המלך וינגן וישיר שירים, כל פעם שתבואנה עליו רוחות להבעיתו. והמלך לא זלזל בעצתם וצווה לחפש אחרי איש כזה. וכשאמר לו אחד הנוכחים, 167 שראה בבית לחם העיר את בנו של ישי, שעודנו בגיל של נער, נחמד ויפה וראוי בכלל, ששימו לב אליו, אף יודע נגן ולשיר שירים וגם גבור חיל הוא, שלח (שואל) אל ישי וצוהו לקחת את דוד מאחרי העדרים ולשלחו אליו, כי רוצה הוא לראותו. הואיל ושמע על יפיו וגבורתו של הבחור, וישי שלח את בנו ונתן לו מתנות להביא 168

ב. שמואל א ט"ז, י"ג-כ"ג

לשאלו. וכשבא, שמח בו שאול ועשאו לנושא כליו ונהג בו כל כבוד, משום שגירש בשירתו את המחלה והיה הרופא היחידי למבוכת (נפשו), שנגרמה לו על-ידי הרוחות הרעות. כל פעם שקפצו עליו (להבעיתו), והיה מדבר שיר²³⁶ ופורט על-פי כינור וגורם לכך, שמנוחתו של שאול שבה אליו. משום כך שלח המלך אל ישי אבי הנער וביקשהו להשאיר את דוד אצלו: כי שמח הוא להביט עליו ועל היותו אצלו, וישי לא יכול לסרב לשאלו והסכים לו, שיחזיק בדוד.

לא עברו ימים רבים והפלשתים התאספו שוב וריכזו חיל גדול ועלו על ישראל ותפשו מקום בין שוכה²³⁷ לעזקה²³⁸ וחנו שם. ושאל גם הוא הוציא את צבאו נגדם וחנוה על הר אחד, (וכך) הכריח את הפלשתים לעזוב את מחנם הראשון ולחנות בדומה לישראל²³⁹ על הר אחד מול המקום, שנתפש על ידו. בין מחנה אחד לשני הפריד עמק באמצע ההרים שעליהם חנו, והנה ירד ממחנה הפלשתים איש אחד מגת העיר ושמו גלית²⁴⁰, בעל קומה גבוהה מאוד, כי גדלו היה ארבע אמות וזרת²⁴¹ והוא היה לבוש כלי-זין, שהתאימו למידת²⁴² גופו: כי הוא לבש שריון, שמשקלו חמשת אלפים שקל, וקובע-נחושת ומצחות-נחושת כאלה, שיש בהן כדי לכסות את אבריו של איש בעל קומה מפליאה כזו. כידונו היה כבד מלשאתו ביד ימין²⁴³ (ומשום כך) נשא מורם על כתפו; והיה לו גם רומח ומשקלו שש מאות שקל, ואחריו הלכו (עוד) רבים שהיו נושאים את כלי-זינו. וכן עמד גלית זה בין המערכות וקרא בקול גדול אל שאול והעברים ואמר: „הריני משחרר אתכם מן הקרב ומהסכנות (הכרוכות) בו. כי מה ההכרח שיתנגשו מחנותינו ויפגעו? תנו אחד מכם, שיילחם בי, והאחד המנצח יכריע את המלחמה: אותו העם, שהמנצח הוא אחד מבניו, ישעבד את השני²⁴⁴. וסבורני, שנוח לכם²⁴⁵ ומן השכל הוא בהחלט²⁴⁶, שתשיגו את מבוקשכם²⁴⁷ בסכנתו של אחד מאשר בסכנת כולכם“. אחרי דברו זאת חזר אל מחנהו. למחרת בא שוב ואמר אותם הדברים ולא פסק במשך ארבעים יום מלהזמין את האויב לפי התנאים האמורים, עד שהביא חרדה בלב שאול וצבאו גם יחד. ואף-על-פי (ששני הצדדים) היו ערוכים לקרב, לא הגיעו לכלל התנגשות.

וכשפרצה המלחמה בין העברים והפלשתים השיב שאול את דוד אל ישי אביו והסתפק בשלושת בניו, ששלחם ישי לעזרה ולסכנות. ודוד חזר בתחילה אל העדרים ואל שדות המרעה של המקנה. אולם כעבור זמן לא רב בא בשליחות אביו אל מחנה העברים להביא אל אחיו מזונות ולדרוש לשלוםם²⁴⁸. ושוב יצא גלית והזמין (לקרב) וגידף, שאין אף אחד גבור מן העברים, שיעז לרדת אליו ולהילחם בו. ומשמע דוד בשעת שיחתו עם אחיו על הענינים, שהטיל עליו אביו, את הפלשתי מגדף ומחרף את צבא (ישראל), התמרמר ואמר לאחיו, שמוכן הוא להילחם לבדו באויב, ואבינדב²⁴⁹ הבכור שבאחים (ששמע) את הדברים האלה, נזף בו ואמר, שהוא נועז

170 ט. א.
171 שמואל א
י"ז, א"י"א

ב.

176 שמואל א
י"ז, י"ב-ל"ב

178

- מכפי גילו ואינו יודע את הנאָה (לו), וצוהו לשוב אל העדרים ואל האב. מתוך יחס הכבוד אל אחיו הסתלק דוד. אבל הלך וסח לאחדים מאנשי הצבא, שרוצה הוא להתיצב כנגד האיש התובע לקרב²⁵⁰⁻³. מיד הודיעו לשאול את דברו²⁵¹ של הבחור והמלך קרא לו ושאלו, מה רצונו. אמר דוד: „אל יהא רוחך מדוכא, המלך, ואל תפחד²⁵⁵! אני אשפיל את שחצנותו של האויב ואתיב לקרב נגדו ואכריע את הענק הגדול²⁵⁶⁻⁷ תחתיו. וכך יהיה האויב²⁵⁸ הזה לצחוק וצבאך יזכה לתהילה רבה, אם ייהרג (האיש) לא בידי איש מוכשר למלחמה ומנוסה בטכסיסי קרב, אלא בידי מי שנראה עדיין כנער, ואמנם, הוא בן גיל כזה“²⁵⁹⁻⁶³.
- 179
- 180
- 181 ג. שמואל א י"ז, ל"ג-ל"ז
- 182
- 183
- 184 ד. שמואל א י"ז, ל"ז-מ"ז
- 185
- 186
- 187
- 188
- ושאול השתומם על העזתו ועל אומץ לבו של דוד. אולם לא בטח בו מפאת גילו (הצעיר) ואמר לו, שמטעם זה רפה הוא מכדי להילחם באיש היודע פרק במלחמה. ודוד השיב: „הריני (אומר) ומבטיח זאת מתוך בטחון, שאלהים עמי. שהרי כבר זכיתי לעזרתו כשהתנפל פעם ארי על עדרי ותפש כבשה. רדפתי אחרי הארי והדבקתיו והוצאתי את הכבשה מפי הטורף²⁶¹; וכשהתנפל הארי עלי הרימותיו בזנבו והשלכתיו ארצה והרגתיו. אותו מעשה עשיתי כשהתגוננתי מפני דוב. ייחשב נא כאחת החיות הללו גם האויב הזה, המגדף והמחרף זמן רב כזה את צבאנו ואת אלהינו. אלהים הוא שיתנהו בידי“.
- וכן עמד שאול והתפלל לאלהים, שיזכה הנער להצלחה מידו כהתלהבותו וכאומץ לבו ואמר: „צא לקרב“²⁶⁵. והלביש את דוד את שריונו וחגר לו את חרבו והתאים את קובעו ושלחו. אולם כלי הזין הכבידו על דוד, שכן לא היה מאומן ולא למד לשאת נשק ואמר: „יהי־נא כלים אלה לך, המלך, כי אתה מסוגל לשאתם, והרשה־נא לעבדך להילחם כרצוני“.
- הניח דוד איפוא את כלי־הזין ולקח²⁶⁶ מקלו ושם חמש אבנים מתוך הנחל לתוך ילקוטי־הרועים שלו והלך לקראת גלית והוא נושא את קלעו ביד ימינו. ראה אותו האויב הולך ככה, בז והלעיג עליו, שבא להילחם בו בכלי־זין, שאינם מקובלים לגבי בני אדם, אלא שבהם אנו מגרשים כלבים ונשמרים מפניהם. כלום חושב דוד אותו לכלב ולא לבן־אדם? ענהו דוד, שאינו חושב אותו לכלב, אלא למשהו גרוע מזה. הרגיו הדברים את גלית והוא הטיח קללות בשם אלהיו כלפי דוד ואיים עליו לתת בשרו טרף לחית הארץ ולעוף השמים. ענהו דוד: „אתה בא אלי בחרב²⁶⁷ ובכידון ובשריון ואני עולה עליך (בשם) אלהים מגיני, שישמיד אותך ואת כל צבאכם בידינו. שכן אכרות (עוד) היום את ראשך מעליך ואשליך את שארית נבלתך לכלבים בני עמך²⁶⁸ וידעו הכל, שאלהים עומד בראש העברים ובדאגתו הוא מגן לנו וכוח, ואין כל תועלת בנשק וחיל אחר באשר אין אלהים“.
- והפלשתי הלך לקראת דוד פסיעה אחר פסיעה הואיל וכובד כלי זינו מנע ממנו

את האפשרות למהר לרוץ, והוא נהג בוז (באויבו) והיה בטוח, שיהרגוה בלא קושי, הואיל והוא לא מזוין וגילו עדיין גיל של נער.

189 אולם הבחור יצא ובעל־ברית בלתי־נראה לאויב לצדו: אלהים. והוא הוציא מילקוטו
 שמואל א
 י"ז, מ"ח־נ"ד
 190 אבן אחת מאבני הנחל, ששם בו, והתאימה לקלע וזרק אותה כלפי מצחו של גלית.
 הדרה (האבן) שנזרקה עד למוחו (של גלית), שמיד ²⁶⁹ הומם ונפל על פניו. דוד
 רץ ועלה על האויב המוטל (לארץ) וכרת בחרבו של זה את ראשו, כי לא היתה סכין
 בידו. ומשנפל גלית באה מפלה על הפלשתים שנסו ²⁷⁰. כי בראותם את גבורם
 המהולל ביותר מוטל על הארץ חששו לתבוסה שלמה והחליטו, שלא להישאר עוד,
 וניסו להציל עצמם מהסכנה על־ידי מנוסה מחפירה וללא סדר. ושאלו וכל צבא
 העברים מיהרו אליהם מתוך קריאות מלחמה והרגו רבים מהם ורדפו אחריהם עד
 תחומי גת ²⁷¹ ועד שערי אשקלון ²⁷². ומתו מהפלשתים כשלושים אלף איש, ואילו
 192 פצועיהם היו כפליים מאלה. אז פנה שאול וחזר אל מחנם והרס ושרף את הסוללה.
 ואת ראש גלית נשא דוד אל אהלו ואת חרבו הביא מנחה לאלהים ²⁷³.

193 אולם הנשים הן שעוררו את קנאתו ושנאתו של שאול אל דוד. כי כשיצאו לקראת
 שמואל א
 י"ח, י"ד־כ"ה
 הצבא עטור־הנצחון במצלתים ובתופים (ובסימני) שמחה שונים שרו הנשים: הכה
 שאול את הפלשתים לאלפיהם, והבתולות (ענו): ודוד השמידם לרבבותיהם ²⁷⁴.
 194 כיון ששמע המלך את הדברים האלה, שהוא זכה למנת־ההילה קטנה ²⁷⁵ ואילו ברובה,
 ברבבות, היא ניתנה לבחור, שקל בדעתו, שאחרי פרסום נהדר כל כך אין הלה חסר
 אלא המלוכה והתחיל מפתח מפני דוד וחושד בו. ונראה לו בפחדו זה, שדוד קרוב
 195 אליו יותר מדי — כי עשאו לנושא כליו — והעבירו ממשרתו הראשונה ומינהו
 לשר־אלף ונתן לו מקום טוב יותר, וכפי שחשב, בטוח יותר לעצמו ²⁷⁶. כי היה בדעתו
 לשלחו לקרבות נגד האויבים מתוך תקוה, שיקפח את חייו בסכנות (אלה).

196 ואולם אלהים היה בכל מקום בעוזרי דוד ובאשר הלך נחל נצחונות. וההצלחה האירה
 שמואל א
 י"ח, י"ד־כ"ה
 לו פנים באופן ברור כל כך, שנתחבב מחמת גבורתו המופלגה על העם ועל בת
 שאול, שהיתה עדיין (נערה) בתולה, וכשגבר עליה הרגש מאוד נתגלתה אהבתה
 197 והדבר סופר לאביה. אמר שאול להשתמש בהזדמנות הזאת להתנקש בדוד וקיבל את
 הידיעה בשמחה, והוא אמר לאנשים, שסיפרו לו על אהבת הנערה, שיתננה לדוד
 ברצון, שכן אם יקח את הבתולה לאשה, ייהפך לו הדבר לגורם של סכנות ואכזר. וכך
 אמר (אליהם): „ערוב אערוב לדוד, שישא את בתי לאשה, אם יביא לי שש מאות
 198 גולגלות של האויבים. והוא (ודאי) יצא לפעולה, משום שצפוי לו פרס נהדר כל כך
 ומשום שירצה לזכות בתהילה בגלל מעשה נועז כזה, שלא ייאמן, וייהרג ביד
 הפלשתים וזממי נגדו יעלה יפה: כי אפטר ממנו ואהרגוה לא בידי אני אלא בידי
 199 אחרים.“ ושאל ציוה את עבדיו לתהות על דעתו של דוד בענין נשואיו עם הנערה

והם פתחו בשיחה אתו. שהנה הוא אהוב על שאול המלך ועל העם כולו והמלך רוצה להשיא לו את בתו. אמר דוד: „כלום נקלה בעיניכם ענין ההתחתנות את המלך? בעיני אין הדבר כך, ובפרט שאני משפל המדרגה הנני ותהילה וכבוד לא נפלו בחלקי“. הודיעו לו עבדיו של שאול את תשובתו של דוד. אמר שאול: „הגידו לו, שאין לי צורך לא בכסף ולא במוהר — שהרי אם כן, מוכרים את הבת ואין משיאים אותה — אלא בחתן מושלם בגבורה ובשאר מידות טובות. שהנני רואה אותן בדוד. אינני מבקש איפוא לקבל ממנו חלף נשואיו עם בתי זהב או כסף, אף לא זאת, שיביא לי את האוצרות האלה מבית אביו, אלא (מבקש אני) גקמה בפלשתים ושש מאות גולגלות של אנשיהם. כי בשבילי אני לא יוכל להיות דורון נכסף ונהדר ונעדרף יותר מזה ואף בעיני בתי יהיה דבר הינשאה לאיש, שמעידים עליו, כי גרם למפלתם של האויבים, ראוי יותר לקנאה (מקבלת) המוהר המקובל“.

וכשהובאו הדברים האלה לפני דוד שמה, כי סבור היה ששאל נכסף להיות שאר-בשרו, ובלי להיות לשם התיעצות ובלי שיקול-דעת, אם המעשה העומד לפניו אפשרי הוא או קשה, יצא מיד עם חבריו נגד האויבים לפעולה, שדובר עליה כתנאי לנשואיו, והרג רבים מהם וזכרת שש מאות גולגלות — כי אלהים הוא שהקל ואיפשר הכל לדוד — ובא אל המלך והראן לו ודרש במחירן לשאת את בתו. ושאל לא יוכל להתחמק מהבטחתו, כי חשב את הדבר לבושה לו, שיהא נראה כשקרן או כאיש, שהבטיח בערמה את הנשואין לדוד, כדי שיפול בשעת מעשים שאי-אפשר לבצעם, ונתן לו את בתו מיכל לאשה.

אולם לא זמן רב הונח לשאול לאחר המאורעות האלה. כי בראותו שדוד חביב על אלהים ועל המוני (העם), נתמלא חרדה, ומאחר שלא יכול להסתיר את הפחד למלכותו ולחייו, דברים גדולים שגזלת כל אחד מהם היא אסון נורא, החליט להרוג את דוד והטיל את מעשה הרצח על יונתן בנו ועל עבדיו הנאמנים ביותר. ויונתן תמה על השינוי שחל באביו לגבי דוד, לא שינוי מחיבה גדולה לטינה קלה ²⁷⁷ אלא לשנאת מות, ומשום שאהב את הבחור וכיבד את מידותיו, גילה לו את כוונתו הנסתרת ²⁷⁸ של אביו. וכן יעץ לו להישמר ולהיפקד ביום הבא: כי הוא עצמו (יבוא) לברך את אביו ובשעת הכושר ידבר אתו עליו ויעמוד על טעמו של הדבר ויבטלו, (בבארו לאביו) שלא נאה להרוג מטעם זה אדם, שעשה טובות רבות כל כך לעם והיטיב גם עם המלך ^{278a} — מעשים, שהיה בהם כדי לזכותו בסליחה אפילו על החטאים הגדולים ביותר. ויונתן הוסיף ואמר: „ואני אספר לך, מה דעתו של אבי (עליך)“, ודוד שמע לעצתו האצילה והתחמק מעיני המלך.

למחרת היום בא יונתן אל שאול ומצאו עלו וטוב-לב ופתח בדברים אליו על דוד: „אבי, מה פשע קטן או גדול מצאת באיש, שצוית להרגו, והוא הועיל הרבה להצלתך

200

201

202

ג. שמואל א י"ח, כ"רכ"ז

204

יא. א. שמואל א י"ט, א"ד

206

207

208

209 ב.

- 210 אתה ויתר על כן להענשת הפלשתים, ששחרר את עם העברים מאותו עלבון ולעג, שנשא ארבעים יום, כי לא העז איש ²⁷⁹ להיענות ²⁸⁰ להזמנת האויב לקרב, והוא שהביא אחר-כך את גולגלות האויבים במספר שהטילו עליו וקיבל כגמול לכך את אחותי לאשה, באופן שמותו היה גורם לנו צער לא מחמת גבורתו בלבד, אלא גם מחמת קרבתו אלינו. שהרי על-ידי מותו היה נעשה עוול גם לבתך, שעתידה היתה להתנסות בחיי אלמנות עוד בטרם הספיקה ליהנות מחיי משפחה. שקול את הדבר בדעתך ²¹¹ ושנה את מידותיך לנהוג ביתר חסד ²⁸¹ ואל תעשה רעה לאיש, שעשה אתנו, ראשית, טובה גדולה בהצילו אותך אז, כשגירש מקרבך את הרוח הרעה ואת השדים, שנטפלו אליך, והניח לנפשך מהם, ושנית הראך נקמה באויביך. הלא בושה היא לשכוח כל אלה". דברים אלה פייסו את שאול והוא נשבע לבנו, שלא יעשה כל רעה לדוד, ²¹² משום שדבר-צדק כוחו עדיף מכעס ופחד. ויונתן קרא לדוד ומסר לו דברי ידידות ושלוש מאת אביו והביאהו אליו. ודוד נשאר אצל המלך כמקודם.
- 213 אותה שעה יצאו שוב הפלשתים למלחמה על העברים. ושאל שלח את דוד ואת צבאו להלחם בפלשתים. ודוד התנגש בהם והרג מהם רבים ונצחם וחזר אל המלך. אולם ^ג ^{שמואל א} ^{י"ט, ח"י"ח} שאול לא קיבל אותו כפי שקווה דוד אחרי הנצחון הזה, אלא רגז על הצלחתו של זה, ²¹⁴ כאילו נתרופף מעמדו על-ידי מעשיו של דוד. וכשתקפה אותו שוב רוח רעה ובעתתו והביאתו לידי מבוכה, קרא את דוד אל חדרו ששכב בו והוא אוחו חנית, וצוהו לגרש את הרוח הרעה בנבל ובשירים. ובעוד דוד עושה את המצווה עליו זרק שאול בכוח ²⁸² את החנית בו. אולם דוד הרגיש בדבר והתחמק וברח אל ביתו ונשאר שם במשך כל היום.
- 215 בלילה שלח המלך אנשים וצוום לשמור עליו עד הבוקר, שלא יתחמק וייעלם לגמרי ²⁸³, כי היה בדעתו של שאול לפנות אל בית-הדין ולמסור אותו למשפט ולהרגו. אולם כשנודעה כוונת המלך למיכל, אשתו של דוד ובת המלך, באה לעזרת בעלה מתוך תקוות קלושות לחייו ומתוך חשש גם לחייה שכן (ברור היה לה), ²¹⁶ שלא תוכל להישאר בחיים לכשישללו ממנה את דוד. והיא אמרה אליו: „אל ימצאך השמש כאן, שאם לא כן, שוב לא יראה אותך עוד. ברח לך, כל עוד לא עבר הלילה ²⁸⁴ והוא נותן את האפשרות בידך (לעשות זאת) ואלהים יאריכנו למענך. כי דע לך, שבן מות אתה, אם ימצאך אבי". והורידה אותו דרך החלון והצילה ²¹⁷ אותו. אחר כך הציעה מיטה בשביל חולה כביכול ושמה כבוד ²⁸⁵ של עוים תחת השמיכות. עם עלות היום שלח אליה אביה (לקחת) את דוד. אמרה מיכל לשליחים שתקפתהו מחלה במשך כל הלילה ²⁸⁶ והראתה (להם) את המיטה המכוסה. ומחמת זעזועי הכבד, שהיו מניעים את המכסה, נמצאו דבריה נאמנים בעיניהם, שהדבר המוטל ²¹⁸ (לפניהם) הוא דוד הנושם בכבודו. וכשהודיעו השליחים, שדוד היה מוטל חולה

במשך כל הלילה. צווה המלך להביאו, אף-על-פי שהוא חולה²⁸⁷, כי רצונו להמיתו. אז באו וחשפו את המיטה וגילו את התחבולה של האשה והודיעו על כך למלך. בזף בה אביה, שהצילה את אויבו ורימתה אותו. אולם היא מצאה לה התנצלות מתקבלת על הדעת ואמרה, שדוד איים עליה שימיתנה ובאיומו זה השיג עזרתה בהצלת גפשו. מן הדין הוא לסלוח לה את המעשה, משום שביצעה אותו מאונס ולא מתוך כוונה. והוסיפה ואמרה: „אין זה מתקבל על דעתי, שתשוקתך במות אויבך גדולה כבקשתך להציל את חיי”²⁸⁸. ושאל סלח לבתו. אולם דוד נמלט מהסכנה ובא אל שמואל הנביא לרמה וסיפר לו את מזימת המלך נגדו וכיצד זרק בו חניתו וכמעט שהרגו²⁸⁹, אף-על-פי שלא עשה לו כל רעה ולא היה מוגלגל במלחמותיו באויבים, אלא התנהג בכל קרב בגבורה²⁹⁰ ובהצלחה. אבל דוקא דבר זה היה סיבת שנאתו של שאול לדוד.

כשנודע לו לנביא העוול (שעשה) המלך, עזב את עיר רמה והביא את דוד למקום אחר, ששמו גלבועת²⁹¹, וישב אתו שם. וכשהודיעו לשאול, שנמצא דוד אצל הנביא, שלח אנשים מזוינים וצווים לתפשו ולהביאו אליו. אולם כשבאו האנשים אל שמואל ומצאו כנסיה של נביאים, צלחה עליהם רוח אלהים והתחילו (אף הם) להתנבא. שמע שאול ושלח אנשים אחרים (להביא) את דוד. אולם גם לאנשים הללו עלתה כמו לראשונים. שלח המלך שוב שליחים²⁹². וגם אלה, שהלכו בפעם השלישית התנבאו. כעס שאול והלך לבסוף בעצמו. ובעוד הוא הולך וקרוב למקום, עשה אותו שמואל למתנבא בטרם הספיק לראותו. וכשהגיע אליו ניטלה ממנו דעתו מעוצם שפעת הרוח והוא התפשט את בגדיו ונפל והיה מוטל יום ולילה שלם לעיני שמואל ודוד.

משם הלך דוד אל יונתן בן המלך והתאונן על התנקשותו של אביו בו ואמר, שאביו משתדל לרצחו, אף-על-פי שאין כל עוול וכל חטא בידו. ויונתן ביקשו, שלא יאמין לא לחשדיו של עצמו ולא להולכי רכיל, אם אמנם ישנם אנשים העושים מעשים שכאלה, אלא יטה אוזן לו ויתאושש: אין אביו זומם נגדו (רעה) כזאת, שכן היה מדבר אתו על הענין וממתיק אתו סוד, הואיל והוא משתף עצה אתו גם בענינים אחרים. אולם דוד נשבע, שאמנם כך הם פני הענינים וביקש להאמין לו: מוטב שידאג לו משיזולזל בדברי האמת ויחשבם (רק) אז לנכונים, לכשיראה או לכשישמע שנרצח. והוסיף ואמר, שאין אביו אומר לו דבר על הענינים הללו, משום שהוא יודע את ידידותו ואת אהבתו אליו.

ויונתן התעצב, שעדותו²⁹³ על כוונתו (הטובה) של שאול לא שידלה את דוד ושאלה, מה רצונו שיעשה לטובתו. אמר דוד: „יודע אני, שרוצה הנך לגמול לי כל טובה ולעשות (כל דבר). הרי מחר חודש ונוהג אני ליסב ולסעוד (ביום זה) עם המלך.

ה. שמואל א י"ט,
222 י"ט-כ"ד

ו. שמואל א
כ, א"ג

ז. שמואל א
כ, ד"ח

- וכן, אם טוב הדבר בעיניך, אצא אל מחוץ לעיר ואסתתר ואשאר במישור. ולכשישאלך המלך תגיד לו: שיצאתי לעיר מולדתי בית לחם לחג משפחה.²⁹⁴ ותוסיף שאתה הרשית לי את הדבר. ואם יאמר (המלך): „צאתו לשלום” — דבר, שמן היאה והמנהג הוא לאמרו בשעת נסיעת ידידים — דע לך, שאין בלבו שום כוונה רעה ואיבת. אולם אם יענה אחרת, תהא זאת ראייה למזימה, שהוא זומם נגדי. ואז תודיעני את כוונת אביך ותעשה לי²⁹⁵ זאת מתוך רחמנות וידידות, שבגללה דרשת ליטול ממני ערבונות ולתתם גם לי, אף-על-פי שאתה הנך האדון ואני עבדך.²⁹⁶ ואם תמצא בי דבר רע, הרגני-נא אתה וקדם את אביך.”
- אף-על-פי שחרו לו ליונתן דבריו האחרונים של דוד, הבטיח לו לעשות חפצו זה²⁹⁷ ואמר, שיודיע לו, אם ישיב אביו דבר קשה. אשר יראה את איבתו. וכדי שיהיה בוטח בו יתר בטחון, הוציאהו למרחב האויר הצח²⁹⁸ ונשבע לו, שלא יזניח שום דבר להצלתו ואמר: „הריני מעיד עלי את אלהים, הנראה לך בגדלותו וכל מקום מלא כבודו²⁹⁹ והיודע את מחשבתי עוד בטרם אספיק לבטאה³⁰⁰ במלים — הריני מעידו על האמנה אתך, שלא ארפה מאבי ואבחן תכופות את כוונתו (כלפידך), עד שאדע טיבה מהו ועד שאגיע לסתרי גפשו. וכשיודע לי הדבר, לא אסתירו ממך אלא אודיעהו לך, אם טובה כוונתו של אבי ואם רעה היא. אלהים עצמו יודע, איך הנני מתפלל, שיהיה אתך כל הימים. ואמנם אלהים אתך עכשיו ולא יעזבך ויתנך להתגבר על (כל) אויביך, ויהי זה אבי או אני. ואתה רק זכור את הדברים האלה, ואם יקרה המקרה ואמות, מלט את גפש בני וגמול להם את טובתי אתך בשעה זו.” לאחר שנשבע על כך שילח את דוד ואמר לו, שילך אל מקום אחד במישור, שנהג להתאמן בו³⁰¹. (והוסיף) ואמר, שלאחר שידע, מה הם פני הדברים אצל אביו, יבוא אליו ויביא אל המקום רק את נערו (אתו). „ואזרוק שלושה רמחים קטנים למטרה ואצווה את הנער להביאם, שכן הם מונחים לפניו³⁰². אם תשמע דברים אלה³⁰³, תדע, שאין שום דבר רע צפוי (לך) מאבני. אולם אם תשמע אותי אומר את ההפך, עליך לצפות להפך גם מאת המלך. מכל מקום תמצא לך (מקלט) בטוח אצלי ולא יאונה לך כל רע³⁰⁴. שים לבך לכך, שתזכור את הדברים האלה בשעת הצלחתך והיה לתועלת³⁰⁵ לבני.” ולאחר שקיבל דוד מיונתן את ההבטחות הללו הסתלק למקום, שהוסכם עליו. ביום הבא — היה זה ראש חודש — התקדש המלך כמנהגו ובא אל המשתה. בנו יונתן ישב לימינו ואבנר שר צבאו לצדו השני. וכשראה את מושבו של דוד ריק שתק ושיער, שהוא איחר לבוא, משום שלא טיהר את עצמו לאחר שקרב אל אשה³⁰⁶. אולם כשלא בא גם ביום השני לחודש שאל (שאלו) את יונתן בנו, על שום מה נעדר בן ישי לסעודת החג³⁰⁷ גם אתמול גם היום. אמר יונתן לפי ההסכם, שדוד הלך ברשותו אל מקום מולדתו לחג משפחה³⁰⁸, ולא עוד אלא שביקש גם ממנו לבוא אל

229 ח. שמואל א כ', י"א-כ"ג

235 ט. שמואל א כ', כ"ד-ל"ג

- 237 הזבת. והוסיף ואמר: „אם תרשני, אלך, שכן ידועה לך חיבתי אליי”. אותה שעה נודעה ליונתן (כל) שנאתו של אביו אל דוד וראה בבירור את כל רצונו. כי שאול לא עצר בעד חמתו, אלא חירף (את יונתן) וקרא לו בן בוגדים ואויב ואמר, ששותף הוא ועוזר לדוד, ואינו מתבייש מפניו ומפני אמו לחשוב כך ולסרב להודות ³⁰⁹ בזה, שכל עוד חי דוד אין המלכות בטוחה בידם. והוסיף ואמר: „קרא לו איפוא, שיבוא על ענשו”. וכשענה יונתן: „מה פשעו, שאתה רוצה לענשו?” לא הוציא שאול עוד 238 את כעסו במלים ובגידופים, אלא תפש חנית וקפץ על יונתן מתוך רצון להמיתו. ואף-על-פי שלא ביצע את מעשהו, משום שמנעוהו הידידים, נתברר לו לבנו, שאביו שונא את דוד ומבקש להרגו, עד שבגללו כמעט שהרג אפילו את בנו בעצם ידו.
- 239 י. שמואל א כ', ל"ד-מ"ב
ובן המלך ברח באותו רגע מהסעודה ולא יכול לטעום שום דבר מחמת עגמת נפש ובילה את הלילה בתוך בכי על שכמעט נהרג בעצמו ועל שנידון דוד למיתה. עם עלות היום יצא, כפי שהוסכם, למישור ³¹⁰ שלפני העיר, כאילו לשם התאמנות, אך לאמיתו של דבר, כדי להודיע לידידו את הלך רוחו של אביו. ולאחר שעשה יונתן 240 מה שהוסכם שילח את הנער, שהלך אתו, העירה דוד יכול להיפגש אתו בשקט ³¹¹ ולבוא אתו בדברים. וכשיצא (מסתרו) נפל לרגלי יונתן והשתחוה לפניו אפיים ארצה וקרא לו בשם מציל נפשו. ויונתן הקימו מן הארץ והם חיבקו זה את זה ונפרדו זמן 241 רב מתוך דמעות ובכו על נעוריהם ועל רעותם, שפגעה בה קנאת (הגורל), ועל פרידתם הממשמשת לבוא, שלא נראתה בעיניהם שונה כלל מהמות. בקושי נתישבה עליהם דעתם מרוב בכי, ולאחר (ששבו) ושיננו אחד לחברו לזכור את השבועות, נפרדו.
- 242 יב. א. שמואל א כ"א, 243
ודוד ברח מפני המלך ((ומסכנת) המות, (שארבה לו) מידו, והגיע לעיר נוב ³¹² אל אבימלך ³¹³ הכוהן הגדול, שתמה לראותו בא לבדו בלי ידיד או עבד אתו וביקש לדעת, מה הטעם, שאין אתו איש. אמר דוד, שהוטל עליו דבר-סתר מאת המלך ולא ביקש לזיה לכך, אלא רצה להישאר בהעלם. והוסיף: „אולם צויתי את משרתי להיפגש עמי במקום הזה”. אף ביקש, שיתן לו צידה לדרך (ואמר), שאם ימציא לו 244 זאת, יעשה מעשה של ידיד ועוזר בענין שלפניו. לאחר שקיבל את הצידה ³¹⁴ ביקש גם איזה כל-יזין, חרב או חנית, שיש לו תחת ידו. והיה באותו מעמד גם עבד שאול ושמו דואג, סורי ³¹⁵ לפי מוצאו והוא רועה את פרדי המלך. אמר הכוהן הגדול לדוד, שלו לעצמו אין שום דבר כגון זה, אולם ישנה חרבו של גלית, שהניחה דוד לפני אלהים לאחר שהרג את הפלשתי.
- 245 ב. שמואל א כ"א, י"א-ט"ו
לקח דוד חרב זו ונמלט אל גת ³¹⁶ פלשתים שמחוץ לארץ העברים ושמלך בה אכיש ³¹⁷. אולם עבדי המלך הכירוהו והודיעו על בואו למלך וסיפרו לו, שזהו אותו דוד, שהרג ריבואות רבות של פלשתים. חשש דוד, שמא ימות בידי אכיש ותבוא

- עליו אותה הסכנה מידי (הפלשתי). שנמלט ממנה מידי שאול, והעמיד פנים של איש משתולל בשגעונו³¹⁸ והוריד רירו מפיו (והראה) כל שאר הסימנים של טירוף דעת, עד שהאמין³¹⁹ מלך גת במהלתו. ונתכעס המלך על עבדיו, שהביאו אליו אדם לא שפוי בדעתו וצווה לגרש מיד את דוד.
- 246 משנמלט דוד על נפשו מגת הלך והגיע אל שבט יהודה, ישב שם במערה על־יד עיר עדולם³²⁰ ושלח אל אחיו והודיעם מקום המצאו. באו אליו הם והמשפחה כולה, וגם אנשים (אחרים), שהיו שרויים בצרה או בפחד מפני שאול המלך, התקבצו אליו ואמרו לו, שהם מוכנים לעשות את כל הישר בעיניו. והיה מספר כל האנשים ארבע מאות בערך. ודוד התאוּשש, שכן כבר היה לו גדוד וצבא־עזר, ויצא משם ובא אל מלך המואבים וביקשו לאסוף את הוריו אל ארצו ולשמור עליהם³²¹ עד שידע מה יהא בסופו. והמלך נענה לו בדבר החסד הזה והתייחס אל הוריו של דוד בכל הכבוד במשך הזמן, שהיו אצלו.
- 249 ודוד עצמו נשמע לנביא³²², שצוהו לעזוב את המדבר ולצאת אל נחלת שבט יהודה ולשבת שם, והגיע לעיר סרים³²³ ונשאר בה. שמע שאול, שראו את דוד עם המון אנשים, ונפל לתוך בלבול דעת ומבוכה לא־מצויה, שכן ידע את עוז רוחו וחירוּף נפשו של האיש ושיער, שלא קטן יהיה העמל, שיצמח מתעלוליו של דוד ושיגרום לו בודאי עגמת נפש ויסורים. עמד והזעיק אליו את ידידיו ושריו ואת השבט שנמנה עליו, על הגבעה, שארמונו עמד עליה, וישב בשדה³²⁴ — היה זה מקום כבוד³²⁵ — וסביבו גדוד שומרי ראשו מטעם המדינה³²⁶ ואמר אליהם: „אנשי שבטי, יודע אני, שזוכרים אתם את טובותי, שעשיתי כמה מכם לבעלי קרקעות ולכמה אחרים הענקתי כיבודים ומשרות בתוך העם. ועתה הנני שואל אתכם, אם מצפים אתם למתנות גדולות ומרובות מאלה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. שכן יודע אני, שכולכם כרוכים אחריי, מאחר שאפילו יונתן בני עצמו נתפס לדעה זו והוא ששילכם לעשות כמוהו. כמו כן ידועות השבועות והברית, שנכרתו בינו לבין דוד, ולא עוד אלא שהוא היועץ והעוזר לכל האנשים שחברו עלי. אולם אין איש מכם דואג לענינים הללו, אלא מסתכלים הנכם במנוחה למה שיקרה“. וכשגשתתק המלך לא השיב שום איש מהנוכחים דבר. רק דואג הסורי, רועה פרדותיו של המלך אמר, שראה את דוד לאחר בואו אל נוב העיר אל אבימלך הכוהן הגדול, ומפיו של זה נודע לו לדוד דבר נבואה, על המתרחש לבוא; הוא לקח צידה לדרך וחרבו של גלית ושולח לבטח לדרכו אל אנשי חפצו.
- 255 אז שלח שאול לקרוא לכוהן הגדול ולכל משפחתו ואמר: „מה הרע שעשיתי לך ומה העוֹשֶׁק (שעשקתיך) שאספת אליך את בן ישי, ונתת לו חלק ממוזנותיך ומכלי־הזין אף־על־פי שהוא חורש רעה על מלכותי? ומשום מה שאלת באלהים למה שעתיך

ג. 247
שמואל א
כ"ב, א'־ד'

ד. 249
שמואל א
כ"ב, ה'־י'

ה. 255
שמואל א
כ"ב, י"א־ט"ז

- 256 להתרחש? והרי לא נעלם ממך, שבורח הוא מפני ושונא את ביתי". והכוהן הגדול לא הכחיש³²⁷ דבר ממה שקרה אלא הודה בגלוי, שנתן את הדברים הללו — לא לטובתו של דוד, אלא לטובת המלך. והוסיף ואמר: „לא את אויבך הכרתי, אלא אחד מעבדיך הנאמנים ביותר ושר־צבאך — וגדולה מזו, את האיש, שהוא עתה חתנך וקרובך. אין בני־אדם נותנים דברים כאלה לאויביהם, אלא לאנשים שנוהגים בהם מנהג טוב ביותר, של חיבה וכבוד. לא בפעם הראשונה התנבאתי בשבילי, אלא עשיתי זאת לעתים תכופות ובהודמנויות אחרות. הוא אמר לי, שנשלח על ידיך בחפזון רב לרגל ענין, ושקלתי בדעתי, שאם לא אמלא אחת ממשאלותיו, אהיה מתנגד לך יותר מאשר לו בענין זה. אל נא תחשוב איפוא מחשבה רעה עלי ואל לך — על סמך הידיעות, שהגך שומע עכשיו על כוונותיו של דוד — להביט בחשד על דבר, שנדמה היה לי בשעתו למעשה של אהבת הבריות. כי לידיך ולחתנך ולשר־האלף שלך, ולא לאויבך, נתתי את אלה".
- 257 אולם הדברים האלה של הכוהן הגדול לא הניחו את דעתו של שאול, כי גדול כוחו של הפחד³²⁸, עד שאין אמונה אפילו בהתנצלות של אמת. והמלך צווה למזוינים, שעמדו סביבו, להרוג את הכוהן ואת משפחתו³²⁹. והואיל והללו לא העזו לנגוע בכוהן הגדול, כי יראתם את אלהים היתה גדולה מפחדם להמרות את פי המלך, צווה המלך לדואג הסורי לבצע את הרצח. והלה לקח לעזרתו אנשים רעים דומים לו והרג את אבימלך ואת בני משפחתו, שמספרם הגיע בסך הכל לשלוש מאות איש וחמשה בערך³³⁰. ושאל שלח אנשים גם לנבז. עיר הכהנים, והרג אותם כולם ולא חס לא על נשים ולא על טף ולא על אנשים בני גיל אחר, ואת העיר שרף. רק בן אחד של אבימלך, אביתר³³¹ שמו, ניצל. וכן נתקיימו ובאו הדברים האלה כנבואת אלהים לעלי הכהן הגדול, בה אמר, שעתידה כליה לבוא על זרעו בגלל חטאיהם של שני בניו³³².
- 258 ו. שמואל א כ"ב, י"זי"ט
- 259
- 260
- 261
- 262 ז. מעשה אכזרי זה³³³ ביצע שאול המלך, ששחט משפחה שלמה בעלת משרת־הכבוד של הכהונה הגדולה ולא חמל על טף ולא הדר פני זקנים והחריב את העיר, שבחר אלהים למולדת ולמקום קיום של כוהנים ונביאים בה וקבע, שהיא בלבד תהא מגדלת אנשים מסוג זה. כך לימד³³⁴ שאול את בני האדם כולם להשכיל ולהבין את טבעו של בשר ודם. שכן כל זמן שבני־אדם פשוטים ושפלים הם ואינם יכולים להפעיל את יצרם ולהעז לעשות מה שברצונם, הרי הם נוחים (לבריות) ומתונים ואין הם רודפים אלא את הצדק ובו כל מעיניהם³³⁵ ועליו הם שוקדים, ולא עוד, אלא שהם מאמינים, שאלהים מצוי בכל ענין המתרחש בחיים ורואה לא את המעשים בלבד הנעשים (בהם), אלא מיטיב לדעת אף את המחשבות, שמתוכן באים אחר־כך המעשים. אולם כשבני־אדם מגיעים לשלטון ושררה, הם מתפשטים את כל (המידות
- 263
- 264

- הנאות) האלה זמסירים מעליהם את מנהגיהם (הטובים) ודרכי (המוסר) שלהם, דוגמת המשחקים³³⁶ על הבימה, ומתחפשים ולובשים חוצפה ושחצנות ובוז כלפי עניני אלהים ואדם. ודוקא ברגע שהם זקוקים ביותר לחסידות ולצדקה, מהיותם עלולים ביותר (להיפגע) מקנאת (הבריות) וגלויים לעיני כל במחשבותיהם ובמעשיהם — הם משתוללים כל כך במעלליהם, כאילו אין אלהים רואה אותם עוד וכאילו מפחד הוא מפניהם בגלל שלטונם. כל דבר המעורר בהם פחד על יסוד שמועה או שנאה מתוך שרירות־לב³³⁷ או חבה חסרת תבונה — כל זה נראה להם שריר ואיתן ואמיתי וטוב בעיני אלהים ואדם. אבל את חשבון הבאות אין הם עושים כלל, אלא מכבדים את האנשים, שהרבו לעמול (בשבילם), ומקנאים בהם לאחר שזיכום בכבוד. ומשהעלום לגדולה, שוללים מהם לא את הגדולה בלבד, אלא גם את חייהם מאותה סיבה עצמה, בטפלים עליהם האשמות־רשע, שאינן מתקבלות על הדעת מחמת ההפרזה שבהן. אין הם מענישים על מעשים, הראויים לעונש, אלא על יסוד דיבות רעות וקטרוגים שלא נחקרו, וגם לא את האנשים הראויים לבוא על ענשם, אלא את אלה, שהם יכולים להוציאם להורג. את הענין הזה בירר לנו שאול בן קיש, הראשון שמלך על העברים אחרי שלטון היקירים וסדר המדינה בימי השופטים, ברצחו שלוש מאות כוהנים ונביאים בגלל החשד, שחשד באבימלך, ובהחריבו את עירם ובשקדו להשם מקדש מעט זה³³⁸ מכהונים ומנביאים עֲלִידי הריגתם בהמון³³⁹ ועל־ידי האיסור לקיים³⁴⁰ אפילו את מקום מולדתם, שלא יבואו אחרים אחריהם³⁴¹.
- 269 וּבִיתָר, בְּנוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ, הֵיחִידִי מִמִּשְׁפַּחַת הַכֹּהֲנִים הַנִּרְצָחִים בְּיַד שְׂאוּל שֶׁהֲצִלִּיחַ לְהֵימְלֹט, בָּרַח אֶל דָּוִד וְסִפֵּר לוֹ אֶת אִסּוּנָם שֶׁל בְּנֵי בֵיתוֹ וְאֵת רִצְחֵן אֲבִיו. אָמַר לוֹ דָּוִד, שֶׁכִּשְׂרָאָה אֶת דָּוָאג, יָדַע (מִיד), שֶׁעֲתִיד לְקִרְוֹתָם דָּבָר זֶה; כִּי חֲשַׁד בְּאִישׁ הַזֶּה, שִׁיבִיא דִיבַת הַכֹּהֵן הַגְּדוֹל לְפָנָיו הַמֶּלֶךְ. וְדָוִד הָאֲשִׁים עֲצָמוּ בְּאִסּוּנָם שֶׁל אֱלֹהֵי זְבִיקָם אֶת אֲבִיתָר לְהִישָׂאֵר אֲצִלוֹ וּלְחַיּוֹת אֹתוֹ, כִּי אֵין מְקוֹם־סֹתֵר טוֹב לוֹ כְּמְקוֹם הַזֶּה.
- 270 שְׂמוֹאֵל א כ"ב, כ"ג, א"י"ג
- 271 אֹתָהּ שֶׁעָשָׂה שְׂמַע דָּוִד, שֶׁהִפְלִשְׁתִּים הִתְנַפְּלוּ עַל אֶרֶץ אֲנָשִׁי קַעִילָה³⁴² וּבוֹזִיזִים אֹתָהּ. הַעֲמִיד דָּוִד עֲצָמוּ לְרִשּׁוֹת (קַעִילָה) לְצִאת לְמַלְחָמָה עַל הַפְּלִשְׁתִּים לְאַחַר שֶׁשְׂאוּל בְּאַלְהִים בְּיַדִּי זְבִיא³⁴³, אִם יִתֵּן לוֹ נִצְחוֹן. כִּיֹּן שְׂאֵמֵר לוֹ הַנְּבִיא, שְׂאֲלֵהִים נִתֵּן לוֹ סִימָן (לְנִצְחוֹן), יֵצֵא עִם חֲבֵרָיו עַל הַפְּלִשְׁתִּים וְעֵשָׂה בָהֶם הַרְג רַב וְנִשָּׂא אֶת שְׁלָלָם (אֹתוֹ). זָדוּד נִשָּׂאֵר אֲצֵל אֲנָשִׁי קַעִילָה, עַד אֲסַפֵּם אֶת תְּבוּאוֹת הַגּוֹרֵן וְאֵת הַפִּירוֹת בְּלֹא נֶזֶק³⁴⁴. אוֹלָם דָּבָר הַיּוֹתוֹ אֲצֵלָם נִמְסַר לְשְׂאוּל הַמֶּלֶךְ. כִּי מַעֲשֵׂה (הַגְּבוּרָה) הַנִּצְחוֹן לֹא נִשָּׂאֵר בְּתוֹחֲמָם שֶׁל אֱלֹהֵי, שְׂאֲצֵלָם בּוֹצֵעַ, כִּי שְׂמַעוּ נִישָׂא לְאֲזִנֵּי הַבְּרִיּוֹת שֶׁבְכָל מְקוֹם וְעַד הַמֶּלֶךְ הַגִּיעַ³⁴⁵ לְתַפְאֵרַת הַמַּעֲשֵׂה וְהַעוֹשָׂה גַם יָחַד. שְׂמַע שְׂאוּל, שֶׁנִּמְצָא דָּוִד בְּקַעִילָה, שְׂמַח וְאָמַר: „עַתָּה מִסַּר אֹתוֹ אֱלֹהִים בְּיַדִּי, הוֹאִיל וְהִכְרִיחוּ לְבוֹא לְעִיר חוּמָה, דְּלָתִים וּבְרִיחִי, וְצוּוּהָ אֶת כָּל הָעָם לְצִאת עַל קַעִילָה, לְצוֹר עֲלֶיהָ, לְתַפּוֹשׂ אֶת

- 274 דוד ולהרגו³⁴⁶. משראה דוד את הדבר ונדע לו מאת אלהים, שיסגירוהו אנשי קעילה לידי שאול, אם יישאר אצלם, לקח את ארבע מאות³⁴⁷ אנשיו ויצא את העיר, אל המדבר (הנשקף) על פני מקום, הקרוי עין גדי³⁴⁸. שמע המלך, שברח דוד מאנשי קעילה, והפסיק את מסע המלחמה נגדו.
- 275 ב. שמואל א כ"ג, ט"ו כ"ה ומשם הלך דוד ובא למקום אחד, הקרוי חדשה³⁴⁹, שבארץ זיף³⁵⁰. שם (הגיע) יונתן בן שאול ונפגש אתו. הוא חיבקהו ואמר לו, שיתעודד ויקווה לטובות בעתיד ולא יניח לצרות הרגע שיכריעוהו³⁵¹: שכן עתיד הוא למלוך וכל צבאם של העברים יהיה ברשותו ובנוהג שבעולם, (ששאיפות) כאלה נתקלות בקשיים גדולים. ושוב נשבע לדוד וזכרת עמו ברית אהבה ואמונה לכל ימי חייהם³⁵² וקרא את אלהים לעד לקללות, שקילל את עצמו, אם יעבור על ההסכם וישנהו עד כדי היפוכו. ולאחר שהקל (ככה) במקצת מעל דוד את דאגותיו ופחדו, עזבהו באותו מקום וחזר אל ביתו. והזיפים עשו חסד עם שאול והודיעוהו, שדוד נמצא אצלם והוסיפו, שיסגירוהו בידו, לכשיבוא לתפשו³⁵³; כי אם ייתפשו המצרים שבארצם, לא יוכל לברוח לשום מקום.
- 276 והמלך שיבח אותם והביע להם את תודתו על שמסרו לו ידיעה על אויבו והבטיח לגמול להם חבתם בזמן לא רחוק. והוא שלח אנשים, שיחפשו את דוד ויתורו את המדבר, והבטיח לבוא אחריהם. והזיפים האיצו במלך לערוך ציד על דוד ולתפשו³⁵⁴, כי השתדלו להוכיח לו ביתר בירור את חיבתם לא רק במסירת הידיעה על אויבו, אלא גם בהסגירם את דוד לרשותו³⁵⁵. אולם משאלתם הרעה והפושעת לא השיגה את מטרתה — רעה ופושעת, משום שלא היתה צפויה להם שום סכנה מהעלמת הדבר משאול, אלא שמתוך חנופה ותקוה (לקבלת) שכר מאת המלך הלשינו על איש אהוב-אלהים, שיכול להסתתר מפני גזר-דין המות, שנגזר עליו שלא כדין³⁵⁶, והבטיחו להסגירו. כי כשנודעה לדוד נוולותם של הזיפים (ושמע) על בואו של המלך, קם ועזב את המצרים שבארצם וברח לסלע הגדול אשר במדבר מעון³⁵⁷.
- 277 ג. שמואל א כ"ג, כ"ו כ"ח ושאול מהר אל המדבר. הוא לרדוף אחרי דוד, כי נודע לו בדרך שדוד התחמק³⁵⁸ מבין המצרים, ויצא לעברו השני של הסלע. אולם כשעמד דוד להתפש, הושב שאול מרדוף אחריו על-ידי הידיעה, שהפלשתים יצאו שוב למלחמה על ארץ העברים. והמלך חזר ויצא לקראת הפלשתים בחשבו להכרת גדול יותר לו להילחם בהם, שהם אויביו מטבע בריאתם, מאשר להשתדל לתפוש את שונאו הפרטי ולראות במנוחה, איך הארץ הולכת ונשחתת.
- 278 ד. באופן זה ניצל דוד באורח בלתי-צפוי מן הסכנה (והלך) והגיע אל המצרים של עין-גדי³⁵⁹. ולאחר שגירש שאול את הפלשתים באו אנשים והגידו לו, שדוד שוהה בתחומיה של עין גדי. לקח שאול שלושת אלפים חיילים נבחרים ומיהר לצאת נגדו. וכשהיה במרחק לא רב מן המקום ראה על-יד הדרך מערה עמוקה וחלולה, שהשתרעה

- לאורך ולרוחב רב ושבמקרה התחבא בה דוד עם ארבע מאות אנשיו. נכנס שאול לרגל צורך טבעי לבדו לתוך המערה ואחד מאנשי דוד הרגיש בו. אמר האישי, שראה 284 את המלך, לדוד, שהנה זימן אלהים לו שעת הכושר להיפרע מאויבו ויעץ לו לכרות את ראש שאול ולהיפטר מעינוייו ומגדודיו הרבים. אולם דוד קם וכתר רק את כנף³⁶⁰ הבגד, שהיה שאול עטוף בו; כי מיד התחרט ואמר: „לא מן היושר הוא, שיהרוג איש את אדוניו או את מי שחשבו אלהים לראוי למלכות. שכן אם שאול נוהג בי מנהג רע, אין אני חייב לנהוג כך (גם) בו“. ואולם כשעזב שאול את המערה יצא 285 דוד וקרא בקול ודרש ממנו לשמוע לו. וכשפנה המלך השתחזה דוד לפניו ונפל על פניו כנהוג ואמר: „לא יאה לך, המלך, להטות אונך לאנשים רעים, הטופלים דיבות שקר, ולהיטיב עמם ולהאמין לדבריהם ולנהוג באנשים הנאמנים (לך) ביותר יחס של חשדנות, אלא מחובתך היא לדון על (טיב) יחסם של כל הבריות לפי מעשיהם. שכן הדיבה הרעה מוליכה שולל³⁶¹, ואילו המעשים מוכיחים בעליל אהבת אמת. 286 מטבען של מלים הוא שהן משתמעות לשתי פנים, לצד האמת או לצד השקר, ואילו המעשים מגלים לעין את הכוונה במערומיה. דע לך איפוא, על סמך מעשי אלה, 287 שדורש טוב אני לך ולביתך. אתה ששמת לפניך לרדוף אחרי נפשי (לקחתה) ואינך אלא הוגה יומם ולילה מחשבות רצח עלי, שאיפה שאין לה כל הצדקה, מן הדין הוא שתאמין לי ולא לאנשים המאשימים אותי בדברים, שלא העליתים על דעתי ושאי אפשר לעשותם³⁶². כי הייתכן, שהדעה עלי, שהנך מחזיק בה, כאילו זומם אני להרגך, אינה דעת־שוא? או הייתכן שלא תחטא לאלהים, בחפצך לרצוח ולחשוב לאויבך אישי, שיכול היה כיום לקחת נקמתו ולהיפרע ממך ולא רצה ולא השתמש בשעת הכושר, שאתה לא היית מחמיצה, אילו באה לידך (להשתמש בה) נגדי? שכן 289 בו ברגע שפָּרַתִּי את כנף³⁶³ בגדך יכולתי לכרות גם את ראשך מעליך“. ודוד הראה לו את קטע³⁶⁴ בגדו והוכיח לו את האמת שבדבריו. והוסיף ואמר: „אני נמנעתי מנקמה מוצדקת ואתה אינך מתבייש מלהגות שנאה בלתי־מוצדקת כלפי. ישפוט אלהים בענין זה ויוציא דינו על דרכו של כל אחד מאתנו“. ושאל תהה על הצלתו המופלאה 290 ופרץ בבכי מרוב התרגשות על מתינות רוחו וטבעו של העלם, וגם דוד בכה. ענה שאול ואמר: „עלי להיאנח, כי אתה גמלתני טובות, ואילו אני גרמתי לך צרות. כיום הוכחת, שיש בך ממידת הצדק של הקדמונים, שנקטו כלל³⁶⁵, שיש לחוס על אויבים שנתפשו במדבר³⁶⁶. ועכשיו נוכחתי לדעת, שאלהים שומר לך את המלוכה ושצפוי 291 לך השלטון על העברים כולם. תן לי איפוא הבטחה והישבע עלי, שלא תשמיד את משפחתי ולא תמית את בני אחרי מתוך כעסך עלי, כי אם שמור תשמור על ביתי להצילו“. ודוד נשבע כפי שביקש שאול ושילחו אל ממלכתו והוא ואנשיו (שבו) ועלו אל מצרי מצדה³⁶⁷.

- 292 ה. באותו זמן מת שמואל הנביא. האיש, שכבוד בלתי־שכיח היה נודע לו מאת העברים. מידותיו הטובות וחיבת העם אליו באו לידי גילוי באבלות, שנהג העם זמן רב אחריו וההתעוררות וההתלהבות. שהראה בקבורתו ובמילוי המנהגים הנהוגים בה. שכן קברוהו ברמה מולדתו והספידוהו ימים רבים מאד וכאבו עליו לא כאב פומבי, שכואבים על מותו של זר, אלא כל אחד התגעגע עליו, כמו שמתגעגעים על איש קרוב. הוא היה איש צדיק ואציל בטבעו, ועל כן היה אהוב מאוד על אלהים. והוא שלט ועמד לבדו בראש העם אחרי מותו של עלי הכהן הגדול שתיים־עשרה שנה, ועם שאל המלך שמונה־עשרה שנה ³⁶⁶. זה היה קצו של שמואל.
- 293
- 294 והיה אחד זיפי מעיר מעון ³⁶⁹, איש מטופל בנכסים ובמקנה, כי היה מגדל עדר של שלושת אלפים צאן ואלף עזים. ודוד צוה לאנשים אתו לשמור על העדרים מכל חבלה ונזק ולא לפגוע בהם לא מתוך תאות בצע ולא מחמת מחסור או משום שהם (חיים) במדבר והיכולת בידם להסתתר, אלא להעדיף על כל אלה את המצוה, שאין לעשות רעה לשום איש, ולחשוב את הפגיעה בנכסי אחרים למעשה עוול, שהוא למורת רוחו של אלהים. כך לימד אותם דוד מתוך מחשבה, שעושה הוא טובה עם איש טוב וראוי ליהנות מדאגה זו. אולם נבל ³⁷⁰ — כך היה שמו — היה איש קשה ובעל מידות רעות, שהיה חי חיי כלב ³⁷¹, אלא שזכה באשה טובה וחכמה וטובת מראה ³⁷². וכן שלח דוד בימי גז הצאן עשרה מאנשיו אתו אל אותו נבל ובירכו על־ידם ואיחל להם, שיזכה לעשות זאת ³⁷³ שנים רבות. וביקש, שיתן לו ממה שתשיג ידו, שכן (בודאי) נודע לו מהרועים, שאנשיו לא עשו להם שום רעה אלא היו שומרים להם ולעדריהם במשך הזמן הרב, שהם נמצאים במדבר; והוא לא יתחרט כלל, על שנתן דבר לדוד. אולם כשהביאו אליו את דברי שליחותם אלה קיבל נבל את פניהם של השליחים בצורה גסה וקשה מאוד. כי שאלם מי הוא דוד, ולאחר ששמע, שבן ישי הוא, אמר: „אכן הולכים כיום העבדים המתפרצים בגדולות ומתפארים שעזבו את אדוניהם“. כשסיפרו האנשים את הדבר לדוד, התקצף וצווה את ארבע מאות אנשיו לילך מזוינים אחריו ומאתים איש — כי כבר היו לו שש מאות — השאיר לשמור על הכלים. והלך על נבל ונשבע להשמיד באותו לילה את ביתו ואת כל רכושו (והוסיף), שכועס הוא (על האיש) לא רק על היותו כפוי טובה להם ואי־גמלו להם במאומה את האדיבות היתרה, שנהגו בו, אלא אף על כך, שגידפם וחירפם, אף־על־פי שלא נצטער על־ידם כל עיקר.
- 295 ו. שמואל א כ"ה, ב"י"ג
- 296
- 297
- 298
- 299
- 300 ז. שמואל א כ"ה, י"ד־ל"ה
- 301
- ועבד אחד משומרי עדריו של נבל, מסר לגברתו אשת נבל, שדוד שלח שליחים אל בעלה, ולא זו בלבד שלא קיבל תשובה והגנת אלא נעלב בדברי גידוף נוראים אף־על־פי שדאג לרועים בכל ושמר את עדריהם. (והוסיף ואמר), שהדבר שקרה, יהיה לפורענות לאדונו וגם לה ³⁷⁴. לדבריו אלה של העבד עמדה אביגיל ³⁷⁵ — זה היה

- שמה — וחכשה את החמורים והטעינתם מתנות שונות ולא אמרה כלום לבעלה, משום שהיה (באותה שעה) נטול־דעת מחמת שכרות, ויצאה לקראת דוד, וכשירדה ממצר ההר פגע בה דוד, שהלך עם ארבע מאות איש על נבל, ראתה אותו האשה, צנחה ונפלה על פניה והשתחוחה לו וביקשה, שלא יזכור את דבריו של נבל, שכן לא נעלם ממנו³⁷⁶, שהוא דומה לשמו³⁷⁷ (כי נבל פירושו בלשון העברים שטות)³⁷⁸. ועל עצמה לימדה סניגוריה, שלא ראתה את שליחיו. והוסיפה ואמרה: „משום כך סלח לי ותן שבח לאלהים, שמנע ממך להיגאל בדמם של בני־אדם. שכן אם תישאר נקי־ (כפים) ייפרע אלהים עצמו מהרשעים בגללך. ותפולנה הרעות הצפויות לנבל גם על ראשי אויביך. עשה את חסדך אתי וזכני לקבל ממני את המתנות האלה והנח למען כבודי לכעסך וחרונך על בעלי וביתו. כי יאה לך להיות מתון ואוהב הבריות, וביחוד שעתיד אתה להיות למלך“. ודוד קיבל את המתנות ואמר: „אשה, אלהים רבי־החסד הביא אותך היום אלינו. כי לא היית רואה עוד את יום המחרת, שכן נשבעתי להשמיד עוד הלילה הזה את בית נבל ולא להשאיר שום איש מכם, החל בבעלך³⁷⁹, שהיה איש רע וכפוי־טובה לי ולחברי. ועכשיו הקדמת אותי והספקת לשכך את כעסי, כי ריחם אלהים עליך. ואשר לנבל, אף־על־פי שנפטר על־ידך לפי שעה מנקמת, לא יימלט מענשו. שכן עתיד טבעו (הגרשע)³⁸⁰ להביא עליו כליון, לכשימצא לו שעה אחרת כשרה לכך“.
- אחרי הדברים האלה שילח דוד את האשה, וכשבאה הביתה מצאה את בעלה (יושב) וטועד עם אנשים רבים והוא כבד ומטומטם³⁸¹ מרוב שכרות, ולא סיפרה לו ברגע זה דבר ממה שקרה. אולם משהתפכח למחרת, סיפרה לו הכל, וגרמה לכך, שנחלשה דעתו עליו וכל גופו מת מחמת דבריה ומן הצער, שנצטער על־ידם. והוא לא האריך יותר מעשרה ימים ונפטר, כששמע דוד על מותו אמר, שאלהים נקם יפה את נקמתו מנבל. כי הוא מת מרשעתו ודוד נפרע ממנו וידיו נקיות. אותה שעה נסתבר לו לדוד, שאלהים רודף את הרשעים ואינו מסית דעתו משום דבר אצל בני־האדם ומשלם לטובים כגמולם ומעניש³⁸² את הרשעים עונש שהם ראויים לו. והוא שלח אנשים אל אשת (נבל) וקרא אותה אליו לשבת אתו ולהיות לו לאשה. אמרה האשה אל השליחים, שאינה ראויה אפילו לנגוע ברגליו, אולם באה יחד עם כל עבדיה. והיתה לאשה לדוד וזכתה לכבוד הזה גם בגלל יושר לבה וצדקתה וגם בגלל יפיה. ולדוד היתה מקודם אשה, שנשא מעיר אבישר³⁸³. ואילו מיכל בת שאול המלך, זו שהיתה אשתו (הראשונה), ניתנה³⁸⁴ על־ידי אביה לפלטיאל בן ליש³⁸⁵ מעיר גלים³⁸⁶.
- אחרי הדברים האלה באו אנשים מבין הויפים והודיעו לשאול, שדוד שוהה שוב בארצם ואם המלך רוצה לסייע בידם יכולים הם לתפשו. הלך שאול עם שלושת אלפים מזויגים לקראתו. וכשבא הלילה חנה במקום אחד, הקרוי חכילה³⁸⁷. שמע דוד,

ה.

שמואל א
כ"ה, ל"ר"מ"דט.
שמואל א כ"ו,
א"כ"ה

- שבא שאול לקראתו, שלח מרגלים וצוום להודיע לו, עד איזה מקום בארץ הגיע שאול, וכשאמרו לו, שהוא לן בחכילה, התחמק מאנשיו ובא אל מחנה שאול ולקח אתו את אבישי³⁸⁸ בן צרויה³⁸⁹ אחותו ואת אחימלך³⁹⁰ החתי, ושאל ישן והחיילים ואבנר שר הצבא מסביב לו חונים, וכשנכנס דוד למחנה המלך והכיר את מקום השינה שלו על-פי החנית, שהיתה תקועה על ידו, לא שלח בו יד³⁹¹ וגם לא נתן את הרשות לכך לאבישי, שרצה לרצחו וגם אץ (לבצע) את המעשה באמרו, שדבר-עוול נורא הוא להרוג את האיש, שבחר בו אלהים להיות למלך, ואף-על-פי שאדם רע הוא, שכן בוא יבוא במשך הזמן על ענשו מידי זה, שנתן את השלטון בידו, וכך עצר באבישי (מלהוציא) את מזימתו (לפועל), אולם לקח את החנית ואת צפחת המים, שהיתה מונחת על-יד שאול, לסימן שנמנע מלהרגו, אף-על-פי שיכול היה לעשות זאת, ויצא ואיש מאנשי המחנה לא ראהו, כי היו כולם ישנים, ועשה כל מה שזימנה לו סעת הכושר ואומץ רוחו לעשות לאנשי המלך³⁹², ולאחר שעבר את הנחל ועלה על ראש ההר, שמשם אפשר היה לשמוע את קולו, קרא אל חילות שאול ואל אבנר שר צבאו ועורר אותו משנתו ופנה אליו ואל העם, שמע שר הצבא (קם) ושאל, מי הוא הקורא לו, אמר דוד: „אני הוא בן ישי הפליטי, הנמלט מפניכם, אולם אתה, שהנך גדול ובעל המשרה הראשונה אצל המלך — מדוע הנך מתרשל כל כך בשמירתך על חיי אדוניך ומדוע געימה עליך השינה יותר משלומי ומהדאגה לו? שכן ראויה התנהגות זו לעונש מות, הואיל ולא הרגשתם באנשים, שנכנסו זמן-מה לפני כן למחנכם³⁹³, חפש נא את חניתו של המלך ואת צפחת המים ותבין, איזה אסון התרגש לבוא בפנים (מחנכם) ולא ידעתם, ושאל הכיר את קולו של דוד והבין, שאף-על-פי שנתפש בידי דוד והיה נתון לחסרו מחמת שנתם ורשלנותם של שומריו³⁹⁴, חס עליו ולא הרגו, אם כי יכול היה לקחת את נפשו בדין, והוא הודה לדוד³⁹⁵ על שחס על חייו וקרא לו, שיתחזק ולא יהיה חושש עוד לשום רעה מידו³⁹⁶, אלא יחזור אל ביתו, שכן נוכח לדעת, שאין הוא, שאול, אוהב עצמו כל כך, כשם שהוא אוהב על דוד, (ורואה הוא), שהוא רודף את האיש, שיכול היה לשמור עליו, אף הביא ראיות לחיבתו, ושהכריחו לחיות בגלות זמן רב כל כך ולחשוש לנפשו, מבדד מידידיו וקרוביו, בו בזמן שהוא, שאול, ניצל על-ידו תכופות ונוטל את חייו האבודים באופן ברור מתנה מידו, אז אמר דוד (לשאול), שישלח איש לקחת את החנית וצפחת המים, והוסיף: „יהא אלהים לשופט לבו³⁹⁶ של כל אחד מאתנו ולשופט המעשים הבאים מלב זה, שכן ידוע לפניו, שנמנעתי מלהרגך כיום הזה, אף-על-פי שיכולתי לעשות זאת“.
- ושאל ניצל בפעם השניה מידי דוד וחזר אל ארמונו ואל ארצו, ואילו דוד חושש-היה (עדיין), שמה ייתפש בידי שאול, אם יישאר במקומו, והגיע לכלל החלטה, שמן

שמואל א
כ"ז, א"י"ב

320

התועלת היא לו לרדת³²⁷ אל ארץ הפלשתים ולשבת בה. והלך ובא עם שש מאות האנשים, שהיו אתו, אל אכיש³²⁸ מלך גת (היתה זו אחת מחמש הערים), והמלך קיבל אותו ואת אנשיו ונתן להם מקום לשבת בו. ודוד ישב בגת יחד עם שתי נשיו אחינועם³²⁹ ואביגיל. וכששמע שאול על כך, טוב לא חשב לשלוח (אנשיו) אחריו או לצאת לקראתו, משום שהיה זה פעמיים שרוי בסכנה קרובה לנפול בידו, כשהשתדל לתפשו. אולם דוד החליט, שלא להישאר בעיר הגתים וביקש את מלכם, הואיל וקיבל אותו בסבר פנים יפות, שיעשה אתו גם את הטובה הזאת ויתן לו איזה מקום (אחר) בארץ לגור, כי חושש הוא, שמא גורם הוא לו טורח וטרדה בשהותו בעיר. נתן לו אכיש כפר אחד, הקרוי צקלג³³⁰, שחיבה יחרה היתה נודעת לו מדוד לאחר שהיה למלך וציינו, הוא ובניו (אחרינו), להיות להם לאחוזת פרסית³³¹. על הדברים האלה נדבר במקום אחר. וזמן מגורי דוד בצקלג שבארץ הפלשתים ארבעה חדשים ועשרים יום³³². והיה מתנפל בחשאי על שכניהם של הפלשתים, על הגשורים³³³ ועל העמלקים, ובוזז את ארצם וחוזר עם שלל רב של בהמות וגמלים שנהג אתו. אולם מן האנשים היה נמנע (מלקחת בשבי) מתוך פחד, שמא יודיעו עליו לאכיש המלך, שאמנם היה שולח לו חלק מן השלל מתנה. וכששאל המלך, את מי גלחם דוד ונשא שללו, היה עונה: שהתנפל על העמים השוכנים דרומה מן היהודים³³⁴ והיושבים במישור³³⁵ ופתח את אכיש לתת אֶמון בדבריו. כי אכיש האמין³³⁶, שדוד שונא³³⁷ את עמו ויהיה לו עבד כל ימי חייו וישאר בתוך עמו.

325 יד. א.
שמואל א
כ"ח, א"ב

326

באותו זמן החליטו הפלשתים לצאת למלחמה על ישראל ושלחו שליחים אל כל בעלי בריתם מסביב, שיבואו אליהם לרגעה³³⁸, משם התכוננו לעלות בהמון יחד על העברים. ואכיש מלך הגתים צווה את דוד לצאת לעזרתו יחד עם אנשיו. ודוד הבטיח ברצון ואמר, שהגיעה השעה לגמול לו את הטובות זאת הכנסת האורחים שלו. אז הבטיח אכיש לעשותו לשומר ראשו³³⁹ אחרי הנצחון, אם תאיר ההצלחה פנים להם לפלשתים במלחמותיהם נגד אויביהם. שכן קווה להגדיל את חיבתו של דוד אליו בהבטיחו לו כבוד ואמון בו.

327 ב.
שמואל א
כ"ח, ד"י"ב

328

וקרה המקרה ושאול מלך העברים העביר מן הארץ את הידעונים והאובות וכל בעלי אומנות מסוג זה. תוך מן הנביאים. וכששמע, שהנה באו הפלשתים והם חוגים קרוב מאוד לעיר שונם³⁴⁰ שבמישור, יצא לקראתם עם חילותיו. הגיע להר אחד הקרוי גלבוץ, ונסה מחנהו מול האויבים. אולם כוחם של האויבים, שהיה רב, וכפי שחשש, חזק משלו, הטיל בו מבוכה ויצאת מן הרגיל ושאל את אלהים ביד הנביאים, שיגיד לו דבר על המלחמה וסופה. וכשלא ענה לו אלהים גדל פחדו עוד יותר ורוחו נפלה בו, משום שחזה מראש את הפורענות הצפויה לו; באין אלהים עומד עוד לימינו. וצווה לחפש לו אשה אחת מבעלי האוב והקוראים לנשמות המתים, כדי לדעת באופן זה את

- 330 הצפני לו⁴¹¹. כי הקוסמים ממין האוכות מעלים את גשמות המתים ומגידים על ידם לשואלים את העתיד להתרחש. וכשסיפר לו אחד העבדים שישנה אשה כזאת בעיר (עין) דור⁴¹², התחמק מפני כל האנשים שבמחנה, פשט את בגד המלכות, לקח שני עבדים, שידעם כאנשים נאמנים ביותר, ובא (לעין) דור⁴¹³ אל האשת וביקשה לקסום לו ולהעלות לו את נשמת כל איש, שיאמר לה. אולם האשה תחגדה ואמרה. שאין 331 היא נוהגת זלזול במלך. שגירש מין זה של קוסמים ושאתן הוא עושה מעשה נאח בטמנו לה פח למשכה לחוך ענינים אסורים ולהביא עליה עונש⁴¹⁴, אף-על-פי שלא עשתה לו שום רעה. נשבע לה שאול. שלא יודע הענין לשום איש, כי הוא לא יספר לשום אדם על מעשה קסמה וכל סכנה לא צפויה לה. ולאחר שסידלה בשבעות, 332 שתניה לפחד, צוה עליה להעלות אליו את נשמתו של שמואל. והאשה לא ידעה את שמואל וקראה לו (לעלות) משאול. וכשהופיע והיא ראתה (לפניה) איש מכובד ופניו כפני אלהים⁴¹⁵, באה במבוכה ונבהלת למראהו ואמרה; „תאין אתה שאול חמלך ז' — כי שמואל גילה מי הוא. נענת לה שאול ושאלה, מאין באה מבוכתה. אמרה לו, שרואה היא איש עולת ודומה בתארן לאלהים. ביקש שאול ממנה, שתגיד⁴¹⁶ לו מה⁴¹⁷ דמותו וצורתו ומה⁴¹⁸ גילו של הנראה. תיארה תאשה אותו 334 כאיש זקן והדור־יפנים ועטוף מעיל־כהנים⁴¹⁹. על-פי הסימנים האלה הכיר חמלך, ששמואל הוא האיש. ונפל על הארץ, בירכו והשתחוה לפגיו, שאלה נשמתו של שמואל, על מה הרגיו אותה וחכריתת לעלות (משאול). (חתחיל) שאול לתננת את צרתו, ואמר, שהאויבים לוחצים אותו קשה והוא אוכד עצות במצוקת השעה, עוזב מאלהים, ואינו מוצא מענה לא ביד נביאים ולא בחלומות, (חוסין ואמר): „לשיכך 335 גמלטתי אליך, שתהא דאגתך נתוגת לי. אותה שעה ראה שמואל, ששאול תגיע עד משבר⁴²⁰, ואמר: „אך למותר תרצה לדעת מפי דבר, אם אלחים עזבך. שמע אישוא: 336 גזירה היא, שימלוך דוד והוא ינצח במלחמה, ואילו אתה תפסיד את מלכותך ואת חיך, כי לא שמעת בקול אלהים במלחמתך בעמלק ולא שפרת את מצותי. כפי שניבאתי בעודני בחיים. וכן דע לך, שעתיד העם לחיגג בפני האויבים ואתה ובניך תפלו מחר בקרב ותהיו אתי.
- ג. 337 כיון ששמע שאול את הדברים האלה, ניטלה ממנו לשונו מחמת עצבות ונפל ארצה. אם מתוך התרגשות, שתקפה אותו עקב תידיעות, ואם מתוך תשישות-כוח. הואיל 338 ולא טעם לחם במשך היום וחלילה שעברו, והיה מוטל כמת⁴²¹. לאחר ששבה רוחו אליו בקושי, חכריחה⁴²² אותו האשה לטעום דבר וביקשה ממנו (לעשות עמה) את החסד הזה תמורת מעשה הקסם הנעו, שקיבלח על עצמה ושחוציאח לסועל, אף-על-פי שלא היתה רשאית לעשות זאת מסחד שאול עליה. שהרי לא ידעה מי הוא (העומד לפניו). בשכר זה ביקשת ממנו רשות לערוך לפניו שולחן ומונחת.

- שיחליף⁴²³ כזה ויחזור בשלום אל מחנהו. ואף־על־פי שהתנגד המלך וסירב בהתלס
 מרוב דכאון. הכריחה אותו (האשה) ושדלתו (בדבריה)⁴²². והיה לה עגל אחד שגדילה
 339 ופיטמה בביתה בדאגה⁴²⁴. כי תאשה מיחה עמלה (ללחמח) ותעגל־היה רכושה תיודד
 ומשענתה. אותו שחטה והכינה את חבטור והגישה אותו למלך ולעבדיו. ושאל שב
 אל מחנהו בו בלילה.
- 7 מן הצדק הוא ליתן פרסום לאצילותה של האשה⁴²⁵. אף־על־פי שמנצח המלך מלעסוק
 באומנותה. שיכלה להפוך את תנאי החיים בכיתה לטובים ונוחים יותר. ואף־על־פי
 שלא ראתה את המלך לפני כן מעולם. לא רחשה סיבה אליו על שנידח את חכמתה
 ולא דחתה אותו כור וכמי שלא הכירה בו מעולם. אלא השתתפה בצער וניחמתו
 341 ושדלתו לעשות דבר. שלא היה כלל לרצונה. ונתנה לו בנדיבות מלאה את קנינה
 היחידה שחיה לה בעניה. והיא לא עשתה זאת כגמול על אינו טובה. שוכנתה לה.
 ולא מתוך רדיפה אחרי חסד. הצפוי לה בעתיד — שכן ידעת. שעומד הוא למתה. —
 אף־על־פי שדרכם של בני־אדם בכך. להיות לחוסים אחרי מי שגרם להם טובה או
 להחניף מראש לאנשים. שיכולים להפיק מהם תועלת. נאה איפוא לחקות את (מעשה)
 342 תאשה ולהיטיב עם כל האנשים. השרויים בצרה. ולחשוב. שאין לך מעשה טוב או
 נאה יותר למין האנושי ומסוגל יותר ממעשה זה לחסות את חסדו של אלהים אלינו.
 שישקיע את ברכתיו עלינו⁴²⁶. נסתפק במלים מספר אלה על האשון ועכשיו ארזוב
 343 את הדיבור על ענין מעיל אחד למדינות. לציבורים ולעמים. והוא מגיע לאנשים
 טובים (בכלל) ועל־ידו יתעוררו כל הבריות. לדחוף אחרי מידות נאות ולשאוף
 בחתפעות לדבר. שיש בו כדי להנחיל להם תהילה חכר עולם — על ענין. שיכבס
 במלכי עמים ושליטי מדינות תשוקה ושאיפה רבה לדברים. ישם וישחזם להסתכן
 344 ולמות בעד ארץ מולדתם⁴²⁷ וילמדם לבזו לכל המנראות. עילה לענין זה ישמש לו
 שאל מלך העברים. שאף־על־פי שידע את הדבר העומד לתחרות המנוח הנכון לו —
 שכן חזה ההגיד לו הנביא — החליט לא לברוח מפניו ולבגוד בעמו (ולהסגיד)
 לאויביו מתוך אהבת החיים ולחלל את כבוד מעמד המלך. אלא הפקיר עצמו וביתו
 345 ובניו כולם לסכנות. כסבור היה. שיפח לנפול עמם תמיד במלחמה בעד נתיניו תח
 לו. שימתו בניו כגבורים משישאידם בלי שיהא לו ברור בעלי איתו תכונות עתידים
 הם להיות. כי על כן תהילת וזכרון נצח הם שישמשו לו ירשים וצאצאים. איש
 346 כזה לבדו גראה בעיני צדיק וגבור ונבון. ואם חית או יהיה בעל תכונות כאלה תר
 ראוי הוא. שכל הבריות יעידו על מידותיו הטובות⁴²⁷. שכן ידעתו הוא שזנאשים
 שיצאו למלחמה תוך תקוות (גדולות וחשבו). שעתידים הם לנצח ולשוב בשלום.
 וכיצעו איזה מעשה נהדר. לא בדין ייקרא להם אמיצילב בפי הסופרים. שייחזו
 347 את הדיבור על אנשים כאלה בספרי דברי הימים ובחיבורים אחרים. אמנם מן הצדק

- הוא, שגם אלה יזכו להוקרה, אולם מן הדין הוא, שאמיצ'י־לב ונועזים ובזים למוראות ייקרא רק לאלה, שמחקים את (מעשה) שאול, שכן, (אם) אנשים, שאינם יודעים את העתיד לקרותם במלחמה, אינם מגלים מורך־לב בה, אלא מפקירים עצמם בידי עתיד בלתי־ברור לשוט על גליו⁴²⁸, הרי אין כאן עוד משום גבורה, אפילו יצליחו לבצע מעשים רבים, וכנגד זה, אם אין בני אדם מצפים בלבם לשום טובה אלא יודעים מראש, שיש להם הכרח למות; ולמות בתוך המלחמה, ועם זאת אינם מפחדים ואינם נבהלים מפני הפורענות אלא הולכים לקראתה תוך ידיעת הדבר מראש — הרי סבורני, שזאת היא ראייה של ממש לגבורה. הדבר זה עשה שאול והוכיח, שכל השואפים לתהילה אחרי מותם מן היאה להם לפעול כך, כדי שישאירו לעצמם במעשיהם שם כזה אחריהם, ביחוד יאה הדבר למלכים, הואיל ולא רק שאסור להם, בגלל גודל שלטונם, להיות רעים כלפי נתיניהם, אלא (מעט הוא להם) גם להיות טובים במידה בינונית. יכולתי להוסיף עוד על דברי אלה בענין שאול ואומץ לבו, שכן הוא ממציא לנו שפע של חומר, אולם הגני חוזר אל העניינים שיצאתי מהם, שלא יהא נראה, שעוסקים אנו כאן בקילוס חסר־טעם.
- ה. הפלשתים הקימה כאמור לעיל, את מחנם ובהיותם פוקדים את חילם לפי עמים; ממלכות וגלילות⁴²⁹, הגיע האחרון עם צבאו אכיש המלך ואחריו הלך דוד עם שש מאות אנשיו. אולם כשראוהו שרי צבא הפלשתים, שאלו את המלך, מאין באו העברים⁴³⁰ הללו ומי קרא להם. אמר אכיש, שזהו דוד, שברח מפני שאול אדוניו ובא אצלו והוא קיבלו, ועכשיו רוצה הוא לגמול לו את חסדו ובא לעזרתם, כדי להתנקם בשאול. גזפו בו שרי הצבא, שקיבל לבעל ברית איש אויב ויעצו לו להחזיר, שאם לא כן יכול להמיט, שלא מדעת, אסון גדול על ידידיו בגלל האיש הזה, הואיל וכך יתן לו הזדמנות להתפטר עם אדוניו על־ידי שיגרום נזק לחיל הפלשתים⁴³¹.
- ואמרו לאכיש, שישים (יפה) לבו לכך ויחזיר את דוד ואת שש מאות אנשיו המזוינים למקום, שנתן לו לגור בו: שכן זהו אותו דוד, עליו שרות הבתולות, שהסמיד רבבות רבות מן הפלשתים. כששמע מלך הגתים את הטענות ונראו לו כדברים של סעם, קרא לדוד ואמר: „אמנם אני כשלעצמי (יכול) אני להעיד על חיבתך וידידותך הגדולה אלי, ומשום כך (גם) הבאתיך (הנה) כבעל בריתי. אולם לא כך היא דעתם של שרי הצבא. חוזר איפוא במשך יום אחד למקום, שנתתי לך, ואל תחשוד (אותנו) בשום דבר יוצא מן הכלל, ושמור לי שם את הארץ, שלא יחדרו בה אויבים. גם זה שייך להושטת עזרה (במלחמה)“⁴³². דוד הלך אל צקלג כפי שצוהו מלך הגתים, אולם באותו זמן שנעדר⁴³³ דוד מצקלג, כדי לבוא לעזרת הפלשתים, התנפל עם העמלקים על צקלג ולכדה ושרפה (באש) ולקח שלל רב ממנה ומשאר אדמתם של הפלשתים: חוזר (לארצו):

ה. שמואל א כ"ט, א"ל, ב'

352

353

354

355

356

- וכשמצא דוד את צקלג חרבה (וראה), כי נשדד כל אשר היה בה, ושתי נשיו ונשי חבריו עם הילדים לקוחות בשבי, קרע מיד את בגדיו ובכה ויילל, הוא וידידיו, והיה שקוע בדכדוך־גסם בגלל האסונות (שקרוהו), עד שדלל מקור דמעותיו⁴²⁴. נוסף על כך היה שריו בסכנה להיות נרגם ולמות בידי חבריו, שהיו מצרים על שבי נשיהם וילדיהם: שכן האשימו אותו בכל מה שקרה. אולם דוד התאושש מעצבונו וכיוון הגיונותיו כלפי אלהים וקרא לאביתר הכוהן הגדול (ואמר לו) ללבוש את בגד הכהונה ולשאול את פי אלהים ולהגיד לו בנבואה, אם יעזור לו⁴²⁵, לכשירדוף את העמלקים, להשיגם ולהציל את הנשים הילדים ולהינקם מן האויב. וכשצוהו הכוהן הגדול לרדוף אחרי האויב, מיהר ויצא בעקבותיו עם שש מאות אנשי צבאו. והגיע לנחל אחד הקרוי בשור⁴²⁶ ונתקל באיש אחד תועה ממוצא מצרי, שתש כוחו ממחסור ומרעב — שכן עברו עליו שלושה ימים של תעיה במדבר ללא מון. ולאחר שהחיהו תחילה במסקה ובמאכל השיב אליו רוחו, שאלו, מי הוא ומאין יבוא. אמר הלה, שמגזע המצרים הוא והושאר כאן על־ידי בעליו, משום שלא יכול לילך אחריו מחמת מחלה; וכן הודיע, שהוא אחד מאלה, שטרפו ושדדו בין שאר מקומות שביהודה גם את צקלג⁴²⁷. השתמש דוד בו כבמורה דרך אל העמלקים ומצאם שוכבים סרוחים על הארץ וחלק מהם סועדים וחלקם שתיים כבר ורפופים מחמת היין ונהנים מהמלקוח השלל. אז התנפל עליהם בפתע פתאום ועשה בהם חרג רב, כי היו בלתי מזוינים ולא ציפו לכגון זה כלל, ובהיותם עסוקים בשתיה ואכילה⁴²⁷ היו כולם לטרף קל לדוד. כמה מהם הופתעו בעוד השולחנות ערוכים ונהרגו על־ידם ודמם גרף את המאכל והמזון, כמה נהרגו ברגע ששתו אחד לחיי חברו, וכמה (מצאם המות). בהיותם שקועים בשנתם מרוב שתיה⁴²⁸, ואלה שהספיקו לחגור את גשקם ולהתנגד לו, נשחטו בקלות לא פחות מאלה (שנמצאו) שוכבים בלי נשק. ואנשי דוד הוסיפו להרוג בהם מן השעה הראשונה ועד הערב, עד שלא נשארו מן העמלקים אלא ארבע מאות איש⁴²⁹, ואלה עלו על גמלים מהירים ונמלטו. דוד הציל בדרך כלל כל מה ששדדו האויבים וגם את נשיו ואת נשי חבריו, וכשבאו בדרכם חזרה למקום, שהשאר בו על־יד הכלים מאתים איש שלא יכלו לילך אחריהם, דרשו ארבע מאות האנשים, שלא יינתן לאלה חלק מן הריווח והשלל; טענתם היתה, הואיל ולא הלכו אתם אלא התרשלו ברדיפה; עליהם להיות שבעי רצון, שמקבלים הם בחזרה את נשיהם שניצלו, אולם דוד הכריז ואמר, שדעה זו רעה היא ובלתי־מוצדקת: לאחר שזיכם אלהים בנצחון על אויביהם ונתנם להציל את כל רכושם, מן הראוי שיתנו חלק שזה מן הריווח לכל מי שהשתתף במסע המלחמה ובפרט כשחלק אחד נשאר על־יד הכלים לשמרם, ומאותו זמן נשאר קיים החוק אצל אנשי דוד, שהלוחמים והשומרים את הכלים לוקחים חלק כחלק (מן השלל). וכשחזר דוד לצקלג שלח לכל־מכריו וידידיו

357
358
שמואל א
ל', ג'ל"א

359

360

361

362

363

364

365

366

367

משבט יהודה חלקים מן השלל. אלה קורות חורבנה של צקלג והשמדת העמלקים. וכשהתנגשו הפלשתים (עם ישראל) וקרב חזק התלקח. נחלו נצחון והרגו רבים מיריביהם. ושאל מלך ישראל ובניו נלחמו בגבורה והמריצו את כל התלהבותם, כאילו כל תהילתם יסודה במיתתם הנאה ובחירוף הנפש שבמלחמתם באויב. שכן לא נשאר להם דבר חוץ מזה — והפנו אל עצמם את כל מערכת האויב והוקפו מכל צד ומתו, לאחר שהפילו רבים מן הפלשתים. ואלה שמות הבנים (שמתו): יונתן, אבינדב⁴⁴⁰ ומלכישוע⁴⁴¹. ומשגפלו אלה הונס המונם של העברים והיה אי־סדר ומבוכה והרג (רב) מחמת לחץ האויבים. ושאל ברח וסביבו גדוד גבורים. אולם כששלחו הפלשתים נושאי כידונים ורובי־קשת אחריו נפלו כל האנשים. חוץ ממתי מספר. והוא עצמו נפצע פצעים רבים⁴⁴² אחרי קרב נהדר, עד שלא היה בו כוח עוד לעמוד בפני מכות (האויב). ובהיותו חלש מכדי להרוג את עצמו, ציווה את נושא כליו לשלוף חרבו ולדקרו בה בסרם יתפשוהו האויבים חי. אולם נושא הכלים לא מצא עוז בנפשו להרוג את אדוניו. אז שלף שאל בעצמו את חרבו ועמד על חודה והפיל את עצמו עליו. אך מכיון שלא עצר כוח לדקור את עצמו⁴⁴³ או להישען על חרבו ולתקעה בגופו⁴⁴⁴, פנה (וראה) איש צעיר עומד (על ידו)⁴⁴⁵ ושאלו מי הוא. וכששמע, שעמלקי הוא, ביקשו לתחוב בו את החרב. משום שאין הוא יכול לעשות זאת בידיו, ולגרום למיתתו באיזה דרך שירצה. והלה עשה כך ופשט את צמיד הזהב מזרועו ואת כתר המלכות וברח. וכשראה נושא כלי שאל, שמת (המלך). המית (גם הוא) את עצמו. ומשומרי ראש המלך לא ניצל אף איש, אלא כולם נפלו על ההר, הקרוי גלבוץ. וכששמעו העברים היושבים בבקעה שמעבר לירדן ואלה שישבו בערי המישור⁴⁴⁶, ששאל ובניו נפלו, (וכל) העם שהיה אתו מת, עזבו את עריהם (הפרוזות) ונמלטו אל ערי־המבצר⁴⁴⁷. והפלשתים (באו) וכשמצאו את הערים עזובות התישבו בהן.

ז. שמואל א ל"א, א' י"ז

368

370

371

372

373

ח. שמואל א ל"א, ח"י"ג

375

376

377

למחרת פישטו הפלשתים את חלליהם של האויבים ומצאו את גופותיהם של שאל ובניו. ופישטו אותם וכרתו את ראשיהם מעליהם ונשלחו והודיעו בכל ארצם סביב, שגפלו אויביהם, את כל־יזינם הניחו במקדש העשתורת ואת גופותיהם תלו על חומות העיר בית־שאן⁴⁴⁸, הקרויה כיום סקוֹתֹפּוֹלִיס. וכששמעו תושבי העיר יבש⁴⁴⁹ שבארץ גלעד, שחוללו גופותיהם של שאל ובניו, חשבו (לחרפה) גוראה להניחם בלי קבורה, ויצאו האנשים הגבורים ואמיצי־הלב שבהם — והעיר הזאת מגדלת גבורי גוף ורוח — והלכו כל הלילה ובאו אל בית־שאן. וניגשו אל חומת (עיר) האויבים והורידו את גופותיהם של שאל ובניו ונשאון אל יבש, בלי שיעזו⁴⁵⁰ האויבים למנוע את הדבר מחמת גבורתם. וכל אנשי יבש ספדו⁴⁵¹ עליהם וקברו את גופות (המתים) במקום היפה ביותר של ארצם, הקרוי „שדה חרישה”⁴⁵², והתאבלו עליהם יחד עם נשיהם

וילדיהם שבעה ימים והכו על לבם ובכו על המלך ובניו ולא טעמו לא מאכל ולא משקה.

- ט. 378 זה היה סופו של שאול, כפי שניבא שמואל, על שלא שמע למצות אלהים בדבר העמלקים ועל שהרג את משפחת אבימלך הכוהן הגדול ואת אבימלך עצמו (והרס) את עיר הכוהנים הגדולים⁴⁵³. ושאול מלך בימי חיי שמואל שמונה-עשרה שנה, ועשרים ושתים שנה אחרי מותו⁴⁵⁴. וכה תמו חייו של שאול.